

P. VIRGILII MARONIS
O P E R A,
VARIETATE LECTIONIS

ET
PERPETUA ADNOTATIONE
ILLUSTRATA,

A
CHR. GOTTL. HEYNE,

GEORGIAE AUGUSTÆ PROF. ET BIBLIOTHECARIO M. BRITANN.
REGIA CONSIL. AUL.

ACCEDIT
INDEX UBERRIMUS
EDITIO TERTIA EMENDATIO ET AUCTION.

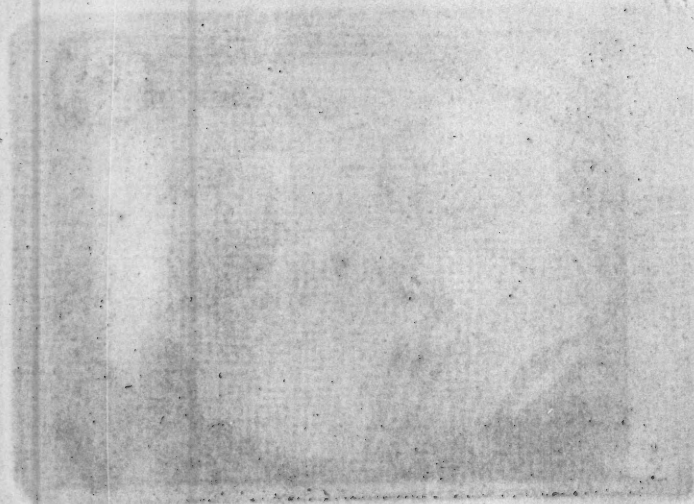
TOMUS II.—PARS II.
ÆNEIDOS, Lib. III.—VI.

London:

TYPIS T. RICKABY;

IMPENSIS T. PAYNE, B. ET J. WHITE, R. FAULDER,
ET J. EDWARDS.

1793.

*Prima hominis fides, et pulchro pectore prius
Pube tenus: postrema inmani corpore picta
Delphicum caudas utro concessa liquorum. Aen. III. 426.*

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS,
LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

EVERSA Troja, Æneas collectis suorum reliquiis, quæ cædi flammisque supererant, parataque apud Antandrum viginti navium classe, primum in Thraciam defertur: ubi, cum futuræ urbis fundamenta poneret, territus Polydori a Polymnestore cæsi prodigiis, Delum petit 1—77. Consultoque ibi Apollinis oraculo, cum antiquam gentis suæ matrem, hoc est, primam originis suæ terram repetendam didicisset, falsa Anchisæ patris interpretatione adductus, Cretam contendit—120. Verum cum ibi quoque, positis jam mœnibus, gravissima peste exagitaretur, in somnis monitus a diis Penatibus, relicta Creta, Italiam petit—192. Ibi subito oborta tempestate, primum ad Strophades insulas appulsus, ab Harpyiis infestatur—269. Mox Actium delatus,

in honorem Apollinis ludos celebrat—290. Inde, Corcyram prætervectus, Epirum tenet: quæ id temporis Heleno Priami filio parebat, cui post Pyrrhi cædem Andromache in conjugium cesserat. Helenus Æneam hospitio excipit, omnique humanitatis genere complectitur, imminentiumque terra marique periculorum certiore facit—505. Æneas, relicta Epiro, Tarentum primamque Italiæ oram prætervectus, ad eam Siciliae partem, quæ Ætnæ monti adjacet, appellitur. Ibi Achemenidem, ab Ulyssæ in Cyclopiis antro desertum, supplicem recipit, edoctusque ab eo de Cyclopium feritate, inde ancoras solvit—681: memorque præceptorum Heleni, vitatis Charybdis et Scyllæ periculis, Siciliae littora longo circuitu circumvectus, tandem Drepanum advehitur, ubi Anchises, tum senio tum longæ navigationis iactatione fatigatus, fatis concedit—713. Inde Italiam petiturus, immissa ab Æolo subita tempestate in Africam ejicitur: quam partem libro primo exsequitur.

ÆNEIDOS, LIBER TERTIUS.

POSTQUAM res Asiæ Priamique evertere gentem
Inmeritam visum Superis, ceciditque superbum

1. *Priamique vertere* Medic., sed a m. pr.—2. *Inmeritum* Rottend.
tort. *visum est* multi ap. Pier. Heinf.

Rerum varietate et doctrinæ copia hic liber cæteris facile præstat, totus ille ad Odysseæ exemplum conscriptus. cf. in primis Cluver. Sicil. ant. p. 452 sqq. Quod tamen minus vulgo lectores suavitatem suam destinet, non tam id facit, quod

Segraisius judicabat, quod liber secundus gravissimi argumenti, nam de Trojæ excidio agit, antecedit, et Didonis amores suavissima narratione sequuntur; sed potius hoc, quod multarum rerum, in primis quæ ad mythos veteres et geographiam

Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troja:
 Diversa exilia et desertas quærere terras
 Auguriis agimur divom, classẽque sub ipsa 5
 Antandro et Phrygiæ molimur montibus Idæ;
 Incerti quo fata ferant, ubi sistere detur;
 Contrahimusque viros. Vix prima inceperat æstas;

3. *Ilium* sex ap. Burm. *fumat* male Probus acceperat pro *fumavit*. Recte post *cecidi* mutatur tempus, *fumat*; quod non uno temporis momento absolvitur. — 4. *et diversas q. terras* aliquot veteres Pieriani, et Menag. Voss. pr. Hamburg. alter pro var. lect. Parrhas. Dorvill. Brunck. Hæret Burmannus. Suavior, puto, esset illa lectio; sed ad fidem criticam probabilior est altera lectio *desertas*, cum codd. auctoritate, inter quos Fragn. Vatic., tum quod ea vix nasci potuit ex altera, in quam facile aliquis incidere poterat. Quod autem *q. desertas terras* putant repugnare *arva opima* II, 781, et similia; id leve est; possunt enim agri esse deserti et cultoribus vacui, et tamen fertiles haberi, imprimis si cultus accesserit; et terra, in quam novi coloni sunt immigraturi, bene deserta et non satis frequentata hominibus dicitur. Sed id plane h. l. non quærendum. Poëta enim hoc unum agit, ut miserationem moveat. Præclare autem post *Ilium superbum: deserta terra*: in quibus ipsæ sedes novæ erant condendæ. — 5. *classimque* Sprot. *classisq. pr.* Rotend. pro var. lect. — 6. *et abest* nonnullis ap. Heinf. et Pier. — 7. *ferent* duo Heinf. — 8. *Ut prima* Hamb. pr. *inceperit* Medic. a pr. m.

phiam antiquam spectant, notitiam habere debet is, qui omnia, quæ poëta leviter tantum attingit et perstringit, intelligere velit.

1—3. Splendidum exordium, pro: Postquam Troja in hunc modum fuerat eversa. *res Asiæ*, regnum Asiæ v. sup. ad II, 556.

4—8. *Diversa exilia, deserta terra*, ad miserationem satis graviter, pro terris novis ac *diversis*, longinquis, inhabitandis. *Auguriis divom* sup. II, 691 sq., nisi addere malis prodigium flammæ v. 682 et Creusæ monitum v. 780. In *Antandro* arguantur Grammatici,

et Cerda in adjecto *ipsa*. Simpliciter ex Strab. XIII, p. 606 D. tenendum, versus meridiem ab Ilio, ad sinum Adramytenum, fuisse, saltem ferioribus temporibus, urbem Antandrum, navale, ab Idæi montis radices. Nihil igitur mirum, si poëta naves *Æneæ* in tam nobili et commodo loco edificatas tradit. Materies classi edificandæ ex monte Ida suppetebat: cf. Wood (*Essay on Homer* p. 323). 7. *Incerti quo fata ferant*, ad h. l. cf. dicta in Disquis. II f. VI. Exc. XV ad lib. II.

8. *Vix prima i. æstas* f. æstatis prima pars, h. e. ver. v. Exc.

Et pater Anchises dare fatis vela jubebat :
 Litora quum patriæ lacrimans portusque relinquo
 Et campos, ubi Troja fuit. Feror exsul in altum 11
 Cum fociis, natoque, Penatibus et magnis dis.

Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
 Thraces arant, acri quondam regnata Lyncurgo ;
 Hospitium antiquum Trojæ, fociique Penates, 15
 Dum fortuna fuit. Feror huc, et litore curvo
 Moenia prima loco, fatis ingressus iniquis :

9. *At p. duo Burm. Es pro cum in Montalb. ex interpr. Ut p. conj.* Heinf., sed et exquiste apud poetas pro *ut, cum*; etsi nolim præstare, quod Servius ait, velocitatem ineffe. *dare ventis vela* duo Hamb. pro var. lect. et ed. Ven., quæ sanè communis poetarum ratio, sed propter hoc ipsum suspecta; etsi non diffidendum, *fatis*, in quo optimi Codd. consentiunt, etiam fragm. Vatic., minus commodum h. l. videri.—10. *cum* Heinf. e Medic. aliisque; vulgo *tum*. duo *dum*.—12. *gnatogue* scribunt multi. *cum magnisque p. et dis* Menag. pr.—14. *erant sec.* Moret. et Medic. a m. pr. *Lyncurco, Lyncurgo*, et *Ligurgo* passim in codd. scribitur.—16. *Cum* Leid. un. et in litore Franc. *corve, curro*, duo Burm.

Exc. I. 9. *Fatis*, propter deorum iussa et monita, de quibus ad v. 5 dictum.

10—12. Notabilis est Servii nota: "*Amat poeta, quæ legit, immutata aliqua parte, vel personis, ipsis verbis proferre. Nævius enim inducit uxores Æneæ et Anchisæ, cum lacrimis Ilium relinquentes, his verbis: Amborum uxores noctu Troiad exhibant, Caputibus opertis, flentes ambæ, abeuntes Lacrimis cum multis. Hoc ipse Æneam eodem in tempore ejusdem rei causa inducit fecisse, cum dicit: Litora tum p.—relinquo.*" Unde hæc deprompta sint, docet Vossius in not. ad Nævii fragm. p. 76 sq. *Et campos sibi T. f.* pathos in brevitate

jam Macrobius miratus est V, 1. *cum fociis* v. sup. II, 796. Apud Pompon. servatum est antiquum Scholion: "*Cum fociis: versus est Ennii, et sunt verba Pyrrhi.*" Fragmentis Ennianis ergo addendus erit. *Penatibus et magnis dis*: hi inter se discernendi quomodo sint, vix dicere habeo, cum et perpetuo pro iisdem habeantur, et nullos alios Æneas secum Troja abstulisse memoretur. Explicative igitur alterum adjectum. inf. v. 148 *Effigies sacrae divum Phrygiique Penates*. Nisi ita distinguere placet: *Penatibus et, magnis dis*; ut per interpretationem aliquid fere inferri solet. cf. Exc. IX ad lib. II.

Æneadasque meo nomen de nomine fingo.

Sacra Dionææ matri divisque ferebam

Auspiciibus cæptorum operum ; superoque nitentem

20

Cœlicolum regi mactabam in litore taurum.

Forte fuit juxta tumulus, quo cornea summo

18. *Æneades* Medic. a m. pr. *gentes de n.* Montalb. pro var. lect. v. ad III Georg. 122. Est *heronias*. cunctos tert. Rottend.—19. Ab h. v. nova narratio. Itaque interpunxi.—20. *auspiciis* Wittian. *auspiciisque* Vratill. *superumque* Parrhaf. in margine.—22. *tumulus juxta* Montalb.

13—18. Primum Thraciam universe designat, *Terra Mavortia* (nam, Thraciam Marti sedem tribui jam ab Homero, notum est, et cf. inf. 35). *vastis campis*—*Thracæ arant* (natum forte ex primis Hecubæ Euripidæ vers. 8. 9). *acris, sævo* (v. h. l. Guellium), *quondam regnata* *Lycurgo* e fabulis de Baccho noto, v. Homer. Iliad. ζ, 130 sqq. *regnata*: passivè, v. Davil. ad Cic. de LL. III, 1. Mox dum *hospitium antiquum Trojæ* memorat, regem Thracum hospitii jure cum Priamo junctum indicat: neque *socios Penates* aliud, quam declarationem ejus hospitii esse puto; debuerunt enim hospites eosdem deos tutelares habere. Docte quidem, nimis tamen subtiliter, Pompon. Sab. ad communem Thracum et Phrygum originem refert. Regem hunc Thraciæ sequentia v. 49 declarant esse Polymnestorem. Jam hunc Chersonesum Thraciam tenuisse fabula vulgo narrabat; quod in primis Euripidis auctoritate constat, in Hecuba v. 8 et al. Sed Vir-

gilius dum ad Hebri ostia urbem ab Ænea, qui adeo in iis locis esse debuit, conditam memorare necesse haberet, narrationem fabula a vicina regione petita ornare facile potuit. Quid? quod Polymnestoris dictio ad Hebrum usque extendi potuit. Certe Plinius IV, 11 *Oppidum Ænos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio*. De urbe *Ænadii* v. Exc. I. *satis iniquis* sive propter ea, quæ sequuntur, satis sinistra, sive quod iniqua fortuna decedere patria et alienis terris sedem querere coëgerat. Ammianus XXII, 8 pr. priorem sententiam firmare videtur; respicit enim h. l. *Ænus*, qua diris auspiciis cæpta, moxque relicta, *ad Ausoniam veterem ductu numinum properavit Æneas*.

20. *nitentem* candidum potius quam pinguem intelligo; candor enim spectatur in victima Jovi ferenda. Et si etiam pro altero laudare possis Homerum Iliad. β, 403.

22—25. Ornata oratio. Sentis, si in vulgarem transferas:

324 P. VIRGILII MARONIS

Virgulta, et densis hastilibus horrida myrtus.
 Adcessi; viridemque ab humo convellere silvam
 Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras: 25
 Horrendum et dictu video mirabile monstrum.
 Nam, quæ prima solo ruptis radicibus arbor
 Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,
 Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
 Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
 Rursus et alterius lentum convellere vimen 31

24. *avellere* Exc. Burm. — 25. *ut abest a sec.* Hamb: *aram* tres Burm. — 26. Vocibus transpositis Montalb. *H. video et dictu m. m.* Pugetianus: *H. dictu video m. m.* Wallian. *H. dictu et video m. m.* Nonius in *Horrendum*: *H. dictu video, m. m.* Macrob. III, 10 *dictu et visu m. m.* Sed *dictu mirabile monstrum* jam vidimus lib. II, 680. *misérable* aliquot Pieriani et Ven. a m. pr., ut alibi. — 27. *cum quæ* Sprot. *Namque ut pr.* ed. Mediol. sicque Erfurt. *namque ubi p.* aliquot Pier. *arbor* Burmann. e eodd. reposuit, ne sibilus in *arbor* aurem læderet. — 28. *huic atro* aliquot Pier. Franc. et ed. Mediol. *linguntur* multi Pier. et Heinf., ut et II Georg. 187.

ras: in cuius vertice cornus et myrtus stabant. Cum inde frondes coronandæ aræ peterem. Porro tumulus h. l. simpl. collis; nam insepultus fuerat projectus, ut ex v. 62 sq. apparet, et cf. 45. 46. Arena autem, ventorum fluctuumque impulsu aggesta, in colliculi speciem, corpus erat tectum. In mare projectum corpus in littus fluctu ejicitur ap. Eurip. Hecuba v. 26. 697 sqq., quem sequi maluit Ovid. Met. XIII, 437 sqq., ubi pleraque ex Euripide expressa. *horrida* noli aliter accipere, quam myrtetum horrere densis virgultis; uti omnia prominentia *horrere* dicuntur. *hastilia* pro virgis

myrti (Burm. laudat Intpp. ad Grat. Cyneg. 129), unde hastas et jacula faciebant veteres; quod jam vidimus Georg. II, 447 *At myrtus validis hastilibus, et bona bello Cornus.* Jaculis enim confixus Polydorus inf. v. 45. 46. Myrtus autem bene in littorali plaga. Georg. II, 112 *Littora myrtetis latissima.* conf. Cerdæ. *tegerem*: tegere, velare, proprium in re sacra de coronis ac vartis; cf. sup. II, 248. 249: *myrtea ferta* h. l. in sacris Veneris.

28. *Huic a. l. f. guttæ* ornate pro, ex ea manant guttæ sanguineæ, pro succo scilicet. Et mox: *terram tabo maculant*, quanto ornatus, quam, cadunt in

Insequor, et caussas penitus tentare latentis :
 Ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
 Multa movens animo, Nymphas venerabar agrestis,
 Gradivumque patrem, Geticis qui præsidet arvis :
 Rite secundarent visus, omenque levarent. 36
 Tertia sed postquam majore hastilia nisu
 Adgredior; genibusque adversæ obluctor arenæ :
 (Eloquar, an fileam?) gemitus lacrimabilis imo
 Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad auris : 40
 Quid miserum, Ænea, laceras? jam parce sepulto;
 Parce pias scelerare manus. Non me tibi Troja
 Externum tulit : aut cruor hic de stipite manat.

33. *Alter* codd. plerique Pier. et Heinf. etiam edd., follenni lapsu. *Alterque* alterius Zulich. *Rursus et alterius* Hamb. pr. a m. pr. *alter et a.* a m. f.—35. *Gradivumque* Gud. a m. pr. *grandævumque* duo. *armis* Hamb. sec. *oris* Menag. pr.—36. *secundaret et levaret* Wittian. et Goth. sec.—37. *Tertio* Carif. v. Pier. et Heinf. *majori* Leid. *nisu* Heinf. ex codd. et edd. vett. reposuit. Vulgo *nixu*. cf. Pier.—38. *aversa* alter Rottend.—39. *alloquar* Ven.—40. *auditus* e vet. cod. laudatur in Servianis. et deest Menag. pr. *ad auras* Erfurt. et quatuor Burm., ut saepe alibi, sic inf. 93.—41. *sepulchro* codd. et Donatus ap. Pierium.—43. *extremum* Witt. cum codd. Pier., perpetuo lapsu. *B. dedit* Wall. aut restituit

in terram! atque sic porro.
 Mox tentare est explorare. Cæterum fabula, quam Virgilius et ipsam, ut tot alia, a poetis cyclicis accepisse videtur, satis probabilis videri debuit olim iis, qui in arbores mutari puellas, Nymphas Hamadryadas cum arboribus nasci, sacris arboribus succis guttas sanguinis manare, legissent. cf. Serv. ad v. 46. Si quid mirum videri debet, sit forte hoc, quod nostris adhuc temporibus Taf-

TOM. II.

sus, Ariostusque cum Spencero eadem fabula feliciter usi sunt.

34—38. Valde animo æstuans super prodigii causis adoro Nymphas Hamadryades et Martem Indigetem, ut malum omen avertant. *visus* pro visum h. e. ostentum, portentum, quod secundum, felix esse et levare, in bonum converti vult, ut bene Serv. Mox obluctor, ἀντιβαίνω, ut Burm., aut ἀντιπείνω.

41—43. Jam tandem parce s. f. parce

Heu! fuge crudelis terras, fuge litus avarum.
 Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea textit 45
 Telorum seges, et jaculis increvit acutis.
 Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
 Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.
 Hunc Polydorum auri quondam cum pondere
 magno
 Infelix Priamus furtim mandaratum alendum 50
 Threicio regi; quum jam diffideret armis
 Dardaniæ, cingique urbem obsidione videret.
 Ille, ut opes fractæ Teucrum, et Fortuna recessit,
 Res Agamemnonias victriciaque arma secutus,
 Fas omne abrumpit: Polydorum obruncat, et auro

restituit Heinf. e libris (adde fragm. Vatic.) et Grammaticis, quem vide.
 Vulgo *baud*; in quo fere semper variant libri. *aut* vero pro *ne* etiam in
 prosa ponitur in simili sententia, sc. *non de stipite sed de meo corpore*.—
 44. *amarum* sec. Hamb., *perperam*. cf. Burm.—46. *implevit* aliquot
 Pier. cum pr. Rottend. et Sprot.—47. *Nunc vero* alter Hamb.—48.
steterantque aliquot Pier. et Burm., ut sup. II, 774. *steteretque* Franc. et
 abest a Dorvill.—49. *magno c. p. vasto* Parrhaf. *magno c. p. quondam*
 Cuning. ex Hulf.—50. *commisit alendum* Exc. Burm. ex interpretatione.
 —51. *Tbraicio*, *Traicio* scribitur.—52. *infidione* alter Hamb.—53.
 et deest Montalb. et aliquot Pierianis. *Teucrum fr. fortunaque r.* Dorvill.
 —55. *abrumpit* quinque Burm. *obrumpit* tres alii. *erupit* Goth. sec.

s. parce scelerare, h. e. noli, ut
 ap. Horat. et al. Male alia
 Servius; at recte idem *sepultum*
 h. l. vidit esse fortuita obrutum
 terra. cf. ad v. 22. *me tibi non*
externum Troja tulit, protulit,
 genuit, h. e. Trojanus sum.

45. 46. *Seges telorum increvit*
jaculis acutis, h. e. tela, ut
 emissæ erant in me, in hoc tu-
 mulo (sentit mecum Pompon.
 Sabin.) excreverunt in arbores,
 unde jacula petuntur (Igitur

jaculis fuit confossus; cf. An-
 son. Epitaph. XIX aliter at-
 que apud Euripidem, qui cum
 ferro concisum narrat).

47. *Pressus formidine*, puta
 positum pro vulgari, *oppressum*.

49. Ad sqq. v. Excurs. III
 de Polydoro.

53. Rem et causam Aga-
 memnonis potiore factam;
 partes Agamemnonis.

55. *Fas omne abrumpit*,
 paullo audacius dictum vide-
 tur,

Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis, 56
 Auri sacra fames! Postquam pavor ossa reliquit,
 Delectos populi ad proceres, primumque parentem,
 Monstra deum refero, et, quæ sit sententia, posco.
 Omnibus idem animus scelerata excedere terra;
 Linqui pollutum hospitium, et dare classibus austros.
 Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
 Adgeritur tumulo tellus: stant Manibus aræ,
 Cæruleis mæstæ vittis atraque cupresso;
 Et circum Iliades crinem de more solutæ. 65
 Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,

56. corpora Wall. — 57. cæca f. Wall. relinquit duo Burm. — 58. Dilectos alter Hamb. p. et proceres Menag. pr. parentum aliquot Picriani. — 59. et deest Menag. pr. — 60. abscedere Goth. tert. — 61. Linguera pars codd. et edd. At Heinsius cum aliis, inter quos Medic. Gud., lingu, eadem vi, sed poëta potest videri voluisse orationem variare. polluto tert. Rottend. austrum pr. Hamb. — 62. Polydori sec. Rottend. Moret. sec. — 63. cumulo alter Hamb. et pr. pro var. lect. tellus tumulo Sprot. — 64. nexæ Voss. cupressu tres Burm. cum Picriani, ut alibi variant. cf. Pier. — 65. At pr. Hamb. Iliades Voss. crinis libri ap. Pier. — 66. tepido Hamb. sec. et Exc. Burm. spumantia Oudart. Kymbia Parthaf.

tur, divina humanaque jura infringit, violat. Mox quid non — cogis pro ad quid. Sed præpositio eleganter omittitur. vid. Burm.

61. Dare classibus austros non est hypallage, quam vulgo jactant, ut perversa ratione res efferantur; sed, ut vulgo naviis vento tradi dicitur, sic exquisitiore ratione navi ventus, ut vela ventis pandantur et sic porro.

62 sqq. Locus de inferiis classicus. Nota rerum ac verborum proprietatem. Instan-

ramus funus, religioso vocabulo, pro facinus. tumulo, ut tumulus vere dictus et rite paratus fieret, non temere aggestus, ut v. 22. stant M. aræ, doctius, quam, ara statuitur. cæruleæ vittæ sunt nigræ v. Serv. Burm. mæstæ vittis mæstitiam declarantes, exquisite, cum ornate, velatæ, dicere deberet. cupressu frondibus coronatur h. l. ara. Matronæ Trojanæ solutis crinibus circumstantes tumulum plangunt et lamentantur. cf. XI, 35. inferimus, ἑνὶ φέγουσιν χοῖς, cymbia lactis cf. Ecl. V, 67.

Sanguinis et sacri pateras : animamque sepulcro
Condimus, et magna supremum voce ciemus.

Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, et lenis crepitans vocat auster in altum,
Deducunt socii navis, et litora complent. 71
Provehimur portu : terræque urbefque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratissima tellus

67. *sacras p.* Exc. Burm. *animaque* Franc. — 69. *prima quies* Goth. tert. *prona fides* pr. Moret. a m. pr., follenni potius lapsu (de quo v. Burm.) quam exquisitioris epitheti studio, quod nec facile feras h. l., multo minus desideres. *pacataque* Parrhaf. — 70. *lenis crepitans*, displicet merito duplex epitheton, etsi similitum exemplorum auctoritate defendi forte possit. v. Burm. Heinf. conjecerat *segnis crepitans*, Burm. *lentus c.* Toupus in Suidam P. III, p. 138 *lenicrepitans*, quod in Lucretio non displiceret. Pierius e codd. aliquot laudat *lena crepitans*, quod consuetudine Virgilii satis tritum teneri potest. Nam quod ultima in tono et ante duplicem consonam producitur, insolens esse non videtur. Jo. Schrader. tamen in schedis ingeniose conj. *lene increpitans*. — 72. *Provehimur* duo Burm., male. *terræ* sine *que* duo. — 73. *medio colitur* Gud. cum multis aliis. Porro Burm. h. l. et jam ad Ovid. Fast. VI, 177 emendat *gratissima*

67. *sanguinis*, victima cæsa, cf. inf. V, 77 sq. *animamque sepulcro condimus* : Manes placamus, ut quieti suæ reddantur; et *supremum voce ciemus* h. e. vocamus. Ter acclamatum; Velle. Have. cf. inf. VI, 374-379, ut ap. Homer. v. c. Odyss. I, 65. 66. Quod Burmannus *animam* pro corpore vel homine dictam ait, quamquam id interdum fieri certum est, h. l. tamen vix convenit; corpore enim insepulto vagatur anima, sepulto autem redit ad quietem sepulcri, ut bene Servius, qui ad h. l. videndus, sive ut aliquamdiu cum corpore vel cinere duret, sive ut inde loca

infera sedesque Manium subeat; nam magna superstitionis circa hæc diversitas. cf. ad Tibull. III, 2, 15.

69—72. Ornati versus. Cum primum incunte vere mare esset patefactum, iterum naves conscendimus. *auster* h. l. non proprie, nam ex Thracia evectus is non potest esse secundus ventus (etiam ap. Homerum *ἀνέμους βοέην* Ulyssi ex Thracia solventi mittit Jupiter Odyss. I, 67); sed h. l. pro vento omnino. *Venti dant maria placata*, quatenus ipsi sunt placidi.

73—77. Delus olim mari vaga tandem inter Gyrum Myconumque, Cyclades, consedit,

Nereidum matri et Neptuno Ægæo :
 Quam pius Arcitenens, oras et litora circum 75
 Errantem, Gyaro celsa Myconoque revinxit,

suma Delus, probante Burmanno Secundo ad Anthol. Poët. Lat. p. 460, addit Schrader. Emendat. c. 3, p. 39, quod sic quoque in Ciri v. 473 legitur. Et habet sane quo placeat. Videant tamen alii, annon poetica ratione exquisitius ponatur genericum nomen, *tellus*. Porro in tali positu, ut hic verba vides: *Sacra—gratissima tellus Nereidum matri* potest forte *tellus* magis placere. *Tellus* autem pro insula non adeo abhorre ab usu poetarum videtur. Subeunt modo illa animum: Claudian. de R. Pr. I, 192 Ceres de Sicilia: *salve gratissima tellus*. Ovid. Met. III, 597 *Fortis petens Delum, diæ telluris ad oras Applicor*. et inf. v. 127 *crebris freta confixa terris*. Etiam Senecæ locus Herc. fur. 15 tamquam ex nostro expressus vulgatæ lectionis columnen haberi potest: *Quibusque natis mobilis tellus stetit*. —74. *Neptunio* aliquot ap. Burm. Pier. Ald. pr. *Neptuno Eumægeo* Titius Loc. contrav. XV, 16. Versus haud dubie ex poeta antiquo arreptus, forte idem ex Græco versus: *Νηυσίδος πατρὸς καὶ Περσίδου καὶ Ἀργαίου*. —75. *pius* interpretatur Pompon. Sab. et notatum pro var. lect. in Servianis; sicque aliquot Pierii tresque Burm., quod jam Broukh. probarat, et docte illustravit Burman. Secundus ad Anthol. l. c. p. 460, ut sit *pius errantem*. Ad terræ tamen motum sub Augusto, si Tertulliano fides habenda, factum referri hic nihil potest. *argutenens* scribitur in Medic. et aliis v. Heinf. *Altius arcitenens* conj. Cuning., parum feliciter. —76. Ordo verborum ab Heinf. Medicei aliorumque, etiam Pierianorum, codd. auctoritate est restitutus. Vulgo in scriptis et editis leg. *Mycone celsa Gyaroque*. Sed, *Mycone* vitiosum esse, et Pierius vidit et facile apparet; est enim *Μύκονος*; ortum forte, ut Heinf. vidit, ex *Mycone e celsa*, cf. eund. ad Ovid. Ep. XXI, 81, docentque id var. lect. e Burm. codd. *Myconos, Miccones, Micconat*, it. *M. excelsa et celsa*, ut in Goth. Sed Heinf. porro rescripserat *Gyaro e celsa*, sine libro, quod recte Burm. reliquit. *celsa* unus Leid. Aberratur etiam: *Micone, Micono, — Gyaro*; cuiusmodi errores notare piget, prætermittere tamen non licet. *reversit* Codex Amstel. ap. Burmann. Secund. l. c. *ligavit* pr. Hamburb. In laudato Epigrammate: *Delos jam stabili revincta terra*.

fedit, ἱσχυίται, fixa est. nihil amplius. *mari medio* seu quia Cycladum media habita dictaque Straboni, Plinio et Solino. v. Cerda, et adde Callim. in D. 300, Steph. Byz. in Δῶλος ibique Intpp., seu simpliciter, in alto; modo loquendi Homeric Odyss. 3, 844, ut mox de Creta v. 104. *Nereidum matri*, Dori-

di, et *Neptuno* (*Ægæo* dicto, quod ejus sedem in Ægæo mari poetarum narratio consecravit, ut vel ex Homero notum, v. Guell. vel Cerda). Cur iis *gratissima Delus*, v. Excurs. IV ad h. v. *pius*, gratus erga insulam, φιλῶν τὴν νῆσον, in qua erat natus. Res vel ex Callimachi Hymno in Delum nota. *Arcitenens*

Inmotamque coli dedit, et contemnere ventos.
 Huc feror: hæc fessos tuto placidissima portu
 Adcipit. Egressi veneramur Apollinis urbem.
 Rex Anius, rex idem hominum Phœbique sacerdos,
 Virtus et sacra redimitus tempora lauro, 81
 Occurrit: veterem Anchisen adgnoscit amicum.
 Jungimus hospitio dextras, et tecta subimus.
 Templi dei saxo venerabar structa vetusto.

77. *componere* Oudart., male. v. Burm. cum fixa sit, jam non agitur ventis, ut ante; sed est *impulsura navi æquos*.—78. et fessos Exc. Burm. buc f. Dorvill. toto Montalb.—81. *lauri* Carif. lib I, 109 legit, notante Heinf.—82. Aberrant fere codd. Heinf. et Burmanni in *Anchisem*; ut vero metro consulant, concinnant reliqua varie: *veteremque A. vel veteremque Anchisemque* vel v. *A. cognovit*. Etiam pro *agnoscit* plerique ap. Pier. et Heinf. *agnovit*, etiam sic vetustiss. fragm. Vatic.—84. *veneramur* aliquot ap. Pier. et Heinf. et unus Burm. ex antecedente oratione, aut forte ab aliquo, quem offendeat post v. 79 *veneramur*, quod sequitur, *venerabar*. Eadem de causa et quia oratio paullo molestius decurrit, Jac. Bryant V. C. acute suspicabatur, versus 80—84 esse infortios. Saltem hoc concedendum: versus a poeta nondum satis politos et reliquis adaptatos esse. Equidem suspicabar versus 79 post *Accipit* inexplerum relictum, male esse ab alia manu suppletum.

citenens vox jam Nævio aliisque poetis ante Virgilium frequentata. v. loca ap. Macrobius, VI, 5 et Urfinum. *oras et l. c. Errantem* illustrent illa ap. Callimach. l. c. v. 41 sqq. De reliquis v. Excurs. IV et de *Anio* v. Excurs. I. Est autem ille inter exempla regum, qui iidem, ex prisco more, sacerdotio fungebantur. 79. *πρόσ-κυνούμενοι*.

82. Ex antiqua fabula repetendum, cujus vestigia servavit Servius: *Ad Anium Anchises ante Troicum bellum consultum venerat, an Salamina peteret comes Priamo; unde et agnoscitur*

sc. nunc ab Anio. Eadem sequitur Ovid. Met. XIII, 641 sq.

83. *Jungimus hospitio dextras* illustrat Burm., int. hospitii pristini jure, propter hospitium, quod jam inter Anchisen et Anium fuerat. cf. XI, 65.

84—89. Notabili cum brevitate, sed quæ exemplo non caret (vide v. c. inf. v. 265, ubi etiam deficit: *inquit*), significat poeta Æneam esse ingressum templum, adorasse deum et preces fecisse. Latius evolere Virgilii verba videtur Ovid. Met. XIII, 633—637. *Templa saxo structa vetusto*, quis dubitet esse

Da propriam, Thymbræe, domum: da mœnia
fessis, 85

Et genus, et mansuram urbem. Serva altera Trojæ
Pergama, reliquias Danaum atque inmitis Achilli.
Quem sequimur? quove ire jubes? ubi ponere sedes?
Da, pater, augurium; atque animis inlabere nostris.

Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente, 90
Liminaque, laurusque dei; totusque moveri

85. *patriam domum* Schol. Horat. Cruqu. lib. III Od. 13, quod illustrat Heinf. *Da T. domum propriam* Montalb. — 87. *Achilli* firmat Heinf. et h. l. cf. sup. I, 30, al. *Achillis*. At *Achillei* fragm. Vatic. — 90. *erat* Parrhaf. in marg. — 91. *Liminaque et l. duo ap.* Burm. *limina sunt* Zulich. *que post limina plane abest a Franc.* *laurusque* Rottend. tert. a m. pr.

esse *vetustum templum!* Argutatur tamen in hoc Macrobi. III Sat. 6, ubi etiam in iis poetam in ordinem cogit, quod ad Apollinis *ἑστῆος* aram et religionem referri totum locum vult. Adscivisse tamen Macrobii commentum videtur Servius cum aliis Grammaticis. v. Serv. ad v. 83. 84. *Da*, indica, ut Serv.; *data fata* sup. I, 382. *propriam*, perpetuam, stabilem, firmam Servius exponit. cf. inf. VI, 872 et ad Ecl. VII, 31. *Thymbræum* h. l. appellat nulla alia quam poetica ratione; etsi aliter Grammatici. *Thymbra* erat Troadis vicus cum Apollinis luco ac templo. v. Strabo XIII, p. 598 A, B, cf. ad Ge. IV, 323. Et *genus* inter cætera: *domum, mania, urbem*, aliud esse nequit, quam locus generi futuro, sedes stirpis, a qua nova posteritas originem ducat. Re-

spondet igitur, ut monet Cerda, *τῇ domus*, quæ sine certa sede esse potest nulla. — *reliquias Danaum*, cf. sup. I, 30. *Da pater augurium*, exemplo Priami iter in castra Achivorum parantis Iliad. ω, 313 sqq. *animis illabere nostris*. Proprie Phœbus descendit in mentem vatis sui; insinuat se, suam vim, ejus animo; h. l. etiam illis, quibus forte data rem obscuram explicat et illustrat, *φεῖσι*. *augurium* vero h. l. pro oraculo, ut etiam alibi. Oraculo autem proprie erat locus, veteri more, in novis sedibus quaerendis. cf. de Batto locum ap. Herodot. et Callim. in Apoll. 65 sqq.

90—93. Solenne scilicet hoc, tamquam numinis sortem edituri præsentia, ut tota natura numen sentiat. Notum vel ex Callimachi H. in Apoll. pr. et Spanh. ad e. l. *omnia* deinde per species redduntur: *limina-*
que

Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.
 Submissi petimus terram, et vox fertur ad auris:
 Dardanidæ duri, quæ vos a stirpe parentum
 Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto 95
 Adciptet reduces. Antiquam exquirite matrem.
 Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
 Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.
 Hæc Phœbus: mixtoque ingens exorta tumultu
 Lætitia: et cuncti, quæ sint ea mœnia, quærunt; 100
 Quo Phœbus vocet errantis, jubeatque reverti.

93. et deest Leid. et Oudart. ad auras aliquot Pier. sec. Hamb. et Witt. v. sup. v. 40.—94. de stirpe aliquot Pieriani.—95. læta pr. Rottend. pro var. lect. vel toto Sprot.—96. exq. terram Zulich. ex interpr.—98. ab ipsis Ven.—99. excita Hugen.—100. sint hæc Ven. quæ sunt Leid., sed v. Burm. cf. sup. II, 123.—101. jubeatque ed. Ald. et Junt. Goth. pr.

que laurusque. v. Burm. Mons circum, Cynthus. Nam templum in campo situm; v. Vir doctus Exerc. de Delo sup. laud. pag. 90. cortina, ἔλμος, operculum tripodis, mugit, vento subterraneo e specu, cui imposita est, surgente, siquidem credere licet, ad Delphici tripodis instar hæc fuisse adumbrata. cf. Spanhem. ad H. in D. v. 90. adytis reclusis, ipso templi penetrati per motum terræ patefacto; nisi adyta de ipsa illa spelunca accipere malis.

93. Submissi petimus terram, exquisite, provolvimur; Lucretiano loquendi more.

94—98. Oraculum, magna cum arte verbis sententiisque conceptum, Italiam, unde Dardanus originem habere fereba-

tur, respicit, vid. inf. 163: atque hinc Dardanidas, non Teucros aut alio nomine, nunc appellatos vult Macrobius. I in So. Scip. 7 et Serv. ad h. l. duri, labores tot experti, πολυτλήμονες. Uter terræ antiqua loquendi forma in ornatum versa v. ad I, 531, h. l. pro ipso solo. Versus 97. 98 nobilissimi illi Homerici sunt Iliad. v, 307. 308 Νῦν δὲ δὴ Αἰνείας βῆν Τρώεσσι νῆαρχος, καὶ παῖδες παίδων, τοὶ καὶ μετόπισθε γένοντο, ex Neptuni persona dicti; nunc feliciter in sortem Apollinis versi. Memorabile est, quod h. l. Servius habet: Orpheus hunc Homericum versum alterum esse sublatum. Item Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei sc. sumit: nam ita esse intelligendum,

Tum genitor, veterum volvens monumenta
virozum,

Audite, o procures, ait, et spes discite vestras.
Creta Jovis magni medio jacet insula ponto;
Mons Idæus ubi, et gentis cunabula nostræ. 105
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna:
Maximus unde pater, si rite audita recordor,
Teucris Rhœteas primum est advectus ad oras,
Optavitque locum regno. Nondum Ilium, et arces

102. *volvens veterum multi. priorum* Montalb.—103. o deest quatuor Burm. *dicite tres.*—104. *medio magni* Goth. tert.—105. *ibi multi* ap. Burm. et deest Zulich.—106. *urbis multi* Pier. et duo Heinf. At *urbes* Valerius Probus in codice, qui ipsius Maronis fuerat, scriptum repererat, ap. Gell. XIII, 19.—108. *Teucus* defendit Heinf. e libris et Grammaticis; adde fragm. Vatic. alii *Teucer*, vel *Teucus*, v. Pier. et Bened. *adductus* alter Hamb. *delectus* pro *delatus*, et a m. sec. *devictus* Leid. unus. *primum transfectus* Goth. sec. in oras multi ap. Pier. fragm. Vatic. p. 172, et tres Goth. *Critheas*—in oras Dorvill.—109. *Aptavitque* aliquot Burm. cum Goth. sec. *regni* Hamb. sec. *Ilium* et duo etiam hic.

intelligendum, ex Pomponio Sab. pater, qui Servianum illud repetit: *Hunc eundem* (versum) *Homerus ab Orpheo sumpsit; Orpheus ex oraculo Apollinis.* De interpretatione versuum v. Disquis. II *de invent. materiæ in Æneide tractata.* f. II.

102. *Volvens*, revolvens animo veteres historias. Quod autem Anchise interpretis huius oraculi partes tribuuntur, etsi nunc parum folleter ea in re est versatus, sit illud idonea de ratione: v. Exc. ult. ad lib. II, ubi de Anchise.

103. Comparant illud Odyss. β, 229 *Κίχλυτι δὲ νῦν μιν, Ἰθακῆσσι, ὅττι κεν εἴπω.* TOM. II.

104. Expressus locus ex Odyss. τ, 172 sqq. *cunabula*, origines vulgo: quæ communes fuere inter Cretam et Troadem. v. Exc. V.

106. *Centum urbes.* *ἐκατόμωλις* Iliad. β, 649; res nota. vid. Meurf. de Creta I, 5.

108. Ad promontorium igitur Rhœteum efcendit Teucer, five ex antiqua narratione, five ut poëtica pro Trojano littore omnino sit dictum.

109. 110. Ex Iliad. v, 216—218 *Δαρδανὸς Κτερίσσι δὲ Δαρδάνῳ ἐπιείπω Ἰλῖος ἰσὶν Ἐκ πηδῶν πεπλόιστο, πόλις μεγάρων ἀνδρῶπων· Ἀλλ' ἰδὲ Ἰθακίης φησὶ πολυτιδάων Ἰδης* (hoc est, *habitant*

Pergameæ steterant : habitabant vallibus imis. 110
 Hinc mater cultrix Cybelæ, Corybantiaque æra,
 Idæumque nemus : hinc fida silentia sacris,
 Et juncti currum dominæ subiere leones.
 Ergo agite, et, divom ducunt qua iussa, sequamur :
 Placemus ventos, et Gnosia regna petamus. 115
 Nec longo distant cursu : modo Juppiter adfit,

III. Hic Nonius Marcellus in *colere*, Serv. ad Æn. X, 220 et Wall. Porro varie scribitur, *Cybele*, *Cybeles*, *Cybeli* (hoc quidem inani, ut solet, verborum apparatu ornat Catroëus) apud Pier. et Heinsum, cujus docta nota est ad h. l. et, ut *Cybeles* cum cæteris conveniret, mutatum etiam *mater* in *matris*, et refinxere adeo : *Hinc matris cultri Cybeles* ap. Pier. Nam libriorum lapsus sunt *Cybili*, *Cibili*, *Cibeli*, *Cybile*, *Cibelæ*, et al. Sane mons ille Phrygiæ, qui Matri deum nomen dedit, recte scribitur et *Cybelus*, sc. mons, et *Cybele*, et *Cybelon*, Græcisque τὸ Κόβιλον, τὰ Κόβιλα, ἡ Κόβιλα (unde ipsa dea ἡ Κόβιλα). An omnino Κόβιλα pronuntiatum fuerit, recte dubitatur : cf. Brunck. p. 436). Heinsius *Cybelæ* prætulit hic et XI, 768, quoniam Virgilius talem formam amat, et quod hoc proximum est lectioni vulg. *Cybele*, quæ in plerisque libris, etiam Medic. et Fragm. Vatic., occurrit (item in tribus Goth.), et a Nonio Marcello firmatur. Interpretati autem erant vulgo, ut ex Pompon. Sab. apparet : *mater Cybele cultrix*, sc. sacrorum. *C. ira* Witt. pro *æra*.—112. et *fida* Schol. Cruqu. Horat. III Od. 1.—113. *vincti* Franc. *vincti* Dorvill.—114. *divom* Gud. quo Goth. sec. *qua ducunt* tres Burm. *qua fata* ed. Ven.—115. *Gnosia* e scriptis tuetur Heinf. Gud. et alii *Gnosia*. Vulgo *Gnosia* ; sed de hac scripturæ varietate auctores de numis et marmoribus sunt videndi. Dijudicanda omnino res est ex eo, quod simplici littera veteres, geminata seriores, utebantur.—116. *Nec distant* longo Menag. sec.

habitabant vallibus imis ad Idæ radices). cf. Strabonem XIII, p. 592 de illo loco Hom. disputantem. *optavit* v. ad I, 425.

111—113. Ex Creta traducta in Troadem sacra Cybeles, declarata ea per partes : *Mater* deum, quæ *colit*, inhabitat, *montem* Phrygiæ, *Cybelon*, v. Heinf. et Burmann. Anthol. I, 53 *Corybantum saltationes*,

cum *cymbalis* ; *nemus montis Idæ*, in quo illa sacra habebantur, ipsa *mysteria* Idææ (hæc sunt *fida silentia sacris* ; in f., hoc est, sacrorum), et in iis *Cybeles leonibus vectæ* repræsentatio. Quæ omnia satis illustrata sunt cum ab aliis tum a Pignorio.

115. *Placemus ventos*, sacra diis maris præsidibus faciamus ! cf. v. 119, et petamus Cretam !

Tertia lux classẽm Cretæis sistet in oris.
 Sic fatus, meritos aris mactavit honores,
 Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo;
 Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus
 albam.

120

Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
 Idomenea ducem, desertaque litora Cretæ:
 Hofte vacare domos, sedesque adstare relictas.
 Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus,
 Bacchatamque jugis Naxon, viridemque Donufam,

117. *sistat* Hamb. sec. cf. Burm.—118. *mactabat* ap. Nonium in *honor*, et ap. Macrob. IV Sat. I.—121. *regno c. paterno* pr. Hamb., quod esset pedestre. *parentis* Erfurt.—123. *domus* aliquot Heins., ut fere semper variant scripti in h. v. *domum* aliquot Pieriani, it. fragm. Vatic. *atque vacare* Zulich. a m. sec. Porro libri et grammatici olim distinxerunt: *desertaque* l. C. Hofte, v. d. Possit etiam distingui: *desertaque* l. C. Hofte *vacare*, *domos sedesque* a. r. Sed vulgaris interpunctio satis commoda.—125. *Bacchantemque* Menag. pr. *Naxum* fragm. Vatic., ut

118. *Honores*, doctè pro victimis, quæ in deorum honorem mactantur. In v. 119 nonnulli olim Penates quævivere.

120. *Tempestatibus* sacrum fieri agna videbimus Æn. V, 772, quod autem nigra, illustratum est a viris doctis ex Aristophanis Ranis 871, 2. Sed et Neptuno *παμίδανος ταύρος* mactant Pylii Odyss. γ, 6. De sacris Vento Ventisque factis v. Cerda cum aliis. Verba versus 120 fere eadem ac Iliad. γ, 103, et v. 119 ex λ, 727.

121—123. Idomeneus in Cretam redux factus (vid. Odyss. γ, 191. 192.) iterum a suis fuit exactus, tandemque, ut inf. v. 400 videbimus, in

agro Sallentino extremæ Italiæ confedit. Res et causâ variè in Nôvis tradita esse videtur; siquidem diversæ narrationes sunt Servii ad h. l. Strabonis X, p. 480. Schol. Odyss. γ, 259. cf. inf. XI, 264. Alios vide ap. Meurs. Creta III, 4. *adstare* plenior ore quam *esse*.

124. *Ortygia* unum ex vetustis nominibus Deli. vid. Spanh. ad Callim. et al. Cæterum discessum Æneæ ornatius exhibet Ovid. Met. XIII, 679 sqq., qui in cæteris Maronem ante oculos habet, et totum Æneæ cursum ex eo mutuatur.

125. *Naxos*, insulam, in qua vel ipse Bacchus, ex India re-dux, aliquando *est bacchatus*, h.

T t 2

c. egit

Olearon, niveamque Paron, sparsasque per æquor
Cycladas, et crebris legimus freta concita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor; 128

ut mox *Oleorum* et *Parum*. *Nafon* aliquot Pierii, quem vide. *Donyfam* vulgo legitur: sed *Donysam* aliquot ejusdem, ut in codd. Plinii et Taciti scribitur; et Græce *Δονύσα* vel *Δονούσα*; nemo scribit *Δονύσα*, etsi ex *Δονούσα* ductum esse volunt. v. Steph. h. v. *Donysam*, *Donissam*, *Dinsam* alii, vitiose. — 126. *Olearon* Heinf. secundum Medic. et vetustiores alios. *Oleorum* fragm. Vatic. At alii *Oliaron*. Græce utrumque scribitur *Ὠλίανος* et *Ὠλίανος*, v. Heinf. et Pier. *Parum* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. *Pharon* Medic. et al. — 127. *freta concita* omnes fere libri, etiam fragm. Vatic., edd. item (cum Servio et Donato) Grammatici ap. Heinf., qui tamen prætulit *confita*, ut jam Dan. Heinf. ediderat, laudatque pro ea lectione primum Moret. Ad Sporadas referendum id esse, facile patet. Sed, quid in illa tot tantisque auctoritatibus firmata lectione *concita* reprehendendum sit, non facile videas. Hoc porro video, esse eam doctiorem et ex maris natura. Denique non intelligo, quam poeticum hoc sit, tam accurate Cycladas et Sporadas distinguere, quod vix in geographicis libellis fieri solet. Jam suo tempore *confita* a multis lectum narrat Cerda, et recte inhæret alteri, vel Paullini auctoritate, qui et ipse legerat ac probat *concita*. *concita remis* aliquot Pier. *ventis* pr. Hamb. pro var. lect. Wall. a m. pr., sed *terris* a sec. — 128. *exagitur* Oudart. *vario hortamine* fuere, qui conjicerent jam ap. Pierium, et nuper firmare voluit vir doctus inter Danos, ut ex Nova Biblioth. Litt. et Artt. eleg. T. IV, P. I, p. 5, intelleximus. Verum *clamor nauticus* est illud ipsum *celeusma* vel *hortamen*, neque adeo cum hortamine exoriri potest; sequitur porro: *Hortantur*

e. egit chorum bacchicum, vel in qua insula, Baccho frequentari solita, Bacchica turba *bacchari* solet, h. e. sacra Bacchica celebrare, in jugis insulæ, inde et ipse locus dicitur poetis *bacchari*, *βακχισμοδαί*, *βακχισμός*. v. Georg. II, 487. Imitatur Claudian. XXXIII, 205 *ululatus Ide Bacchatur* et Valer. Fl. III, 20 *Dindyma sanguineis famulum bacchata laceratis*: loca jam aliis notata. Ducta autem forma e Tragicis. cf. Longin. 15, 6. *Donysam* insulam a colore marmoris *vir-*

dem appellari Servius monet, et Petronii 133 *viridem Thason* comparat Cerda. Malim simpl. *silvosam* vel *herbosam* intelligere, qualis præternavigantibus illa occurrere debuit. Et sic mox *niveam Paron*, a candidis marmoribus, quæ in montium passim jugis longe conspici possunt; et ita *Cyclades* omnino *nitentes* et *fulgentes* Horatio III Carm. 28, 14. I, 14, 20. Adde inprimis Dionys. Perieg. 530.

127. *Crebris freta concita terris*, Sporadas.

130.

Hortantur focii, Cretam proavosque petamus.
 Prosequitur surgens a puppi ventus euntis, 130
 Et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
 Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
 Pergameamque voco, et lætam cognomine gentem
 Hortor amare focos, arcemque adtollere tectis.

Hortantur focii. Denique vario certamine bene ex poetici sermonis more adjectum. *vario discrimine* Goth. text. lapsu librarii, qui e supinis et stupidis prorsus fuit in illo codice. — 129. *Cretas* pr. Moret. *Cretas* Hugén. — 131. *Sed tandem* Medic. *allabitur* idem a m. pr. et Venetus. *illabitur* Zulich., sed correctum. *labimur* sec. Hamb. — 132. *optare* librarii lapsu ex *optate* Wall., unde Burm. notaverat virum doctum, qui hinc mallet: *optare molior urbis*. Eum conjectorem se fuisse, Burm. Sec. proficitur ad Anthol. Lat. Poët. p. 467. — 133. *Pergameamque* ed. Ven. et revocavit Heinf., omisum in aliis. *ejusdem litoris gentem* Erfurt. Distinxere olim alii: *P. voco lætam e. gentem. H.*

130. Est ventus secundus, *ἔγος, πῆγος, ἰππεύς* Odyss. λ, 6. Iliad. α, 479. cf. Urfin. Guell. Cerda. *surgens*, flans. v. h. l. Serv. Mox *Curetum oræ*, Creta. Varii de *Curetibus* et obscuri mythi: incerta interpretatio. Satis est tenere, spectare eos ad antiquissimas Cretæ origines, forte ad Phœnices incolas; fuisse auctores et interpretes sacrorum, quæ cum saltatione celebrabantur; et narratas de iis fabulas circa Jovis natales: dictos eosdem Dactylos Idæos. Tractum hinc nomen ad familia sacra Magnæ Matris Phrygum, quæ cum furore sacro peragebantur, et habitos Curetes, qui Corybantes dicti; hinc confusas religiones Creticas, Phrygias, Samothracicas. Altera ex parte confusi cum iis Cure-

tes, *Ætolis* populus; et argutati sunt alii in etymologia. Hæc colligas e loco class. Strabonis X, p. 723 sqq. (472). *adlabimur* jam Serv. ait ostendere, prosperam navigationem fuisse; et si malim simpliciter accipere: *adnavigamus*, accedimus.

132—134. Locum designat novæ urbi, Pergamæ dictæ. cf. Exc. I, ubi de accessu ad Cretam. *gentem*, socios a Troja protectos, *lætam cognomine*, nomine urbis a pristina sua patria petito, *hortor amare focos*, domicilium sibi parare et privata tecta; sed major vis inest *vō amare*, quod bene Burm. explicat, libenter incolere, ut sedem perpetuam futuram. *arcemque adtollere tectis*, acropolim condere. Proprie *attolli* de ædificiis in altum eductis.

Jamque fere ficco subductæ litore puppes; 135
 Connubiis arvisque novis operata juvenus;
 Jura domosque dabam: subito quum tabida mem-
 bris,

Conrupto cœli tractu, miserandaque venit
 Arboribusque fatisque lues, et letifer annus.
 Linquebant dulcis animas, aut ægra trahebant 140
 Corpora; tum sterilis exurere Sirius agros;
 Arebant herbæ, et victum seges ægra negabat.

135. *f. l. classes* Hamb. pr. — 136. *armisque* Ven. — 137. *dabant* Zü-
 lich. — 138. *Corrupta* Rottend. a m. pr. *tactu* Hamb. pr. a m. pr.
trahta Mentel. tert. — 140. *et l. annus* Linquebat d. a. aliquot codd. ap.
 Pier. — 141. *dum* Parrhaf. in marg. *serius* Menag. *exuere* Wall. —
 142. *Ardebant* tres Burm. cum fragm. Vatic. *seges ipsa* alter Goth., ex
 lapsu librarii. *negabant* Gud. et Mentel. a pr. m., quod placebat Hein-
 sio. *negare* fragm. Vatic. a pr. m.

eductis, cf. *fbp.* II, 185. At-
 tolluntur *teſta arcis*, et tandem
arx ipsa teſtis.

135—137. *puppes*. Cum a
 parte sua declarandæ essent na-
 ves, proprie *puppis* dicta, prora
 subductarum in *ficcum* navium
 spectante in altum. *operata* non
 ad rem facram est trahendum;
 sed simpl. operam dare. v. ad
 Tibull. *jura domosque dabam*.
 domos h. e. locum domiciliis
 statuendis, agrosque assigna-
 bam; quæ forma est generis,
jurium condendorum; adeoque
 utrumque jungere potuit. Ar-
 gutum nimis esset, ad jus pub-
 licum privatumque referre. A-
 liter *jura* I, 426.

137—142. Pulchri versus,
 inprimis v. 140, qui tamen ex
 Lucretio V, 987 et Ennio (v.

Column. ad ejus fragm. p. 53)
 est adumbratus. Porro totum
 locum ante oculos habuit Sta-
 tius Theb. I, 632 sqq. *Venit*
 (quod fere de malis calamitati-
 busque ingruentibus ponitur)
membris arboribusque fatisque lues
 (quod eleganter, ut mox *seges*
ægra, ab aëris miasmate, ad
 arbores segetesque tetro solis
 æstu exustas tractum). *cœli*
tractu, aëris plaga, regione, ut
 alibi, h. e. aëre. Elegantior
 tamen Burmanni interpretatio,
 ut *tractus*, ductus, haustus aëris
 fit. Laudat egregie ad rem
 Lucret. VI, 1126. Lucan. VII,
 412. *anima* dicitur *relinquere*
nos, et *nos animam*; utrumque
 recte. v. Burm. Sed exquisi-
 tius hoc, adeoque poëticiæ dic-
 tionis accommodatius. Cani-
 cula

Rursus ad oraculum Ortygiæ Phœbumque remenso
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quam fessis finem rebus ferat; unde laborum 145
Tentare auxilium jubeat; quo vertere cursus.

Nox erat, et terris animalia somnus habebat.
Effigies sacræ divom Phrygiique Penates,
Quos mecum a Troja mediisque ex ignibus urbis
Extuleram, visi ante oculos adstare jacentis 150
Insomnis, multo manifesti lumine, qua se

143. *Oraculum* plene in multis codd. et edd. *revise* Puget., sed v. sup. II, 181.—145. *Quam finem* Heinf. e Grammaticis et codd. post Pierium restituit. Adde fragm. Vatic. alii *quem. quem finem fessis* tres Burm.—146. *temptari* Leid. un. et Oudart. (scilicet scribitur fere *temptare*) *auxiliumque jubeat* alter Hamb.—147. *in terris* pr. Hamb. a m. sec. *et somnus* t. a. b. Dorvill.—149. *ab T. Parrhaf.* in marg. et fragm. Vatic. *que* abest a Moret. sec. Porro Burm. conj. *urbe Extuleram.*—150. *jacentes* Menag. et Witt., sed *oculi jacentes* argutius quid habent quam pro carminis epici dignitate. *jacenti* Græv. et Leid. eleganter, jam Burmanno judice. Nec tamen deterius est *jacentis*, sc. mei.—151. *In somnis* passim editum: est hoc exquisitè pro in somno, per somnum. Hactenus bene. Sed si visi adstare Penates *multo manifesti lumine* et quidem *lunæ*, quæ per fenestras se immittebat, non somnium esse hoc potuit. Et inf. 173 *Nec sopor illuderat* etc. Quod si hoc forte aliter expediri posset: tamen prius illud necessario requirere videtur *Insomnis*, quod alii habent, ut vigilantibus species deorum fuerit exhibita. Dubitationem rectè movit etiam Trappius; datam solutionem vix probea. *insomnes* pr. Rottend. *manifesti lumine* all-quot ap. Heinf. sollenni aberratione. *manifesti* Leid.

cula autem et h. l. pro æstu cœli, qui cum ejus ortu ingruit (cf. Serv. et v. sup. ad Georg. IV, 425), et hic pro pestilentie causa; quod toties apud veteres occurrit. cf. Apollon. II, 519.

143—147. Forma est similis Iliad. α, 62 sq. *veniam precari*, placare deum, cf. ad I, 519, ut ille vere edicat, quam

finem fessis rebus, calamitatibus, *ferat*, oraculo monstret, *unde jubeat tentare auxilium laborum*, qua ex re petere remedium malorum, scilicet pestilentie.

147. De viso hoc et Penatium forma v. Excurs. IX ad Æn. II, 293. Sunt Penates h. l. *divi*, et declarative dictum: *Penates* et *effigies sacræ divum*.

Plena per insertas fundebat luna fenestras;
 Tum sic adfari, et curas his demere dictis:
 Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
 Hic canit; et tua nos en ultro ad limina mittit. 155
 Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti;
 Nos tumidum sub te permensi classibus æquor:
 Idem venturos tollemus in astra nepotes,
 Imperiumque urbi dabimus: Tu mœnia magnis
 Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
 Mutandæ sedes. Non hæc tibi litora suasit 161
 Delius, aut Cretæ jussit confidere, Apollo.

152. *insertas* Menag. pr.—153. Deesse hunc versum in multis exemplaribus, Serviana monent. Cum Goth. sec.—154. *Quæ 1. d. Ortygie* Sprot. *Quid tibi Parrhaf.* in marg. *dilato* Hamb. sec. *est* abest a tribus Burm.—155. *Hinc* tert. Rottend. *en ultra* Hugon. *en tua* nos ultro Dorvill. *nos ultroque* Puget. *lumina* Hamb. sec.—156. *incensaque* tua Wall.—157. *permensi* Sprot. a m. pr. *emonfi* Dorvill. a m. pr. *permensi* olim in multis, ut Serviana monent, addito: *Hic versus variasse dicitur*; quod ad istam scripturæ varietatem refero.—158. *ad astra* Mentel. pr. et Serv. Fuld. ad I, 22 cum binis Goth.—160. *neu* Hamb. pr. *furorem* Wall. a m. pr.—161. *suadet* Sprot. pro var. *le&*.—162. *laud* aliquot Pleriani, Ven. et ed. pr. variatione sollenni, quam et paullo ante vidimus. *in Creta* e Cledonio Heinf. Porro *Crete, Creta, certe* librariorum aberrationes. *consistere* Goth. pr. Hamb. pr. et ed. pr. perpetuo lapsu. *confidere* jussit duo Heinf. et aliquot Pier.

152. *insertas fenestras* simpl. dictum accipe pro: fenestras, quæ sunt in pariete. cf. Burm. Multa hic Guell. Cerda post Serv. perperam argutantur. Videri potest vocabulum nimis exile pro epica dignitate. Verum tenendum illud, fenestras esse aperturas in pariete: non quæ nos dicimus prætenta iis specularia. cf. II, 482. Aliter Apollon. III, 822.

155. *tua ad limina.* atqui

servabantur jam in Æneæ domo? Scilicet de ipso cubiculo *limina* accipienda.

156—160. Nos—Idem tollemus etc. *tua arma*, non proprie, sed imperium, ductum; et sic Servius; vel turbam, quam ducebat: mox, *sub te*, h. e. te duce. *tollemus in astra* non ad Cæsaris apotheosin, ut jam Servius, mox alii, sed ad summum potentia fastigium refero, quod fere cum gloria

Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt:
 Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ
 Cœnotri coluere viri: nunc fama, minores 165
 Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem;
 Hæc nobis propriæ sedes; hinc Dardanus ortus,
 Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
 Surge age, et hæc lætus longævo dicta parenti
 Haud dubitanda refer: Corythum, terrasque requirat
 Ausonias. Dictæa negat tibi Juppiter arva. 171

163—166. Iidem vss. sup. l. 530—533. —165. Oandrii Medic. et alii, male. v. sup. l. 532. *tenuere* Wall. et Vratisl. perpetua mutatione. —166. *duxisse* fragm. Vatic. aliquot Pier. et Montalb. *gentes* duo ap. Burm. —167. *Hæc* Menag. pr. et Franc. *vobis* Franc. *hæc vobis* Witt. *hæc propriæ* nobis Wall. *hic* D. tert. Mentel. a pr. m. —168. *vestrum* ed. Ven. Cum *Dardanus pater* potius commemorandus h. l. videatur, quam *Iasius pater*, cogitare possis leg. *Dardanus Iasiusque patres*. Sed potest poëta idem voluisse et altero loco neglexisse: *Dardanus pater Iasiusque pater*. Omnino si semel manifestum sit aliquo in loco, poëtam noluisse accurate loqui, in singulis hærendum non est. —169. *hæc* abest a Witt. —170. *dubitata* Zulich. *Corythum* scriptionem e libris et ratione grammatica restituit Heinf. Est enim *Κόρυς*. Vulgo *Coritum*, et librariorum ludibria: *Choritum*, *Chorythum*, *Corintum*. v. Burm. h. l. et ad Rutil. Itin. l. 600. *requirat* Heinf. cum melioribus, etiam fragm. Vatic. v. Bened. Vulgo alii *require*. Nonnulli *requiras*.

gloriæ ac famæ summo fastigio
 conjunctum esse solet, de quo
 propriæ illa dicuntur. *mania*
 non male referas ad Lavinium,
 ab Ænea conditum. *magna*
 enim sunt, propter magnarum
 rerum seriem ex hujus urbis
 primordiis aptarum; si tamen,
 quia *Urbi*, quod modo antecedi-
 dit, ad Romam potius spectare
 videtur, etiam *mania magna*
 de Roma acceperis, etsi hæc
 Æneas non condidit, potest
 tamen *parare* ea a poëta dici,
 quatenus ea omnia exsequitur,
 quæ condendam urbem eventu

Tom. II.

antecedere fatale erat. *magnis*
 h. e. nepotibus, ad tantam im-
 perii opumque magnitudinem
 perventuris; nec detrecta navi-
 gationem ad ulteriora loca.
 Mox v. 162 *Cretæ confidere* pro
 in Creta, docte.

163—166. Iidem versus in-
 texti erant supra lib. l. 530—
 533, ubi vide.

167—171. *Hæc n. propriæ*
sedes. Supra ad Apollinem v.
 85 *Da propriam, Thymbrææ,*
domum. De Dardani origine
 ex Italia v. Excurs. VI ad h. l.
Iasius pater, si de Dardani pa-
 tre

U u

Talibus adtonitus visis, ac voce deorum,
 (Nec sopor illud erat; sed coram agnoscere vultus,
 Velataque comas, præsentialia ora videbar:
 Tum gelidus toto manabat corpore sudor) 175
 Conripio e stratis corpus, tendoque supinas
 Ad cœlum cum voce manus, et munera libo
 Intemerata focis. Perfecto lætus honore
 Anchisen faciò certum, remque ordine pando.
 Adgnovit prolem ambiguam, geminosque parentis;
 Seque novo veterum deceptum errore locorum. 181

172. *jussu* tres ap. Burm. et voce Medic. cum al. Heinf. et Pier.—
 174. *Vittataque* Wall. ex interpr.—175. *pastore* duo Burm. Parenthe-
 sin vix necesse ad hujus versus finem continuare. Poëta data opera *Ar-
 chisem* loqui potuit tali in re.—176. e deest aliquot Pierianis et Franc. ex
 Voss. ex *strutis* Dorvill. cf. Burm.—178. *Præfesto* Franc.—179.
Anchisem multi.—180. Nonius forte *ancipitem*, sed v. Heinf.—181. *de-
 cepto* Rottend. tert. *errore viarum* pr. Hamb. sed v. Burm. e. *parentum*
 aliquot Pier.

tre accipias, habet tum a quo
 expeditam interpretationem.
 Sed e Servio, qui e vetustiori-
 bus fabulas servavit, adparet,
 sequutos esse Italos hac in re
 Græcos mythos, qui Iasium
 Dardani fratrem tradidere,
 cum quo is in Samothraciam
 abiit, ut adeo pater posterita-
 tis respectu dictus sit. Nam,
 ut multum ætate provectum
 cum Holdswortho intelligas,
 vix probe feceris. Igitur cum
 a quo necessario ad *Dardanum*
 referendum sit, sic locum ex-
 pono, ut dictum sit pro: a
 quibus, seu: Dardanus, cum
 Iasio, a quo Dardano etc.
princeps h. l. auctor stirpis vel
 generis. *Corythum* de ipso re-
 ge ac conditore Cortonæ acci-
 pit Cluver. Ital. ant. p. 592.

Malim de urbe, et h. l. pro
 tota Italia, saltem Etruria ac
 finitimo Latio, positum. ut
 ap. Rutilium *Corythi populos*
 Tyrrheniæ malim exponere, et
 inf. IX, 10 *extremas Corythi*
penetravit ad urbes. Dictæa
arva v. IV Georg. 152.

174. *Velata comæ.* Erat
 adeo Penatium caput vitta re-
 dimitum. cf. Excurs. IX ad
 II, 293. et Pompon. Sab. ad
 h. l.

175. Ad Ennii ductum ap.
 Macrob. VI, 1.

177. *munera intemerata*, vi-
 num purum, pure, rite liba-
 tum. quod *munus*, mox *bonos*.

180. 181. Agnovit dupli-
 cem Trojanorum ortum ac stir-
 pem: alteram a Dardano, al-
 teram ductam a Teucro; adeo-
 que

Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fatis,
 Sola mihi talis casus Cassandra canebat.
 Nunc repeto, hæc generi portendere debita nostro;
 Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare. 185
 Sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
 Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
 Cedamus Phœbo, et moniti meliora sequamur.
 Sic ait: et cuncti dicto paremus ovantes. 189

182. *Italicis* Sprot. *flammi* Goth. tert. a m. pr. *factis* fragm. Vatic.
 —183. *casus tales* duo Burm. *canebat* pr. Hamb. *monerat* sec. Moret.
tenebat Goth. pr. In Witt. hic versus post sequentem legebatur; perpe-
 ram.—184. *Nam* Exc. Burm.—185. *vocat* Hugon.—186. *Itala*
 Montalb. *ab H. v. litore* Ven. ex interpolat.—187. *ut quem* nonnulli.
quem tu alii. quem etiam Wall. *moneret* multi ap. Pier. et Burm. *moveret*
 pr. Hamb. a m. sec.—188. *Cedamus* Ven. *moniti* et Montalb. *ma-*
jora f. alter Hamb.—189. *dicto* Heinf. e melioribus, et tamquam concin-
 nius. Est scilicet alterum *dictis* profaicum. *dictis cuncti* multi.

que *ambigua proles* ipsi sunt
 Trojani, qui et Dardani et
 Teucris (et hi sunt *gemini paren-*
tes) genus erant. Agnovit
 porro Anchises in interpre-
 tando Apollinis Delii oraculo,
 cum *antiqua mater* et *prima tel-*
lus esset exquirenda, *se decep-*
tum esse *novi erroris veterum lo-*
corum, h. e. errore circa loca
 vetera interpretanda; quod
 duas terras, a quibus stirpis
 Trojanæ auctores olim origi-
 nem traxisse vetus fama erat,
 nunc non distinxerat, sed alte-
 rius adventus, Dardani scilli-
 cet, ex Italia immemor, in al-
 tera terra, unde Teucer venit,
 tantum hæserat. Igitur *vete-*
ra loca, terræ vetere aliqua fa-
 ma celebratæ, tamquam ex,
 unde Trojani originem habe-
 rent; et *novus error*, quatenus
 a se nunc, adeoque seriore æ-

vo, erratum est circa hæc loca
 interpretanda. Satis expedi-
 tus videtur locus, vexatus a
 Servio aliisque. cf. Exc. VI
 ad h. lib.

183—188. Cassandra vati-
 ciniis nunquam creditis egre-
 gie utitur poëta. cf. de iis inf.
 X, 67. 68. Disquis. II f. VI.
tales casus hanc nostri generis
 fortunam, ut ad Hesperiam,
 unde Dardanus generis auctor
 erat oriundus, nobis sit rever-
 tendum. 184. 185. Nunc be-
 ne *repeto* memoria, eam *porten-*
dere, prædicere, hoc *debitum*,
 fato, generi nostro, et multum
 memorare Hesperiam et no-
 vum regnum in Italia. De ig-
 norata Hesperia cf. Excurs.
 XV ad II, 781 et Disquis. de
inventionis materia *Æneidis* l. c.

188. Comparant, sed quoad
 sensum, Iliad. α, 216.

Hanc quoque deferimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastumque cava trabe currimus æquor.

Postquam altum tenuere rates, nec jam amplius
ullæ

Adparent terræ, cœlum undique et undique
pontus:

Tum mihi cæruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda
tenebris.

195

Continuo venti volvunt mare, magnaue surgunt
Æquora. Dispersi jactamur gurgite vasto.

Versus 192—195 videbis infra V, 8—11, sed partim variatos.—193. *ulla apparet tellus* codd. et edd. ap. Macrob. V Sat. 3, sed v. Heinf.—194. *infestis* Hugon., ut ingruit, *inivertis*.—196. *volvunt* Gud. *volvent* pr. Moret., vel *agitant* sec. Hamb.—197. *jactatur* Mentel. tert. a m. pr. *turbine* Exc. Burm. et alter Hamb.

190. *paucis relictis* recte. Nam mansit urbs Cretæ, Pergamum.

191. 'H δ' Ἰδαν κατὰ κύμα' aliquoties Homerus. v. ad Iliad. α, 483.

192—195. Homius, Vir Il-lustr., P. III, c. 21 in his tauiologiam inesse arbitratur. Videtur vir sagacissimus parum probare, quæ plenior copia a poëta elaborata sunt. Sane τὰ et inhorruit unda tenebris de mari nigrescente, jam in illo: Noctem h. ferens h. e. tenebris cœlum obducens, continentur. Sed quis, nisi omni carminis suavitatem sublata, poëta neget hoc, ut rem primum simpliciter exponere, mox eandem ornatus, gravius, copiosius, de-

clarare possit. Tempestatem autem ortam puto cum flexu circa Peloponnesi promontoria; exemplo Homeri in Ulyssæ Odyss. ι, 80; nam ibi mare undosum, æstus et procella, ex Ægæo Ionium mare petentibus etiamnunc sollicitudinem faciunt. *cæruleus*, niger, *supra caput adstitit imber*, ex Hom. Odyss. μ, 405 sq. item ζ, 301 sqq. explicandum, unde totus locus hic et inf. V, 8 sqq. expressus, Δὲ τότε κυανὴν πρὸς ἑσπέρην Ἰωνίαν Νηὸς ὑπὲρ κεφαλῆς. Etiam alias κατ' ἄκρης, a vertice, ἰνὶ πτεσὶν ἀίλλα, vel τὸ κύμα. v. sup. ad I, 114. Μοκ magna æquora, grande voc. h. e. magni fluctus. et gurgis sup. I, 118. *

198—202.

Involvere diem nimbi, et nox humida cœlum
 Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
 Excutimur cursu, et cæcis erramus in undis. 200
 Ipse diem noctemque negat discernere cœlo;
 Nec meminisse viæ media Palinurus in unda.
 Tris adeo incertos cæca caligine soles
 Erramus pelago: totidem sine fidere noctes:
 Quarto terra die primum se ad tollere tandem 205
 Visâ, aperire procul montis, ac volvere fumum.

198. *cælo* pr. Mentel. a m. pr. et alter Hamb. nimirum *diem abstulit*.
 199. *abruptis n. ignes* Moret. sec. et sic Giphon. legit secundum Lucret.
 II, 40 et Lambin., sed et alterum hoc, quod omnes libri cum fragm. Va.
 tic. tuentur, bene dici solet, etiam poetæ, *nubes, cælum, ruptum, abruptum,*
cissum fulmine. v. Drakenb. ad Sil. Ital. III, 196. *imbrilus* Goth. sec.
 200. *cavissus* sec. Hamb. et *cæcis* Wall. — 201. *discernere* pr. Hamb.
discrimine Sprot. — 202. *viam* Medic. *mediis P. in undis* ed. Ven. — 203.
Tris codd. et grammatici apud Heinf. *treis* Schol. Horat. Vulgo *tres*.
cæca in caligine Ven. et Parrhaf. *cæca incertus e.* aliquot Pier. *cæca* redit
 post *cæcis* v. 200 et *unda* post *undis*. — 204. *Erramus vento* Parrhaf. et
totidem Hugon. *totidem et* Montalb. utrumque etiam in Pierii codd. oc-
 currebat; recte sublatum. Porro Serviana ad h. v. *Hinc Pelopis gentes*
Maleaque sonantia saxa Circumstant, pariterque unda terrasque minantur. Pul-
satur secus et circumfissimur undis. Hi versus circumducti inventi dicuntur,
 et extra paginam in mundo (h. e. margini alliti; ab indocto utique inter-
 polatore.) *Circumductus* versus Burm. ex Suet. Aug. 88 interpretatur.
 — 205. *primo* tert. Mentel. — 206. *vellere f.* Hugon. *ducere f.* Me-
 dic. Pierii. *summus* Zulich. pro var. lect.

198—202. *Involvere d. n.* noto in mari, incerto. *memi-*
 Procellæ adpectum cœli, lu- *nisse*, pro noscere.
 cemque ac solem, eripiunt. 203. *incertus soles, dies*, di-
 nox humida, tenebræ ex pluvia. xit, propter iter incertum.
 cf. sup. I, 88. 89. fulmina in- Servius: obscuros, ut Æn. VI,
 geminant se abruptis nubibus. 270 *incerta luna*. Ante oculos
 Fulmine nubes, cælum, rum- autem locus Odyss. 1, 388 sqq.
 pi, abrupti, scindi, findi, di- cf. 1, 74 sq. et multo magis
 citur. Alias ipsum fulmen Apollon. IV, 1694 sqq.
 rumpit se. se, erumpit. Hæc 205—208. Fulchri versus
 semel tenenda in poetis. v. ad sensus veritatem. *volvere*
 I. & Var. et cf. sup. Georg. *fumum* cf. Odyss. 1, 99 et al.
 II 259. *cæcis in undis*, ig- *Vela cadunt*, demittuntur, ut,
 tamquam

Vela cadunt; remis insurgimus: haud mora, nautæ
 Adnixa torquent spumas, et cærule verrunt.
 Servatum ex undis Strophadum me litora primum
 Adcipiunt, Strophades Graio stant nomine dictæ, 210
 Insulæ Ionio in magno: quas dira Celæno,
 Harpyiæque colunt aliæ, Phinciæ postquam
 Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
 Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
 Pestis et ira deum Stygiis sese extulit undis. 215

207. *remisque* Hugen. *insurgunt* sec. Moret. et Parrhaf. cf. Burm.—
 208. *adnixa* Nonius, sed v. Heinf. *adnisi* Veri. Versus denuo occurrit IV, 583.
 —209. *prima* Medic. et Gud.—210. *Excipiunt* iidem cum fragm. Vati-
 tic. et multis aliis, et sic etiam Pierii aliquot. Sed accipere poetæ sollenne.
stant Graio pr. Hamb. *stant de Franc.*—211. *I. in magno Ionio* pr. Hamb.
in deest Zulich. a m. pr. Cæterum non video, quomodo viri docti, qui
 hiatus in Marone admittere nolunt, huic loco occurrere velint, cum ma-
 nifestum sit, poetam æque bene *Insulæ in Ionio* scribere potuisse. Verum,
 quod negari nequit, Virgilius græcismum et doctrinæ auctoritatem etiam
 in his hiatibus affectavit. Idem studium elucet in syllaba tono producen-
 da, etiam ubi alia satis commoda oratio et verborum junctura suppetebat;
 eum spectasse scilicet arbitror partim hoc, ut oratio gravitatem haberet,
 etiam durior junctura, partim ut exquisitiorem rationem inferret exem-
 plo Græcæ orationis.—212. *Phinciæ* duo Burm. *Phynceia* fragm.
 Vatic.—214. *Tristior haud illis monstris* Witt. aut Medic. et ed. Junt.
illo Schol. Juven. IX, 38. *haud scvior* Ven.—215. *a stygiis* tert. Rot-
 tend.—216. *vultus voluerum* pr. Hamb.

ramquam in locis vadosis, re-
 mis ad terram agatur navis.
remis insurgimus, exquisitius
 quam innititur, incumbimus.
 cf. inf. 560. V, 189. Græ-
 cis *ἡμῶν τὰς νῆας* sc. τὰς
ἡμῶν. *spumas*, *cærule*, pro
 mari. Adumbrati versus ex
 Ennii Annal. XIV. v. Fragm.
 Enn. p. 103. 104.

210—215. *Strophades* insu-
 læ duæ in mari Ionio, ex ad-
 verso Peloponnesi ante Zacyn-

thum sitæ; olim *Phinciæ* dictæ.
 Sed, propulsis ex Phinci domo
 ad eas usque insulas Harpyiis,
 Boreæ filii *ἡμῶν τὰς νῆας*
νῆας, unde *Strophades* dici cæ-
 perunt. vid. Apollon. II, 285.
 296 sq. Apollod. I, 9, 21 et
 Notas p. 190 sqq. add. Ex-
 curs. VII ad h. v. de *Harpyiis*.
 Quid autem poetam ad eas de-
 duxerit, quaesitum videbis Ex-
 curs. I ad h. lib., ubi de ac-
 cessu ad Zacynthum. Mox in

magna

Virginei volucrum voltus, foedissima ventris
Proluvies, uncæque manus, et pallida semper
Ora fame.

Huc ubi delati portus intravimus; ecce
Læta boum passim campis armenta videmus, 220
Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbas.
Inruimus ferro, et divos ipsumque vocamus
In partem prædamque Jovem. Tum litore curvo
Exstruimusquetoros, dapibusque epulamuropimis.
At subitæ horrifico lapsu de montibus adsunt 225

220. *Lecta* Goth. tert. *passi* idem. *in campis* Goth. sec. — 221. *caprigenumque* genus alter Hamb. et sic Cod. Thuan. Macrobi VI Sat. 5. *per herbas* ex optimis et plurimis revocavit Heinf. adde Pierium. Vulgo *per herbas*. — 222. *et* abest a binis Burm. — 223. Restituit ordinem verborum ex libris Heinf. post Pier. Vulgo *In prædam partemque*. mox *tum* vulgo alii. — 224. *que* abest ab ed. Junt. post *dapibus*. — 225. *Et* Voss. *Ac* Witt. *subito* vulgo ante Heinf., qui meliores sequutus est. *horrifera* Sprot. *de montibus altis* Goth. sec.

magne non argutandum. Dicitur ut omnino *mare magnum*, *terra magna*. *clausa domus* h. e. ex domo Phinei expulsa a Zetho et Calai. *ira deum* h. l. res, quæ ab ira deum venit, a diis iratis immititur.

216—218. Occurrunt similes Harpyiarum effigies in anaglyphis et in gemmis. *ventris proluvies* sic satis honeste pro sordibus effusis. *uncæ manus*, ungues, ut Servius; γάρυες enim Harpyiæ. inf. 233 *pedibus uncis*.

219 sq. Habuit poeta ante oculos episodum Odyss. μ., 262 sqq., qui locus conferen-

das, de armentis in insula Solis. *Læta armenta*, pinguis jam Serv. exposuit; puto, ad spectu læta, καλὰ; ut *seges* et alia. *caprigenumque pecus* ex Pacuvio et Attio ductum, v. Urfin. ad h. l., pro capris. *nullo custode*, scil. erant armenta consecrata alicui numini, ἀστυλὰ, ἀστυλὰ, sorte ipsis Harpyiis.

223. *In partem vocamus* honestius quam, *participem facimus*. *In prædam vocamus*, parte carniū tostiarum religiose apposita. cf. Cerda. *toros*, ornat rem tenuem, cespitem.

225. *Lapsu*, volatu, ut saepe, *adsunt*,

Harpyiæ, et magnis quatiunt clangoribus alas,
 Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
 Inmundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
 Rursum in secessu longo sub rupe cavata; 229
 Arboribus clausi circum atque horrentibus umbris,
 Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.
 Rursum ex diverso cœli cæcisque latebris
 Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis:
 Polluit ore dapes. Sociis tunc, arma capeffant,
 Edico, et dira bellum cum gente gerendum. 235
 Haud secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam
 Disponunt ensis, et scuta latentia condunt.
 Ergo ubi delapsæ sonitum per curva dedere
 Litora; dat signum specula Misenus ab alta

226. *plangoribus* aliquot Pier. *allas* et in marg. *balas* Parrhaf. *aures* (f. *auras*) Gud. et Puget. Servius hæc habet ad h. v. "Sed sane hic *versus*, qui circumductus est (cf. sup. ad v. 204), talis auditur: resonant magnis stridoribus alæ.—229. *rursum* in aliquot Pier. *rursus secessu* un. Leid.—230. Idem fere versus sup. I, 371. *clausam* Medic. Gud. et Mentel. pr., sed priores illi duo expuncta m. *clausa* sex ap. Heinf. et Burm. et Goth. tert., quod sane ferri possit. *clausam* Franc. *clausus* conj. Heinf. et sic Vratiss. omnia perperam.—231. *ignes* duo. *mensis arisque* v. *ignes* sec. Hamb. *imponimus* Montalb. et sec. Menag.—232. *celo* Zulich. a m. pr. *tenebris* Leid.—233. *dapibus* Goth. tert. a m. pr. *f. pedibus subito c.* aliquot ap. Pier.—234. *socii* tres Burm. cum Goth. tert. *capeffant* sec. Hamb. *capeffant* Franc.—236. et j. Witt. *faciant* tert. Rott. *tectosque* Montalb. *per verbas* Parrhaf. cum aliquot Pierii. cf. ad v. 221. *per orbem* pr. Rottend. pro var. *læ*.—238. *delapsæ* Heinf. cum melioribus libris maluerat. Sed recte ab eo discessit Burm.; nam ex alto delabuntur in mensas Trojanorum, non in diversas partes. *dederunt* sec. Hamb.—240. *captant* un. Leid.

adjunt, advolant. Mox *vox dira*, stridor.

231. *aris* simpl. *focis*; sed alterum voc. gravius, argutatur. Serv. cum al.

234. *Polluit* plus quam *contingit* devorando.

239—241. *Misenus* tubicen classis inf. VI, 164. 165. et Exc. VII ad e. l. *tentant* nova

Ære cavo: Invadunt focii, et nova proelia tentant,
 Obscenæ pelagi ferro fœdare volucres. 241
 Sed neque vim plumis ullam, nec volnera tergo
 Adcipiunt; celerique fuga sub sidera lapsæ
 Semesam prædam et vestigia fœda relinquunt.
 Una in præcelsa consedit rupe Celæno, 245
 Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
 Bellum etiam pro cæde boum stratisque juvencis,
 Laomedontiadæ, bellumne inferre paratis,
 Et patrio Harpyias infontis pellere regno?
 Adcipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta:

241. *ferro pelagi* Parrhaf. *fœdare* explicui, vulnerare: Et occurrit illud hoc sensu simpliciter dictum, nulla ratione etymologiæ habita: et lib. II, 55 *ferro Argolicas fœdare latebras*; ubi v. not. fatendum tamen h. l., ubi de fœdis volucris agitur, parum accommodatam videri vocem. Et erant alia ad manum: v. c. *temerare*. In lib. I, 527 erat *ferro populari*. — 242. *vulnera* alter Hamb. — 243. *fœdare* duo pr. Moret. — 244. *semesam* Parrhaf. *semesam* Gud., qui et *relinquunt*. — 246. *rumpitque* Heinf. e suis. Vulgo *rumpitque*. — 247. *bella* pr. Hamb. v. Burm. *jam pro* Goth. tert. *causis* j. pr. Moret. — 248. *bellumque* aliquot Pier. — 249. Ordo verborum revocatus est e scriptis et editis ab Heinf. post Pierium. Vulgo alii *patrio infantes Harpyias*. Nec refert quo ordine hæc se excipiant, modo ne cum Heinsio *Harpyias* ad quaternas syllabas revoces; est enim in Græcis et in Romanis poëtis trisyllabum: quod monuit quoque adversus Heinf. Schrader. præf. Emendat. p. 39. *Arpias infantes* Wall. — 250. Heinf. distinxit post *ergo*, alii post *animis*. Nil refert. cf. Burm. *figite* dextra Medic. a pr. m.

nova prælia, fœdare, græce, ut fœdent, cædant, vulnerent, *obsœnas*, fœdas visu olfactuque, *volucres pelagi*; ex alto enim advolant. Servius eo refert, quod Ponti et Terræ, seu, secundum alios, Neptuni proles habitæ fuerint. Sed Ponti dicendæ erant neptes secundum Hesiodum. cf. Apollod. I, 2, 6 et hoc sequi possumus, nec impedit, quod *Stygiis undis* v. Tom. II.

215 provenisse dixerat. Est enim hæc poëtica forma, ubi de malæ rei origine agitur.

245. Quem poëta in hoc sequutus sit, ut unam Harpyiarum fatidicam induceret, non liquet. *infelix vates* simpl. dira, sinistra. Servius: nuntia infelicitatis, ut Iliad. 2, 106 Μάρτυς κακῶν. *rumpit vocem* sup. II, 129.

250—252. Ἄλλο δὲ τοι ἔειπεν, X x

Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus
Apollo

Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.

Italiam cursu petitis, ventisque vocatis

Ibitis Italiam, portusque intrare licebit :

Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem, 255

Quam vos dira fames nostræque injuria cædis

Ambefas subigat malis absumere mensas.

Dixit : et in silvam pennis ablata refugit.

At sociis subita gelidus formidine sanguis 259

Deriguit : cecidere animi : nec jam amplius armis,

Sed votis precibusque jubent exposcere pacem,

252. ego deest aliquot Burm. et Pierianis.—253. Post *vocatis* interpungunt codd. ap. Heinf. et Burmannum, qui ita malit : *ventisque vocatis*. Sed cf. not. *petitis cursu* Franc.—254. *que* abest ab sec. Mentel. a m. pr.—257. *subigit* un. Leid. *subiget* Voss. *assumere* nonnulli. *consumere* alter Hamb. a m. sec.—258. *in silvas* aliquot Pier. Parrhaf. et ed. Ven. *pennis* Medic. Gud. et tert. Mentel. et Serv. ad v. 246.—260. *Deriguit* Heinf. e libris. Vulgo *Diriguit*. non Zulich. *jam* deletum in Parrhaf.

ὅδ' ἐν φρεσὶ βάλλω σῆσι
Iliad. α, 297 et alibi. Porro Apollinem, quæ dicit, a Jove habere, res nunc nota. cf. vel h. l. Cerdam et Burm. ad Serv. Verba ex Æschyli fabula, *ἵκεται* inscripta, petita esse vult Macrob. V Sat. extr. *Πατὴρ πτοχῆτος ἐστὶ Λοξίας Διὸς*, [Eumen. 19.] et *ταῦτα γὰρ πατὴρ Ζεὺς ἱγναδίου Λοξίου διασίσματα*. *Furiarum ego maxima*, scilicet confusæ tandem fuere Harpyiæ cum Furiis. Ex his alia est natu major et minor. v. c. Eurip. Iphig. in Taur. 963. cf. Exc. VII ad h. l.

253—257. *ventis vocatis*

doctius quam ventum secundum nacli. Scilicet *vocant* ventum nautæ, dum velis excipiunt; ut apparet v. c. inf. V, 211. VIII, 707. 708. *datam*, fatis concessam, ut bene Serv., vel prædictam. Sic I, 382 *data fata sequuntur*. *nostræ injuria cædis* dictum cum vi; assumenda enim animo ultio et poena huic injuriæ debita. De vaticinio v. Excurs. VIII ad h. l. et Exc. II ad lib. VIII.

260. 261. *Exposcere pacem*, veniam, placare deos. De pace proprie dicta, quæ et armis peti potest, hic non agi potest. Itaque ea forma orationis est,

ut

Sive deæ, seu sint diræ obscenæque volucres.
 Et pater Anchises, passis de litore palmis,
 Numina magna vocat, meritosque indicit honores:
 Di, prohibete minas: di, talem avertite casum: 265
 Et placidi servate pios. Tum litore funem
 Deripere, excussosque jubet laxare rudentis.
 Tendunt vela Noti: ferimur spumantibus undis,
 Qua cursum ventusque gubernatorque vocabant.
 Jam medio adparet fluctu nemorosa Zacynthos, 270

262. *dura* Parrhaf.—263. *Et* Heinf. e codd. Alii vulgo *At*.
En Sprot. a m. sec. et Parrhaf. *sparsa* Zulich.—264. *que* abest a
 Leid. *indicit*, quod de votis factis accipio, præclare e codd. et edd.
 Junt. aliisque revocavit Heinf. Vulgo vitiose *inducit*.—265. *Di, p.*
nefas—pestem pr. Hamburg., ut jam ex nonnullis suis notarat Pierius.
talemque a. Exc. Burm. *advertite* Montalb.—266. *Dii placidi* pr.
 Hamb. *placide* Gud. a m. pr. *f. viros* Goth. pr.—267. *Deripere*
 Heinf. e melioribus et ratione grammatica. Vulgo *Diripere*. *extensisque*
 Oudart. pro var. lect., scil. ex interpretatione. *lassare* Ven. perpetuo
 errore.—268. *ferimur* Heinf. e Gud. et quatuor aliis; accedit pars li-
 brorum Pierii et Goth. sec. Vulgo *fugimus*.—269. *curse* Hugon. *curfus*
 Goth. sec. vocabat etiam hic multi codd. Pierii, Heinfii et Burm.—
 270. *Zacynthos* libri et grammatici ap. Pier. Heinf. et Burm. *Zacynthus*,
Jacynthus, *Jacintus* librariorum ludibria. Est *Záunthos*.—271.
Same, *Samos*, *Samo* libri exhibent, sed plures *Same*. Medic. *Same*. v.
 Burm.

ut non quidem ellipsis sit infe-
 renda, verum de inverfa et
 immutata oratione sit cogitan-
 dum. Principio poëtæ animo
 infidebant hæc verba: *nec jam*
armis, sed votis precibusque esse
agendum; alterum hoc sic extu-
 lit: *sed votis precibusque deorum*
pacem esse exoptandum. Nam
pax est propitia, propensa, vo-
 luntas.

263—267. *Honores* ut modo
 v. 178 nunc, ut diis supplicet
 et vota faciat. *minas*, malum
 sinistro vaticinio denuntiatum.

et placidi servate pios, ornatus in
 tenui, pro *servate nos*. *funem*,
τὰ νηπιόριον, vel *τὰ νηπιόριον*,
 ut in Orphic. 621. 622. at *ru-*
 dentes excussi, evoluti, antenna-
 rum sunt. *Tendunt vela Noti*.
Ἐννεον δ' ἀνέπον πύλον ἰσίου
 Odyss. β, 427 et al.

266. Nec hic, nec inf. 471,
 2, sine judicio Anchisæ et auc-
 toritate res parari facit poëta.
 cf. Excurs. XVII ad lib. II.

268. 269. Cf. Odyss. λ, 9.
 10.

270—273. *Nemorosa Za-*
 X x 2 *cynthos*

Dulichiumque, Sameque, et Neritos ardua faxis.

Effugimus scopulos Ithacæ, Laërtia regna,

Et terram altricem sævi exsecramur Ulixi.

Mox et Leucatæ nimbosa cacumina montis,

Et formidatus nautis aperitur Apollo.

275

Burm. *Nerytos* Medic. *Nericus* Franc., male. Nam *Nericus* erat in continente oppidum v. *Odyss.* 11, 376. — 272. *Effugimus Ithacæ scopulos* nonnulli scripti et editi ante Pierium. *Ithacæ* et *L. r.* Medic. Pierii, et Witt. cum Goth. sec. *Ithaci Lerceaque regna* Wall. — 273. *ultricem* Gothi. tert. *Ulixi* Heinf. et h. l. e scriptis reposuit. Vulgo *Ulyssis* vel *Ulixis*. *Ulixes* Gud. a m. pr. *Ulixes* Moret. a sec. m. *Ulyxei* Medic. Pierii. — 274. *Leucaten umbrosa* Sprot. *Leucatem* Oudart. — 275. *formidandus* alter Menag.

cynthus Dulichiumque Sameque. Δουλίχιον τε Σάμῃ τε, καὶ Ἰθάκῃσι Ζάκυνθος *Odyss.* 1, 24. ἢ Ἰθάκῃσι Ζάκυνθος occurrit et alibi. At Σάμῃ lectum fuit etiam a Virgilio, contra atque Apollodorus volebat ap. Strab. X, p. 453 D. Sane communius nomen *Samos* etiam apud Homerum, quæ deinceps *Cephallenia*. *Dulichium* est prope *Cephalleniam*, unde etiam nunc *parva Cephallenia* vel *Teaki* appellatur. cf. *Wheeler* p. 35 sqq. *Neritos* Virgilio videri potuit diversa ab *Ithaca* insula, ut *Mela* II, 7: et hoc malim; potest tamen etiam *Neritos*, qui *Ithacæ* mons est, primo loco ad designandam *Ithacam* positus esse, quæ mox diserte et ipsa memoratur. *scopulos Ithacæ* *Iliad.* 7, 200. 201 Λαιρτιάδης πολέμους Ὀδυσσεύς, ὅς τ' ἔφαθ' ἐν δῆμῳ Ἰθάκης, κραναῆς περὶ ἴσους. Ex eodem itaque loco fluxisse videntur *Laërtia regna* — *Et terram altricem Ulixi.*

274. 275. *Leucates*, ὁ Λευκάτης, nobile amantum saltu

promontorium *Leucadis*, seu *Leucadiæ*, olim peninsulæ; postea insulæ. *Hoc aperitur*, in conspectum venit (cf. inf. ad 411), et *Apollinis sanum*. Interpretes, a Servio inde, quantum video, hæc junctim de uno loco, de *Apollinis templo* *Leucatæ* imposito, accipiunt, quod sane *Strabo* lib. X, p. 452 B memorat. Verum habet ea res haud unam difficultatem, quam interpretes sensisse non videntur: nam primum *parva urbs* v. 276 nulla alia esse poterit quam *Leucas* in septentrione insulæ sita, ita vero non bene convenit narratio. Hunc *Apollinem*, hoc promontorium in *austuali* parte petimus et urbi succedimus in septentrionali latere sitæ, aliquot dierum navigatione interjecta. Porro sequitur locus de ludis *Actiacis* celebratis: an vero illi *Leucade* celebrati? Manifestum porro sit, poetam hæc inferuisse in *Augusti* gratiam, a quo in victoria *Actiacæ* memoriam ludi *Actiaci* quinquennale,

Hunc petimus fessi, et parvæ succedimus urbi.
 Ancora de prora jacitur; stant litore puppes.
 Ergo insperata tandem tellure potiti, 278
 Lustramurque Jovi, votisque incendimus aras;

276. *Successimus* Zulich. a m. pr.—278. *potitur* Puget.—279. *Lustramurque* ed. Ven. *Lustramurque* deo: conj. Jo. Schrader. sc. Apollini; ut *Jovi* e mala interpretatione provenerit. *votis ins.* tert. Rottend.

quennales instituti erant. cf. Dio LI pr. Actium igitur, non Leucas, commemorandum erat. Quocunque me vertam, quæ hic sequuntur: *quod ad hoc sanum appulerint, urbemque intraverint, ludosque Actiacos celebraverint*; meo qualicunque judicio ad alterum promontorium ipsis finus Ambracii faucibus prætextum ducunt; in hoc sinu Actium oppidum et portus tutus et fanum Apollinis Actiaci. v. Strabo lib. X, p. 451 D. VII, p. 325 A. Thucyd. lib. I, c. 29. Quod si, hoc posito, alia difficultas suboritur, quod Actium promontorium, intra sinum Ambracium situm, et intra exteriorem portum recedens, ex alto conspici et formidari nautis nequit (v. descriptionem sinus Ambracii ab Anvillio factam *Mem. de l'Acad. des Insér.* T. XXXII, p. 215): reputandum est: *Trojanos litus legisse*: ita pervenisse ad promontorium Anactorium, quod os exterioris sinus est; hinc prospectus Actii promontorii habetur. Erit igitur oratio v. 274 et 275 *progreffiva*: ut non copulentur, sed deinceps enumerentur *Et Leucata*—*Et* (sc. ulterius pro-

gressis)/s. n. *aperitur Apollo*. Fuit autem nobile templum Apollinis Actiaci, idque, ut nunc ex h. l. intelligitur, in loco edito, ex more templorum; et constat jam satis ea de re e loco Strabon. VII, p. 500 B (p. 325). Itaque bene Pompon. Sab. *Apollo, id est, pars illa saxea, in qua templum Apollinis erat*. De templo cf. Sueton. Octav. 96 extr. ibique Interpp. De Apollinis signo aliquo, quod in promontorio steterit, Spencium Polymet. Dial. VIII, p. 33 hæc accipere mireris. Nam et illam ipsam statuam in templo isto fuisse credendum est ex communi more. Cæterum signum hoc Constantinopolin aliquando est abductum. vid. Meurs. ad Theodor. Metochit. ad p. 3.

279. Antequam ludorum sollennia rite celebrari possint, expiatione et lustratione opus est. *Lustramur Jovi*, invocato Jove, cui sacrum piaculare offertur. Queritur tamen, cur Jovi, non Apollini? cui ludi ipsi instituti esse debuerent. Varia commenta vides in Servianis. Sed primum ad observandum in promptu est, sollenne fuisse priscis hominibus, ut in sacris cuicunque deorum factis

Actiaque Iliacis celebramus litora ludis. 280
 Exercent patrias oleo labente palæstras
 Nudati focii. Juvat evasisse tot urbis
 Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostis.
 Interea magnum sol circumvolvitur annum,
 Et glacialis hiems aquilonibus asperat undas. 285

280. Actiaque multi, etiam ap. Pier. Actiaque duo. Actiaque Voss.
 celebrantur un. Voss. — 281. labente Sprot. a pr. m. At v. Burm. —
 282. Audaces focii Puget. — 284. circumvertitur Zulich.

tis Jovem in partes vocarent. Porro expiationes et lustrationes proprie ad Jovem referuntur, quippe ultorem et vindicem cædis omnisque piaculi, quod expiandum est. conf. Apollon. Rhod. IV, 699. 700 sq. Addit Nodell Not. crit. p. 78 e Schol. Æschyli ad Eumen. 444. Jovem ipsum fuisse lustrandi auctorem; ut pote qui Ixionem lustraverit. Piaculum in Harpyias commissum potes cum Servio sigillatim huc trahere. votis incendimus aras, docte, pro, vota in aris vel impositum thus et victimam; alii, votis, votorum persolvendorum causa. Nam *ἵς νῆξας ἱστίας* instituti ludi, ut bene Cerda observat, ideo subdit: *juvat evasisse tot urbes* etc. Si tamen vota pro ipsis victimis accipias, uti dona, anteferri hoc potest.

280. Proprie ludi Actiaci celebrari dicendi erant. Sed exquisitius, quoniam locus hominum frequentia celebrari et ipse dicitur, *litus Actium* h. e. Actiacum, memoravit, et ludos Iliacos Trojano ritu habitos. Videntur autem jam antiquitus

ludi ad Actium celebrati esse, quos poeta commode in rem suam vertit. E Callimacho, *ἡγὶ Ἀγῶν*, Harpocraton et Suidas τὰ Ἀλῖα memorant; sed ea huc trahere vix ausim. Succedere celeberrimi ludi Actiaci ab Augusto, ut diximus, in victoriæ Actiacæ memoriam instituti: de quibus v. Wernsdorf. V. C. Exc. IX ad Saleii Bassi Carm. in Pison. T. IV p. 395.

281—283. Oleo labente, exquisite, quod dilabatur, diffluit, corpori illitum. *fugam tenuisse*, ut inf. 686 *cursum tenere*. Bene Serv. feliciter navigasse, quem vide.

284. Vid. Excurs. II de annis Errorum Æneæ ad a. 2. Sol circumvolvitur m. annum, *ἵς* vel *κατὰ*, sic ut annus absolvatur, peracto annuo solis cursu. *magnum annum*, simpl. ad ornatum, quoniam multos dies intra se continet; ut jam alias notatum. cf. sup. I, 269. Ad vanas argutias circa hanc vocem delabitur Catroëus, dum ad annum intercalarem lustrī refert. *asperat*, exasperat, ἀγροῖ, procellarum ira, cf. Cerda et Burm.

Ære cavo clipeum, magni gestamen Abantis,
Postibus adversis figo, et rem carmine signo:

ÆNEAS HÆC DE DANAIS VICTORIBUS ARMA.

Linquere tum portus jubeo, et confidere transtris.
Certatim socii feriunt mare, et æquora verrunt. 290
Protenus aërias Phæacum abscondimus arces,
Litoraque Epiri legimus, portuque subimus
Chaonio, et celsam Buthroti adcedimus urbem.

Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbis, 295
Conjugio Æacidæ Pyrrhi sceptrisque potitum:

286. *Ære novo* Sprot. *elypeo* Rottend. sec.—287. *aversis* fuge Ven.—289. *tum penitus* Goth. sec. *confidere* duo Burm. perpetua variatione, sed male h. l.—291. *ascendimus* duo Burm. cum aliis, prave. *urbes* Sprot.—292. *portusque* f. *Chaonio* Medic. a m. pr., mox correctrix manus adjecit s. Et sane *portusque* f. *Chaonio* et c. multi codd. habent, vel contra metrum, et olim, ut vel ex Servio patet, habuerunt. Hinc grammaticorum trica, de quibus v. Pier. et Heinf. Sed facile est ad intelligendum, primum librarii errore factum, ut communiore more *portusque* *subimus* scriberetur; hinc accommodarunt alterum. Burm. putabat scriptum primo fuisse *portumque* f. *Chaonium*. *Chaonia* Zulich. E Gothania pr. et tert. veram lectionem agnoscunt.—293. *Brutoti*, *Butroti*, *Bythroti*, *Bitroti*, *Biroti*, *Burrboti*, et quot modis non peccatur! *accedimus* Heinf. e melioribus post Pier. revocavit. Vulgo *ascendimus*.—294. *Hinc* ed. Mediol.—295. *Priamidengue* Wall.—296. *regisque* p. Leid. un.

286—288. De clipeis votivis, cum titulo inscripto, inter donaria suspensis res nota. De Abante v. Excurs. IX ad h. l. *adversis*, ornat; in templi aditu. *carmen*, de uno versu, tenere te non debet. *hæc arma*, hunc clipeum consecravit: *Αἰνίας ἀπὸ τοῦ Δαναῶν*, ut in simili re sæpe: v. c. ap. Pausan. lib. I, 13, p. 31.

289—293. *portus* v. ad v. 274—275. *confidere transtris*.

sæpe Homer. *ἐπὶ κλισίῃ καὶ δόξῳ*, Mox *feriant mare*, ut toties *τίωσαν ἄλᾱ*. *abscondimus* eodem modo ut sup. v. 275 *aperitur*. cf. Cerda et inf. ad 411. *aërias Phæacum arces*, montes Corcyræ ἱερὰ σκῆπτρα Γαίης Φαίητων Odys. 1, 279. *portu Chaonio*. est portus Pelodes ad Buthrotum Epiri Chaonibus quondam habitata.

296. 297. Coniuge et regno Pyrrhi esse potitum Helenum.

Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
 Obstupui; miroque incensum pectus amore,
 Conpellare virum, et casus cognoscere tantos.
 Progredior portu, classis et litora linquens. 300
 Sollemnis tum forte dapes, et tristia dona,
 Ante urbem in luco, falsi Simoëntis ad undam,
 Libabat cineri Andromache, Manisque vocabat
 Hectoreum ad tumultum: viridi quem cespite
 inanem,
 Et geminas, caussam lacrimis, sacraverat aras. 305

298. *incensum est p.* aliquot Pier. *incensus pectus*, ut græcismus sit, quatuor ap. Burm. *amore est Parrhaf.*—299. *agnoscere* Ven.—300. *Egredior portu et Leid.* *classis ac Hamburg. pr.* *classis et Parrhaf. lingua Hamburg. pr. a m. sec.*—301. Heinf. *cum*; ante vulgo: *Sollemnis tum* quod cum Brunckio revocavi: est enim gravior sic et minus impedita oratio: et si Heinfio accedit fragm. Vatic. *dapis* Gud. a m. pr.—302. *Simoëntis, Simoëntis* aberrant. *undas* duo ap. Burm.—303. *Andromachen* fragm. Vatic.—304. *cumulum* alter Menag.—305. *geminans* Sprot. cum Goth. sec. *caussa* Leid. un. *causas* Hamb. sec.

num. De hoc Heleni et Andromaches occurfu in Epiro cf. Exc. X. Est hoc Epifodium inter felicissima et pulcherrima ad affectum et ad ornatum. Tragicum spiritum facile agnoscas. Converte narrationem in drama; finge Andromachen inferias ferentem te videre, finge loquentem audire. Si perveneris ad illa: *aut si lux alma recessit, Hector ubi est?* palpitare pectus in sinu senties. *patrio marito*, ejusdem originis, sc. Trojanæ. Erat Helenus frater Hectoris. In *cessisse* argutantur interpretes post Serv. Nil aliud est, quam matrimonio teneri, haberi, vel relinqui, venire in potestatem

alterius viri. 298. *amorem* esse poëtæ cupiditatem et studium, noli animo dimittere.

301—305. Ornati versus. *Andromache inferias ferebat Manibus Hectoris.* *dona* h. l. in re sacra de libatione. *Simois* erat simulatus. cf. inf. 349 sq. et 336, ut solebant coloniarum conditores patriorum locorum ac fluminum nomina transferre ad novas sedes. Hectori cenotaphium extruxerat. *geminans aras*, five ut Ecl. V, 66 *Ecce duas tibi Daphni*, five unam marito, alteram filio, Aftyanacli. Utramque causam jam Serv. attulit. Probo posteriorem, quoniam: *causam lacrimis*, adjectum.

Ut me conspexit venientem, et Troia circum
 Armā amens vidit; magnis exterrita monstis
 Deriguit visu in medio: calor ossa reliquit.
 Labitur: et longo vix tandem tempore fatur:
 Verane te facies, verus mihi nuntius adfers, 310
 Nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
 Hector ubi est? dixit, lacrimasque effudit, et omnem
 Inplevit clamore locum. Vix pauca furenti
 Subjicio, et raris turbatus vocibus hisco.
 Vivo equidem, vitamque extrema per omnia ducō.
 Ne dubita: nam vera vides.

306. *Troia* Hamb. pr.—307. *Arma timens* Hamb. sec. ant. *rebus* Leid. a m. sec. cf. Burm.—308. *Deriguit* e melioribus et h. l. Heinf. adde fragm. Vatic. v. sup. 260. Porro multi distinguunt post *Deriguit* minus bene. *relinquit* duo Burm. cum Goth. tert.—310. *verum mihi* Medic. *adfert* Zulich. et Exc. Burm.—311. *an si lux* Goth. sec.—312. *effudit* tres ap. Burm.—313. *Complevit* Exc. Burm.—315. *omnia* fragm. Vatic.—316. *Nec* duo Burm. *Ne dubitas* alter Leid. *Ne d. ne vera vides* Gud. a m. pr. *vera fides* in sex lectum videbis, sed recentibus, ap. Heinf. et Burm., quod Heinso Marklandoque arridet. Enimvero de oculorum fide, visuque adeo, hic agitur, non de narrationis et auditionis fide. Recte *videt* etiam fragm. Vatic. servat.

306—309. *Troia arma*, vi-
 ros Trojanos. *monstis*, ad-
 spectu, qui ipsi monstri et pro-
 digii instar erat. 309. *Διὶ δὲ*
μὴ ἀμφοτέρῃ τῶν δαίμων—Ὀδυσσεὺς
δὲ δὲ μὴ ἑκαστῇ ἀμφοτέρῃ
προσώπῳ Odyss. δ, 706.

310—313. Tunc vere ades
 ipse? *affers* te (cf. inf. 346)
 mihi tamquam vera facies viri,
 cujus speciem habes? tamquam
 verus nuntius tui? ut vere ille
 sis, quem vultus nuntiat? aut si
 lux alma, vita, recessit, et hæc
 umbra Æneæ est, quæ mihi

Tom. II.

apparet, *Hector ubi est*, qui et
 ipse inter umbras esse debet,
dixit, lac. eff. etc. In hoc
 Andromache *πᾶσι*, piissimæ
 in mariti memoriam semine,
 quis non magnum poetam facile
 agnoscat? cf. Excurs. X.

313. 314. *furenti*, impatien-
 ter dolenti, ut bene Serv. Om-
 nino *furere*, *μαινόμεναι*, infinitis
 locis simpl. est commoto esse
 animo, quacunque de causa,
Subjicio, *ὑποβάλλω*, respondeo.
hisco exquisitius quam loquor.

315—319. *extrema per omnia*,
 Y y

Heu! quis te casus dejectam conjuge tanto
 Excipit? aut quæ digna satis Fortuna revisit?
 Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia servas?
 Dejecit voltum, et demissa voce locuta est: 320
 O felix una ante alias Priameia virgo,
 Hostilem ad tumultum Trojæ sub mœnibus altis
 Jussa mori, quæ fortitus non pertulit ullos,
 Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
 Nos, patria incensa, diversa per æquora vectæ, 325

318. *qua d. Reg. digna sacris Zulich. remansit Wall. F. fuisset Goth.*
 tert. a m. pr.—319. *Andromachæ Mentel. pr. Andromachen nonnulli*
 jam ap. Pierium, et Leid. duo, pr. Hamb. et Exc. Burm. ut sit: *quæ d.*
f. F. revolvit H. Andromachen? Pyrrhi quatuor ap. Burm. et Pirri duo
 Goth. *Pyrrhi an c. aliquot Pieriani. servat Gud. a m. pr. Omnia de-*
 teriora. Vulgatam exhibet etiam fragm. Vatic.—320. *dimissa alii, ut*
solet. submissa Exc. Burm.—321. alius Montalb.—325. vecti fragm.
 Vatic.

nia, ad pericula et discrimina
 refer. *dejectam, divortio* quam
 privatam, viduatam, Hectore.
 Nam de jicimur gradu, spe, ho-
 nore omninoque magna aliqua
 re, quando ea privamur. *quis*
casus te excipit, ad quam fortu-
 næ conditionem decidisti? nunc
 redacta es? Servius eo refert,
 quod *excipiuntur* proprie, quæ
 cadunt; recte quidem, sed forte
 hic nimis subtiliter. *Excipiunt*
nos ea, quæ nobis alia post alia
 accidunt et eveniunt. *digna*
satis f. te f. priore illa fortuna.
connubia servas, accipio, ut Gr.
φύλασσω, de iis, quibus tene-
 mur et obnoxii sumus; pro,
 matrimonio juncta es, habebis.

320 sqq. Artem poetæ jam
 Scaligero III Poët. 14 aliis

que observatam facile agnoscis.
 Andromache, casta et pudica
 femina, virique amantissima,
 non nisi per ambages respondet.
 Felicem prædicat Polyxenam,
 quæ ad Achillis tumultum cæsa
 servitutem morte anteverterit.
 Ad sequ. cf. Excursum XI.
 Versuum 321 sqq. color similis
 illi, qui erat lib. II, 785 *non*
ego M. In v. 324 *nec—tetigit*
c. cubile potuit respicere Ho-
 mericum illud *λίχον ἀντίβωσαν*
 Iliad. α, 31, h. e. *κατά, πῆδος,*
λίχον.

325—327. Cf. Eurip. And-
 rom. 109 sq. *diversa æquora*
 longinqua v. sup. v. 4. *enixa*
 de partu accipiendum, ut
 jam post Pompon. Sab. Cer-
 da et Heinsf. docuere. Nam
 Andro.

Stirpis Achilleæ fastus, juvenemque superbum,
Servitio enixæ, tulimus: Qui deinde, secutus
Ledaëam Hermionem Lacedæmoniosque Hyme-
næos,

Me famulo famulamque Heleno transmisit ha-
bendam. 329

Ast illum, ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, et scelerum Furiis agitatus, Orestes
Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno: qui Chaonias cognomine campos,
Chaoniamque omnem Trojano a Chaone dixit: 335

326. *festum* aliquot Pier., minus poetice. *festus* alter Mentel. a m. pr., forte et Zulich., unde Heinf. conj. *status*: sed v. Burm.—327. *enixus* tres Burm. et sic Donatus interpretatus est; male. v. Heinf. et Burm. et Pier.—328. *que* abest ab uno Leid.—329. *Me famulo famulamque* Heinf. recepit; ita enim fere omnes Pieriani et Heinfiani omnes, cum Donato (adde fragm. Vatic.), excepto Hamb. pr., cui adde Goth. sec. et tert., qui tuentur id, quod olim legebatur: *Me famulam famulorum*. In-
gratum tamen utrumque. Non male itaque Heinf. conj. *Me famulo fa-
mulam Heleno*; ut hiatum imperiti librarii ferre noluerint; et si hiatui in-
tercedit Schrader. Emendat. p. 138, nec tamen aliam medelam apponit.
Ingratus est versus, quocunque te vertas. Poterat tamen poeta resin-
gere: *me famulo famulam dominus transmisit habendam*. *Me famulamque fa-
mulo* ed. Mediol. *transmittit* Sprot. *concessit* pr. Hamb. *permisit* Goth.
tert.—330. *flammatus* Gud. et fragm. Vatic. cf. Burm.—331. *Fu-
riis scelerum* Ven.—332. *Excipit incautum isidori* Serv. citat ad III Ecl.
18 cum interpretamento. Mox *que* deest binis Burm.—334. *Sors He-
leno* Voss., haud dubie elegantius. cf. Burm.—335. *Cb. urbem* pr. Ham-
burg. *a Trojano* tert. Rottend. *dixi* sec.

Andromache serva Neoptole-
mo filium Molossum pepererat,
ut vel ex Euripidis Androma-
cha notum.

329. Cf. Eurip. Androm.
1244 *Γυναικὺς δ' αἰ.* Pyrrhum
autem Orestes, cui Hermione
illa, Helenæ filia, Ledaëque

adeo neptis, jam olim promif-
sa fuerat, interemit patrias ad
aras, Delphis, ante aram pa-
tri Achilli, tamquam heroi,
factam. De reliquis circa hos
versus v. Excurs. XII.

333—335. *par, reddita* sim-
pl. data. v. Serv. *pari* autem,
Y y 2 respectu

Pergamaque Iliacamque jugis hanc addidit arcem.
 Sed tibi qui cursum venti, quæ fata dedere?
 Aut quisnam ignarum nostris deus adpulit oris?
 Quid puer Ascanius; superatne, et vescitur aura?
 Quem tibi jam Troja **** 340

336. *Pergameamque* Medic. Lectum scilicet olim fuit a nonnullis *Pergameam Iliacamque*, ut ex Servio patet. Unde autem lectio illa fuerit, Pomponius Sab. memoriz reliquit; *sed Apollonius*, inquit, *Pergamiam legit*; is scilicet. e cuius recensione Codicem Medicum habemus. — 337. Burm. in difficultates hic nescio quas se induerat, et conj. vel *qui cursum huius venti* vel *quo cursum venti*, quo f. d. Potuisse enim Andromachen satis scire, qui venti ex Troade ferrent. Enimvero sic arguari possis et in vulgari: *quomodo huc venisti?* et in Odyss. α, 171 *ὅς τις αὐτῶν ἠγῶνεν αἰετῶν* etc.: Scilicet si vulgari sermone usa esset Andromache, quævisisset illa sic: *quo casu ad has terras accessisti?* Jam hoc poterat factum videri vel tempestate vel fato vel deorum numine. Et hæc, ut vides, expressit poeta. — 338. *Quisnam* Heinf., ut fere omnes libri etiam Pieriani cum fragm. Vatic. Vulgo *quis te* ex glossa. *quis jam* ed. Ven. — 339. *aut v.* Exc. Burm. — *vescitur aura* plerique codd. Pier., nec improbat Heinf. Fuit etiam in Parrhaf. a m. sec. et in fragm. Vatic., ubi v. p. 174. cf. ad Tibull. II, 5, 63, et sup. I, 546. — 340. *Quæ tibi alter Menag.* In melioribus, inter quos Medic. Gud. fragm. Vatic., versus mancus est relictus; in aliis varie suppletus: *Quem tibi jam Troja peperit fumante Creusa.* — *absissa est enixa Creusa* — *Troja est absissa enixa Cr.* — *Troja natum fumante reliqui*; inepte omnia. vid. Burm. post Pier. Ex uno Guelpherb. in Exc. Cort. notatum video *Troja* — *peperit florente Creusa.* Scilicet Ascanii ætas id postulare visa erat. Dubito equidem, an ex Virgilii schedis hoc fragmentum servatum sit; haud dubie enim illud rescisuri fuissent Tucca et Varius. Probabilius mihi sit, fuisse olim in margine ab aliquo versificatore varia in h. l. tentata; unde sequens librarius expedire se non posset.

respectu alterius partis Phthiæ in Thessalia. In v. 334. 335 Poëta inseruit argumento, ut Trojanorum nomen per totum terrarum orbem clarum ac celebre habeatur, dum fabulam hanc de Chaonum nomine amplectitur. Chaones enim longe ante, Chaonem Trojanum (de quo Serviana consule) et Helenum fuerunt ex antiquissima scilicet Pelasgorum stirpe.

336. *addidit*, imposuit mon-

ti arcem Pergami nomine, tamquam in novo Illo.

337—343. Affectus hæc muliebris plena et Andromaches ingenio consentanea! De Ascanio sollicita est, ex tacita Astyanactis sui memoria. cf. inf. v. 489 sq. *superatne et vescitur aura* ex antiquo sermone. cf. sup. I, 546. Sane interrogationem illam v. 341 de desiderio amissæ matris Creusæ per se non malam (cf. Eurip.

Ecqua tamen puero est amissæ cura parentis;
 Ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
 Et pater Æneas et avunculus excitat Hector?
 Talia fundebat lacrimans, longosque ciebat
 Incassum fletus: quum sese a mœnibus heros 345
 Priamides multis Helenus comitantibus adfert,

341. *Ecqua jam* ante Heinſ. legebatur. At meliores Heinſ. et Pier. cum Donato et Carisso: *Et quæ tamen* vel *Ec quæ tamen*; hoc et fragm. Vatic. habet. Alii *Etque tamen*, *Et quæ* vel *Ecquæ tam*, *Quæ tamen et p.* *Quæ tamen et*; ut in talibus errari fere solet. *Ecquænam* Goth. pr. *Ecquæ* Pompon. Sab. interpretatur. *amissi parentis* apud Carissum. v. Pierium ad h. l. Probat hoc etiam Markland., sed v. Burm. *amissa est* c. etiam nonnulli. Equidem hunc versum dudum suspectum habui; et adhuc persuasum mihi habeo, e veteri quidem libro eum ad nos pervenisse, sed aliquando ad marginem aliena manu adscriptum adhæsisse, una cum fragmento superioris versus, cujus reliqua pars oblitterata erat; Et, si bene auguror, a poeta tantum illa scripta erant: *Quid pater Æneas. Ecquid in antiquam* v. Bruckius V. C. utrumque versum a poeta temere in chartam conjectum fuisse existimabat, ut olim ab eo retractaretur.—342. *Et quid multi*, ut solent.—343. *avunculus* Gud., ut semper in similibus.—344. *multosque c.* Menag. pr. *jamusque* alter Hamb., unde Heinſ. conj. *largusque*.—345. *In casum* Zulich. cum glossa: *Æneas et Trojanorum*, cf. Burm.—346. *Priamides Helenus multis* duo Burm. aliquotque Pieriani; quod simplicius, ut sup. v. 295. cf. Pier. *adfert* Heinſ. e codd. suis omnibus. Vulgo *effert*. tres *effert*.

rip. Hecub. 992 *si rñs rixōus rñods mūvntai ri μv*, adde Electr. 351) tamen hic forte abesse malis; vix enim Andromache Creusæ fatum rescivisse aut poterat, aut post illa v. 310 sq. 337 sq. debebat. Manifeste tamen poeta ponit, Creusæ fatum Andromachæ jam aliunde innotuisse; et recto ordine procedit interrogatio primum de pietate in matris memoriam, tum de exemplo patris et avi, quam illud ad pueri animum vim habeat! *Parentem* de patria accipere, importunum. 342. 343 generosi ver-

sus! ex communi illa sententia, ut, qui magni viri filium se esse meminerit, plus ad virtutem incitamenti habeat. *in*, h. e. ad, *antiquam virtutem* int. majorum. *avunculus Hector*, latius dictum pro consanguineo. cf. inf. XII, 439. Nam illi et Assaracus, a quo Hector et Æneas genus ducebant, erant Troia filii. Notatu dignum, quod hic in Servianis: *Quidam avunculus humiliter in heroico carmine dictum accipiunt.* 345—348. *a manibus*, via ex urbe. *se offert* v. sup. v. 310, inf. VIII, 477. ut *ferre*

362 P. VIRGILII MARONIS

Adgnoscitque suos, lætusque ad limina ducit,
Et multum lacrimas verba inter singula fundit.
Procedo, et parvam Trojam, simulataque magnis
Pergama, et arentem Xanthi cognomine rivum 350
Adgnosco, Scææque amplector limina portæ.
Nec non et Teucri socia simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex adcipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Inpositis auro dapibus, paterasque tenebant. 355

347. *agnovitque* alter Hamb. *ad limina* Heinf. cum maiore codd. parte. Sic et omnes Goth., nisi quod unus *lumina*. Vulgo *ad mœnia*, quod in paucis recent. ille repererat.—348. *lacrimans* aliquot Pier., aliquot Heinf., et edd. vett. nonnullæ: manifesto sed proclivi lapsu. Nec aliter fuerat, puto, in Gudiano, qui lituram hic habebat, e qua Heinf. tamen excitabat: *multum lacrima* pro *lacrimarum* curiose potius quam vere. Nam *multum* Homericum ὀλλῖν est, pro valde, admodum, et talia amare Virgilium satis constat. *lacrimis* Exc. Burm. Porro *fudit* plerique Pier. et aliquot Heinf., tert. Goth., male; idem tamen Pompon. Sab. interpretatur.—349. *ad parvam* Sprot. *et patriam* Zulich. et Leid. a m. pr. *f. multu Perg.* Witt. a pr. m.—352. *feruntur* Ven. et alter Hamb. pro var. lect.—353. 354. 355. hos tres versus ab aliena manu insertos putabat Jac. Bryant. V. C., quia cum reliquis non bene cohererent. Patrocinium eorum quomodo agi possit, vide in Notis. Erit tamen imputandum aliquid fortunæ carminis, cui secunda poetæ manus haud obtigit.—353. *Illas* Montalb.—354. *in* deest optimis; sed tuetur Heinf. grammaticorum auctoritate.—355. *Inpositisque* Witt. *tenebat* Ven.

ferre se, inferre se, efferre se, offerre se. cf. h. l. Heinf. *suos*, populares. Recte Serv. addit: *Et bene verba Heleno post Andromacham non dedit, ne frigeret; sicut in libro V Aestæ (v. 41).*

349—351. Cf. sup. v. 302 et adde Exc. I de Error. Æn., ubi de accessu ad Epirum. Trojam alteram aditare putasset. *simulata magnis*, affimilata. cf. inf. IV, 512. am-

plector sc. ut exosculari solent postes in patriam reduces.

354. 355. Nec moratur in convivii descriptione poetâ, nec plane intactum dimittit, sed obiter intexit pauca, quæ ad convivii magnificentiam declarandam valere possint: et quidem religiosam rem, libationem, et vasorum *ῥολυτῶν*. Ultima tamen *paterasque tenebant* vereor ne frigeant.

Jamque dies, alterque dies processit: et auræ
Vela vocant; tumidoque inflatur Carbasus austro.
His vatem adgredior dictis, ac talia quæso:
Trojugena, interpretes divom, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui fidera sentis, 360
Et volucrum linguas, et præpetis omina pennæ,
Fare age (namque omnem cursum mihi prospera
dixit

356. præcessit Leid. inflatus alter Menag. qui abest a sec. Rottend.
—358. Hic edd. ante Pier. et talia Witt. —359. qui n. divum Witt.
a m. pr. —360. Clarii et lauros Medic. Pierii, Witt. Moret. sec., quod
præfero. laurus Medic. a m. pr. cum aliis antiquis, quod antiqui Gram-
matici defendunt; recepit itaque Heinf., rursus deseruit Burmannus;
forte casu potius quam consilio. —361. Qui volucrum Schol. Horat. ap.
Heinf. omnia nonnulli. pennæ Medic. Gud. et tert. Mentel. —362. Om-
nia c. —Religio aliquot Pieriani, sec. Rottend. Gud. a m. pr. item Goth.
pr.

356. 357. auræ Vela vocant,
invitat ventus secundus, ut ve-
la expandantur. Male hypal-
lagen advocant; Variat hæc
oratio poetica: modo vela,
aut nautæ (ut sup. 253), vo-
cant auræ vel ventos, modo
auræ vela vel nautas; et inf.
454. ipsa navigatio et cursus
vocat vela. Conf. sup. 61, inf.
454. 455. tumidoque i. c. a.
Iliad. α, 481 "Εὐ δ' αἰνυμένω
σιν μῆλ' ὀϊστον. et similiter aliis
locis.

359—361. Helenus δειννέ-
λων ὅς' αἰεὶς jam Homer.
Iliad. ζ, 76. qui sentis, intel-
ligis, ad plura h. l. refertur,
de quibus singulis diverso mo-
do dicitur. Aliter sentit ali-
quis deum, aliter fidera et
avium cantus. sentit vates
Phœbum, cum deum pectore
recipit, seu, dei afflatu tactus,
divinoque furore plenus, futu-

ra prædicit et oracula edit;
hoc poeta exornavit: qui numi-
na Phœbi, Qui tripodas, (tripo-
di insidens Delphis Pythia vati-
cinabatur) Clarii lauros (quate-
nus, ut fere omnia antiquissima
fana, religionis et caloris
caussa, sacro luco inclusum
erat templum Apollinis Clarii
apud Colophonem, v. Strab.
XIV, p. 442), h. e. qui vim
divinam animo capis, quam
Delphis Pythia, et apud Cla-
ron sacerdos, mente recipere so-
let. sentis fidera, nosti quæ ex
iis ad futura prævidenda intel-
ligi possint. Reliqua ad augu-
ria cum ex oscinibus tum ex
præpetibus, h. e. ex avium
cantu ac volatu, spectant. cf.
inf. X, 175 sq. add. Callim.
L. P. 123 sqq. et ibi Intpp. c.
Spanh.

362—364. namque omnem
cursum mihi prospera dixit Reli-
gio;

Religio, et cuncti suaserunt numine divi
 Italiam petere, et terras tentare repostas:
 Sola novum dictuque nefas Harpyia Celæno 365
 Prodigium canit, et tristis denuntiat iras,
 Obscenamque famem) quæ prima pericula vito?
 Quidve sequens tantos possim superare labores?
 Hic Helenus, cæsis primum de more juvencis,
 Exorat pacem divom, vittasque resolvit 370
 Sacra capitis, meque ad tua limina, Phœbe,

pr., sc. ut sit: omne vaticinium, omnis deorum monitus, quod merito arridere potest, quoniam sequitur: cuncti divi. Sic cursum esset, quem teneo, navigationem, quem facio versus Italiam.—363. et abest a Ven. et Parrhaf. cum Goth. alt. numina divi Gud.—365. novom Gud. Arpia, Arpyia, Harpeia aberrant. codd.—368. Quodve f. possim tantos Parrhaf., forte etiam, subicit Burm., qua p. p. vito? qua via, ratione. Nil necesse. at possum nullibi repertum video.—369. primum casu Ven. et Parrhaf.—371. lumina sec. Hamb.

gio: etiam hoc per hypallagen explicare volunt, pro, omnis religio prosperum dixit cursum. Perperam. Religio h. l. de oraculo et omnino de vaticinio; prosperum vaticinium est, quod prospera nuntiat. Totum, qui superest, cursum, quo ille instituendus sit (hoc v. 363. 364. ulterius declarat) jam satis definiverunt prædictiones, quas adhuc accepi, lætæ illæ et secundæ. numine, etiam hoc pro effato divino et forte. repostas exquisitius quam remotas, et tentare quam petere.

365—367. dictu nefas, abominandum. Prodigium, eventum rerum prodigii similem. iras h. e. calamitatem, malum ex ira Harpyiæ, boum cæde et Trojanorum armis læsæ. cf.

sup. 234 sq. 245 sq. obscenam famem: quatenus ad ultima redacti etiam ea comedunt, quæ nauseam faciunt. Sic, obscenus cibus, et obscena pastu avis upupa ap. Plin. X, 29 s. 44. Hoc Serv. volebat: quæ homines etiam ad obscena compellit.

369—373. pacem benevolentiam dei, ut jam supra vidimus; dum oraculum expetitur est. Sacrificantium et vatium habitus. vitta vel infula: Solvitur h. l. illa, religioso more, sive animi respectu, quem jam ab omni terrena sæce vacuum deo soli vacare significabant, quo fere Serviana spectant, vel quatenus furor divinus et corporis agitatio vincula non ferebat. At, inquit Cerda, in aliis locis vates jam vatici-

Ipse manu multo suspensum numine ducit;
 Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos:
 Nate dea; nam te majoribus ire per altum
 Auspiciis manifesta fides: sic fata deum rex 375
 Sortitur, volvitque vices: is vertitur ordo;
 Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres

372. *Ipse etiam* pr. Hamb. *suspensus* pro var. lect. Hamb. sec. et Servius. Male. cf. Burm. *duxit* codices ap. Pier. — 373. *hæc* deest Leid. uni. — 375. *Si* pr. Hamb. a m. sec. *bis* Gud. Ven. Parrhaf. — 376. *bis* edd. Ven. et Junt. *sic* quatuor Burm. et Goth. sec. *bis* alter cum ed. Mediol. — 377. *tutius* Oudart. et Parrhaf. *æquora lustres Hospita* Zulich.

vaticinium edituri *vittis ligant*, *implicant*, caput? Recte; scilicet vates non perpetuo vittæ ornatu usos esse credendum est nec eas sumsisse, nisi rem facram facturos; itaque instante jam furore divino modo vittas fumere modo solvere narrantur. *ad tua limina P.* Erat igitur templum Apollinis in nova Troja ad exemplum Pergamei fani. *Suspensum* h. l. modo minus vulgari pro perturbatum, percussum, dictum puto; adeoque multo *suspensum numine*, turbatum, horrore ex præsentia dei. cf. inf. VI, 45. 54. *numen*, majestas, vis manifesta dei, quæ horrorem ac reverentiam facit. Sic *multum inesse, adesse*, *numen*, alibi dicitur. Hoc simplicius quam apud Burm. Satis quidem expeditum et illud, ut *multum numen* sint multa oracula, quæ jam ante acceperat (vide v. 362), quibus suspensus h. e. sollicitus ac dubius ejus animus sit; mihi tamen hoc minus arridet.

374—376. Circes apud
 Tom. II.

Homerum *μ.* 37 sqq., forte etiam Phinei apud Apollon. II, 311 sqq. exemplo, Helenum hic fata ac casus navigationis Æneæ prædicere facit. Ipsos autem casus omninoque Æneæ errores ad Ulyssis errores compositos esse, facile quisque videt. Inest tamen forte in his major suavitas ipsa rerum novitate et probabilitate; nam Homericis temporibus nondum illa maria Græcis multum erant frequentata; qua in re victus Virgilius ornatu et doctrina suæ causæ consulere necesse habuit. *majoribus auspiciis*, quam vulgo hominibus contingere solent; sunt simpl. magna h. e. magnarum rerum; adeoque magna fata; quod Livius pr. *ad majorum rerum initia ducentibus fati*. Argutatur Servius. Melius idem *sortitur*, disponit, ordinat, *volvit vices*, moderatur vicissitudines rerum. *is ordo factorum vertitur*, ita succedunt sibi fata.

377—380. Cf. Apollon. I. c. II, 311 sqq. *tutior*, tutius,
 Z z minore

Æquora, et Aufonio possis confidere portu,
 Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcæ
 Scire, Helenum farique vetat Saturnio Juno. 380
 Principo Italium, quam tu jam rere propinquam,
 Vicinosque, ignare, paras invadere portus,
 Longa procul longis via dividit invia terris.

378 *confidere* pr. Hamb. et Ven. vide sup. 162. Burm.—380. Distingunt codd. partim post *Scire* partim post *Helenum*; cf. Pier. et Burm., sed in interpunctione, codicum nulla, meo iudicio, auctoritas. *vetet* pr. Hamb. Brunn. conj. *Scire, vetatque Helenum fari S. J.*: rotundior utique sic esset versus, sed Virgilius gravitatem numerorum præfert. Jac. Bryant totum hemistichium sublatum velit.

minore cum periculo, si rescivit, quæ evitanda sint. *hospita æquora* Servius vicina interpretatur. Sane longinqua, ignota, an esse possint, dubito. Si usum loquendi vocis hujus recte teneo, esse debent maria navigantibus amica, quæ navigantes tutos ac salvos transmittant. *prohibent te scire* etc. Nam, ut Lucan. V, 176 *Nec tantum prodere vati, Quantum scire, licet.* v. h. l. Servium, qui bene addit: *prohibet autem scire mortem patris—tempestatem ab Æolo immisam: amorem Didonis* (qui sane vix commode memorari poterat). *Novimus autem Junonem hoc agere, ut, si possit fieri, regnum Italiæ Libycas averteret oras.* Inopinatum vero dolorem etiam Æneas conqueritur, ut inf. v. 712 *nec vates Helenus—Hos mihi prædixit luctus.*

381—383. Poterat Æneas statim in orientali Italiæ extremæ littore confidere, ex adverso Epiri. At totum illud littus a Græcorum coloniis tenebatur. cf. inf. 398 sqq. *len-*

ga via dividit Italiam h. e. Italiæ illa pars, quæ Æneæ petenda est, *longis terris*, sc. longo illo tractu inferioris Italiæ, *invia* vel difficulter emetienda; (sic Servius acceperat: *significat autem difficilem circuitum*; et sane composita hujusmodi sæpe sic accipiuntur, ut *insanabilis, intentatus*, h. e. parum, haud multum, tentatus); vel plane non pervia sc. Æneæ, terrestri itinere, si eam partem adiisset, quæ Epiro opposita est, quod fata vetabant. Hoc spectasse videtur Pompon. Sabin. *invia volentibus fatis.* Comparant illa Iliad. α, 156 *ἰπὺν μάλ᾽ ἀπολλὰ μεταξὺ Οὐρεῶν τε σκυδάντα θάλασσαν τε ἠχχίστα.* Cæterum in Virgilii verbis lusus inesse videri potest; *via invia—longa longis.* Meierotto V. C. ei occurri posse putabat, si *invia* essent loca; quod tamen durius esset. Allitterationi huic vetus sermo non tantopere adversabatur, ut noster; quin in ornatu illa habebatur: *amadam amantem.* φίλων φιλότῳ, ἄγων

Ante et Trinacria lentandus remus in unda,
 Et falis Ausonii lustrandum navibus æquor, 385
 Infernique lacus, Æææque insula Circae,
 Quam tuta possis urbem componere terra.
 Signa tibi dicam : tu condita mente teneto.
 Quum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
 Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus, 390
 Triginta capitem fetus enixa, jacebit,

384. *Trenacia* Wall. a m. pr., et a m. sec. *Trinacia*; et sunt sane grammaticorum argutie in ea scriptura, quæ tamen fundamento non omnino carent, quandoquidem *Θριναία* Homérica est scriptio. conf. Claver. et d' Orville Sicula p. 163. Enimvero ad liquidum res perducere nequit, utra sit verior et antiquior. Idem Wall. *lentandus* a m. pr. *tentandus* Goth. sec. a m. pr. *flectendus* Guelpherb. un. in Exc. Cort. ex interpr. — 386. *Circæ* vetustiorum auctoritate reposuit Heins., qui copiose aliis exemplis firmat. Vulgo *Circæ*; aliquot etiam *Circæ*. — 387. *possis* alter Hamb. — 388. *memori quæ* (pro *que*) hæc m. r. sec. Moret. — 389. *undæ* aliquot Picriani et Hamburg. alter, ut supra. — 391. *fetus*, *capitum* Montalb.

ἀγῶν ἀγῶν in ipso lyrico carmine est Pind. P. 10, 103.

384—387. Ornate. Mare Siculum et Tyrrhenum est peragrandum. *lentandus remus*, agendus, sed exquisitius; curvatur enim et flectitur vi undarum et nisu remigis. Sic Apollon. II, 593 *ἰνερῶν πτόρο* δι' ὤπας, ἦδ' ἐν καμπύλῳ τόλῃ, *βιαζομένην ἡρώων* in trajectu Symplegadam. Quoniam enim, *lenta* quæ sunt, facile flecti possunt, hinc *lentus* pro flexilis, et *lentare* flectere. A Virgilio Statius et alii petierunt; Virgilius ab antiquioribus, ut Serv. docet. *inferni lacus*, Avernus inf. lib. VI. *Circæ insula* VII, 10 sq. *Æææ*, Colchica, ab *Ææ*, Colchidis urbe, vel ex Apollonio Rhodio

nota. *urbem componere*, nove dictum esse debet, pro ponere, condere; ut *templum componere* ex Ovid. I Fast. 708 laudat Burm. Nisi est quod vulgo, res urbis componere, pacare, ordinare. Est tenendum alterutrum, nec cum Burm. duas diversas notationes in unum locum congerere ausim; quod sermonis humani rationi adversatur.

388. Ut ap. Homer. *Σῆμα* δι' τοῖς ἰγῆα et illud: σὸ δ' ἐν ὀφθαλμοῖς σῖνδρι, vel *βάλλας* σῆσι.

389—393. Cf. inf. VIII, 42 sqq. 81 sq. Usus et hic poëta est oraculo sua natura non adeo commendabili, celeberrimo tamen inter populares suos. v. inf. Excurs. II ad lib. VII. Res ipsa innumeris in

Alba, solo recubans, albi circum ubera nati :
 Is locus urbis erit ; requies ea certa laborum.
 Nec tu mensarum morsus horresce futuros :
 Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo. 395
 Has autem terras, Italique hanc litoris oram,
 Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
 Effuge : cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
 Hic et Narycii posuerunt mœnia Locri,
 Et Sallentinos obsedit milite campos 400
 Lyctius Idomeneus : hic illa ducis Melibœi

393. *Hic l.* Dorvill. et ap. Nonium et Cledonium. *erat* duo Burm.
 —395. *inveniant* quatuor Heinf. —396. *Has inter* Goth. tert. *urbem*
 Oudart. pro var. *le&*. ad *oram*. —397. *qua nostri* Parrh., quod adridet
 Burmanno. *profunditur* duo ap. eund. —399. *Hinc et Narycii, Naricii*,
 Naricii aberrationes Codicum. *Naryci, Naryci, Naricii* etc. Steph. —
 400. *Sallentinos* Heinf. cum aliis melioribus, quem v. et quos laudat
 Burm. *Sallantinos* Goth. tert. *Phalantinos* Ven. *Salicanos* Sprot. *limite*
 Leid. un. —401. *Li&ius, Licius, Litiis, Lycius, Lytiis* ; porro *Idomeneos*,
Idumeneus, Idomeneus, — *Melibœi* — *Philotetæ, Philotetæ, Phylotetæ, Phi-*
lo&etæ, librorum stupores, quos ponimus, ut iis mature affuecant ju-
 venes.

monumentis antiquis, gemmis,
 numis exhibita, ut exempla
 singula laudare velle ineptum
 sit. *secreti fluminis* h. e. in parte
 secreta, ab hominum frequentia
 remota, fluminis Tiberis inf.
 VIII, 82 *per silvam* — *viridi in*
littore. Cæterum observandum,
 qua verborum dignitate igno-
 bile argumentum poëta orna-
 verit.

395. *viam*, rationem et ex-
 itum oraculi, ipsæ res dabunt,
 et propitius erit Apollo, oraculi
 auctor.

397. Quæ alluitur a nostro
 mari.

399. Locri Epizephyrii,

in Brutiis, ad littus Italiæ ex-
 tremæ exterius, Locrorum O-
 puntiorum colonia, quorum
 erat urbs Naryx vel Narycium,
 ex adverso Eubœæ insulæ. Lo-
 cros Ozolas urbis conditores
 fuisse contendit Strabo VI, p.
 259 B. Sed communior opi-
 nio altera illa. v. Cluver. Ital.
 p. 1301 sq. Sequitur vero
 poëta eam narrationem, qua ex
 Locris, Ajacis Oilei fociis, fu-
 isse crediti sunt, qui dispersa ad
 Caphareum promontorium clas-
 se, in Bruttios essent delati. cf.
 Serv. Aliter Lycophr. 1141.
 1148, ubi cf. Schol.

400. 401. Sallentinorum,
 qui

Parva Philoctetæ subnixa Petelia muro.
 Quin, ubi transmissæ steterint trans æquora classes,
 Et positis aris jam vota in litore solves,
 Purpureo velarè comas adopertus amictu; 405
 Ne qua inter sanctos ignis in honore deorum
 Hostilis facies occurrat, et omina turbet.
 Hunc focii morem sacrorum, hunc ipse teneto:

402. *Petelia* Medic. et sic in numis et Græcis script. occurrit: *Πετελία*; hoc itaque restitui. Vulgo *Petilia*, quod vulgare est.—403. *steterunt* alter Hamb. *naves* pr. Hamb. *puppes* Goth. pr.—404. *in litore* Medic. a m. pr. cum tribus aliis.—405. *Purpureas* Dorvill. a m. pr.—407. *occurrat* Franc. *omnia* multi. *turbat* duo.—408. *focius* Medic. a m. pr.

qui ex antiquis Messapiis fuerunt, tractus erat in peninsula Calabria. Infederant eum mox Cretensium coloniz; cf. Strabo VI, p. 281 B. atque has ad Idomeneum Troja reducem, sed mox patria ejectum (cf. sup. 121, et inf. XI, 265), nonnulli retulerunt. cf. Varro lib. III Rer. Hum. ap. Valer. Prob. ad Ecl. VI, 31, unde Pompon. Sab. ad h. l. petiit, et inf. ad v. 531. *Lyctus* aliquando inter insigniora Cretæ fuit oppida. Plin. IV, 12 jam Cerdæ laudatus.

401. 402. *Petilia* vel *Petelia* in Bruttis supra Crotonem a Philoctete, Herculis comite, condita (hoc enim est *subnixa muro*), cum Troja redux, urbe patria, Melibœa Thessaliæ, per seditionem fugeret. cf. Strabo VI, p. 254 A, quo loco apparet, Lucanorum deinde primariam urbem eam fuisse. *Melibœi* pro Melibœensis. Serv.

403—409. Religionis sanctitatem cum iudicio et hic in-

textit carmini Virgilius; mira enim talis loci suavitas debuit esse, si Romanorum quis in religiosi ritus originem incideret. Illustrationem loci pete ex inf. 543. 545; subest tamen et hic antiqua fabula de Diomedis vel Ulyssis in his locis occurso, quam Serv. ad. h. l. attingit et olim variis modis tractasse videntur poetæ et scriptores. v. Plutarch. Qu. Rom. T. II Opp. p. 266 C et Auctor de Orig. gent. Rom. c. 12. At vide Excurs. I ad h. lib. sub f. penult. Rem autem sic declarā: ab Ænea ritum velandi capitis inter sacrificandum repetitum esse videri.

404. *in litore*. ad Castrum Minervæ, supra promontorium Iapygium. v. inf. 531. *velare* sc. memento; Græca ellipsi.

407. *omina turbet*, captata ante rem sacram, ut bene Cerda. Turbari malis ominibus sacrificii religionem, et, ut id caveatur, adoperto capite esse sacrificantes, nota res.

Hac casti maneant in religione nepotes.

Ast, ubi digressum Siculae te admoverit orae 410

Ventus, et angusti rarefcent claustra Pelori,

Læva tibi tellus, et longo læva petantur

Æquora circuitu: dextrum fuge litus et undas.

Hæc loca vi quondam, et vasta convolsa ruina,

410. *degressum* Sprot. et inf. 492. *admoverit* duo. *Siculis oris* Franc.
—411. *rarefcent* codd. Servii inf. ad 530, in Wall. *superfer. vel cla-*
rescent. Parum acute. *plaustra* P. Parrhas. —412. *lata* aliquot Pier.
petentur Hug. et Wall. a m. pr. cum Goth. sec. —414. *et deest* Parrh.
ex Erf. *convolsa* Gud.

409. *in religione*, in obser-
vatione religioni ritus, et *caste*,
ἀγνῶς, ut sæpe.

410—413. Flestendum in
aditu freti Siculi cursum et,
ut tanto tutior ille sit, Sicili-
am ab oriente circumeundam
monet. Fretum appellat ex
more *claustrum*. Proprie ea,
quæ densa sunt, transitum
occludunt, hinc *densa* poë-
tis, quæ clausa plane, ut Gr.
πυκνὸν v. c. *πυκνὸν πῶμα*.
Odyss. x, 283 *πυκνὸν κρυπ-*
μῶνας de bene occlusa hara;
adeoque, ea, quæ laxan-
tur, aperiuntur, patent, *ra-*
rescere dixit poëta. Jam Ser-
vius bene: *quia venientibus*
de Ionio (mari) propter curva-
turam littorum clausæ viden-
tur angustia, quæ paulatim
propinquantibus aperiri videntur.
Poëtice orationis genius ad
oculorum sensus omnia revocat.
Simili modo *coire, conjungi*, et
rursus *discedere, sejungi et dis-*
jungi, dicuntur loca, quæ in-
gressum habent. Ita et *aperi-*
untur ea, quæ e longinquo in
conspicuum veniunt, ut sup.

275 *aperitur Apollo*, et inf. 531
portusque patescit jam propior.
Contra ap. Lucan. III, 7 de
discedente: *et dubios cernit ra-*
rescere montes: ubi idem est
quod *vanescere* vel *evanescere.*
Cresci, attolli, attollere se, surgere
dicuntur ea, quæ alta sunt, iis,
qui accedunt; ut *recedere*, si
discedas. cf. inf. 552 et *ab-*
scondi sup. 291. *dextrum litus*
Italiae. Servius nam *de Ionio*
navigantes, si fretum petant, dex-
trum teneant litus necesse est. *Pe-*
lorum angustum doctè dixit pro
freto ipso promontorium illud
alluente. Faciunt ad rem loca
a Nodell V. C. Not. crit. p.
78. Notata: Justin. IV, 1.
extr. et. Lucret. IV, 397 sqq.

414—419. De Italia ac Si-
cilia motu terræ diremta vide
loca ap. Cluver. Sicilia I, 1.
ruina, motu terræ. *diffiluisse*,
non quod Abbas Fortis, V. C.
accepisse videtur, ut insula ab-
scissa resilierit et impetu suo re-
troacta alio loco resederit. De
tali motu terræ vix quisquam
cogitavit. Motibus concus-
sum solum subsidere creditum
est,

(Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas)
 Dissiluisse ferunt, quum protenus utraque tellus
 Una foret: venit medio vi pontus, et undis
 Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque et urbis
 Litore diductas angusto interluit æstu.
 Dextrum Scylla latus, lævum inplacata Charybdis
 Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos 421
 Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
 Erigit alternos, et sidera verberat unda.

415. In Wall. versus erat in margine adscriptus; idem *longæva*. Ennium videtur ante oculos habuisse Annal. XV ap. Gell. IX, 14. *Postremæ longinqua dies consecrerit ætas*. Adde Lucret. II, 68. 69. duo *mutare*, follenni permutatione. v. Burm. — 416. *protenus* Heinf. reposuit cum Velio Longo et Leid. altero ac Rottend. pr. — 417. *forent* Rottend. tert. *medio venit* Moret. pr. Parrhaf. *venit in m. Ven. media* Zulich. a m. sec. — 419. *deductas* Medic. cum al. antiquis. Vir doctus Britannus (*Gentl. Magazine* 1764, p. 464) *litora diductas* emendabat h. e. quoad littora, refutatus mox ab alio p. 556. Repetitam vidimus hanc conjecturam, *littora*, in *Gentlem. Magaz.* 1785 Novemb. p. 857. una cum crisi super ea in *Supplement* to 1785. p. 1028. Sane parum suaviter interpositum esset *littora* inter *urbes*—*diductas*. Vulgari more loquendi *diducuntur* duæ terræ, seu *littora*, mari interluente; nunc exquisitiore poetæ ratione mare, seu pontus, interluit terras, et doctius, *urbes diductas littore*, *æstu angusto*, h. e. freto. — 420. *lævum* Gud. *inplacata* aliquot Pieriani, et unus Leid. quod non bene præferebat Cerda. *inplacata* quatuor Burm. cum Goth. tert. — 421. *Obsidet atque imo baratri* Franc., sed talia exscribere piget. Mox *abruptum* Zulich. — 422. *in abruptu* aliquot Pier. — 423. *egerit* legebant viri docti (et sic Cerda), apud Pierium, qui recte monet, sequentia postulare *Erigit*; quod et per se exquisitius est. cf. inf. ad v. 576. *Elicit* Hamb. pr.

est, ut mare irrumperet; quemadmodum Pontus Euxinus in mare Ægeum se innuavit. *protenus*, continue, ut jam Serv., *divinus*, cum esset una continens. v. Cerda. *venit* pontus in medium cum vi. Val. Fl. I, 590 *cum flens Sicanos* *Cenotria fines Perderet et mediis intrarent montibus undæ*. *littore*, mari jam facto, *æstu* poeta pro freto, quoniam in iis angustiis mare æstuat. cf. Serv. 420—423. Ex Homero adumbrata esse nemo dubitat. Odyss.

At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
 Ora exfertantem, et navis in saxa trahentem. 425
 Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo
 Pube tenus: postrema inmani corpore pistrix,
 Delphinum caudas utero commissa luporum.

424. *Ass* tert. Rottenid. cum Goth. pr.—425. *Ora exercentem* alter Hamb., quod a monacho rhythmicis versibus adueto profectum lepide monebat Burmannus. *exhalantem* Ven.—426. *polchro* alter Hamb. *corpore* Montalb.—427. *pistrix* revocavit Heinf. librorum auctoritate, qui vel *pistrix* vel *pistrix* exhibent; Vulgo pars codd. et edd. *pistrix*. cf. Heinf. *pistrix* per s non per x defendit Pompon. Sab. ad h. l. Commemorat locum Seneca Ep. 92 ut ait *Virgilius noster in Scylla*. Quo sensu hoc dictum sit, v. in *Proem. ad Cirin*.—428. *caudam* Ven. *commista* Wall. et Zulich. a m. sec. Male. v. Burm.

Odyss. μ, 73 sqq. 234 sqq. Variorum loca vides ap. Cluver Sicil. I, 5. Idem cum aliis docuit, *Charybdis* nihil aliud esse, quam impetuosiores undarum fluxum a septentrione in Austrum, ortis vehementioribus flatibus ab Austro, qui illum repellant; etsi de loco dubitatur: nam cum alii ad pharum Messinæ sedem ei assignent, nuper Swinburne ad Pelorum promontorium eam collocavit, qui vortex Scyllæ propior est. *Scyllam* autem scopulum, humanæ forte olim formæ, ad littus Italiæ, versus Scyllæum oppidum. Canum latratum assimulant fluctus scopulo illi, et lupos belluasque ex ea nasci narrare potuit antiquitas, quoniam loca plena sunt monstris marinis. cf. Serv. ad 420. De locorum facie agunt fere omnes, qui ea loca adiere. *Dextrum* freti Siculi. *implacata*, pro implacabilis, ut

solent poëtæ, sæva. *forbet*, ἀναρροῖσθαι, in abruptum, profundum adeoque præceps. cf. sup. I, 105 sq. *erigit*, ἀνίστημι, emittit, sed cum vi. v. Odyss. l. c. μ, 105, ubi *ter in die*, τῆς ἐν ἡμέραις, id fieri ait: sed hoc idem omisit altero loco 239 sq., ut adeo nec in Virgilio omissum mireris: in quo sufficit, *ter deinceps* hoc fieri.

424—428. Cf. ibid. 93. 94. 99. 100. *Prima* superiore corporis parte. *postrema*, inferiore. *pistrix* omnino pro belua marina, *commissa caudas Delphinum utero luporum*, h. e. habens conjunctas D. caudas lupinis corporibus, in quæ virgineum pectus definit; interque ea canum protomæ prominebant, ut versu 432 elicias. Canes autem marinæ videntur intelligendæ. cf. Odyss. μ, 96. 97. Variis modis ab Homero inde Scyllæ facies exhibita, varie etiam in monumentis veterum.

Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
 Cessantem, longos et circum flectere cursus, 430
 Quam semel informem vasto vidisse sub antro
 Scyllam, et cæruleis canibus resonantia saxa.
 Præterea, si qua est Heleno prudentia, vati
 Si qua fides, animum si veris inplet Apollo, 434
 Unum illud tibi, nate dea, præque omnibus unum
 Prædicam, et repetens iterumque iterumque mo-
 nebo :

Junonis magnæ primum prece numen adora ;
 Junoni cane vota libens, dominamque potentem

429. *Pachyni* scribitur in libris. — 430. *Cessantes* Goth. sec. *flatus* alii, notante Parrhasio. — 433. Alii jungunt : *si qua est Heleno prudentia vati, Si qua fides.* At pr. Moret. non ineleganter, iudice Heinso, *Si qua est H. p., sati Si qua fides;* ex non infelici errore. — 434. *animum* Mellius Arulanus, v. Burmann. Sec. ad Antholog. Lat. p. 125. *si verus vir doctus conj.,* quem refellit Ouwens Noct. Hag. p. 616. — 435. *Unum illum* Gud. a m. pr. *Unum istud* in marg. Parrhas. *Verum aliud* pr. Hamb. *proque omnibus* Medic. et alii boni codd. (et Goth. duo) etiam Georg. Fabricii, et sic Diomedes et Donatus; hocque receperat Heinso, sed reliquorum librorum lectionem *præque* revocavit Burm., quod mihi vulgarius videtur altero. — 436. *Prædico* tres Burm. *iterum iterumque* multi sollenni vitio. — 437. *J. sacra* Hamb. pr.

terum. Sed talia huc non congerenda. Sufficit intelligere, qua specie Virgilius exhibuerit. Conf. sup. Exc. ad Ecl. VI, 75. Cæterum ad Virgilii de Scylla versus Miltonum suos de *Peccato* (*of the Sin*, *Arms* dixeris) formasse, jam alii monuerunt.

429—432. Variavit Homericæ l. c. v. 109. 110. *metas Pachyni* doctæ h. e. promontorium Siciliæ australe, *cessantem*, morantem (ut Serv.), plus
 TOM. II.

temporis in navigatione consumentem. *vidisse*, modus loquendi ab Homero ductus l. c. v. 87. 88 et sæpe. De *canibus* v. ad v. 424—428.

433 sqq. Magno cum apparatu monitum a vate et inferri et enuntiari observa. cf. inf. v. 546 sq. et Exc. X.

438—440. Tale præceptum Phineus dat Jasoni apud Apollon. II, 425. cf. Guell. ad h. l. In præcepto autem hoc de Junone omni studio placanda
 3 A

Supplicibus supera donis: Sic denique victor
Trinacria finis Italos mittere relicta. 440

Huc ubi delatus Cumæam adcesseris urbem,
Divinosque lacus, et Aversa sonantia filvis;
Insanam vatem adspicies: quæ rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas et nomina mandat.

439. S. f. votis Wall. a m. pr., quod erat in codd. Pierianis et in libro Donati.—440. *metire* aliquot Heinf. et Pierli, ut sit dictum, quemadmodum *metiri viam, pelagus, emensus iter* etc. Sed recte Pier. et Burm. vulgatum præferunt. cf. not. Nonnulli vitiose *metiere vel metiera*.—441. *Cumæam a. urbem* alii cum Servio. cf. Burm.—443. *Insanam vatem* Sprot. *adspicias* Exc. Burm. *sub ipsa* alter Hamb.—444. *et carmina* Parrhaf., sed v. Burm.

canda respexit poëta religionem, qua Romani aliquando Junonem præcipuo honore prosequuti sunt, et in Capitolio cum Jove et Minerva coluerunt: quo spectare videbimus et illa XII, 840 *nec gens ulla tuos æque celebrabit honores. canere vota*, facile apparet, esse, facere vota, preces. Dixisse videtur poëta ad eam rationem, qua vota formula sollenni, adeoque *carmine*, suscipiuntur. Sed hoc jam Burmannum observasse video, *libens* est in formulis sacris *ἱεροδύμους*, adeoque nec parceris, nec supine. *dominam, deam, διγνώσας. supera*, expugna sacris factis; hinc *victor. finis Italos mittere*, dimitteris, discedes, ad Italiam petendam. Vides in his poëtæ artem. Præstruit enim et præparat sibi descensum partim ad tempestatem lib. I Junonis fraude excitatam, partim ad Didonis amores, quibus Juno

impeditum Æneam retinere in Libya volebat. Bene hoc observavit jam Holdsworthus.

441 sq. Cf. inf. VI pr. *divinos lacus*, Avernum, ut statim addit: *Aversa sonantia filvis*; pronum est *A. f. in filvis* intelligere. Sed de lacu, (non de flumine, et quidem inferorum locorum, in quibus omnia silent,) agitur. Itaque accipendum, sonantia silvæ strepitu, quod et Cerda et Burm. monuerunt, qua ille lacus erat inclusus; nam inf. VI, 238 *lacu nigro nemorumque tenebris* et sic VI, 704 *virgulta sonantia filvis*, adeoque est quod in vulgari; *Avernus inter sonantes filvas* (uti inversa ratione in Orph. Argon. 1131 *παραγὰρ δι' ἡμῶν ὁ χθονὶς ποταμὸς ἀβύσσος*, malim intelligere arbuta in ripa, Acherontis strepitu resonantia). Hoc malim, quam dicere, poëtam Avernum lacum, qualis nunc erat, representasse.

Quæcumque in foliis descripsit carmina virgo, 445
 Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit.
 Illa manent inmota locis, neque ab ordine cedunt.
 Verum eadem, verso tenuis quum cardine ventus
 Inpulit, et teneras turbavit janua frondis,
 Numquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
 Nec revocare situs, aut jungere carmina curat. 451
 Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllæ.
 Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti;

446. *Degerit* Medic. *se clausa* Exc. Burm. *reliquit* vulgo ante Heinl. cum parte codd. — 448. *carcere* pr. Hamb. *vento* Menag. pr. — 449. *turbavit flamine* ingeniose conj. Jo. Schrader. in Schedia. — 450. *sitas* Medic. — 451. *nec jungere* Zulich. *carmina jungere* duo. — 452. *adeo-* *qua* Gud. a m. pr. — 453. *Hæc* t. in marg. Parrhaf. *sunt* d. Hugon. *tanta* multi, sed male.

præsentasse, continuatum cum
 Lærtino, et infuso per hujus
 fræces mari; unde Georg. II,
 363 *Julia qua ponto longe sonat*
unda refluxu, Tyrrhenusque fretis
inmittitur æstus Avernus. v. ibi
 nota. *divinus* autem locus vel
 omnino sacros, consecratos,
 cum Servio, accipies, vel prop-
 ter vicinam Sibyllam divinam
 vatem; mox 443 *insanam*,
insensibilem, *indivisibilem*, quod sem-
 per substituendum, ut semel
 monuimus, cum de furore, in-
 sania, vatium agitur. *rupsit sub*
ima, in antro, mox 450 *cavo*
saxo, *notas*, *literas*, et *nomina*,
 verba, adeoque quod in vulgari
 sermone, *verba scribitur*. cf.
 Georg. III, 158. De re cf.
 ad v. 457.

445—452. *Digerit in nume-*

tum, ordinat, disponit in or-
 dinem, ut bene Servius, et ut
 patet v. 447, atque antro in-
 cludit. *ventus transit*; ornat
 epitheton, a natura, puto, venti
 sententiam, saltem hoc dignius
 potest, quam ut sit: si vel parum
 venti immixtum fuerit. *janua*
mota, *motaque* cum ipsa, *auræ*,
sitas positus et ordines folio-
 rum, reponere ea in sua loca.
inconsulti h. l. quibus consultum,
 responsum non est. Ser-
 vius: sine responso.

453—457. Colorem oratio-
 nis illustrabis comparatio loci
 Callim. in Del. 318 sqq. *ὄψ*
οἶον etc. *Vacant autem vela*
 supra v. 356, cum ventus se-
 cundus spirat. Quoniam talis
 ventus cursum facit, et ad na-
 vigationem instituendam vo-

Quamvis increpitent focii, et vi cursus in altum
 Vela vocet, possisque sinus implere secundos; 455
 Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas.
 Ipsa canat, vocemque volens atque ora resolvat.
 Illa tibi Italiae populos, venturaque bella,
 Et, quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
 Expediet; cursusque dabit venerata secundos. 460
 Hæc sunt, quæ nostra liceat te voce moneri.
 Vade age, et ingentem factis fer ad æthera Trojam.
 Quæ postquam vates sic ore effatus amico est,

454. increpitant tres Heinf. et un. Goth. vi ventus Leid. pro var. lect. ex v. 356. et tua cursus Witt.—455. vocent Medic. a m. sec. Gud. cum aliis; et sic Servius cum Pomp. Sab. legerat; male.—457. canet et resolvet quatuor Burm., quod possit placere; sed Ipsa canat sc. poscas. inf. VI, 76 Ipsa canat, oro. canat et resolvet Gud. volensque ora Parrhaf. ipsa ora duo Burm. Versus hic et sup. 446. aberat a Voss. — 459. Et quocunque m. Witt. Ex quo et expedit Franc. effugias aliquot Pier.—460. veneranda Wall. ex interpr. venerata sacerdos ed. Ven. et aliquot codd. ap. Pierium et Burm. cum Goth. pr. ex compendio scripturæ fidos.—461. moveri Ven.—462. satis septem codd. Burm. et Goth. alter a m. sec: et sic auguror poetam maluisse. Nam in fatia hoc esse, ut Troja revocetur, ubique inculcare amat; idque totius carminis œconomia postulat.—463. affatus multi ap. Burm., male. effari proprie de vatibus. Servius, ut solet, ex augurali disciplina repetit: Ergo, subjicit, religioso verbo voluit uti, qui potuit dicere: Quæ—sic ore est fatus amico. est deest pr. Hamb.

cat, h. l. ipse cursus vela vocat vi ex βίη, βίηφι, h. e. οὐδὲ βίη, βίηφι, vehementer. sinus secundos velorum docte dixit vento secundo inflatos. ipsa, non foliis vaticinia mandet. Natam autem hanc fabulam antiquissimis temporibus puta, quando scribendi materia erant palmarum aut aliarum arborum folia. Tum etiam antra erant pro domibus.

458—460. v. inf. VI, 83 sqq. Non tamen satis diserte hæc ibi videri possunt exposita, Et quo q. m. mox venerata, poetarum more passive, vel invocata ac rogata, ut cursum secundum dei, h. monstret, doceat, quomodo ille obtineri possit, vel simpl. si eam adieris et vaticinium petieris, ut v. 456.

463—471. Munera hospiti ab

Dona dehinc auro gravia sectoque elephanto
 Imperat ad navis ferri, stipatque carinis 465
 Ingens argentum, Dodonæosque lebetas,
 Loricam confertam hamis auroque trilicem,
 Et conum insignis galeæ, cristasque comantis,
 Arma Neoptolemi. Sunt et sua dona parenti.
 Addit equos, additque duces; 470
 Remigium supplet: socios simul instruit armis.
 Interea classẽm velis aptare jubebat

464. *Dona dei hinc et Junt. gr̄avida* Giphon, in Ind. Lucret. *sectoque* Franc. *elephante* Zulich. — 465. *catenis* pr. Menag. — 466. *Dodonæosque* aliquot libri: *Dodonæosque lebetas* fere omnes; ante Pier. *lebetes*, quod pauci libri habent. *lebetes* Franc. Est autem *Dodonæus*. — 467. *confertam* Reg. *squamis a. tr.* Serv. IV Georg. 91. — 469. *Sunt hæc* Franc. — 471. *instruit* Medic. — 472. *classim* Spret., ut et sup v. 5. *classis* pr. Hamb.

ab hospite data ex Homero animo tene; cf. Odyss. a, 309 sqq. inprimis v, pr. Adde Cerdam. *auro gr̄avia* bene Cerda: signatur pondus ac perinde pretium. *secto elephanto*, *weis̄ id̄spas̄los* Odyss. σ, 195. τ, 564 h. e. ebore in lamellas secto adeoque omnino elaborato, polito, *gr̄avia*, nunc in ebore simpliciter copiose instructa, ornata; quod in generaliore notione continetur. *stipat* plus, quam in navim imponit, ut inf. 485 *onerat*. Tum ornatum verborum et munerum commendationem observa. *ingens argentum* pro vulgari, *ingens argenti pondus*, aut, ut sequentia declarant, *vasa ingenti a. pondere* — *lebetes Dodonæos*, h. e. quales sunt in templo Jovis Dodonæi. Hoc, puto, simplicif-

simum. Porro 467 *Loricam confertam hamis*, h. e. catenulis se invicem mordentibus, *ἀλυσίδων, auroque trilicem*, h. e. iisdem hamis triplicatis et quidem aureis. Ductum a textura, cum trinis filorum ordinibus textum sit, *τεγμυτος* cf. Cerda inf. ad V, 259, adde VII, 639 *clipeumque auroque trilicem Loricam induitur*, qui locus me revocat, quo minus, quod malim, quodque Servium facere video, jungam: *Loricam trilicem, confertam hamis auroque*. 468. ornate galeam designat a partibus, quæ inprimis eam commendant. *parenti Anchisæ. duces*, magistros equorum, agafones. cf. inf. X, 574. Serv. *socii* declarant *remigium*.

472. 473. *Anchisæ* auctoritate etiam h. l. res geritur. cf. ad

Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
 Quem Phœbi interpres multo conpellat honore:
 Conjugio, Anchisa, Veneris dignate superbo, 475
 Cura deum, his Pergameis erepte ruinis,
 Ecce tibi Ausoniæ tellus: hanc adripe velis.
 Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est:
 Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
 Vade, ait, o felix nati pietate! quid ultra 480
 Provehor, et fando surgentis demoror austros?
 Nec minus Andromache, digressu mœsta supremo,
 Fert picturatas auri subtemine vestis,
 Et Phrygiam Ascanio chlamydem; nec cedit
 honori:

473. *vento fieret* Parrhaf. *ferenti* multi ap. Burm. et sic Goth. al-
 ter; male h. l. nam de vento secundo agitur, ut beue Serv. — 474.
amore Hugen. et pr. Moret. pro var. lect., et ita alibi variatur.
 Burm. — 475. *Anchise* Priscian., sed vid. Heinf. *Anchise* Medic., sed
 o expuncta, et Mentel. pr. — 477. *eripe* Ven. *rapeto* Goth. tert. —
 478. *præterlabare* quinque ap. Burm. cum edd. Ven. et Junt. ut *præ-*
terlabare quatuor, sed recentiores. — 480. *Vade age o f. n. p. quod* Medic.
 a m. pr. — 483. *subtegmine* et *sub tegmine* libri fere etiam h. l. — 484.
Ausonia Goth. tert. a pr. m. *chlamyden* alter Mentel. *nec cedit honore*: sic
 Scæurus

ad v. 266. 267. *velis* sexto casu
 accipias, ut sit naves instruere,
 adornare, velis vento excipi-
 endo expansis. Sic *biremes re-*
mis aptare, inf. VIII, 80.
 Sequitur autem in hoc historia
 fidem. Nam ex Epiro Troja-
 nos colonos viam Æneæ ad
 Italiam monstrasse, antiqua fe-
 rebatur narratio, v. Dionys. I,
 51 (p. 41) cf. Exc. I sub f.
 474 — 481. *honore*, verbis
 honorificis, alias *honor verbo-*
rum. *Conjugio*, honesto voc.
 utitur. *his*, semel excisa ab

Hercule Troja, propter Lao-
 medontis perfidiam. *arripe ve-*
lis, versus hanc ab Epiri fittore
 dirige naves, cf. inf. 532, ut
 tamen nunc quidem littora
 modo legas. *quam pandit*, ora-
 culo designat. *provehor*, ser-
 mone progredior. *demoror aus-*
tros orientes, h. e. vos demoror,
 quo minus a. utamini. Hæc
 fere e Servio. Imitatus est
 Avienus fab. XVI, ut Heinf.
 notat.

482 — 485. Poterat hæc su-
 pra subijcere v. 470. Enim-
 vero

Textilibusque onerat donis, ac talia satur: 485
 Adcipe et hæc, manuum tibi quæ monumenta
 mearum
 Sint, puer, et longum Andromachæ testentur
 amorem,
 Conjugis Hectoræ. Cape dona extrema tuorum,
 O mihi sola mei super Astyanactis imago. 489

Scaurus legebat apud Servium, five is inter eos fuit, qui *Æneidem* recensuerunt, five hanc tamquam grammaticus emendationem proposuit. Venit ea lectio in Gudianum, probata Heinio mihiq; non minus provera habetur: five ut sic accipias: *nec cedit bonore* sc. verborum, ad conjugis exemplum v. 474 *Quem Phœbi interpretis multo compellat honore*; five ut eum Scauro, qui ita explicabat: non cedit Heleno liberalitate et munificentia. cf. Pompon. Sabin. Heumannus olim totum hemistichium ab aliena manu esse putabat; et sustulerant id jam alii ante Cerdam; nec ipse ab iis dissentiam; video etiam Bruncium accedere. *bonori* aberat a Mentel. pr.—485. *Textilibus* in nonnullis scriptura. *quæ* deest Græv.—487. *Andromachæ* Heinf. e scriptis et grammaticis. Eo alludunt Medic. et alii: *Andromachæ*. Vulgo *Andromachæ*. Wall. *Andromachæ*. Duo Burm. *testantur*, tres alii *bonorem* proclivi lapsu.

vero mira cum arte utitur Andromachæ affectu. cf. sup. ad 337. *digressu* supremo, exquisite, proprie supremum, ultimum, digressus momentum. *piduratas auri subtemine vestes* utrum de textili an de acu picto opere accipias, cum Cerda sane dubitare possis. Nam utroque modo *picta vestis* dicitur, interdum adeo simpliciter pro distincta coloribus et variegata. Malim tamen *pictas acu* accipere. Ita *textilia dona* (ex Homérico *ἰοδάρῃ δ' ἰσπαρῇ*) mox ab his diversa. *vestem* intellige *stragulam*, adeoque a chlamyde diversam; *subtemen* exquisite simpl. pro filo. *nec cedit bonori*, si verum est, aut

cum Servio explicandum, *tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius*: hoc enim est honori non cedere, parem esse meritis accipientis; aut non cedit bonori sc. munerum, quo usus erat Helenus erga Anchisen, ut Andromachæ Ascanium nunc non minus honorifice muneribus hospitalibus impertiat. Possis etiam *verborum bonorem* huc advocare ex v. 474; est tamen hoc longius petitum. Sed v. Lect. var.

486—491. Reminiscitur et hic mater dulcissimi pueri, atroci morte sibi erepti. Locus inter paucos dulcissimi affectus, etiam sententiarum ac verborum dilectu, inprimis ad-

juncta.

Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat : 490

Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.

Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis :

Vivite felices, quibus est Fortuna peracta

Jam sua : nos alia ex aliis in fata vocamur.

Vobis parta quies : nullum maris æquor arandum ;

Arva neque Ausoniae, semper cedentia retro, 496

Quærenda. Effigiem Xanthi Trojamque videtis,

490. tenebat legit Rufinian. de figg. p. 28. gerebat Nonius in super, sed ferebat Priscianus, Diomedes, Macrobi. cum libris scriptis; et firmat Burm. inprimis ex Statii imitatione I Achill. 339.—492. His et affabor sec. Moret. degrediens Sprot. v. sup. 410. abortis plerique Pier. et nostri Goth.—493. parata Ven., et sic Achill. Stat. ad Tibull. II, 4, 1, h. e. constituta et parta. Sed præstat vel sententiæ vi alterum. Memineris illud inf. IV, 653 *Vixi, et, quem dederat cursum Fortuna, peregi*, et *Fortuna* h. l. idem quod mox fatum, quod jam notatum Pomponio Sabinio. Porro distinguit Cerda cum aliis: *Vivite. Felices, quibus—jam sua!* cf. Burm. Minus bene. Sed: *Vivite felices vos, q.—jam sua*, exquisitius.—495. *arandum est* Parrhaf.—496. *Arva nec* Parrhaf. et Goth, tert:

juncta declarantium, et multo magis si parentis sensum et affectum habeas. *manuum monumenta mearum*, cum dignitate, pro manuum mearum opere ex Od. o, 126 *Μνήμ' ἑλίου χυγῶν* etc., qui locus Virgilio obversabatur. *dona e. tuorum*, popularium et amicorum. *super*, quæ superes, *πρὸς ὅσα, πρὸς ὅσα μὲν*. Sic o. sic ex Hom. Odyss. δ, 149. 150, ubi Menelaus de Telemacho Ulyssi comparato: *καὶ οὕτως τοιοῦτος ὥς τις* etc. est autem exquisite dictum pro, *tales oculos habebat, tales manus* etc. v. 491 *pubesceret* ornatius quam *esset*; Eurip. Ion. 354 *τοὶ*

ταυτὸν ἔχοντες, ὡς τις ἦν, οἷον ἂν μίτρον.

492—496. Durum habet pectus necesse est, cui hi verus miserationem nullam faciant. 496. *semper cedentia retro*. inf. VI, 61 *Jam tandem Italiae fugientes prendimus oras*.

497—499. cf. sup. 349 sq. *quæ fuerit minus obvia Graiis*: sensum recte exponit Serv. *id est, quæ nullum patitur excidium*; mox tamen ibidem miscentur notiones: *obvia*, id est, *obnoxia, inimica, contraria*. Sed *Troja obvia Graiis*, pro *inimica*, quod Cerda et alii arripuerunt, etsi exquisite dictum, ut inf. VI, 64 *Dique,*

Quam vestræ fecere manus; melioribus, opto,
 Auspiciis, et quæ fuerit minus obvia Graiis.
 Si quando Thybrim, vicinaque Thybridis arva 500
 Intraro, gentique meæ data mœnia cernam:
 Cognatas urbis olim, populosque propinquos,
 Epiro, Hesperia, (quibus idem Dardanus auctor,
 Atque idem casus) unam faciemus utramque 504
 Trojam animis. Maneat nostros ea cura nepotes:

498. *Quæsec. Moret.*—499. *fuerint* Gud. cum aliis Heinf. et Burm. etiam apud Serv. Ita *auspiciis minus obvia Graiis* essent, quæ a Græcorum auspiciis ac fatis non æque, atque ante, vincerentur, nec iis esset inferiora. —500. *Sic q. Goth. tert. et vicina Witt. a pr. m.*—502. *Cognatasque* ante Heinf., sed *que* abesse a codd. monuerat jam Pierius. qui aliquot Heinf.—503. *Epiri* Voss. *Epiro Hesperiam* Medic. Gud. a m. pr. duo Moret. pr. Rottend. et Zulich. An olim fuit *Epirum, Hesperiam & populosque* verendos Sprot.—505. *Trojanis. M. alter Hamb.*

Digne, deæque omnes, quibus obstitit Ilium et ingens Gloria Dardania, tamen consilio sententiæ parum videtur consentaneum; igitur tenendum alterum: *obvia Graiis*, h. e. obnoxia, exposita eorum furori; ut jam a Burm. expositum video.

500—505. Ingeniose poëta alludit ad ea, quæ paullo ante evenerant. Post pugnam Acætiacam Octavianus Nicopolin condidit, contractis in eam Acarnanibus, eamque liberam et cognatam civitatem esse iussit. v. Excurs. XIII ad h. l. *data sc. fato mania*. v. sup. 255. Mox *cognatas urbes populosque* pr. E. H.—*faciemus utramque* (retulit ad sequens, pro utrosque, ex utraque civitate, Buthrotum et Roma, a Lavinio oriun-

Tom. II.

da) *unam animis Trojam*. *Populos Epiro, Hesperia*, accipio, populos in Epiro h. e. Epiri et Hesperia. Vides me apodofin post *cernam* statim auspicari, quod jam Cerdam fecisse animadverto. Ut Burm. post Heinf. cum Servio interpunxit, procedit prius membrum usque ad *Atque idem casus*; ut sit, *cernam mania, Cognatas urbes pop. pr.* Atqui sic et structura et sententia sit asperior aut nulla. *Hesperia* quibus et propinquos *Epiro* jungunt alii, quod prorsus ferri nequit. Etiam Burmannus illustret *Dardanus Hesperia* h. e. Hesperia (*Εσπερία* cf. Serv.), quod locum hic vix habet. A *Dardano* autem Trojanos omnino originem habuisse, adeoque et illos, qui Epirum tene-

3 B

bant,

Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta :
 Unde iter Italiam, cursusque brevissimus undis.
 Sol ruit interea, et montes umbrantur opaci.
 Sternimur optatæ gremio telluris ad undam,
 Sortiti remos, passimque in litore sicco 510
 Corpora curamus. Fessos sopor inrigat artus.
 Necdum orbem medium Nox horis acta subibat :
 Haud segnis strato surgit Palinurus, et omnis
 Explorat ventos, atque auribus aëra captat ;
 Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo, 515
 Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones,
 Armatumque auro circumspicit Oriona.

506. Vir doctus Britannus volebat versus 506. 507 collocare post 520; repugnare enim inter se, quod provecta dicatur classis et tamen mox adhuc in littore moretur. At v. not. *Provehimur* Leid. un. v. sup. 72.—508. et deest Wall.—509. *Sternimur* ed. P. Dan. *ad undas* Ven.—511. *F. f. occupat* Voss. repitum, ait Burm., ex IV Georg. 190.—512. *atra* alter Hamb. *boras atra* Ven. *boris apta* Goth. pr., non malo lapsu.—514. *urbibus* Goth. pr.—515. *notant* Sprot. *tacita* Gud.—516. *Pliadasque* H. codicum pars apud Pierium, Heinf. et Burm. cum binis Goth., neque aliter Macrobius legerat V Sat. 2. Sed repugnat id metro. Idem versus sup. lib. I, 744 cum simili varietate. *Septemque triones* pr. Hamb.—517. *circum aspicit* Goth. sec.

bant, et hos, qui Italiam petebant, supra vidimus v. 167.

506—511. Postquam Buthroto solverant, legendo litus ad montes Ceraunios procedunt. Hic sub noctem descendunt in littus, scilicet, ut, cum mutandus jam esset cursus, ventum secundum excipiant. *umbrantur* ex *συνᾶσθαι* vel *συνᾶσθαι* Homericis. cf. Odyss. γ, 487 et al. Quæ sequuntur, ex Odyss. ι, 168 sq.

illustrantur. *Sortiti remos*, per sortem divisi ad officia remigandi. *Serv.* ut adeo pars in navi ad remos pernoctaret. *inrigat* v. sup. I, 692.

512—517. *Necdum Nox subibat orbem medium*, evecta erat cœlum (cf. Excurs. ad II, 8. 9), *acta boris*, exquisita pro horis exactis. Quem poetici sermonis usum nisi tenerem, malim *Noctem*, sive ejus *bigas ab Horis actas*, suavi rerum imagine,

Postquam cuncta videt cœlo constare sereno:
 Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus,
 Tentamusque viam, et velorum pandimus alas. 520
 Jamque rubescebat stellis Aurora fugatis:

520. tendimus alter Rottend.—521. Tumque Franc.

gine, intelligere. Media autem nocte, quando scilicet aura, imprimis in plagis maritimis, oriri vel mutari solet, ventus recte exploratur a gubernatore; et auribus auram captat, vel ex leni aëris motu, vel, ut Servius: *naturale enim est, ut, a qua parte flaturus est ventus, ad eam auris admota frigidior fiat. tacito cœlo, quia noctu.* cf. Serv. ad totum h. v. et notat *ισογῆ, gemini triones*, utraque ursa. Sed de hoc et de toto versu 516 v. sup. ad I Æn. 744, ubi idem versus. *Armatum auro Orionem, χερσὶν ὄρεα*, quia, ut bene Serv., *et balteus et gladius clarissimis fingitur stellis.* Commentarii loco sit Aratus a Germanico versus: *Primus in obliquo rapitur sub pectore Tauri Orion: nonnulla magis vicina notabit Stella virum, sparsæ quæ (s. sparsæque in) toto corpore flammæ. Tale caput, magnisque humeris sic balteus exit, Sic vagina ensis, pernici sic pede fulget.* Ex Arat. Phæn. 586 sq. Lucanum I, 675 jam Servius laudavit: *Ensis feri nimium fulget latus Orionis.* Posuit autem poeta uno loco sidera, non quæ uno tempore conspicua sint, oriantur et occidunt, sed e quibus partim tempestatis mutationes omnino ac vices veteres augurabantur, par-

tim quorum conspectus, nisi puro ac sereno cœlo nullus est. cf. v. 518; adeoque, cum ea sidera omnia nunc Palinuro in oculos incurrant, securitatem cœli sereni inde captat. vid. Macrobi. Sat. V, 11. cf. I Georg. 394, 395. et mox v. 518 *cœlo sereno.* Cæterum in his vers. Homerum ante oculos habuit, egregie tamen ornavit ac variavit, *Odys. 1, 270 sqq.*; Virgilium vero Ovid. Met. III, 594 sq.

518—520. *Omnia videt habere cœlum, quæ significant serenitatem.* Serv. Scilicet *omnia constant*, composita et tranquilla sunt; nihil, quod inconstantiam et varietatem cœli omninetur, occurrit. cf. Cerda. Lucret. IV, 462 *Et sonitus audire, severa silentia nobis Undique cum consent. dat clarum signum.* quale hoc fuerit, quaerunt interpretes, num face sublata, antuba. hoc probat Burm., quem vide. cf. sup. 239. *castra* exquisitè de copiis nauticis in littore tendentibus. Similia alibi v. Cerda. *velorum alas* h. e. extremas velorum partes, lacinias, angulos. Vulgo exponunt: quia vela navis alæ esse videntur.

521 sq. Ad castrum Minervæ appellant Trojani, sub Hydruntio; quo loco planum ac

Quum procul obscuros colles humilemque videmus
 Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
 Italiam læto focii clamore salutant.
 Tum pater Anchises magnum cratera corona 525.
 Induit: inplevitque meto; divosque vocavit
 Stans celsa in puppi.
 Di, maris et terræ tempestatumque potentes,
 Ferte viam vento facilem, et spirate secundi.
 Crebrescunt optatæ auræ, portusque patefcit 530
 Jam propior, templumque adparet in arce Mi-
 nervæ.

522. Tum procul idem cum Oudart. o. montes Parrhaf. — 523. primum fec. Moret. conclamant primus Dorvill. Statii imitationes IV Theb. 807. III Silv. 2, 23 laudat Burman. — 524. læti sec. Moret. et Goth. focii læto quatuor Burm. et unus Goth. — 526. vocabat Wall. — 527. Stans Medic. prima in puppi Gud. pro div. lect., quod probat Heinf., ut varietur hemistichium, quod et VIII, 680. IX, 261 recurrit. — 529. venti Montalb. ab interpolatore. v. vel nobis Zulich. facilem vento Dorvill. et adspirare Wall. secundo. alter Rottend. — 530. Crebrescunt multi et hic male. cf. ad Georg. I, 359. — 531. que abest a Leid.

molle littus; hinc humilem Italiam; five quia procul ex alto visentibus terra semper humilis videtur. cf. sup. ad v. 76. cf. Serv. unde Pompon. Sab. sua hausit.

525 sq. Aliter quam de corona vera crateri ex more sacrorum imposita vix hæc videntur posse accipi; etsi dubitatio animum subit, unde in alto florum copia fuerit. Sed hoc forte calumniari est. cf. sup. ad I, 724. Cum toto autem loco comparandus Pindarus in divino de Argonaut. carmine Pyth. 1V, in nona Strophe: ἰνὶ δ'

ἱμβέλου κρημασαν ἀγυδας etc. vs. 344 sq. Quod autem in puppi stat, hoc inde illustrandum est, quod in puppi tutela collocata erat, h. e. signum numinis, cuius tutelæ navis erat credita; una cum foculo aut ara. Ad hanc igitur libatio et preces fiunt.

529. Afferte, date navigationem faustam vento h. e. vento secundo immisso; et adspirate, favete, propitii. Verba singula cum dilectu. Mox portus patefcit, ad oculorum sensum. v. sup. ad 411.

531. Ad 199. cf. Dionys. Halic.

Vela legunt socii, et proras ad litora torquent.
 Portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum;
 Objectæ falsa spumant adspargine cautes:
 Ipse latet; gemino demittunt brachia muro 535
 Turriti scopuli, refugitque ab litore templum.

532. et deest Wall. prioris Goth. sec. a m. pr. ad l. vertunt tres Burm.—533. Vulgo *Eoo*. At *Euroo* omnes pæne codd. Pierii, Medici et cæteri vetustiores Heinf. et sex Burm. Nova tamen ea forma ab *Eurus*, etiam analogiam habet in *Arctus*, *Leibus* et al., et confunduntur fere *Eurus* et *Eous*; poteratque primo erratum esse *Eoo* pro *Eoo*, ut *Eo* est in pr. Hamb. et in multis *Euro*. Vide Heinf. ad h. l., qui *Eoo*, quod vulgatæ edd. habebant, cum Pierio retinuit; non tamen, nisi in tribus quatuorve, iisque recentioribus libris, illud repererat; adde duo Goth. at alter *eroo*. *Euroo* tamen etiam Servius interpretatur; et usus est ea voce Priscian. in Periegesi v. 871. *statu* Exc. Cort. ex Hamb. sec., idque videbatur in Parrhaf. fuisse, in quo etiam *Eoo* repositum erat. *curvatus* aliquot Heinf. et Burm. cum edd. Ald. Junt. *sinuatus* sec. Moret.—534. *adspargine*, antiqua forma, reposuit Heinf., Medic. et Gudiano, Grammaticisque Velio Longo et Nonio auctoribus. Vulgo *asparagine*. De voce Burm. laudat Barth. ad Stat. II Theb. 675. Goth. sec. *vertigine*, quod absolute ita dictum equidem non memini.—535. *demittunt* plerique codd., excepto tamen Medic. et nonnullis aliis. *deducunt* ed. Ven. Porro *Late patet* male Donatum legere, in Servianis notatum: quod tamen in nostro Donato non occurrit.—536. *Erebi* sc. aliquot Pier. ab *litore* idem ex antiquis, et Heinf. e potioribus. Vulgo *a litore*, ut in uno Goth.

Halic. I, 51. Strabo VI, p. 281 B. et Excurs. de *Errorr. Æn.* sub f. Adde Cluver. Ant. Ital. p. 1240 etc. *Arx* pro monte (ut sup. 336. v. sup. ad 521), in quo templum erat, quod Idomeneus condidisse ferebatur (Pompon. Sab. ad v. 530 *Portus Ætnæi*. leg. *Idomenei*).

532. Ad verba cf. sup. v. 208.

533—536. *Portum Veneris* describit satis ornate: situs est versus Orientem. Efficitur ille

sinuoso maris flexu, scopulis utrinque porrigentibus se, dum sensim decrescunt in litore. *Euroo fluctu* ab Euro, ut, Arc-tous. v. var. Lect. *scopuli turriti*, in turris modum alti, *demittunt brachia muro gemino*, ab utroque portus latere procur-rentes sensim versus mare de-crescunt; Eadem fere sup. I, 162 sq. *Hinc atque hinc vastæ rupes* etc. cf. Odyss. x, 87 sqq. *brachia* bene tribuuntur scopulis, quoniam ambiunt por-tus latera: cf. Cerda. iidem

MINTI.

Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentis campum late, candore nivali.

Et pater Anchises: Bellum, o terra hospita, portas:
Bello armantur equi: bellum hæc armenta mi-
nantur. 540

Sed tamen idem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, et frena iugo concordia ferre:
Spes et pacis, ait. Tum numina sancta precamur
Palladis armisonæ, quæ prima adcepit ovantis;

539. *At p. A.* quinque Burm. *Tunc* vin. Leid. sic inf. 588. *a* abest a Rottend. tert. *bellum contra b.* Goth. sec.—540. *Bella hæc* alter Hamb.—541. *Et tamen* Ven. *curru* Witt. *curru succedere* un. Leid., forte hoc exquisitius. Burm. laudat not. ad Ovid. Met. XIII, 611.—542. *et ferre j. c. frena* Zulich. a m. sec.—543. *Spes est p.* ante Heinl., ut plerique codd. et edd., etiam in Servianis ad v. 537 et sup. ad l. 443. Sed Medic. cum aliis melioribus *Spes et p.* Cum alter Menag. *numina sancta*: Ad h. v. Pompon. Sab. "*Ita et Probus legit et Apronianus.*" Quæ adeo memorabilis hic sit varietas, non assequor; ni est quod alii sacra exhibuerunt, ut ex sec. Hamb. et Leid. notavit Burm.—544. *quæ* primum duo Moret. et Rottend. sec.

murus, cuius speciem habebant. *refugitque a litore templum*, dum ab alto intuentibus in ipso litore situm videbatur, propius accedentibus retrocedebat quasi, quia situm est in colle, qui sensim crescit a litore, ut bene Serv.

537 sq. Anchisæ interpretatio ostenti et hic tribuitur: cf. Excurs. extr. ad lib. II. Equos candidos conspectos interpretatur primo per bella Italiæ cum Romanis gesta, mox de Italia Romanorum armis pacata. Comparant Odyss. 2, 107 sqq. de bobus Solis et de Neptuni equo Apollon. IV,

1364 sqq., sed parum illa ad h. l. faciunt. Cæterum ornate pleraque. *Tondentes c. late*, pascentes late vagando. *bello a.* ad bellum. *curru* h. e. currui. Multa hic Cerda, sed argutatur et Burm. ad 543, qui equos candidos triumphantium huc advocat. Fundus interpretationis, quam Anchisæ facit, in eo est, quod equi etiam jugum ferunt.

543. 544. Palladi sacrum faciunt, cuius templum in eo portu. v. sup. 531. *ovantes* ornantius quam *nos*. Mox 545 spectat ad sup. 403 sqq.

Et capita ante aras Phrygio velamur amictu : 545
Præceptisque Heleni, dederat quæ maxuma, rite
Junoni Argivæ iustos adolemus honores.

Haud mora : continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum,
Grajugenumque domos suspectaque linquimus arva.
Hinc finus Herculei, si vera est fama, Tarenti 551
Cernitur. Adtollit se diva Lacinia contra,

545. *capite* ed. Junt. *capite-velabar* Rufinian. de Schem. Lex. p. 35 (355). *capite* et *capite velamus* sex vel septem ap. Burm. miro lapsu. — *ante aras* idem Rufinian. l. c. Goth. tert., Montalb. et Voss. hic etiam *velantur*, et Wall. a m. pr. *velatur*. — 548. *profectis* Franc. — 549. *obvertimus* conj. Jo. Schrader. in schedia. Idem tamen commode laudat Ovid. Met. III, 676 *obstantes dum vult obvertere remus*. *antennarum* scribunt multi codd. *ante minarum* Goth. alter. — 550. *domus* Gud. cum aliis. *domus* sec. Moret. a m. pr. — 551. *si fama est vera* Ven.

546. 547. *dederat quæ maxima* respicit sup. 435 *unum illud* — *præceptis* pro e præcepto Heleni. *Argivæ* v. sup. I, 24, sed h. l. tantum ornat.

548—550. Item ex præcepto Heleni sup. v. 396 sq. Potest sacro hoc facto occupatio Italiz facta videri. Sed similes Juris gentium aut publici notiones inter veteres non fuerunt. *obvertimus* sc. pelago, ut VI, 3 *Obvertunt pelago prorari*; nam si e sequ. versu, *domibus* G. h. e. littori; tum potius esset *obvertere vela*, *antennas*. pro hic doctius *cornua antennarum*, *uquias*. *velatarum*, h. e. velis indutarum, ut alias *veliferæ*. Mox de *Hercule Tarento* v. Exc. XIV ad h. v. Ob-

scurum est, quorum illa spectent : *si vera est fama*. In *Herculeo* T. subesse necesse est fabulam, nunc obscuram, de Tarenti originibus ab Hercule ductis; cum vulgo ad Tarentum, Neptuni f., ex referantur.

552. Liv. XXIV, 3 *Sex milia aberat ab urbe* (Crotone) *nobile templum, ipsa urbe nobilius*, *Lacinia Junonis : sanctum omnibus circa populis*. v. ibi plura. Adde Strab. VI, p. 261 D et, præter Cluverium, Serv. et Cerdam, Aristot. de Mir. Audit. p. 726, Schol. et VV. DD. ad Lycophr. v. 856. *adtollit se*, quia appropinquantibus aut recedere montes videntur aut surgere. Serv. cf. sup. ad 411.

Caulonisque arces, et navisfragum Scylaceum.

Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Ætna, 554

553. *Callonsque* Wall. Servius: "*Aulonisque arces*. Aulon mons est Calabriæ, ut Horat. II, Od. 6 et amicus Aulon Fortilis (ita legitur) *Basco*; " in quo oppidum fuit, a Locris conditum, quod secundum Hyginum, " qui scripsit de situ urbium Italicarum, Aulon est" (etsi in his postremis voc. dubia lectio). Potest hæc Serviana lectio doctrinæ speciem habere; nam similiter *Aulonisque* exhibet Acron ad Horat. I Od. 16 (sed Cruqu. Comment. *Caulonis*) et *Aulonisque arces* pr. Rottend. Legitur autem ap. Strabon. VI, p. 261 B. ed. Par. *Καυλωνία, ὀρεῖς τε καὶ Ἀιδωνία ὀρεῖς* *μὴν δὲ τὴν ἀποκατασκευασμένην, ἡ. ε. convallem*. Etiam Steph. Byz. h. v. ab Hecateo *Auloniam* vocatam memorat, *δὲ τὸ μὲν αὐτῶν ὄρος* (addit idem ab heroe *Caulone* mutatum nomen; qui forte *Caulus* ille est apud Servium, Clitæ Amazonis filius; sed probabilius est, dialecti aliqua duritie gutturalem accessisse, nam in Mazochii somniis ad Tab. Hecatechf. p. 527 sqq., ubi ex Hebr. *Kol*, de voce tonitru accepta, duci, non moramur). Ex altera tamen parte primam litteram in principio versus excidisse in uno vel altero codice, quo Servius utebatur, non minus probabile est. Quod ap. Horat. II, Carm. 6, 18 occurrit et amicus Aulon *Fertili Basco*, ubi Vet. Schol. montem esse Calabriæ ait, et Intpp. laudant Martialis illud: *Nobilis et lanis et felix vitibus Aulon*, id ad Tarentinum agrum spectat, non ad hunc Locrorum Epizephyriorum, ut jam satis docti viri docuerunt, adeoque nil juvat, quod h. l. *C. arces* h. e. mons vel promontorium memoratur. eod. v. *navisfragum Scylaceum*, *Καυλωνία*. Multum aberratum est in his vocibus a librariis: *navisfragum*, *navisfragum*—*Scyllaceum*, *Scyllaceum*, *Scyllaceum*, *Scyllaceum*, *Scyllaceum*. v. Pier. et Burm. — 554. Cum Rottend. sec. et Hamb. sec. *Trinacria* Serv. sup. ad v. 384. *cernitur hora* pro *ora* Hamburg. pr. et Græv., quod et Jo. Schrader. malebat. v. Burm. Leid. *cum procul*—*tollitur Ætna*, non male. Rottend. tert. *Trinacria cernitur*. *Ætnam Et gemitum p.*

553. Versus austrum navigantibus primo loco *Scylaceum* vel *Scyllaceum*, olim *Scylletium*, in conspectum venit, in interiore sinu, *navisfragum* h. l. dictum sive propter scopulosum littus, ad quod urbs illa sita, Atheniensium colonia, sive propter tempestates inter tria promontoria Iapygum et Cocintum, frequentes et graves. Nam promontorium Scyllaceum frustra, puto, ponitur. Mox *Caulonis arces* apparent navi-

gantibus, h. e. Caulon, vel Caulonia, in alto littore vel colle condita, Achæorum colonia. v. Strabo VI, p. 261 B. Pausan. VI, 3 p. 459 et Intpp. ad Steph. Byzant. h. v. Serviana plane ineptiunt.

554—557. Scyllaceum finem prætervectus jam e longinquo, tamquam in medio mari (*e fluctu*) Ætna Siciliæ cernitur h. e. ex fumo et igni cognoscitur; auditur jam fragor maris ad scopulos Scyllæ allisi, (*fractæ*)

Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa 555
 Audimus longe, fractasque ad litora voces;
 Exsultantque vada, atque æstu miscentur arenæ.
 Et pater Anchises: Nimirum hæc illa Charybdis;
 Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrenda canebat.
 Eripite, o socii; pariterque insurgite remis. 560
 Haud minus ac jussi faciunt: primusque rudentem
 Contorsit lævas proram Palinurus ad undas;
 Lævam cuncta cohors remis ventisque petivit.

556. *ab litore* aliquot Heinf., minus bene. Sic tamen quoque Medic. a manu emendatrice.—557. *Exsultantque vado* tert. Mentel. a m. pr., non infelici lapsu.—558. *At* sec. Rottend., ut alibi saepe. Sic sup. v. 539. *hæc* abest a Mentel. pr. Goth. sec. *his illa* Medic. cum aliquot Pierianis.—560. o deest Leid. et plerisque, quos Pierius viderat, cum Goth. alt. *stique* Franc.—561. *hæc j.* Franc. *primusque r.* Reg. *rudentes* Gud. a m. pr. et Exc. Burm. *rudente* aliquot ap. Burm. et Pierium, ex interpolatione puto, ut ad funem referrent. *tridentem proram* conj. Heinf. inf. ad V, 143. et Jo. Schrader. in schedia.—562. *lævam proram* ed. Ven. *in unda* Leid. a m. pr.—563. *petebant* pr. Hamburg.

(*fractæ voces* cf. inf. v. 669 *sonitus vocis* eodem modo) jamque apparet et oculis cognoscitur ingens maris æstus, quo Charybdin in propinquo esse intelligit Anchises. In toto loco ante oculos Ulysses Odyss. µ, 201 sqq. sed, ut recte hæc teneas, cogitandum est, littus legendo Trojanos jam ad interiora freti Siculi pervenisse, ut exteriori ostio jam propiores essent: ibi et Scylla et Charybdis haud longe aberant. *vada exsultant* h. e. mare ex imo fundo sublatum in altum egeritur. v. sup. 420 sq. τῶν ἀποτῆν βιάσασιν ἀναβλύζουσα Χάρυβδις. Apollon. IV, 923.

568—560. *Hos scopulos,*
 Tom. II.

saxa int. Scyllam. *Eripite vos.* Vulgaris orationis tedium excutit poeta et in hoc, quod pronomina omittit; interdum ad nostros sensus satis duriter. Sed lenius hoc quam supplere *remos*: Eripite remos, expedit. *insurgite remis*, v. sup. ad v. 207.

561—563. A littore Italiam in medio freto eursum deflectunt, adeoque a dextra in lævam, ne in extremam freti partem æstu impulsæ navis rapiantur. *rudentem proram*, *dyuµonos*, ut *gemere*, *βοῆν*, *clamare*, h. e. stridere, impulsu fluctuum, ac sonare, ut etiam Serv. Vox et inf. occurrunt VII, 6.

3 C

564—567.

Tollimur in cœlum curvato gurgite, et idem
 Subducta ad Manis imos defidimus unda. 565.
 Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere:
 Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
 Interea fessos ventus cum sole reliquit;
 Ignarique viæ Cyclopum adlabimur oris. 569.
 Portus ab adcessu ventorum inmotus, et ingens.

564. ad cœlum Medic. Pierii. turbato tres Burm., male. in gurgite pr. Hamb.—565. Subducti Parrhaf. Mox vulgg. edd. ante Heinf. descendimus; verum reposuerat ille (tamquam exquisitius) cum Medic. aliisque præstantioribus suis et Pierianis defidimus, quod Bened. et Pierius, tum ipse copiose illustratum dederunt; defidimus ex uno Montalb. proferebat, tamquam quod cum Tollimur melius tempore conveniret, et nunc receptum a Burmanno vides. confidimus unus Leid., male.—566. ad concava Parrhaf. dederunt Ven.—567. Totus versus abest a Goth. pr., alter rotantia; quamquam piget talia notare.—568. relinquit tres Burm. duo Goth.—569. illabimur Franc. undis sec. Rottend.—570. incesu pr. Hamb. et abcessu alter. ab accensu Zulich. ab occasu Græv., sed adscriptum accessu—motus Vratil.

564—567. Maris æstuantis et magnos fluctus moventis, propter vicinam Charybdin et Scyllam, agitationem et motum concitatissimum in transcurso sentiunt. Sed aucta hæc omnia in rerum miracula. Videntur autem v. 564. 565 ad Charybdin, et 566. 567 ad Scyllam figillatim spectare. cf. sup. 420 sqq. et Cerda. adde ad Tibull. IV, 1, 70—75. *desidere*, ut *fidere*, *subsistere*, proprie de navibus meris vel depressis. v. Heinf. ad h. l. et quos laudat Burm. *Spumam elisam*, fluctuum ad caudem aliorum, *ἰσχυρὸν ὕδατος ἄχρη*, Apollon. IV, 1238. *rorantia astra*, aqua in altum sublata roris instar guttatim destillante, defendere debuit sæculi

Augustei genius. Nostis hominibus vix placeant! Ita tamen veteres sæpissime. v. c. mox v. 574 et *fidere lambi*, de flamma Ætnæa.

568. Quam ornate! vesperi ventus, aquilo, cessat.

570. Proprie aqua est imota a ventis: inde eleganter portum ventis inaccesum extulit: *Portus ab a. v. inmotus*. Portum autem hunc, ut totum de Cyclopibus, eorumque terra, locum Homero sublegit: Odyss. 1, 136 sqq. *Ἐν δὲ λιμνῇ αἰόμος* etc., qui versus huius sunt interpretatio. Portus ille Ætnæ profluvii totus nunc est oppletus, ut ex P. Bembo et Facello docuit Cluverius. cf. *Sestini Lettere To. I. Lett. 9.*

Ipse; sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente favilla:
Adtollitque globos flammarum, et sidera lambit:
Interdum scopulos avolsaque viscera montis 575
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.

571. *Ipsa* Pierius et alii cum Ætna jungunt. v. Burm. *ipsa* Erf. sed *Ipsa portus. sub horrificis*—ruinis aliquot ap. Pier., sed id esset vulgarius; sonat meliores, ut vis poetica postulat. Multi sonat, ut semper variant. —572. *prorumpit* Dorvill. ad abest a Gud. —573. *candente* a m. pr. Leidenf. *candore* Voss. —574. Hæserant Critici jam apud Gellium (v. Exc. XV) in hoc, quod poeta uno tempore fumum et flammam emitti faciat, cum tamen, quod Pindarus bene observaverit, *interdum fumet Ætna, noctu flammiget*. Cui, si poeta id vitiose a se poni putasset, facile potuisset occurrere, scribendo: *Adtollitque globos*. Enimvero si poeta tam subtiliter rem tractare voluisset, cum noctu Trojana classis appulerit, nihil aliud quam *flammam* memorare debuerat. Sed intervalla habet incessinus Ætnæ labor non modo majora illa extremi furoris et remissionis. vid. v. c. Strab. VI, p. 274 A. C., verum etiam cum semel exarsit, minora illa, fumi modo continui, modo inter fumum flammæ; interdum cum flamma expulsa saxa. Utrumque sequi poeta potuit; conjunxerit etiam omnia pariter Lucret. VI, 690—693, quem ante oculos habuisse videtur Virgilius. —575. *convulsa* aliquot Pier. et Leid. —576. *Erigit* Heinf. cum elioribus retinuit. At *Egerit* pr. Moret. alter Voss. et tert. Rottend. pro var. lect., Erf. et malit Burm. propter *erectum*, et adstruit copiosius Burm. Sec. ad Anthol. Lat. p. 350. Permutatio sane utriusque vocis est satis obvia; v. sup. 423, et *egere* per se elegans esset; sed *erigere* et exquisitius ac doctius esse, et majorem vim habere videtur, ut in altum continuo tractu surgentia saxa ac metalla eniti videas. Inf. IX, 239 *atque ad sidera sumus Erigitur*. VII, 529 *Paulatim sese tollit mox et altius undas Erigit*; inde imo *confurgit ad æthera fundo*. Porro eruit Menag. sec. *graptani* Franc. *sub effra* sec. Menag. —577. *glomerat* Hugen.

571—577. Si alia de Ætna loca vis comparare, v. Cerda h. l. et Cluver. Sicil. ant. lib. I, c. 8; et quis nescit Cornelli Severi Ætnam? quam nobis docte illustratam nuper dedit Wernsdorf. V. C., ubi v. p. 104 et p. 24 alios auctore. laudd. Sed ea, quæ ad Maronem faciunt, v. in Exc. XV ad h. l. Ad poetæ nostri ductum Justin. IV, 1. *horrificis tonat Ætna ruinis* h. e. fragore resonat; satis graviter. *prorumpit*. emittit, *avolsaque*, antiquo loquendi modo, ut

Fama est, Enceladi semiuſtum fulmine corpus
 Urgueri mole hac, ingentemque inſuper Ætnam
 Inpoſitam ruptis flammam exſpirare caminis; 580
 Et, feſſum quoties mutet latus, intremere omnem

578. *Enceladi* Wall. cum aliis. *seuiuſtum* merito revocavit Heinf. Libri plerique et edd. *seuiſti*, cum non viderent, duas vocales contrahas in unam efferri, ut ſæpiſſime ſit apud Græcos.—579. *more* Gud. a m. ſec. *hac mole* Oudart. *que deest* Montalb.—580. *expugnare* alter Hamb. *ſpirare* Oudart.—581. *quotiens* duo Goth. et ſic Medic. *mutet* cum Medic. et aliis bonis libris Heinf. *mutat* Donatus cum aliis; uti et bini Goth. (tert. *morat*). Sane *mutare latus* bene dicitur; et docuit ſatis illud Heinf. cum aliis. Ad Callim. H. in Del. 143 fruſtra provocant. Sed *mutat* pro *moveat* agnoſcit codicum pars, etiam ap. Pierium, et defendit Servius, cum viris doctis; v. Cerda, et ante cum Guellius; poſſitque id tamquam exquiſitus præferri, niſi perpetua et temeraria harum vocum in libris occurreret permutatio. Apud Statium III Theb. 595 *aut ubi tentat Enceladus mutare latus*, Virgilii imitatione, nulla varietas occurrit, niſi quod unus *verſare* legit. In nonnullis etiam *metet*; in Wall. *moveat*. cf. Burm.

jam Lucret. cf. ſup. I, 246.
 573. *Turbine f. p. et c. favilla*: h. e. globis ſumi, cum cinere permittis, *φλόγας καὶ λιγνύς*, ut Strabo VI, p. 274 A. Aliter non accipiam. *favilla candens*, ut *canus cinis*; ornans epitheton a rei natura ductum. cf. Lucret. VI, 689—692. De ſcintillis Servius exponit. *Erigit eructans* ornatius quam eructat, *ἐρύγῃ*, emittit, extrudit. *liquefacta ſaxa* h. e. in vitrum converſa, interdum admixtis metallis; unde *ῥόαυς* illi, rivi igniti (*Lava*). *fundo*, *ἐκ πυρρός*, ut Pindarus: *volvuntur ab imo fundamenta*, Auctor Æt-næ 197.

578—582. Nota vel inep-tis hominum commentis fabula, quæ ex antiquo phyſica phænomena adumbrandi modo pro-ſecta eſt, cum ignem subterra-neum cum fulmineo igni com-

parent: hunc itaque in monſ-tro, quod fulmine percuſſum erat, vivum ac perpetuum du-rare. Pro Encelado, quem ta-men et alii agnoſcunt, ut Or-pheus Arg. 1249. 1250. cf. Cornel. Sev. Ætna 70 ſqq., alterum gigantem Typhoeum vel Typhonem memorant Pin-darus l. c. et Æſchylus (ut Briareum Callim.); at Virgilius hunc ſibi ſervavit ad ſimilem locum ſubterraneo igni notabi-lem inf. IX, 716 idque Home-ri exemplo Iliad. β, 783. v. ad Hygin. f. 152: Cerda et all. Pari exemplo ad Phle-græos campos magno terræ mo-tu collapſos gigantum pugna fuit traducta. cf. Not. ad Apol-lod. p. 69. 70, add. Gefner. ad Claudian. p. 444. Diod. V, 71.
 579. *Ætnam inſuper impoſitam*, *ἐν τῷ δὲ ἑνὶ τῷ θεῷ*, *exſpirare flammam caminis ruptis* h. e. ca-vernæ

Murmure Trinacriam, et cœlum subtexere fumo.
Noctem illam tecti filvis inmania monstra
Perferimus; nec, quæ sonitum det causa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æthra
Siderea polus; obscuro sed nubila cœlo;
Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

583. *Noctē illa* aliquot Pieriani, et duo Burm., sed hoc vulgarius. *tecti filvis* omnes fere libri Pier. et Heinf. itaque in recte sublatum. De sensu ambigunt Cerda et Burm. Sed in litus descendisse Trojanos noctemque ibi exegisse, dubitare nec narrationis modus nec veterum hominum mos sinit; neque aliter Ulysses in eo ipso loco, quem Virgilius hic expressit Odyss. 1, 150. 151. *tecti filvis* ad litus procurentibus, in loco nemoroso, in his ipsis silvis, ab interiore parte, accedentem mane ad se vident Achemeniden v. 590. Non autem, olim latæ, silvæ defuerunt Ætnæ, ut ex Pindaro disco Pyth. I, altera Antistrophe: *Ἄλυσεν ἡ μάλα μυσφύλλων κρηφαῖς καὶ αἰθέρ.* immunia Medic. a pr. m.—585. *nec l. æther* Sidera habet. *polus*—Sprot. *æther* etiam Voss. cum Goth. tert.—586. *obstruso*—culo Goth. sec., felici errore, si modo error nec prisca lectio est, cujus interpretamentum sit *obscura*. Nam *obstrusum* exquisitè pro clausum, oclusum, adeoque obductum, obscurum. In libris fere illud cum voc. *obstrusum* variat, apud Lucan. Stat. et Claudian., quod vel Lexica docent.—587. *in deest* binis Burm. *limbo* Goth. pr.

vernīs et receptaculis flammæ subterraneis, quæ nove *caminus*, fornaces, dixit. 580. *Trinacriam intremere* (nam vix *intremere* pro tremefacere posuit poëta, ut Ætna subjectum esset) et cœlum subtexere fumo, exquisite, ut *suffundere*. Utrumque Lucret. in eadem re loco jam Cerdæ laudato VI, 478. 481.

582—587. *monstra* h. l. monstrosum phænomenon, rem portentosam. *sonitum*, fragorem montis. *nec lucidus polus æthra* Sidera h. c. cœlo stellis fulgenti. *in nimbo*, nubilo aëre. Ἀλλ' ὅτε πρὶν ἦν τοῖσι βαθεῖ ἦν, αἰετὶ σιλήνη Οὐρανίδην προΐφαινε:

καταίχεται γὰρ νῆισσόν Οδυσσ. 1, 143. 144: quem totum locum Virgilius ante oculos habuit, laude tamen hæcenus integra, quod Achemenidis persona inducta magnam legentibus mirationem rei novitate facit. Imitationem nostri habes Ovidium XIV Met. 158 sqq., ubi ad Cumas alius Ulyssis socius substiterat. Cæterum ex Virgiliana narratione apparet, poetam fuisse inter eos, qui Caprariam insulam et Cycloporum sedes ante Ætnam in littore orientali collocarent; non ad Drepanum et Erycem, ut alii, et forte ipse Homerus, quos Cluverius,

Postera jamque dies primo surgebat Eo,
 Humentemque Aurora polo dimoverat umbram:
 Quum subito e silvis, macie confecta suprema, 590
 Ignoti nova forma viri, miserandaque cultu,
 Procedit, supplexque manus ad litora tendit.
 Respicimus. Dira illuvies, inmissaque barba,
 Confertum tegumen spinis: at cetera Graius,
 Ut quondam patriis ad Trojam missus in armis. 595

588. *namque* Montalb. Goth. pr. *prono* Goth. tert., frequenti lapsu.
 —589. *Humentesque umbras* Ven. v. lib. IV, 7 et saepe alibi. —590.
Tum Leid. Mox e deest Wall, etiam edd. nonnullis vulgg. *conspicua*
 pr. Hamb. pro var. Lect. v. Burm. —591. *nova fama* sec. Rottend.
vultu tres ap. Burm. —592. *ad fulera* Zulieh. a m. pr. et Wall., librarii
 lapsu, cujus animo frequentior ratio infederat. —593. *Respicimus* ali-
 quot Pieriani. *inglories* Sprot. *dimissaque barba* idem cum Vratil. cum
 Goth. sec. (pro *dimissa*), *promissa* Nonius in *promittere*, et Gud. a m. pr.:
 utrumque vulgarius pra eo, quod excusum est. *immissaque* Witt. Ser-
 vium argutari arbitror. —594. *tegumen* Heinf. scripsit cum Medic. et
 aliis vetustis. cf. eund. inf. VII, 666, et ad Ovid. XIV Met. 166. Item
 Pierius e duobus. Ceteri *tegimen* vel *tegen*; hoc habebant edd. vulgg.
 Mox et vel *ac cetera* multi ap. Burm. —595. *Ut q.* ita reposuit Burm. ex
 Hugon., ut sententiam melius conneckeret. Poni enim *ut*, quemadmo-
 dum saepe, *ut erat, sicut erat*. Inde illa illuvies, inde detritae vestes, quod
 diu in obsidione Trojae haeserat. Vulgo legitur *Et*. Videat lector, an
 in hoc acquiescere malit. Nam primum *Ut* parum commodum, quo-
 cunque modo accipias; (melius tamen positum dicas pro *quippe* qui. Ex
 Burm. sententia *Ut erat* plene fuisset eloquendum). *erat Graius*, h. e.
 Graeco habitu, *quippe* qui ante Trojam fuisset. Haec vix coherent. Porro,
 detritarum vestium cassas ab obsidione Trojae repetere, jejunum vide-
 tur. Sufficit aliquem per tres menses vitam in silvarum latebris exegisse.
 Itaque sequi malim Servium: v. not. Nisi forte, quod arbitror, totus
 versus alienus et ex lib. II, 87 *Pauper in arma pater primis huc misit in*
annis

Cluverius, recte puto, sequi-
 tur.

588—592. *primo Eo*, Lu-
 cifero, mane, *hōs āsng*, cf.
 Georg. I, 288. *umbram hu-*
mentem, uti amant poëtae *noctem*

humidam (cf. Cerda), propter
 rorem.

593—595. cf. vet. poëta
 ap. Cic. Tusc. Qu. III, 12.
inmissa in faciem, adeoque ex-
 quiritius quam *promissa barba*.
Confertum

Isque ubi Dardanio habitus et Troia vidit
 Arma procul; paullum ad spectu conterritus hæsit,
 Continuitque gradum: mox sese ad litora præcepit
 Cum fletu precibusque tulit. Per sidera testor,
 Per superos, atque hoc cœli spirabile lumen; 600
 Tollite me, Teucri: quascumque abducite terras.
 Hoc factum erit. Scio me Danais e classibus unum,
 Et bello Iliacos fateor petiisse Penates.
 Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
 Spargite me in fluctus, vastoque intemergite ponto.

animi confectus. Certe cum, si absit, nemo facile desideret. Lenior tamen medicina foret hæc, ut versu seq. pro *Isque* legas *Namque*; ut sic oratio procedat: *at cetera Gratias, Et quondam patris ad Troiam missus in armis.* Namque ubi Dardanio habitus et Troia vidit Arma procul, p. a. e. hæsit. Ita omnia inter se nexa; etsi Serviana ratio sic satis rem expedit. — 599. *effectu paullum* Witt. *paucis effectus* Goth. *sed. paullum a conspectu* Goth. *tert.* — 600. *Rufinian. de figg. p. 26 (209 R.) citat: per superos atque hoc cœlum;* lapsu, haud dubie, memorie. *perque hoc cœli* Wall, non mala. v. *Burm. numen* Leid. *sperabile numen* a m. pr. *Medic.* — 601. *quascumque* aliquot, antique. v. *Pierium. in quascumque* aliquot alii *Pier. adductis* *terris* *Medic. a m. pr. adductis* alii multi *Heins. et Burm., sollenni lapsu;* *advertite* etiam alter *Hamb. pro var. lect.* — 602. *de classibus* *Montalb. et sec. Moret.* — 603. *Argolicus* *Rufinian. de Schem. Dianear. p. 269.* — 604. *sceleris* *Medic., sed a m. pr.* — 605. *in abest a* *binis* *Burm. in fluctu* *Venetus.*

Confectum spinis tegamen, vestem laceram ac detritam habebat; et, ne panni disfluere, spinis pro filis confutam et fartam. cf. Ovid. Met. XIV, 166, ubi multa ex Virgilio adumbrata. Ex his ipsis tamen pannis agnoscebatur Græcus esse. Latius Servius: Habet enim unaquarque gens incessum et vocem propriam. patris ad T. missus in armis, Homérica oratio, nam sæpius similis forma, aliquem a patre

ad bellum esse missum, occurrit. Adicit Serv. ex sequenti ejus confessione hoc didici. Æneia. At de toto versu cf. var. Lect.

599—606. *testor, quæso, obtestor. hoc cœli spirabile lumen, vitale, de quo (l. quo) spiramus. v. Serv. lumen autem pro æthere, aura; ut etiam poëtæ: luminis aura, quando quidem lucem transmittit. Danais (pro Danaicis) e classibus pro e Danais. Ex Sophoclis Philoctetæ*

Si pereō, hominum manibus periisse iuvabit.
 Dixerat: et genua amplexus, genibusque volutans
 Hærebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
 Hortamur; quæ deinde agitet Fortuna, fateri.
 Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
 Dat juveni; atque animum præsentī pignore firmat.
 Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur: 612
 Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixi,

606. Præclare hanc lectionem reduxit Heinſ. codicum fere omnium, etiam Pierianorum, auctoritate; in edd. vulgg. erat: *Si pereō, manibus hominum, p. j.* Fuere quoque qui distinguerent: *Si pereō manibus hominum p. j.* multo tenuius. Porro *Si peream* aliquot Pier. Male.—607. *amplexens* duo Moret. Leid. un. Goth. pr. *volutus* iidem et alter Leid., sed hoc vulgarius. Vulgatum defendit etiam Carſius.—608. *Qui sit* Heinſ. cum melioribus, ut jam ante Pierium lectum; alii *Quis sit* vulgari ratione. *quo fari sanguine* Sprot. *fari a quo* Menag. alter.—609. *agitat* Hamb. alter.—610. *haud plura* Parrhaſ., ex communi formula. v. Burm. *loquutus* Wall. a m. pr.—612. Idem verſus ſup. II, 76 in controverſiam vocatus. *Ipſe* Dorvill.—613. *Ulixi* et hic ab Heinſ. cf. Pier.

Philocæta nonnulla cum his comparari poſſe, jam Cerdæ monitum. *ſi ſcleris tanta eſt injuria noſtri*, orname, ſi ſcelus meum tantum eſt. *Spargite*, cum vi, diſcerptum diſpergite.

606—609. *genibusque volutans hærebat*: ad genua provolvens ſe inhærebat, *negotio ſixto. dat juv. ni*, ut evitaret tenuem voculam *ei. præſenti*, certo, *pignore*, quod manum dat.

613 ſqq. Hoc de Achemenide epiſodiuſ totum Virgilii ingenio deberi videtur, ſcilicet ut ita Homericæ de Cyclope intexere ſuis verſibus poſſet. Nam delectare ſolet et hoc, ſi fabulas, notas quidem nec novas, nova tamen cum variati-

one, novo cum ornatu, et in novo rerum vel narrationis ordine legimus. Temporum rationi quidem adverſatur hoc epiſodiuſ, quod jam apud Serviuſ notatum videas; Ulyſſes enim inter initia erroris ſui ad Cyclopas venerat, at Æneas multo ſerius, v. Exc. II de *Error. Æneæ*, annis ad a. 6. Sed in talibus male poëtas reprehendas. *genitore A. Paupere*. ſup. II, 87 *Pauper in arma pater primis huc miſit in annis*. Nefcio tamen, annon poëta ſua poſuiſſet tempora, quibus militia inter vitæ genera quaſtuofa erat (v. ad Tibull. I, 1 pr.), quam Homericæ reſpexerit; nam addit: *manſiſſetque u. Fortuna!* Cæterum hoc dictum eſt elegantius

Nomen Achemenides, Trojam genitore Adamasto
Paupere (mansissetque utinam Fortuna!) profec-
tus. 615

Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Inmemores focii vasto Cyclopis in antro
Deseruere. Domus sanie dapibusque cruentis,
Intus opaca, ingens. Ipse arduus, altaque pulsat
Sidera, (Di, talem terris avertite pestem!) 620
Nec visu facilis, nec dictu adfabilis ulli.

614. *Nomen*, post Ge. Fabric. Pieriumque, revocavit Heinf. e codd. cf. Toll. ad Auson. p. 297. Vulgo *Nomine*, quod vulgare. Porro *Achemenides* scriptum, cum Medic. aliisque præstantioribus, etiam ap. Ovidium, ut sit *δὲ τὰ δῶν πῖνσι*. Vulgo *Achemenides*, quod nomen aliunde notius esse poterat. *Achimenides* alii, ut omnes Gothani. *Agamides* Franc. et sic Nannius. v. Burm. Tandem *Adamasto* varie corruptum: *Adamasio* ap. Pier. et al., *Damasco*, *Damasto*, *Adamastro*.—616. *trepidum* Sprot. *trepidum* Ven. *lumina* alter Hamb. et Goth.—618. *Domus* Medic. (a m. pr.) terr. Rottend. Sane *Domus sanie dapibusque cruentis* durissima junctura dictum, pro saniosa. Burmannus videtur probasse H. Stephani interpretationem: *opaca sanie et dapibus*; quod et durum et jejunum est. Obvia est emendatio: *Domus s. d. cruenta* sicque Wittianum habere video; modo distinguas: *domus sanie dapibusque cruenta* *Intus, opaca, ingens*. Saepè epitheta librarii accommodant proximo vocabulo. *Dapes* autem ipsæ erant *cruentæ*, hinc sine dubio *cruentatum* antrum. Exemplis res non indiget. Inf. VIII, 297 *janitor Orci Ossa super recubans antro senefa cruento*.—619. *ingens ipse* jungit Waddelius ap. Burm., qui recte rejicit.—621. *adfabilis* retinuit Heinf. codd. Grammaticorumque auctoritate; et Macrobi. VI, 1 ab Accio in Philoſtete sumtum testatur: *Quem neque tueri contra neque affari queas*. Statii etiam imitationem affert Burm. III Silv. 3, 72 *Terribilem adfatu passus visuque tyrannum*. Servius tamen *nec dila adfabilis*, sermone non explicabilis; et inf. v. 644 *infandi Cyclopes*, ineffabiles, ubi ad h. l. provocat. Effet itaque *οὐδὲν διφανὸν*, vel Hesiodo voc. *ὄρα φανὸν*, quod Ruhnkenius V. C. ingeniose restituit Orpheo v. 926, et videri potest exquisitius.

gantius quam: utinam pauper, adeoque domi, manere maluissim!

616. *trepidum*, bene adjectum, præ festinatione. 618. *domus* Tom. II.

sanie, pro saniosa, paullo durius. v. Var. Lect.

620 sq. *pestem*, pestilens et exitiosum hominum vitæ monstrum. *nec visu facilis* h. e. cuius

Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro
 Vidi egomet, duo de numero quum corpora nostro
 Prensâ manu magna medio resupinus in antro
 Frangeret ad saxum, sanieque exaspera natarent 625
 Limina: vidi atro quum membra fluentia tabo
 Manderet, et tepidi tremerent sub dentibus artus.

exquisitis. Sunt etiam codices, qui ita legant, apud Pierium, plerique Heinf. et Burm. possuntque similia memorari, v. c. Silius I, 175 *ferum visu distugue*. Et affine huic alterum: *visu auditugue*, quod saepe occurrit, jam inde ab Orpheo Argon. 901. Recte tamen alterum praefertur, quandoquidem junctum cum *nec visu facili*.—622. *paucitur* Gud. tert. Rotend. et sit. Voss. cum pr. Goth.—624. *Pressa* etiam hic duo Burm. cum tert. Goth.—625. *aspera* Servius: "Hæc fuit vera lectio, id est, anadactyla: nam si *adpersa* dixeris, tapinolis et hyperbole jungantur," scilicet *adpersa* et *natarent*. Erat tamen Serviana lectio in nullo Pieriano, sed in optimo Menag. et quatuor aliis Heinssii, qui egregie adstruxit, et in tribus Burm. et tert. Goth. Add. Bened. Reliqui *aspera* vel *adpersa* (quod interpretamentum est alterius); *resperfa* Sprot. et pr. Moret. *exspersa* Wilt. in margine. cf. sup. ad v. 534. Est autem *exspersa* proprie foras spargere et hinc dispergere, dissipare; et tandem *limina resperfa*, resperfa sanie ac cruore ex illis humi corporibus.—627. *trepidi* artus Medicei aliorumque vetustiorum auctoritate receperat Heinssius, non offensus eadem rei natura bis expressa: *trepidi* h. e. tremuli, *tremerent*. Tacite cum deservit Burm. antiquo revocato *trepidi*, scilicet vitali calore. Paulo melius Ovidius XIV Met. 196 *alibi trepidant sub dentibus artus*.

jus adspæctum non facile aliquis ferat (*ἀπεροσέκατος* voce Orphica, *δυσαντίβλητος*. Bene Serv. "cujus possit etiam adspæctus inferre formidinem") nec alloquium. Reliqua v. in var. Lect.

623—627. cf. Odyss. I, 388 sqq. *corpora*, elegantius quam viros. *resupinus*, bene nîsum jacentis exprimit, dum ad colligendas vires corpus reducit ac recurvat. cf. Burm. At Homerus notionem magnitudinis in monstro tuitus est: *Σὺν τῷ*

δὴν μάρψας, ὥς τε σκύλακας, ποτὶ γαίῃ κόπτ'. Reliqua a Virgilio ornatius exposita. Nisi et id ipsum, quod modo memoravimus, cum Servio, de jacente humi Cyclope accipere mavis: quo ipso magnitudo virtutis appareret, quod resupinus hoc facere potuit. Conf. Ovidii versus XIV Met. 205 sq. ex h. l. expressos. *exaspera* doctius, quam *aspera*. v. Var. Lect. *membra fluentia tabo*, oratio poetica pro vulgari, de fluente tabo. Cæterum hæc ad nostrum

Haud inpune quidem. Nec talia passus Ulixes,
 Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto. 629
 Nam simul, expletus dapibus, vinoque sepultus,
 Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
 Immensus, faniem eructans ac frustra cruento
 Per somnum connixta mero: nos, magna precati
 Numina, fortitique vices, una undique circum
 Fundimur, et telo lumen terebramus acuto 635
 Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,

629. *est* deest binis ap. Burm. — 630. *meroque* Wall., *perperam*. —
 632. *per antrum Imensum*; sic Servius, Gud. a m. pr. alter Mentel. a m.
 pr. Voss. pr. duo Hamburg. totidem Moret. et Ven. ap. Heinsium, qui
 præferebat; adde duo Goth. *jacuitque per a. Imensum* Medic. cum cæ-
 teris etiam Pierianis; idque Burmannus potius duxit; recte quidem meo
 qualicumque judicio; nam et poetica oratione dignius et *hæc* *magis* majorem
 habet, quam alterum. Nam, quod Servius ait: *Imensum* ad Polyphemi
 magnitudinem pertinet, quasi in toto antro jacuerit; id potius ad *ei per*
antrum valet, quod majus rei phantasma offert, quam *in antro*. Jam et si
 adjicias: *jacuit per antrum Imensum*, hoc non æque rem in majus effert,
 potuit enim immensi antri qualecunque spatium occupare, quam *jacuit*
imensus; et nunc *hæc* est illud alteram *per antrum*, ut impleat suo cor-
 pore totum antrum. cf. similem varietatem Ovid. III Met. 37, et ad
 lectionem dijudicandam Quintil. VIII, 4, 83, sed idem interpretationem
 nostram firmat. Porro *Imensam faniem* aliquot Pieriani, et Zulich. a m.
 pr. Prave. et fr. scripti Heinf. Burm. cum Goth. tert. *cruenta* Witt,
 — 633. *summa p. Numina* Dorvill. — 634. *Numina* Medic. *una ordine*
 Wall. a m. pr. — 635. *terebramus* h. e. obsecramus, excæcamus, legebat
 Donatus, cum aliis apud Servium, adversus Homeri et Euripidis fidem et
 exemplum, ut jam Pier. et alii monuerunt: est enim *τρίβη*, *δύω*, *εγ-*
κύνω. — 636. *jacuit* Ven., male. v. notam.

nostrum palatum haud esse
 comparata, facile sentias. cf.
 Exc. XVI.

628 sq. cf. Odyss. i, 299
 sqq. 316 sqq. *oblitusve sui*
est; sui, cum vi, h. e. suæ alu-
 ritæ ac calliditatis; quæ illa
 ætate eadem cum sapientia ha-
 bita, ut ex Homero observare

in promptu est; ibid. v. 420:
 Αὐτὰρ ἔγὼ βάλων—παύσαι δὲ
 δίω, καὶ μῆτιν ἔραων, "Ὅγε
 μετ' ἰσχυρὰ μέγα γὰρ αὐτοῦ
 ἔργον ἐστίν. in discrimine tanto.
 630. ex eod. l. v. 296. 297 et
 371. 631—633. v. ibid. 372.
 374. 634. *fortitè vices* v. ibid.
 v. 331 sqq. 634. 635. vide
 3 D 2 ibid.

Argolici clipei aut Phœbeæ lampadis instar :
 Et tandem læti sociorum ulciscimur umbras.
 Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab litore funem
 Rumpite. 640
 Nam, qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
 Lanigeras claudit pecudes, atque ubera preffat,
 Centum alii curva hæc habitant ad litora volgo
 Infandi Cyclopes, et altis montibus errant.

637. *Phœbei* Wall. — 638. *umbram* alter Hamb. — 639. *a litore* Witr. Edd. Ald. et Junf. P. Dan. cum tribus Goth. *atque hoc ab litore* sec. Moret. *funes* Franc. — 641. *Jam* pr. Moret., eleganter, inquit Heinf.; quod vix verum h. l. Versus 641 ad 644 ab aliena manu interpositos acute suspicabatur Jac. Bryant V. C., offensus inprimis *quæ*: *qualis quantusque claudit*: de quo v. not. Omnino loco huic ultima poetæ manus defuit. — 642. *preffat* alter Hamb. v. ad Ecl. III, 99. *preffat* Montalb. *preffat* Franc. — 643. *hæc* abest ab Ven. *hic* Vrat. *habitant curva bæc* ad pr. Hamb. *volgo* Gud. *passim* pr. Hamburg. — 644. *et in a. duo* Burm. *atque altis montibus* Parrhaf. et tres alii.

ibid. v. 378 sqq. 636. *latebat* quanto ornatus quam erat! vides eadem voce simul torvam frontem, horridas palpebras, hirsutum supercilium, *λαοία μιν ὄφρ' ἐπὶ παντὶ μετώπῳ* 'Εξ ὧτος τίταται Theocr. Idyll. XI, 71. 637. *Argolici clipei*: erat is Argivorum inventum: Paus. II, 25. Apollod. II, 2, 1. ubi cf. Not. p. 277. et inf. Exc. IX. ad h. libr. Fuit sane clipeus inde in communi Græcorum usu, aliquando etiam a Romanis receptus pro scuto: potuit tamen Argolicus clipeus peculiare quid habere. Etiam Dionys. Halic. IV (p. 221, c. 16) *Ἀργολικὰς ἀσπίδας* Servius rex ferre jubet cives primæ classis. *Phœbeam lampadem*

esse Solem, non Lunam, in aperto est. E Callimacho translatus esse versus, Faber pronuntiat; sed hoc tantum de clipei comparatione verum est, H. in Dian. 53 de Cyclopiis: τοῖσι δ' ὅπ' ὄφρ' ἐν Φαία μιν ὄφρ' ἐπὶ παντὶ μετώπῳ. Διὸν ὑπολαύοντα. Ex Virgilio sua sumit Ovid. XIII Met. 851. 852. Mox 638 *ulciscimur* ad ductum Homeri I. c. v. 475 sqq.

641—644. Ornatum (partim ex Hom. I. c. 337. 341) vides: *Qualis Polyphemus est, tales Cyclopes multi in vicinia sunt, habitant.* Est autem is poetarum mos, Græcis inprimis admodum frequentatus, in Pindaro vel centies observatus: ut

Tertia jam Lunæ se cornua lumine complent, 645
 Quum vitam in silvis, inter deserta ferarum
 Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopes
 Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
 Victum infelicem, baccas lapidosaque corna,
 Dant rami, et volvis pascunt radicibus herbæ. 650
 Omnia conlustrans, hanc primum ad litora classem
 Conspexi venientem. Huic me, quæcumque fuisset,
 Addixi: fatis est gentem effugisse nefandam.

645. lumina tres, vitiose. *se cornua lumina complent* Sprot. Satis bene.
 —647. domusque Menag. alt. Goth. alt. *vastusque ab rupe* Oudart. *vasto-*
que Franc. *a rupe* tres Burm., quem v. —648. tremisco scribunt fere
 codices, testibus Pierio et Burm. —650. *ovulsi* Wall. pro et v. —651.
hanc partem ad litora Donatus legit, quod Ge. Fabricio videbatur habere
 aliquid antiquitatis. *hanc primo a litore* Nonnius in *lustrare*: quod placuisse
 Heinio mireris, cum primæ littoris parti via credere se potuerit, qui
 latebras querebat; ut recte jam Burm. monuit. Et cf. Ovid. XIV Met.
 218 sq. loco e Virgilio expresso: *Haud procul adspexi longo post tempore*
navim ad litusque cucurri. *primum in litore* Ven. Burmann. malit: *hanc*
primam ad l. classem. —652. *Conspexi* Medic. Gud. pro div. lect. Colot.
 Parrhaf., sed jam *Prospicio* v. 648. *Conspicio* Ven., idem *Hinc* me. alter
 Hamb. *Huc* me.

ut evitetur tenuis oratio per ver-
 bum substantivum *est*, statim at-
 tributa substituunt; itaque h.
 l. pro *qualis est Polyphemus*, or-
 natius dixit poëta; *qualis claudis*
atque preffat; plenior oratio
 erat: *qualis Polyphemus est, qui*
claudis. Tenendum hoc est in
 aliis locis, in quibus eadem ora-
 tionis forma occurrit. Sic sup.
 I, 498 erat: *Qualis exerceat* pro
 qualis est, cum exercet. An
 vero talis verborum ornatus
 trepidanti Achemenidi satis
 conveniat, dubitare forte possis.
 Sed in his cum poëta quodam-
 modo tacite conventum est in
 hoc, ut ii, quos loquentes indu-

cit, poetica oratione utantur.
 Quod nisi ita se haberet, quo-
 modo tragediis scribi posset?

647. *domos* sc. *ferarum* non
 otiosum post *lustra*; nam spe-
 ciem rei clariorem exhibet,
 quam voc. proprium dabit. *ab*
rupe Cyclopes junge; prospicit
 in monte errantes, modo v.
 644 *et altis montibus errant*; et
 inf. 655 *summo cum monte vide-*
mus; item 675. Mox 649 *Vi-*
tum infelicem, simpl. miserum.
 Argutum puto, de infelici ar-
 bore accipere. *lapidosa corna*
 ab osse, quod in se habent.

653. *Addixi*: signato verbo
 exprimit desperationem, ait
 SERV. 1.

Vos animam hanc potius quocumque absumite leto.

Vix ea fatus erat: summo quum monte videmus
Ipsam inter pecudes vasta se mole moventem
Pastorem Polyphemum, et litora nota petentem:
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen
ademtum.

Trunca manu pinus regit, et vestigia firmat.

Lanigeræ comitantur oves: ea sola voluptas, 660
Solamenque mali.

Postquam altos tetigit fluctus, et ad æquora venit,

654. *assumite* tres ap. Burm. — 655. *in monte* aliquot Burm. et Goth. pr. — 656. *gerentem* pr. Hamb. Unde Burm. conj. *ferentem*. Sed vulgatum multo præclarior esse cum *magna mole* junctum, quis non videat? — 659. *manu* Medic. (etsi interpolatus, et a recent. manu) cum præstantioribus omnibus Heinf. et Pier. et utrique id probatum; at Burm. veterem lectionem *manum* revocavit, recentibus tantum codd. et auctoritatibus firmatam, et a qua lapsus difficilior fuisset ad alteram. Sed nec *manum* bene dictum esset; quorsum enim *manus* regenda fuisset? sed *pinus*, h. e. truncus pinus, *manu*, h. e. quam manu tenebat, *regit et firmat vestigia* h. e. gressus. Etiam Servius *manu* explicat, sed fere ut Pierius, qui *Monstrum pinus regit* jungere videtur. *manum* tamen Quinçil. agnoscit Inst. VIII, 4, 24 *Trunca manus pinum* Goth. pr. et tert. *gerit. format* Leid. — 660. *hæc* f. v. Goth. tert. — 661. *malis* tert. Rottend. Versus inexplētus in Ge. Fabricii libris, in Medic. duobus Mentel. uno Pier., quibus adde Fragn. Vatic., etsi et ibi recenti manu adscriptum supplementum: *de collo fistula pendet*, quod cæteri fere codd. etiam editi habent, nisi quod duo tresve *pendebat fistula collo*, ut et Goth. tert. a m. sec. Montalb. *dependit* f. c. Rejēcta hæc ab Heinf. post multas virorum doctorum disputationes. v. Bened. Pier. Cerda et quos Burm. laudat. Neque, si ex codicum auctoritate rem æstimes, versus facile retineri potest. Nam aliis reprehensionibus interpunctione occurras: *ea f. voluptas; Solamenque mali de collo fistula pendet*. Si tamen ad sensum meum judico, etiam illa tollenda sunt: *ea sola voluptas Solamenque mali*: manifestum enim sit, esse eos conatus explendi versus, a diversis auctoribus profectos. Nec bene coherent: *ea sola v. cum: Lanigeræ comitantur oves*.

Serv.; at quatenus? sc. est pro,
me trahere decrevi, ut alias
morti, servituti, malo, se quis
addicit. Addicunt se proprie,
qui se vendunt, ut gladiatores.

658. Πῖλος, πῖλός τινος δαῖμα
apud Homerum l. c. *informe*,
ut ἀμορφος, deformis. cui l. a.
h. e. excæcatum; deformitas
nova præter naturalem, ut Cer-
da

Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu: graditurque per
æquor 664

Jam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, sic merito; tacitique incidere funem;
Verrimus et proni certantibus æquora remis.
Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torfit.
Verum ubi nulla datur dextra adfectare potestas,

663. *effusi* alter Menag. et nonnulli alii, uti suspicari licet; item Medic., sed a m. pr. *effuso*. *fluidum* multi ap. Pier. et Burm., ut et aliis scribitur. *ille* Menag. sec. *lavat* Goth. sec. — 664. *infrendis* Gud. a m. pr. *infreni* fragm. Vatic. a m. pr., suppletum *infrenans*. — 665. *fluctu* et *fluctus* legi Servius testatur et ex eo Pompon. Sab., sed hoc alterum omnes habent Pieriani, excepto Porcio, in quo *f.* abrado, et Heinisiani, præter unum Rottend. *stinxit* aliquot Pier. Leid. *singit*. Medic. et Sprot. *tenit*, sed ille a m. pr., *fragm.* Vatic. nil mutat. — 666. *celare* duo Burm. Goth. text. a m. pr. *Nos trepidi procul inde f. t.* hic ordo verbor. ex Argent. Bæclesi ap. Cuning. — 668. *Verrimus* odd. etiam antiquiores, quas Pierius respicere videtur, et inter Heinisianos pr. Moret. et Ven. a m. sec. Prætulit hoc Heinf. et Burm., ille, puto, tamquam exquisitè poëticum, hic, quoniam *taciti* volebant discedere. At *verrens* de remis vim illam motus taciti non habet; nisi argutias ex etymologia capias; et *verrimus* cæteri omnes, etiam Medic. fragm. Vatic. et Donat., quod sane et ipsum esse poëticum quis neget, quodque et alibi apud poëtas occurrit, et inf. V, 141 *fræta versa*; quare codicum auctoritatem quid infringat, non video. Neque mihi videtur gravior strepitus exire, si mare *vertant* remi, quam si *verrant*. — 670. *Diu hæsi, an dextra adfectare,*

da monet. Mox vero 663 *inde*, ex æquore, aqua marina. Burm.

666. 667. cum Homericis certavit l. c. v. 471. 472. adde Odyss. x, 126 sqq. *Sic merito, innotas*. Nam supplicem, *innotas*, quis aspernari auit! Mox 669 *sonitum vocis*. Vox novo exemplo pro strepitu vel remorum vel undæ remis impulsæ, ut sup. 556 *fractæ vocis* pelagi.

Cum poëta plura audacius extulerit, facile et hoc feras. Sin ferendum esse neges, cum Burm. *vocem* de hortamine et celeusmate accipies. Discesserant quidem *taciti*, sed *certantes* remos ad hortamen, certemutum, referri posse ille observat. *vestigia* pro ipsis gressibus, notum; et 670 *dextra adfectare* appetere. cf. V. L.

Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo,
 Clamorem inmensum tollit: quo pontus, et omnes
 Intremuere undæ, penitusque exterrita tellus
 Italiæ, curvisque inmugiit Ætna cavernis.

adfectare, reciperem: potest hoc ratio ac sententia suadere; alterum critica auctoritas; etsi, ut infinitis in locis, in tanta variaz lectionis silva, difficile dictu est, in utram lectionem major librorum pars consentiat. *dextram affectare* multos codd. habere Pierius affirmat; Heinf. e Medic. a. m. pr. laudat, sed vitio forte scriptum; pro *dextrum*, nam sic a. m. pr. præfert Fogginius. Etiam Burm. e solo Menag. laudat, *dextram a.*, non tamen adscriptum, quid in cæteris ejus libris legatur. At habet illud fragm. Vatic., cujus est antiquissima auctoritas. Quid sit *dextram affectare*, Servius explicat, esse: *dextram intendere et injicere*, scilicet ut possit navem tenere: Terent. Heaut. III, 3, 60 *Ad dominam qui affectant viam*, id est intendunt, faciunt. Subjicit Servius: "Nam, si *dextra* legeris, ait, ut sit, *dextra affectare*, id est contingere, caret exemplo." At multo magis caret exemplo non modo, sed et analogia, *affectare dextram*, nam quarto casu effertur id, quod appetitur, cui manus injicitur. Sic Georg. IV, 562 *viamque adfectat O.* Sic regnum, famam, plausum *adfectare*. Itaque e communi usu *affectare dextram* esset appetere manum alterius, h. l. Trojanorum; quod hic sensum non habet. Prorsus novo itaque more poeta dixisse dicendus: *affectare dextram*, pro admovere. Contra *dextra affectare* sc. nos, navem; analogiæ consentaneum esset, hoc sensu: *εἰς δὲ τὴν ἐπιβάντας τῶν νηῶν*. E codd. tamen istam lectionem enotatam non video, nisi quod a Pierio e nonnullis antiquioribus *dextra atrectare*, quod et pr. Rottend. habebat, vulgatæ sc. interpretamentum, a Catæo tamen receptum. *affectare* Wall. in marg. *dextra affectare* tert. Moret. a. m. sec., non male, inquit Heinf. Nam *adfectare* vel *infectare* *dextram*, quæ facile cuivis in mentem veniant, acutioribus non facile se probent. Prius illud, dum Marklandi locum in Epist. Crit. ad Fr. Hare p. 17 a Saxio V. C. indicatum evolvo, video a Valesio jam olim propositum, et ab Editore Cantabrig. probatum, a Marklando refelli et *dextra affectare* præferri et illustrari. Hoc tandem et ipse cum Brunck. prætulit. — 672. *Cl. horrendum* pr. Hamb. *ingentem* alter. *ponit* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. a. m. pr. — 673. *Contremuere* Medic. cum Colot. *intremuere*, quod sane et ipsum frequens de mari et fluctibus. Sed hic jungitur: *exterrita tellus*. — 674. *tellus Trinacriæ* Parrhaf. et aliquot Pier. cum

671. *nec potis est, æquare fluctus l. sequendo*, accipi aliter non potest, quam de altitudine maris profundiore, quam pro monstri proceritate. Nec, dum nos insequitur, par est molis suæ magnitudine altitudini maris, quæ eo major est, quo longius a littore proceditur. Porro ad 672 cf. Od. 1, 395.

At genus e silvis Cyclopum et montibus altis 675
 Excitum ruit ad portus, et litora conplent.
 Cernimus adstantis nequidquam lumine torvo
 Ætnæos fratres, cœlo capita alta ferentis,
 Concilium horrendum: quales quum vertice celso
 Aëriæ quercus, aut coniferæ cyparissi 680
 Constiterunt, silva alta Jovis, lucusve Dianæ.
 Præcipites metus acer agit quocumque rudentis
 Excutere, et ventis intendere vela secundis.

*Contra jussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim

cum Goth. pr. ex interpolatione, quoniam Ætna sequitur. *immigit* scribitur in multis codd., sed v. Heinf. *camini* Vratil., haud dubie ex 580. —675. *Et g. Ven. et g. Voss. pr. et Hugen. e montibus Medic. Gud. cum aliis Heinf. et f. C. et montibus Ven. Goth. pr.* —676. *ad portus* duo Burm. *complet* plures alii. —679. *consilium* alter Menag. cum Goth. tert. *vertice summo* Hugen. —680. *coniferæ* tert. Goth. —681. *Constiterunt* Heinf. cum melioribus suis et Pier. Vulgo *Constiterant*. aliquot Burm. et Goth. sec. *Constiterint*. Venetus *astiterant*. *lucove* duo Burm. *lucifera* unus. *que* Goth. tert. —682. *rudentis* fragm. Vatic. —684. *movet* aliquot Pier. duo Heinf. fragm. Vatic. duo Goth., ut fere alias variatur.

Scyllam

676. *ad portus* cf. v. 570. *adstantis nequidquam*, quia nocere (nunc) non poterant. Serv. *A. fratres*, populares, gentiles. *Mox cœlo*, ad cœlum. *concilium*, exquisitè pro turba.

680. 681. *coniferæ cyparissi*. Cupressus mas fert conos nuci pineæ non abfimiles (v. Serv. ad h. l. et sup. ad v. 64); *baccas* appellat Plin. XVI, 33. f. 60. At *salvus* etiam Græci. v. Athenæus lib. I, p. 57. B. C. *silva Jovis*, declarant quercus, itaque *lucus Dianæ* ad cupressos refertur; adeoque de Diana infera vel Hecate aut Proserpina agi necesse est. Nam
 Τὸν. II.

cupressus feralis arbor, alias Diti sacra, ut Plin. l. c. Potuit tamen a poëta sic simpliciter ornari voc. *luci*, ut *Dianæ* esset, cui omnino saltus curæ sunt.

682. 683. Nos metu agitati quocumque malum cursum dirigere, quam in portu manere. *rudentes excutere*, evolvere, explicare et intendere, v. sup. 267. *ventis secundis*, int. quo ventus ferret; non expectare ventum, quem cursus postulabat.

684—686. E pluribus verborum juncturis, quas hic facere possis, et quas passim a
 3 E Servio

*Inter utramque viam, leti discrimine parvo, 685

*Ni teneant cursus: certum est dare lintea retro.

Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori

Scyllamque Charybdim quidam scripti et editi, *Scyllaeque Charybdis* alii ap. Pier. cum Rottend. sec.; at pr. et duo alii Heinf. *Scyllae atque Charybdis*; unde suspicari possit *Scyllae atque Charybdis* Inter utrinque viam ab aliis lectum fuisse. Heinf. conjiciebat *Scyllamque Charybdimque* Inter, non male. *Scyllam Charybdim* ed. Ven. *Charybdim* Gud. cum aliis: *Scylla atque Charybdis* fragm. Vatic., unde suspicetur aliquis fuisse: *Contra jussa monent Heleni, Scylla atque Charybdis*. Inter u. v.—*Ni teneant cursus, certum est d. l. r. aut: Contra jussa monent Heleni Scyllam atque Charybdim*. Inter. Sed et hoc parum expeditum foret, et facile praeferas vulgatum, quod et Servius et Donatus habent. Enimvero et melior sensus, et rei criticae usus, mosque versificationum, antiquiorum imprimis aetatum, facile eo adducit, ut tibi persuadeas, tres versus hos esse ab interpolatoribus, et quidem pluribus eundem lapidem moventibus, profectos, qui, varia tentando, explere volebant versum imperfectum relictum: *Contra jussa monent Heleni*. Sequebatur in Virgiliano autographo: *Ecce autem*.—686. *Ni* Gud. cum aliquot Pier., sed *Ni* antiquae. v. Serv. Heinf. Caeterum hoc hemistichium: *certum est dare lintea retro*, tamquam a sententia alienum, ab alia manu ad supplendum versum attextum in sensum incurrit.—687. *ab f.* Heinf. e libris et more poetarum. Vulgo *af.*

Servio, Donato, ac Pomponio Sab. inde Intpp. facere videas, illa videtur esse optima, h. e. verborum locique naturae caeteris adcommodatior: *Ventos secundos*, qui tum a tergo spirabant, fac fuisse Notum vel Austrum; ab hoc rejici debere versus Charybdim et Scyllam (in quo poeta versus Homer. Odyss. μ, 426 sqq. ante oculos habuit); *Contra Heleni jussa monent, ni* (h. e. ne) *teneant* (naves) *cursum inter Scyllam atque Charybdim, utramque viam leti discrimine parvo* (per appositionem; utraque, et Scylla et Charybdis, esset iter periculosum, si per eam navigatio fieret); Tamen, cum ventus versus has partes ferret, scilicet ab australi plaga spi-

rans, *certum est dare lintea retro*, h. e. jam decreveramus, iterum mare Adriaticum repetere; cum, ecce, Boreas exoritur. *Heleni jussa*, v. sup. v. 410 sq. 429 sqq. *ni*, antiquae pro *ne*. Sic Serv. et plures vet. Grammatici ap. Heinf. et all. v. Horat. I C. 14, 15. *teneant* sc. naves. In simili re Od. γ, 172, ubi praecesserat *ἡπιόμεν δὲ θεῶν—ἔφερα φέρομεν*—, sequitur v. 176: *Ἄετο δ' ἐπὶ λίγυς οὖρος ἀήμεναι αἱ δὲ μάλ' ὠκὴ ἰχθυόεντα κίλευσα διδραμον*. conf. Odyss. μ, 197. 221. Hactenus versus infeliciter procusos interpretatus sum, quantum licuit. Sed v. judicium nostrum in V. L.

687. *Venti* poetis a montibus, tamquam sedibus, petuntur (cf. Markland. Epist. crit. p. 56.);

Missus adest. Vivo prætervehor ostia saxo
Pantagiæ, Megarosque sinus, Thapsumque ja-
centem.

Talia monstrabat relegens errata retrorsum 690
Litora Achemenides, comes infelicis Ulixi.

Sicanio prætenta sinu jacet insula contra
Plemmyrium undosum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare: qui nunc 695
Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.

689. *Pantagiæ*, *Pantagya* (hoc et Medic. et Rom. cum fragm. Vatic., sed *Harrayius*, i. *dyon* h. e. *dyon* *oravru* undæ impetu). *Tapsungue*, *Tafsumque*, *Tauxumque*, *Thapsungue*, *Capsungue*, librariorum lapsus: *Thapsungue* Rom. Est *Θάψος*.—690. mandabat *Parrhas.* *retrosus* apud *Priscian.* et in codd. *Pier.* et *Heinf.* *retorsum* Goth. tert.—691. *Ulyssi* *Prisc.* et *Probus.* Vulgo *Ulyssi*. Ultima, *comes* i. *U.* ex v. 609 assuta putabat *Burm.*, offensus scilicet epitheto *infelicis*: quod in *Æneæ* ore gravius aliud desiderabat.—693. *Plemmyrium* Rom. *Medic.* et alii duo; ut et græce scriptum ap. *Steph. Byz.* Sed plerique *Πλεμυρίον*. At *Plemirium*, *Plemurium*, *Pleuron* librariis debentur. unde dixerit *Parrhas.*—694. hic ed. *Ven.*—695. *habuisse vias* unus *Pier.*, sed v. *Burm.* *que nunc* duo *Burm.*—696. *confunditur* *Menag. pr.* *perfunditur* aliquot *Pier.*

p. 56); itaque h. l. Aquilo a promontorio Peloro, ad fre-
rum Siculum: hinc *angusta ab sede*—*Missus*: puto exprimi in-
iuvos vel iuvos.

688. 689. *Vivo ostia saxo*
Pantagiæ. *Pantagias* (nunc
Fiume di Porcari) parvus flu-
vius, brevi cursu, infra Leon-
tinos, cuius ostium præruptis
utrinque rupibus includitur:
de eo v. *Claver. Sicil. lib. I.*
c. 11. *Dorvill. Sicula* p. 206.
207. *vivo saxo*, ut I, 167 *vi-
voque sedilia saxo*. *Saxa rotan-
tem Pantagiam* dixit *Claudian.*

de R. P. II, 57 in loco hinc
expresso. *Megara* sunt h. l.
Hyblensia, quia olim *Hybla*
parva dicta, non longe a *Syra-
cusis*, in sinu *Megarensi*, *Gol-
fo di Augusta*, quem ab australi
parte includit *Thapsus*, penin-
sula in mare procurrens, *plana*,
pene fluctibus par, ait *Servius*,
qui insulam appellat, unde *ja-
centem* dixit poeta, h. e. humi-
lem, non altam montibus.

690. 691. *relegens retrorsum*.
nam cum *Ulyssæ* a *Lotophago-*
rum inde insula, littori *Atri-
cæ* prætenta, *Siciliæ* littus o-
rientale

Jussi numina magna loci veneramur : et inde
Exsupero præpingue solum stagnantis Helori.
Hinc altas cautes projectaque saxa Pachyni
Radimus, et fatis numquam concessa moveri 700

697. Ordinem verborum ex optimis libris reduxit Heinf. Vulgo : *Nu-
mina m. l. jussi v.* Sed alter ordo gravitatis plus habet. *venerantur* Sprot.
—698. *Helori* inde a Pier et Heinf. *Ἑλωρη*. Vulgo *Elori*. —699. *Hic*
Menag. alter. —700. *Radimus* Goth. sec. a m. sec.

rientale ad Cyclopas usque
præternavigaverat. itaque *Lit-
tora* jam errata.

692—696. Insula *Ortygia*,
et ex adverbo *Plemmyrium* pro-
montorium, ad aditum sinus et
portus Syracusani. In eadem
fons Arethusa, de quo et de
fabula super ejus cum Alpheo
Elidis fl. congressu v. sup. Ecl.
X, 1 et 4. *undofum* h. l. *περι-
κῦμον*, quod æstuantis maris
fluctibus alluitur; unde et ip-
sum nomen *πλημύριον*. *occul-
tas e. v. subter mare, τὴν τε
θάλασσαν Νῆξιν ὑποτρῶχαι*
Mosch. Idyll. VIII. *ore tuo*,
eodem fonte; unde Pindaro
Arethusa *ἀμπυνια σιμὸν Ἀλ-
φειῶ* Nem. I, 1. v. Cluver. Si-
cil. ant. p. 163. 157.

697. *Jussi*, admoniti, sed a
quo? vel ab Achemenide, vel
ab Heleno, vel ab Anchise,
ait Serv. Hoc ultimum ve-
rum puto. Nam per totum
librum eæ sunt Anchisæ partes,
ut religiones et auspicia curet.
Helorus fluvius in littore orien-
tali paullo supra Pachynum pro-
mont., de quo accurate egit
Cluverius e Fazello. Primum
inter specus et exesas rupes
procurrit, unde Silio *clamosus*
Helorus; mox, ubi ad littus
accescit, placido ac leni cursu

incedit, et hieme, clauso ma-
ris fluctibus ostio, frequenter
excrefcit stagnatque, unde agri
vicini pinguescunt plurimum
(Nunc *Atellaro* et in inferiore
parte *Abiso*). *Exsupero*, h. l.
prætervehor.

699. *Pachynum*, promonto-
rium Siciliæ ab Australi parte
(*Capo Passaro*). *projecta saxa*
expressit Gr. *προβλήτες σκόπελοι*.

700. 701. *Camerina* nun-
quam concessa moveri; accipio,
palus, in qua deus nolebat,
ut quidquam moverent, nova-
rent Camarinenses. Servii
verba apponam: Palus est
juxta ejusdem nominis oppi-
dum: de qua quodam tempore,
cum siccata pestilentiam
creasset, consultus Apollo, an
eam penitus exhaustire debe-
rent, respondit: *Μὴ κίνηι Κα-
μαρίναν· ἀκίνητος γὰρ ἀμεινεν*.
quo contempto exsiccaverunt pa-
ludem, et carentes pestilentia,
per eam partem ingressis hosti-
bus, pœnas dederunt. Similia
narrant Steph. Byz., Suid. et
Anthol. Gr. ap. Cluver. Sed
quæ illa urbis expugnatio fuerit,
nusquam declaratur. Ter Ca-
marinam fuisse conditam, ex
Thucydide aliisque docet idem
Cluver. Cæterum poetam hæc ex
sua potius, quam Æneæ narra-
tis,

Adparet Camarina procul, campique Geloi,
Inmanisque Gela fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Acragas ostentat maxima longe
Mcenia, magnanimum quondam generator equo-
rum.

704

701. *Camerina* sane maxima scriptorum pars. Sed in talibus scripti non sunt audiendi, sed Græci; quibus *Καμαρίνα*; et si Salmasio ad Chronic. Euseb. p. 250 hoc dandum, vulgari usu tandem litteram inflexam fuisse. *mon-tesque* G. Parrhas. *Geloni* Ven. Vratiss. *Geloti* Wall. — 702. f. *Inmanis* sc. campis fl. v. Horat. III, 17, 7. *Gela* noli mutare; urbs proprie à *Γέλα*, et fluv. à *Γέλας*. de nomine Parrh. et Hamb. pr. — 703. *A. atque A.* Puget. Fluctuant et hic libri inter *Acragas* et *Acragas*. ostendit alter Menag. — 704. *quondam* vatem decebat, non poetam, qui *Æneam* narrantem inducit. Jo. Schrader. ea se offensus in schedis delet *versum*, et continuat: *Acragas ostentat mania longe, Teque d.* Ita vero plura in hoc loco erunt delenda, in quibus temporum ratio neglecta. cf. not. ad 701.

tis, persona dixisse, jam Servius vidit; quod tamen de toto hoc loco non minus tenendum. Nam omnes illæ urbes et locorum nomina *Æneæ* temporibus recentiora sunt.

701. 702. De situ urbis et fluvii *Gela* camporumque res parum explorata. v., præter Cluver. et quos Burm. laudat, Dorvill. Sicula c. 6. Acquiescit Dorvillius in Cluverii sententia, esse *Gelam*, qui nunc *Fiume di Terra Nuova*, Campos autem *Geloos*, egregiæ fertilitatis planitiem, latius cis et ultra fluvium patuisse, quam vulgo creditur. Sed, quorsum *immanis* spectet, dubitari potest. Loca hinc expressa Claud. R. P. II, 58. Sil. XIV, 218 nihil juvant. *magnam* interpretantur; sed urbis amplitudinem nemo veterum memorat. Proclive est, ad dominos referre, ut sæpe in urbium epithetis fit, ut ab incolarum vel

dominorum moribus et ingeniis ducta sint. Atque eo devenisse etiam Dorvillium video in Sicul. p. 129. *Gela* tamen tyrannos sævos et immanes fuisse, unde doceri possit, mihi non satis constat. Nam, quæ apud Herodot. VII, 153—156 de iis memorantur, ad immanitatem non adfurgunt. Igitur de tyrannis *Gela* oriundis, Hierone et Thrasybulo, *Gelonis* fratribus, Syracusarum tyrannis, erit accipiendum. Proponitur etiam a Dorvillio altera interpretatio, ut ad urbis situm ad amnem verticosum et immanem referatur. Ita *Gela immanis* erit in loco immani, horrendo, sita: nec male hoc. Sed neque loci tanta immanitas et fera facies esse videtur, ut ab ea potissimum designari potuerit a poeta.

703. 704. *Agrigentum* in monte *Acragante* situm, maximis quondam opibus ex agri ferili.

Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus; 705
 Et vada dura lego faxis Lilybeia cæcis.
 Hinc Drepani me portus et inlætabilis ora
 Adcipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
 Heu genitorem, omnis curæ casusque levamen, 709

705. *Selinus* vel *Selinis* etiam hic fere libri. *Salinis* Goth. tert. cum. ed. Ven. v. Pier. Heinf. et doctiss. Commentar. Burmanni ad Numism. Sicil. p. 420. 421. Est *Selinus*, vel *Selinus*. — 706. *cæcis* L. *faxis* Goth. pr. — 707. *Drepani* Moret. sec. *portus* me et primus. me deest Montalb. *inlætabilis* Zulich. a m. pr. *illætabilis* Goth. pr. — 708. *actus* omnes Pier. et magna pars Heinf. et Burm. cum ipso Romano. Alii c. edd. *actum*, inter quos et Mediceus referendus. *actum* Voss., scilicet genitorem. *aptis* Goth. pr. Jam *tempestatibus actus*, hoc est, vel pulsas vel exactas, dici, dubitari nequit. v. h. l. Heinf. cf. ad Georg. I, 413. Sed an tempestates dispulsæ fuerint, nunc non queritur. Igitur recte, *actus*, de *Ænea*. Solent autem librarii flectere adjectiva et participia ad propius vocabulum.

fertilitate et Carthaginensium mercatu refertum; hinc civium magnificentia et luxus. Aluerunt iidem equos ad certamina Græciæ, et inter Olympionicas fuit Theron Agrigentinus a Pindaro celebratus. v. Serv. et Burm. quamquam ad hunc solum respici a poeta non dixerim. Græcius Cyneg. 526 *per illos* (equos) *Cantatus Graii Agragas*. Vide de hac urbe Cluver. et Dorvill. pag. 88. 89. *quondam* paullo incautius adjecit poeta, contra temporum ordinem. v. V. L.

705. *Selinunte* palmis agrestibus abundasse, ex Cicer. Verr. V, 87 satis constat. Ex nostro expressit XIV, 200 Silius Ital., quem in toto hoc loco comparare juvabit. De Selinunte copiose post Cluver. Dorvill. p. 60 sqq. et 420 sqq. ubi et ruinæ duorum templo-

rum ejus urbis oculis subjectæ sunt.

706. *vada* L. *duris faxis cæcis* h. e. latentibus. *dura* (ne *dura* conjectes) *vada* dixit, h. e. locum vadofum fundo faxeo, quoniam extrema Lilybæi promontorii *ἀνὰ* plana atque depressa, ad III m passuum sub undis protenditur, in trium circiter cubitorum altitudinem tecta. Cluver. II, 1 pr.

707. *Drepani* — *illætabilis ora*. Ager Drepanitanus sterilius et fere arboribus et herbis destitutus; solum enim arenosum; et præterea multos in tractus aqua marina exæstuat stagnandoque salem profert; et ob hunc ruris illius inæstiosorem adspectum non minus, quam ob Anchisæ hic locorum amissi memoriam, ab *Ænea* Drepanitana ora vocari *illætabilis* videtur.

Amitto Anchisen. Hic me, pater optime, fessum
Deferis, heu, tantis, nequidquam crepte periclis!
Nec vates Helenus, quum multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus adpulit oris. 715
Sic pater Æneas, intentis omnibus, unus
Fata renarrabat divom, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

709. *oneris* Ven. *omnis* Parrhaf. in litura. — 710. *Anchisum* Parrhaf. *Anchisen* Ven. — 711. *n. c. ruinis* Sprot. — 713. *aut d.* aliquot Burm. Duo quoque *dura*. — 714. *hæc* deest alteri Menag. — 715. *digressum* Witt. *vestras* — ora Gud. a m. pr., sed v. Burm. *applicat* Parrhaf. — 717. *Fataque* narrabat aliquot Pier. *enarrabat* alter Menag. *reconsabat* qu. Moret. Sed *renarrabat* haud dubie vere; non ut argutari velim cum Servio et aliis, sed ut aut pro simplici et vulgari sit positum, *narrare*, poetarum more, aut ad eum modum formatum, quo *repeti* et *iterari* res, quas narra- mus, dicuntur. cf. Burm. *divom*, parum commode interpositum, offen- debat quoque Jo. Schrader., qui em. *Troum*. — 718. *fataque* Rottend. sec. *bis* Sprot.

710. Super *Anchise* obitu v. Excurs. XVII.

712. Comparant Homerica Iliad. 2, 407—410. Imitatur nostrum Valer. Fl. III, 301 sqq.

715. Ex Odyss. 2, 276. 277. Mox *unus* sc. inter ceteros om- nes intentos.

718. *factumque* b. f. q. or- nate: et narrationis finem fecit.

EXCURSUS I.

De Æneæ Erroribus.

CUM errores Æneæ magna cum doctrina persequutus sit poëta, ut ea penitus inspiciatur, de cursu, quem Æneas tenuit, paullo accuratius videbimus, adhibitis iis, quæ ab aliis scriptoribus eadem de re erant tradita *.

Ex portu Antandri Æneas navibus XX solvit: lib. I, 381 *Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor.* Eundem numerum habuit, cum anno adhuc septimo Sicilia discederet. Nam I, 170 septem navibus ipse ad Africæ littus appulerat; XII aliæ aliis locis I, 390 sqq.; una Orontis fluctibus merfa I, 113. In altum evehctus primum Hellespontum classe petiit, et, ut tum navigantium mos erat, ut littus legerent, ad ostia Hebri appulit urbemque *Ænum*, seu *Æneadas*, ut poëta appellat, condidit III, 16—18. v. Excurs. de Annis Errorr. Æn. a. 2. Dubitari enim non potest, cum de hac urbe cogitasse, quandoquidem fabulam de Polydori umbra subjicit, quæ a vicina Chersoneso bene eo traduci potuit. v. Not. ad III, 13. Latius paullo Ovid. Met. XIII, 429 *Est, ubi Troja fuit, Phrygiæ contraria tellus, Bistonius habitata viris* etc. Sed in Chersoneso Polymnestoris sedem fuisse dubitari nequit. v. Eurip. Hecuba 569 sqq.; nam iisdem locis Hecuba in canem fuit mutata. Et Cynossema erat ad Hellespontum apud Sestum. v. Pollux V, 5. Intpp. Steph. Byzant. ad h. v. Cellar. Geogr. ant. Et si non defuere, qui et in hoc discreparent, uti Dictys V, 16, sed de communi fide, quam poëta sequuti sunt, nunc quæritur.

Habuit autem Virgilius in hoc consentientes plerosque e Romanis scriptoribus. Mela II, 2 *Eximia est Ænos ab Ænea profugo condita.* Plin. IV, 11 *Os Hebri—oppidum Ænos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio;* adde Solin. c. 10, et ibi

* Video nunc similem conatum Abb. de Pluche in *Concorde de la Geographie des différens ages* (1764), ubi p. 356 *La Geographie de l'Enéide, ou le Voyage d'Enée.*

Salmaf. miscentem ea, quæ apponit. Etiam Ammian. XXII, 8, ubi v. Vales. cf. Serv. ad III, 1 et 17. Nec tamen poeta hujus opinionis auctor est putandus, sed habuit veteres auctores, quos sequeretur, etiam inter Romanos Q. Lutatium, nam is in *Historiis* similia tradiderat: *Æneam primum Thraciam appulsum, Æneam ex suo nomine condidisse, dein cognita Polymnestoris perfidia ex Polydori nece, inde digressum.*

Cur tamen poeta non Æneam sed *Æneadas* urbis nomen prodidit? scilicet *Æneadas* recte dixeris incolas, eorumque adeo nomine urbem potuit insignire, ut tot aliæ urbes, v. c. Gabii, Tarquini, incolarum nomine designabantur. Sed adscivit nomen hoc poeta, tamquam exquisitius, ex alia narratione, quam et h. l. subicere volumus.

Scilicet alia, eaque constantior ac verior, inter Græcos maxime, fama obtinuit, ad *Chersonesum Pallenem* Æneam appulisse, ibique *Æniam* (*Αἰνία*) urbem condidisse. Inhabitabant illam tum Thracæ *Crusæi* vel *Crossæi*, fidissimi Trojanorum socii. Hæc Dionysius ex Hellanico docet lib. I, 47 et 49. cf. Herod. VII, 123 et ibi VV. DD. *Chryseos Thracas* scriptum videas ap. Pompon. Sab. ad *Æn.* III pr., sed ejus tota nota ex Dionysio est descripta, ex eoque emendanda; uti altera ad v. 17 ex Herodoto l. c. Si mireris forte, cur inter Trojanorum socios ab Homero illi *Crusæi* non memorati sint, tenendum, eos in *Pæonum* nomine latere videri ab Axio fl. evocatos Iliad. β, 848 sq. In *Pallene* Æneæ appulsum etiam collocat Lycophron 1236—1238. Nam, quam ille habitasse dicitur, *Rhæcelos* ad Cissum montem circa *Æniam* sita esse debuit. v. Schol. ad e. l. et VV. DD. ad Steph. h. v. mox *Almopiam* pro Macedonia memorat. Hanc *Æniam* *Æneadas* quodque appellatas (*Αἰνιάδας*) ex Theone, vetere Lycophronis Scholiasta, notavit Steph. Byz. in *Αἰνία*. Veriorem hanc de *Ænia* *Pallenes* ab Ænea condita narrationem diximus, propterea quod vetustiorum auctorum fide nititur, et quod, quare in alteram mutata fuerit, facile intelligitur, quoniam nimirum Thracæ etiam *Pallenen* tenuisse ignorabatur. Sed etiam altera illa Thraciæ *Ænus* jam ante Æneam floruit, siquidem ex ea (*Αἰνός*) Piroi ad Trojam jam ante urbis casum adfuisse memoratur Iliad. δ, 520, et accesserat ad eam Hercules a Troja redux a Poltye hospitio exceptus: Apollod. II, 5, 9, p. 131. cf. Not. p. 384. Sunt autem tales circa similis nominis urbes errores satis frequentes, ut in hoc ipso exemplo re inversa Conon Narr. 46 *Pallenes* *Æniam* *Æneam* appellatum vult; et Tzetza ad Lycophr. l. c. utramque confundit. Virgilio tamen propter

Tom. II,

3 F

Episodium

Episodium de Polydori umbra multo opportunior erat altera de Aeno Thraciae narratio, eamque adeo sequutus est. Quippe fuit et ipsa urbs olim non obscura, condita mox iterum ab Aenolibus, seu Cumis seu Mytilene oriundis. v. Steph. Byz. in Aἶνος, Scymnus Chius 695, et Harpocrat. in eodem voc. ex Ephoro. Servius ad v. 19 h. l. alios urbis nomen ab Aeno, Ulyssis socio, deduxisse, ex Euphorione et Callimacho commemorat.

Ad eandem spectare videtur, quod ap. Pausan. est VII, 4, p. 530, ubi Samii ab Androclo et Ephefiis insula ejecti partim Samothracen abiere, partim confedere πρὸς Αἰναίαν τὴν ἐν τῇ ἡπείρῳ τῇ πρὸς βαλλόμενοι τείχος: scilicet Αἰναίαν.

In Thracia, hoc est, Pallene, Aeneam vitam finisse, nonnulli olim tradiderant apud Dionys. Halic. I, 49, et inter eos Cephala Gergethius (de quo v. Exc. I ad lib. II p. 271) et Hegesippus πρὸς Παλλήνης, a quo scriptore, cum id consilio suscepisset, accuratius haec tractata fuisse probabile sit; sed idem urbi suae heroem quasi proprium consecrare hac morte voluisse videtur; quod toties factum in vetere historia notavit jam Dionys. Halic. egregio loco lib. I, 54 extr. (p. 43. 44). Patrem Anchisen, ibi sepultum, ex Theone memorat Steph. Byz. in Αἶνις.

Conon, cujus operam potissimum in fabulis de populorum et urbium originibus (τοῖς ἱθνητοῖς) colligendis positam fuisse apparet, Narrat. XLVI, Aeneam narrat trajecto Hellesponto primum in Sinum Thermum (Thermaicum Macedoniae) pervenire, ubi patrem Anchisen vita functum humat, oblatumque sibi ab incolis regnum recusat; hinc, inquit, in terram Brysiadem profectus (ἐκ τῆς Βρυσιᾶδος γῆς) omnibus, quibus uteretur, erat gratus et jucundus κατὰ χάριν τῆς Ἀφροδίτης. Mugiente ibi, quae ex Ida ipsum sequebatur, bove, moniti a Venere accepti memor imperium ab incolis in se delatum suscipit, boveque Veneri mactata urbem condit primum Aeniam (Αἰνίαν) appellatam, posthac Aenum. Brysiadem illam terram facile aliquis mutandam putet ἐκ τῆς Κρυσιᾶδος ex Dionys. Halic. et Herodoto I. c. Sed Βρύσις μοῖρα Μακεδονίας ἀπὸ Βρύση, Ἡμαθίου παιδός, ut Steph. Byz. ibid. Galeo laudatus, et inter Thracas Brysa ap. Plin. IV, 11 f. 18.

Diversam ab omnibus his rationem, quae tamen ad illa ipsa, quae memorata sunt, revocari potest, ingressus erat is auctor, quem Schol. Iliad. v, 459 excipit, Troja, inquit, capta Aeneas summo secum patre Anchise fugit, naufragioque circa Atho facto in interiora terrae est profectus (ita accipio, ναυαγίῳ δὲ πρὸς τὸν Ἄθον, ἀνὴρ σὺν πατρί) Anchises quidem ad Calaurum montem juxta Anthemum fluvium moritur et ab Aenea

Ænea Pyænæ, ubi etiamnum Anchisæ dictum sepulchrum est, burnatur; quo facto Æneas, Veneris monitu, urbem condidit, Æneadem (Ainiada ab Ainiās) ab ipso appellatam. Mortuo vero Æneæ natus ex eo filius clam ad antiquam patris sedem accedit (cf. sup. ad lib. II Exc. XVII, ubi de Ascanio), et urbs eversa, asfuentisque colonis in Italiam concessit, (addit Schol. Ven. A. καὶ κτίσας πόλιν Πύων).* Anthemuntem urbem Macedoniae cum agro novimus; potuit etiam fluvius cum monte Calauro eodem loco esse supra Pallenen. In Pyænæ dubito an Pyænæ lateat. Sane etiam Strabo XIII, p. 608, paullo latius ad Olympum montem habitasse Æneam dicit. Cissum montem supra e Lycophrone vidimus, et Atho Tzetza ad eundem y. 1263 nominat.

Cæterum hanc in Pallene sedem Æneæ respicit Livius I, 1, primo in Macedoniam venisse, et XL, 4 traductis jam a Cassandro Æneatibus Thessalonicam—proficiscuntur Thessalonica Æneam ad statum sacrificium, quod conditori Æneæ cum magna cæremnia quotannis faciunt. Porus etiam Æneæ in Pallene memoratur ab eodem XLV, 30.

Ex Thracia in Delum insulam Trojani delati, III, 69 sqq. Hoc idem Dionys. Hal. I, 50 habet: Cum e Pallene, inquit, solvissent, in insulam Delum venerunt, cum Anius in ea regnaret; et in hac insula, dum rei ejus florent et ædificia starent (misere autem devastata est insula ab Archelao, Mithridatis duce. v. Viri docti Exerc. de Delo in Misc. Obs. Vol. VII, c. 9), multa indicia viscebantur, quæ Æneæ et Trojanorum in eam adventum testabantur.

Anius hic in veterum poetarum mythis fuit celebratissimus, etiam filiabus Cnотropis, ut docent, quæ apud Diod. V, 62. Ovid. XIII Met. 640 sqq. Lycophronem Cass. 570 et Schol. ad e. l. et versus sqq. Servium ad III Æn. 80. Diogen. lib. I sine legi possunt. Nam nos hæc tantum attingimus. Est tamen hæc ex antiquioribus fabulis, si quidem Phæreædem (Atheniensem puta) et Cypria Epe de iis laudat Tzetza l. c. Ad eundem Anium refer loca Suidæ in Ταυρωίδος. Apollinis et Creusæ filius proditur Anius apud Cononem Narrat. 41 ejusque filius Andrus, insulæ ab ipso appellatæ conditor. v. ibid. Ovid. l. l. v. 649. Diod. V, 79 et Weiff.

* τοῦ πύων ἀναστῆναι. restituta, an eversa? hoc verius. Videtur Ascanius eos, qui Trojam occupaverant, ejecisse, adscitisque colonis novis discessisse.

Anii filiam ab Ænea in matrimonium ductam, secundum alios violatam, Anium partu edidisse, Servius ad III 80 narrat. Prius illud e græcis scriptoribus nonnullis etiam Dionys. Halic. I, 59 commemorat, nomen puellæ, insuper addit, *Launam* (nisi *Laviniam* ipse Dionysius scripserat) fuisse; navigasse eam cum Trojanis in Italiam, dante hoc Æneæ precibus Anio patre; erat enim fatidica et sapiens mulier; cumque inter novam urbem condendam morbo fuisset extincta, et in eo ipso loco sepulta, Æneam in uxoris memoriam nomen ejus urbi indidisse. Similia Q. Lutatius narraverat; unde exscripta in Orig. Gent. Rom. c. 9.

Delo digressos Trojanos per medias Cyclades statim ad *Cretam* deducit Virgilius. Ad historię veritatem comparatum est, quod urbs *Pergamea* vel *Pergamum* ab iis in Creta conditur III, 132. 133. Relicti in ea nonnulli ex sociis ibid. v. 190. Alios auctores sequutus Velleius I, 1 pr. ab *Agamemnone* tres urbes in Creta et in his *Pergamum* conditum narrat. De urbe hac cf. Serv. ad III v. 133. et Meurs. in Creta lib. I, c. 13, adversus quem Servii locum tuetur Ruhnken. V. C. ad Vellei. p. 4. Inter *oppida Cretæ insignia* Pergamum enumerat Plin. II, 12. 20. Quod in Creta pestilens annus supervenit, ingeniose poëta ex iis effinxit, quæ Idomeneo a Troja reduci evenisse, quæque Cretam de pristinis opibus dejecisse memorantur, v. Herodot. VII, 171. Eodem alludit Dictys VI, 11, cujus figmenta raro antiquioris alicujus fabulæ vel auctoritatis fundo destituta deprehendas.

Sedis in Creta tentatæ Dionys. I, 50 non meminit, sed, ubi de Delo memoraverat, *Deinde, inquit, in aliam insulam Cythera, quæ ante Peloponnesum est sita, venerunt templumque Veneri condiderunt.* Hoc cum ad Æneæ pietatem tam adcommodatum esset, Venerisque omnino opera tam frequens in Æneide sit, a Virgilio neglectum, mireris forte. Nec facile ignorare doctissimus poëta id potuit, sed derelictum ab ipso suspicor propterea, quoniam, cum similem fere religionem mox ad Actium erat enarraturus, tædium effugere voluit.

Quod *Cytheris* nonnulli tribuerunt, id alii ad continentem transulisse videntur. Nam ex adverso insulæ, ad littus *Laconicæ*, in sinu *Boeotico*, ubi circa *Maleam* flexeris, fuerunt aliquando duæ urbes, mox in *Boeas* collectæ, *Etia* vel *Etias*, et *Aphrodisias*; utramque ab Ænea conditam fama ferebat, cum ille in Italiam fugeret et in hunc sinum tempestate fuisset.

fuisse delatus. Nomen alteri a Venere, Æneæ matre, alteri ab Etide vel Etiade Æneæ filia. v. Pausan. III, 22 extr.

Ad eadem loca referendum videtur, quod Dionys. I, 50 Trojanos a Cytheris solventes in Peloponnesi promontorio amisisse Cinæthum narrat, a quo illud appellatum *Cinæthium*. Videtur idem esse, quod Pausan. III, 22 in eodem sinu Boeotico post Promontorium, Asini maxillam, tradit *Cinadi monumentum*: *Ἐστὶ δὲ καὶ μνημεῖον Κινάδου, πρὸς τῆς Μινιάδος καὶ ἑὸς κορυφῆς ἔν.* Variavit et in hoc fabula.

Alia fuit fabula de Æneæ ad Arcadiam accessu et Anchisæ in iis locis sepultura. Fuisse scilicet aliquem suspicor poetam, qui hæc ita tractasset, aut famam, quæ ita hæc ferret, ut, cum Samothraciæ, adeoque et Trojanorum, origines prisca aliqua narratione ad Arcades referrentur (v. Dionys. I, 61. 68. 69, ubi de Penatibus agit, unde etiam explicanda illa Arcadum et Trojanorum *συγγένεια* c. 50 memorata, quam renovasse dicuntur tum Trojani), Æneam cum Anchisæ in antiquas Arcadiæ sedes reduceret, cum fors esset data, ut antiquam matrem exquireret (ut Æn. II, 96). Certe ex alio Pausaniæ loco lib. VIII, 12. f. discimus, *Anchisium montem* (ἢ Ἀγχισία ἕδος) et *Anchisæ sepulcrum* inter Mantineam et Orchomenum Arcadiæ monstratum fuisse. Cum enim in sinu Boeotico, quem modo nominavimus, descendissent, Anchisæ in ea loca quacunque de causa profectus diem suum obiit ibique esse sepultus. — Adjacent, Anchisæ sepulcro templi, quod Veneri dicatum fuit, ruina. Consentanea his occurrunt apud Dionys. Halic. I, 49; nam et ibi pars scriptorum Æneam in Arcadiam adduxisse memoratur, ut Orchomenum et Nefum inhabitaret et Caphyas conderet, a Caphy Trojano dictas (hoc et Strabo habet lib. XIII, p. 608 A, at Stephanus Byz. in Καφύαι a Caphy, Anchisæ patre), sed alii eum ibi mortuum, alii in Italiam discessisse tradiderant, inter illos quidem *Aræthus* (ita enim legendum pro Ἀρίσθου, Ἀράσθου ἡγήσαντι τὰ Ἀγαδιῶνα, ex Schol. Apollonii Arg. II, 500, etiam apud Hygin. Astron. II, 1 *Arietibus Tegeates historiarum scriptor leg. Aræthus*, v. ib. Muncker.), inter hos autem *Agathyllus Arcas*, cujus elegos apponit Dionys. l. c., in quibus Æneas in urbe Neso duas filias collocasse iisque relictis in Italiam properasse, in qua Romulum genuerit, memoratur. Emendandus ex illo loco Pompon. Sab. ad III, 276.

Insula *Zacynthus* est ex adverso Elidis. Etiam ad hanc Æneam appulisse narrat Dionys. I, 50; et erant Zacynthii quoque cognitionis jure juncti Trojanis. *Dardanum enim, Jovis et Electræ Atlantidis*

Atlantidis filium, duos ex Batea filios suscepisse tradunt, Zacynthum et Erichthonium; quorum alter ex Æneæ majoribus erat, Zacynthus vero insulæ conditor. Omnia hæc, etsi fabularum ambagibus involuta, eo tamen pertinere videntur, quod Trojani et insulæ hujus, ut cæterorum locorum, incolæ haberent aliquam antiquitus cognationem; erant scilicet, nisi fallimur, omnes ex Pelasgorum stirpe oriundi. Sed de his alibi: v. Novi Commentar. Soc. R. Sc. Gotting. T. I, p. 90. De Erichthonio Dardani et Batæ f. Ili fratre v. Apollod. III, 12, 2. Commorantur hic aliquod temporis spatium Trojani, et indigenarum humanitate invitati et adversa navigatione impediti. Veneri in Templo, quod ibi exstruxerant, sacrificium faciunt, quod ad hoc usque tempus Zacynthii publice faciunt, et cum alia tum etiam cursus certamina junioribus proponunt. Victoriæ præmium autem accipit is, qui templum primus ingreditur. Cursus autem hic Æneæ et Veneris appellatur; et adsunt amborum statuæ.

Faciunt et hæc ad poëtæ nostri artem agnoscendam. Zacynthum ille tantum nomine attigit lib. III, 270; narrationis moram vero fecit nullam nisi in Strophadibus adjacentibus, quippe quas videbat ornatum ex antiquis de Harpyiis fabulis admittere. Porro, quæ historia de ludis in insula Zacyntho ab Æneæ celebratis tradiderat, ea ad Actium magna cum laude poëta transtulit, ut Augustum, Actiacorum ludorum auctorem, hoc tamquam blandimento demereri videretur.

A Zacyntho Trojani per altum navigantes ad Leucadem appulerunt, quem locum Acarnanes adhuc tenebant. Atque hic quoque Veneri templum exstruxerunt, quod nunc est in parva insula inter fossam (διογυάλο) et urbem (cf. Strabo X, p. 451 D). Vocatur Veneris Æneadis templum. Dionys. l. c. et apud Serv. ad III, 279: Varro templum Veneri ab Ænea conditum, ubi nunc Leucate (ita lego pro Leucatem), dicit; quamvis Menander et Turpilii comici a Phæone Lesbio id templum conditum dicant. Poëta tamen et hoc neglexit uti, Apollinem solum memoravit v. 274. 275, scilicet ne toties templa Veneri condita memorando tædium lectori faceret. Æniam ad Acheloum (v. Strab. X, p. 450 C) a nemine vidi ad Æneam vel ad Trojanos referri.

At de Actia non neglexit poëta. Cum ad Actium appulissent, ad sinus Ambracii promontorium stationem habuerunt Trojani. Inde in urbem Ambraciam venerunt, in qua regnabat Ambrax, Dexameni f. Hercules n. (v. Hudf.) et utroque in loco hujus adventus vestigia remanent: apud Actium quidem Veneris Æneadis templum, et prope
hoc

hoc alterum Magnorum Deorum; quæ nunc etiam ætate mea extant, ait Dionys. l. c. Ambraciæ vero ejusdem deæ templum, et Æneæ sacellum, prope parvum theatrum, in quo etiam est parva operis antiqui statua, quæ dicitur Æneæ; eamque sacrificiis colebant sacerdotes, quas ipsi amphipolos vocabant (αἱ ἀμφίπολοι τῆς Ἀννῆς ἀνδρῶν ἀμφίποδοι). Ergo poëtæ invento hoc loco debentur ludi ab Æneæ instituti, et suspensus clipeus, in cujus tamen consecratione poëta aliquid habuisse videtur, quod sequutus est; Nam Serv. ad III, 287. Sciendum tamen, inquit, hunc clipeum ab Æneæ apud Samothraciam in templo consecratum, quod poëta per transitum tetigit. Deduxere eum in donarii notionem ea, quæ Dodonæ monstrabantur Trojanorum donaria, de quibus statim e Dionysio commemorabo.

Scilicet quod sequitur de appulsu ad Epirum, id a poëta diverso plane ab aliis modo est tractatum ornatumque. Nam apud Dionys. Halic. l. 51 ex Ambracia cum navibus quidem Anchises uram legendo Buthrotum Epiri portum subit. At Æneæ et cum eo lectissimi quique totius exercitus, duorum dierum itinere per terram confecto, Dodonam perveniunt, deum consulturi. Atque hic in Troianos cum Heleno incidunt. Accepto deinde de colonia deducenda responso, deo dona Trojana dicantur, cum alia tum etiam trætæ æneoi, quorum nonnulli adhuc supersunt litteris antiquissimis inscripti, quæ donorum dicatorem auctores testantur; et quatuor ferme dierum itinere confecto ad classem apud Buthrotum redierunt. Vides hic, quæ poëta ex priorum auctorum narratione in suum usum converterit, et quibus ipse ea variaverit. Heleni occursum ejusque vaticinium v. 374 sqq. a Dodona Buthrotum traduxit, omninoque hic suavissimum episodum de Andromache intexuit. Donaria templi dona discedentium tam ornate exposita peperisse videntur v. 464 sqq. Quominus autem Dodonæo oraculo, quo quis non parum suavitatis et ornamenti carmini accedere potuisset existimet, uteretur, simile de Delio oraculo jam ante accurate tractatum episodum revocasse videtur poëtam. Troianos oraculum (et quidem id, quod ab Harpyiis edi maluit Virgilius v. 255 lib. III de ambesit mensis) a Dodonæo Jove apud Epirum accepisse, Varro quoque narraverat Rer. Divinar. II ap. Serv. ad III, 256. Adjungendus iis alius locus, qui ex eodem libro II petitus esse debet, apud Serv. ad III, 349: Multi putant, ait Servius, Æneam de ea venisse (s. non devenisse) ad Epirum, et ibi hæc loca per licentiam poëticam esse conficta. Varro Epiri se fuisse dicit, et omnia loca hisdem dici nominibus, quæ poëta commemorat, se vidisse. Idem etiam

etiam Varro Trojam Epiri ab Ænea, sive a comitibus ejus, Biopatora nuncupatam docet, ubi Trojana classis Æneam (Dodona reverentem) expectasse sociosque castra in tumulis habuisse memoratur, quæ ex illo tempore Trojana appellantur; unde apparet, divinum poetam aliud agentem verum semper attingere. Egregia grammatici observatio. Erat utique apud Buthrotum collis, in quo Æneas castra habuerat, Troja appellatus (ut Dionys. ap. Hudson. ex Vatic. lectione restituendus p. 40. l. 32), et ad mare portus Anchisæ dictus (ibid.), unde, cum templum Veneri et eo loco dedicassent, Ionium mare trajiciunt, habentes secum navigationis comites ac duces non paucos ex illis oris et cum his Patronem Thurium cum amicis, quorum Patron quidem ad Aluntium Siciliae confedit, reliqui, deductis in Italiam sociis, domum redierunt. Quæ in memoriam beneficii hujus Romani in Acarnanes contulerint, jam ad III, 500 notavi.

Fit tandem trajectus ad Italiae littus. Dicat aliquis, quorsum Æneas tam longo errore per mare Ionium usque ad sinus Adriatici oras, unde mox Italiae littus ac tota Sicilia legenda classe fuit, sive a Virgilio sive ab antiquioribus poetis deductus est, cum a Creta breve ac rectum iter versus Italiam et Latium esset? Sed et tota antiquitas ita tradiderat, et quicumque illo tempore ex Græcia, multo magis ex Asia, solventes Italiam adire dicti sunt, oram ejus Orienti obversam acceperunt, quippe quæ tum Græcis sola erat nota et frequentata; cum remotiora versus Occidentem inter terras tantum non incognitas tum haberentur. Itaque poeta egregie fabulam suam antiquitatis fidei attemperasse videri debet, cum, audito per somnum a Penatibus Italiam esse petendam (v. III, 163 sqq.), ad inferioris Italiae partem exteriorem Æneas cursum dirigit, nec nisi ab Heleno vate edoctus mente tandem assequitur, ad interiores Italiae oras se a fati duci. (v. III, 381 sqq.) cf. sup. Exc. XV ad lib. II.

Cæterum etiam in hac errorum Æneæ parte multa fabulosa a Græcis adpersa fuisse intelligitur, quippe quibus hoc erat propositum, ut fabulam multorum ingenio operaque tritam variarent et ornarent; nec argumentum ab eo consilio abhorrens. Et primum quidem narrationes fuerunt variae de occursum modo Ulyssis* modo Diomedis† in hoc Italiae littore; sed

* Ex M. Oâvio Victor. Orig. G. R. c. 12. Lycophr. v. 1242 sq. et al. adde Ryck. de prim. Ital. inc. p. 449. f. Schottus ad Proclum p. 32 in calce Obss. hum. et al.

† Solin. c. 2. Serv. ad Æn. III, 407 et al. Plutarch. Qu. Rom. T. II Opp. p. 266 C, ubi Æneas cum sacra faceret, Diomedis occursum caput

sed brevitatis studio loca tantum indicabimus. Ex antiquissimo autem scriptore, qui *sacerdotum Argivarum recensum*, *αργυρων τῶν ἱερῶν ἐν Ἀργεῖ*, scripserat, Dionys. I, 72 memorat Æneam statim ex Molossis cum Ulyssē in Italiam trajecisse. Singulare plane est quod Dictys lib. V. extr. Ita coactus, inquit, cum omni patrimonio a Troja navigat Æneas, devenitque ad mare Adriaticum, multas interim gentes barbaricas prætervectus: ubi cum his, qui secum navigaverant, civitatem condit, appellatam Corcyram Melaniam. Sed de insula hac sinus Adriatici accuratius dispiciemus ad Apollon. Arg. IV, 571.

Trajectu ad Italiz littus circa promontorium Sallentinum vel Iapygium facto secundum Virgilium III, 530 sqq., Portum Veneris ad Castrum Minervæ subeunt Trojani et Palladi Junonique sacra faciunt. Similia prorsus invenies ap. Dionys. Hal. I, 51, qui et hæc habet, in locis his Italiz, quæ Æneas præternavigaverat, adventus sui multa cum reliquisse vestigia cum alia tum etiam phialam æream in templo Junonis litteris antiquis Æneæ nomen, qui deæ donarat, declarantem. Templum hoc Junonis Laciniz est infra Crotonem. Fuit et in his locis Siris olim urbs Trojanorum colonia credita, mox Heracleensium navale, in qua Palladium Iliacum dedicatum indigenæ monstrabant. v. Strabo lib. VI, p. 264 A.

Tandem in Siciliam perveniunt Trojani et ad Drepana escensum faciunt. Sed de his alio Excursu agetur ad lib. V.

EXCURSUS II.

De Errorum Æneæ annis.

III, 8 *Vix prima inceperat æstas Et pater Anchises dare satis vela jubebat.* Etsi in poëta temporum rationes subtiliter exigere velle importunum foret, multo magis, si tacite ea prætereant aut minus definite apponat ipse poëta: si tamen temporum momentis vel cardinibus expresse adjectis semel animum ad hæc converterit, ne temere id fecisse videatur, ipsi utique curandum est diligentissime. Sed habet etiam ad multa Æneidis loca inprimisque hujus libri declaranda magnam utilitatem, ut errores Æneæ in annos suos dispertiri possis, et doctrinæ exquisitæ Virgilii pars non exigua ea re continetur. Pendet autem tota fere annorum ratio

caput velavit, morique sollenni causam et originem fecit. Super Palladio a Diomede Æneæ reddito multa fabulantur seniores Græci: Malala p. 207. Cedren. Comp. H. p. 135.

ex illo versu lib. I. 755 *Nam te jam septima portat Omnibus erran-
tem tenuis et fluctibus aestas*, tum ex iis verbis, quæ supra adscrip-
simus, III, 8, quo tempore Æneas Antandro solverit. Scilicet
a. C. N. Errorum Æneæ

1184

Troja capta

a. 1

Est is e vulgari computandi ratione A. M. 2820. P. J. 3530.—
ante primam Olymp. a. 408 ex Eratosth. Canon. et annus 434 sec.
Marmor Arundel.—tandem ante U. C. annus 431. Firmarunt
annum viri docti adeo calculis astronomicis: quibus vir acutiss.
Gibert adjecit nuper eclipsin XXVIII Augusti a. ante C. 1185
adeoque anno, qui excidium urbis præcessit, factam: quam
quærebat in cælo post Sarpedonis mortem obscurato Iliad. v, 567.
Trojæ excidium paullo ante solstitium æstivum incidisse, (uno
Æschylo excepto, qui Agam. 835 ἀμφὶ δύνει Πλαϊάδων memorat,
adeoque M. Novemb.) miro consensu tradit vetus Græcia, mense
quidem Thargelione, etsi in die non satis sibi constant. v. inpr-
mis nobilissimum locum ex vetere Euripidis Scholiaste servatum
ab Ursino ad Æn. II, 255, et a Scalig. de Emend. temp. lib. V
excitatum (v. sup. p. 273), add. Dionys. Halic. I, 63. (p. 51.
Sylb.) Plutarch. in Camillo p. 138. B. a pluribus jam laudatos,
inprimis Scaligero, Petavio, Dodwell. de Cyclis p. 805, adde
Ryck. de prim. Ital. Colon. p. 431. Nos Marmor Arundelia-
num sequuti noctem inter XXIII et XXIV Thargelionis ponemus,
h. e. inter XI et XII Junii. Pomponius quidem Sab. ad Æn. II,
801 mense Martio direptam urbem narrat, nescio quo auctore,
sed levi certe et indocto.

Luna circa mediam noctem oriente Achivos ex insidiis progres-
sos jam Lefches in Iliade parva ediderat: Νύξ μὲν ἐν μεσάνη, λαμ-
περὴ δ' ἐπὶ πύλλοις οὐρανῷ, quod Virgilius expressit: II, 250 *Vertitur
interea cælum etc.*, et 255 *tacitæ per amica silentia lunæ*, et *oblatis per
lunam*, v. 340. Hinc omnino ad plenilunium, quod tamen ali-
quot dies jam præcedere debuit, retulere Trojæ excidium chro-
nographi. v. Clemens Alex. Strom. I, p. 321 sq. (139); unde
Euseb. petiit. cf. fragmenta Hellanici p. 151. Scaliger de E-
mend. temp. lib. V. p. 378. Dodwell. de Cyclis Græc. p. 808,
et post hos multi alii, etiam Burmann. cum Serv. Cerda aliisque
ad Æn. II, 255.

Achivi quidem hac ipsa æstate littore Trojano solvunt, sed inter
varias contentiones exortas paullo serius quam factu opus erat,
ne in ventos Aquilonæ statos, etesias vocant, qui hac anni par-
te in his plagis maris Ægæi flare solent, inciderent; itaque clas-
sis misere tempestate est disjecta. Ita quidem mihi ea de re vide-
tur

tur statui posse. Homerus, ut mirationem majorem faciat, Odys. 7 et 8 calamitatem hanc Palladis iræ et Achivorum diffidiis moxque Neptuni odiis recte tribuit. His iisdem ventis, eodem anno, Ulysses (v. Od. I, 67 sq. 80 sq.), altero Æneas, versus Libyæ littora sunt delati; iisdem, sed anno demum octavo post, Menelaus per XX dies in littore Ægypti ad Pharum tenebatur Odys. 3, 351. 475. cf. *Wood on the original Genius of Homer* p. 55. Incipiunt autem constanter spirare circa XVII Kal. Aug., cum jam decem dies ante exorti sint: v. Plin. II, 47. Iidem etesiae esse videntur, qui in fabula Aristæi commemorantur: de quibus v. Apollon. II, 516. 525 et ibi Schol. In hiemem igitur, nisi procellosum tempus intelligas, dilata Græcorum navigatio dici nequit. Tradita hæc accuratius fuerint haud dubie a veteribus, uti ex Dictye colligo lib. V, 8, ubi in paciscendo cum Antenore Ulysses urget, *tempus ad navigandum idoneum prætervolare*, et V, 16 *urgente navigii tempore*, et c. 17 pr.—*venisti, ne per moram, interventa hiemis, quæ ingruerat, a navigando excluderentur.*

At Æneas, qui capta Troja se in montem Idam cum suis receperat, ab australi parte versus Antandrum descendit, inque hujus urbis portu classem facit. In classe faciendâ et instruendâ hiems consumitur, lib. II, 5, 6 *classisque sub ipsa Antandro et Phrygiæ molimur montibus Idæ*. Secundum Dionysii Halic. I, 63 calculos, jam autumnus * hujus anni initio Trojani Hellespontum trajiciunt et in Thraciâ hiemem exigunt, ad historiz veritatem haud dubie propius; sed hanc deferere recte potuit poëta. Ab omnium cæterorum fide recedit, quod ad Æn. III, 8 Servius ex Palæphato (qui junior ille, *Trojanus* auctor esse videtur, v. ad lib. II Exc. I p. 271) notat, *capto Illo Æneam post triennium navigasse*.

Antenor interea et ipse discessum parat, et iter quidem, quod et Æneas facere decreverat, versus Italiam instituit. Si queramus, quomodo in hoc consilium uterque devenire potuerit, cogitandum est, illo tempore terras Europæ occidentales Græciæ Trojanisque fuisse eodem loco, atque Europæis ante hæc duo sæcula et quod excurrit, Americam. Tenebant autem Græci tum omnia maris Ægei littora, ut adeo nisi in Ionio receptus esset Tro-

* Dionys. quidem *ἐν τῇ τῆς Ἰδῆς ὁδοῦ ἢ πρὸς τὴν Ἰδῆν* sed utitur ille anno Attico novo, qui a novilunio, quod a solstitio æstivo proximum est, initium habet et cum annis adeo Olympicis, qui et ipsi inde ducebantur, conspirat.

janis nullus.

a. C. N.

a Troja capta

Error. Æneæ

1183

a. 1

a. 2

Æn. III, 8 *Vix prima inceperat æstas—Litora cum patriæ lacrimans portusque relinquo, Et campos ubi Troja fuit. Feror exsul in altum.*

Primum quidem cursum in Thraciam tenuit: III, 13 sqq.—68 *Terra procul vastis colitur Marvortia campis. Thraces arant.* condit hic in littorali plaga urbem, Æneadas: v. 16—18, quod de Æno Thraciæ ad Hebri ostia accipiendum esse, Excursu I ad h. l. vidimus.

Parabat Æneas Veneri, Jovi, aliisque diis sacrum, quo cum ad aram velandam frondes ex proximo virgulto peteret, prodigio sanguinis ex ruptis ramis fluentis moxque umbræ Polydori monitu, inferiis ei factis, terra excessit; quod non nisi vere sequente factum.

Hiemem in Thracia (h. e. Pallene) a Trojanis exactam, etiam Dionys. ex communi ratione tradit I, 49 et 63, etsi superiora jam anni; nam hujus anni hiemem in Sicilia ab iis consumtam ponit; ut adeo sequente anno secundo a Troja capta ad agrum Laurentem pervenerint. Et hanc rationem sequuti sunt alii: ut L. Cassius Hemina ap. Solin. c. 2.

a. C. N.

a Troja capta

Error. Æneæ

1182

a. 2

a. 3

Inde ubi prima fides pelago, placataque venti Dant maria etc. Æn. III, 69. Vere ineunte, *ἵαρος ἀρχομένης*, mari patefacto, versus Archipelagum navigant, Delum perveniunt. Ab Anio Anchisæ hospite benigne excepti Apollinem consulunt; a quo cum antiquam matrem exquirere, h. e. eam terram repetere, jussi essent, unde majores Trojanorum progressi ad Trojæ loca olim pervenerant, Anchises eam Cretam interpretatus, unde Teucrum ad Troadem appulisse a majoribus acceperat, eam petere jubet. Ad hanc igitur insulam bona spe alacres cursum dirigunt, II, 73—131. Idomeneus jam tum Creta erat a suis expulsus v. 121. Condunt hic urbem *Pergameam*, instruunt domos, colunt agros, et terra se a fati monstrata nunc tandem potitos esse lætantur, v. 132—137.

Inter hæc annus unus et alter exire debuit; neque aliter numerus ille septenarius annorum confici possit, nisi ita statueris. Igitur

a. C. N.

a Troja capta

Error. Æneæ

1181

a. 3

a. 4

in

in nova colonia Cretæ consumitur. Interea

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1180	a. 4	a. 5

ficcitas agrorum, aëris gravitas, lues corporibus infesta. Cum iterum Phœbum in Delo consulere vellent, Æneam per somnum docent Penates, non Cretam sed Italiam sedem a fati destinari. Itaque paucis in colonia relictis iterum naves conscendunt, III, 137—191.

Eveſti in altum gravi tempeſtate opprimuntur, ut procelloſum in his plagis mare eſſe ſolet (v. Not. ad III, 192). Quarto die ad Strophades, quæ Ionii maris inſulæ occidentali Peloponneſi littori obverſæ ſunt, appulſi, cum ab Harpyiis vexarentur, accepto a Celæno vaticinio, iterum hinc ſolvunt, III, 192—267 et alias hujus maris inſulas præterveſti Actium in ſinu Ambracio perveniunt. Hic luſtratio et Ludi habiti, III, 268—283. *Interea magnum Sol circumvolvitur annum, Et glacialis biems aquilonibus aſperat undas* v. 284. 285.

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1179	a. 5	a. 6.

Transacta apud Actium hieme Epiri littore lecto ad Buthrotum eſcendunt, ubi præter omnem exſpectationem in Helenum cum Andromache incidunt. Aliquantum temporis cum iſſis commorati, accepto novo ab Heleno vaticinio, iterum navibus in altum deductis (III, 286—505) præter montes Ceraunios provehuntur, cumque per noctem littorum tuta ſubiſſent, altero mane Italiam conſpiciunt, 506—529.

Trajectu facto Portum Veneris paullo ſupra promontorium Sallentinum vel Iapygium dictum ſubeunt, et Palladi Junoni-que ſacra faciunt, 530—548.

Mox ſinum Tarentinum, oram Bruttiorum, et Siciliæ fretum præterveſti in Cyclo-
pum littore eſcensionem faciunt; ſed recepto Achemenide, qui ab Ulyſſe relictus fuerat (Ulyſſes igitur paullo ante, et quidem, quod poëta præter Homeri fidem ponere licuit, ante tres meſes v. III, 645 in his littoribus erraverat), Polyphemi metu claſſem iterum expediunt, et littus Siciliæ orientale et australe præterveſti in occidentali littore ſupra Lilybæum promontorium Drepani portum ad Erycæm intrant. Hic dum a longis erroribus recreant ſe, ſub æſtatis exitum (cf. an. ſeq.), Anchifeſ moritur, III, 549—714 *.

a. C.

* In temporibus, quæ nunc ſuccedunt, ordinandis magnam difficultatem inſecit ipſe poëta, qui diſceſſum e Sicilia et acceſſum ad Africam ſeptima

a. C. N.

a Troja capta

Error. Aeneas

1178

a. 6

a. 7

Vere, ut e sequentibus probabile fit, quando navigandi tempus aderat, classis Aeneas e Sicilia solvit versus Tyrreniam et Latium. Ab hoc demum tempore res Aeneide comprehensae exordium habent: v. lib. I, 34 sqq. Vix illa altum tenet, cum subito gravissima tempestas orta, quam poeta ab Aeolo Junonis rogatu immissam prodit, versus Africam naves rejicit; sex circa Aegimuri Aras, ex adverbo Carthagini, partim scopulis partim arenarum vadis illisae, una a mari hausta, omnes a ventis fluctibusque admodum vexatae, subsidente tandem tempestate vix in Africæ litus sed diversis partibus ejiciuntur (I, 34—158). Aeneas quidem cum septem navibus (I, 170 et 383) inter Apollinis et Mercurii promontoria, qui nunc Tunicanus sinus est, portum subit, ad Aquilariam, objectu insulae, quæ altera ex Aegimuri Aris esse videtur, a ventis tutum (v. Excurs. ad I, 159 sq.) Altero die ad exploranda loca digressus et a matre Venere, sub Nympheæ specie obvia facta, confirmatus animo, novam urbem Carthaginem de colle urbi imminente prospicit. Degressus inde dum in novo Junonis templo opera singula contemplatur, Dido regina eo procedit, a qua benigne Aeneas excipitur moxque socios cum parte classis, quam deside-

septimo errorum anno factum diserte memorat v. extr. libri I nam *is jam septima portat* Omnibus errantem terris ac fluctibus astat; idem tamen reditum in Siciliam hoc eodem anno septimo factum narrat lib. V, 626. *Septima post Trojæ excidium jam vertitur astat.* Atqui alia passim in Aeneide occurrunt, quæ commodiorem interpretationem habent, si diversis annis istas res gestas esse ponas. Nolo in exponenda difficultate otium consumere, quam jam veteres versavere. v. Servium ad lib. V, 626, cujus nota tandem in his verbis subsistit: "Ergo constat, quæstionem hanc unam esse de indissolubilibus; quas non dubium est emendaturum fuisse Virgilium." Si quis itaque poetam in tempore Aeneidi suæ constituendo sui parum memorem fuisse dicat, non multum habeo quod reponam. Certe illud male habet, quod poeta temporis notas disertis verbis apposuit, quas, si abfuissent, nemo desideraturus aut in hanc quæstionem descensus fuisset. Etsi vero expediri illa nequit, et in utraque sententia magna difficultas manet, alterutrum tamen sumendum est, aut sub finem anni autumno exeunte Aeneam ad Africam accessisse, et altero anno primo vere discessu facto in Siciliam reversum esse; aut vere demum sequentis anni solvisse Aeneam ex Sicilia, Carthaginem appulisse et eadem æstate in Siciliam rediisse. Hoc si sequare, saltem verbum istorum ratio ac sententia constat. Igitur, dum meliorem rationem aliquis docuerit, teneamus, hoc. Certe Catonem, quem ab lib. V pr. de his disputasse videmus, omnia ad lubitum fingentem audire piget.

raverat,

raverat, recuperat, (I, 159—ad f. libri), casus suos mox narratione exponit (lib. II et III).

Gesta hæc anni hujus vere; quod constat, si cum lib. V, 626 sq. compares illa: *Nam te jam septima portat Omnibus errantem torris ac fluctibus æstas*, I, 755. 756. Itaque I, 31—multosque per annos *Errabant æstatis maris omnia circum*.

Desidet aliquot menses apud Didonem Æneas, tandem deorum monitu hac ipsa æstate ex Africæ littore solvit, ingraente tamen illo tempore, quo turbari ventis mare solet. Versus sunt hi: IV, 52 *caussasque innecte morandi, Dum pelago deservit hiems, et aquosus Orion, Quassataque rates dum, non tractabile caelum*. Mox 193 *Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere etc.*, tandem v. 309 *Quin etiam hiberno moliris fidere classem, Et mediis properas aquilonibus ire per altum*. Facile ex his colligat aliquis, hiemem apud Didonem fuisse exactam, nec nisi sequente vere hinc discessisse Trojanos. In adstruenda hac re multus est Bærgæus. v. Jo. Mich. Bruti Epp. Cl. Viror. p. 75 sqq. Possis etiam, quod alii, v. c. Cætreus, faciunt, ita statuere, sub anni superioris exitum Æneam ad Carthaginem accessisse ibique hiemem exegisse. Sed neutra harum opinionum difficultatibus caret. Nam sic posita sibi ipsi adversaretur, qui *septima æstate* Africam adiisse, et *septima æstate* item Siciliam repetiisse diceret eos, qui diversis tamen annis hoc et illud fecissent. Nec loca, quibus *hiems* memoratur, necessario ad brumale tempus ducunt. Sed primo loco de tempestate agitur, qua Æneas ad Carthaginem fuerat appulsus; est enim dies ab adventu secundus; neque altero loco *hiems* aliter accipienda, quam de tempore procelloso, quod, quale fuerit, tertio loco apparet, *hiberno fidere et aquilonibus*; qui esse possunt illi ipsi statim venti, etesie dicti, quos paullo ante ad a. i medio Julio et Augusto flare diximus. cf. Not. ad I, 535. Etiam lib. IV, 429. 430 *extremum hoc miseræ det munus amanti, Exspectet facilemque fugam ventosque ferentes*. Nec Orion lib. I, 535. IV, 52 aliam quam tempestatis ortæ significationem habet. cf. Serv. ad V, 626, et Cerdam ad e. l.

Solvit igitur Æneas Carthaginem; vento tamen adversante cursum versus Italiam non tenet, sed ad Siciliæ littora delatus apud Erycem iterum in terram descendit, lib. V, 1—34. Hic anniversarias patris Anchisæ Manibus inferias facit et ludos funebres instituit V, 35—663. Tempora ex his colligas

ligas v. 46 *Annus exaëis completur mensibus orbis*, et 626 *Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas* etc. Interea Trojanæ mulieres longi erroris tædio victæ, ut tandem in Sicilia confidendum esset, classem incendunt; quatuor naves combustæ, reliquæ reparatæ. Tum Æneas, relicta apud Acesten comitum parte, qui Ægestam seu Segeſtam incolant, cum meliore parte naves solvit versus Italiam et hac ipsa æstate Tiberina ostia subvectus in agrum Laurentem escendit. Sed de his alio loco videbimus. Ad hunc autem annum sub æstatis exitum hæc esse referenda, ex his patet: Ludis apud Erycem altero ab escensione die (V, 42) indictis inferias (V, 42—103) dieque nono ludos faciunt (104 sqq.): hoc eodem die classis cremata. Ad eam reficiendam et novam urbem designandam novem dies dati v. 762. Proximo die discedunt v. 763 sqq.

Quæ poëtam impellerent, ut in plures annos dispesceret Æneæ errores, qui secundum historiæ fidem altero vel tercio anno absoluti fuerunt, meo qualicunque iudicio videntur fuisse plura. Primum quidem, quod maiorem facit admirationem et ipsum hoc, quod non uno alterove anno sed per septem annos continuos heros Æneas fatis adversis fuit iactatus; æmulatus porro est poëta errores Ulyſſis; et poterat omnino maiorem rerum casuumque varietatem intra tale tempus congerere et includere; multa contra ex historia τὰ Νόστωρ, de casibus Achivorum, seriore nonnullorum in patriam reditu, infelici Agamemnonis fato, Pyrrhi cæde et Heleni regno Epirotico (III, 295 sqq.), de coloniis Achivorum in Italiæ littore, memorare non potuisset, nisi Æneæ errores in aliquot annos dispertitus esset. Tandem hoc ipso invento cavet poëta, ne rem parum probabilem narrare videretur, qui factum esset, quo minus Trojani in Achivos domum reduces inciderent, qui tamen et ipsi a Troja solventes Thraciam petierant, aut, ne Ulyſſis navibus occurrerent, quæ tamen eodem mari, iisdem erroribus, ad eadem fere littora ferebantur.

EXCURSUS III.

III, 49. De *Polydoro* narratio hæc Tragicis forte debetur. Certe variis modis ab iis fuit ornata, ut vel ex Servio ad h. l. et Hygino fab. 109 intelligitur: namque ad Ilionen sororem Polymnestori nuptam missum cum educandum illi narrant; porro a rege ignaro filium ex Ilione susceptum fuisse necatum pro Polydoro. Homerus utique aliter, apud quem Polydorus ab Achille occiditur

occiditur Iliad. v, 407 sqq. Virgilius ante oculos habuit Hecubam Euripideam, in ipsis adeo verbis, statim a principio. cf. Not. ad v. 22 sq.

EXCURSUS IV.

III, 73—77. De Delo. *gratissima tellus Nereidum matri et Neptuno Aegea*. Appellatur ita non simpliciter, quatenus insula; ita enim locus langueret; sed respectu ad antiquiorem fabulam, quæ nunc quidem satis expediri non potest. Servius tamen: *Postea*, inquit, *supplicante Jovi Latona, levata superferri aquis cepit*. Hæc primo Neptuno et Doridi fuit consecrata; postea—*Latona*—littoribus suscepta est. Similiter Strabo VIII, p. 574 A, Delum primo Neptuno sacrum, mox Latonæ pro Calauria cessam, ex antiquis poetis narrat. Quem locum cum aliis conjecturis jam occupatum video a Viro doctiss. in Exerc. de Delo Misc. Obs. Vol. VII, p. 79. Omnino mihi videor Græci poetæ vestigia et ipsa verba in hoc versu 74 animadvertere: *Ναῦς τε δὲ Λατοῦς Περσίδανος τ' ἄνακτος*, vel *Περσίδανος Αἰγαιῆς*, in hunc vel similem modum. Multorum autem carminum argumentum olim fuit Delus. v. laud. Exercit. p. 3, et noster supra Georg. III, 6 *Cui non dictus Hylas puer et Latonia Delos?*

In iisdem versibus Apollo Delon—*Errantem Gyaro celsa Myconoque revinxit*, si elegantiam poetarum sequaris. *celsa Myconos*, epitheto posteriori voci adjecto, jungenda videntur. Sane Ovidio quidem Met. VII, 463 *humilis Myconos* dicta. Scilicet insula omnis *alta*, quatenus mari eminet, et *humilis* aliarum insularum respectu; etsi interdum ista ipsa epitheta modo ad littorum alta promontoria et scopulos montesque, vel læve et leniter acclive litus, modo ad interiora (v. c. *Ἰθάκη* Odys. x, 196) spectant, modo, quatenus e longinquo vel e propinquo spectatur terra navigantibus. Sic inf. III, 522 *cum procul obscuri colles humilemque videmus Italiam*.—*Gyaro celsa* junxit auctor Epigrammatis, inter Petronii fragmenta, repetiti nuper in Anthol. Lat. p. 460, quod totum ex h. l. expressum, quem cum eo docte comparavit Cl. Editor. Sed forte is antiquum verborum ordinem in suo libro habuerat: *Myconos celsa Gyaroque*, v. Var. Lect. Aliam loci imitationem dabit Statius Theb. III, 438. Delum cæteris insulis *humiliorem* esse, Wheelerus docuit *Journey into Greece* p. 58.

EXCURSUS V.

Teucris et Teucrorum e Creta origines.

III, 102 sqq. *Creta Jovis magni medio jacet insula Ponto; Mons Idæus ubi — Maximus unde pater — Teucrus Rhæteas primum est adveñtus ad oras.* Locus inter classicos de Cretæ et de Troadis originibus. Ut Apollinis Oraculum ad Italiam spectans de Creta interpretaretur, facile induci poterat senex Anchises. Nam et omnino inter Cretam et Phrygiam origines fuerunt communes, et Phrygiæ minoris, seu Troadis, conditores, Teucris (secundum alios etiam Dardanii) e Creta ortum habuere; accedit, quod aut in Cretam sacra et religiones Dactyli Idæi transtulerunt ex Phrygia, aut Phryges accepere religiones a Curetibus seu Corybantibus ex Creta. Nam utrumque traditur. Locus classicus ap. Strabon. lib. X, p. 466 sqq. Diodor. V, c. 64 sqq. A nostro proditum: e Creta cum Teucro sacra Cybeles, et quidem mystica, esse traducta: *Hinc mater cultrix etc.* Repetiti autem communi opinione Teucris natales ex Creta; et si Attici scriptores, Phanodemum Dionys. Hal. I, 61 excitat, suæ Atticæ eos vindicabant. Multo sapientius illi, qui, Scamandri flavii et Nymphæ Idææ filium eum prodentes (v. Apollodor. III, 12, 1), indigetem et ignotæ originis significare voluerunt, a quo exceptus Dardanus filiam Batiam (Βάτιαν) et regnum, h. e. agrum, quem ipse tenebat, obtinuit.

EXCURSUS VI.

De Dardani originibus ex Arcadia vel ex Tyrrenia et urbe Corytho.

III, 167—171. — *hinc Dardanus ortus, Iasiusque pater, genus a quo princeps nostrum — Corythum terrasque requiras Ausonias.* Traduntur de Dardano tam diversa, ut, in quo adquirendum sit, non facile invenias. Investigemus paullisper fabulæ vestigia, ac diversitatem ad causas et genera certa revocemus.

Homerus Iliad. v, 215 simpliciter *Dardanum, Jovis filium, Dardaniam ante Ilium condidisse tradiderat.*

Electram matrem addidere alii, Atlantis filiam, ut Lycophron (v. 1302 sqq.) ap. Schol. ad e. l. et Apollod. III, 12, 1. Uterque rem ita exponit, ut Dardanus, cum in Samothrace vixisset, in objectam continentem, Troadem, trajecerit, et a Teucro hospitio filiaque Batia (Aristen Lycophron appellat l. c. cum aliis v. Steph. Byz. h. v.) matrimonio exceptus, Dardaniam

daniam vel Dardanum (de nomine v. Munk. ad Hygin. f. 275) condiderit. cf. Not. ad Apollod. III, 12, 1. Traiectum ratibus, *ορχήδης*, factum caussamque modo fratris Iasionis, nam sic alii scribunt pro Iasio, mortem, modo diluvium factum memorant cum iidem tum alii; v. Conon Narrat. 21. cf. Schol. Lycophr. v. 73. Eustath. ad Iliad. v, p. 1204. 1252, qui sua ex isto petiit, et p. 351. Nonnus Dionys. III, 215—219, de quo loco v. Salmas. de L. Hellenist. P. II, c. 1, p. 333.

Quæ adhuc perstrinximus magis quam exposuimus, *Samothracum* fuere fabula; hoc intelliges ex Diodor. V, 48. 49, et IV, 75. Strab. VII, p. 331. Dionys. I, 68. 69.

Quandoquidem Dardanus ex Electra, Atlantis f. fuit susceptus, cujus natales ad Cyllenen, Arcadiæ montem, referuntur, cuiusque omnis fabula Arcadiam tamquam sedem habet (v. Apollod. III, 10); accidit, ut etiam Dardani origo ad Arcadiam referretur. *Græci et Varro Humanarum Rerum Dardanum—de Arcadiæ urbe Pheneo oriundum dicunt*, ait Serv. ad III, 167, et secundum Arcades totam fabulam exponit disertissime Dionys. Halic. I, 61.

Ex Arcadia Pelasgos Italiam incoluisse satis constat; translatus cum iisdem mythus Arcadum et origo Dardani in Italiam. Nunc Corythus aliquis excitatur; cujus vestigium in Arcadia non reperi, nisi in Tegeatarum demo Corythenium apud Pausan. VIII, 45. Atque hac in eum modum exornata fabula Virgilius egregie est usus ad argumentum suum summæ vetustatis auctoritate ornandum. *Dardanus* scilicet et *Iasius* frater ex *Tyrrhenia* et quidem a *Corytho*, vel Corythi sede, oriundi. Dardanus quidem Samothraciam et mox Phrygiam adiit, Dardaniamque condidit. Hactenus Virgilius III, 167 sqq. VII, 207 sqq. VIII, 134. Copiosius fabulam exponit Serv. ad e. l. et Pompon. Sab., qui Diodorum exscripsit. De Iasio v. Muncker. ad Hygin. f. 270, et Astronom. II, 4.

Corythum, Etruriæ quæ urbs sit, in controversiam venit, sed satis jam Cluver. Ital. ant. p. 590 sqq., et nuper Gorius a Burmanno jam laudatus Inscr. Etrur. Tom. II, p. 364, qui tamen Cluverium fere sequitur, argumentis idoneis evicerunt, esse eam *Cortonam*. Quæ cum varie olim scriberetur, habereturque urbs Etruscorum antiquissima: vid. Dionys. I, 20. 26 (at in Herodoto I, 57 Cortonæ nullus focus esse potest, et mera somnia continet Ridolf. *Venuti* libellus de antiqua Cortona in *Diff. dell' Acad. di Cortona* T. IV, N. 1); nominis

similitudo facile ad Corythum, Dardani patrem, ducere potuit, quasi is urbem condiderit eique imperaverit. Hinc inter reges et conditores Tyrrenorum censei cepit Corythus; unde poeta *Corythi urbes* pro Tyrrenia lib. IX, 10. X, 719, et eo, quem supra posuimus, loco: *Corythum terrasque requirat Ausonia*.

In recentioribus passim interpp., v. c. ad III, 167, multa perperam traduntur, quae ex Annianis fabulis petita deprehendi. Ad Græculorum commenta pertinet, quod de galea Dardani (*χόγος*) perstrepunt, et quod Corytham Tyrreniae ad Paridis ex Enone filium referunt, quodque Dardanum ex Creta, unde Teucer profectus erat, repetunt, vel ad Idam et circa Scamandrum natum affirmant, et plura alia. Quam vellem, multas fabulas in hunc modum detexi liceret!

— Ut autem iis adolescentibus, quibus libri, unde hæc peti possunt, non ad manus sunt, ad intelligendum hæc omnia satis sint obvia, progeniem Dardani et hic secundum Homer. Iliad. v, 214 sqq. Dionys. Halic. I, 62 et Apollodorus III, 12 repetere non pigebit. cf. Diodor. IV, 75. In iis tamen, quæ ab aliis diverse traduntur, v. c. a Dicty lib. I, c. 9, hic non morabimur.

Dardanus ex Batia, Teucris f., *Ilium* et *Erichthonium* suscipit. Ille sine prole moritur.

Erichthonius ex Callirhoë Scamandri, ut Dionys., vel ex Astyoche Simoëntis f. creat *Troem*; a quo *Trois* dicti.

Tros ex Callirhoë Scamandri, ut Apollod. (ex Acallaride, Eumedis f. ut Dionys.) *Ilium*, *Affracum*, *Ganymedem*, cum *Cleopatra* generat. Jam:

Affracus Hieromneme Simoëntis f. vel Clytadora Laomedontis f.

Carys Themis Ili f. vel Nais nymphe.

Ancistis—Venus

Eneas

Ili autem, a quo *Ilium* conditum, progenies *Laomedon*; *Laomedontis* Priamus, cum *Tithone*, *Hesione* et aliis; *Priami* *Helenus*, *Deiphobus*, *Paris*, *Hector*, *Troilus*, *Polites* etc. *Ilione*, *Cressa*, *Laodice*, *Cassandra*, *Polyxena* etc. cf. Not. ad Apollod. III, 12.

EXCURSUS VII.

De Harpyiis.

III, 209 sqq. *De Harpyiis* fabula antiquissima, quippe jam Hesiodo Theogon. 267 memorata, qua meteori vel procellosi venti genus aliquod dearum specie induisse videntur primi homines: unde cum Iride et Thaumante et Electra nata ferebantur: ibid. et Apollod. I, 2, 6; data hinc *Harpyia Pandaræ* in conjugium Zephyro ap. Homer. Iliad. v, 150, ubi ea βοσπορίην λιμῶνι παρὰ ῥόνι Ὀκεανῶ (adeoque monstri similis, dicta tamen dea, ut Echidna, Typhon et al.) peperit Zephyro Xanthum Baliumque, Achillis equos: suavi commento, ad celeritatem equorum horum declarandam. Alulufum autem ad eandem fabulam in illa narratione, qua equi in Lusitania ex Favonio concipere narrantur: sup. ad Ge. III, 273. Ad priscam illam Harpyiarum notionem spectat, quod Ulyssem mari iactatum ἄρπυιαι ἀνέριψαντο Odyss. a, 241, ut alias ἀναρπάξασα θύλλα Νηχέο φέγειν. Multo magis manifesta res ex Odyss. v, 77 comparato v. 63. 66 (cf. Eust. ad illa loca), ubi Pandarei filias (de quibus v. ad Apollod. p. 843) evanuisse ex hominum conspectu declarare volebat poeta: Τόσσα δὲ τὰς κούρας ἄρπυιαι ἀνέριψαντο. v. Pausan. X, 30 pr. Sequutus hoc est Sophocles Philoct. 1120—1122. In sequioribus poetis mira fabulae varietas; hoc est, sæpe et a multis fabula tractata et pro cuiusque ingenio vel argumento ornata et variata. Primum Argonauticorum scriptores, quorum magnus fuit numerus, de Harpyiis narrationem (Orphicorum tamen auctor eam omisit) intexuerunt, et quidem in Phinei historia. Itaque adhuc in Apollon. II, 178 sqq. 232 sq. copiose tractatam videas, nec non in Valer. Fl. IV, 425 sqq. adde Apollod. I, 9, 21 sqq., ubi cf. Not. p. 190 sq. Diodor. IV, 13 et h. l. Serv. cum Pompon. Sab. Hinc alii poetæ aliis argumentis, ut h. l. Virgilius Æneidi, eam fabulam inseruere, et ex iis quidam ita, ut injuste factorum ultrices, tamquam Diras ac Furias, exhiberent, ut h. l. 252; quo factum, ut confusas passim cum his ipsis videas: etsi Homerus diserte eas distinxerat: Odyss. v, 77. 78. Hoc unum recte traditum in extrema parte notæ Servianæ et in nota Cerdana. cf. inf. ad XIII, 845. Jecimus fundamenta fabulae accuratius forte in comment. ad Apollon.

Rhod.

Rhod. dispendendae et dilucidandae. Vanis etymologiis implicitam rem nuper vidimus a Martorello super Colon. Euboic. Neapolim deducta p. 49 sqq. Ceterum mireris forte, tam casto, h. e. tam exquisiti circa τὸ καλὸν καὶ πρῶτον sensus et subtilis iudicii poetae fabulam tam parum jucundam potuisse probari. Cui enim non movet nauseam *foetidissima ventris proluviae* et *contactuque omnia foedant Immundo* et *teter odor*? Enimvero talium rerum iudicia diversis in populis, diverso aëvo, admodum diversa esse solent; quod Homius meminisse debebat, et a Lessingio olim monitum est. Tum ea, quae vetustatis auctoritatem habent, in talem censuram vix veniunt. Et habuit Virgilius, quem sequeretur, Apollonium II, 187 sqq. cf. Exc. XVI ad v. 623 sqq.

EXCURSUS VIII.

Vaticinium de mensis ambefis.

III, 255—258 *Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem, Quam vos dira fames nostræque injuria cœdis Ambefas subigat malis absumere mensas.* Vaticinium hoc fuit inter veteres Græcos et Romanos celebratissimum, quod jam in Disquis. de inventis a poeta rebus attigimus; etsi diversum apud alios auctorem habet. Nam Anchisæ jam olim a Venere datum esse, e L. Julio Cæsare et Q. Lutatius tradit Victor O. G. R. II, unde etiam παλαιὸν δίσπικμα vocat Lycophr. 1250—1252. Æneæ autem sive a Jove Dodonæo (Varro Rer. Div. lib. II ap. Serv. ad III, 256 et alii ap. Dionys. Halic. I, 55) sive a Sibylla Erythræa (v. Dionys. ibid.) prædictam rem, narraverant alii. Poetae inventum esse videtur, quod Harpyiarum uni oraculum illud tribuit. Exitum sortis datæ v. lib. VII, 107 sqq., ubi v. Excurs. II.

Ceterum summa ista vaticinii celebritas movisse videtur poetam, ut fabulam amplectretur, per se ineptam et epici carminis majestate indignam, quippe quæ ex vocabulorum lusu pendet; saltem illud ad poetam excusandum valere debet. Nam, ut narrationem suam faciat probabilem ac verisimilem, quoniam in rebus absurdis delectationis fructus intercipitur, poetae epici prima cura est. Itaque in laude ipsi ducendum, si fabulas priscae popularium suorum vel veterum poetarum tam commodè argumento suo intexere et ita accommodare noverit, ut, dum eodem quasi flamine tota tela

tela detexta est, videantur parem fidem habere et illa, quæ ipse nova erat commentus. Cum autem in illarum fabularum natura ac ratione nihil mutare possit, nisi sibi ipsi fidem velit detrudere, ferendum est id, quod minus incommodum est, ut interdum in tali fabula insit aliquid, quod iudicii subtilitatem non ferat; imprimis cum multa alia plerumque adfint, quæ hoc fabularum vitium elevent. Nam vetustatis sanctitate consecrata quodammodo earum est auctoritas, imprimis si cum religione aliqua conjunctæ sunt, multo magis in oraculis ac vaticiniis, ut de levitate earum vel monstrofa natura cogitare ne audeamus quidem. Cum porro etiam doctiores multa lectione a prima ætate istis fabulis adfuerint, narrationis suavitate ducti ac delinicti non facile in animum inducunt, ut subtili iudicio uti velint. Hæc et talia obversata videntur poëtæ animo, cum similes fabulas in suam Æneidem reciperet, etiam inf. IX, 79 sqq. de navibus in Nymphas conversis. Sætem ea iudicium nostrum a temeritate revocare debent, etsi id interdum recte se habere potest, si ad nostra tempora nostrosque sensus rem referimus, aut si illas fabulas, quod verum tamen non est, a poëta inventas et excogitatas ponimus. A fabularum antiquarum auctoritate excusationem poëtæ jam Voltarius petiit *de Poëf epica* adversus eos, qui poëtam reprehenderant.

EXCURSUS IX.

De clipeo Abantis.

III, 286 *clipeum, magni gestamen Abantis*. Quis Abas ille sit, cujus gestamen, *φάσμα*, clipeus erat, inter interpretes non constat, et per se parum refert scire, nisi de invento ac doctrina poëtæ etiam in hoc quæras; quæ utique honesta est quæstio. Serviana commenta parum se probant. Abas ille, qui unus e sociis fuit (sup. I, 121), huc vocari nequit; nam de spoliis, quæ *uni ex Achivis casu detraxerat* Æneas, nunc agitur. Apud Homerum tamen nullus hoc nomine inter Achivos occurrit. Itaque e poëtis cyclicis dixisse videri potest poëta. Equidem olim sic statuebam: quandoquidem ab Homero Abantum ex Eubœa virtus celebratur, Iliad. β, 536 sqq., quorum Abas, Neptuni filius, conditor fuit, reconditam aliquam narrationem in animo habuisse

buisse videri Virgilium. Nam illi ipsi Abantes a Troja red-
ces ad Epiri littora tempestate delati circa Ceraunios montes
confederant. vid. Pausan. V, 22, unde Apollon. IV, 1214
Κεραυνία Ἀβάντων Οὐρεα. Satis itaque animose sub illorum
quasi oculis tropæum de Abantibus statuit, fixo clipeo, forte
Abantis, in pugna alicui ex Abantum ducibus cæsis inter
reliqua spolia erepto. Sed probabilior suppetit alia ratio:
Abas fuit ex antiquis Argivorum regibus, Lyncei f. ipse pa-
ter Acrisii et Proeti, qui armis inter se certantes clipeum,
Argolicum saltem, invenerunt: v. Apollod. II, 2, 1, et ibi
Not p. 276. 277. Jam poeta aut acceperat hoc traditum,
aut fingere tacite potuit, fuisse unum ex Argivis principibus,
qui ab Abante ad se hereditate transmissum clipeum gestaret:
quem a se casum Æneas spoliaverit. Abantis autem clipeus
aliam habebat famam ex eo, quod ille a Lynceo Abanti do-
natus occasionem dederat ludis in urbe Argorum instituen-
dis (in Junonis quidem honorem, τὰ Ἡραῖα, in quibus vic-
tor eo honore afficiebatur, ut clipeum in Junonis templo af-
fixum tolleret et in pompa duceret, mox prisco loco repo-
nendum. Unde nota ap. Zenob. et al. ἡ ἐν Ἀργυρῷ δόμις. v.
inpr. Spanh. ad Callim. in P. L. 35). Fabulam narrat Hygin.
f. 170, ubi v. Muncker., unde etiam Serviana lucem scene-
rantur. In clipei autem dedicatione Holdsworthus dedica-
tas ab Augusto post pugnam Actiacam X naves a poeta respi-
ci putabat. Veriorem rationem dedisse mihi videor supra
Excurs. I ad h. lib. p. 418.

EXCURSUS X.

Heleni et Andromachæ occurfus in Epiro.

III, 294 sqq. Hic incredibilis rerum fama occupat aures etc.
Commentatur in h. l. auctor de Augusti progenie c. 12. Poë-
tæ artem ex hoc æstima. Antiqua erat fabula de Æneæ ad
Epiri littora appulso. v. Exc. de Æneæ Error., qui primus
est ad h. lib. Erat porro narratio in Νόστοις, et multo ma-
gis in tragædiis, etiam in lyrico, Pind. Nem. 4, 82. 7, 50,
ubi v. Schol., celebrata (relictæ Homero, secundum quem
Pyrrhus inter eos erat, qui incolumes in patriam redierant,
Odyss. γ, 188. 189) de Pyrrhi, Achillis f., regno in Epiro con-
stituto, quam adeo historici frequentarunt, v. Paus. I, 11.
II, 23. Justin. XVII, 3. cf. de Nicolay diss. in Mem. de l'Acad.
des

des Inscr. Gr. XVIII, p. 529 sqq., et si Molossi Epiri ad se traduxisse videntur, quæ Molossis Thessaliæ debebantur. cf. Didys VI, 7—9, quem locum ex veteri poeta descriptum esse apparet; adde c. 12 ex Euripidis *Andromacha* excerptum. v. Exc. XII. Alia erat narratio de *Andromacha Pyrrho duca*, et de superinducta Hermione, Pyrrhoque ab Oreste caeso; de quibus imprimis v. Euripidis *Andromache*. Ovid. *Epist. VIII*. Tandem de *Heleni in Epirum adventu*, sive in captivitatem a Pyrrho abducti (quod poeta sequitur inf. 329 *sancto—Heleni*; adde Polygnoti tabulam ap. Pausan. X, 25, p. 860, et Tabulam Iliacam et Fabrett. p. 378), sive classe adveſti (cf. Steph. Byzant. et Etymol. M. in *Βαδερν*), alia passim in poetis erant memorata: Pausan. I, 11. II, 23. De Heleno enim fabulam varie condiderunt poetae. cf. inter alia Sophocle. *Philoct.* 613 sqq. 1375 sqq. Conon 34. Ovid. *Met.* VIII, 99, et 335. 336. Adde Quint. Cal. X, 346 sqq. Dictyn IV, 18. V, 9. Omnium fundus fuit Leschei Ilias parva, quantum ex Procli fragm. intelligo. In eo tamen omnes conveniunt, ut Helenus prudentia et vaticinandi arte clarum nomen habeat: *ἡλιονόων δὲ ἄριστος* Iliad. ζ, 76. cf. hoc libro 359 sq. 433 f. Vide laud. ap. Jo. Schrader. *Emendat. praef.* p. XI sq., ubi in Orphicis de Lapid. XI, 50 (388) eum in Palamedis locum, jam ante Tyrwhittum V. C., fagaciter restituit. [quod et fecerat Koenius ad Gregor. p. 124.] Virgilius his commodè (et si adversus temporis rationem, nam anno demum nono a Troja eversa Hermione nubet Pyrrho Odys. 3 pr., sed v. inf. ad 613 sqq.) usus est ad episodium suavissimum, cui imprimis, nescio quid ad affectum faciens, eo conciliat quod in ipso eſcenſu Aeneas Andromachen Hectori inferias facientem inducit. Notum est, quemadmodum in tragoediis simili modo Choëphoræ fuerint exhibitæ cum ab Aeschilo, tum Chrysothemis Electrae soror a Sophocle. Etiam Andromachæ mirus in Aſcanium affectus, ex Aſtynactis scilicet recordatione, porro adumbrata in nova colonia vetus Troja, Heleni tandem vatis responsa, hæc omnia magnam vim ad animum habent suaviter afficiendum. Cæterum ad nostrorum hominum sensus et mores fabulam hanc traditam esse a Racinio, cujus *Andromacha* extat, vix monere necesse est.

EXCURSUS XI.

Polyxenæ immolatio.

III, 321—324 *O felix una ante alias Priamēia virgo, Hostilem ad tumulum Trojæ sub mœnibus altis Jussa mori, quæ sortitus non pertulit ullos, Nec victoris heri tetigit captiva cubile!* Fundus sententiæ in Eurip. Troad. 626 sqq. Felix utique poëta in ejus exornatione. Sæpe eam tragici cum gravitate et miseratione adhibuere, nimis luxurianter Seneca in Troad. 143—163 *Non est Priami miseranda mihi mors, Iliades etc.*, ubi ad v. 148 etiam ex oratoribus exempla laudat Gronov. Cæterum varietas et in hujus fabulæ tractatione est. Nam, cum Euripide in Hecuba, alii in Thracia demum Polyxenam immolari faciunt, quos sequitur Ovidius Met. XIII, 442 sqq. De fortitione, κληρώσει, hac captivarum ducibus Græcis in prædæ parte assignandarum loc. class. Eurip. Troad. 235 sqq. cf. Quint. Cal. XIV, 382 sqq. et Tabula Iliaca n. 111 et Fabrett. p. 378, add. Polygnoti tabulam in Paus. X, 25. 26. cf. sup. ad II, 766.

EXCURSUS XII.

Neoptolemi cædes.

III, 327 sqq. *Nos, patria incensa, diversa per æquora vectæ.* Primum de hoc monebo: Andromache sequuta erat tamquam captiva Neoptolemum seu Pyrrhum: cujus errores varie traditi sunt, a plerisque ita, ut maritimi essent; ab aliis terrestri itinere: hoc alterum sequutus erat auctor Νόσων secundum Proclum MS. Νεοπτόλεμος δὲ, Θέτιδος ἱποθαμίνας, πρὶν ποιεῖται τὴν πορείαν, καὶ παραγινόμενος εἰς Θέγκην Ὀδυσσεὺς καταλαμβάνει ἐν τῇ Μαργονίᾳ, καὶ τὸ λοιπὸν ἀνίσι τῆς ὁδοῦ, καὶ τελευτήσαντα Φοῖνικα θάπτει· αὐτὸς δὲ εἰς Μολοσσούς ἀφικόμενος ἀναγινώσκεται Πηλεΐ. Noster poëta tragicos cum Pindaro N. 7, 53 sq. sequutus mari rediisse Pyrrhum significat. Porro: qui deinde sequutus *Ledæam Hermionen Lacedæmoniosque hymenæos me famulam famulo Heleno transmisit habendam*: cf. Exc. antec. X. *Ast illum, erepta magno inflammatus amore Conjugis et scelerum Furiis agitat, Orestes Excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.* Poëta rem ita tradit ut Pyrrhus Hermiones amore captus fastiditam Andromachen Heleno nuptum dederit, utque postea Pyrrhum Orestes,

Orestes, cui eadem Hermione, Helenæ *Lacena* filia *Leda*que adeo *neptis*, jam olim promissa fuerat (nota res vel ex Ovidii Epist. VIII), interemerit; quo facto pars Epiri, Chaonia, Heleno regnanda fuit tradita. v. Eurip. in *Andromache* et in *Oreste*. Alii aliter; nam varie rea a poetis tractata. v. Pind. Nem. 7, 50 et ibi Schol. cf. Serv. sup. ad v. 297. De Hermiones et Pyrrhi nuptiis fundus est ap. Homer. *Odyss.* 3, 5 sqq. Sed occiditur Pyrrhus *patrias ad aras*. Varie jam olim interpretes acceperunt; v. Serv. et Pompon. Sab. Si ex usu loquendi res dijudicanda, simplicissima ratio est, ut reversum in patriam Pyrrhum, rem sacram facientem, ante aram Orestes occiderit. Phthiae igitur factum id poeta ponit, in quo haecenus Euripidem *Androm.* 1243 sqq. sequitur, ut post cædem Pyrrhi *Andromache* cum Heleno in Epirum dimissa fuerit. Eo etiam ducere videntur v. v. 333. 334 *Morte N.* Vulgaris tamen narratio Delphis occisum Pyrrhum tradit; hanc si adoptare necesse sit, sequar illam rationem, quæ inter alias in *Servianis* allatas occurrit, ut Delphis aram patri constituerit Pyrrhus, ad quam sacra faceret. Non enim id sine exemplo factum, ex *Pausania*, ubi de Delphis agit, declarari facile possit. Nam, *aras patrias* pro ara Apollinis *πατρίαν* dici, durum esset. Sed forte poeta in toto hoc loco poetam aliquem antiquum ante oculos habuit, qui nunc intercidit; et varie hoc argumentum fuisse tractatum, ex Euripidis *Oreste* et *Andromacha*, quam Ennius in *Andromacha* latine verterat, alia fuit *Andromache in Molossi*, porro ex Pindari, Strabonis, *Pausania* aliorumque locis apparet.

EXCURSUS XIII.

De cognatione inter Epirotas et Romanos.

III, 500—505. *Aeneas*, ubi in Italia sedes certas nactus fuerit: *Cognatas urbes olim populosque propinquas Hesperia Epiro* (quibus idem *Dardanus auctor Atque idem casus*) *unam faciemus utramque*. Ingeniose hæc poeta e suis temporibus intulit. Nam ad *Nicopolin* ab Augusto conditam respici, dubitari nequit. *Servius*: *Cognatas vero urbes quidam in bonorum Augusti dictum accipiunt; is enim cum in Epiro Nicopolin conderet, cavuit in fœdere civitatis ipsius, ut cognati observarentur a Romanis*. Certe liberam civitatem esse iussit, v. *Plin.*

IV, 3, pleraque Acarnaniae urbes in eam contulit aut et accensuit. v. Strab. X, p. 450 C. VII, p. 325 D. Paus. V, 23. VII, 18, p. 569. Dio Cass. LI pr. Omnino in his oris multi cives Romani videntur confedisse, navigationis et negotiorum causa. Buthrotum ipsum Romanorum colonia facta est, v. Plin. IV, 1. Atque intra haec subsistendum. Nam aliis temporibus Romani summam in Epirotas crudelitatem exercuerunt; ut notum vel ex Livio XLV, 34. Alii, quibus Narniae VII Miscell. c. 11 praevit, locum Dionysii Halic. huc trahunt ex lib. I, 51 (41), ubi Trojanis ab Epiro solventibus comites se ad vias duces adiunxisse narrat nonnullos ex incolis; *Romani, inquit, cognationis et beneficii memores Acarnanibus (qui saltem Epirotis vicini sunt) Leucadem et Anaethorum Corinthiis adentiam addiderunt, atque Eniadas in pristinum sedem reducere permiserunt, ex Echindibus autem insulis vestigalia cum Aetolis communia habere jufferunt.* Haec Dionysius. Graviore causas alias hujus liberalitatis Romanis fuisse, facile intelligitur. Facta scilicet illa, quae enarrat, partim bello cum Aetolis confecto, partim bello Achaico profligato, partim etiam ducta ab Augusto Astium colonia et Nicopolis condita. *Leucas* quidem Aetolis adempta a Romanis, hinc Acarnanibus restituta, paullo post Acarnanum concilio eximitur ap. Liv. XLV, 31. *Anaethorum* vero colonia fuit Corinthiorum (v. Steph. Byz. h. v. et Strabo X, p. 452); iis itaque ademptum a Romanis, Dionysius narrat. Iidem Corinthii Leucadem tenebant (v. Strabo p. cad. B.) cum toto hoc Acarnaniae tractu littorali, etiam Ambraciam, de qua vide mythum antiquioris aevi apud Antonin. Libes. c. 4. Schol. Apollon. IV, 1212. et 1216. Eniadae tandem Acarnanum capta a Lavino et Aetolis contributa (v. Liv. XXVI, 24) mox pace cum Aetolis victis facta Acarnanibus sunt restituta. v. Liv. XXXVIII, 11; quo facto forte iterum veteres incolae fuere reducti. Inter haec tamen omnia ad ea, quae Augustus fecit, maxime respexisse videri debet poeta.

EXCURSUS XIV.

De Herculeo Tarento.

III, 55: *Hinc finis Herculei, si vera est fama, Tarenti. Con-*
nitur. Quae de Tarante heroë et Phalantho, Partheniarum duc-
 tore (v. Strab. VI, p. 278 sqq. cf. sup. ad IV Georg. 125),
 Servius et alii hic memorant, aliena sunt. Nam Taras, Taren-
 ti conditor, notissimus ille vel e Tarentinorum numis (v. Eckhel
 V. C. post Golzium, Magnas, Pellerinum *Suppl. IV au Recueil*
 de.

des Médailles ad pl. II, ro), Neptuni fuit filius, nihilque habet commune cum Hercule. Phalanthus autem, quem Servius octavum ab Hercule facit, ultra trecentos annos post Trojana tempora vixit. vide vel Simfon. Chronic. Neque per prolepsin loqui poetam admodum velim, quod Mazochius amplexus est de *Tabb. Heracleus. Prodr. c. 4*, ubi multis de Tarento vetere agit. Nam *Jo. Juvenis*, qui de *Antiqu. et var. fortuna Tarent.* scripsit, nihil de suo attulit. Cæteris Grammaticorum apud Servium nugis præferendum hoc, quod Pompon. Sab. habet: *Tarentum sub Herculis tutela fuit: in ea servabatur Herculis æneas imago a Lyfippo facta, quam Fabius Max. secundo bello Punico victor in Capitolium transtulit* (v. *Plin XXXIV, 7, f. 18*). Sed Pomponius e Strabone sumpsit lib. VI, p. 378 B, unde tamen posterius tantum firmatur: at prius illud, quod Tarentum sub Herculis tutela fuit, et si id ex eo probabile facere possis, quod doctus postmodum eo ex Lacedæmonie colonia Herculem, utpote Hæraclidarum suorum auctorem, imprimis religiose colore debuit; et reperitur v. c. apud Goltziū in Numis Sicil. et Græc. M. 34. 4 numos aureos Tarentinorum cum Hercule clavigero leonem occidente; tamen de eo poeta cogitare non potuit, quoniam addit: *si vera est fama*. De fabula vetere agi itaque necesse est. Erythræus in *Indice Virg.*, Junius I *Animadvers.* 9, et, qui illi prævit, Parrhasius in docto Comment. ad Claudian. ex Aristotele de mirab. Auscult. locum afferunt, quo probent, ab Hercule aliquando captum vel infessum Tarentum; quin poetam verba: *si fama est vera*, hoc propter ipsum adjecisse, ut Aristotelis fide non plane se stare ostenderet; id quod plane insolens videtur. Neque in Aristoteleo loco (v. T. II ed. du Val. p. 729) ullum eorum, quæ inde ducunt, est vestigium. Male etiam locum interpretantur, de quo doctè egit Mazoch. *ad Tabb. Heracl. p. 72* sqq. Ex Pausan. X, 10, quæ alii de Myscelo tradiderant, ad Phalanthum transfert, apparet, narrationes de Tarenti et Crotonis originibus fuisse inter se permutatas a nonnullis. Fac Virgiliū in talem scriptorem incidisse; ita Herculi debita origo Crotonis traducta ad Tarentum. Sane tota hæc Italia ora, ut passim aliæ Italia partes, fabulosa Herculis monumenta ostendebat. vid., præter Serv. ad v. 552, Diodorum IV, 20. 21 sqq. Strabon. VI, p. 281 C. Ovid. Met. XV, 9 sqq. cf. Dionys. Halic. I, 39—44. Et erat in extrema Italia Hercules Portus, promontorium Herculeum; erat etiam Hercules urbs, de qua Mazochius copiose egit, quamquam ex ab initio *Hercules* dicta (Schof. *Eycophr.* ad v. 978) templo potius Herculis, quod ibi fuit, nomen debuisse

debuisset videtur. Igitur manet hoc, antiquam aliquam fabulam, quæ nunc nota non est, de Tarenti originibus Herculi adscriptis poetæ h. l. in animo fuisse.

EXCURSUS XV.

De Ætna.

III, 571—577 *Sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis etc.* In hunc de Ætna locum comparatum cum loco Pindarico (Pyth. I, in pr. Epodo) jam apud Gell. XVII, 10 gravem censuram exercuit Favorinus philosophus, sed ut philosophum magis quam criticum poetica elegantia imbutum agnoscas. Nam neque Pindarum exprimere, multo minus ad verbum transferre, voluit aut debuit Virgilius, neque lyrico et epico poetæ idem rerum verborumque dilectus esse potest. Refutarunt Gellium a Macrobio excerptum V Sat. 17 multi (v. ad Gell. et ad h. l. Virgilii), inter quos Jul. Scaliger Poët. V, 4 in primis et Cerda, quos vide; sed cupide magis, sæpe inaniter et frigide, quam ad epicæ poetæ naturam et poetæ consilium, qui congerere in unum voluit omnia, quæ nobis de Trojanis rei locique ignaris in Ætnæ vicinia noctem exigentibus sollicitudinem facere possint. Etsi illud mihi satis apparere videtur, poetam plus in verborum ornatu laborasse quam in physica subtilitate. Quamobrem mireris forte, Senecæ visum esse Virgilium *argumentum hoc implevisse* Epist. LXXIX. Cæterum Virgilius historię fidem insuper habuit; recta tamen ut poetæ; nam belli Trojani et ipsius Homeri tempore Ætna nondum intestinis incendiis sæviisse, aut a fati multo tempore saltem cessasse videtur (erant forte *antra Cyclopi* antiquioris incendii argumenta: de quibus cf. D'orville Sicula T. I, p. 247); alioqui Homerus hoc naturæ portento, ad poeticum ornatum tam accommodato, haud dubie esset usus; id quod primo loco Pindarus fecit Pyth. I, cujus ætate Ol. LXXV, 4 (paucis annis ante victoriam Hieronis Pythicam) alterum Ætnæ incendium contigerat; tertium L annis post. Ol. LXXXVIII, 2. v. Thucyd. III, 5. At primum incendium (ab eo sc. tempore, quo Græci in insulam immigraverant) temporis nota destituitur. Cf. de his docte disputantem Wernsdorf. V. C. To. IV, P. M. p. 378. In Argonauticis expectabam Ætnæ mentionem; verum Planctæ ad Vulcanias insulas alludere forte possunt: in uno auctore Orphicorum Argonautic. v. 1249 memoratur flamma Ætnæa Enceladi; sane auctor ille in cæteris diligenter servavit locorum naturas et notationes e prisca ævi ignorance et errore. Proxi-
mum

num ad Virgilio ætatem incendium Ætnæ fuit U. C. 718 apud Appian. B. C. V, c. 117.

EXCURSUS XVI.

Fæda ad sensum a poeta narrata.

III, 623 sqq. *Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro—Frangeret ad saxum, sanique exaspera natarent Limina; vidi atro cum membra fluentia tabo Manderet et tepidi tremere sub dentibus artus.* Hæc et quæ et infra 632 leguntur, jacuitque per antrum Immensus, saniem eructans ac frustra cruento Per somnum commixta mero: post alios Homio, Viro III., sunt reprehensione digna visa, quod non modo horrorem sed et nauseam fœditate sua et averfionem facerent. Faciunt utique nostro sensu; nec essent ea, si nostro ævo scriberentur, sano iudicio probanda; sed faciunt simul horrorem; et hominum belli cædibus rapinisque adfuetorum sensus potuit esse obtusior, stomachusque minus fastidians. Nam, quod hæc inter convivium, coram semina regina, narrantur, id poeta nos ab initio statim animo retinere noluit, et totam narrationem ad sui carminis lectores magis quam ad Didonis et Pœnorum auditionem attemperavit. Sed omnino in fabulis antiquis tam laute ac superbe poetæ nec versantur nec versari iis necesse est, nec nobis legentibus magis licet philosophica aliqua subtilitate uti; alioqui frigeret tota de Polyphemo et quot non Homericæ Virgilianæque fabulæ! In Polyphemi forma ac robore, verbi causa, sunt multa, quæ sibi repugnant, multa absurda, si subtilius iudicium adhibeas; sed phantasie sensusque voluptati ista scripta, non philosophico acumini, cf. sup. ad v. 250—252. Homerus multo atrocius spectaculum, et carnificinam verius, exhibuerat; sed alios homines, aliud seculum, quod respiceret, habebat. Ovidius ab omni atrocitate alienissimus non tamen horrendum hoc Polyphemi spectaculum Metamorphoseon lib. XIV iterum exhibere dubitavit. Euripides autem in Cyclope Satyrici dramatis natura tueri se potest. Vide v. 380 sqq. Sane Theocriteus Cyclops paullo humaniore cultu exhibetur Idyll. XI.

EXCURSUS XVII.

Anchise obitus.

III, 710 *Hic—genitorum omnis curæ casusque levamen Amitto Anchisen.* Anchise obitum non ad historię magis fidem quam, quod commodum esset, ante Ænæ ad Didonem adventum commemorat. Quas enim Anchise partes satis decore inter Æneam et.

et Didonem tribuere potuisset? Anchise sepulchrale monumentum etiamnum juxta Drepanum ostenditur. sed v. Dorvill. p. 49 et inf. lib. V. 75 sqq. Mortem ejus veteres scriptores tam diverse tradiderant, ut nihil magis. In Pallene Theon, in Sinu Thermaico Conon (v. sup. Excurs. I ad pr. v.), in Arcadia Arcades (ibid.) sepulchrum esse contendebant. Pausanias VIII, 12 Arcadium narrationi subjungit, constare saltem hoc, *quod Eolenses, qui tum illum incolabant, nullam Anchise tumulum ostendebant*; ut adeo, extra patriam certe eum obiisse, inde probabile fieret. Verum omnino veteres scriptores monumentis his, fanis, tumulis ac sepulchris, fidem historicam tribuerunt incautius: cum, ubicunque herois *σῆμα* aliquod extaret, ibidem, vulgarem famam sequuti, eum sepultum esse contenderent; enimvero, nisi aliunde ea de re constaret, in memoriam herois vel viri clari factum esse illud potuit, nec tamen corpus ejus conditum tegere. In Italiam Anchisen adduxerant alii, et ipse Cato, ut Serv. ad *Æn.* I, 570 et alibi. Victor de Orig. G. R. c. 10 et ibi Artzen. cum Muncker. ad Hygin. f. 160. Meziriac. ad Ovid. *Heroid.* To. II, p. 221, qui plura dabunt. Nos, ut sepe diximus, non, ut vanam eruditionem ostentemus, nec ut, quid veri insit, nunc disquiramus, sed ea de causa hæc commemoramus, ut, quam felicem, facilem, ac copiosam materiam poeta tractandam sibi sumserit, appareat.

*Vnam ardet pedem vinolis —
Tegitur morigera, deos et conscia fatis
Sidera. Aen. IV. 518.*

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS,
LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

DIDO amore Æneæ infanctis, animi sui morbum forori aperit: ejusque consilium secuta, ad nuptias animum adjicit:—89. Juno quoque, ut Æneam facilius ab Italia averteret, agit cum Venere, ut ejus bona cum venia liceat Æneæ Elifant uxorem ducere: quoque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit—128. Postridie Æneas et Dido venatum proficiscuntur. Ibi omnibus jam prædæ intentis Juno subitam immitit tempestatem: comites alius alio diffugiunt: Æneas et Dido in idem antrum conveniunt, ibique infausis ominibus conjunguntur—172. Interim Jupiter, Iaræ Gætulorum regis (qui advenam sibi præferri iniquo animo ferebat) precibus fatigatus, Mercurium mittit ad Æneam, mandatque, ut relicta Africa, in Ita-

TOM. II.

3 K

liam

liam naviget. Ille Jovis imperio morem gerens, quæcunque ad navigationem erant necessaria, clam per socios parari jubet—295. Cæterum Dido, ubi classem instaurari sensit, suspicata id quod res erat, graviter cum ipso expostulat, precibusque et lacrimis tum per se ipsam, tum per fororem, eum ab incepto revocare conatur. Æneas iterum in somnis a Mercurio admonitus, intempesta nocte ancoras solvit—583. Illa doloris impatiens, in editissima ædium parte, simulatione sacrorum, ingentem pyram exstruit, ablegataque Barce, Sichæi nutrice, ne quid destinatæ morti impedimenti adferret, necem sibi consciscit.

Libri hujus præstantiam quis non sensit? quis non laudibus prædicavit? Est enim ad communem hominum affectum comparata res, amor infaustus et successu carens. Si de iis partibus carminis quaeritur, quæ Virgilio propriæ sunt, et ex quibus ejus ingenium et ars inprimis spectari simulque illud intelligi possit, quantum ad cujusque poetæ indolem ætas et temporum, in quæ incidit ejus vita, genius faciat: librum hunc primo loco excitandum esse arbitror. Nihil enim, in Homero certe, habuit, quod sequeretur; nam alienissima res ab Homeri sæculo et moribus, delicias in amore facere, aut exquisitorem aliquem affectum suscipere. Euripidis Alcestin in nonnullis ante oculos habere potuit. Etiam ex Nævii bello Punico cum nonnulla retinuisse suspicor; v. Macrob. VI, 2. extr. p. 588 ed. Zeun. et Serv. ad IV, 9. Sed communi opinione Apollonium Rhod. sequutus esse fertur jam in Servianis ad lib. IV pr. add. Macrob. V, 17. Scilicet Medææ amorem ad Didonem transu-

lit. Quæ tamen alia inde tollere potuerit, præter pauca, quæ ad primos libri versus et passim alibi notavimus, vix quicquam occurrit; et Medææ amor admodum diversus ab amore Didonis; in qua secundarum nuptiarum pudor, et regia dignitas, imperiumque in novo regno, inprimis vero animi superbia et ira extimulant. Cæterum hunc Didonis amorem a tot aliis muliercularum amoribus, et a recentiorum studiis, quæ toties in tali argumento occupata fuere, admodum diversum esse facile intelligas. Quod qua potissimum ratione a poeta effectum sit, si forte quaeras, quaeri autem hoc potest, causæ rei mihi ex eo potissimum ducendæ esse videntur, quod amor a Didone et Ænea non leviter suscipitur, sed quod partim novæ urbis incrementum, partim ærumnosæ navigationis finis ex eo capitur; quod is amoris adfectus cum aliis, iisque gravissimis, affectibus conjunctus est; quod Didonis non modo decus ac fama, sed salus ac vita in eo agitur; quodque miserationi terror ipse est admixtus. Æneas quidem

ÆNEIDOS LIBER QUARTUS.

AT regina gravi jam dudum saucia cura
Volnus alit venis, et cæco carpitur igni.

1. Ad multi, ut fere alias variatur. v. Pier. h. l. et Burm. *jamdudum*
Medic.

quidem nostris moribus idonei amatoris personam male sustinere videri potest; nec potest negari, vix te ad libri quarti finem legendo pervenire, quin Æneæ feritatem et immanitatem execreris. Subdit tamen ira, si factorum necessitatem, vaticiniis et oraculis Æneæ satis declaratam, cogitas. Sed omnino res nostris moribus ac sensibus non est judicanda; et ex veteribus vitæ institutis multas excusationes res habebat, si amicam defereres. Quid? quod majorem ex ipsa Æneæ truculentia et asperitate dignitatem carmen duxit; et deorum voluntate, factorum ordine, ipsa in Didone amoris impotentia, et facta in eum finem Æneæ oratione v. 332 sqq. culpa ejus elevatur. Dignitati herois sui poeta providit etiam in hoc, quod, quo amoris æstu ille arserit, nusquam memorat, etsi is tantus esse debuit, ut Æneas omnem de monstrata a fati in Italia sede cogitationem animo dimitteret. Dolorem vero ac sollicitudinem super discessu suo ac discidio

paullo liberius manifestat. Vide v. 279 sqq. 393 sqq. 448 sqq. Et ipse discessus non nimis acceleratus, nec nisi novo Mercurii monitu factus v. 554 sqq., tacitam reluctantis affectus habet significationem. In quo vero summam artem declaravit poeta, est, quod episodium hoc, per se alienum a re, ut multi adeo conquesti sint, illud ad animum ab Æneæ persona ac rebus gerendis avocandum valere, cum consilio suo et cum ipso argumento tam arcte coagmentavit, ut Junonis fraudes ac consilia actionis epicæ, quod aiunt, novum nodum faciant, utque, ne interruptus et omnino interceptus Æneæ in Italiam adventus sit, jam metueret incipias. Mox vero, sublato eo quidem metu, Didonis diræ, quæ vaticinii speciem habent super odiis perpetuis, quæ inter Romanos et Carthaginienses intercessura erant, novam et inexpectatam ac summam suavitatem habent.

1—5. Splendida libri frons,
et eximia gravissimi amoris declaratio:

Multa viri virtus animo, multusque recurſat
Gentis honos: hærent infixi pectore voltus,
Verbaque: nec placidam membris dat cura
quietem. 5

Poſtera Phœbea luſtrabat lampade terras,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
Quum ſic unanimam adloquitur male ſana fororem:

3. *recuſat* vel *reuerſat* codd. Pierii. v. ſup. I, 661. Miratur Burm. nullum librarium reſcripſiſſe *Magna viri virtus*. Videtur adeo vir doctus non viſiſſe: *Multa recurſat* eſſe pro *multum* poſitum.—5. *dat membris*. Menag. pr.—6. *luſtrabat Phœbea* Dorvill.—7. Idem verſus jam ſup. III, 589.—8. Tum aliquot Pier. *unanimam* Heinf. reſpoſuit ex Medic. et alijs, etiam Pier. alij *unanimam* ſono minus grato.

glaratio: *At* reſpicit ult. verſ. ſup. libri: *Æneas* finem dicendi hic fecit (nam *quievit*, dormitum ivit, jejunius dictum eſſet); regina vero ex narratione multo magis fuit incenſa amore viri. *cura, vulnus*, quod alitur *venis*, propter ſanguinem amoris aſtu concitatum, et occultus *ignis* (quem ne alienum putea a vulnere, Cupidinis *deſpectus* cogites neceſſe eſt, et Apollonius in oculis fuit lib. III, 286. 287) et *quod multum animo recurſat* *Æneas* virtus et Trojanorum clarum nomen, amoris ſcilicet et cauſæ et excuſationes, ne contra dignitatem ſuſceptus eſſe videretur. Ad v. 4. 5 cf. Apollon. III, 453 ſqq. Amor autem hic, ut in memoriam revoces, is eſt, quo Venus et ſaluſ Aſcanius Didonem incenderant ſup. I, 672. 712 ſq.

6. 7. *Auroram* pro die, ut Homero *Ἥδης*, propter reliqua accipio. *luſtrare* in hiſ et ſimi-

libus eſt obire. (Male Serv. cum alijs.) *Lampadem* pro face jam Lucretius dixit. *Humentem umbram*, v. ſup. II, 8. Duo hoſ verſus reprehendebat, tamquam alieni et nimij ornatus, III. Homius P. III, c. 21 *Principior. Crit.* Videntur tamen ejuſmodi temporis declarationes, quandoquidem apud Homerum et Virgilium toties recurrunt, in propriæ et ſimplicis orationis loco eſſe habendæ, et probandæ etiam haſtenus, quod narrationis jejunitatem vel tenorem variant et ornant.

8. *male ſana*, inſana, *paſſiva*. Etiam *amantiſſimam fororem* exquiſito vocabulo *unanimam* dixit. In oratione, quæ ſequitur, obſerva amoris et pudoris pugnam, et inanem pervicaciæ oſtentationem victamque jamdudum ab affectu mentem. Quod Annam fororem Didonis inducit, non nutriticem, ut ſere Græci in tali re.

Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent !
 Quis novus hic nostris successit sedibus hospes ! 10
 Quem sese ore ferens ! quam forti pectore, et armis !
 Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
 Degeneres animos timor arguit. Hen, quibus ille
 Jactatus fatis ! quæ bella exhausta canebat !
 Si mihi non animo fixum inmotumque federet, 15
 Ne cui me vinco vellem sociare jugali,

9. *suspensæ* Medic. a pr. m. et Goth. text. *suspensum* me Menag. pr. terret a nonnullis lectum, e Servio et e Pierio patet; et sic Franc., dependente etiam Pomponio Sabino, ut vigilla sit autonita Dido. Ex eodem disco, alteram lectionem *terrent* esse Aproniani, quæ haud dubie melior est: *insomnia terrent*. Nam somnia possunt terrere, non vigilla. — 10. *monitus hospes* Franc. At Catulli imitationem cum Urino agnoscit Burn. — 11. *Quæ fessæ* Parebat, male. *quæ f. p. et armis* emendabat Marklandus post Vales. notante Burmanno, et sic a m. pr. fuit in Fragm. Vatic. ap. Bottar. p. 173. Bene quidem et hæc dictum esse; verum videtur illud ipsum *quæ*, h. e. qualem, paullo disertius exponi in illo: *quæ fortis pectore et armis*. Tamen vel sic elegantius legeretur, quæ in codic. Lcid. Rottend. pr. Hamb. pr. et Reg. a m. pr. cum Goth. sec. a m. pr. *quæ fortis pectore et armis*. — 12. *Credo* Gud. a pr. m. vide lib. VI, 849. — 14. *bella exhausta* Ondart. Sprot. et Goth. tert. sollenni variatione. *tenebat* Goth. pr. — 15. *inmotum* Wall. a m. pr., male. — 16. *Nec* duo editi. *vellem vinco* Venet. *vellem lecto* f. j. Wall.

re solent, admodum placet. Sed debet id Virgilius Apollonio Rhodio, qui Chalciope, Medæ forori, simile officium tribuerat; a quo et insomnia habet Didonis et amorem forori revelatum. v. Apollon. III, 616 sqq. 645 sqq. Nam Homeri Nausicaam Virgilius vix ante oculos habere potuit, quod Cerda volebat. *Annam* jam Nævius memoraverat, teste Servio ad v. 9. in Bello, puta, Ronico.

9. *suspensam* ornate adjectum, ad metum pertinet. Adumbrat hæc, ut jam diximus, ad ductum Apollonii III, 636.

13. Invertis orationem: credo cum prolem deæ esse, quandoquidem fortitudo ac constantia in ferendis laboribus ac periculis generosam ac divinam originem arguit.

15—19. Eximio cum artificio singula posita. *deceptam* *fessellæ* poetica venustate plenius.

Postquam primus amor deceptam morte fefellit:
 Si non pertæsum thalami tædæque fuisset:
 Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
 Anna, fatebor enim; miseri post fata Sychæi 20
 Conjugis, et sparsos fraterna cæde Penatis,
 Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
 Inpulit. Adgnosco veteris vestigia flammæ.
 Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat, 24
 Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
 Pallentis umbras Erebi, noctemque profundam,
 Ante, Pudor, quam te violo, aut tua jura resolvo.

17. *decepta morte* tres ap. Heins., quod ipsi elegantiae quid, parum intellectæ, habere visum; sed quæ aliena esset ab h. l. vide Burm.—18. *fuisset* Medic. cum septem vett. libris; temere tamen. *fuissim* a pr. m. fragm. Vatic.—19. *Forstian huic uni* ex Augustino laudatur, et sic Goth. sec. *subcumbere* duo. [*curæ* tacite laudat Marklandus ad Statii Silv. V, 3, 93.]—20. *Sychæi* et hic cum Medic. erat scribendum, ut sup. I, 348, non *Sichæi*—22. *bic* Terentian. Maurus legit, ut sit Creticus; grammaticæ ineptiæ, de quibus v. Heins. ad lib. II, 664. *labantem* Goth. sec. a m. sec., cæteri *labentem*, vitiose cum aliis.—23. *Et mæco* Zulich. sit saltem *En n*—*formæ* Menag. pr. a m. pr.—24. *Sed me* alter Hamb. *me* ut Goth. sec. *opto* Rottend. sec.—25. *abigat* aliquot Pierii et tres Burm., male.—26. *Pallantis* qu. Moret., aberratione sollenni. *Erebo* Gud. cum binis Burm. His Romanum adde et fragm. Vatic., et sic etiam Servianus commentator legit, id est, *in Erebo*. Potest adeo hoc doctius dictum videri, pro *umbras Erebi*; ut solet pro casu secundo tertius poni. Duri tamen quid inesse non neges. Vulgatam præfert quoque Schraderus ad Musæum p. 101.—27. *Sanctæ pudor* elegans Marklandi conj. apud Spencium; nec tamen illud prius—*ante*—*quam* exemplo caret ne apud poetas quidem. *violo*, *resolvo* vetustissimi Bened. Pier. et Heins. cum Grammaticis ap. Heins. Etiam sic fragm. Vatic. et ex Aproniani recensione esse et hanc lectionem

nus pro, morte mariti me fefellit, spem destituit. cf. Burm. h. l. *potui* exquisite pro possem, post, *si non pertæsum fuisset*—*culpæ* cum dilectu h. l. pro amore.

20 sq. de Sichæi cæde cf. sup. I, 349 sq.

23. Agnosco amoris, qualem olim expertus sum, signa.

24. *τότε μοι χάρις σέγου* χάρων Iliad. δ, 182 et al. cf. Iliad,

Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit: ille habeat secum servetque sepulcro.
Sic effata finum lacrimis inplevit obortis. 30

Anna refert, O luce magis dilecta, sorori,
Solane perpetua mærens carpere juventa?
Nec dulcis natos, Veneris nec præmia noris?

nem Pompon. Sab. docet. At Priscian. edd. vett. et codd. aliquot recentiores *violam*—*resolvam* ap. Burm. Enimvero jam ad I, 706 observatum est, consequentiam illam temporum a poeta epico non modo negligi, verum etiam sedulo vitari.—28. *primus* Sprot. et Hamb. pr. a m. pr. *primum* Leid. *vixit* aliquot Pier. Parthas. ed. Ven.—29. *Susulit* Sprot. *servatque* Hamb. alter.—30. *affata* Erf. *finus* Montalb. et Ven. *abortu* multi.

Iliad. ζ, 464. ε, 416. *præ*—*ante quam*, ut Homer. *πρὶν*—*πρὶν* „ Egregie ad majorem vim versus 26 adjicitur; mox *jura pudoris* int. vim et potestatem in se. Vll. 28. 29 dulcissimi sunt affectus et magnæ dignitatis. Uni suo marito amorem suum se addixisse ait. *finum* v. 30 male Serv. de oculis, cum manifeste pectoris sit sinus. *διόρτο δὲ δάκρυσι κλάποι* Iliad. ι, 566. Hæ autem *lacrimæ* magnum facile poetam arguunt. Dum vult constans et aspera et ab amore intacta videri, ecce obortæ lacrimæ laborantem occulto affectu animum produnt. cf. Horat. IV, 1, 33 sqq.

31 sqq. Egregium suavioris orationis exemplum in poeta. *Anna refert* verba, respondet. v. Burm.

32. Proprie *arpitur*, consumitur, *ætati*, *juventa*, *vita*, *φθιναί*, *καταβηται αἰών*. Simplex oratio esset: *consumesce ætatem vidua*; at ornatior; con-

sumerisque ipsa exigens ætatem *perpetuo vidua*? Jam melius dictum, *juventa* pro ætate, et *mærens* *perpetua juventa*, pro mærens perpetuo in solitudine, *sola*. Imitationem Virgilii in Seneca Hippol. 446 sqq. *Ætate fructu*—*cur toro viduus jaces?* agnoscit Cerda.

33. *Veneris præmia* possunt per appositionem ad ipsos *natos* referri, tamquam matrimonii munera. Si tamen memineries *δάμα* 'Αφροδίτης, quo sensu dicantur, melius voluptates et oblectamenta conjugum intelleges. Locum quidem Iliad. γ, 54. male comparant, nam ibi *δάμα* 'Αφροδίτης sunt *ἱεσέβρα*, quibus Venus Paridem instruit. At sunt alia loca, in quibus fructus Veneris per munera et *δάμα* 'Αφροδίτης declaratur: sic ap. Pindar. Ol. 1, 119. 120. Nem. 8, 12. Hesiod. Sc. H. 47; quæ loca etiam aliis laudata sunt, etiam nuper a V. C. Ruhnck. præf. ad Hymn. in Cer., in quo 102 similiter.

Id cinerem aut Manis credis curare sepultos?
 Esto: ægram nulli quondam flexere mariti: 35
 Non Libyæ, non ante Tyro: despectus Iarbas,
 Duftoresque alii, quos Africa terra triumphis
 Dives alit; placitone etiam pugnabis amori?
 Nec venit in mentem, quorum confederis arvis?
 Hinc Gætulæ urbes, genus insuperabile bello, 40
 Et Numidæ infreni cingunt, et inhospita Syrtis:
 Hinc deserta siti regio, lateque furentes
 Barcæi. Quid bella Tyro surgentia dicam,
 Germanique minas?

34. et manes alii, male. *senes* quidam. v. Burm.—35. *ægram te n.* Dorvill. ex glossa inter lineas.—36. *Libyæ* malebat Heinf. *Libyæ* in multis; sed hoc est pro *Libyæ*, v. Burm. Non *Libyæ* dixit poeta, ut orationem variaret. *dispectus* duo Burm. *Hyarbas* Franc.—37. *alii* Rottend. sec. *Africa* multi; hinc *Africa* Moret. sec. *triumphos* Rom., male. *triumphi* *divos* malebat et hic Heinfina.—38. *Placidus* quatuor ap. Burm. cum aliis ap. Pierium, et Rufinian. de schem. lex. p. 251, sed et in recte præfert *placito*, quod et Burman. ex v. 22 vindicat. *opugnabis* sec. Moret. In Goth. tert. hic versus post v. 42 erat rejectus.—39. *non venit* Parrhaf. et Goth. pr. *confederis* multi, ut fere alias.—40. *Gætulæ* in plerisque scribitur. v. Pier., sed Gr. *Γαυρόδαι*. *genus intractabile bello* Romanus, forte ex lib. I, 339. *insuperabile ferro* unus Leid.—41. *En N.* alter Hamb. *Hinc N.* Serv. ad X, 750. *effreni* Hamb. pr. pro var. lect. *inferni* Vratid.—42. *siti* Wall. et Hamb. pr. a. m. sec. *furentis* tres Heinf., ut jungatur, *lateque furentis Barcæi* quid bella, sed minus bene. *lateque vagantes* quatuor Burmann. et sic laudat Hieronymus: sc. ex interpretatione.—43. *Barcæi*, *Barcæi*, *Barcæi*, *Barchei*, scribitur.

similiter, ut h. l., *rókos* jungitur et *δῶρα* *Ἀφροδίτης*: reliqua nihil commune cum h. l. habent.

34—36. *Manes sepultos* ex opinione, puto, de Manibus compositis et placatis, ubi iusta perfoluta essent; adeoque pro vulgari: *Manes sepulorum*. In v. 35 *mariti* pro *procia*. De *Iarba* v. inf. 196, et Justin. XVIII, 6. In *ægram* latet

caussa sprete adhuc amoris, quod recenti dolore erat adflicta, qui nunc resedit. *mariti Tyro*, a Tyro, Tyrii, ut sæpe alibi.

37. Multa igitur bella ab Affris feliciter gesta fuere. Declarat simpliciter gentem bellicosam. *terra Africa* antiquæ ut sæpe Ennius, Cato, alii.

40—44. *Gætulæ urbes*, ad terrorem

Dis equidem auspiciibus reor et Junone secunda 45
 Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
 Quam tu urbem, soror, hanc cernes! quæ surgere
 regna

Conjugio tali! Teucrum comitantibus armis,
 Punica se quantis adtollet gloria rebus!
 Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis 50
 Indulge hospitio, caussasque innecte morandi:
 Dum pelago desævit hiems, et aquosus Orion,

45. auspiciis Dorvill.—46. Huc vulgg. Hunc Medic. cum potioribus, nec non sic Romanus cum aliis Pier. et fragment. Vatic. Et codicum auctoritati putem in talibus esse standum, etsi et alterum recte dicitur, ut lib. I, 534 Huc cursus fuit. Huc etiam Servius interpretatur.—47. Quantam urbem pr. Hamb. a m. sec. et a pr. Leid.—48. et T. Dorvill.—49. attollit vel adtollet tres.—50. deum plures Pieriani; sed omnes Burmann. deos.—51. caussasque Hamb. pr. D. ed. Junt.—52. desuevit Exc. Burm. Orio Medic. a m. pr., ut Agamemno, Iaso, et similia.

terrorem urbes posuit, nam in mapalibus habitabant. Ita Serv. conf. Sallust. B. J. 21. Melius dices poetam commune illud, et jam Homericum, πῶλεις expressisse, quod simpliciter sedem et habitationem designat. Homericum est quoque illud *urbes—genus*; nam is, et ejus exemplo alii, sæpe πῶλεις pro incolis vel populis, et vice versa populos pro insula, vel terra et urbe. cf. sup. lib. I, 339 *finis Libyci, genus etc.* Numida infreni, equis sine frenis; res nota. cf. Cerda. Syrtis int. Afros accolat. sup. I, 539. 540 *finis Libyci, genus intractabile bello, deserta siti*, inhabitabilis raritate aquæ. Serv. Significat autem Anna, a nulla parte quicquam auxilii ac præsidii
 Tom. II.

Poenis posse sperari. *Barcae* a Barce, Cyrenaicæ urbe, per prolepsin hic nominati; nam multo superiores fuere urbis origines, quippe a Batti demum nepotibus conditæ. v. Herodot. IV, 160, et ibi not. *late furentes Barcae*. Infederant ergo jam tum has terras barbari ferique populi late vagantes. Servius: "Hi, secundum Titianum in Chorographia (quæ Julii Honorii Oratoris fuit) Phœnicem navali quondam vincere certamine." Germani *minas*. cf. I, 361 sq.

45. Junonem potissimum propitiā nominat, sive quia inter principes deos Carthaginensium erat: cf. sup. ad I, 15 et mox v. 59; sive quia conjugii illa præest.

49—53. *quantis rebus, opibus*,
 3 L

Quassatæque rates, dum non tractabile cœlum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,⁵⁴
Spemque dedit dubiæ menti, solvitque pudorem.

Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentis
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo,
Junoni ante omnis, cui vincla jugalia curæ.

53. *dum non* Heinf. cum vetustioribus, etiam fragm. Vatic. Vulgo *et non*.—54. *impensæ* olim lectum Servius notat; et sane fragm. Vatic. *impensam*. *inflammavit* plures Pier. Heinf. et Burm. cum eodem fragm. Vatic.—55. *mentis* Gud. cum Rom.—56. *a delubra* Leid. pro *ad*. v. Burm.—57. *Exposcunt* Ven., ex interpretatione. *bidentis* rescriptæ Heinf. cum codd. et Prisciano, pro *bidentes*. *mactat* apud Macrob. III, 12. *mactat lectas* ap. Arustian. Messium. *lectas* etiam Menag. pr. *lectas* Goth. pr.—58. *Frugiferæ* Romanus et alii Pierii ac Heinfi, cum fragm. Vatic. a pr. m. et nostro Goth. tert. Sed alterum doctius. cf. Heinf. et P. alter Hamb. *Phæbo patrique* Ven.—59. *ante alios* Puget. v. ad II, 40. *legalia* Goth. tert., pessime. *vincla jugalia* sunt conjugalia.

bus, potentia. Mox deos placare ac propitios reddere jubet; causam in illis quære: *quæ me insomnia terrent*; ad expianda scilicet infomniorum omina. *facris litatis*, nove hoc dictum (nam proptie litatur diis per facra s. facris, victimis), quod Servius etiam notat, sed Virgilii exemplo et alii dixerunt *litare victimas*. *indulge hospitio*, hospitalitati, benevolentie in hospitem, da operam hospiti benevole habendo. Versus 52. 53 ad tempestatem spectare, monitum sub f. Excurs. II ad lib. III. *deservit, æquumvisi*. *aquosus Orion*, qui imbres et nimbos affert ortu suo. Sic *Pisces aquosus* Georg. IV, 234. *Orion* bene memoratur, cf. I, 535; *dum rates quassatæ* (v. I, 551) et nondum relectæ sunt;

dum non tractabile cœlum, alias sævum, asperum, procellosum.

55. *solvitque pudorem* male accipitur, quasi ad impudentiam sit prolapsa. Sed efficit, quo amor eam jam minus puderet succumbere. Ad seq. super Didonis pietate mox in impietatem versa multa arguitur Boffu (*du Poème Epique* V, 3, p. 417).

56—59. Ut hæc rite perspicias, tenendum, primum de utraque sorore, tum de sola Didone agi; et a v. 60 duo esse, in quibus occupata est Dido, ut victimis caris deos sibi propitios reddat; et a v. 63, ut exta inspiciat. *pacem*, veniam deorum, benevolentiam, v. 50. *Legiferæ Cereri*, *Διωνυσοῦ*. Vitæ cultu meliore

Ipsa, tenens dextra pateram, pulcherrima Dido, 60
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante ora deum pinguis spatatur ad aras,
Instauratque diem donis, pecudumque reclusis
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furem, 65

61. *fudit* quatuor Burm. cum plerisque Picrianis. — 62. *Atqui* quatuor Burm. *autque* Exc. Burm. — 63. Varie tentabat J. Schraderus: *Instauratque dapes votis*, s. *votas*, s. *Tyriis*, sed vid. notam. — 64. *spumantia* Sprot. *sperantia* fragm. Vatic. — 65. *fatum* conj. Cuning. cf. inf. VIII, 627. *ignota* m. Witt. *quid vota furem* Burm. ex Servio. *ferentem* Rom.

meliore invento jura ac leges sunt natæ, legitimaque cum his connubia. Servavit Servius ad v. 58 versus Calvi: *Et leges sanctas docuit, et cara jugavit Corpora connubiis et magnas condidit urbes*. Cur *Phæbo* et *Baccho* nunc sacra fiant, tantum conjectando causa reddi potest; forte tamquam diis Carthagine olim cultis; etsi inter conjugales deos referri solent ex hoc loco; ut nuper factum a Passerio Vas. Etrusc. To. I, p. 40. De *Baccho* jam lib. I, 734 videmus. *Phæbum*, ut Solem, patrium Pænorum numen esse puto, quod idem Saturno assimilabant Romani; etsi Apollinem etiam Carthagine cultum tradunt. v. Henderich Carthag. p. 217. cf. h. l. Servius, qui parum constanter disputat, et Donatus. De *Junone* cf. ad lib. I, 15. Accommodavit Deus Cælesti, quod Romani ac Græci Junoni suæ tribuebant, quæ *Ζωία* et *γυναικία* erat.

62—64. Spectant ad extispicium, cujus causa victimæ creduntur. Illa incedit ad pingues aras, pinguibus victimis, *τὰ κραιναίον* Homeri; ipsa adstat victimis extispicii causa cæsis. *Instaurat diem donis*, h. e. sacrificiis; proprie *instaurantur sacra*, quæ iterum curantur, seu repetuntur; et est voc. *sacrum*; sic V, 94: sed h. l. *dies*, h. e. dies festus, quo sacra erant facta; nova subinde sacra in alterum diem indicuntur: sc. ut exta meliora sibi contingant. Hinc *diem instaurare* Virgilio exemplo dixit etiam Statius et alii. Et tandem *instaurare* poetis omnino est facere, instituere; sic *funus* sup. III, 62, *epulas* VII, 146. VIII, 283, *choros* IV, 145. *spirantia exta*, palpitantia, ut Serv. Impatentiam expectationis exprimit *τὰ inbians*.

65—67. *vatum* ad extispicium v. sup. refer. *ignaræ mentes!* cujusnam rei? infelicia

Quid delubra juvant? Est mollis flamma medullas
 Interea, et tacitum vivit sub pectore volnus.
 Uritur infelix Dido, totaque vagatur
 Urbe furens: qualis coniecta cerva fagitta,
 Quam procul incautam nemora inter Cresia fixit 70
 Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
 Nescius: illa fuga silvas saltusque peragrat
 Dictæos; hæret lateri letalis arundo.

66. *mollis* alii, sed *mollis flamma* Burmannus tuetur. v. sup. II, 683.
 —67. et deest binis. *venit sub* Hamb. pr. a m. sec., maic. v. Burm.
 —69. *ferens* tert. Mentel. *confecta* pr. Hamb., pro var. lect. —70.
Cresia Heinsf. cum melioribus; etiam fragm. Vatic.; quippe *Κρησις*, *Κρησιος*.
 Vulgo *Cressia*. n. *inter frondea* Hamb. sec. —71. *linguit* multi, jam apud
 Pierium, sed alterum doctius; item, *volatile telum* ex interpretatione.
 Sic quoque Goth. tert. a m. pr. —72. *pererrat* Hugen. et pr. Hamb.
 cum Goth. tert. v. sup. I, 384. *saltus silvasque p. Dictæas* aliquot Pier.
 cum fragm. Vatic. —73. *Dictæos* Sprot. *fatalis a.* Hamb. pr.

cis puta exitus et eventus con-
 filiorum et amoris Didonis.
 Commentarii loco sunt versus
 Sili VIII, 100 sqq. Ut au-
 tem omnia hæc inter se con-
 stent, nec de amoris medela
 deos aditos esse existimes, vates
 memineris consultos esse super
 pace deorum exposcenda, ma-
 lis ominibus somniorum aver-
 runcandis et mentis curis ac
 terroribus placandis. cf. Silius
 ibid. v. 124 sq. *delubra*, adi-
 tus delubrorum sup. v. 56.
 Exclamationem hanc ex poë-
 tæ persona jam olim nonnulli
 reprehenderunt. Quod tamen
 in epico poëta reprehendi pos-
 sit, non tam illud est, si ex sua
 persona affectum interponat,
 quam si *de sua persona* quic-
 quam intexat, quippe quæ a

carmine epico, quod enthusias-
 mum spirare debet, aliena sit
 necesse est; nisi forte poëtæ
 persona ad augendam carmi-
 nis vim et ipsa valere possit,
 aut ille nova Musæ invoca-
 tione animum lectoris adver-
 tat; ut aliquoties etiam in
 Messiadæ factum videas, v. c.
 lib. III pr. *mollis flamma*, le-
 vis, adeoque mobilis. *vivit*
 pr. de vulnere crudo. Ser-
 vius acceptum hoc ait pro
vescitur, quod ad ulcus potius
 spectaret.

68—73. Egregia perditæ
 amantis comparatio, in qua
 ornanda recentiores passim
 poëtæ laborarunt. Ex Iliad.
 λ, 475 sqq. ductam esse vo-
 lunt, Macrobiani forte aucto-
 ritate V, 6. Sed Homero poë-
 tam

Nunc media Ænean secum per mœnia ducit,
 Sidoniaeque ostentat opes, urbemque paratam; 75
 Incipit effari, mediaque in voce resistit.
 Nunc eadem, labente die, convivia quærit,
 Iliacosque iterum demens audire labores
 Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
 Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim 80
 Luna premit, suadentque cadentia sidera fomnos:
 Sola domo mæret vacua, stratisque relictis

75. *que abest a binis. opis* Gud. a m. pr.—76. *effari* Gud. a m. sec. antique. *assuri* Zulich. in v. *recessit* Menag. alter, aberratione et alibi notata. v. Burm.—78. *que abest a Dorvill.*—80. *digressum* alt. Mentel.—81. *c. lumina* Menag. pr.—82. Burm. conj. *relicta* Incubat vel *relictis* Excubat. Hoc alterum quoque Jo. Schrader. nec felicius aliquis conjiciat *stratisque relictis*, sed v. not.

tam hic nihil debere, jam Cerda monuit. *agens telis*, agitans, urgens, ornat, ut alias, v. c. Georg. III, 412. *Nescius*, sc. non viderat telum vere in cervam descendisse; sed, frustra emissum credens, reliquerat. v. Burm. Capra forte melius a poeta fuisset memorata, quandoquidem ex Solino c. 17 constat, *agrum Creticum silvestrium caprarum copiosum fuisse, cervo eguisse*. Adde Plin. VIII, 58. I, 83. Excusanda tamen talia in poeta, etsi non commendanda. Totus locus, qui sequitur ad v. 89 super amoris æstu, inter consummatissimos est et unicus, etiam post Apollonii insignem sententiarum copiam et Valerii Flacci acumen, libro VII, ac post innumeras recentiorum poetarum in hoc argumento

contentiones. *Brevitatem* in summa rerum copia et dignitate vix quisquam est assequutus, si forte affectum movere et aliis contigit.

75. *Sidoniae*, Tyro advectas, v. I, 363. *urbem paratam*, egregie, ut non opus esset, novam quærere per longos errores, ut et Burm. post Serv. *convivia quærit*, desiderii nota inest, moram impatienter fert, dum cœnæ hora illuxerit.

80—83. De nocte fora agi, qua a convivio, sub noctem, *labente die*, instructo, sunt digressi, dubitari nequit: hinc et *cadentia sidera*, occidentia exeunte nocte, v. ad lib. II, 9 Excurs. Itaque *lumen obscura vicissim Luna premit*, nec ad vicissitudinem diei et noctis, nec, cum Burmanno, ad obscurata lunæ nitore minora sidera (cf. Horat.

Incubat; Illum absens absentem auditque videtque.
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem. 85

85. *si pellere* Goth. *sec. si vellere* tert. Goth. *posset* Franc. *amantem* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. *si f. p. imago* Romanus e glossa inter lin.

Horat. I Od. 12, 46—48) re-ferri potest, sed de occasu lunæ sub exeuntem noctem accipiendum esse manifestum fit: *premit*, occulit illa lumen suum. Recte is, quisquis inter cætera Serviana adscripsit: *an ipsa Luna suum lumen reprimat, occidens et se obscurans? vicissim*, postquam per totam noctem illuxerat. Decet autem poetam, certum ac descriptum tempus ponere, pro indefinito; et pro quacunque nocte, quæ et illunis et illustris esse potest, noctem serenam nominare. *stratisque relictis Incubat*: non uno modo hæc accipi possunt: simplicissimum est ita dicere: de nocte agitur, convivis jam dimissis, unde *domo vacua*. Nunc *sola* illa *marret stratis incubans*; hoc ut poeta enuntiavit: *marret et incubat stratis*, et ornatus causa adiecit: *relictis* a se; ut adeo amoris æstu jactata lectum suum reliquerit, mox iterum repetierit. Obscuritatis quidem vitio hæc brevitatis non caret; a re tamen sententia non est aliena; etsi Lucanus melius V, 790 *Sic fata, relictis Exsiluit stratis amens*. Servius: *relictis*, ab Ænea, inquit; atqui torus conjugalibus eos nondum acceperat: ergo convivalem ille intellexit. Sane ea, quæ

antecedunt: *Sola domo marret vacua*, eam per thalamos ac triclinia discursitantem indicare videri possunt; adeoque illa in eo triclinio, quo antea erant cœnati, lectum, quo cum Ænea adcubuerat, agnoscit, iterumque ei incubat; quod amantes facere solent, et quod toties amantibus a poetis tribuitur, vid. Ovid. Epist. X, 51 sqq. *Sæpe torum repeto, qui nos acceperat ambo—Et tua, qua possum pro te vestigia tango, Strataque, quæ membris intepere tuis*, cf. Ep. XV, 149. Nec dubitare licet, an strata de toro convivarum dicantur. Sic v. c. Ovid. Met. V, 34, ubi de convivio agitur, *ut stetis bassa toro, stratis tum denique Perseus Exsiluit*. Nec inf. 392 *strata* aliter quam de lecto, quo sedent aut recubant in thalamo seu cubiculo, dictum: quandoquidem prisce vitæ simplicitas eundem torum in eodem cubiculo et sedentibus et dormientibus destinabat. Fatendum tamen, etiam hanc poetæ rationem plus artis habere quam simplicitatis. Præclare autem illud subjicitur: *illum absens absentem auditque videtque*: quod ornatissime persequutus est Apollon. III, 453 sq.

84. *gremio*; accubantium mensæ

Non cœptæ adsurgunt turre; non arma juvenus
 Exercet; portusve aut propugnacula bello
 Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
 Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.

Quam simul ac tali persensit peste teneri 90

86. *incepte* Witt., sed in litura. *exsurgunt* Leid. un. pro var. *leç.* *arces* Puget. *avos* Zulich. pro var. *leç.* — 87. 88. *Exsurgunt* alii et mox parat. Medic. parent. *portusque* — *pendent* — *que* etiam nonnulli. *hant* prop. Goth. pr. *portus* conj. Jo. Schrader. — 89. Trappius et Cuninghamus malebant *æquanda*; sed nil necesse. Et si imperfecti muri, tamen jam æquabant cœlum. — 90. a *tali* Reg. et tert. Mentel. in *tali* Gad. *persensit* aliquot ap. Pier. et sic ap. Diomed. II. *prospexit* Ven. et Witt. v. inf. 297 et 448.

mensæ habitum animo reputa. cf. Burm. et v. ad I, 717, ubi *gremio* *fovet*.

86—89. *arma exercet* exquisitius quam, se in armis; et mox *pendent* pro sunt, et *minæ murorum*, muri alti, quasi altitudine sua minantes, hoc simplicissimum et usu poetæ frequentatum. sup. I, 162 *Hinc atque hinc vastæ rupes gemini-que* minantur *in cœlum scopuli*. De eminentiis murorum ac pin-nis, *inædificiis*, acceperunt jam veteres. v. Serv., sed hoc sensu *minæ* technicam, adeoque vix poeticum, et seniorum quidem scriptorum vocabulum fuisse videtur. Burmann. de in-itiis operis, quæ egregios muros promittebant et mina-bantur; vix bene. *machina* simpl. moles, ædificium: sic melius puto, quam de tignis statutis et colligatis, quibus insistunt, qui muros conficiunt (nobis *Gerüste*).

90 seq. Habuit poeta Apol-lonium Rhod. quem sequere-tur in consiliis Junonis et Ve-

neris conferendis. v. lib. III pr., sed suo argumento ac con-silio præclare accommodavit singula. Juno tantum abesse videt, ut ex tempestate com-mota Trojanisque in Africa littora ejectis quicquam sibi res procedant, ut potius Trojanis hoc ipsum hospitium fatali sit. Mutatis igitur ex re consiliis, servatos hos se invita Trojanos arcere saltem studet ab Italia, idque agit, ut Trojani cum Pœnis una civitate jungantur. Hoc se effecturam sperat, Æ-neæ cum Didone conjugio in-ito. Approbare hoc consilium parat Veneri; quæ, cum satis teneret, fatale esse Æneæ, ut in Italia confidat, dissimulat tamen et dubitationis tantum loco hunc fatalem rerum ordi-nem memorat; cæterum rem Junonis arbitrio permittit, ut-que Æneas cum Didone con-grediatur, facile patitur, cum ad summam causæ nihil inde mali timendum esset.

90—92. *peste*, exitioso mor-bo, amore. cf. I, 712. *sanam*, h. e.

Cara Jovis conjunx, nec famam obstare furori;
 Talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
 Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
 Tuque puerque tuus: magnum et memorabile
 numen,

Una dolo divom si femina victa duorum est. 95
 Nec me adeo fallit, veritam te mœnia nostra,
 Suspectas habuisse domos Carthagini altæ.
 Sed quis erit modus? aut quo nunc certamina tanta?

91. Clara, quæ sollennis varietas est, hic a nemine enotatur. *furent* Hugén. *puori* pr. Hamb. et Ven. cum Romano, facili lapsu. Sic inf. X, 398.—92. *alloquitur* alter Menag.—93. *ac sp.* Wall. *alta* Ven. *feretis* Leid. un. a m. sec.—94. *numen* sane habent veterrimi et præstantissimi Pierii, Heinsii et Burm., qui illud adeo tuentur. Accipiendum: *magnum vero et memorabile est numen vestrum*, vestra potestas, vis, h. e. vos, dii, si circumveneritis duo unam feminam. Paullo tamen contortius ita dictum videtur. Contra sollennis formula, *memorable nomen* (cf. sup. II, 583), et hoc Ge. Fabricius præferebat, et est in aliquot Pierianis et in uno et altero scripto Heinsii et Burm. nonnullisque editis. Exempla jam Burm. concessit in alium usum. Ovid. Met. X, 608 *seu vincat habebis Hippomene victo magnum et memorabile nomen*; præferremque adeo sine hæsitazione, nisi alterum, quod semel receptum, et ipsum poeta dignum, forte adeo magis epicum esset. Sed et in ipso Ovidio *Bacchi memorabile Thebis Numen erat* Met. IV, 416 occurrit. *venerabile nomen* Hugén. *mirabile nomen* Leid. un.—95. *si femina capta* Leid., quod egregie dolo convenit, sed v. Burm. *est deest* tribus.—96. *te numina nostra* Zulich. a m. pr. Hamb. pr.—97. *Suspectasque* Ven. male.—98. *erat Medic.* a m. pr. v. Burm. ad Lucan. IX, 706. Vulgo: *quo nunc certamine tanto*, mirus codicum consensus in lectione vitiosa. Etsi enim bene supplere possis *asteris?* vel *opus est?* tamen ea forma esset prosaica, et perpetuus loquendi usus elegantior fert *quo nunc certamina tanta?* Lapsus quoque librariorum manifestus

h. e. famæ curam; non illam jam malæ famæ metu revocari. cf. v. 170.

93—98. *spolia* ornate pro victoria. *puer, παῖς*, filius, res nota vel ex Horatio. *numen*, sc. erit vestrum, h. e. vos dii,

si circumveneritis duo unam feminam! v. var. Lect. Simile acumen et exemplum in vestiva v. apud Tibull. I, 6, 3. 4; et Leonidæ in Anthol. IV, 12, p. 464. 96. *Nec plane ignara sum te suspectam habuisse*

Quin potius pacem æternam pactosque Hymenæos
Exercemus? habes, tota quod mente petisti:

Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.

Communem hunc ergo populum, paribusque re-
gamus 102

Auspiciis: liceat Phrygio servire marito,

Dotalisque tuæ Tyrios permittere dextræ.

Olli (sensit enim simulata mente locutam, 105
Quo regnum Italiæ Libycas averteret oras)

manifestus sit ex antec. quo, h. e. quorsum, quod pro sexto casu acceperant; itaque emendarunt ita jam Heinf. Marklandus post Harium et Burmannus. Inter Servianas interpretationes etiam est, *quo nunc certamen tantum*, et in Reg. glossa, *habere*, ut hoc aliquando in codd. fuisse vel hinc colligere possis. et quo Witt. Reg. *discrimine tanto* Parrhas. — 99. *que abest a tribus*. — 100. *quod tota* tres alii cum Goth. pr. — 120. *ergo hunc duo*. *populum hunc ergo duo alii*. — 104. *Dotalis Tyrisque tua* Witt. — 105. *f. voce* Vratill. et Hugen. — 106. *avertat* vetustiores satis constanter; et is postarum usus loquendi; alii Pierii et Heinf. cum al. et D. *avertat*. cf. Barm. Prætulit alteram lectionem jam Servius. *Libycis oris* pr. Rottend. a m. sec. et Zulich.

buisse Carthaginem. cf. I, 671. *certamine tanto?* sc. opus est. vid. var. Lect.

100. *habes, t. conf. sup. I, 675* sqq.

102. *paribus auspiciis*, bene Serv. *æquali potestate*. Non enim nunc nuptiarum auspicia intelligenda, sed a comitiis petita et ab imperio militari; nunc par et æquale tutelæ jus Veneri et Junoni in Tyrios et Trojanos fore.

103. 104. Magno cum spiritu ac fastidio connubium Didonis et Æneæ expressit Juno: *liceat Didonem servire*, in potestatem venire, nubere, *marito Phrygio*, externo et exuli; de Tom. II.

Phrygum contemptu ex gentis molliæ nunc nolim cogitari; et liceat eam *permittere dotalis*, in dotem asserre, *Tyrios*, Carthaginis regnum, *dextræ tuæ*, tibi tamquam socru a nuru. Servius omnia ad coëmctionem refert, qua Dido in mariti Phrygii potestatem quasi emptione per æs et libram veniret; sed in altero versu rem parum expedit.

105—107. *simulata mente*, *dolose*, ut Homerus aliquoties. *avertat* signantius quam transferret ad Libyam et Carthaginem. *ingressa* simpl. orationem. Servius hanc vocem insidiarum significationem habere

Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?

Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.

Sed fatis incerta feror, si Juppiter unam 110

Esse velit Tyriis urbem Trojaque profectis,

Miscerive probet populos, aut tœdera jungi.

Tu conjunx: tibi fas animum tentare precando.

Perge: sequar. Tum sic excepit regia Juno:

Mecum erit iste labor. Nunc qua ratione, quod

instat, 115

Confieri possit, paucis, adverte, docebo.

Venatum Æneas unaque miserrima Dido

107. *aggressa* Sprot. et alter Hamb. — 108. *Abnuat* Ven. — 109. *factum* tres Burm. a m. pr. *factum* malebat Venk. Lect. Lat. p. 132, sed *factum*, ubi hoc factum, effectum fuerit, quod vis. — 110. *factis* Gud. a m. pr. — 112. *Miscerique* tres Burm. *jubet p.* aliquot Pier., male. *fadere* jungi Ven. Franc. et Erf. quod suavius; sed alterum videtur doctius. — 113. *mollire* Leid. un. pro var. lect. *ut tentare*. — 114. *Perge modo* Witt., sed in marg. al. *sequar*. — 115. *ille* un. Leid. — 116. *Confieri* in Rom. et Longob. Pierii et quatuor Heinii, qui copiose illustrat; reliqui fere corrupte *Quod fieri*, *Quo fieri*, *Hoc f.* *Quid f.* *An f.*, forte quod scriptum erat *Cōferri*. Medic. a m. pr. *Quod f.*, et a sec. *Conf.*, Sprot. et pro div. lect. Rottend. pr. *Conferri*, Gud. *Quod f.* in litura. Ed. Ven. *An f. valeat.* Goth. sec. *Conpleri*.

habere vult. Etiam sic mox
excepit.

109. *Si modo* — *factum fortuna sequatur*, si modo, facto hoc quod vis, eventus optatus sequetur, *ἴα παρὰ δὲ καμίστρας* vel *συμδραμίστρας ἢ τὴν*, adeoque si res ipsa votis tuis respondebit.

110 — 113. *Sed incerta sum super fati*, dubito, an J. Cum cæteris comparare solent Iliad. 3, 211 sqq.

115. *Mecum erit iste labor*. Ex antiquo, puto, sermone. Imitatorem Burm. laudat Silium VIII, 330 *Mecum erit hæc prorsus pietas*. Puto, pro mihi, apud me erit, mihi incumbet, cura erit. Epit. Iliad. 93 *mecum labor iste manebit*: etiam ex h. l. cf. sup. ad I, 675. Mox *miserrima* Dido, quoniam in magno amore proprie dicitur *miserrum*.

In nemus ire parant, ubi primos castinus ortus
 Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem. 119
 His ego nigrantem conmixta grandine nimbum,
 Dum trepidant alæ, saltusque indagine cingunt,
 Desuper infundam, et tonitru cœlum omne ciebo.
 Diffugient comites, et nocte tegentur opaca:
 Speluncam Dido dux et Trojanus eandem 124
 Devenient. Adero, et, tua si mihi certa voluntas,
 Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.
 Hic Hymenæus erit. Non adversata petenti

118. parent Leid: *primus* Medic. et emendatum *primum*; etiam Rom. *primus*. Dorvill. *pr'mus* ubi.—119. *intexerit* Goth., sec.—120. *Hic ego* margo Nascimb. *ingentem* Zulich. a m. pr. cum mixta Wall. *permixta* Ven.—121. *silvasque* Witt. In Goth. sec. hic versus post sequentem est collocatus.—122. *movebo* Gud. et duo alii ex interpr.—123. *Diffugient* Sprot. *Dum fugient* Hugon.—125. *Deveniunt* Sprot. *fit mihi* Hamb. alter; sollenni errore.—126. Idem versus I, 73.—127. *avarsata* olim lectum, testante Servio; et sic Romanus.

120. Ergo habemus et hic Junonem *νεμεσιβόλον*, conf. sup. I, 42 de Minerva.

121. *alas* jam Servius de equitibus accipiebat, quem sequuntur alii viri docti, ut illi *trepident*, festinent. Sunt sane *alæ* equitatus sociorum; tum omnino equitum turmæ. Verum tam absolute *alas* hoc sensu poni, cum nihil, quod eo ducat, adjunctum sit, merito mireris. De illis, qui indagine constitunt, aut qui silvas agitant, ut feras excutiant, alii: vid. Burm. Sed id non minus ad arbitrium fit. Cum in vensatione versetur, accommodatissima mihi semper visa est illa ratio, ut *alæ* de pinnis in for-

midine acciperentur; *hæ trepidant*, motu tremulo, *saltusque indagine* et plagis *cingunt*. Silii auctoritatem huic interpretationi laudari posse puto lib. II, 419, ubi h. l. respicit: *it clamor ad auras Latratuque canum subitoque exterrita nimbo Occulant alæ venantum corpora silvis* h. e. venantes latebant post *alas* indagine. Possis etiam *Dum trepidant* absolute accipere, dum trepidatur, dum studio venandi omnes tenentur, dumque *alæ saltus indagine cingunt*, h. e. saltus retibus cinctus est: Ita interpunges: *Dum trepidant, alæ saltusque indagine cingunt*. Forte hæc ratio omnium est maxime expedita.

Adnuit, atque dolis risit Cytherea repertis.

Oceanum interea surgens Aurora relinquit.

It portis jubare exorto delecta juvenus. 130

Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,

Maffylque ruunt equites, et odora canum vis.

Reginam thalamo cunctantem ad limina primi

Pœnorum exspectant: ostroque insignis et auro

Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit. 135

Tandem progreditur, magna stipante caterva,

Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.

129. Occasum i. Hamb. pr. *fulgens Aurora* Oudart. similem diversitatem apud Ovid. II Fast. 500 notat Burm. *relinquit* Heins. prætulit e. Medic. et Sprot. et Pierianis nonnullis, quibus adde Romanum. Vulgg. *relinquit*.—130. *jubare exorto* Hamburg. alter. *dilecta j.* tres Burm. *turbata j.* Excerpta Burm.—131. *et lato* Carif. I Inst. Gramm.—132. *Maffyli, Maffili, Maffali, Maffali, Maffili*, varie corrumpitur vox in codd.—133. *in thalamo* Goth. sec. *in limine* Montalb.—135. *Stant* Zulich. et fr. Witt., ac Nonius in *ferus*. *mordet* alter Hamb.—137. *in picto* sec. Moret.

128. Venus risit insidiosa Junonis oratione, quum scilicet ejus consilia eventum non habitura esse bene nosset. v. ad v. 90. *dolis repertis* Servius compertis vel deprehensis interpretatur, idque Burm. sequitur; vix satis ex usu sermonis; malim *dolos repertos*, excogitados a Junone, inventos, intelligere, ut *consilia reperta* et similia. Et sic sup. II, 164 *scelerum inventor Ulixes*. *risit dolos r.* fuisset vulgaris ratio.

129. Homericum 'Hὸς μὲν κροκόπεπλος ἀπ' Ὀκεανοῦ βράων' Ὠνεῖο passim obvium.

130—132. Cf. Gratii Cy-neg. 223 et Intpp. *jubare* h.

l. solis. Nimis subtiliter Servius de lucifero. *Maffyli* h. l. simpl. de Afris. *odora canum vis*, nota forma HomERICA βῆν Πριάμιο; proprie canes robusti. *fida canum vis* jam Lucretius præverat. cf. Wesseling. Obs. II, 14. *odorus* nove, qui odoratu excellit, sagax.

133. *cunctantem*. Serv. morabatur studio placendi. Nisi hoc nimis acutum est. Etiam hanc elegantiam Homerus non esset sectatus. *cunctantem* ad-dere poterat poeta ornatus causa, cum *expectant* posuisset.

137—139. Chlamyde est induta purpurea, cujus oras ambit

Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
 Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
 Nec non et Phrygii comites, et lætus Iulus, 140
 Incedunt. Ipse ante alios pulcherrimus omnis
 Infert se socium Æneas, atque agmina jungit:
 Qualis, ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
 Deferit, ac Delum maternam invisit Apollo,

138. ex humero multi codd., sed meliores et Virgiliana ratio defendunt alterum ex auro. Sic Rom. et alii ap. Pier., quem vide, et Medic. et alii Heinſiani. *nodantur et auro* Sprot. ex interpolatione. Ingratum est cui. —140. *Tyrrii* c. Rom. et nonnulli Pierii; forte ex v. 162. *et pulcher Iulus* Sprot. et pro var. lect. pr. Hamb., sed *lætus* accommodatius h. l., ut bene Burm. observat. —144. *Delon* alii, sed Virgilius enuntiationes latinas in his amat, ut Heinſ. docuit.

ambit limbus acu vel radio pictus et variegatus. cf. inf. V, 259. *crines nodantur in aurum* doctius quam *auro*, aurea fascia, vel et Serv. aureo reticulo, quod colligit comas, quæ Græcis *κροβύλον* (usitatus *κροβύλος*) dicitur. Reticulum est aliis. *Fibulam*, *μαζών*, non nisi in tunica vel chlamyde locum habuisse satis, puto, constat: itaque h. l. *vestem* chlamydem intelligemus, venatoribus gestari solitam. Fibula autem in humeris colligebat ac retinebat tunicam, etiam chlamydem: hanc interdum in pectore. Nec tamen talis fibula bene *subnectere* eam videri potest. Dicendum itaque, fibulam hic esse in balteo seu cingulo, quo tunica succingitur: ut inf. V, 312, 3. cf. XI, 776 et not. Supra I, 320 *nodum* dixerat: *nodoque sinus collecta fluentes*; h. e. balteo. Ubi cf.

not. Nam, ut fibula inferiorem vestis oram substringat altius, nostri moris esse potest, vix antiqui.

141. 142. *pulcherrimus*, Veneris munere puta. lib. I, 589 sqq. *agmina jungit*, Trojanorum cum Tyriis, ait Burm. Scilicet dicendum est, esse exquisitiorem poetæ formam: *jungere agmen* vel *agmina* pro *adjungere se cum agmine suo*. inf. XI, 145 *Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt agmina*, *adjungunt*. Comparatio autem ita fit: *ipse infert se talis, qualis infert se Apollo*—; *Ipse graditur*— *Haud aliter*.

143—149. Locus exquisita doctrina expolitus: Æneas comparatur cum Apolline, festo die prodeunte ad choros duccendos: re, ad veterum, imprimis Græcorum, sensum omnium maxime augusta; ut sup.

Instauratque choros, mixtique altaria circum 145
 Creteſque Dryopeſque fremunt pictique Agathyrfi;
 Ipſe jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
 Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro;
 Tela ſonant humeris. Haud illo ſegnior ibat
 Æneas: tantum egregio decus enitet ore. 150
 Poſtquam altos ventum in montis, atque in via luſtra

145. *inſtaurante* Leid. un.: ita res transferretur ad *Creteſ et Dr.*
Inſtruxitque Hugén. *que poſt mixti* deſt alteri Menag.—146. *Creteſ*
Dryopeſque pr. Hamb., memorabilis lectio; niſi quod ab interpolatore
 eſſe poteſt, qui metrum laborare putabat. *Creteſque Dryopeſque* Regius.
Creteſ Dr. alii. Fuit forte verſus Græci poëtæ: *Κρήνης τε Δρυόπος τε ἄλλ'*
ἐνὶ τῷ Ἀγᾶθ' ὄρεσι. *Agathyrfi* ſcribunt fere librarii.—147. *Inde* Exc.
 Burm. a pr. m.—148. *Fronte* Medic. et Menag. pr. *fluenteſ crines*
Parrhaſ. fugiens Exc. Burm. a pr. m. *cingens* pr. Moret. *furgens* aut
 Goth. ſec.—150. *emicat* pr. Hamb. pro var. lect. *auro* Leid. et
 Ven.—151. i. *ſana* Parrhaſ.

ſup. I, 498 Dido comparabatur
 cum Diana. Hieme Patariſ
 Lyciæ exacta, narratur deus
 adire Delum, feſtorum ſollenni-
 nium tempore inſtante. Inſti-
 tuuntur chori in dei honorem;
 ſed auguſtius eſt, quod ipſe de-
 us choros parat. *inſtaurare*
 cum dilectu; eſt enim voc. re-
 ligioſum et ſacrum. Ducitur
 chorus ab iis, qui vel ſacra
 curant, vel frugum primitias
 Delum apportant: ſunt Cre-
 tenſes, Dryopes et Agathyrfi
 ſeu Hyperborei; ii fremunt
 circa aram, ſaltant ac cantant.
picti Agathyrfi, ut *picti Geloni*,
 Ge. II, 114, ubi de ſtigmati-
 bus acceperant Serv. et Clau-
 dian. in Ruf. I, 314. At
 Mela II, 1. 2. 86 *Agathyrfi*
ora artuſque pingunt; ut *quique*
majoribus præſtant, ita *magis* vel
minut: cæterum iſdem omnes

noſis et ſic ut abſini nequeant.
 Nec aliter quam proprie pictos
 ex eo loco eos produunt Solin.
 et Ammian. conf. Salmaſ. ad
 Solin. p. 133. Adveniens deus
 deſcendit de Cyntho, qui tem-
 plo imminet, redimitus laurea
 vittæ aureæ innexa, et pharetra
 ex humeris pendente. Sed: ma-
 jus phantaſma, quod *tela ſonant*
ex humeris, deo incedente, quod-
 que crinem *fluentem*, effuſum,
 qualis Apollinis eſt, ipſe *premit*
fingens fronde et auro *implicat*,
 vitta aurea, diademate. De
 cæteris v. Exc. II ad hos verſi.

149. 150. Duplex igitur
 comparationis momentum et
 concitatioſ inceſſus et pul-
 chritudinis: tam alacri grefſu
 et ipſe tam pulcher incedebat
 Æneas.

151—155. In v. 152. 153
 poteſt Homerus obverſatus eſſe
 Iliad.

Ecce feræ, saxi dejectæ vertice, capræ
Decurrere jugis, alia de parte patentis
Transmittunt cursu campos atque agmina cervi
Pulverulenta fuga glomerant, montisque relin-
quunt. 155

At puer Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo: jamque hos cursu, jam præterit
illos,

Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
Interea magno misceri murmure cælum 160

152. a vertice Goth. tert. — 153. de rupe Hugen. — 154. Transmittunt Zulich. Transmittunt poeta e Lucret. petiit lib. II, 325: momento Macrobio VI, 4 p. 594. campos cursu Menag. sec. — 159. discendere Sprot. — 160. fulvius a pr. m. Wall. turbati m. Goth. sec. et Erf.

Iliad. 3, 106—108. dejectæ h. l. quæ se dejecerant, quæ defilierant. Cervos alia parte ex montibus decurrentes per campos agminatim fugere ait. De cervis in Africa cf. sup. I, 184.

156—159. Juvenilem exultationem facile sentis. Sed simul expendendus verborum dilectus — quam contentum, *pecora inertia*! Importunum est, illud in memoriam revocare, quod Ascanius Paphum a Venere avectus erat lib. I, 691 sqq. neque nunc eum rediisse poetæ erat monendum, in re, quæ ministerio divino non amplius indigebat. cf. Burm.

160 sqq. In copia et ornatu breviter et vim agnosce. *Tecta* omnino loca, quibus tegimur: arboræ, cavernæ etc.

cf. Cerda. Concubitus ipsam filii quis miretur, aut poetæ pudorem in eo multis verbis prædicet? quasi vero in epico carmine consuetudinis cum muliere descriptio accurata dari debuerit. Quod in cæteris honestati studet poetæ, ad temporum magis quam ad poetæ indolem referendum videtur, diversum scilicet ab Homérico ævo. Quod denique honesto nuptiarum ac conjugii nomine furtum hoc amantium præteritur, id ad servandam personæ dignitatem in Ænea et Didone pertinet. Putant Intpp. Calypso speluncam Virgilio obversatam. Quod v. 165 sub ingressum speluncæ non *pius Æneas*, sed *dux Trojannus* appellatur, eximio poetæ iudicio factum.

Incipit. Insequitur conmixta grandine nimbus.
 Et Tyrii comites passim, et Trojana juvenus,
 Dardaniusque nepos Veneris, diversa per agros
 Tecta metu petiere. Ruunt de montibus amnes.
 Speluncam Dido dux et Trojanus eandem 165
 Deveniunt. Prima et Tellus et pronuba Juno
 Dant signum: fulfere ignes, et conscius æther
 Connubiis: summoque ulularunt vertice Nymphæ.
 Ille dies primus leti primusque malorum
 Causa fuit. Neque enim specie famave movetur,

161. comitata g. aliquot Pier., male. nimbis Ven.—162. At T. pr. Hamb.—164. Testa pr. Moret., an *testis* rogat Burm.—166. et ante Tellus a multis abest; itaque eleganter conj. Heinf. *Prima Tellus et pr. J.*—167. Dat Franc. Goth. pr. *ignis* Exc. Burm.—168. *Connubiis* Heinf. e melioribus post Pierium., assentiente poetarum usu; alii *Connubii*. Rottend. *Conjugii* a m. pr. *Connubio* un. Pier.—169. *laborum* pro div. lect. pr. Rottend. et pr. Hamb. et sic Jul. Philarg. ad II Georg. 168. Verum potest illa lectio ex Æn. VII, 481 huc revocata videri.—170. *famaque* duo. *fama spemve* Goth. tert. *moretur* Spior. *moratur* Dorvill.

factum, Steelius post Addis-
 num observasse fertur; nimis
 argute utique. Nam epicis
 poetis talia pro simplici et pro-
 prio sunt nomine; quippe quæ
 tantum ad ornatum et varieta-
 tem valere debent.

166—168. Mala nuptia-
 rum omina enarrare debebat
 poeta et videtur enarrare: mo-
 rum terræ, aëris fragorem vento
 concitati, fulmina, et per mon-
 tium juga auditos clamores vel
 ululatus, quæ omnia, cum tem-
 pestate et procella magna in-
 terdum conjuncta, præclare ad
 deas pronubas, Tellurem et
 Junonem, et ad Nymphas,

tamquam carmen nuptiale ca-
 nentes, referuntur. conf. Ovid.
 Epist. VII, 95. 96. *Prima* ma-
 lim pro *primum* accipere; argu-
 tari videtur Burmann. Ad ulu-
 latum Nympharum cf. Apol-
 lon. III, 1217. Tellus interdum
 cum Vesta, inter deas nuptiarum
 auspices, ex disciplina Etrusca.
 v. Serv. ad h. l. et Passer.
Vas. Etrusc. To. I, p. 4, nec
 mirum, si Tellurem gene-
 tricem et altricem omnium re-
 rum cogites. cf. Orphicos
 Hymnos XXV.

169. Dies *ἀγχιυανος* Home-
 rico voc. Iliad. 1, 63. Mox
specius, pro decoro positum
 videtur;

Nec jam furtivum Dido meditatur amorem :
 Conjugium vocat ; hoc prætexit nomine culpam.
 Extemplo Libyæ magnas it Fama per urbis :
 Fama malum, quo non aliud velocius ullum ;
 Mobilitate viget, viresque acquirit cundo ; 175
 Parva metu primo ; mox sese adtollit in auras,
 Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.

172. *prætexit* tres Burm., male. — 173. *Libyæ* aliquot Pier. et ed. Ven. *fit* Goth. seq. *magna fit* Gud. cum trinis aliis Burm. — 174. *qua* non Romanus et Medic. adeoque libri vetustissimi ; acc. Rottend. pr. a m. pr. et sic Gudianum habere in Cortii Exc. notatum video. Etiam Servius ita legi testatur. Nec tamen Heinf. recipere ausus, etsi impense placeret. Neque id a poeta profectum arbitror, sed a librarii errore. *violenter* ullum Hamburg. sec. — 175. *adquirit* ex antiqua scriptura post Pier. emendavit Heinf. Vulgo *acquiri*. Gud. a m. sec. *acquiri*. — 176. *parva* modi vel modo, h. modulo, mensura ; ut Avien. 1331 *magnus uterque* modi ; conj. Jo. Schrader. in schedis : *senferat* forte *metu* haud satis aptum esse : ut in Exc. ad h. v. monui. — 177. *Ingrediturque* solum Macrob. V Sat. 13, at c. 3 vulgata lectio. cf. inf. X, 763. *pole* Erf. a m. sec.

videtur : fere ut, speciosa res, speciosum nomen. Non jam dedecoris vel infamiae metu movetur.

171. 172. Nec jam clam amat, non celat amorem. *prætexit culpam nomine* exquisitius quam vulgare *nomen culpa*, obtendere, ad excusationem. vid. inf. 500.

173—188. Nobilissimus de Fama locus. Velocitatem monstri ait augeri ipso cursu ; crescere et ipsam speciem ; mox v. 180 addit esse illud alatum, toto corpore plumis, oculis, oribus auribusque confutum ; in cæteris v. 184 sq. assimilatur strigi. De reliquis in h. l. v. Excurs. III. In nonnullis Homerice Eridem ante oculos habuit poeta, TOM. II.

Iliad. ð, 440—443, forte cum Cerere Callimachi H. in Cer. 59 ex eadem Eride adumbrata, imprimis in versibus 176. 177. *mox sese attollit* etc. Virgilium æmulatus est Ovid. XII Met. 39 sqq. et felicius Statius Theb. III, 426 sqq., ubi illa in comitatu Martia. Valer. Fl. II, 116 sq. et Ovidium et Virgilium expressit.

173. Odyss. α, 412 *ὄσσα δ' ἂν ἀγγελοι ἴνα κατὰ πτόλις ὄχρητο πάντα*.

174. 175. Fama velocissima est : *malum*, ut pestis, res perniciofa, h. l. in personam versa, dea seu monstrum ; est eadem *mobilis*, celeris. Verba ex Lucretio petita VI, 340.

176. Primum *parva metu*, metuens scilicet redargui, ut 3 N bene

Illam Terra parens, ira inritata deorum,
Extremam, ut perhibent, Cæo Enceladoque fo-
rorem

Progenuit, pedibus celerem et perniciousis alis. 180
Monstrum horrendum, ingens: cui, quot sunt cor-
pore plumæ,

Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
Nocte volat cœli medio terræque, per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina somno. 185
Luce sedet custos aut summi culmine tecti,

178. *inritata* Heinf. e Medic. et aliis scripsit. *iritata* volebat Pier. pro vulg. *irritata*. cf. Burm.—179. *Cæo* al., male. Nam *Kaios*. cf. ad Georg. I, 279. *Cæo Celeoque* Exc. Burm. *Enceladus* Menag. pr., ut al. *Enceladus* *serores* Parrh. *serore* tert. Mentel.—181. *quod* Rom. Mentel. pr. *sunt* quot Hugon. *pectore* Oudart. et Wall.—182. *Pervigiles* f. pr. Hamb. *subiungunt* Franc. Parrhaf. et plerique Pier. *subeunt* Ven. Wall. cum Goth. tert. *oculus* *subtus* Schol. Lucani lib. I, 472. *oculis* *subiungunt* ed. Ven. *mirabile* *visu* Exc. Burmann. a m. pr., sed aliunde repetitum.—183. *ore* alter Menag. *auras* Gud. a m. pr.—184. *in medio* Goth. tert. *per umbras* aliquot Pier. et Burm.—185. *stridet* oblongus Vatic. Pierii et sec. Rottend. *declinant* Leid., ut int. *se. limina* multi ap. Pier. et Burm. *lumine* pr. Moret. *calo* alter Hamb. a m. pr.—186. *Et* nec pro *Luce* Goth. sec. *summo* Hugon. et tert. Mentel. a m. pr. *vertice* pr. Hamb. pro var. lect.

bene Cerda; cohibet se, *quod initio cautius loquatur*, ait Serv., mox sumta licentia altius exsurgit. Respiciunt hæc incrementa rumoris ex ipso progressu.

178—180. Genealogia antiqua, Hesiodæ similis. Cæum Terra ex Cælo, vid. Theog. 133. 134, vel ex Tartaro peperit. Sic et Gigantes ex Cælo: Apollod. I, 6, 1,

in quibus *Enceladus* ibid. f. 2; de eo sup. III, 578. cf. Hygin. præfat. ibique Monker. Propter corporis magnitudinem Gigantum familiæ facile famam adnumerare potuit. *ira deorum*, irata diis propter Titanas in Tartarum coniectos; ut et Apollod. I, 6, 1, ubi cf. Nor. p. 67. 68. Apollon. II, 38. 40. 183. Ornate pro, tot ora ei sunt et aures. Mox 184 sq. strigi

Turribus aut altis, et magnas territat urbis;
 Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.
 Hæc tum multiplici populos sermone replebat
 Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat: 190
 Venisse Ænean, Trojano a sanguine cretum,
 Cui se pulchra viro dignetur jungere Dido;
 Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere
 Regnorum inmemores, turpique cupidine captos.
 Hæc passim dea fœda virum diffundit in ora. 195
 Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
 Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
 Hic Hammone satus, rapta Garamantide
 Nympha,

188. *parvique* Goth. pr.—189. *dum, cum, tunc* in libb.—191. *a* deest Medic. et pluribus aliis, ut et alibi. v. ad I, 19. cf. Burm.
 —192. *munere* D. Menag. pr.—193. *diffudit* aliquot Pier. et Burm.
 —196. *cursu detorquet* Gud. a m. pr. sc. *se*, non male, inquit Heinf. Sed cf. Burm. *Iarban* Heinf. e Medic. et aliis; vulgo *Iarban*, etiam *Hiarban*, *Hiarban*, *Hiarba*.—198. *Ammon* duo Goth. puto et alii. *Agaramantide* Dorvill.

strigi similem cogita vel buboni.

193. *hiemem*. Non proprie accipiendum, ita ut Æneas totam hiemem apud Didonem exegerit, id quod alia haud admittunt (v. Excurs. II ad lib. III). Verum, cum jam sub æstatem extremam hæc gererentur, ita ut hiemale tempus instaret, invidiose id jam fieri dicitur, quod fieri poterat; nisi alia incidissent. *quam longa*, ut Græci, h. e. hiemem totam, cf. inf. VIII, 86 et sæpe al. *hiemem fovere* exquisitè, hiemale tempus luxui

dare, ut bene Pompon. Proprie foveantur amores per hiemem.

194. *Regnorum*, Carthaginis illa, hic Italia. *turpi c.* inhonesto amore. vid. Serv. Mox. *aggerat iras* exquisitè pro augeat.

198—202. Iarbas itaque Jovi Ammoni patri novas in his terris Numidicis religiones et sacra instituerat. Nam oraculum Jovis Ammonis in Marmarica huc referri non debebat; sed ad ejus exemplum Iarbas in Numidicas supra Carthaginem oras putandus est nova sacra invexisse. cf. 206.

Templa Jovi centum latis inmania regnis,
 Centum aras posuit; vigilemque sacraverat ignem,
 Excubias divom æternas; pecudumque cruore
 Pingue solum, et variis florentia limina fertis.
 Isque amens animi, et rumore adensus amaro,
 Dicitur ante aras, media inter numina divom,
 Multa Jovem manibus supplex orasse supinis: 205
 Juppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis

199. *Jovis* Montalb. et Wall. — 201. *Excubiasque deum* aliquot ap. Pier. *externas* Hugon. *pecudumque* Leid. — 203. *incensus* Exc. Burm. *amore* Gud. a m. pr. — 204. *munera* olim lectum Servio teste: qui addit: "hoc est, in media precatione deorum." Immo vero: inter sacra. Et hæc lectio valde aridet. — 205. *supinis* scrib. in binis ap. Burm. — 206. *Juppiter* mss. et viri docti. Antiquiorem tamen scripturam una *p* fuisse non dubito; nam, ut scriptura pronuntiationem metri respectu in his sequeretur, serius factum. *Maurisia* al. ap. Pier.

207. Potuit Virgilius Græcum aliquem, forte Alexandrinum, poetam sequi; nam multa in his olim super Libya fabulose tradita esse debere, uti ex Apollonio Rhodio ejusque Schol. intelligere in promptu est. Et Cyrenæorum domesticum aliquod fuit mythologiæ systema. Cæterum poeta huic homini Mauro ritum sacerdotum Romanum aut Græcum tribuit; quod poetæ facere licet: faciunt idem historici, sed minus perite. *Garāmantis* *Nympha* simpl. pro Libyca. cf. ad Ecl. VIII, 44. *raptā* ad stuprum. v. sup. ad I, 28. *posuit et sacraverat* pro posuerat; nota enallage; junctura mox paullo durior: *sacraverat* ille ignem perennem in aris, et solum pingue cruore pecudum, h. e. sacrificia magno numero, et

limina florentia fertis, h. festos sollennesque dies. *centum* ut I, 416 Veneri Paphiæ *centum aras* calent ture. *vigilem ignem*, *Excubias divom æternas*, egregie de igni perenni, ad quem alendum sacerdoti pervigilandum et excubandum est. Ignis hic æternus ex Jovis Ammonis religione petitus putandus; nota illa ex miraculo ap. Plutarch. de Orac. defect. p. 410 B. Cæterum Callimachum ante oculos noster habuisse videri potest in Apoll. v. 80 sqq., ut etiam ad illum locum monitum. *et v. f. limina fertis* simpl. ad religionem in sollennibus sacris ornandi templorum fores corollis referendum. Mox 204 *media inter numina divom*, simplic. ante signa deorum.

206—210. Tales preces facit

Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
 Adspicis hæc? An te, genitor, quum fulmina
 torques,
 Nequidquam horremus? cæcique in nubibus ignes
 Terrificant animos, et inania murmura miscent? 210
 Femina, quæ nostris errans in finibus urbem
 Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,
 Cuique loci leges dedimus, connubia nostra

207. *eboris* Leid. *odorem* Dorvill. *amorem* alter Hamb., *perperam*.
Honor de libatione in deorum honorem facta, frequens ap. poetas. —
 208. *Respicis* b. Franc. *Aspicis* hoc Dorvill. *hæc genitor, an cum tua Vener*.
an nã vel *ne* mss. Pier. *torquens* Medic. et Leid. — 209. *oremus* Dorvill.
 — 210. *immanis* m. Dorvill. — 211. *Exiguam* Medic. a m. pr. *posuit*
pretio pr. Hamb. — 213. *Cui leges dedimusque loci* Leid. et Hugen. *locis*
 Wall.

pius occurrunt; primo loco
 Iliad. v, 446 sq. et al., sed,
 quod tam impiam vecordiam
 Iar bæ tribuit, hoc calidissimis
 et ferocissimis Asrorum inge-
 niis accommodare fecisse vi-
 deri debet. Vide modo He-
 rodot. IV, 173 et 184. *Mau-*
rusia gens, Mauri, vel Maure-
 tani, quibus h. l. Iarbas im-
 perare traditur, ap. Justinum
 XVIII, 6 *Maxitani* sunt, iidem
 forte, qui *Maxyes* vel *Maxyes*,
 Nomadum genus, sive impro-
 prie Mauri a poëta dicti (inf.
 320 *Nomades*), sive ut illi ab
 initio illas terras tenuerint,
 quas temporum successu Nu-
 midæ occuparunt; quamquam
 et hi origine Mauri esse potu-
 ere. Nam Numidarum nomen
 non tam stirpem quam vitæ
 genus. h. e. Nomadum, desig-
 nat, pluribus diversæ stirpis

populis commune. *libationem*
 epulis factis (v. I, 728) om-
 nino pro cultu sacro ac religi-
 one dixit, ut poëta. *toris piciis*
 v. sup. I, 708, ubi tamen me-
 lius locum suum tueri videntur
 quam inter Mauros. *Adspicis*
hæc? formulam illustrant ex
 Iliad. v, 448 et ex Euripide.
 v. Guell. *cæci ignes* h. l. plus
 quam occulti, invisi; sed, vel
 qui vani, inanes, sunt, vel qui
 temere et fortuito feruntur,
 quasi cæco impetu. Male
 Serv. et alii: quorum origo et
 ratio ignoratur. *tonitrua mis-*
cent, h. l. turbant, animos, aut
 ignes m. *murmura*.

211. De re v. lib. I, 365
 sqq. 212. 214 *litus arandum*.
 Arguantur intpp. Est litto-
 ralis plaga et ager in terra
 mari vicina. *loci leges dedi-*
mus, jus, imperium: adeoque
 locum

Repulit, ac dominum Ænean in regna recepit.
 Et nunc ille Paris, cum semiviro comitatu, 215
 Mæonia mentum mitra crinemque madentem
 Subnixus, raptu potitur: nos munera templis
 Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.
 Talibus orantem dictis, arasque tenentem,

214. *Depulit* Leid. pro var. lect., sed alterum voc. proprium. v. Burm. at Steph. et codd. Servii. *Æneam* aliquot, hinc Parrhaf. *Æneam* in sua regna r.—215. *At nunc* Hamb. pr., male. v. Burm.—216. *M. m. barba* Nonius in *subnixus*. *Mæonia* male vulgo scribitur.—217. *Subnixus* Leid. un., et sic jam Gevart. et Salmaf. maluerant. Adde Ruzum, Cuninghamum. Pugnant contra Heinf. h. l. et Gronov. Diatr. in Stat. c. 54. *Subnixus* in Statio etiam Marklandus probabat, Silv. V, 3, 115, et multa pro hac lectione afferri possunt. cf. inf. X, 137 et 138, aliaque loca in Indice. Potest tamen *Subnixus* exquisitius dictum videri. vid. Not.; quodcunque enim subligatam sibi habet aliquam rem, illud *subnixum* ea re videri potest. *raptu* mf. Georg. Fabric. et pr. Rot-tend. a m. sec. Certe *raptum* hoc sensu accipiendum. *rapta* Zulich. id est, stuprata. cf. Burm.—218. *flammam* conj. Voss., sed v. Burm. *movemus* pr. Hamburg.

locum possidendum; ita malim, quam locum sub certa lege. *dominum*, non maritum, ut alibi sæpe, sed participem regni, quin solum regem et dominum interpretatur Burm.

215—218. *Paris ille*; doctius forte quam pro Iarhæ Mauri persona; mollis ille Trojanus, qualis Paris apud Homer. Iliad. γ, 391 sq. aut potius h. l. quatenus Æneas, ut alter Paris, alii quasi pactam conjugem eripuit. Sic et Serv. *semiviro* c. cf. inf. IX, 617, dictum inprimis respectu sacrorum Cybeles. *Mæonia*—*Subnixus* respicit Phrygi-
 am mitram, h. e. *pileum incurvum*, ut Serv. habet, de quo

pendebat etiam buccarum tegimen, binis vel ternis fimbriis seu fasciis descendentibus, quæ subter mentum colligari solebant; adeoque *subnixus*, mento ac crine subnixus, mitra; scilicet mitra subligatum habens *mentum crinemque madentem* unguentis. *redimicula* sunt inf. IX, 616. Res in veteribus monumentis satis obvia et notata a Winkelm. (*Gesch. d. Kunst* pag. 308. *Monum. ant. ined.* p. 155). Alias *mitra* est fascia, diadema: nec alia in Baccho. At de Dioscurorum pileo an eadem vox occurrat dubito. *Mæoniam* pro Phrygia dixit, ut poeta, a vicina gente. Nam proprie Mæones diverſi a Phrygibus.

Audiit omnipotens, oculosque ad moenia torfit 220
Regia, et oblitos famæ melioris amantis.

Tum sic Mercurium adloquitur, ac talia mandat :
Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis :
Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Exspectat, fatisque datas non respicit urbis, 225
Adloquere, et celeris defer mea dicta per auras.

219. Hic versus deerat alteri Menag. et poterat, Burmanno iudice, abesse; sed tuetur cum Macrob. III Sat. 2 et inf. VI, 124 idem fere versus. *aramque* Witt. et ed. Ven. cum Goth. sec. — 220. *audis* Franc., ut inf. 672. *vultusque* pr. Hamb. pro var. lect. *ad devia* sec. Hamb. — 221. *evantes* Leid. — 222. *Tum* Heinf. e codd. post Pier. alii *Tunc*. *cui talia* sec. Moret. — 223. *Zephyros, elabere* Franc. *pennis* Medic. et Gud. — 225. *datas* pr. Rottend. vide lib. I, 382, porro *perspicit, prospicit, aspicit* passim in codd. Pier. Heinf. et Burm. et nostris. cf. mox v. 236. — 226. *refer* alter Hamburg. *mea jussa* Ven. *mandata* edd. aliquot vulgg.

Phrygius. *raptis* potitur, graviter, pro stupro fruitur, ut Serv. *famamque fovemus inanem*, opinionem de potentia dei. Hæc multo magis invidiosa in religione nova, nuper demum inducta, vide v. 198 sq. Fundus in nobiliss. loco Hecubæ Euripidæ v. 488 sqq. ὦ Ζεῦ, τί λίσσω; τί τρέφω; ἀνδρόνους ἄγαν ἐτὲ.

219—221. *aras tenentem*, ex ritu precantium. *oblitos famæ melioris amantes*, egregie dictum, et ad sensum animi præclare. cf. sup. 170.

222 sqq. Ex Odys. v. 28 sqq. 43 sqq., ubi Mercurius ad Calypso mittitur, ut Ulysses illa dimittat (non ex Iliad. v. 333 sqq.), hæc expressa; ut jam ab aliis notatum. Non tamen ibi copiosa illa Mercurii ad iter se accingentis descriptio

æque displicet, uti ea, quam Virgilius subjungit v. 238 sqq., forte, quoniam hic majore cum festinatione omnia aguntur atque adeo omnis mora interposita legenti gravis est et molesta.

223. *voca Zephyros*. Ut *venti* vocantur, navi parata velisque expansis (v. sup. III, 253. V, 211. VIII, 707. cf. ad Georg. III, 193), sic h. l. *Zephyri* (omnino pro ventis), pennis sive aliis aptatis a Mercurio pedibus, ad excipiendum ventum, quod per ærem volet. cf. inf. v. 339. Heinsius et hic exponit, *provoca*, ut Georg. III, 193.

225. *fatisque datas* (v. I, 382 et al. pro monstratas) *urbis*, urbem Romam, v. I, 258. Inf. v. 234 *Romanas aras* dixit, ut II Georg. 171.

476 P. VIRGILII MARONIS

Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
 Promisit, Graiumque ideo bis vindicat armis:
 Sed fore, qui gravidam imperiis belloque frementem
 Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucris
 Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
 Si nulla adcondit tantarum gloria rerum,
 Nec super ipse sua molitur laude laborem:
 Afcanione pater Romanas invidet arces?
 Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur?

227. *genetrix nobis* Wall. Goth. sec. Erf. — 229. *bellisque* Parrhaf. *fu-*
rentem Wall. — 230. *deest a* in multis Pier. et Heinf. et al. v. sup. v.
 191. *ab f.* Nonius. cf. Heinf. — 232. *Quod si nulla movet* Wirt. ex. v.
 272. — 233. *ille* Wall. *sua* deest Dorvill. *suum* Arufian. Meff. sed
 mendose. *laborum* Medic. a m. pr. et Gud. et v. 273 Parrhaf. *dolorem*
 Goth. tert. — 234. *inducet arces* Goth. tert. — 235. *in* abest in nonnullis.
 v. Burm.: in tert. Goth. expunctum a m. sec.

227—231. Summa *divitibus*
 horum versuum, imprimis 229
 sqq. *bis*, semel a Diomede
 Venus ipsa, Iliad. 2, 311 sqq.,
 tum ab Achille Neptuni opera
 Iliad. v, 291 sqq. Alii ad Ve-
 neris in ipso Trojæ excidio
 monitum referunt sup. II, 589
 sqq. et 632. *promisit—vindi-*
cat, quandoquidem hæc tem-
 pora aliquid commune habent;
 cf. Serv. h. l. *gravidam im-*
perii Italiam, quæ multos im-
 peratores est paritura, explicat
 Serv. probante Cerda et ipso
 Burmanno. Tenue tamen hoc,
 saltem h. l.; etsi verum. cf.
 II Georg. 169 sq. Melius alii
populum late regem lib. I, 21
 huc vocant; sed verba non
 expediunt. Scilicet poetice
imperii dictum pro imperio,
 quo terrarum orbem com-

plexura erat Roma. *gravida*
 igitur *imperii Italia*, in qua
 magnum futurum erat impe-
 rium, ut inf. X, 87 *gravidam*
bellis urbem, quæ bellum gerit.
 Præstat tamen *gravidam im-*
perii intelligere Italiam, quæ
 multos potentes et late impe-
 rantes populos protulit; quo
 sensu, nec alio, dictum arbi-
 tror apud Aufon. Epigr. IV
Imperii gravidas Pannonias.
 At Claudian. Fescen. XII, 24
imperio fetam domum ad com-
 munem rationem dixit, quæ
 multos imperatores habuit.
proderet, protenderet, propa-
 garet, ut bene Serv. Respici-
 unt autem hæc dicta lib. I, 257
 sq.

232—237. Omnia cum dig-
 nitate efferantur. *Si nulla*,
 si non—nec ipse labores susci-
 pere

Nec prolem Aufoniam et Lavinia respicit arva?
 Naviget. Hæc summa est: hic nostri nuntius esto.
 Dixerat. Ille patris magni parere parabat
 Imperio: et primum pedibus talaria necit
 Aurea: quæ sublimem alis, sive æquora supra, 240
 Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.

236. Hæc pr. Goth. sec. *conspicit* Hugen. vide ad v. 225. *Laviniaque* Sprot. et Exc. Burm. v. ad l. 2. et pro *nav.* v. Burmann. ad Ovid. Met. III, 492. — 237. *hoc summa est* emendabat Heumannus, docte quidem, sed frustra. v. Burm. idem *hic nostri nuntius est*, ut ab alia manu adjecta recidebat, adversante et hic Burmanno. Sed neuter videt, *nuntius* h. l. esse non narrantem, sed id quod nuntiatur. *hæc summaque* Dorvill. *hic* Commelin. *hinc* a. Oudart. et Zulich. — 238. *volebat* sec. Moret. v. inf. 390. — 239. et abest ab Hamb. sec. *primo* Goth. tert. *Imperii*, *primum* Hamb. pr. Leid. a m. sec. — 240. *æquora juxta* mss. ap. Macrob. V, 6, ex v. 235 puto. — 241. *flamine* tert. Rottend. *fulmine* alter Hamb. *portent* Medic. a m. pr. et alii duo Heinsf.

pere vult pro sua laude ac gloria. Burmanni ratio, ut *super* sit, insuper, admodum dura est. *invidet*, eum privat fatali sede. cf. inf. 267. 274. 355. *prolem Aufoniam*, cf. 230. inf. 274. 275. VI, 756, progeniem, cui fata imperium Italiæ decreverunt.

238 sqq. Ex Iliad. v, 339 sqq., ubi Mercurius ad Priamum, et Odys. v, 43 sqq., ubi ad Calypso mittitur: hæc adumbrata esse, jam ante monitum. Adde Odys. v, pr. Virgilium sequuti sunt alii, ut Statius I Theb. 303 sqq. Ovidius etc. Sed classicus de Mercurii officiis locus hic. *evocat* v. c. Protefilaum. v. Hygin. f. 103. cf. Orphic. Hymn. 56. Æschylus Pers. 642 seqq. *mittit*, ducit, Gr. Tom. II.

τὰς ὕψας ὡς ἔμνη, ὡς ἔμνησεν. *dat somnos adimitque*: ex Od. v, 4. *lumina morte resignat*. Quis verbi sensus sit, dubitatur. Ad sententiam loco tam accommodatum esset nihil, quam Serviana ratio, primo loco posita, qua per *claudit* redditum videas. Nove scilicet pro obsignare, occludere, ita dixit *resignare*. Verum nec exemplum memoratur, in quo seu *resignare* seu simplex *signare* eo sensu adhibitum sit, nec alibi facile hoc Mercurii officium laudatur, ut morte oculos claudat. Ad vulgarem verbi usum *resignat lumina* est, aperit, morte, in morte: atqui hoc dices repugnare rerum naturæ, nam morte clauduntur oculi; nisi argutari malis et ad oculos morte rigentes et manu comprimendos

Turn virgam capit: hac animas ille evocat Orco
 Pallentis; alias sub Tartara tristia mittit;
 Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.
 Illa fretus agit ventos, et turbida tranat 245
 Nubila. Jamque volans apicem et latera ardua cernit

242. rapit Menag. pr. *ille vocat* una vocali elisa Longob. Pierii, et Mentel. pr.—243. *sub Tartara tristia*. Ordinem Burm. e codd. Pier. Heinf. et suis restituit. Adde fragm. Vatic. Alii *sub tristia T.*—244. *limina* Gud. et Rottend. pr., quod Burm. arripit et probat, ut Mercurius defunctorum animabus resignet et aperiat limina inferorum. Verum ita nec diversum hoc ab illis: *sub Tartara tristia mittit*; nec *limina* absolute ita de inferis locis dici posse videntur. cf. not. In fragm. Vatic. totus versus ad calcem pagellæ erat adscriptus. Equidem malim *hemistichium abesse: et lumina morte resignat*: quocumque te interpretatione veritas, sententia est a loco aliena.—245. *transnat* Zulich. et Wall. cum nonnullis Pier.

primendos referre. Forte tamen ita accipiendum erit: *morte*, mortuis. Dictum hoc esset ad exemplum Pindari Nem. 10 f., ubi Castor e morte revocatus ἀναλβὼν ὁρμαλμῶν: ut ita Mercurius mortuos in vitam revocare dicatur. Munus tamen hoc Mercurii aliis exemplis probari nequit: sin ad evocationem Manium referas, ea jam præcessit. Potest tandem *resignare* accipi pro solvere, ademptis et subductis viribus: ut in vetere Epigrammate: *Et postquam fatiis morientia lumina solvit*. et inf. V, 856. Nulla ratio satisfacit; quia jam antecessere illa, quæ eandem rem declarant: *evocat animas* et *sub Tartara mittit*; præ reliquis tamen media illa ratio usui loquendi consentanea.

245. *Illa fretus*, ut toties Homerus. ὠπρωδὺς, pro, cum

illa. agit ante se, quis dubitet? dum volatu per auras fertur.

246—251. Famofum Atlantis nomen jam in vetere Græcia, navigantium, putò, fabulis, ut cæteræ fabulæ Li-byæ, mox in epe de Perseo, Hercule, Argonauticis receptæ et ornate: cf. *Notas ad Apollod.* p. 681 et alibi. Obvia vel rûdi hominûm generi imago montis in viri effigiem conversi; hinc ducta frequens illa Atlantis tamquam vasti gigantis descriptio, cumque cælum inniti videatur altissimorum montium vertici, hinc Atlas cælum ferre creditus. Apud Pindar. Pyth. 1, 36 Ἄττινα οὐρανὸν ἵκτω; et Homér. Od. α, 52—54 de ipso Atlante, ἵκτω δὲ τὴν κοίτην οὐρανοῦ etc. et hinc alii, quos vide partim ap. Cerdam h. l. Reliqua de Atlante firmat Leo Africanus

247. *falsis* aliquot Burm.—248. *Adoni* Ven. et Goth. tert. a m. sec. qui *notulus* Montralb., sed *vis* Prudentii quoque imitatione firmat Heinsum a. Beda ap. eund.—249. *Pianiferii* Gud. et duo Leid. *Pianiferii* tert. Rottend. *et cado* Parrhaf. a m. pr. *quasus* apud Bedam et in binis Moret. ac Donato. Hinc et emendatio Heinsum in Sillo I, 406 loco hinc expresso firmari poterat, aut, si firmata satis esset, eandem lectionem in Virgilio stabilire. *imbr* Beda et Goth. sec. *igni* Goth. pr.—250. *flaminis* Goth. pr.—251. *regis* Gud. *rigus* tert. Rottend.—252. *St* et *Cyllenus heros* Wall. *Non paribus priamus* Dorvill. *quonvis hic vertice* casti Lutat. ad Statium, sed ex lib. I, 235, uti Burm. vidit.—253. *St* et duo Burm. *tantis* Goth. pr. *pullare* Ven.—254. *cirius* *quis* Parrhaf. et sic Cuningh. e. codd. Markland.—255. *contra* *iusta* Dorvill. et omiffum *humilis*. vid. Burmann.

252. *nitens* h. l. de volatu.
paribus alis, leni volatu, ut
Serv. cf. IX, 14. Cogita de
eo temporis momento, cum

253—255. Ante oculos Odyll. 2. 50—54. ubi avis *ἀέας* expressa, quod *fulica* esse putatur. *ad undas*, versus mare mediterraneum, quod Carthagine[m] attingit, *ἰὲ νῆσους* *πύργους*. In eo non argutandum, quod tam parum itineris compendium fecit Mercurius, dum Atlantem prius adit, quam Carthaginem; Specatur tantam Atlantis altum jugum, cui deus ex conlo descendens primo loco insisit, hinc ad

302 humiliora

- * Haud aliter terras inter cœlumque volabat;
- * Litus arenosum Libyæ ventosque secabat
- * Materno veniens ab avo Cyllenia proles. 258

256. 257. Ingrati versus, et sono in voce extrema eodem bis redeunte, et impedita verborum structura. Haud facile fuit qui Maronem legeret, quin ad hos versus offenderet. De structura v. not. In codd. Medic. et multis aliis Heinssii et Burm.: *ac Libyæ*, vel *et L.*, at Gud. a m. pr. cum aliis *ad Libyæ*, quod Brunkium prætulisse video: *ventosque* Ven. Sed hæc parum juvant. Heinss. conj. *cælumque volatu*, vel *volando*. Elegantior est Bentleii emendatio ad Horat. I Od. 34 *legebat*. Tan. Faber verum alterum: *Litus arenosum* jugulabat, qui et Zulich. deest; verum, si hunc solum sustuleris, sententia manca relinquitur. Hoc enim agit poeta, ut Mercurii volatum juxta mare ac litus declaret. Sunt tandem codd. Pierii et Heinssii et bini Gothani, cum Erf. a m. sec., in quibus versus *Materno veniens* præponitur alteri: *Litus arenosum*; hoc arridebat Heinssio, eum sic ingratus sonus tollatur. At Burm., qui docte de hoc loco egit, vulgatum ordinem (cujus etiam in fragm. Vatic. vestigia videntur) tuetur similibus versuum exemplo, in primis lib. X, 213. 214. Ita maneret saltem hoc: esse versus similes in Virgilio, non minus male cudos. Præstat dicere, esse versus Virgilii, sed manum ultimam eos haud esse expertos. At nec minus probabilitatem habet illud, non modo unum vel alterum, sed omnes tres versus: *Haud aliter. Littus a. Materno v.* deberi inepto interpolatori, qui desiderabat comparisonis apodosis, qua illa ad Mercurium transferretur. Sunt autem versus tam jejuni et falebrosi, ut vix de fraude facta dubitare liceat. Habeo quoque assentientem hac in re sagaciss. virum Jac. Bryant: nec vereor, quin idem sensuri mecum sint viri docti, qui hæc legunt.—258. In nonnullis desiderari hunc versum, notavit Ge. Fabric.

humiliora loca procedit. Si antiquiorem poetam ante oculos habuit, quod suspicor, ille alio modo hæc adornaverat; Persei enim et multo magis Herculis iter in Libyam fit inde ab occidente.

256—258. Si lectio sana esset, distinguere malim cum viris doctis post *Libyæ*; ut fit: *Mercurius volabat inter terras cælumque* (Μεσσηνίου γαίης τε καὶ ἑσπερίᾳ ἀνέχοντος Iliad. 2, 769 de Junonis equis) ad, vel

versus, *Litus a. Libyæ*; ut v. 253 *ad undas*. Omissio præpositionis satis frequens poetæ; et sic aurium etiam fastidio occurritur. Burmannus in vulgata distinctione acquiescit, et ad scriptorum morem refert, quo verbum ad alterum tantum subjectorum proprie spectat; ut deficiat aliud verbum simile post *Littus a. Libyæ* sc. peragrabat. *Materno ab avo*, per Maiam, Atlantis f. Verum de toto loco v. V. L.

Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
 Ænean fundantem arces ac tecta novantem 260
 Conspicit: atque illi stellatus Iaspide fulva
 Ensis erat, Tyrioque ardebat murice læna,
 Demissa ex humeris: dives quæ munera Dido
 Fecerat, et tenui telas discreverat auro.
 Continuo invadit; Tu nunc Carthaginis altæ 265
 Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
 Exstruis? heu regni rerumque oblite tuarum!

259. *alletis* duo Burm., item *magalia*.—260. *tela* n. ed. D. Heinf. operarum vitio.—261. *ae illi* Goth. tert.; an *ecce illi*? *fulva* Erf. Sed defuit, arbitror, et his manus secunda posita; et Tucca cum Varro versus inchoatos coagmentarunt; sinierat forte poeta alterum locum in *Conspicit*. tum alter adscriptus erat: *illi stellatus I. f.*—262. *læna, læna*, *læna* aberrant in *læna*.—263. *Dimissa* multi, ut solent. cf. Burm.—265. *vadit* tert. Rottend. a m. pr.—267. *Construis* Zulich.

259—261. *magalia* v. sup. I, 421. *arces* pro munimentis urbis et pro ipsa omnino urbe. vid. sup. I, 424. 425. *fundantem*, fundamenta ponentem; proprie, fundamentis jactis inaedificantem. *tecta novantem*, privatas aedes novas educentem. cf. Burm.

261—264. *Conspicit*; atque *illi*. Offendit hæc oratio tamquam paullo jejuniore pro tali carmine, nec accurata illa vestitus descriptio in medio rerum cursu expectabatur. Ut saltem atque abesset! Sed libri nil mutant. Nec rem expedit, si ab *illi* ad *auro* parenthesis facias. *stellatus* exquisitè pro distinctus ac fulgens, sc. in capulo et vagina. *iaspide ful-*

va, epitheton non urgendum. Non enim inter præstantiores sui generis fulvæ numerantur. v. Plin. XXXVII, 37. quem tamen *fulvas* iaspides omnino memorare non video, quod tamen Servius affirmat, nisi *fulva* pro viridi accipienda, ut inf. V, 309 *fulva oliva*. *ardebat* ornate pro erat. *telas* int. staminia. Erat igitur vestis hæc crassa, *læna*, ipsius Didonis manibus texta. conf. inf. XI, 73, et III, 483.

265. *invadit*. Habitum futuræ orationis offendit. *Serv.* Malim tamen simpl. pro *ag-greditur dictis*, *alloquitur*, habere dictum.

266. *uxorius* cum dilectam dictam, ad Didonis arbitrium.

Ipse deum tibi me claro demittit Olympo
 Regnator, coelum et terras qui numine torquet;
 Ipse hæc ferre iubet celeris mandata per auras: 270
 Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
 Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
 Nec super ipse tua moliris laude laborem;
 Ascanium surgentem, et spes heredis Iuli
 Respice; cui regnum Italiæ Romanæque tellus 275
 Debentur. Tali Cyllenius ore locutus
 Mortalis visus medio sermone reliquit,
 Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.

268. *claro tibi me* Menag. pr. *dimittit* multi et hic. — 269. *ac terram,* et *terram* alii ap. Heinf. *qui fulminis* Parrhaf. — 270. *celsum* sec. Rottend. — 271. *Quis* Gud. *t. omnia* ed. Ven., male. — 273. *Nes.* Exc. Burm. *sua* Mentel. pr. Totus versus abest a Medic., cum quo convenit Goth. tert., in nonnullis manu secunda insertus aut margini adscriptus. Apud Pompon. Sab. legitur: "*Nec super* secundum Apronianum." Videtur aliquid excidisse. Nam corrector ille Virgiliani operis (v. Tom. I post præf. de cod. Mediceo) versum hunc resciderat, ut ex Medicej codicis lectione apparet. Vss. 271—275 facti ad vss. 232—236. Pierius nil de suis monuit, qui adeo nihil novasse videntur. — 274. *spes surgentis* pr. Hamb. Dorvill. ex lib. X, 524, aut potius ex anteced. verbis. — 276. *Dabitur* Hugen. et pr. Rottend. a. m. pr. v. IX, 619. *voce locutus* Dorvill. — 277. *C. o. h. Mortalis* Ge. Fabric. in ms. junctum viderat, in sermone aliquot Burm. *relinquit* Exc. Burm. — 278. *invanuit* Hugen. *umbram* Ven.

268 sq. Versus ex Iliad. 2, 201. *claro Olympo.* Ὀλύμπῳ αἰνέοντες. *torquet* exquisiti-
 us quam *mover*, cf. XII, 180. *numine* h. l. vi sua. *teris otia*,
 exquisite ut *consumitur*, *teritur*
tempus. Exemplis rem firma-
 vit Marklandus ad Stat. III
 Silv 5, 60. Liv. I, 57. cf.
 Burm. *surgentem* mavult di-
 cere poeta, quam *crecentem*.
 cf. I, 366.

276—278. *tali ore*, orati-
 one. *Servo*, Discessum hunc
 dei non expectata Aeneæ ex-
 cufatione aliquantum artis ha-
 bere, etiam Cerda vidit. cf.
 inf. 388 sqq. quamquam hoc
 in deorum alloquiis frequentis-
 simum esse solet. cf. inf. IX,
 656. 657. add. sup. Excursi
 ad lib. I, 402. — 279. 280. Homericæ: 279
 δι τὰ φῶν. Οὐδαὶ δὲ τείχεσσι ἔσαν
 — δαλίσσῃ

At vero Æneas adspectu obmutuit amens,
 Adrectæque horrore comæ, et vox faucibus hæsit.
 Ardet abire fuga, dulcisque relinquere terras,
 Adtonitus tanto monitu imperioque deorum.
 Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furem
 Audeat adfatu? quæ prima exordia sumat?
 * Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit
 illuc, 285
 * In partisque rapit varias, perque omnia versat.
 Hæc alternanti potior sententia visa est:
 Mnesthea Sergestumque vocat, fortemque Cloan-
 thum
 Classerem aptent taciti, socios ad litora cogant;

279. *obmutuit* alter Menag.—282. *Exortusque* pr. Hamb. pro var.
 lect. v. inf. V, 138.—282. *imperio monituque* ap. Priscian. lib. XI.—
 283. *agit* sec. Rottend. *quoniam* tres Burm. et ita Nonius. *quoniam* Leid.
 —284. *offertum* Exc. Burm. *et quæ* alii, sed fustulit *et* et Heinf.,
 Pierianorum et suorum librorum auctoritate.—285. *Alis* omnes codd.
 et Schol. Cruqu. Horatii II Od. 16. Importunum tamen et forte ex lib.
 VIII, 20 illatum, ubi duo hi versus repetuntur. Placet Heinf. conj.
Utque animam. Brunck. utrumque versum omisit, suo periculo.—286.
 deest Gud. a m. pr., item fragm. Vatic. a m. pr.—288. *fortemque* *Ser-
 gestum* optimi libri Medic. Gud. et alii ap. Pier. et Heinf. et fragm. Vatic.
 ac duo Goth., et potest vulgata ex lib. I, 510 repetita videri; unde etiam
Antibæ in nonnullos venit. *Megles, Cloanto* al.—289. *aptent* *parant* Goth.
 sec. et tert. *faciuntque* vulgg., sed *et* qui fustulit Heinf. post Pier. secundum
 codd. *ad litora* Exc. Burm.

—*Δαλαρὶ δὲ οἱ τοῦτο φωνή.* cf.
 Iliad. ω, 358 seq.

281—284. Egregii versus
 rerum veritate et verborum di-
 lectu. *Heu? quid agat*, ut IX,
 399 et al. *ambire*, cum dilectu
 pro adire.

285. 286. Potant expressum
 Homericum *διὰ δὲ πρὸς μεγίστην*
 ; et v. 287 *ὦ δὲ δὲ οἱ*

φρονέοντι διακονεῖν ἑλπίδων ἰσχυρὰ;
 ut Iliad. ε, 23. w, 647—652
 et sæpe alibi. cf. Od. λ, 228.
 289. *dividit* efficacius quam
 vertit, volvit, ut V, 701. 702.
alternanti, varia mente trac-
 tanti. *Servo*; immo alternis
 animo versanti hæc.

288 seq. Forma orationis
 poetam docet, pro, Hoc—
 optimum

Arma parent, et, quæ sit rebus caussa novandis, 290
 Dissimulent; sese interea, quando optima Dido
 Nesciat, et tantos rumpi non speret amores,
 Tentaturum aditus, et quæ mollissima fandi
 Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
 Imperio læti parent, ac jussa faceffunt. 295
 At regina dolos (quis fallere possit amantem!)
 Præsensit, motusque excepit prima futuros;
 Omnia tuta timens. Eadem in pia fama furenti
 Detulit armari classem, cursumque parari.
 Sævit inops animi, totamque incensa per urbem 300
 Bacchatur; qualis conmotis excita sacris

290. *parent* alter Hamb. et abest ab ed. Junt. et quæ rebus sit Gud. cum fragm. Vatic. et binis aliis. Totum versum omittit alter Gudianus. — 294. *quis* Heinf. e libris, ut Virgilii mos fert. Vulg. *qui*. — 295. et j. fragm. Vatic. *faceffunt* Franc. *cepeffunt* pr. Hamb. pro var. lect. — 296. *dolo* Ven. a m. sec., scilicet ut jungatur *dolo fallere*; *qui* Mentel. tert., ut sit *quomodo*. Verum sic sententia jugulatur. *posset* aliquot Burm. — 297. *accepit* aliquot Pier. — 298. *fata* Goth. tert. a m. pr. et Menag. pr. *furentis* Medic. a m. pr. et hoc illustrat Pompon. Sab. "Apronianus ait, *furentis*, sicque intelligit: "eadem fama furentis Didonis detulit armari classem." Et si hic Apronianus illam lectionem non probasse, sed damnassee, videtur.

optimum factu visum est, vocare Mnestheum—eosque jubere naves clam instruere, focios navales convocare (cf. Odyss. ξ, 332), expedire armamenta navalia, et dissimulare, qua de causa hæc præter expectationem faciant.

293. 294. Pro tentaturum aditus—tempora—et modum, qui sit rebus agendis et consiliis accommodatus. *Aditus* cf. inf. 423 de alloquio. *mollissima*, quando de discessu consilium ei exponi posset mollissime, cum minimo ejus dolore.

296 sqq. Egregie omnia hæc ad affectus amoris veritatem, multoque magis in Didonis a v. 305 sqq. oratione. Obvium tamen in talibus, singulorum dictorum vim, ac verborum dilectum, percipere et æstuantis animi signa agnoscere.

297—301. *excepit* auribus, sensu; animadvertit. *furenti* pro ei. *impia fama*, h. l. *favæ*. *Bacchatur* summa cum vi dictum pro discursitat.

301—303. Hæc sunt vetustiora illa Bacchi orgia ac sacra

Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithæron.

Tandem his Ænean conpellat vocibus ultro:

Diffimulare etiam sperasti, perfide, tantum
Possse nefas? tacitusque mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris fidere classem,

302. *Thyias* c. Brunck. recepi adstipulante Medic. Pierii, fragm. Vatic. a m. pr. Gud. et Mentel. pr., et sic ex Velio Grammatico repone-
nere volebat Pierius, recte puto; etsi prior in *9to* natura longa est.
cf. Burm. h. l. et Benth. ad Horat. II Od. 19, 9. *Thyas* vulgo, ut ple-
rumque; sic et *Harpys* male pro *Harpyia*. *Theias*, *Tbias* alii vitiose,
uti mox *triaterica*, *triatericba*. *stimulat* Dorvill. a m. sec. *trepidant tr*.
Velius Longus ap. Heins. *Bacchi* fragm. Vatic., sed o adscripta.—
303. *nocturnusque* Burm. e Lutatio. *nocturnusque* Gud. *nocturnoque* Erf.,
quod ferri posset. *Cithæro* Wall.—306. *discedere* multi ap. Burm. et duo
Goth.—308. *vulnere* Exc. Burm.—309. *moliri* Medic. cum alia
Heins., ut jungatur cum *properas*; non male.

sacra *tristia*, tertio quoque
anno a Thebanis celebrata, a
Thracibus in Græciam illata,
diversa ab Atheniensium Dio-
nysiis, et inter sacra veterum
hominum enthusiastica primo
loco numeranda. Extra urbem
in monte Cithærone nocturnis
discursibus religio hæc arcana
a mulieribus quoque frequen-
tabatur. Hinc singula in his
versibus illustranda. *commo-
vere sacra* voc. proprium in
sacris de initio caerimonie
facto. Bene Serv. "Verbo
antiquo usum tradunt. Mo-
veri enim sacra dicebantur,
cum sollennibus diebus aperie-
bantur templa instaurandi fa-
crificii causa." *Baccho audito*,
dum clamatur, Io Bacche!

TOM. II.

orgia stimulant Baccham, incen-
ditur ejus animus inter sacras
cerimonias, quas parari videt
et audit. cf. loc. Tryphiod.
357 sqq.

305. v. ad 296. Potuit
poëta in hac Didonis expositu-
latione ante oculos habere alte-
ram illam Medæ apud Apollon.
IV, 356 sqq.; diversa tamen
Medæ et Didonis conditio ac
fortuna, nisi quod utraq; pu-
dorem violaverat. Comparat
cum iisdem Ariadnes querelas
Ursin. ap. Catull. LXI, 133
sqq.

309. *hiberno fidere* ut Georg.
I, 1 *quo fidere*: quoniam ad
siderum ortus et occasus navi-
gatio fiebat; instante autem jam
ea anni parte, qua tempestates

3 P

et

Et mediis properas Aquilonibus ire per altum, 310
 Crudelis? Quid? si non arva aliena domosque
 Ignotas peteres, et Troja antiqua maneret:
 Troja per undosum peteretur classibus æquor?
 Mene fugis? Per ego has lacrimas, dextramque
 tuam te, 314

(Quando aliud mihi jam miseræ nihil ipsa reliqui)
 Per connubia nostra, per inceptos Hymenæos;
 Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
 Dulce meum; miserere domus labentis, et istam,
 Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
 Te propter Libycæ gentes Nomadumque tyranni
 Odere; infensi Tyrii: te propter eundem 321
 Exstinctus pudor, et, qua sola sidera adibam,
 Fama prior. Cui me moribundam deseris, hospes?
 Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat.

310. *In mediis* pr. Hamb. *per Austrum* Goth. sec. — 311. *arma* Goth. sec. a m. pr. cf. ad l. 550. *domosque* aliquot Pier. — 312. *si Troja* Goth. tert., satis bene. — 314. *tuamque* multi ap. Burm., sed haud dubie vitiose. *te* Aproniani lectionem esse, Pompon. Sab. monuit. — 315. *relinqui* Franc. Versus deerat Parrhas., at Venetus ei præponit alterum: *Per connubia n.* — 316. *inceptosque* aliquot Burm. — 320. *Libycæ* pr. Moret. et sic Arustian. Messius ap. Heins. *Libie* Dorvill. *Nomadumque* multi et *Numidumque*. Hoc jam Pierius præferebat. Sed Græcum poetæ haud dubie placuit. *Numidæque* sec. Moret. cf. inf. 535 et al. — 321. *et te* pr. Hamb. — 323. *Cur me* duo Burm., male. *morituram* legitur ap. Priscian. lib. XIII, aliter scripti.

et procellæ crebriores esse solent, classem ædificabat Æneas. cf. sup. ad 52. Exc. II ad lib. III.

311—313. Atqui hoc, mari procellis turbato navigare, ne tum quidem faceres, si reditus in patriam pateret.

315. *aliud nihil*, scil. quod

sperare de me possis. Comparrant Eurip. locum (in Iphig. in Aul. 909 sq.) Hec. 818 sq. et v. 316 sq. Iliad. o. 39. *incepti* H. sunt recentes, nihil aliud, adeoque ipsa novitate dulces, ut Serv. Mox *Libycæ* g. v. sup. 196 sqq.

320—324. "Dicitur ingenti

Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
 Destruat, aut captam ducat Gætulus Iarbas?
 Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
 Ante fugam suboles; si quis mihi parvulus aula
 Luderet Æneas, qui te tamen ore referret;
 Non equidem omnino capta ac deserta viderer. 330
 Dixerat. Ille Jovis monitis inmota tenebat
 Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
 Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando
 Enumerare vales, numquam, Regina, negabo
 Promeritam: nec me meminisse pigebit Elissæ; 335

326. *Destruit* pr. Moret. et Exc. Burm. *an captam* sec. Moret.—
 328. *parvus in aula* tres Heinf., sed vulgatam tuetur Juvenalis imitatio
 Sat. V. 138 *nullus tibi parvulus aula Luforis Æneas*; et Catulli exemplum
 LVIII. 216.—329. *qui te tamen* e Medic. et aliis præstantioribus etiam
 Pier., et Arufiano Meflio, Heinfius, post Bened. Vulgo: *qui te tantum*,
 alii *qui tantum te*.—330. *aut* alii codd. et edd. ante Heinf. *ac destructa*
 Puget. *videret* Menag. alter.—331. *invisis* Goth. tert., non *infecte*.
 —332. *tenebat* alter Hamb., sed v. lib. I. 211.—335. *nec te* Serv. ad
 I Æn. 74. *Elissæ* Heinf. cum Mediceo et melioribus; et sic Græcis
 "Ελισσα. Vulgg. *Elisa*.

genti affectu hos versus pronuntiasse (Virgilius), cum privatim paucis præsentibus recitaret Augusto; nam recitavit primum libros tertium et quartum." Hæc Serv. et ex eo Pompon. Sab. cf. Vita Virg. 6. 46; et sunt sine dubio verus tales, ut vel legentis vel audientis animum commoveant. Profecit ex iis Ovid. Epist. Didus v. 121 sqq. *Fama prior*, quam habui ante tuum adventum. v. Burm. *de conjuge*, hoc solum nomen (sc. *hospes*) mihi restat de te, qui fueras antea conjux. v. Burm.

325—330. *Quid moror?* quin

statim moriar. *Pygmalion dum mœnia destruat*: propter illa v. 360 sqq. *Luderet* ornate et suaviter pro *esset*. *capta ac deserta* graviter pro *relicta a te*, cum respectu ad Iarbam v. 326, cui relinquitur captiva abducenda. Cæterum qui v. 328 reprehendunt, nostris moribus rem æstimant; quod in vetere poëta parum recte fit.

331 sqq. *inmota*, ut nec aspiceret et miserationem Dido- nis vultu argueret. cf. 369. *curam*, h. l. dolorem. *tandem*, ὅψι δὲ δὴ Homericum.

335. Comparant Iliad. x. 387. 388.

3 P 2

336.

Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere
furto

Speravi, ne finge, fugam; nec conjugis umquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.

Me si fata meis paterentur ducere vitam 340

Auspiciis, et sponte mea componere curas:

Urbem Trojanam primum dulcisque meorum
Reliquias colerem; Priami tecta alta manerent;
Et recidiva manu posuisssem Pergama victis.

336. *Dum meminisse* Wall. *regit* Heinf. e Medic. et aliis. Vulgo *regat*, alii *regat*. tert. Moret. *regis*.—337. *Pro re* ed. Dan. Heinfii, male. v. Burm. *loquor* sec. Rottend. et tres Burm. *ego* deest ibidem in nonnullis. *furtim* pr. Moret., ut alibi. cf. Burm.—338. *nec finge* tres Burm. cum Goth. tert. *ne conj.* Exc. Burm.—339. *baud hæc* Goth. pr.—340. *voluissent d.* unus Pierii.—341. *aut sponte* Hamb. alt. *meas* idem cum aliquot aliis. *deponere* Vratiss.—343. *et ante Priami* secundum codd. Pierii et suos sustulit Heinf.—344. Si *Aut r.* legas, sententias aliter jungere licet: *Priami t. a. manerent*, *Aut r.* ad mei animi votum, aut superesset Troja, aut a me restitueretur. *redivoiva* aliquot Pier., sollenni varietate.

336. εἰς τὸν αὐτὸν 'Εν 54. *Στοι μὴν* Homericum, ut Iliad. 1, 605 et alibi.

338 sq. *Prætendi* accipiunt, prætuli. Sane nota res est τὸ δαδ-γῆν in nuptiis. Sed non ipse sponsus faces fert. Malim eo sensu positum, quo v. 172 *prætendere*; ut se nunquam tædas, iustas nuptias, *prætendisse*, præ se tulisse, suæ cum Didone consuetudini nomen iusti matrimonii tribuisse dicat; nec *hæc in fœdera*, h. e. in has leges, consensu, ut conjux essem. Et sic jam Guellium accepisse video.

340—344. Comparant O-

dyss. π, 148 sq. *meis auspiciis* idem quod *sponte mea*, sed ornatus, meo lubitu ac voluntate. *componere curas*, exquiesce, res ordinare: nam *curæ* pro studiis, negotiis, et de v. *componere* cf. sup. ad I, 249. Si mihi vivere liceret, ubi vellem, tamen vel sic cæteris omnibus præferrem hoc, ut locum veteris Trojæ incolem urbemque everfam rescirem; tantum abest, ut Carthagine vitam exigere malim. Arguantur interpretes. *Reliquias meorum* aliter vix intelligas, quam cineres et ossa, adeoque sepulcra. *Priami tecta manerent*: superessent

Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo, 345
 Italiam Lyciæ jussere capeffere sortes.
 Hic amor, hæc patria est. Si te Carthaginis arces
 Phoenissam, Libycæque adspectus detinet urbis:
 Quæ tandem, Ausonia Teucros confidere terra,
 Invidia est? Et nos fas exera quærere regna. 350
 Me patris Anchisæ, quoties humentibus umbris
 Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,

345. *Gryneus*, *Crineus*, *Cryneus*, passim scribitur vitiose. Est enim *Reginus*. *Cirrhæus* pr. Hamb. pro var. lect., quod per se non malum esset, a Cirrha prope Delphos ductum. *crinitus* un. Guelpherb. in Exc. Sax.—346. *visere capeff.* Goth. sec., in scitia librarii.—347. *hic patria est* tres Heinf. *Carth.* *alta* Ven. et Gud. pro var. lect.—348. *Libycæ* Dorvill. *affectus* Hamb. alt. *demeret* Servius in novis et emendatis libris legi testatur; quod J. Fr. Gronovio et Heinsio arridebat. Sed bene illud refellit Burm., et *detinet* tuetur tamquam quod proprium hac in re sit.—349. *Teucro* Hugon. *Troas* Ven. *confidere* duo Burm., perpetua variet. v. ad VI, 67.

superessent adhuc, scil. restituta a me. Nam alterum jejunum esset: voluisssem Trojam non everti! *recidiva Pergama*; delectatur hac voce Virgilius et alibi, sive a furculis sive a femine repullulascence petita; *recidiva posuisssem*, restituissem, iterum excitaissem. Tribus autem modis eandem rem declaravit; ne forte in animum veniat legere *Aut recidiva*, vel cum Burm. *colerem* pro *coluisssem* positum putare; Dicendum potius, *posuisssem* pro *ponerem* dictum. Sed et alterum recte.

345. 346. Omnino Apollinis oraculum Deli (sup. III, 94 sqq.) acceptum significari, Servius volebat, et cum eo alii, quos vidi. Ita tamen vix locum haberet, frigeret utique,

repetitio illa: *Gryneus Apollo* (cf. ad Ecl. VI, 72) et *Lyciæ sortes* (sup. 143): malim itaque ad responsa Apollinis referre in utroque templo, et illo apud Myrinam *Æolidis*, et hoc ad Patara, accepto. Plura autem hujusmodi vaticinia ac *sortes* *Æneæ* in Italiam adventum prædixisse, supra vidimus in Disquis. de *Æneid. Invent.* 6. VI sqq. Ex iisdem priscis historiis ducta somnia v. 350 sq., ut ibidem notavimus.

347. *Hic amor*, cum vi dictum de patria, quam amat, colit, cujus tanta caritas est: cf. sup. III, 134.

350. *Quæ invidia est?* quid vetat, quominus id fiat? ut passim *φθόνος* et *invidere*. v. Burm.

351. Comparant Iliad. 4, 105

Admonet in fomnis et turbida terret imago.
 Me puer Ascanius, capitisque injuria cari,
 Quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus arvis. 355
 Nunc etiam Interpres divom, Jove missus ab ipso,
 (Testor utrumque caput) celeris mandata per auras
 Detulit. Ipse deum manifesto in lumine vidi
 Intransem muros, vocemque his auribus hausi.
 Desine meque tuis incendere teque querelis: 360
 Italiam non sponte sequor.

Talia dicentem jamdudum averfa tuetur,
 Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
 Luminibus tacitis, et sic adcesa profatur:

353. *in fomnis* una voce Franc. et Reg. v. ad II, 220. *noctis imago* Hugon., lapsu librarii.—354. *capitisque injuria sacri* Ven. et Vratill.—355. *et deest* Zulich., non male.—356. *Huc etiam* Hugon. *rursus* ab Goth. tert., imperitia librarii. *ab alto* aliquot codd. ap. Heinf. et Burmannus, quem vide.—357. *utrumque* Goth. pr.—358. *in* deest Witt. Wall. Erf. *limine* tres, ut al.—360. *Dum sine* Goth. tert. *neque teque* vid. Burm. ad Lucan. IX, 985. *inceffere* pr. Hamb. pro var. lect. *querellis* vetustiores libri Pier. et Heinf.—361. *quero* Dorvill. cf. Burm.—362. multi *adversa*, pessime; et si Burmanno non displiceat. *versa* Dorvill.—364. *precatur* ed. Cerdæ; nescio an et aliae, obvio lapsu.

105 sq. *furgunt*, oriuntur: v. I Georg. 440.

353. *turbida imago*, turbata, tristis, ut V, 695, ita verius Serv. Ad 354 conf. sup. 234 sq.

356 sqq. Adornata verba, ut Iliad. ω, 223. *utrumque caput*, meum ac tuum. Hoc in verbis ad Didonem habitis magis consentaneum, quam, si Æneæ et Ascanii intelligas. Formula jurandi ipsa satis est nota, nec de ea queritur. Mox, *manifesto in lumine*, ut

solent dii mortalibus occurrere. v. Exc. XIII ad I, 402. *ισιδεαυον αυτον* Iliad. ω, 223.

360. Iliad. ι, 608 *Μη μοι σινγχασι θυμὸν ἐδυσχίαντος καὶ ἀχέων* *Ἀτρεΐδης ἡγεῖται χεῖρας*. *incendere*, quam opportune positum! commovere, luctu, dolore et ira exasperare. Cerdæ laudat Catulli: *Nostros ut luctus, nostræque incendia mentis* (LXI, 226). Addunt Val. Fl. VII, 243.

362—364. Egregia animi tumidi representatio. *aversa*, adeoque

Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens 366
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.
Nam quid dissimulo? aut quæ me ad majora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?

366. seu d. Schol. Horat. I Od. 21. *durus* Oud. *coctibus* Wall. —
367. *Hyrcanæque* Goth. tert., ut ap. Dionys. Perieg. 690. 699, sed est
librarii vitium. — 368. *quod* Rottend. tert., unde Heinl. *quo d. aut quo*
me. Porro quatuor Burm. *aut quid me*, quod Burmanno non displicebat.
qui me Dorvill., quod et ipsum esse possit *qui*, quomodo. Gravius tamen
ad sensum illud alterum: *quæ me ad majora reservo?* inest enim, *quid me*
reservo ad majora? et alterum: *ad quæ majora?* et convenit: *quæ quibus*
anteferam? Jo. Schraderus, qui et ipse impeditum se senserat, emendabat
in schedis: *quæ me ad meliora reservo?* — 369. *Non f. i. n. non l. f.* *Non*
aliquot ap. Burm. Alii modo *num modo non*, ex more. *Nunc fletu a*
m. pr. *l. traxit* Hamb. *pr. a m. pr.* *texit* Mentel. *pr.*, an pro *tinuit?*

adeoque oblique, torve. vid.
Cerde. *Luminibus tacitis*, h. e.
ipsa tacens, ut v. c. VII, 343.
Non audiendus Burm.

365 sqq. Orationis hujus,
eum vehementissimis ac gra-
vissimis affectibus insurgat, vim
ac virtutem omnes satis ani-
madvertunt, et unusquisque fa-
cile percipiat. Primæ linæ
in Patrocli ad Achillem verbis
sunt: *Νηλεΐς, ἐκ δ' ἄρα σοὶ γὰρ*
etc. Iliad. π, 33 sqq., unde
quis poetarum idem non ex-
pressit! cf. Cerda et sup. Ecl.
VII, 43 sqq. *Caucasus* et
Hyrcanæ tigres poetice tantum
Didoni, non veræ, conveni-
unt; nec Homerus ad talia de-
flexit. Multo tamen magis
naturæ rerum ac veritati con-
sentanea sunt, quam Andro-
machæ verba apud Euripid.
Troad. v. 761 sqq. De aliis
Hyrcanis, quam de Caspiis,
vix quisquam hic cogitaret, nisi

Servius Hyrcanos Arabiæ (de
quibus Freretius inter alios
apud Burm. ad h. l. et Bryant
Analys. T. I, p. 209 videndus)
huc advocasset; quod si aucto-
ritate interpretum priorum fe-
cit, tenendum est. Nam ha-
bet Arabia tigres, et Bacchum
inde reducem tigris vectum
exhibet poetarum ratio. Sed
grammatico acumini res pro-
prior ac similior est.

368. Nam quorsum me
contineo? quasi verendum
sit, ne eum ira exasperem?
an majorem ullam injuriam
ac contumeliam accipere,
gravius quicquam et durius
ex hoc homine audire pos-
sum (hoc est: *quæ me ad*
majora reservo, ad majores
injurias)? In sqq. etiam hoc
observa, quam egregie hoc
ad dolorem et animi æstum
valeat, quod repente tertia
persona utitur!

Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem
est? 370

Quæ quibus anteferam? Jam, jam, nec maxuma
Juno,

Nec Saturnius hæc oculis pater adspicit æquis.

Nusquam tuta fides. Ejectum litore, egentem

Excepi, et regni demens in parte locavi;

Amisssam classem, socios, a morte reduxi. 375

Heu Furiis incensa feror! nunc augur Apollo,

370. *baud mis.* duo Burm. *miseretur* duo alii. *est* omittunt multi, male hoc quidem loco.—371. *ante feram* divisim multi. *non et neque* tres Burm.—372. *inspicit* Menag. pr., etiam bene.—373. *Nusquam est* t. aliquot Pier., male ad sententiæ brevitatem. *litore egentem* olim junxerunt Serv. et Prisc., merito improbatum a viris doctis. *litore*, est, in littore. vid. Burm. vel in littus.—374. *Suscepi* Priscian. et Codex ap. Pier., sed vulgatam etiam Seneca habet lib. VII de Benef. 24. *et regem* in p. Goth. sec.—375. *Ejectam* cl. Prisc. lib. VII et sup. versu. *classim* duo Heinf. v. sup. ad III, 5. *sociosque* vel, et s. multi, ut solet copula male intrudi. Potest hic versus post superiorem languidior videri: itaque Jac. Bryant V. C. eum delendum esse censebat.—376. *auctor* A. Hugon.

371. *Quæ quibus anteferam?* scil. tamquam leniora durioribus? h. e. Annon hæc extrema sunt? durissima et gravissima, quibus contumeliosius quicquam ne cogitari quidem possit? ut adeo illud locum habere nequeat, ferenda esse hæc tamquam modica, ne graviora experiar. Hanc sententiam mihi quidem locus, verba et ipse affectus postulare videntur. Vulgo accipiunt vel, quæ prius, quæ posterius, dicam? Ita et Servius; vel, quæ aliis majora dicam?

373—376. Divina plane hæc, sententiarum et verborum

gravitate! Et omnino magna suavitas ad amantis deceptæ sensum in his querelis de perfidia et ingrato animo. Cæterum ante oculos fuisse videtur primum Calypso Odys. 1, 130 sq., tum Euripidis Medea v. 476 sqq., forte et Ariadne Catulli in Epithal. 149 sqq. *regni in parte* cf. sup. 214. *amisssam classem* sc. renovavi et *reduxi* Serv.; classem, quæ in summo discrimine versabatur, ut jam pro amissa haberi posset, una cum Trojanis ad loca tuta reduci jussi. Cum hæc enumerasset in Æneam merita ac beneficia sua, dolore et furiis

Nunc Lyciæ sortes, nunc et Jove missus ab ipso
 Interpres di vom fert horrida iussa per auras.
 Scilicet is Superis labor est: ea cura quietos
 Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello. 380
 I, sequere Italiam ventis; pete regna per undas.
 Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
 Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
 Sæpe vocaturum. Sequar atris ignibus absens:

377. et abest a Franc. ab alto alt. Hamb. cum Exc. Burm. v. sup. 356.
 —378. durum fert Goth. sec. b. dicta Medic. et Colot. Urfini. Eadem
 varietas sup. v. 226. —379. bis S. vulg. ante Pier. et sic aliquot. codd.
 ap. Heinf. bis Probus et Schol. Statii ap. eund. —380. Sollicitat alter
 Hamb. —381. Post Italiam distinguunt codd. multi, at alii cum Luta-
 tio et Rufiniano ap. Burm. alteram rationem servant. Insequere Zurich.
 et Leid. un. a m. pr. cum binis Goth. per auras Wall. ex 378 cum Goth.
 tert. a m. pr. —382. in mediis Parthal. possint alter Hamb. possunt Me-
 dic. a m. pr. —383. Supplicio hausurum fuere olim, qui emendarent,
 propter insolentiam voc. hausurus. In Witt. erat hausurum, vulgatiore ra-
 tione. haurire panas, vel exaurire, est pro accipere, adeoque luere, dare
 pœnas: modo v. 359 vocem haurire vidimus, h. e. accipere, audire; uti
 alias est excipere, recipere, uti et bibere. Hæfere in verbi usu viri docti.
 nomina Wall. numine al. ap. Burm. Didum alicubi lectum Pierius narrat.
 —384. Sequor alter Hamb. a. i. ardens Sprot.

furiis tantæ viri perfidiæ amens
 subjicit: Heu Furiis incensa fe-
 vor! Nunc aliquamdiu ora-
 tione subsistere putanda; sicut
 omnino per intervalla singulæ
 sententiæ pronuntiandæ. In-
 primis hoc tenendum v. 380
 et post 381.

378. 379. horrida iussa, qui-
 bus parere aliquis horreat adeo-
 que hætenus terribilia. quietos
 pro eos; at quanta cum vi!
 Consentit Epicureum dogma,
 nec tamen ad hoc respexisse di-
 ci debet Dido. In seqq. artem
 poëtæ animadvertite in reddenda
 veritate sensuum amantis
 sprete.

TOM. II.

381. Comparant illa Aga-
 memnonis: ἄν' ἢ μάλ' etc.
 Iliad. α., 173.

382. mediis scopulis vel in
 medio mari, vel potius poëtica
 ratione, inter scopulos, in sco-
 pulis omnino. Te supplicia
 esse hausurum, daturum pœnas.
 vid. Var. Lect. pia numina,
 a miseratione.

384. Sequar atris ignibus,
 multa argutantur passim inter-
 pretes. cf. Serv. Præstat Fu-
 riarum faces huc revocare, ut
 Servius primo loco: Invocatas
 tibi immittam Diras, et Cerda.
 Vocabis moribundus Dido-
 nem; tunc Furis sceleris in

3 Q

me

Et, quum frigida mors anima seduxerit artus, 385
Omnibus Umbra locis adero. Dabis, inprobe,
pœnas.

Audiam: et hæc Manis veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abruptit, et auras
Ægra fugit, seque ex oculis avertit et aufert;
Linguens multa metu cunctantem, et multa pa-
rantem 390

Dicere. Suscipiunt famulæ, conlapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.

At pius Æneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit, et dictis avertere curas;

385. *seduxerit* aliquot Pier. alter Voss. Leid. Wall. cum Goth. pr. Sed *seducere*, pro abducere, separare, amant possum poëtæ, ut vel Indices docent. *secluserit* Leid. et ed. Ven., quæ varietas et sup. I, 362 occurrebat. *eduxerit* Servius legisse videri potest. *anima* Pierius perperam Servio obtrudebat—388. *abruptit* aliquot Burm. et Goth. tert. *abruptis* Sprot.—390. *cuncta metu* Exc. Burm. *cunctantem* Wall. a m. pr. *volentem* Medie. cum Heins. et Pierianis ac multis aliis, solita variatione. Qui apud Serv. *Linguens* pro delinquens, deficiens, accipere, in seqq. debucere jungere: *multa*—*dicere suscipiunt* f.—392. *Marmoreum thalamum* pro in, nec hoc indocte, Moret. pr. et Exc. Burm.—393. *dolorem* tres Burm.

me commissi tibi obversabuntur; sive: ego, etsi absens, tibi occurram tamquam ex Furiis una et faces intentabo oculis. cf. Sueton. Ner. 34 et inf. v. 472. Forte Apollonium ante oculos habuit IV, 386 sq. Nunc Ovidii levitatem compara Epist. VII, 65 sqq.

385—387. *anima seduxerit artus*, exquisite, sejunxerit. Vulgare est, animam ab artibus. *Anima*,—*Umbra*,—*Manes* cf. ad Tibull. III, 2, 15. *Audiam* apud inferos, te dedisse pœnas. Qui loquendi mo-

dos et alibi occurrit. cf. Urfin.

388—392. Abrupto utique hoc sermone nihil disertius, nihil eloquentius, dici poterat. *auras fugit*, lucem: *tardet cæli convexa tueri* inf. 451, in thalamum se recipere putanda. *ægra* præclare, quippe mox deliquium animi passura; sed adhuc vires sumit ab ire æstu. Reliquorum vide ornatum pro, suscipiunt eam et reportant in thalamum.

393—395. Ornate, quamquam eam solari cupiebat. Multum

Multa gemens, magnoque animum labefactus
amore;

Iussa tamen divom exsequitur, classemque revisit.
Tum vero Teucri incumbunt, et litore celsas
Deducunt toto navis. Natat uncta carina:
Frondentisque ferunt remos et robora silvis
Infabricata, fugæ studio. 400

Migrantis cernas, totaque ex urbe ruentis:
Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Quum populant, hiemis memores, tectoque re-
ponunt:

It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectant calle angusto; pars grandia trudunt 405
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantque moras; opere omnis semita fervet.

395. Decrat versus Parrhaf. — 396. sequitur tres Burm. classimque Sprot. — 398. tuto Vratifl. — 399. ramos multi Heinf. et Burm., facili lapsu. Sed et *Frondeutes remi* exquisitius quid, quam *f. ramus*; etfi alias *ramus*, *truncus*, *trabi*, eleganter pro *remo* dici possit. — 400. *fuga studio*. Defunt hæc pr. Rottend. a m. sec. — 402. *velut* Medic. cum aliis. Sic et inf. v. 441. Sed junctura versuum omnino nondum satis elaborata est. Desicit comparationis apodosis: Ac veluti: — Sic. Interea suppl. *ac sic ruentes vidias, veluti formicæ, quum pop. acervum* Gud. ex more suo. — 403. *Convectant* Lactant. de Ira Dei c. 7, memorie vitio. — 404. *Et* Sprot. *nigris campum* Exc. Burm. a m. pr. *per herbas* Nonius, et sic Leid. un. et Goth. tert. — 405. *Convectant* Witt. *calle* Leidens. — 406. *Obnixæ* al. — 407. *moras operæ: omnis* Heinf. laudat ex Medic. et Junt. ed. Sed in illis ut et in aliis edd. est: *moras: operæ omnis*; et est correctum *opere* in Medic. *ferret*; mox 409 *fervere*: tamen nunc in *ferret* consensus est.

Multum dolens πολλὰ γ' ὀδύρεται
et amore ardens.

397. *Incumbunt*, non *remis*; sed omnino de studio: cf. inf. IX, 73. Comparant Iliad. β, 223 sq. de Agamemnone. Mallum illa memorare, Iliad. β,

149 fqq., ubi Achivi de discessu cogitant. Mox *uncta*, pice delibuta, *serv.* *fuga*, coheris profectionis, ut poëtae solent, etiam Græci in *φύλα*, *φύλαξ*.

402—407. Accipit ab Apollonio
3 Q 2

Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
 Quosve dabas gemitus, quum litora fervere late
 Prospiceret arce ex summa, totumque videres 410
 Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
 Inprobe amor, quid non mortalia pectora cogis?
 Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
 Cogitur: et supplex animos submittere amanti:

408. *Quis tibi nunc* Burmanni emendat: *tibi* debet videtur, secundum poeticæ orationis usum. Heinsius edider, *tunc*; et vulgo libri habent: *tunc* vel *tum*, vel *dum*. D. Heinssii editio habebat: *Qua tibi*.—410. *Aspiceret* Parrhas. et pro *ex* a pr. m. Medic. *vastumque* v. Wall.—411. *vastis clamoribus* Wall.—412. *corpora* Wall. a m. pr.—414. *animum* multi passim ap. Pier. et Burm. et al., sed magis poeticus pluralis numerus.

Ionio, IV, 1452 de Minyis ad aquam repertam convolantibus, sed egregie ornavit. Dignitate comparationem carere, censuerunt multi. cf. Burm. forte quod cardinem comparationis non videbant in festinationis notione verti, non autem in ipso animantis genere. Bene Serv. *ad studium respicit comparatio h. l., non ad personarum*. A parvis rebus et animalibus exempla passim petuntur, non modo Homero, v. c. a muscis Iliad. π, 641 sq. β, 469, sed etiam castigatioribus, ut Apollon. l. c. a formicis et muscis, IV, 1298 a pullis, et sic porro. Noster autem etiam oratione et dilectu verborum rei dignationem fecit: *populanti, tecto*, pro caverna, *it campis agmen, prædam convectant, humeris obnixæ* etc. Ac supple, tales videas, ita incedentes, veluti etc. *hiemis memores*. No-

tus Horatii locus I Sat. 1, 35. *It nigrum campis agmen*, "He-mistichium Ennii de elephantis dictum, quo ante Accius est usus de Indis." Serv. *cal-le angusto*, proprie ex formicarum natura, *αὐτὴ μίαν ἀτραπὸν πάντες βιάσονται*, Aristot. H. A. IX, 38. *tradunt*, quæ portare non possunt, Serv. *moras* exquisite pro tardos, morantes, et statim *opere* pro *ius*, quæ opus faciunt, formicis. Locum etiam Plinius in animo habuit lib. XI, 31. f. 36.

408. Oratoria apostrophe quam vim h. l. habeat, facile intelligitur. *litora fervere* (quod inf. 416 *properari*) doctius quam, Troianos in littore; sic et v. 411 *misceri æquor* pro clamores m. in æquore.

412. Color ex Apollon. IV, 446, quando Medea Absyrtum jugulat. *ire in lacrimas*, quod vulgari ratione procedere, descendere,

Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat. 415
 Anna, vides toto properari litore: circum
 Undique convenere: vocat jam carbasus auras:
 Puppibus et læti nautæ inposuere coronas.
 Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
 Et perferre, soror, potero. Miserae hoc tamen unum
 Exsequere, Anna, mihi. Solam nam perfidus ille 421
 Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
 Sola viri mollis aditus, et tempora noras.

415. *Nec quid* Wall. Forte placet interpungere: *ne quid inexpertum* (*frustra!*) *moritura, relinquat*, h. e. frustra! cum moritura esset; ut poeta de suo interponat; sed est nimis subtile hoc.—416. *litore: circum Undique convenere* utique distinguendum cum Marklando ad Stat. II Silv. 5, 13 idque recepi pro: *pr. litore circum: Undique c.* De interpunctione codices frustra consulas. *litore cursu Parrhaf.*—418. *posuere* Wall. Idem versus sup. I Georg. 304.—419. *tantum potui* aliquot ap. Burm. *speculare d.* emendabat Stephan. de Latin. Lipsii p. 469, quod Burmannus Secundus ad Anthol. p. 721 extr. probare videtur. Sed v. Not.—421. *Nam solam* Dorvill. *f. jam* Goth. pr.—422. *arcanas—mentes* Parrhaf.—423. *ut f. Witt.*

scendere, ad lacrimas. *animos* non male pro *iras* accipiunt nonnulli apud Serv.

415. Servius ita accipit, ut *frustra* ex poetæ iudicio dictum sit: ut omnia experiatur; sed frustra! Scilicet turbabat illa vox, cum quæreretur de verborum ordine. Alii jungunt: *frustra moritura*, sc. si quicquam intentatum reliquisset. Saltem melior locus *frustra* in structura exputari nequit.

417. *convenere* v. sup. 289. *vocat auras* velum v. sup. ad v. 223. *coronas* ex more in re læta et h. l. in discessu optato, uti alias ex victo hoste, vel salvo æditi, vel festo die, et in

re sacra. Quod non agnosce-
 re voluisse videntur vetera
 Grammatici, qui versum re-
 prehendebant, forte tamquam
 ex Georg. I, 304 repetitum.
 Apud Servium: *Probus sane*
sic adnotavit: si hunc versum
omitteret, melius fecisset.

419. *si potui*; quod ad vul-
 garemodum diceret: *si de-*
bui. Quandoquidem dolor hic
 mihi ab initio expectandus,
 metuendus, erat (nam prævi-
 dere hunc Æneæ discessum po-
 teram ac debebam, quippe qui
 in Italiam tenderet); itaque
 pectus puto satis me esse firma-
 turam ad eum perferendum.

423. *aditus*. conf. sup. v.
 293. *Max hystern* graviter, ex
 affectu;

I, soror, atque hostem supplex adfare superbum;
 Non ego cum Danais Trojanam exscindere gentem
 Aulide juravi, classemve ad Pergama misi: 426
 Nec patris Anchisæ cinerem Manisve revelli:
 Cur mea dicta negat duras demittere in auris?
 Quo ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti:
 Exspectet facilemque fugam, ventosque ferentis. 430
 Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro;
 Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat:

425. *excidere* aliquot ap. Heins. et Burmann., perpetua variatione. *exscindere*, *incendere*, *excingere* aberrant alii.—426. *classemve* e codd. edidit Heins. Vulgo *que*. *classimve* Sprot. et h. l. v. ad III, 5.—427. *revelli* obl. Vatic. ap. Pierium; sed damnat hanc formam Servius. *cinerem* Heins. cum melioribus; vulgo *cineres*.—428. *neget* Medic. a m. pr. et tert. Rottend. Ita legisse debent ii, qui apud Servium jungebant: *revelli*, cur (ut propterea) *mea dicta n.*—*dimittere* alii, ex more. *lammittere* Wall. cum glossa. *admittere ad aures* alter Hamb.—429. *Quo fruit* alter Hamb.—431. *Non ego c.* Rottend. a m. sec. cf. inf. V, 194. *conjugium* tert. Rottend. Erf. *quod prodidit* Sprot. et Puget., ut jam apud Servium interpretati sunt nonnulli.—432. *aut L.* duo Burm. *regnumve* Gud. a m. sec.

affectu; infestum, odiosum virum. Male de hoste pro hospite dicto cogitant.

425 sqq. Color orationis frequens: Quid tantum in eum commisi, ut me fugiat? tamquam poëta, gravissima scelera, quæ committi possint, memorat. v. Cerda h. l. et Tibull. I, 2, 79 seq. Cæterum tota oratione, qua ad infimas preces delabitur, nihil magis oratorium. Pleraque argutiis infirmavit Ovid. Epist. Didus v. 165 sq., dum hæc exprimit.

425. Cf. Iliad. β, 303 sq. cf. sup. III, 602.

427. *cinerem Manisve revel-*

li, docte pro læsi, violavi. Proprie revelluntur sepulcra; cum his et urna cineraria; cum cinere violantur Manes. Mox dicta sunt preces, ut sæpe latius genus pro angustiore: ut 457 *voces*. *ventos ferentes* passim poëtæ pro secundis. Res nota. v. Burmannum, quem mireris, tam inanem operam in Harduini somnia refellendia passim ponere.

431. Non jam conjugii, ejus spem et opinionem ab initio mihi ostendebat, fidem ut fervet, oro, quandoquidem illam sefellu jam. Graviter singula!

Tempus inane peto, requiem spatiumque furori;
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.

Extremam hanc oro veniam (miserere sororis): 435

Quam mihi quum dederis, cumulatam morte
remittam.

433. *furoris* alter Mentel. a m. pr. — 434. *dolere* Medic. cum maiore fere codd. parte. Male tamen. — 435. *oro* alicubi legi video in vulg. — 436. Virorum doctorum in hoc loco interpungendo, interpretando et, etsi nihil sanius esse potest (v. not.), emendando, æstum vide ap. Burm.; nam singula repetere longum et inutile esset. Si ingenio utendum esset, saltem metaphora immanendum erat, et *cumulata sorte remittam* erat coniectandum: ut beneficium cum fœnore reddituram se spondeat. Proxime accessit in schedis Jo. Schraderus, qui cum alia tentat, tum hoc: *Quam mihi si dederis, cumulata sorte, relinquit*; quod non satis intelligo. Discrepantiam codicum primo loco videamus. *mibi tu d.* Zulich. a m. sec. cum *dederis cumulata morte* v. Medic., quod Heinf. præstare putabat, etsi, sensus qui sit verborum commodus, non subiecit. Eadem lectio in Parrhaf. et Puget. et, *cumulata*, etiam alter Menag. et Moret. tert. In pr. Moret. *cumulatam* cum glossa, *quod mihi cum dederis cumulatam*. Porro *remittam* Heinf. reposuit e melioribus suis et Pierianis; vulgo *relinquam*; sed est prius illud exquisitè pro *referam* dictum. *remissam* Parrhaf. et Puget. Jam olim super huius versus lectione dubitatum fuisse, ex Servio et Pomponio Sab. patet; Lectionem quidem *dederis* Tuccam et Varium probasse, uterque tradit; at Medicei codicis scripturam *dederis* Aproniano deberi, ex Pomponio discitur, cuius tamen verba si recte intelligo, *cumulatam* Apronianus et ipse tenuisse videtur, non *cumulata*; etsi interpretatio ad ipsum refertur: *cumulando morte*. Adscribam Pomponii locum: *extremam hanc veniam, oro, ut impetres ab Ænea, id est beneficium. id est, ut prostrabat discessum suum, donec discessum dolere. Si concesserit, nunquam ero immemor talis beneficii. Sic legit Aproniani. Tucca et Varius, referente Sergio (Servio), dederis legunt: cum dederis veniam, cumulatam morte remittam (i. relinquam), id est, relinquant acceptum ab eo beneficium, morte cumulando. Ita intelligit Aproniani. hanc opinionem Sergius (Servius) damnat; et recte utique, nam interpretatio ista nullum bonum sensum exhibet; non enim morte Didonis quicquam grati ac jucundi in Annam redire poterat; etsi Servius nihil melioris notæ afferat. Manet igitur hoc: Tuccam et Varium probasse *dederis* et ad Annam retulisse:*

433. 434. Petit tempus ad leniendam amoris vim primumque impetum frangendum, donec ille cum tempore in dolorem subfidat; cf. Ovid. l. c. v. 177 sqq.; quod facere graves affectus solent; et ipsa mora discimus et adsuescimus, adversa perferre; doctè dictum est *dolere* cum vi aliqua, moderate dolere, patienter ferre; ut oppositum sit, impatienter ferre.

436. Quam gratiam, quod benefici.

Talibus orabat, talisque miserrima fletus
 Fertque refertque soror: sed nullis ille movetur
 Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit. 439
 Fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris.
 Ac velut, annofo validam quum robore quercum
 Alpini Boreæ nunc hinc nunc flatibus illinc
 Eruere inter se certant: it stridor; et alte
 Consternunt terram concusso stipite frondes; 444

lisse; quod unice verum propter illa: *miserere sororis*; quæ verba tollenda erant, si alterum locum habere debebat, ut *dederit* legeretur, oratione de *Ænea* instituta; quamquam ne sic quidem æque commode illa *Æneæ*, in longinquas terras profecto, per totam vitam gratiam referre velle videretur. Interpunctione prava totius versus sententia erat jugulata: *Quam mihi cum dederis cumulatam, m. r.* Eam itaque, ut dudum monueramus faciendum esse, mutavimus: *Quam mihi c. dederis cumulatam, morte remittam.* v. Not.—438. *ipse m.* Dorvill.—439. *baud v.* Goth. pr. *nullas* Goth. tert. *illas* Menag. pr. *ullas voces* Parrh.—440. *obruit* Goth. sec. et subjicit versum inficetum: *Ne sint amota neque fessant gaudia mente* (f. menti).—441. *veluti* nonnulli et hic. cf. ad v. 402. *annofo validam* Heinl. cum melioribus, etiam Pierianis; vulgo *annofam validam*; et cum corpore Exc. Burm., vulgari lapsu. Ne in robore hæreas, cum *quercus* addita sit: *quercum robore validam*, tenendum, robor esse de trunco accipiendum.—442. *huc et illuc* Sprot.—443. *et alta* Medic. cum præstantiore quoque, etiam fragm. Vatic. et Pier. parum referre, ait Burm.; recte utique, quoad sensum; sed altera prosaica forma est, altera, quis dubitet? poetica. Igitur, qui textum novat, *alta* reponet. (Miror itaque a Bruncio V. C. id non factum esse).—444. *terras* Goth. pr. cum ed. Hortensii; quod præferrem, si idonea auctoritas esset; est enim magis poeticum et majus aliquid sonat. *percusso* Hamb. pr. *vertice* Meinag. pr. *frondes* sec. Rottend.

beneficium, si mihi præstiteris, usque ad mortem grata ero; Hæc est sententia nude enuntiata, et ornatus, cumulatissime usque ad mortem gratiam referam. Hoc, ut poeta extulit: *cumulatam remittam* pro cumulate referam, et *morte*, in morte, antequam moriar. Ita, puto, interpunctio-

ne post *dederis* facta, res satis expedita. v. Var. Lect.

437—439. *fletus*, preces cum lacrimis fert ad *Æneam* plus vice simplici. Hoc, puto, est *fertque, refertque. placidas*, translato epitheto a viro.

441—446. Comparisonem hanc ex Iliad. π, 765 sqq. adumbratam esse, jam Macrob. volebat,

Ipsa hæret scopulis; et, quantum vertice ad auras
 Ætherias, tantum radice in Tartara tendit: 446
 Haud secus adfiduis hinc atque hinc vocibus heros
 Tunditur, et magno perferent pectore curas.
 Mens inmotâ manet; lacrimæ volvuntur inanes.

Tum vero infelix fatis exterrita Dido 450

446. Duplex lectio et hic, ut Georg. II, 292, ubi idem versus: *radice*, quam codicum sectam fragm. Vatic. ducit, et *radicem* Medicus cum multis aliis Heinf. et Pier. *radicem in t. tendit oblong.* Pier. cum Puget. et Exc. Burm. — 448. *perferent* multi Pier. et Heinf. ac Burm. cum binis Goth., alii *perferunt*. v. sup. v. 297. — 450. *Cum Wall.* Mox *fatis exterrita Dido* emendabat Marklandus in Epist. Crit. p. 117. *Fatis* aliquem *exerceri* eleganter dici non neges; sic V, 725 *nata Iliacis exercite fatis*; et bene aliquis adversis casibus vexatus et exercitus *vita* capiat *lædia* tot mala *perpessus*, ut apud Tibullum est, III, 2, 7. Enimvero nec tam diutina mala experta erat Dido, et *exterrita* imaginem rei affert multo aptiorem ad faciendam mirationem et *ισχυρην*. Dicuntur scilicet et illi *exterriti*, qui consternati subito metu vel quovis casu mente dejecti et alienati insaniunt, vel qui, dum insaniunt, monstris ac furiis terrentur. Proprie de armentis vidimus Georg. III, 149, adde ibid. v. 434 et not. ad c. l. De Medea furente Valer. Fl. VIII, 450 *fugit ardentem exterrita tauros*, quos videre sibi videbatur. Etiam proxime ad præsentem Virgil. locum inf. XII, 660 *Amata—dextra Occidit ipsa sua lumenque exterrita fugit*. Ita etiam *malis attonita mens*, *malis percussa*, passim dicitur.

volebat, ut et locum sup. lib. II, 416 sqq.; vix tamen tenuissimas lineas ibi reperias; ut vana plane opera in comparisonem et Homeri obtrectionem impendatur. Melius possis forte huc referre Iliad. µ, 131 sqq., sed imago rei ipsa et in rerum natura et in poetis passim est obvia: et ornatus verborum notabilis inest: *velut cum Alpini Boreæ*, ex Alpi-bus spirantes, potentius quam venti omnino, *certant eruere—quercum validam annoso robore*, h. e. trunco. *it stridor* pro fit. De vv. 445. 446 vide sup. II Georg. 291, sunt Homeri Tom. II.

hic diuinitis. curæ sunt animi æstuantis motus; at lacrimæ Didonis et Annæ. v. Burm.

450—473. Hunc locum facile inter felicissimos et elaboratissimos referendum esse arbitror. Præfagia illa et ostenta, superstitio ad animos gravi mœrore percussos tam accommodata, egregie hic commemorantur, temperanter tamen ac prudenter, cum alias poetæ in his luxuriari soleant; multo magis somnia v. 465—468, quæ ex recondita hominum gravi ærumna afflictorum observatione sunt deprompta. Nil

Mortem orat : tædet cœli convexa tueri.
 Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat,
 Vidit, thuricremis quum dona inponeret aris,
 (Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
 Fusaque in obscenum se vertere vina cruorem. 455
 Hoc visum nulli, non ipsi effata forori.
 Præterea fuit in tectis de marmore templum
 Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
 Velleribus niveis et festa fronde revinctum :

451. *connexa* Franc. — 452. *lumenque* tert. Rottend., quod et ipsum de
cælo ac die tandemque de vita dici solet. — 454. *dicto* Gud. a m. pr. v.
 Burm. *dictum* fragm. Vatic. — 455. *vergere* Zulich. a m. pr. — 456.
non ipsa Wall. *ipsa* Franc. *affata* Ven. *fata* Moret. pr. a m. pr. *forori*
est fragm. Vatic. aliquot Pier. et Dorvill., quod et ipse h. l. desiderem,
 aure iudice. — 458. *mifero quod* fragm. Vatic. a m. pr. *multo quod* pr.
 Hamb., sollenni variatione. v. Burm. ad Ovid. II Am. 13, 14. — 459.
niveis vel nigris pr. Hamb. cf. Burm.

divinius illis : *semperque relin-*
qui Sola sibi, semper etc. Inter
 adversæ fortunæ beneficia re-
 ferre forte possis et hoc, quod
 talium rerum ac talium in poë-
 tis locorum sensum et dulcio-
 rem habeas et altiore.

450. 451. *fatis exterrita*,
 consternata et mente dejecta
 malis suis : quæ doctius *fata*
 dixit, quippe jam certa. cf.
 inf. 474. v. Var. Lect. *orat*
 exquisitius quam optat, deside-
 rat. *cæli convexa*, v. sup. Ecl.
 IV, 50. Primus Cicero in
 Arateis v. 314 usum hunc in-
 vexisse videtur; mox placuit
 Virgilio, Ovidio, et aliis.

453—455. Inter sacrifican-
 dum vidit vinum, in ignem li-
 batum, in sanguinem verti;
 at quam orate singula, etiam

propriis verbis! *obscenum* de
 re mali ominis et alibi nota-
 rum. *thuricremas aras* jam Lu-
 cretius dixit II, 743.

456. Ad majorem horrorem
 faciendum egregie hic versus
 comparatus. Nunc demum
 de Didonis salute desperes.
 Nam ita humana natura fert,
 ut in extrema ruens animus,
 et jam deliberata morte defixus,
 silentio pertinaciter omnia in-
 tra se premat. Vidit jam
 Trappius, si bene memini.

457—461. Hunc locum an-
 te oculos habere debuit Popius
 in plenissima affectus summi
 epistola Eloisæ v. 307 sqq.
Templum, intellige sacellum Si-
 chæi Manibus dicatum, forte
 cum ejus signo, ut Ovidius ex-
 pressit Ep. VII, 99. Simile
 Eliisæ

Hinc exaudiri voces et verba vocantis 460
 Vifa viri; nox quum terras obscura teneret;
 Solaque culminibus ferali carmine bubo
 Sæpe queri, et longas in fletum ducere voces.
 Multaque præterea vatum prædicta piorum 464
 Terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem
 In somnis ferus Æneas: semperque relinqui
 Sola sibi, semper longam incommitata videtur
 Ire viam, et Tyrios deserta quærere terra.
 Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,

460. *gemitus et verba* Serv. ad XII Æn. 638, sed *voces et verba* usus fert. Illustrat Burm. ad h. l. — 462. *Serape* Nonius in *bubo*; quod epitheton alias in simili re occurrit. *feralia carmina* Gud. a m. pr. — 463. *funder*, *voces* Goth. alter. — 464. *piorum* e Medic. aliisque suis et Pier. prætulit Heinf. et Aproniani illam lectionem esse, testatur Pompon. Sab. Alteram codd. familiam, qui *piorum* habent, ducit fragm. Vatic. Equidem non perpetuum aliquod et ornans h. l. epitheton requirerem, sed *piorum*; misera regina in animum revocabat prisca vaticinia, de rerum suarum ac vitæ decursu jam olim accepta, quæ nunc quidem exitum suum habere videbat. — 467. *longam sola* i. pr. Hamb. — 468. *Tyriam*—*Tyrias* — *desertas q. terras*, aberrationes librarr. ap. Heinf. et Burm. *Tenues* conj. Jo. Schraderus in schedis; ingeniose. Nam et hoc poterat per somnum objici. — 469. *demens veluti* lectum ex Pier. patet. Apud Pompon. Sab. nota est: "*Urbanus legit anguina serpentum.*" Sectatus est Grammaticus antiquam formam, *angum* pro *anguis*, et legerat: *Eumenidum*—*videt anguinæ*.

Elissæ templum memorat Silius I, 81 sqq. *antiqui*, prioris. v. Serv. et Burm. *Velleribus ni-*
veis, infulis ac vittis lancia,
 quæ etiam in monumentis pas-
 sim marmore exsculpta occur-
 runt (vid. Passer. Paralip.
 Dempst. p. 126). *fronde*, scri-
 tis. vid. Cerda.

465. De arte poëtæ in som-
 nio hoc commemorando ef-
 sup. ad v. 450. Nihil ad sen-
 sum verius; solent enim, si

gravi ærumna ad insaniam us-
 que æstuat animus, objici ejus-
 modi somnia: ut per horrendas
 solitudines, per deserta palatia
 aut per porticus immensas, sine
 fine errare nobis videamur.
 Non male Urinus comparat
 Ennii versum apud Cicer. de
 Div. I, 20 *Excita cum tremulis*
 etc., qui utique inspiciendi
 sunt.

469. 470. Ex Euripide duc-
 tum Bacch. v. 916 sqq. loco
 3 R 2 sublimi

Et solem geminum, et duplicis se ostendere Thebas:

Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes: 471

470. *Per solem pr. Moret. se abest ab edd. Ald. Junt. et deest Goth. tert.* — 471. *Agamemnoneis Wall. Furiis agitatus aliquot codd. ap. Pier., quod ex interpretatione profectum et ex lib. III, 331 repetitum facile intelligas. cf. Burmann. Sec. ad Anthol. Lat. p. 170. Nobilissima in h. l. est emendatio Marklandi ad Statium et in Ep. Crit. p. 127 proposita et ornata: Pœnis agitatus, id est, a Furiis. Amplectar eam, certe tamquam elegantiorē lectionem, et ipse, si declaratum videro, omnium librorum lectionem habere aliquid, quod poëta indignum sit: Aut veluti in scena Orestes furit a Furiis exagitatus, cum etc. Nam scenis agitatus jungere, et omnibus tragædiis notus accipere quid tandem cogit? Vera ratio est: velut in scena Orestes furit (quod ex antecedent. eliciendum), quum fugit agitatus m. Novum hoc fateor, quod ad fabulam tragicam in scena exhibitam provocat. Quod displicet, forte hoc est, quod in narratione ex prisco ævo interponitur aliquid moris serioris, quodque adeo mens ab illa illecebra, qua tenebatur, cum Æneæ et Didonis satis ipsa quasi præsens interesset, revocatur nunc subito, ut delusam se sentiat. Nec tamen hæc in ipsa narratione, sed in comparatione interposita sunt. Quidni autem poëta hoc vel ad variandam rerum faciem ausit, qui toties comparationes in hunc modum instituit, ut ex vita communi et usu hominum aliquid repetat et hac formula utatur: ut sæpe videmus etc. Nec hoc adeo idem plane cum eo, quod toties oratores habent: quemadmodum ille in scena, in fabula etc. Cic. pro Rosc. Amer. c. 67 Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis sæpenumero videtis, eos, qui aliquid impie scelexerant commiserunt, agitari et perterriti Furiarum tædis ardentibus. cf. Æschin. in Timarch. sub f., unde hæc adumbrata. Adde Cic. de Legg. I, 14. Scilicet orator excitat locum e tragædia; at poëta scenico apparatu ac theatriali spectaculo ad comparationem utitur. Equidem nihil definire videri volo, sed tantum dubitare, annon Virgilius oratoriam formam retinere maluerit? id quod in multis, inprimis posterioribus Æneidis libris, fecisse eum sæpe declarabimus; tum alterum est, rectene hoc fecerit? Valerii Fl. locum VII,*

147

sublimi et terroris pleno, ubi contemtor Bacchi Pentheus in vesaniam actus καὶ μὴν ὄρεϊ μοι δύο μὲν ἥλιος δοκῶ, Διὸς δὲ δύο θεῶν, καὶ πόλις ἰπτάτομον. Servius ad h. v. Pentheus autem, secundum tragædiam Pacuvii etiam ipse furit. Et Pompon. Sab. apud Pacuvium inducitur Pentheus furens, qui videt duos Soles et duas Thebas.

Pacuvii quidem fabula tali argumento ac nomine alias nota non est, sed L. Attii Bacchas memoratas videas, ex Græco haud dubie illas conversas. Virgilium exscripsit Seneca Agam. 728 seqq. agmina E. dixit ut poëta, agmen E.

471—473. Orestes Agamemnonis f. Clytæmnestræ matris

Armatam facibus matrem et serpentibus atris
Quum fugit, ultricesque sedent in limine Diræ.

Ergo, ubi concepit Furias evicta dolore, 474
Decrevitque mori; tempus secum ipsa modumque
Exigit, et, mæstam dictis adgressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:

147 sqq. ex Euripide, non ex nostro, esse expressum manifestum est. agi-
tatur Rottend. alter. Donatum in his consulere non licet; est enim in lib.
IV lacuna in ejus Commentariis.—473. Cum videt Parrh. Confugit
Hamb. pr. et Rottend. alter. tum f. Erf. diva Gud. a m. pr., quod
non displicebat Heinso.—476. ac m. Medic. fectis aggressa Gud. a m.
pr. et Menag. pr. pro var. lect. cum Exc. Burm. d. affata alter Menag.
et pr. Hamb. a m. sec.—477. et spem Parthaf. fronte serena conj.
Heinf. Sed v. notam.

matris Furiis agitur, dum
matrem facies sibi et serpentes
intentantem fugiens tecto pro-
filit, in foribus tecti Furias sibi
occurrere, seque adeo undique
terroribus mentis, parricidii in
matrem commissi consciz, ex-
agitari videt. Tragediam
poëtæ ante oculos fuisse per se
patet, et bene Servius: *A Pacu-
vio* (puto in *Dulorestes*) *Orestes*
inducitur, *Pyladis admonitu*,
*propter vitandas Furias, in-
gressus* (Delphis id factum in-
telligit) *Apollinis templum*; unde
cum vellet exire, invadebatur a
Furiis. Hinc ergo est: Sedent
in limine Diræ. Pacuvius igitur
(quod et Ennius in Eume-
nidibus fecit. v. Columna ad
Enn. Fragm. p. 251) Æschyli
Eumenides, quodammodo sal-
tem, expresserat. Nam aliter
rem ornavit, dum Orestem fu-
rentem exhibet, Euripides in
Orest. v. 255 sqq. Iphig. in

Taur. 283 et al.; aliter post
istas Racinius sub fin. Andro-
machæ. Cætera sic expedi-
enda: aut velut in scena Ores-
tes furit a Furiis exagitatus.
cum fugit m. etc. cf. Var. Lect.

474—477. Exquisita cum
arte etiam hoc ex indole ac
more hominum, qui extrema
animo agitant, ut consilium
suum dissimulent. *evicta*, ut
poëta, pro simplici *victa* dixit.
exigit bene pro constituit, quod
sit re exacta ac deliberata. *spem*
fronte serenat, exquisitius quam
frontem serenat, et explicat spe
nova, ac meliore concepta vel
offensa; hoc transfertur ad
ipsam spem, quæ serenior et
lætior affulgere potest; adeoque
Dido spem serenat, serenior
ac lætior ostendit vultu. Ut
spem vultu simulat, lib. I, 209.
Propius ad vulgarem modum.
Silius: *tristia fronte serenat* XI,
369. *spem fronte serenans* ex
Virgilio.

Inveni, germana, viam (gratare forori),
 Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
 Oceani finem juxta, solemque cadentem, 480
 Ultimus Æthiopum locus est, ubi maxumus Atlas

479. *reddet* — *solvet* oblongus Vatic. Pierii; *reddat* — *solvet* Longob. ejusdem. *solvit* Wall. a m. pr. *reddet* et *absolvat* alter Menag. et Witt. *vel quæ me solvat* Franc. et Goth. tert. Sed vulgatam etiam Donatus et Lutatus agnoscunt. v. Burm.

Virgilio sumit Nemesian. Ecl. IV, 17.

480 sqq. In toto hoc commento tam operose adornando et instruendo hæc respexisse videri debet Dido, ut sacrificio arcano parando, quo arbitris remotis sola operaretur, ad mortem sibi inferendam opportunitatem, silentium et solitudinem, haberet. Sed et illud furorem misere amantis arguit, quod vestes Æneæ et torum conjugalem secum comburi vult (inf. 495 sq.), quodque Æneæ gladio in se jugulando utitur. Quæ a v. 504 sqq.—521 narrantur, ad præparandum et auspiciandum sacrum pertinere puta. Namque ipsum sacrum non nisi a v. 630 sqq. peragitur; trahebat ac differebat illud sacrum suamque mortem regina, quamdiu Æneas præfens erat. Tenenda hæc, ut de summa et libri et narrationis constet. Quod sacerdotem arcani sacri ab Hesperidum hortis advocat, mirum videri potest, nisi forte Apollonii Medea, ad cujus amorem Didonis amor in Æneam accommodatus est a poëta, etiam hunc hortum cum

dracone sacrisque magicis lib. IV, 109 sqq. accurate descriptis in poëtæ ingenio sevit et instruxit. Certe v. 484—486 a Medæ exemplo petiti sunt, Apollon. III, 530 sqq. Enimvero tenendum præterea est hoc, extremam illam Africæ h. e. occidentalem plagam antiquissimorum poëtarum fabulis esse celebratam; nec modo Solis, Noctis, Mortis, Inferorum, Tartari, Elysiorum confinia aut sedes in Oceano constitui solitas, verum in continente quoque Atlantis, Gorgonum et Hesperidum fabulas: de his actum erat inprimis in carminibus de Perseo, Hercule, Argonautis. v. Notas ad Apollod. p. 296 sq. add. p. 386 sq. 406 sq. 423 sq. Accommodatissima igitur poëtæ consilio et hic fuit illa terra fabulis celebrata, inprimis in narratione, quæ ad Africam spectaret.

480—484. Comparant Homericum *ἡν' Ὀκεανὸς μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπίας*, Iliad. α, 423, nec tamen id nisi ad hoc unum valet, quod ad extremum occidentale Africæ littus

Æthiopiam

Axem humero torquet stellis ardentibus aptum :
 Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
 Hesperidum templi custos, epulasque draconi
 Quæ dabat, et sacros servabat in arbore ramos, 485
 Spargens humida mella soporiferumque papaver.

482. *aptum* volebat Vossius; at v. Burmann. h. l. et vid. notam.—
 Hic Montalb. et ed. Ven. Mox *Massylæ*, *Massilio*, *Massilia*, *Massalia*,
Massilla, *Massile* aberrant librarii ap. Burm. et Pier.—485. in *sacros*
 alter Menag. *sacra* f. in arbore tert. Rottend. a m. pr. Requires forte
dat et *servat*; sed retulit poeta ad *monstrata* est, quæ *dabat*, pro altero
daret. Nam confectionem temporum poeta negligit, ut monitum
 ad I, 706.—486. Waddel. jam Burm. laudatus conj. *arcem*. Aut *spar-*
gens accipiebat amovens ex horto, ne draco gustaret et in soporem
 incideret.

Æthiopiam nominat, quæ pro-
 prie Mauretania est. De At-
 lante sup. v. 247. v. ad I,
 741, et Not. ad Apollod. p.
 681 et alibi. *torquet* ornatus
 quam cælum sustinet; motu
 simul cæli diurno expresso;
 præcunte Ennio ap. Macrob.
 VI, 1 *Qui cælum versat stellis*
fulgentibus aptum. cf. Column.
 ad Ennii fragm. p. 45. *aptum*
stellis, exquisitè; vulgari lo-
 quendi modo stellæ cælo aptæ,
 h. e. affixæ sunt; tum et ipsum
 cælum adfixum et aptum, alli-
 gatum stellis, h. e. distinctum.
 Quod vero ex Mauretania ex-
 citatam anum tamen *Massylæ*
gentis facit, eamque *Hesperidum*
hortis præficit custodem, ne in
 eo poeta licenter in minus noti
 situs populis versatus dicendus
 sit, ita potius videtur accipien-
 dum, ut *Massylam* anum solito
 more poeta omnino pro Li-
 byca dixerit, certo nomine pro
 indefinito posito. *Massylam*
Evanthem ex nostro petiit Silius
 I, 101. *Hesperidum* autem
hortos communis poetarum opi-
 nione intra Cyrenaicæ fines

positos in Mauretanium ad
 Atlantis montis radices remo-
 vit, quandoquidem antiquio-
 res diversæ de eorum situ tra-
 diderant. Hesiodus quidem
πλεῖν κλυτὰ 'Ωκεανὸς eos collo-
 caverat Theog. 215. Alii
 aliter. v. ap. Plin. VI, 31 f.
 36, qui alio loco lib. V pr. et
 XIX, 4 f. 22, apud Lixum,
 Mauretaniæ ea in Atlantici ma-
 ris ora urbs est, Hesperidum hor-
 tos collocat; ad *montem Atlan-*
tem etiam Hygin. f. XXX f.,
 ubi v. Intpp. imprimis Salmas.
 in Solin. p. 264 sqq. et nuper
 actum de his ad Apollod. II, 5,
 11 Not. p. 406 sqq. *sacros in*
arbore ramos, sc. cum pomis
 aureis ramos, quæ Veneri sa-
 eros fuisse Servius narrat.
 Certe violari eos nefas erat.
 Narrat autem poeta, si non ip-
 sas Hesperidas deas, hortos ta-
 men earum, quos *templum* ap-
 pellat, tamquam locum iis sa-
 cram, illo adhuc tempore su-
 perfuisset, iisque præfuisse sa-
 cerdotem feminam. cf. Exc.
 IV ad h. l.

486. " *Incongrue*, jam Ser-
 vius

Hæc se carminibus promittit solvere mentis,
 Quas velit; ast aliis duras inmittere curas;
 Sistere aquam fluviis, et vertere sidera retro;
 Nocturnosque ciet Manis; mugire videbis 490
 Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.
 Testor, cara, deos, et te, germana, tuumque
 Dulce caput, magicas invitam adcingier artis.

ncideret. Ita ille cum aliis de interpretatione laborabat, et ipse Burmannus. Jo. Schraderus in schedis, ubi multa tentaverat, versum damnat et ejicit; at v. Notam. *soporiferumve* multi ap. Burm.—488. *Quis* Goth. alter, an ut sit pro *Quibus?* Cuningham. conj. *innescere*, cum præcedat *solvere*. Temere. Quidni enim poeta variet orationem!—489. *convertere sidera* alter Hamburg.—490. *movei manes* multi ap. Pier. et Burm. ex glossemate. *vetet* Exc. Burm. a m. pr. *movit* cum altera lectione, a correctrice manu Fragm. Vatic.—493. *accingere* alter Hamb.

vius monuit, "*videtur positum, ut soporifera species* (papaver) *pervigili detur Draconi.*" Multa ad defendendum poetam et ibi et passim alibi afferunt Intpp. v. Cerda. Excidisse hoc poetæ, ut eredam facile adducor; quippe qui non meminisset offas papavere aliisve soporiferis succis conditas draconibus apud veteres objicere, cum somno illi opprimendi sunt. Nec tamen adeo absurdum, cum melle antiquitas in quotidiano victu uteretur, et papaver certe posterior Græcia in deliciis haberet, cibum serpenti, lautiorum et dulciorem, inde paratum dici, ut pascatur ille offis mellitis papavere mixtis; cf. inf. VI, 420, ut *soporiferum* tantum ornet. *spargens*, miscens, *Serv.*; potius, objiciens, præbens, apponens. Nihil amplius, nisi quod ut poeta docte loqui maluit.

487—491. Vid. ad Ecl. VIII, 69. Similem locum v. in Tibullo I, 2, 59. 60 et 43 sqq. *curas* et hic de amore, *solvere* animos, proprium hac in re, ut *desigere*. Referuntur enim in re magica ea, quæ ad amorem spectant, ad notionem illigandi et solvendi; uti omnino in superstitionibus astrologis reliquisque pleræque præstigiæ allegorici tropicique generis sunt. *vertere sidera retro*, cursum astrorum mutare, errantium inprimis, vid. Serv. Tum illa evocat manes sacris *noctu* ex more factis. *videbis*, vulgo videas; ut sup. v. 401 *Migrantes cernas*. Invertit poeta orationem, cum sequi deberet: illa motus terræ facit et silvas in alium locum transfert.

492. 493. Sui ævi rationem in hoc habet poeta, quod Dido excusationem querit, dum magicis artibus utitur. Bene Servius: "cum multa sacra fusciperent

Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
 Erige, et arma viri, thalamo quæ fixa reliquit 495
 Inpius, exuviasque omnis, lectumque jugalem,
 Quo perii, superinponas. Abolere nefandi
 Cuncta viri monumenta jubet monstratque sacerdos.
 Hæc effata filet. Pallor simul occupat ora.

494. Tunc—locovit Carifius laudat. Tu, Germana Dorvill.—495. in thalamo Leid.—496. que abest ab aliquot Pier. et binis Burm. exuviasque Sprot.—497. superimpones Franc. superimponant Fragn. Vatic. Medic. a m. pr. cum aliis Pier. superimponit alii Pier. nefanda ed. Ven.—498. monumenta Ven. monumenta plerique. juvat magnus codd. numerus ap. Pier. et Heinf., quibus adde fragn. Vatic.; itaque Burmannus recepit. Alii, nec minus multi, jubet, quæ Aproniana lectio esse videtur; nam in Mediceo in litura scriptum videas; quamquam ex pronuntiatione jubet orta esse videri potest. Dignitatem tamen majorem habet jubet monstratque. Utrumque de diis et vatibus sollenne. Itaque equidem cum Pierio jubet retinere malim; si poeta quidem ita scripsisse videri potest, ut scribere debuit. Nec Brunckium id facere audentem hac editione deferere volui.—499. inficit ora nonnulli ap. Pierium, ex Horat. Epod. 7 putat Burm.

susciperent Romani, magica semper damnarunt." Quæri tamen potest, quibusnam legibus id factum sit? Forte jam ipsis XII Tabb., e quibus memoratur: qui fruges excantavit; et: Qui malum carmen incantavit: Plin. XXVIII, 2, f. 4 pœna parricidii proposita (v. LL., tab. VIII). Fuere postea quæstiones veneficii e lege: referebantur ad illud quoque incantationes: sed mala tantum carmina: quandoquidem et bona haberi credebantur. Inter principes alii fuere leniores, alii severiores. Media etiam est constitutio Constantini M. de artibus magicis: sed gravissima Imp. Constantii a. C. 357 et Valentiniani. v. Cod. Theod. tit. de Maleficiis et Tom. II.

ibi Gothofr. (lib. IX, t. 16, 3. 5 et 11). A Didonis tempore ac more ista cura ac cautio aliena. Nec Homerum, si ea attigisset, ea excusatione usurum fuisse credere licet.

494—498. secreta, secreto. Hoc jam notum esse debet. tecto interiore, Romanus impluvium diceret; sub auras, sub divo, conf. Burm. Penetrantia hæc domus Didonis in templum Elissæ mutavit Silius I, 81 sqq., ubi plura ex h. l. adumbrata. arma relicta idem Burm. de ense pro munere ab Ænea Didoni dato accipere jubet: non male. v. 507. 647. exuvias cf. Ecl. VIII, 91. vid. inf. 648. 651. quo perii cum dilectu posita vox et cum pudore.

499. Ex intima arte et hy-
 3 S mane

Non tamen Anna novis prætexere funera sacris 500
 Germanam credit, nec tantos mente furores
 Concipit, aut graviora timet, quam morte Sychæi.
 Ergo iussâ parat.

At regina, pyra penetrâli in sede sub auras
 Erecta ingenti, tædis atque ilice secta, 505
 Intenditque locum fertis, et fronde coronat

500. *Nec tamen* Zulich. *Hæc* Hugen. *protexere* Medic. a m. pr. *muna* alter Menag. — 502. *Concipere* Vir doctus conj. ap. Burm., sed v. hunc. *baud* vel *baut* aliquot ap. Pier. et Burm. et Goth. alter. *Sichæi* edd. sup., etiam Burm. cf. ad I, 343. — 503. *iussa* implet unus Guelph. *facit* alter in Exc. Sax. — 505. *telis* atque Goth. sec.

manæ mentis recessibus hujus
 versus sententia deprompta. *Pal-*
lor ex conscientia cogitata
 mortis, *Serv.*

500—503. Annæ omnino
 fidem et benevolentiam majore
 rem tribuit, quam ingenii sag-
 gacitatem. Itaque et hæc
 recte. *novis prætexere funera*
sacris, exquisitior ratio præ
 communi: *nova sacra*, infolita
 tam religionem ac sacrificium,
 prætexere *funeribus*, funeri, h.
 e. morti obtendere, sacrum per
 simulationem instruere, eoque
 consilium mortis occultare. cf.
 sup. 172; nec illa mente con-
 cipit, Didonem in animo ha-
 bere tam insanum mortis sibi
 consciscendæ consilium. v.
 Burm.

504—508. Exsolvere se
 amore vult Dido sacris ma-
 gicis: in quibus illud inprimis
 factu opus erat, ut flamma
 abolerentur priscae consuetudi-
 nis monumenta. Ergo *scrobem*
 intellige, in sacris magicis fieri
 solitum, quo *lignorum strues*

cumulabatur. vide v. c. Or-
 pheï Argonaut. 948. 968 sqq.
 In eandem foveam victimarum
 cæsarum sanguis demittebatur.
 Erat enim illa pro ara, *ἱερὸν ἀεγ-*
 cf. Statium Theb. IV, 451.
 455 sqq., qui ex parte hunc
 locum ante oculos habuit.
 Nunc illi rogo, illi *pyra*, pro
 victimis cremandis, imponun-
 tur vestes et omnes reliquæ e
 pristina consuetudine amatoris,
 cujus amore Dido liberari cupit.
 At eriguntur aliæ aræ
 circa foveam et pyram, ad quas
 illa sacrum factura erat victi-
 mis v. 635 sqq. *intendit locum*,
 pyram, *fertis*, exquisitius et hoc
 quam vulgare, *intendit ferta per*
locum, quod sup. II, 236 oc-
 currebat: *vincula collo Inten-*
dunt. Quam non inutile sit,
 talia monere, discas, si Bur-
 manni notam compares. No-
 lim autem ex h. l. probare, ro-
 gos fertis ornari solitos fuisse.
 Nam h. l. *pyra*, tamquam ara,
 corollis cingitur. cf. sup. Ecl.
 VIII, 64. *fronde funerea*, cu-
 presso.

Funerea: super, exuvias, ensaque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum, et crinis effusa sacerdos 509
Ter centum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparferat et latices simulatos fontis Averni;

—507. *funesta* labens memoria citat Lutat. ad Stat. IV Theb. 460.
—509. *crinis passa* pr. Hamb. e glossa. —510. *Ter centum*, divisim, ut sit *ter tonat centum deos*, scribunt alii codd. et edd. ap. Burm. *sonat* Hamb. pr. Præferas facile vulgatum in utroque loco. Sunt trecenti dii.
—511. *que* abest a tribus Burm. *ter virginis* sec. Rottend., male.

presso, inquit Servius, aut potius arborum frondes intellige, quarum in sacris magicis usus erat. Nam de funere poeta tantum rem interpretatur. Pyra imponit Dido ea, quæ contactum corporis Æneæ senserant, vestimenta, tum ensam, et torum conjugalem, et in hoc effigiem v. c. ceream, quæ in talibus sacris igne liquefacta efficere debebat, ut ipse amator simili modo amore liqueceret ac contabesceret. cf. Ecl. VIII, 80. Quemadmodum effluvia corporis vestimentis inhaerentes ad phyltrum parandum adhibebantur. At h. l. ad amorem extinguendum.

509—511. *sacerdos* (cf. v. 483). *tonat*, invocat (*vocat* Silius I, 94, ubi hunc locum transtulit) deos inferos, longo ordine eorum nomina recitans, qui in his sacris (exemplum in ipsa Medea v. in Ovid. Met. VII, 193 sqq.) mos erat, omninoque in hymnis veterum et formulis sacris. Etiam hoc ex more, quod ejusdem numinis plura nomina recitantur, ad

vires et potestates numinis diversas declarandas, ut eadem *Hecate triceps* *τριστοιχάδος* in Orph. Argon. 974 (ubi facile apparet leg. *τριστοιχάδος*) etiam *Diana* est *τριστοιχάδος triplex, triformis, τριμορφος*. cf. Cerda et Urfin. Pro *Diana virga tria ora habens* doctius posuit alterum poeta. Quod autem Maura anus nomina deorum græca pronuntiat, id, communi Romanorum more apud poetas et historicos receptum, qui aut barbarorum religiones suis nominibus interpretantur, aut barbaris suas religiones tribuere solent, vitio verti poetæ nequit. Minus bene Burmann. rem expedire videtur.

512—516. *simulatos*, proprie h. l. cf. III, 302. 349, quos fingebat *avertales* (ut Horat. Epod. V, 26) et ex locis inferis petitos esse. Superstitiones magicas diserte enarrare nihil attinet; vide vel Cerdam. Inerat iis lusus aliquis a similitudine rerum, pleurumque allegorica, petitus: ut in ligando aut solvendo amore.

512 P. VIRGILII MARONIS

Falcibus et messæ ad Lunam quærentur ænīs
 Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni;
 Quæritur et nascentis equi de fronte revolsus, 515
 Et matri præreptus, amor.
 Ipsa, mola manibusque piis, altaria juxta,
 Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
 Testatur moritura deos, et conscia fati
 Sidera: tum, si quod non æquo fœdere amantis 520
 Curæ numen habet justumque memorque, præ-
 catur.

513. *F. ad lunam et messe* Franc. *abeneis* scribunt codd. ap. Pier., male; nam et altera forma usitata: *ænus*.—516. *præreptus* aliquot libri ap. Burm. cum Schol. Lucani et Grammatico, auctore Medæ in Anthol. Lat. p. 180, ubi v. Burm. Sec. *præceptus* vel *perruptus* Hugon. Sed damnat eam lectionem ratio et Plinii locus in nota laudatus.—517. *mola* Medic., sed expuncta littera, et Montalb. *salibusque piis* conj. in schedis Jo. Schrader.—518. *et veste r.* aliquot Pier. Goth. pr. cum Hugon. cf. Burm.—520. *si quid* Leid. un. a m. pr. et duo Goth., male.—521. *sanctumque* m. Parrhaf.

Æris proprius in re magica
 usus. *Aeneam falcem* ab So-
 phocle habere Virgilium, vo-
 lebat Macro. V, 19, quem
 vide. *pubentes herbæ*. vid.
 Georg. III, 126, in Var. Lect.
χρόαζοντες, h. e. virentes. *ni-*
gri cum lacte veneni, int. succos
 venenatos herbarum vel semi-
 num. *et nasc. equi* etc. Hippo-
 manes. Nota res. v. Aristot.
 VI H. Anim. 22. VIII, 24.
 Ælian. XIV H. Anim. 18,
 et plura ap. Cerdam, et sup.
 nota ad Georg. III, 280. Sed
 ad illustrandum poetam Plinii
 locus sufficit VIII, 42 f. 66 *Et*
sane equis amoris innasci venesi-
cium, hippomanes appellatum, in

fronte, caricæ magnitudine, co-
lore nigro: quod statim edito
partu devorat feta, aut partum
ad ubera non admittit. Si quis
præreptum habeat, olfactu in
rabiem id genus agitur. Vides
poëtæ verba: et matri prærep-
tus amor, h. e. quod amorem
conciliat, philtum, caruncula,
quæ in philtum adhiberi po-
test, præreptum, antequam e-
qua feta devoraverit.

517—521. *mola manibusque*
piis, Servius: "farre et sale
 —et manibus puris." Sane *piis*
 commune ac perpetuum epi-
 theton in sacris: inf. 637 *pia*
vitta; et propter sequentia *ma-*
lim manus pie precantis, mola
 falsa

Nox erat, et placidum carpebant fessâ soporem
Corpora per terras, silvæque et sæva quierant
Æquora: quum medio volvuntur sidera lapsu,
Quum tacet omnis ager, pecudes, pictæque vo-
lucres, 525

Quæque lacus late liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent, somno positæ sub nocte silenti.

* Lenibant curas, et corda oblita laborum*.

522. *placitum* alter Hamb. *placidam*—*quietem* alter Menag. *placidam e-*
membra quietem ap. Serv. ad I Æn. 388. cf. ibid. 691.—523. *quierunt*
tres ap. Burm.—526. *dumos* Montalb., uude Heinf. *dumo*, Goth.
sec. dum; utrumque vitium scribentis.—527. *Rura tacent* Sprot.
—528. Deficit versus in Medic. aliisque præstantioribus exempla-
ribus; ut vulgares taceam. Etiam Erf.; et sane melius eo caret sen-
tentia. Pendent enim superiora a verbis *Quum tacet ager*, et *quum tacent*
pecudes volucresque—*sopitæ*. Conflatus videri potest versus ex lib. IX, 224.
225. Adnotavit quoque Pompon. Sab., hunc versum non legi ab Apro-
niano. Est autem ex ejus recensione lectio Codicis Medicei. Quam di-
versis simus omnes sensibus ac judiciis, et quam alienum ab his studiis
qua

falsa in ignem conjecta, ad cœ-
lum sublata intelligere. Unum
exuta pedem vinculis, unum pe-
dem habens nudum, ad reli-
gionem pertinere debuit. Inter
plura, quæ Intpp. afferunt,
unus Artemidori locus huc
facit lib. IV, 67. Sed occur-
rit eadem res in signis veterum;
et in Etruscis simile quid ob-
servare memini Passerium *Pa-*
ralip. Demph. p. 102. cf. eund.
ad Vasa Etrusca Tom. I, p.
67. *veste recincta*, soluta zo-
na; nota res. cf. Ovidii lo-
cum ex Virgilio expressum
Met. VII, 179 sq. 182 sqq.
conscia fati Sidera obtestatur,
cf. sup. 167, quæ se morti
imminentem adspicerent; tum

numen precatur, si quod habet
curæ amantes non æquo fœdere
h. e. qui mutuo amore non
amantur. Verbo: omnia eo
spectant, ut ipsa amore solvatur.

522—528. Suavissima noctis
descriptio, quæ ipsam rerum
quietem spirare videtur; hoc
tamen in primis laudanda, quod,
cum sæpe in ea et alij poëtæ
laboraverint, huic in primis lo-
co illa convenientissima est, ut
post illos in superiore loco
prodigiorum et sacri magici
terrores nunc animum diverso
modo afficiat, utque de lenitum
hac suavitate animum legentis
miseræ Didonis summus mox
a v. 529 amoris æstus animi-
que cruciatus tanto magis
percellant.

At non infelix animi Phœnissa, neque umquam
Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem 530
Adcipit: ingeminant curæ: rursusque resurgens
Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æstu.
Sic adeo infistit, secumque ita corde volutat:

quæ quanta quanta sunt in probabilitate versantur, sit, ex edicto et cum supercilio aliquid pronuntiare, vel hic locus docere potest, in quo nobis quidem in oculos incurrere videbatur, versum hunc jugulare sententiam, structuram evertere, et nervos orationis præcidere. At Brunckius V. C., qui tam proclivi studio ad rescindendos versus fertur, miratur Heinio addititium cum videri potuisse: "Est profecto, pergit, tam a Virgilii manu, quam quivis alius e laudatissimis. Absque eo manca et mutila videretur pulcherrima hæc noctis descriptio, quæ sic in participium *positæ* desineret, sine verbo finito, et suspenso sensu." Sed tota nota digna est quæ inspicatur.—529. *Phœnixa*, vel Dorvill.—530. *ve* abest a Ven. que duo Burm.—532. *magno curarum* qu. Moret. ex lib. VIII, 19, at v. inf. 564.—533. *voluptat* Dorvill. etiam alibi.

percellant. Jam Jos. Wartonus hoc observavit; et hoc monere voluit Servius ad v. 522: *Protenditur ista descriptio ad exaggerationem vigiliarum Didonis*. Nec tamen hac in re inventi laudem habet Virgilius, sed iudicii tantum et elocutionis in exprimendo Apollonio Rhodio III, 743 sqq. Νῦξ μὲν ἴμει' etc. cf. et IV, 1058 sqq., quem jam ante Virgilium converterat Varro Atacinus; cujus versus v. ap. Senecam Controvers. XVI extr. Vix me teneo, quin loca adscribam; sed brevitati studendum est. Similem, aliter tamen adornatam noctis descriptionem videbimus lib. VIII, 26. Similia etiam nonnulla sunt in Theocr. Id. 2, 38 sq., sed in re prorsus diversa. *silvæ et æquora quierant*, cessante sub noctem vento. Non aliter. cf. Trapp. *fissa cor-*

pora, docte, homines, nisi omnino animantia malis. *medio voluntur sidera lapsu*, cursu per mediam cæli partem; ad rudes hominum sensus. *medium cursum tenent*, bene Serv. vid. Excurs. ad II, 9 *positæ*, compositæ, quiescentes, sopitæ.

529 sqq. Eadem antithesis ex Iliad. β, pr. x, pr. ω, 677 notata a viris doctis, et hinc passim alii. conf. etiam Theocr. 2, 38. *At non* scil. carpit soporem, *æstu*. *Solvitur in s.* exquisite pro solvi somno, quiete. *noctem* pro quiete noctis ac somno dixit. *Ingeminant curæ*, utpote in noctis solitudine.

533 sqq. cf. Eurip. Medea 502 sqq. *infistit* mente et cogitatione, ut sit: ita apud se cogitat. Oratorie pathos in his Didonis verbis tractatum, facile nostrum quisque per se intelligit. Confer, si vis, Scallig.

En, quid ago? rursusne procos inrisa priores
 Experiar? Nomadumque petam connubia supplex,
 Quo ego sim toties jam dedignata maritos? 536
 Iliacas igitur classis, atque ultima Teucrum
 Jussa, sequar? quiane auxilio juvat ante levatos,
 Aut bene apud memores veteris stat gratia facti?
 Quis me autem, fac velle, finet? ratibusve superbis
 Invisam adcipiet? nescis heu, perdita, needum 541

534. *Heu quid agam* Donatus videtur agnoscere ad Terent. v. Heinf. et Burm. *quid ego* Oudart. *agam* Servius cum codicum parte et edd. Junt. aliisque. — 535. *Nomadum* v. sup. ad 320. *sequar* c. Dorvill. et plerique libri Pier. — 536. *sim* Heinf. post Pier. ex melioribus et meliori loquendi ratione (si modo poeta eam sequi voluit: cf. ad 485. I, 706): Est enim pro, cum ego *sim*. Vulgo *sum*. — 537. *iterum* cl. sec. Rottend. et ego cl. pr. Hamb. — 538. *auxilium juvat* conj. Henmanni, quam re-
 fellit Burm. ad h. l. *exsilio* aliquot ap. Pier. — 539. *Aut bene* nonnulli Heinf. et Burm. cum Goth. tert. Vulgo: *Et bene*. Est hoc inter sex-
 centa a Burmanno mutata, ubi nil referebat, hocne an altero modo
 legeretur. Malim utique intacta ea esse relicta. Nunc tamen ea ite-
 rum mutare velle, multo magis importunum esset et novas turbas in-
 ferret. at Sprot. et Dorvill., hoc non male. *fit gratia* Menag. pr.,
 unde *fit* fecerat Heinf. — 540. *finat* alter Hamb. et Exc. Burm. a m.
 pr. *ratibusque* Goth. pr. et sic Medic. cum plerisque Heinf. et Burm.
ratibusve Parrhaf., quod Brunck. recepit; tamquam unice verum; equi-
 denti et *ne* ferri posse video; et *ve* accommodatum esse: potest enim sen-
 tentia versus et hoc et illo modo pronuntiari. *superbus* ed. Ven., non
 male. Sed alterum magis poeticum. — 541. *Invisam* post Pierium Heinf.
 revocavit e melioribus codd. et ratione idonea. Vulgo *Irifam*, quod
 præcesserat v. 534. Utrumque etiam Servius agnoscit.

lig. in Poëtic. et Cerd. ad h.
 l. *irrisa*, ut irridear; epi-
 theton ab effectu rei ex more
 poetarum. cf. b. Ernesti ad
 Callim. in Del. 117. *procos* et
Nomadum v. sup. v. 36. 37.
ultima Teucrum Jussa, expli-
 cant, suprema; minus bene,
 puto; sunt, infimi generis ho-
 minibus dari solita; ut altero
 loco Servius, deterrima; ac-
 commodatissimo epitheto ad

indignationem et odium, quasi
 expectandum sibi sit, ut infimo
 loco habeatur, utque sibi tam-
 quam caloni alicui indignissima
 quæque imperentur. Bene
 Pompon. Sab. "puta quod
 loquatur ad miserationem, quasi
 quod, si naviget cum Troja-
 nis, sit futura serva." v. 538.
quasi vero hoc juvat, et quic-
 quam eo profecerim, quod ip-
 sis ante auxilio fuerim, sc. e
 naufragio

Laomedontæ sentis perjuriam gentis?
 Quid tum? sola fuga nautas comitabor ovantis?
 An, Tyriis omnique manu stipata meorum,
 Inferar? et, quos Sidonia vix urbe revelli, 545
 Rursus agam pelago, et ventis dare vela jubebo?
 Quin morere, ut merita es: ferroque averte do-
 lorem.

Tu, lacrimis evicta meis, tu prima furentem
 His, germana, malis oneras, atque objicis hosti.
 Non licuit thalami expertem sine crimine vitam 550
 Degere, more feræ, talis nec tangere curas!

542. *Laum.* vel *Laomedunteæ*, *Laomedontiadæ* aberratio Codd. *gentis p.* sentis Dorvill.—543. *Quid cum* Dorvill. *comitabar* tert. Rottend. *comitata* pr. Hamb. *cuntes* nonnulli Pier., sed *ovantes* est ornatus haud dubie. cf. sup. v. 418.—545. *Inferar* post Pier. e Codd. prætulit Heinf., recte sane, tamquam quod exquisitius dictum esset. cf. inf. X, 576. l. 439. Vulgo *Insequar*. Servius utrumque laudat. *Inferar* pr. Hamb. *vix S. ab urbe* Parrhas. *revulsi* Wall.—546. *in ventis* Sprot. *videbo* duo Burm. cum Goth. sec. ex more aberrantes.—547. *abrupte d.* pro div. lect. tert. Rottend., quod sane usitatus, idemque potentius; sed alterum a vulgari remotius.—548. Diversam hic Urbani Grammatici interpunctionem narrat Servius et ex eo Pompon. Sab., quæ talis fuisse videtur, ut *Tu lacrimis evicta* meis sc. es, sententiam finiret.—549. *objicit* Reg.—550. *expertam* aliquot Pier. et Burm., sollenni errore.—551. *fore* in multis; sensum pro-

naufragio eos excipiendo, *finet* sc. me sequi classem; in sqq. 540—543 verborum dilectum observa. Trojanos quasi perfidia et perjurio infames a Laomedonte denominat, cujus perjuriam in Neptunum et Apollinem, mox in Herculem, nota sunt. Locus class. Iliad. φ, 442 sqq. 543. *ovantes*, lætantes; invidiose et hoc. cf. sup. 294. 295. 545. *Inferar*, sequar? v. Var. Lect. quos paullo ante a Tyro exci-

tavi, iterum navibus conscensis maritimis cursibus errare faciam? sc. ut cum Trojanis in Italia confidant. 548. 549. Quod ipsam sororem amantissimam accusat, summum affectum arguit, quo etiam in carissimos injuriam esse solemus: tu, o soror, permota lacrimis meis (v. sup. v. 30), tu prima me in hæc mala impulisti et Æneæ objecisti, homini in meum exitium facto, 551. *more feræ*, at quam parvum hoc

Non servata fides, cineri promissa Sychæo!

Tantos illa suo rumpebat pectore questus.

Æneas celsa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam rite paratis. 555

probabilem inde elicere studet Burmannus; Idem conj. *more meo*. Waddeli apud eund. *more fero*; sed omnia frustra. v. Not. Agnoscit ac tuetur lectionem librorum Quinctil. IX, 2, 64. Hoc illud est, quod toties in re critica bilem movet, cum magno conatu multa movent viri docti, ut sub finem subjiciendum sit: *sed sana vulgata*. Si tuo ipsius judicio sana erat, cur operose tentabas? *feræ* Aproniani lectionem esse observat Pompon. Sab. *non tales* alter Mentel. — 553. *Non cineri s. fides* Serv. sup. ad v. 52. *Sichæi* Medic. (hoc est, quod Pompon. Sab. habet: *Sic legit Apronianus*) cum aliis Pier. Heinl. et uno Burm. Sed *Sychæo* est pro *Sychæio*, noto more poetarum, primitivum pro deducto: ut *Romula telus*; et apud Tragicos Græcos infinita. Sic *laticem Lyæum* l, 686 vidimus; sic *Lenæum bonorem* sup. v. 207. De scriptura *Sychæo* v. sup. ad l, 343. — 553. *fundebat* pr. Hamb. pro var. lect., at recte *rumpebat* ut sup. ll, 129, h. e. emittebat; proprie cum vi et impetu. Post hunc versum in Vratisl. legebatur: *Thuræque magnorum longe dat jussa deorum. Huic se forma viri v.* Idem versus insertus est Goth. sec., sed post v. 557 *rursusque ita visa monere est*; *Duræque m.* — 554. *Æneas jam c.* in p. c. e. Wall.

hoc, ut saltem serino more seclusam a jucunda societatis conjunctione, solam et hominum adeoque et virorum commercia fugientem, vivere licuisset! Nihil amplius in sententiam est assumendum, quam abhorrens ab humaniore cum aliis consuetudine ac consortio natura. Servius ad Lynceas referebat, et ex Plinii H. N. locum laudabat: *Lynceas post amissas conjuges aliis non jungi*. Quinctil. l. c. IX, 2, 64 de matrimonio justo acceperat, a quo alienæ sunt *feræ*. *nec tangere*, attingere, sentire, *tales curas*, dolores animi! Non servare licuit fidem etc. *cineri Sychæo* h. e. Sychæio; ut *Dardana arma*. v. Var. Lect.

Tom. II.

554 sqq. Non tam Homer imitatione, apud quem bis a Jove Mercurius mandata accipit, ut Calypso Ulysses dimittere juberetur; nec ea de causa, ut invitum discedere Æneam significaret, denuo Mercurii nuntium induxisse videtur poeta, quam ut ex priore hac causa et nova hac Numinis monitione, ipse discessus aliquam dignitatem momentumque ac diversitatem a vulgari quoque discessu haberet. Vulgaris narratio ita instituenda fuisset: Et jam Æneæ classis satis erat instructa, ut vento secundo sub noctem exorto illa littore solveret. At quam tenue hoc! Sin vero metus a Carthaginensium in-

3 T cursu

Huic se forma dei voltu redeuntis eodem
 Obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est;
 Omnia Mercurio similis, vocemque, coloremque,
 Et crinis flavos, et membra decora juventæ:
 Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos? 560
 Nec, quæ te circum stent deinde pericula, cernis?
 Demens! nec Zephyros audis spirare secundos?
 Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
 Certa mori, varioque irarum fluctuat æstu:
 Non fugis hinc præceps, dum præcipitare potestas?
 Jam mare turbare trabibus, sævasque videbis 566
 Conlucere faces, jam fervere litora flammis:

556. Hinc Ven. — 557. *jussa m.* Franc. ex more librariorum. *est* deest binis Burm. et Goth. tert. a m. pr. *¶* Gud., ut solent veteriores codd. — 558. *Mercurii* tert. Mentel. a m. pr. *que* post *colorem* abest a tribus Burm. — 559. *juventa* nonnulli Pieriani, Medic. cum duobus aliis Heinf. Adde fragm. Vatic. Sane *membra decora juvenia* communioformam habent. — 560. *potis est* sub c. Oudart. *casu* sub alter Hamb. — 561. *quæ te circum stent* Heinf. e Medic. aliisque post Pierianos. Adde fragm. Vatic. At vulgg. *quæ circumstant vel stent te.* cf. ad 536. A multis abest *te.* *cernis* Leid. a m. pr. — 563. *deus* tert. Mentel. a m. pr. *in pectora* alter Menag. *sub pectore* Pieriani aliquot. — 564. Lectio hæc Medicei aliorumque est codd. elegantior haud dubie illa et poetæ frequentata, cf. v. 532, quam altera, quam alii codd. ap. Heinf. et Burmann. (cujus Menag. alt. *suscepit* habet) cum uno Pier. et fragm. Vatic. *variosque irarum concitat æstus.* Forte ipse poeta meliorem lectionem alteri adscripserat. — 565. *Num* gres Burm. *in præceps* fragm. Vatic. a m. pr. — 567. *litora fervere* Dorvill.

cursum erat memorandus, Mercurii monitu multo magis res egebat apud poetam.

556—559. Comparant Iliad. β, 20 sqq. 57 sq. Odyss. β, 268. Iliad. ψ, 69 sq., sed primo loco erat commemorandum Odyss. α, 277 sq. Ad 558 cf. inf. IX, 650. *colorem* oris qualis est pulchræ juventæ ex

palæstræ sole et pulvere. Mercurium e pulcherrimis diis esse, nota res, imprimis ex operibus veterum.

560—569. *hoc sub casu*, exquisitè pro periculo ac discrimine. *ducere somnos*, Burm. vult esse h. l. producere per totam noctem. Sed in tanto periculo omnino dormire *Æneam*,

Si te his adtigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras. Varium et mutabile semper
Femina. Sic fatus nocti se inmiscuit atræ. 570

Tum vero Æneas, subitis exterritus umbris,
Conripit e somno corpus, sociosque fatigat:
Præcipientes vigilate, viri, et confidite transtris:
Solvite vela citi. Deus, æthere missus ab alto,
Festinare fugam, tortosque incidere funis, 575

569. *Hic* in fragm. Vatic. et in multis. *Rego age* Pier. aliquot codd. *as mut.* Wall. — 570. *fatus* Gud. a m. pr. *jam misi.* fragm. Vatic. a m. pr. *noctique imm.* Wall. *se miscuit* Leid. et Goth. tert. — 571. *subitus* alter Menag. — 572. *a somno* duo Burm. *e somnis* Leid. *e frato* aliquot Pier. et sup. III, 176. *socios corpusque* Wall. — 573. *Præcipientes*, v. v. emendabat Jo. Schrader. in schedia. Offendebat scilicet *præcipientes* cum *vigilate* junctum, quod poetice sermo in festinatione bene fert. *Prævigilate viri, monito* sec. Rottend. ludibrium, puto, librarii. *et deest* alteri Hamb., non male. — 574. *jussus* Oudart. pro Var. Lect. — 575. *P. ju* la Venet. Mox *que* abest a duobus Burm.

neam, insolens et mirum erat. deinde videtur otiosum esse; sed lubenter eo utitur poeta ad morem *τὸ ἄρα* in argumentatione vel consequutione, ut inferatur aliquid: et cum hæc ita sint, in tanto casu, *ἄρα*, deinde, tu non cernis pericula, quibus circumdatus es? *ἄρ' ἐν αἰσδάρῳ*; Sic v. c. XII, 889 *Quæ nunc deinde mora est?* IX, 781 *quo deinde fugam, quo tenditis?* Nec multum aliena hæc sunt a vulgari usu pro porro, aut pro in posterum, ab hoc inde tempore. v. c. inf. V, 14. *te circumfluent*, jam Hom. *ὡς γὰρ καὶ πᾶσι πᾶσι τῶν*, Odyss. ε, 270. *Zephyrus* simpliciter pro ventis dicit; ut solet in ventorum nominibus parum accurate versari Virgilius. Hærebatur hic Holdsworthus. 564.

Certa mori, vide v. 475. 566. 567. Ornati versus *turbati* *trabibus*, impleri navibus sc. Carthaginiens. cf. inf. 592 sq.; male Cerda *turbati* tempestate. 568. *Si te bis*. Comparant Iliad. ε, 268. 269. 569. *Varium et m. h. l.* tantum eo pertinet, quod in muliebri animo summus amor in summam sevitiam et immanitatem verti potest, ut adeo Æneas de salute cogitandum sit.

570. *nocti se i. a.* evanuit. cf. sup. v. 278.

571 — 575. *subitis umbris*, potest forte accipi pro imagine, viso. Melius tamen in poeta pro caligine subito exorta abeunte deo, qui, ut mos est, in multa luce apparuerat. conf. sup. v. 358. *Fulsi ab invita numen procul*, ait Valer. Fl. VI, 480.

Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte acorum,
 Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
 Adfis o, placidusque juves, et fidera cœlo
 Dextra feras. Dixit: vaginaque eripit ensē
 Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro. 580
 Idem omnis simul ardor habet; rapiuntque, ru-
 untque:

Litora deseruere: latet sub classibus æquor;
 Adnixa torquent spumas, et cærulea verrunt.

Et jam prima novo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile: 585

576. *instimulat* aliquot Heinſiani; quod numerosius videri poteſt; ſed v. Heinſ. et Burm.—577. *imperioque tuo* Parrhaſ. cum plerisque Pierianiſ.—578. *Adfis en Ven.* *Aſſu* Menag. alt. cum codd. Pierii, quem vide. *cali* Dorvill.—579. *Inquit, v.* Parrhaſ. *liberat enſem* pr. Hamb. v. ad Ovid. VI Met. 551 et al.—582. *Litore* Mentel. pr. *ſub clauſibus* Reg.—583. *Annexi et vertunt* Goth. ſec., vulgari lapſu.—585. *ſpargebant* Sprot.

Corripit e ſ. corpus, Lucretiana oratio, lib. III, 164, h. e. levat, movet. *ſociosque fatigat*, hortatibus h. l., ut omnino de ſæpius tentato motu dicitur poëtis. cf. ad I, 280. VIII, 94. *funes*, retinacula, v. 580. cf. III, 639. 640. 667.

576. 577. Jam Servius: ſecundum Ennium dixit: *Reſpondit Jūno Saturnia ſancta deorum*, *Ἰὼν Διῶν*. In *quisquis es* argutatur Servius et cum ipſo alii. Atqui *forma dei*—*Mercurio ſimilis* ſupra erat; ipſum Mercurium eſſe, nihil erat, quod *Aneam* certum redderet.

578. *fidera dextra*, proprie quorum exortu venti ſecundi ſiant ac proſpera navigatio ſit.

580. Vid. Odyſſ. x, 127. cf. Cerda.

581—583. Ut in toto loco. ita inprimis in his verſibus, vel verborum dilectu, vel aſyndetis, vel ipſis verborum temporibus ipſoque numero feſtinatione exprimitur, ut facile obſerves. *latet ſub cl. æquor*. Bona rei imago, qua et alii poëtæ paſſim utantur. Vide Cerda. Repræſentantur ſcil. naves æquatis proris procedentes. *ſpumas*, mare ſpumans, et c. *verrunt*, remis.

584. 585. Homerici verſus Iliad. x, l. ω, 695 et alibi, verbis fere Lucretii lib. II, 143. Cæterum locum hunc de Didonis noviffimis fatiſ variare voluit Silius VIII, 84 ſqq., quæ comparet, qui Virgilianum *ῥάδος* adcuratius cognoscere vult.

586—588.

Regina, e speculis ut primum albescere lucem
Vidit, et æquatis classē procedere velis,
Litoraque et vacuos sensit sine remige portus;
Terque quaterque manu pectus percussa deorum,
Flaventisque abscissa comas, Pro Iuppiter! ibit 590
Hic, ait, et nostris inluserit advena regnis!
Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur;
Deripientque rates alii navalibus? Ite,
Ferte citi flammās, date vela, inpellite remos.—

586: et sp. soc. Rottend. tum primum Ven. cum pr. aliquot codd. ap. Burm. et Goth. tert. primam Gud. a m. p. et Mentel. eleganter, iudice Heinio. — 587. producere sec. Moreti, solita varietate. — 590. abscissa multi præstantiores. v. Heinf., qui recipere debebat, si sibi constare volebat, et cf. II Georg. 23. flaventis abscissa Reg. fl. que comas abscissa Wall. abscissa aliquot ap. Pier. pro J. inquit Montalb. — 591. Hinc, ait Menag. Hamb. pr. Erf. i. a. terris Leid. un. — 592. Nunc a. Montalb. Nonne Zulich. expellam ed. Ven. — 593. Diripiuntque Witt. Voss. alt. et Donat. de Schemat. Sed usus et ratio postulat Deripientque, uti jam Heinf. emendabat, quem miror hoc non reposuisse, id quod nunc fecimus: expresserat jam Brunck. cf. sup. I, 211. Porro codd. distinguunt post rates, male. — 594. F. c. ferrum Gud. pro div. lect. date tela Medic. cum aliis plerisque Heinf. duobus ex Goth. Erf. Variant

586—588. Servius: “et bene hanc primum inducit vidisse crepusculum, quæ, quasi amatrix, tota vigilaverat nocte.” cf. Ecl. VIII, 17. Forte ante oculos fuit Apollon. Rh. III, 818 sqq. e speculis, ex edita ædium parte. albescere. Creditur ex antiquo poeta Ennio adumbratum esse: Ut primum tenebris abjectis inalbebat dies. Urfin. ac Cerda h. l. Columna ad Enn. p. 65. æquatis velis, æqualibus ordinibus; sed declaravit hoc a velis non obliquo vento, sed æqualiter plenis, leni ac secundo vento a

tergo impellente. cf. inf. V, 844 et 232. Homeri *ἄνεμος ἰσῆος* comparantur: quæ tamen alio modo æquales dicuntur.

590—594. Magna est le- gentis expectatio, quæ, despe- rata jam salute omnique melio- re spe sublata, futura sit mise- ræ reginæ oratio. Et pathos verbis inest summum; furit, minatur, se accusat, impreca- tur. abscissa simpl. evulsa, h. e. evellens. illuserit post ibit. conf. I Georg. 157 *Falce pre- met* — *vocaveris*. cf. Burm. *nostris regnis*, mihi, tamquam reginæ. arma, instrumenta na- valia

Quid loquor? aut ubi sum? Quæ mentem insaniam
mutat?— 595

Infelix Dido! nunc te facta impia tangunt?

Tum decuit, quum sceptrā dabas:— En dextra
fidesque!

Quem secum patrios aiunt portare Penatis:

Quem subiisse humeris confectum ætate paren-
tem!—

Variant quoque Grammatici. v. Heinf. qui recte nil movit. *impeditur* rō-
mos Leid.—595. *loquar* Leid. un. *ubi sunt* Zulich., non inveniuste, ju-
dice Burm. Nihil tamen ad vulgatam: *ubi sum?* Mox *quæ m. i. versat*
tres ap. Burm., non male; ex glossa tamen.—596. *nunc te* Heinf. tue-
tur e Medic. aliisque cum Pier. alii *num te*; etiam Grammatici ap. Heinf.
nam Cledonius. *jam te f. Reg. et Parrhaf.* Porro *facta i. e. Medic.* aliis-
que præstantioribus recepit: Vulgo *fata*. cf. Not., quod bene poterat ex-
poni: *fata impia*, fatum crudele, iniquum, insanum. Nunc fato tuo
moveris? debebas tum moveri, adeoque de illo sollicita esse et de eo,
quod futurum esset, cogitare, tum cum Æneam in regni societatem ad-
mitteres. Variant etiam Grammatici ap. Heinf. item Gothani.—597.
Tunc Gud. cum al. Heinf. *Tunc licuit* Parrhaf., sed in eo interpolationes
plurimas observas.—598. *Qui* hoc et seq. v. pro *quem* olim fuit lectum,
teste Servio. *portasse* Medic. et Dorvill.

valia et h. l. alii *expedient*—
alii *deripient*, rapient, rapide
educunt.

596. 597. Variis modis, ut
plerumque fit in sententiis acu-
tis, hæc accipi possunt et va-
rio cum adfectu, sive *fata* sive
facta legas; quoniam hæc et
Æneæ et Didonis esse possunt,
et quia *Tum decuit* suppleri po-
test vel: facere hæc sc. quæ v.
592—594 memoraverat, vel:
facta impia tangere te. Tangunt
porro, καὶ ἀνέστηται αὐτὴν, cum ea,
quæ attingunt, urgent, adsunt,
tum, quæ animum movent,
percellunt vel concitant. Ex
pluribus hanc rationem pro-
bem: Exhorruerat illa modo
ac damnaverat v. 595 atrocita-

tem consilii; filet, et mox:
quasi vero nunc demum nefas
ac scelus exhorrescendum mi-
hi sit! tum debebam exhorres-
cere, cum, defuncti mariti
memoria animo expulsa, in
thalami ac regni societatem
perfidum hospitem recipiebam.
Sic v. 214 ac *dominium Æneam*
in regna recepit; adde Ovid.
Epist. VII, 12. 90. Ad sen-
tentiam comparare licet Medææ
conditionem apud Apollon.
IV, 1080 sqq.

597—599. Cf. sup. 307.
En dextra fidesque sc. ejus, *quem*,
h. e. Ita fidem servat is,
quem aiunt portare (pro *portas-
se*) *secum P.* Non male Urbi-
nus laudat Iliad. β, 341.

Non potui abreptum divellere corpus, et undis 600
Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis?—
Verum anceps pugnae fuerat fortuna.—Fuiisset;
Quem metui moritura? Faces in castra tulissem,
Inpleissemque foros flammis, natumque patremque
Cum genere extinxem, memet super ipsa dedis-
sem.— 606

Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuque harum interpret curarum et conscia Juno,
Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbis,
Et Diræ ultrices, et Di morientis Elissæ,

600. *arreptum, areptum, abruptum, divellere*, librariorum ludibria. *avulsum* apud Donat. in Terent. Andr. IV, 3, 3, memoria lapsu. *corpus divellere* Menag. pr. — 602. *patriisque* ed. Junt. Dorvill. et Lutat. apud Burm. *ponere* Burmannus primus recepit, ut scripti fere omnes, etiam duo Goth. habent, etiam Pierii, præter unum ejus Medicorum, qui diversus a Foggiano est. In hoc ut in vulgg. edd. legebatur *opponere*; duo ap. Burm. *opponere*, alter Hamb. *imponere*. Sed *ponere*, pro *apponere*, frequens poetis. — 603. *fuerat pugna* Menag. pr. — 604. *Quem timui* Goth. tert. Heinf. conj. in *transira*. Sed *castra* plus poeticae audaciae habet. v. Not. — 605. *forus, foras, ferus*, aberrationes librariorum. — 606. *extinctum* pr. Moret. *extinguiam* Lutat. ad Stat. V Theb. 128. *extinxissem*, quod est interpretis. Burm. *extinguiam* duo Goth. et *memet* quædam edd. Servii sup. ad v. 508. — 608. et abest a pr. Hamb. — 609. *per umbras* Leid. un. pro var. lect.

600—602. *abreptum divellere corpus*, ornatè, dilaniare eum. *patriisque epul.* *ponere mensis*? respicit Thyestæ vel Tereci cenam.

603—606. En affectum, qui altius adsurgere aut procedere nequit. Itaque v. 607 bene ad diras convertit se, at quanta cum arte illas ad religiosum ac sacrum aliquem horrorem attemperavit! *Quem metui m.*

præclare, pro vulgari: quid mihi metuendum fuisset, cum mori decreverim! in *castra*, h. l. classem. cf. III, 519. *forus*, tabulatum pro ipsis navibus. *Cum genere*, int. Trojanos. *dedissem* in ignem. cf. furorem Medæ ap. Apollon. IV, 392—394.

607—612. Solis, tamquam dei *vandeguis*, adeoque et injuriæ inspectoris, ut in foederibus

Adcipite hæc, meritumque malis advertite numen,
 Et nostras audite preces. Si tangere portus 612
 Infandum caput, ac terris adnare necesse est;
 Et sic fata Jovis poscunt; hic terminus hæret:

611. *advertite* multi; sed alienum a loci sententia. *Accipite hæc*: *animumque malis excludite* tantis ed. Ven. ab interpolatore. — 613. *I. corpus* Menag. pr. e glossa. et t. Parrhaf. — 614. *Et sic* bene Heinf. reposuit, optimis codd. etiam Pierianis auctoribus, etiam Nonio et Macrobio: Vulgo *Et si*. Heinf. conj. *Id si*. In pr. Rottend. pro var. lect. erat: *Et si fata petunt Jovis*: hic et t.

bus (v. Iliad. γ, 277, et inf. XII, 176) ita in diris sollennis mentio. Cerda laudat Sophoclis locum Ajac. 860 sqq. Adde Ennii locum ex Medea Euripidea in Fragm. p. 208. *lustras* de cursu v. sup. ad v. 6. Burmannus pro *illustras* accipere malebat; minus poetice. *terrarum opera* ut *ἔργα*, proprie de cultis locis. *Juno* (v. sup. v. 59) *γαμήλιος* (*pronuba* v. 166), h. l. est *interpres et conscia curarum barum*, hujus amoris aut conjugii, adeoque testis perjurii et injuriæ. *Interpres* etiam alias, cujus interventu aliquid efficitur, h. l. nuptiæ, quibus dea præest. 609. *Hecate*, cui noctu sacra celebrantur cum ululatu, h. e. carmine, precibus, in triviis. Sic *bacchata Naxos* sup. II, 125. *Diræ*, h. l. Furæ, ut XII, 845 sq., ubi cf. Notam. *Deos morientis Elissæ*, h. e. Genios Didonis et mox Manes intellexeram: cf. XII, 646, et sic fere Servius primo loco. At Pompon. Sab. *Mænes Sischæi vocat*. Nec tamen video, quid vetet, deos ultores Elissæ accipere. 611. *Adcipite, advertite, audite* de eadem re. *numen* vestrum, h. e. vim ac

potestatem deorum inferiorum ulciscendi malos, *advertite malis*, contra improbos et impios Trojanos, *meritum*, quippe qui meruerunt vestrum numen, h. e. poenam, a diis mali ultoribus infligendam. Exquisitior ratio quam illa, *advertere vultus, aures, animos*, ut Ovid. VIII Met. 482.

612 sqq. Eximiam poetæ artem in subjungendis diris his, quibus Æneæ, fata, post adventum in Italiam, mox temporum seriorum eventus bellaque inter Pœnos et Romanos gesta ingeniose intexuit, ut tanto magis popularium suorum animos adverteret et delectaret, jam alii viderunt. Dirarum vero et imprecationem omnino inventum et usum a poetis Græcis accepit, in quibus frequens est, utpote vehementibus affectibus bene inserviens. Exempla vide ap. Cerdam.

612 — 614. Ante oculos fuere ex Odyss. ι, 532 seqq. diræ Polyphemi in Ulyssæm; 'Αλλ' ἢ οἱ μοῖρ' ἴσι etc. Gravitate orationis nota in verbis singulis, ut, *Infandum caput* pro eum, *terris adnare*, pro pervenire

At bello audacis populi vexatus et armis, 615
 Finibus extorris, complexu avolfus Iuli,
 Auxilium inploret, videatque indigna fuorum
 Funera: nec, quum se sub leges pacis iniquæ
 Tradiderit, regno aut optata luce fruatur:
 Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.
 Hæc precor: hanc vocem extremam cum sanguine
 fundo. 621
 Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum

615. *Et bello* Medic. a m. pr. — 616. *externis* Hugen. *conspetu* avolfus codd. ap. Nonium Marcellum. *que post complexu* duo Burm. *avolfus* scriptum cum Medic. et Gud. — 617. *que abest* a Mentel. pr. et sic bona codd. pars ap. Pierium eo caret. — 618. *legis* sub p. Hamb. pr. — 619. *fructur* Goth. sec. — 622. *et deest* Zulich. a m. pr.

nire ad Italiam. cf. sup. I, 538. *hic terminus hæret*, est. Serv. *Si hoc est immutabile*; quoniam agrorum termini moveri nequeunt. Melius sic constitues: et si eo, h. e. in Italiam, fatorum et errorum Æneæ terminum ac finem, pervenire Æneam fatale est; *hæret*; fixum et destinatum est. Saltem hoc ab agrorum terminis petitum; verbo Lucretiano lib. VI, 65.

615—620. Revocata sunt ad has diras ea, quæ lib. VII seqq. memorantur, bellum cum Latinis et sociis Rutulis, Æneæ profectio ad Evandrum, auxilii petendi causa, relicto in castris Ascanio, quem interea oppugnat Turnus cum magna Trojanorum strage. Reliqua a v. 618 ad mortem Æneæ spectant; namque is tertio ut plerique tradunt, a sedere cum Latinis anno, TOM. II.

pugna cum Tyrrhenis facta, in Numicio flumine periit. cf. sup. I, 261 sq. et Exc. III ad lib. XII. *audacis populi*, Servius: id est, Rutulorum, sicut semper inducuntur. Sic VII, 409. *Audax* poetis est bellicosus, fortis. *Finibus extorris*, profectus ex castris in Latio positus. *suorum Funera* inprimis Pallantis Lib. X. *pacis iniquæ* v. lib. XII, 823 sqq. cf. Serv. Sed res in majus aucta. *ante diem*; non obstat lib. IV, 764. *inhumatus*, quoniam ejus corpus nusquam inventum est, ut adeo inter deos receptus diceretur, ut ex Livii I pr. notum.

621. *cum sanguine*, cum vita, sed multo majore cum vi. Servius: "quasi imprecationes ipsas suo consecraret sanguine."

622—629. Odia inter Pœnos et Romanos, et bella perpetua

Exercete odiis: cinerique hæc mittite nostro
 Munera. Nullus amor populis, nec fœdera suntor.
 Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor, 625.
 Qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
 Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
 Litora litoribus contraria, fluctibus undas
 Inprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotesque.
 Hæc ait, et partis animum versabat in omnis; 630.
 Invisam quærens quam primum abrumpere lucem.

626. *sequere* alter Hamb. — 627. *quæcumque* Parrhaf. — 629. *Jum-
 precor* duo Burm. *arma viris* pr. Hamb. *p. ipsique nepotesque* Heinl. re-
 posuit e Medic. aliisque potioribus codd. Vulgo leg. *ipsique nepotes*; et
 sic Grammatici passim laudant; sic quoque omnes Goth. (*ipsi pugnentque
 nepotes* Moret. qu. ex interpolatione). In quo facile intelligi possit, al-
 terum *que* librarii culpa extritum esse. Videtur tamen mihi *que* illud in
 clausula totius sententiæ et orationis redundans vix locum tueri posse,
 vel aurium iudicio. Tum *ipsique* non habet, quod commode huc advo-
 ces. Nam debent esse aut ipsi *Tyrri*; tum vero languet post superiora
 multo graviora: *pugnent ipsi* et *nepotes*; aut *populi*; atqui quinam sunt
populorum nepotes? Heumannus et Trappius et Jo. Schrader. in schedis,
 totum hemistichium rescindendum esse iudicabant, tamquam assutum;
 scilicet viris doctis non succurrebat, qui illi Carthaginiensium nepotes
 esse possent. Holdsworthus *Jubam* huc vocabat, et laudabat Lucani lo-
 cum lib. VIII, 283 sqq. Dicas potuisse poetam latius ipsum Bocchum
 ac Jugurtham, Afros certe, etsi non proprie Carthaginiensi stirpe oriun-
 dos, intelligere. Parum tamen hoc quoque satis facit. Alterutrum te-
 nendum esse arbitror: aut, quod malim, ne clausula tenuior sit reliqua
 oratione, in suspensionem adducendum hemistichium; aut, si malis, cum
 excusatione poetæ, retinere, simpliciter *nepotes* sunt posterius, sc. respectu
 eorum, qui tum erant, et tollendum importunum *que*.

petua de imperio. *Stirpem ex-
 ercete odiis*, exquisitior ratio pro
 vulgari, exercere odia in poste-
 ros. Nihil amplius. *Munera*
 int. inferias, quæ proprie mitti
 dicuntur. *nec fœdera suntor*,
 quippe tertio rupta, ut Serv.
 625. *ultor*, Hannibalem osten-
 dit (ut quoque Serv.), qui Ita-

liam ferro ignique vastavit.
ex ossibus pro vulgari, ex cinere
 meo, h. e. post me veniat ali-
 quis, qui persequatur etc. *da-
 bunt se*, exquisitius quam, erunt.
 Occurrit et alibi. Bella sci-
 licet ominatur sæpius renova-
 ta. 628. 629. Servius ad fœ-
 deris condiciones super limiti-
 bus

Tum breviter Barcen nutricem adfata Sychæi :
 Namque suam patria antiqua cinis ater habebat :
 Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem :
 Dic, corpus properet fluviali spargere lymp̄ha, 635
 Et pecudes secum et monstrata piacula ducat :
 Sic veniat : tuque ipsa pia tege tempora vitta.
 Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
 Perficere est animus, finemque inponere curis ;
 Dardaniique rogum capitis permittere flammæ. 640
 Sic ait. Illa gradum studio celerabat anili.

633. Cum br. Wall. Hinc B. breviter Hamb. alter. Perro Barcen, Bachem, Bachem, Braccen, Barcen aberrationes. Sicbei est duo Burm. cum Goth. sec. — 633. Hunc versum suspectum Britanno docto ac vindicatum vide in Miscell. Obs. Vol. I, p. 13. Suspectum haberi video et alia, ut Jac. Bryant V. C., et Jo. Schradero, acutis viris. Sane si vitio datur poëta, quod rem tam parvi aut nullius momenti interposuit, excusandi facultas esset : cum fidem faciant narratis hoc ipso poëta, quod certis nominibus, rebus, locis, res definiunt ; sed sunt in ipso versu plura, quæ displicent : suam pro ejus ; cinis in patria nutricem habebat. Est itaque haud dubie ab interpolatore profectus. — 635. aspergere Ven., quod est commune. mergere alter Menag. — 636. duces Mentel. pr. — 637. Sic veniet non nulli e Picrianis. tusque sec. Rottend. a m. pr. tege corpora Sprot. — 638. parabam vet. cod. apud Macrob. III Sat. 3. — 640. Dardanidique Wall. pro Dardanida, subjicit Burm. pramittere Ven. flammis Medic. — 641. Dinept, illa Parrh. celebrabat a pr. m. Medic. cum aliis, frequenti lapsu, accelerabat Goth. sec. anilem Burmanno invito in contextum venisse suspicor. Nam Heinssanus edd. anili retinent, et Burmannus ita rectius legi pronuntiat. Atque ita Medicus cum præstantissimis aliis ; item Goth. pr. et sec. a m. sec. Non male sane dictum alterum quoque : expuli tamen codicum jussu, quod fore intulerat.

bus inter Pænos et Romanos subtiliter satis refert. Enimvero est poëtica amplificatione odii et inimicitiae ; ut vulgo solemus dicere : omnia inter Romanos et Pænos fuisse infesta et contraria.

933. Suam propriam nutricem Dido jam olim apud Tyrum sepeliverat. Ut alias

tumulo, sepulchro, urna, haberi, teneri dicuntur defuncti.

636. monstrata a sacerdote, puto, piacula, piamina, h. l. purgamina, quibus in sacris magicis utebatur superstitione, h. l. ad mentem amore exfolvendam. cf. Ecl. VIII, 73 et 80 sq.

638—640. incepta inde a v. 3 U 2 504

At trepida et cœptis inmanibus effera Dido,
 Sanguineam volvens aciem, maculisque trementis
 Interfusa genas, et pallida morte futura,
 Interiora domus inrumpit limina, et altos 645
 Conscendit furibunda rogos, ensisque recludit
 Dardanum, non hos quæsitum munus in usus.
 Hic, postquam Iliacas vestis notumque cubile
 Conspexit, paullum lacrimis et mente morata,
 Incubuitque toro, dixitque novissima verba: 650

642. Et tr. Montalb. et ante cœptis abest a pr. Moret. At rapidi c. Exc. Burm.—643. involvens alter Voss.—645. irrupit, perrumpit, prorumpit, abruptis, aberrant codd. ap. Burm.—646. moribunda Ven. sboros Parrhaf. reclusit Gud. a m. pr. Dorvill. et Donatus ad Terent. Adolph. II, 1. refringit un. Heinf.—647. non hosce relictum ex v. 507 emend. Tan. Faber. Sed v. Burmann. et not.—649. parum duo e glossa. lacrimas Goth. pr. mente remota Sprot.

504 sqq. vid. notam ad v. 480
 seq. cf. ad seqq. Silium VIII,
 116 sqq., qui sua ex h. l.
 duxit: *Nigro forte Jovi* etc.
 sc. Plutoni. *flammae capitis*
Dardani, qua effigiem *Aeneæ*
 (sup. 508) absumentura est, quasi
 caput ac vitam ejus cum ea
 ipsa devotura; ei flammæ *per-*
mittere rogam, lignorum struem;
 pyram incendere.

642—647. Notas extremi
 furoris observa. *morte futura*,
 jamjam cummaxime constitu-
 ta; male enim Servius aliter.
 Et *sanguineam aciem*, ὀμμα
 ἰφαίμων. *interiora domus limina*,
 limen interioris ædium partis,
 conf. sup. 504 sq. 494 sq.
quæsitum, paratum, acceptum,
 adeoque etiam datum; sup.
 507. *ensemque relictum* scil.
 dono ac munere. cf. Burm.
 Adde sup. 495.

648—650. Cf. sup. 507
 508 et lib. I, 647 sqq. Mag-
 num ac novum *πᾶδες* in
 conspectu earum rerum, quæ
 magnopere animum percel-
 lere debuere; magnum quo-
 que artificium in dilectu rerum
 ac verborum. Expende sin-
 gula. *mente*, defixa in pristini
 amoris ac consuetudinis cogi-
 tatione. *Incubuit toro*. Com-
 parant intpp. loca Sophoclis
 (Trachin. v. 916 sqq.) et
 Euripidis (Alcest. 173—186),
 ubi Alcestis moribunda in to-
 rum conjugalem se projicit;
 at in altero Deianira se ipsam
 super Herculis toro interficit;
 qui locus majorem cam nostro
 similitudinem habet. Saltem
 præiverunt illi aut alii tragici
 poëtæ in hoc ad movendum af-
 fectum egregie comparato
 spectaculo. At oratione, quæ
 modo

Dulces exuviae, dum fata deusque sinebant,
 Adcipite hanc animam, meque his exsolve curis.
 Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi:
 Et nunc magna mei sub terras ibit Imago.
 Urbem præclaram statui: mea mœnia vidi: 655
 Ulta virum, pœnas inimico a fratre recepi:
 Felix, heu nimium felix, si litora tantum

651. *si fata* alter Hamb. *sinebat* Medic. cum codd. parte, etiam Pierianorum, doctius: ut mirer id a viris doctis dimissum manibus esse. At *sinebat* tueretur inter alios fragm. Vatic. — 652. *absolve* tres cum Servio apud Burmann. *his* deest Zulich. *exf. pœnas* ed. Ven. — 654. *mia*. tert. Rottend. Quod vulgare esset, etiam si metrum ferret. — 656. *a*. abest a multis Pier. et Heinss., male. *a fratre* Hagen. Porro Burm. conj. *Pœnas inimico a fratre recepi*, ingeniose quidem; sed nimis forte vid. Not. Tandem tres ap. Burm. v. 656 antecedenti præponunt.

modo sequitur, nihil puto dici posse aut personæ ac tempori accommodatius aut ad animum movendum potentius; illa vero v. 653—656 quam sublimia sententis! Et tamen Silius se putavit cum poeta in certamen descendere posse, lib. VIII, 141 sqq.

653 sq. Male arguantur in *fortuna* et ante in *fata deusque*, jam inde a Servio. Est eadem notio bis, ter, iterata. Magni animi hoc esse puta, ut in novissimis rebus sese erigat, et suæ laudis conscientia ac rerum gestarum claritate fato ac diis invidiam faciat. Inglo-

ria morior; at non vixi ingloria. *fortuna*, *peregi*: cf. sup. lib. III, 493. *imago*, *σῆμα*, Umbra, magna rerum gestarum nomine ac fama. Male aliter Intpp. Splendidum et illud: *sub terras ibit*, moriar; petiit ab Ennio et Lucretio. *ulta virum*, v. sup. I, 360—364. *pœnas recepi*, nove forte, nec tamen insolenter procepi, sumsi. Bene Pompon. Sab. *recepi*, ad debitum refertur. *Felix heu!* Comparat Servius Catull. 64, 171 sqq., et de imitatione Statii III Silv. 3, 25 vide Burm. etiam Apollon. IV, 33, sed minus ornate.

659

* "Perlato ad nos, dum hæc in manibus sunt, gravissimo nuntio de morte Munchusii, immortalis viri, cum percussus ingenti luctu animus vix ulterius progredi in opere potest, dolori nostro vel alieno loco paullum indulgere liceat. Vixit et la, vixit, et cursum, at quam gloriosum! quam ad omnem posteritatis memoriam memorabilem! peregit. Poterat et Munchusius suo jure Didonis verbis uti: Et nunc magna mei sub terras ibit

imago 2

Numquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ!
 Dixit: et, os inpressa toro, Moriemur inultæ!
 Sed moriamur, ait. Sic, sic jūvat ire sub umbras. 660
 Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
 Dardanus, et nostræ secum ferat omina mortis.
 Dixerat. Atque illam media inter talia ferro

660. *Sed moriemur* quatuor ap. Burm. *Sic sic* Gud. a m. pr. *Sic ? sic j.* Fabric. legebat. Sed recte Burmann. docet esse, *vel sic quoque*.—661. *ignem oculis* alter Hamb.—662. *et miseræ* Leid. un. *omnia*, male multi.—663. *media* Dorvill. a m. sec. *mediam* legi testatur Taubm., ex Pompon. Sab. puto. Et si enim e Mediceo Foggini nihil occurrit, ait tamen ille: "*mediam* legit Apronianus; nam, qui se transfodit, medius videtur esse gladii." Silius I, 307 *Concidit exacti medius per viscera telli*. Receptit Brunn. correctionem Aproniani. *media* inter illa ed. Ven. *Æn.* XII, 318 *media* inter talia verba, h. e. in medio horum dictorum; inter hæc dicta.

659—662. Iterum animi magni et superbi hoc; ut, ingloriam et inultam se mori, vel maxime pungat. Tandem pro ultione habetur saltem hoc, quod conspectum suæ mortis, et cum hoc spectaculo perfidiæ poenitentiam, obiectum iri *Æneæ* cogitat. *os inpressa toro*, scil. percita furore, salute desperata, et morte vicina. Non enim is erat jam mentis habitus, ut exosculari illas exuvias velle videri posset, neque verba, quæ effatur, tale quid arguunt. 660. 661. In-

ulta moriar; modo sic moriar, ut saltem ille hauriat etc. Inter hæc verba ensẽ ab illa pectori applicari puta. *Dardanus* paullo insolentius pro *Dardanius*, sed et *Homerus*: *Δαρδανος ἀνὴρ*; et sic alia. 662. Splendide: ex meæ mortis indicio ac nuntio infaustum omen navigans ille secum auferat! Sit illi ferele hoc spectaculum pro sinistro viæ omine. 663—665. Vide facinus declaratum ab iis rebus, quæ maxime legentis animum impellant, et verbis ornatissimis.

imago; quam enim majorem Umbram inveniat inter eos, qui vitam excoluere per artes, *Quique sui memores alios fecere merendo* (VI, 663, 664)? Urbem præclaram statui: mea munera vidi. Quid enim? vidit Georgiam Augustam suam." Relinquo hunc locum a. LXX perscriptum in altera hac recensione intactum, ut, quantum per me fieri possit, *Munchbussi* nominis caritate etiam tenelli animi imbuantur. Si quid fructus et utilitatis ex hac poëtæ interpretatione ad vos redit, o boni, etiam ejus partem aliquam isti viro vos debere putate. *Amavit nos quoque Daphnis*. Nunc—(ut cum Statio loquar). *Inferior volat Umbra deo!*

Non

Conlapsam adspiciunt comites, ensēque cruore
 Spumantem, sparsasque manus. It clamor ad alta
 Atria: concussam bacchatur fama per urbem. 666
 Lamentis, gemitque, et femineo ululatu
 Tecta fremunt: resonat magnis plangoribus æther:
 Non aliter, quam si inmissis ruat hostibus omnis
 Carthago, aut antiqua Tyros; flammæque furentes
 Culmina perque hominum volvantur perque
 deorum. 671

Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,

664. accipiunt duo Burmann. *cruorem* Dorvill. cum aliquot Pier. —
 665. et alta alter Menag. — 668. *tremunt* fragm. Vatic. *clangoribus* pr.
 Menag. et Montalb. *clamoribus* Witt. et Wall. cum parte codd. Pie-
 rianorum, Goth. duobus, Erf. Aberrationes follennes. — 669. *missi* ali-
 quot Pier. et ed. Mediol. Sed bene *inmissis* defendit Pierius. — 670.
 Tyros multi Pier. et Heinf. et amat latinas enuntiationes Maro. Vid.
 Heinf., qui tot alias aliis locis reduxit. *flammæque ruentes* Zulich. — 671.
volvantur duo Burm. *volitantur* Exc. Burm. *volventur* Goth. sec. —
 672. *casu* eadem Exc.

Non vident illam se transfadi-
 gentem ferro, sed ferro collap-
 sam, et hoc quanto plus quam
 transfixam! et spumantem plus,
 quam tinctum cruore ensē.
 Bene etiam Servius: Non
 induxit occidentem se, sed ostē-
 dit occisam: addit ille: et hoc
 tragico fecit exemplo etc. Co-
 mites sunt familiares, famu-
 læ, quæ in impluvium irrum-
 punt.

666. *bacchatur* gravissimum
 pro discurret, differtur. Mox
Tecta fremunt, ut jam alias
 monitum, pro vulgari, lamenta
 fremunt in tectis.

669—671. Comparatio hæc
 et alibi obvia, accommodata
 tamen, et h. l. bene ornata,

primo loco apud Homerum
 occurrit Iliad. x, 410. 411,
 ut jam Macrobio notatum IV
 Sat. 6. Euripidem laudat
 Cerda (Phœniss. 1046—1049).
 Ad v. 671, quo civium ædea
 privatæ, ac publicæ deorum,
 incendio correptæ narrantur,
 Burm. confert Val. Fl. II.
 178. 179, ex h. l. expressum,
 apud quem ordo verborum hic
 est: *vel vidisse, patriæ per cul-
 men ignis agi.*

672 sqq. Egregie affectus
 veritas servata in Annæ luctu
 et verbis. Prævisse creditur
 Briseis Homeri in Patrocli
 funere Iliad. v, 282 seqq. Hæc
 autem omnia, quæ effatur, ne
 a tempore et loco aliena sint,
 dum

Unguibus ora soror fœdans, et pectora pugnīs,
 Per medios ruit, ac morientem nomine clamat :
 Hoc illud, germana, fuit ? me fraude petebas ? 675
 Hoc rogus iste mihi, hoc ignes aræque parabant ?
 Quid primum deferta querar ? comitemne sororem
 Sprexisti moriens ? Eadem me ad fata vocasses :
 Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora, tulisset.
 His etiam struxi manibus, patriosque vocavi 680
 Voce deos, sic te ut posita crudelis abessem ?
 Exstinxisti me teque, soror, populumque, patresque

673. ac p. alter Hamb. — 675. *hæc* ed. Brunck. *quod fr.* p. Bigot.
 — 676. *hæc ignes* Parrh. *ignesque* Leid. un. *ignis* Exc. Burm. — 677.
Quod pr. Hugon. *germana querar* Menag. pr. *comitemque* Gud. a m. pr.
ve Menag. pr. — 678. *facta* Mentel. pr. a m. pr. *eadem me fata vocassent*
 alt. Hamb. — 679. *ferret* Oudart. *eadem abest* a Witt. *ora* Gud. ed.
 Junt. *fuisse* aliquot Pier. — 680. *manibus struxi* Parrh. *exstruxi* Goth.
 tert. — 681. *positam* Medic. a m. pr. *abessem* Wall. possis scribere : *sic te*
ut posita, crudelis ! abessem : ut ad Didonem referatur. Si ad Annam :
retrahes ; ego crudelis struxi. Nec tamen male : *ut crudelis abessem*, crudeliter
 sejungerer. — 682. *Exstinxisti* scripturam ex Pieriano exemplari reti-
 nuisse videtur Heinsius ; vulgaris eademque mollior scribendi ratio, est
exstinxisti. Hoc etiam Probus Art. Grammat. producit ex Marone et
 Diomedes Grammat. pro *exstinxisti*, ut *exstinxem* sup. v. 606 pro *exstinxissem*.
 Atqui duriorem pronuntiandi morem in aliis prætulisse creditur poeta,
 tamquam epica gravitate digniorem. *Exstincti, exstixi*, eo alludunt, illud
 in Witt., hoc in binis Heinss. cum glossa *exstinxisti*. *Exstinxisti* etiam in
 fragm. Vatic. diserte legitur, item in Donato. v. Bened. At est Aldd.
 pr. lectio : *exstinxisti*, vel *extinxisti*, quam in omnibus fere exemplaribus re-
 pererat Pierius, et sic Moret, Dorvill. Puget. Erf. cum tribus Goth. Ita
 ipsa

dum illa incedit, prolata esse
 cogita. Unde v. 685 *sic fata*
gradus evaserat omnes.

679. *Idem dolor* ; vulgare
 erat, vulnus.

680. 681. *struxi*, rogam,
 pete ex v. 676 ; eum jussu Di-
 donis paraverat sup. 494 sq.

patriosque vocavi Voce deos, h. e.
 ipsa sacrum jussu tuo paravi et
 rite auspicata sum, sollenni sc.
 precum carmine decantato : cf.
 v. 503. *sic ut abessem*, sejun-
 gerer a te, avellerer ac te care-
 rem, *te posita*, mortua, ut II,
 644 et sæpe.

Sidonios, urbemque tuam. Date volnera lymphis,
 Abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
 Ore legam. Sic fata gradus evaserat altos, 685
 Semianimemque finu germanam amplexa fovebat
 Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
 Illa, gravis oculos conata adtollere, rursus
 Deficit. Infixum stridit sub pectore vulnus.
 Ter sese adtollens cubitoque adnixa levavit: 690
 Ter revoluta toro est, oculisque errantibus alto
 Quæfivit cælo lucem, ingemuitque reperta.

ipsa Anna se accusat, sua opera factum, sua culpa commissum esse, ut communi clade ruant omnia. Grave et hoc; et difficile est alterutram lectionem præferre. Quomodo in Mediceo legatur, ex Foggiano exemplari vix assequare. Videtur tamen *extingui* in *extincti* esse rescriptum; et ex sensu et iudicio animi si pronuntiandum est, *Extincti* de Didone est præferendum; nam si soror Anna se accusabat: satis erant illa: *Extincti me teque, soror.* At reliqua: *populumque patresque Sidonios urbemque*, nimii acuminis, nisi de Didone ipsa pronuntientur. *te meque* quatuor apud Burmann, et Erf. Sed amant Veteres se priori loco memorare. Burm. —683. *data* Menag. pr. —684. *erret* quatuor Heinsf. et Erf. *esset* duo alii. *exstat* Wall. —686. *S. suam* ed. Ven. *germana* Wall. —687. *f. w. furor* Menag. pr. *colores* Goth. pr. —688. *rursus* Dorvill. —689. *stridis* Heinsf. e Medic. et melioribus, etiam Pierianis, forma exquisitiore. Vulgo *stridet*. *stridens* pr. Rottend. —690. *cubitoque* multi ap. Pier. et Burm. *adnixa* castigationi Heinsianæ debetur, e codd. etiam Pier. Vulgo *innixa*. Sed *innititur*, etiam qui jacet, *annititur*, qui tentat exsurgere. vid. Heinsf. —691. *est* deest Gud. *que* abest ab ed. Ven. —692. *Quærebat* alter Hamb. *reperiam* multi codd. ap. Pier. et Burm. cum Servio: quod et ipsum ferri possit: et recepit Brunck. tamquam exquisitius. In Medic. *reperita* in litura est, ut adeo hæc Aproniana editio videri debeat; doctior utique illa et commodior.

688. Non injucundum fuerit comparare, ut faciunt In-
 tpp., Eurip. Phœniss. 1438
 sqq. inpr. 1446 sq. de Eteocle;
 et de Pyramo Ovid. Met.
 IV, 137 sqq. 145. 146. Adde
 de Alcestide Eurip. 203—206.
 Tom. II.

689. *stridit vulnus*, sanguis
 ex vulnere erumpens. conf.
 Ovid. Met. IV, 120. 124.
 691. 692. Oculi jam morte
 natantes et caligine obscurati
 diem recipere laborant, sed
 ægre colligunt solis radios. in-
 gemiscit,
 3 X

Tum Juno omnipotens, longum miserata dolorem
 Difficilisque obitus, Irim demisit Olympo, 694
 Quæ luctantem animam nexosque resolveret artus.

693. *long. mis. laborem* Montalb. alter Hamb. et tert. Rottend. pro var. lect. voce magis poetica et h. l. accommodatiore. — 694. *Difficilemque obitum* Zulich. *dimisit* vulgo scriptum. *dimittit* Franc. *remitit* Parrh. *ab alta* quinque ap. Burm. — 695. *animum* tert. Rottend. *resolverat* Sprot. et Wall. *absolveret* Leid. et Erf. *dissolveret* Franc.

gemiscit, ut moribunda. *Vita cum gemitu fugit indignata sub auras.* (Male Intpp. aliter. Meierotto ad indignationem refert, cum adhuc vivere se sentiret: Dubia p. 63) et nunc puta oculos iterum claudi.

693 sqq. Nova hæc et insolens videri potest religio, quod Iris mittitur, ad expediendam miseræ Didonis animam. Sed Iridi tribuit poeta, quod Mercurio supra tributum vidimus v. 244, quandoquidem a Junone illa mandata fert, et ejus ministerio plerumque Juno utitur, ut inf. V, 606. IX, 2. Iliad. σ, 166. Communiter tamen, ex poetæ religione, v. 698. 699 Proserpinæ eæ partes esse debebant. Sequuti sunt Virgilium alii, a Cerda jam laudati, Statius II Silv. I, 147. Martial. III epigr. 43. Adde Horat. I Carm. 28, 19. 20. Orco (Θάνατος appellat) jam ante idem tribuerat Euripides in loco jam a Macrobio V, 19 notato, Alcest. 74—77 (ex qua fabula plura ad Mortis imaginem illustrandam peti possunt. Vide v. 261. 438. 844. 1140. 1141. add. Hemsterh. ad Lucian. T. I, p. 512). Junonem hac de re sollicitam

esse, nil mirum, cum ea Dido-
 nis et Pœnorum causam suscepisset. Unde vero hoc dicemus petitum, quod *crinis abscinditur*? non enim satis est cum Macrobio l. I. dicere, ex Euripide Alc. 75 id ductum esse. E re sacra puto ductum; nam victima consecratur deo, pilis in fronte evulsis et in ignem injectis. cf. v. c. inf. VI, 245; est id proprie *κατάγχιος* (Sai); ab hoc momento victima deo dicta et sacra. Itaque et is, qui moritur, crine abscisso, diis inferis, tamquam victima, consecratur, Jovique infero sacer est. Ornavit adeo poeta vulgare illud: quia morti haud matura erat, ægre anima a corpore sejuncta est. Res itaque numinis interventu egebat. Imitatione expressit Statius Theb. VIII, 9 *Necdum illum aut trunca lustraverat obvia taxo Eumenis, aut furvo Proserpina posse notarat Catibus adsumtum furvis.* Revocavit ille rem ad lustrationem et expiationem Umbrae, tum ad tabulam in atrio Plutonis propositam.

693—695. *dolorem, ἀγῶνιστον.* *artus nexos*, corporis cum anima nexum, bene Cerda vidit, a palæstra et lucta esse petitum.

Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
 Sed misera ante diem, subitoque adcesa furore,
 Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
 Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
 Ergo Iris croceis per cælum roseida pennis, 700
 Mille trahens varios adverso sole colores,
 Devolat, et supra caput adstitit: Hunc ego Diti
 Sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo.
 Sic ait, et dextra crinem secat. Omnis et una
 Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit. 705

698. *Necdum* Gud. cum quatuor aliis Heinf. et Goth. sec.—700. *ad roseida* Bigot. *roseida* Franc. *pennis* Medic. et Gud.—701. *adverso* Bigot., ut semper variatur in his vocibus. *adversa luce* multi Pieriani, tres Burm. cum Hamb. sec., qui a m. sec. habet: *perculsi sole*. Idem versus V, 89.—702. *Advolat* Bigot. *atque super* alter Hamb. *Hic et Hinc* aberrant. librarr. *Hunc ego Orco* Exc. Burm.—704. *crinem tulit* Longob. Pierii.—705. *Dilapsus* duo Burmann. *calor* Sprot.

tum. Corpus quasi implicat et circumstringit animam, ne elabi illa possit.

696—699. Vid. ad v. 693. *merita nec morte*, nullo immuni crimine commisso. Serv. opp. *subito accensa furore*; uti non *fato et ante diem*, *iniqua* Iliad. β, 155. conf. Guell. *caput damnaverat Orco*, h. e. vitam

ejus, vel ipsam, morti devoverat. cf. ad v. 693.

700—703. *Στῆ δ' ἄρ' ἐντὶ καπνῷ*, Iliad. β, 20 (adde Odyss. ζ, 21) omnes laudant. Sed talia delectant forte, at nihil illustrent.

704. 705. Vid. Georg. IV, 323 sq.

3 X 2

EXCUR.

EXCURSUS I.

De Didone ejusque amoribus et ætate.

Cum, si historicam fidem sequaris, Didonis ætas plus quam CCC. annis a Trojæ excidio Æneæque erroribus absuisse vulgò narretur (quod jam a Servio observatum videas ad v. 459.) ; modo in accusando modo in excusando poëta, qui Didonis amoribus Æneam implicuit, multi docti viri passim operam suam posuerunt. Sed hanc disputationem antequam attinamus, alia, eaque nostro quidem judicio gravior, quæstio est expedienda, quam intactam fere relinqui videas, quid tandem poëtam ad hanc cogitationem ac consilium adduxisse videri possit, ut Didonis amores in carmen suum inferret? casusne an ratione an exemplo hoc potissimum episodio usus sit, cum alia forte cum temporum ratione magis consentanea ad manum essent?

Jam quid poëta in tota hac ratione sequutus sit, dum Æneam ad Africæ littus tempestate atrocissima actum admovit, et supra est expositum, et iis, qui Odysseam animo tenent, obscurum esse nequit. Cum enim Ulyssis errores cum ex aliis periculis ac casibus tum ex naufragio maxime et ejectione Ulyssis in ignotam terram, multum habere suavitatis variarique narrationem viderit, cum is alia loca tantum strictim attingisse, aliis aliquamdiu immoratus esse diceretur; nisi jejunam et parum suavem suam vellet esse narrationem de Æneæ navigatione, hoc idem sibi vidit esse sequendum, ut Æneam ventis ac procellis a cursu dejectum in remotam terram, de qua nova ac mira quædam narrari possent, expelleret. Cum autem in mari mediterraneo, a Troade versus Italiam, navigatio fieret, si omnes animo littorales plagas perenseas, nulla facile opportunior terra cogitari potest, quam, qua usus est poëta, Carthaginiensis. Jam primum quod australe potissimum littus adire tempestas coëgit Æneam, factum partim poëtarum exemplo partim ventorum natura. Nam in maris hujus plagis austrinis, infra Cycladas saltem ac Cretam, gravissimæ ab aquilone vento excitantur tempestates,

tempestates, durantque certo anni tempore statûs ejus continui per plures dies, ob hoc ipsum dicti etefiæ. Videntur hi iidem fuisse, qui Mênelaum XX dies ad Pharam retinebant Odyss. 3, 360. His ventis quis miretur eos, qui a Troade Græciam vel Italiam peterent, versus Africæ littora propelli! Itaque Græcos a Troja reduces, cum Maleas circumvesti tempestate a cursu dejecti essent, omnes fere ad has partes actos esse videas. Menelaus quidem Ægyptum adiit, l. c. et Odyss. 7, 300; Paris et hanc et Phœnicen, Ulysses Lotophagorum insulam in Libyæ littore, Menigem, v. Odyss. 4, 80 sqq. Apud Apollonium etiam Argo ex Ionio mari versus Africæ littora proripitur. Si itaque Virgilius ventorum naturas, poetarum exemplum ceterasque rationes sequi volebat, ad Africæ littus classis Trojana erat deferenda. Cum vero reliquæ passim partes, Ægyptus ac Libya, essent ab Homero et Apollonio occupatæ, feliciter poeta in Carthaginiensem oram incidit. Quæ enim opportunior terra commemorari poterat, quam Carthago, cum Romanis suis Æneidem scriberet, quibus jucundissimum auditu esse debuit, si belli gravissimi, quo primum populus Rom. aditum ac viam ad terrarum imperium sibi paraverat, femina ac causas in ipsis olim Æneæ fati ac casibus jacta esse videret.

Ut autem Didonis potissimum amore uteretur, cum Calypsus vel Circes aut Medæ amores exempli auctoritate adducere poetam poterant, tum feminæ hujus claritas ac fama, tum ipsa rei ratio ac necessitas. Quodsi enim semel appulsam Trojanorum ad Carthaginiensem littus præferendum esse videbat, in tam antiqua de Æneæ erroribus historia, quæ Carthaginis incunabula antevertibat, quid de hac urbe aliud memorari poterat, quam ipsa ejus primordia? Quam opportunum autem ad poëticam tractationem vel in epico carmine argumentum esset amor, Apollonii exemplo intelligere poterat, qui hanc quidem locum in Medæ et Jasonis amoribus egregie tractasse videri debet. Sed Virgilius et illum et ipsum Homerum longe post se reliquisse dicendus; quod quidem, si recte judico, duobus potissimum modis assequutus est, partim quod Tragicorum gravitatem et amoris atrocitatem sequi, partem quod ab heroici moris simplicitate ad elaboratiorem ac cultiorem vitam desistere maluit, qua decoris et honestatis alicujus exquisitioris famæque laudem propositam sibi habent feminæ. In toto enim Homero

et ex Homērici temporis sensu amor parum idoneus est ad pathos inferendum.

Quæ a nobis commemorata si quis animo consideret, nã is, puto, Segræfii aliorumque rationes ad poëtam, tamquam qui tempora confuderit turbaritque, defendendum allatas, vanas fere aut infirmas, non magnopere desiderabit. Delectationis sane potior habenda est poëtæ ratio quam historicæ veritatis; et, si doctrinæ laus poëtam decet, non tamen illa ex temporum subtili ratione est expectanda, nec in poëta ullum peccatum habet reprehensionem, nisi quoties audientium animos seu rerum seu numerorum illecebris tenere nequit: hoc unum est, quod adversus præscripta artis suæ peccasse videri debet.

Si tamen in ipsas Carthaginiſ origines variasque saper iis veterum narrationes accuratius inquirere voluissent viri docti, totum hoc poëtæ peccatum et accusatione et defensione vacare omninoque esse nullum facile intellexissent. Tam diverse enim de condita Carthagine traditur et in tam diversa tempora ejus incunabula rejiciuntur, ut vel historico minus subtili liberum fuisset eligere, quod maxime sequi vellet. Quamquam ea narrationis varietas facile ad certam rationem revocari potest, si memineris condi urbes dici non uno sensu, nec modo primis jactis fundamentis, sed et mœnibus ductis, colonia nova adscripta, aucta denique et amplificata quocunque modo civitate. Certis etiam temporum intervallis a Phœnicibus Africam occupatam a Sallustio quoque proditum, bello Jug. 22. Sæpius itaque haud dubie condita est Carthago, et possunt varie traditæ ejus origines commode ad certas epochas revocari. Jam *primum* a *Tzoro* et *Carchedone*, apud Appian. Punic. pr., quod idem ex Philisto repetit Hieronymus in Eusebiolatine factio ad Num. 805 in ed. Scalig. p. 91 et ad Num. 798 in ed. Pontani et Vallarſi, h. e. ante Chr. 1198 (ab Euseb. computum 1217) et ante Trojæ excidium, ex eadem Eusebii computatione, a. 37. Græca Eusebii servata sunt a Syncello p. 172 ed. Par., unde Scaliger tranſtulit in Græca Eusebii p. 33 l. 31. Adde Chronicon lib. I, p. 18 et p. 126. Tzori quidem et Carchedonis, quippe urbium, nomina imperite, ex antiquo tamen more, ad virorum personas designandas esse traducta, ab aliis Didonis nomen temere in hoc tempus referri, facile apparet; manet tamen illud, paullo ante belli Trojani tempora, L vel adeo XXXVII annos, Carthaginiſ prima exordia in veteri historia memorari solita fuisse. *Altera* Carthaginiſ

thaginis conditæ epocha est CLXXIII a. post priorem illam, paullo ante Coloniam Ionicam, secundum Chron. Euseb. Hieronymi ad Num. 971, aut (ut verius apud Syncellum legitur, qui Græca Eusebii servavit p. 181 A), CXXXIII annis post Trojam captam, h. e. a. C. 1025 (sec. Euseb. 1044). Hac quoque epocha Didonis opera celebratur, quæ amplificanda ac munienda urbe Cartha, et Byrsa arce condenda maxime fuit conspecta. *Ἐπικτίσθη Καρχηδὼν* ait Syncellus: accepit etiam illo tempore suum nomen, cum antea Origo esset dicta; si modo vera tradit Syncellus (XXXI annis ferius ab aliis hanc epocham definitam fuisse, ex Eusebio Hieronymi discas ad Num. 1002 sec. Scalig. 1000, quod in ipsa Salomonis tempora incidit). Tandem CXC annos ubi descendere, *tertio* loco Carthaginis conditæ memoriam fieri videas a Josepho in Apion. lib. I, 18, p. 1042, et ex eo ap. Syncell. p. 182, post Salomonis templum conditum anno CXXXIII mense octavo; qui est ante C. N. 861, a Troja capta CCCXXIII, ante U. C. 108 Varr. Et ad has fere epochas alludunt cæteri numeri, qui passim apud alios leguntur, vel ex annis, quibus Carthago stetisse dicitur, eliciuntur. Idcirco anni vulgo hac in re memorati sunt: sed termino a quo et ad quem illi pertingerent parum exacto. Auctorem satis diligentem Appianus ante oculos habebat, cum *ἰστανκισίους δ' αὐτοὺς ἱστορεῖν ἀπὸ τοῦ συνοικισμοῦ Ῥωμαίων Σικελίας ἀφείλετο*. Factum hoc ante C. N. 242, quibus si annos 700 addideris, habes annos 942, qui a Trojæ excidio 242 annis absunt, adeoque ad mediam fere epocham supra memoratam affurgunt. At mox alii parum diligenter annos 700 ad excidium Carthaginis deduxere, ut in Epitome Livii LI habetur: cui indiligentiæ locum fecisse putandum hoc, quod *per 700 annos floruisse Carthago* vulgo ferebatur: ut in locis Appiani habetur Pun. p. 366, 55 et 493, 35. Ita enim paucis hæc expedias. Pluribus aliam rationem ibi exposuit editor doctiss., verum ea, quæ super Carthaginis originibus dicta sunt, sigillatim h. l. repetere vel excutere, a consilio alienum est. Vid. VV. DD., inprimis Scalig. ad Euseb. et in App. de Emend. Tempp. p. 31. Joseph. l. c. Velic. I, 6, 4. Justin. XVIII, 4. Salmas. ad Solin. c. 27, p. 228, et, si ad manum est, vel Notata ad Guthrium consulas To. III, p. 253 sq., vel Simson. A. M. 3132 cum Wesseling. Nott. Non enim nisi eadem fere recocta passim videas. Est sane tertia hæc epocha, paullo maturius forte et illa constituenda, vera Didonis ætas, siquidem illa Pygmalionis fuit soror, Mutgonis seu Met-

tini

tini filia. Fuisse tamen communem veterum errorem, ut ad Didonem prima Carthaginis exordia referrent, non modo ex iis, qui vetustiores exscribere, Cedreno p. 140, et Jo. Malála p. 68, verum etiam ex Appiano Punic. pr. constat, qui, memorata ista prima urbis origine L. ante b. Troj. annis, addit: "conditores fuisse Zorus et Carchedon; ut vero Romani et ipsi Carthaginienses opinantur, Dido, mulier Tyria." In tanto itaque scriptorum optimorum dissensu tantaque rei obscuritate, quis hoc a poeta postulet vel expectet, ut temporum rationes subtilius, quam ipsi historici nonnulli fecerunt, subducere sustineat? Ultimo loco et illud monendum, jam ante Virgilium amores Didonis et Æneæ videri celebratos fuisse ab historicis Rom. Nam ad lib. IV, 682 Servius: "Varro ait, non Didonem, sed Annam, amore Æneæ impulsam se super rogum interemisse." Cf. eund. ad. V, 4. et ex eod. ad IV, 9. probabile sit, Nævium in bello Punico Didonis quoque mentionem fecisse. Nullam igitur in Didone ad Æneæ ætatem revocanda reprehensionis materiam subesse, ex iis, quæ disputata sunt, satis intelligi puto *.

EXCURSUS II.

Apollinis accessus ad Delum.

IV, 143—149 *Qualis, ubi bibernam Lyciam Xanthique fluentem Deferit, ac Delum maternam inuifit Apollo, Instauratque choros, mixtique altaria circum Cretesque Dryopesque fremunt piæque Agathyrsi; Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro; Tela sonant humeris.* Insignis phantasmatum et verborum dignitate locus, cujus pars ex Apollonio, sed multum ornatus, adumbrata, lib. I, 307—309 (confer etiam versus lib. I, 536—539, et lib. II, 677 sqq. item Callim. in Dian. 241 sqq.), reliqua forte ex alio Græco poeta. Sicut Dido cum Diana lib. I, 498 sqq. ita Æneas incedens comparatur cum Apolline incedente. Jam, ut ornatum intelligas, deum non simpliciter incedentem, sed festo die, ut sacris suis intersit, prodeuntem sistit; et sacris quidem celeberrimis, in insula Delo: inde orna-

* Nuper V. C. Giov. Andreo Diff. sull' Episodio degli Amori d' Ænea e Didone multa ac varia commentus est ad Virgilium excusandum, quæ is forte haud desiderat.

menta petiit cum ex his sacris et dei accessu, tum ex loco, unde decesserat. *Lyciam* memorat, eamque *hibernam* appellat, quoniam hiemem Apollo Pataris Lyciæ exigit: etsi vel *δοσχιμαρον* vel *εὐχιμαρον* explicant viri docti. Non videtur alienum a re esse, quod Servius narrat; gravior enim auctoritas non occurrit; nam constat Apollinem sex mensibus hiemalibus apud Pataram, Lyciæ civitatem, dare responsa—et sex æstivis apud Delum. Certe et Herodot. I, 182 de Pataræo oraculo: ἡ γὰρ ἐν αὐτῇ ἐστὶ χρονογραφία αὐτοῦ. ἀποδυναμίας et ἐκδυναμίας deorum res notissima imprimis post Spanhem. in Calim. *Delum* maternam matri Latonæ sacram, seu quod matris causa mari emerferat. Certe et aliis est *Latonia Delos*. Jam in sacris nihil est augustius *choro*, qui ducitur, nihil in poetis memoratu jucundius. *instaurat*, cum dilectu, quandoquidem est voc. sacrum; habet autem plus dignitatis, quod ipse deus parat choros, quam choros in ejus honorem duci. Chori inter rem sacram instituuntur ab iis, qui sacra curant, partim qui primitias frugum in insulam apportant; v. Calim. in Del. v. 279 sqq.; hos designat poeta per *Cretes*, *Dryopes* et *Agathyrsos*. Simplicius Iones memoraverat Hymnus Homericus in Apoll. 147 sq. Facit etiam nominum antiquitas ad majorem carminis dignitatem. *Cretes* memorari videntur secundum Hymnum Homericum in Apoll. v. 388 sqq. 535 sqq., ubi Apollo apud Delphos sacrorum ministros sibi adsciscit Cretenses navi Pylum petentes; quem locum etiam Tibullus respicit IV, 1, 8 et 9. *Dryopes*, Trojanis temporibus Thessaliæ circa Spercheum habitatores, inde Parnassum accola, qua ille versus Cætum procurrit, ea regione, quæ Doris appellata est. Ab Hercule fuere victi, cum ille Trachine versaretur. Res copiose ac diverse tractata esse videtur ab iis, qui Heracleas condiderunt; diversa enim inter se narrantur apud Herodot. VIII, 31. 73. Apollodor. II, 7, 7. Strab. VIII, p. 373 C. Apollon. I, 1213 sqq. et Schol. et alios. cf. ad Apollod. Not. p. 475 sq. Sed ex iis unum est, quod Virgilius ex parte sequitur, apud Pausan. IV, 34, Dryopas victos ab Hercule Delphos abductos et Apollini devotos fuisse, καὶ Ἀπόλλωνι ἀνάδναμα ἔχοντας ἐν Δελφοῖς. Hoc et Servius habet: Hi populi, ab Hercule victi, Apollini donati esse dicuntur. Ex dei tamen responso ab Hercule in Peloponnesum deducti primum Asinen Argolidis, mox Asinen Messeniæ occuparunt.

cuparunt, et Apollini ac Dryopi Apollinis f. templa dicarunt insigni religione. Videtur igitur ab aliquo poeta traditum forte et hoc, mansisse apud Delphos Dryopes nonnullos inter eos, qui sacra curarent, ut modo de Cretensibus vidimus. Traduxit autem et hos et illos ad Delum suam poeta paullo licentius. At *Agathyrsi* proprie Delum spectant. Nam uti Callimachus Arimaspos, ita Maro Agathyrsos pro *Hyperboreis* posuit, quorum *Σαυγία* seu legatio sacra ad Delios res est satis nota. Vide vel Gesneri Praelect. II de navigat. extra column. Herc. et loc. class. Callimach. in Del. 281 sqq. Ad Scythicum nomen retulit adeo Hyperboreos Virgilius cum Callimacho et aliis, etsi a Graecorum ad Borysthenem et Tanaim coloniis *Σαυγίας* istas venisse probabile sit. *Altaria circum* sunt chori *νῦνδρος*, de quibus v. Intpp. ad Callim. l. c. v. 313. *μηδὲ Σαυγίαν* etiam Apollon. l. c. lib. I, 538. Quos Servius ex Melisso Grammatico *Achabas* memorat, 'Abius emenda. Versus 147. 148. 149 imprimis ornati de corona laurea, vitta aurea et pharetra. Argutatur et in h. l. Spenceius Dial. VIII et poetam modo ad Apollinis Vaticanum signum modo ad Augustum respicere vult. Quod Quintil. VIII, 3, 73 circa hanc comparisonem monet, a poetica visionis genio alienum est. *Debet enim, quod illustrandae alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo, quod illuminat. Quare sane poetis quidem permittamus huiusmodi exempla: Qualis ubi hibernam L. Non idem decebit oratorem, ut occultis aperta demonstret.* Enimvero, ad poeticam rationem, phantasma illud Apollinis Delum adeuntis est inter notiora, et saepe in hymnis aliisque carminibus frequentata. *Tela sonant humeris* vim adjunctam non habent, quae erat in Iliad. α, 46, pertinere tamen ad concitatum et celerem ingressum videntur propter v. 149 *haud illo signior ibat Aeneas*. Sic de pyrrhicha Amazonum Callim. in Dian. 247 *ἡνελίσιον δὲ φάειται*.

EXCURSUS III.

De Famæ specie.

IV, 173 sqq. *Fama malum, quo non aliud velocius ullum* etc. Etiam episodium hoc de Fama, nec, si absit, desiderari, et aliis locis æque bene interponi posse statuebat Ill. Homius. Videtur tamen Famæ h. l. memorabile esse momentum ad rerum

verum eventum lufuofiore. Excitatus enim ea Iarbas Jo-
vem precibus movet, ut Æneam ille Carthagine evocet.
Paullo longius, quam par erat, poetam huic loco esse im-
moratum, judicabat Addisonus cum aliis. In his tamen tæ-
dium vix faboritur, nisi talibus descriptionibus nimis sæpe,
et alieno loco, inculcatis. Poëta vero non in specie Famæ
declaranda ad fastidium ufque subſtitit, ſed et facta ejus et
mores et originem adeo narrando descriptionis tedium tem-
peravit. Patendum tamen, eſſe alia, quæ ſubtiliori judicio
vix ſatis ſe probent, a viris doctis non animadverſa. Pri-
mo v. 176 male interpoſitum eſt *metu*, quod a Fama in deam
mutata nos revocat ad abſtractum, quod dicimus, ad ipſum
rumorem; debebat eſſe parva primo motu, curſu, volatu.
Nec verborum poſitus admittit, ut *metu* ſit ad metum, ut
metum injiciat. In v. 180 *pedibus celerem et pernicibus alis*
otioſe appoſita ſunt, illo quidem loco, et reſecari debebant.
Tandem ad ſpeciem, quam mente animoque tibi reddere et
exhibere poſſis, illa quidem ſunt præclara, eſſe monſtrum
plumis oculiſque conſitum; at *linguis, oribus, auribuſque*, toto
corpore *inductum* quomodo illud eſſe poſſit: *tot linguæ, toti-
dem ora ſonant, tot ſubrigit aures*: hoc vix aſſequaris. Quæ
in extremis poſita ſunt: *Tam ſicili prævique tenax, quam nuntia
veri*; excuſari poſſunt; eſt enim monſtrum vocale et loquax,
ut Harpyiæ, Sirenes et alia. Cæterum in Famæ ſpecie
monſtroſa exemplum habemus ſatis manifeſtum diverſæ poë-
ſeos et picturæ indolis: picta enim illa haud placere poſſit.
In comparatione Homericæ Eridos cum Virgiliana Fama ad-
modum argutari videtur Macrobius V, 13. Incrementa ru-
moris ex ipſo progreſſu melius exprimi vix poterant; et v.
177 præſtantiffimus ſecundum illud jam a Longino ſ. 9 lauda-
tum: *Ὀὐρανὸν ἰσχυρὰ καὶ γῆν, καὶ ἑὸν χθονὶ βαίνει.* Deam fecerat
Famam jam Heſiod. *Ἑγὼ. ſub f. Φίμω—Διὸς υἱὸς ἵς καὶ αὐτῇ.*
Alia loca dabit Cerda inf. ad 195.

EXCURSUS IV.

Templum Hesperidum.

IV, 483—485 *Hinc mibi Maſſylæ gentis monſtrata Sacer-
dos, Hesperidum templi cuſtos, epulasque draconi Quæ dabat et
ſacros ſervabat in arbore ramos.* Jure ſuo ab interprete Vir-

gillii expectet lector, ut clariorem hujus loci notionem animo suo informet. Potest itaque poeta videri fingere, hortos Hesperidum, quos per *templum Hesperidum* designet, quosque ab Hercule spoliatos communis ratio ferebat, adhuc Didonis tempore superesse. Non facile tamen poetae mythicam veritatem ita deferunt, nec veteres notasque fabulas ultra mythicum ævum in veræ historiæ tempora demittunt. Malim itaque statuere id, quod cum multorum populorum multarumque Græciæ urbium religionibus consentaneum est, ut Virgilius ponat, templum Hesperidibus sacrum in his terris fuisse, in quo antiqua fabula representabatur, arbore aurea et dracone in ea constituto, cujus æditua vel sacerdos anua erat ex indigenis loci.

O. bona pastoris I.

Cal. 87.

*Sitavitque dapas, rursusque innoxius imo
Successit tumulo, et depasta ollario liquit. Aen. V. 91.*

P. VIRGILII MARONIS
Æ N E I D O S,
LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

AENEAS, relicta Carthagine in Italiam navigans, vi tempestatis in Siciliam deferitur: ubi, ab Aceste benigne exceptus, Manibus Anchisæ patris, quem superiori anno eodem die apud Drepanum sepeliverat, anniversarium sacrum facit, ludosque apud tumulum ejus instituit: suæque victoribus præmia decernit 1—103. Navali certamine vincit Cloanthus—285. Euryalus Nisi dolo cursu superat—362. Entellus senex Daretem juveniliter se jactantem cestu vincit—484. Sagittandi peritia superat Eurytion: prima tamen præmia, ætatis dignitatisque habita ratione, Aceste decernuntur cujus sagitta in aërem emissâ subito exarserat—544. Ascanius in honorem Anchisæ avi, cum primæ nobilitatis pueris, equestres ludos pugnamque imaginariam exhibet

exhibet—603. Interea Trojanæ mulieres hortatu Iridis, longæque navigationis tædio, ignem in classem conjiciunt, quatuorque naves exurunt: cæteræ subita a Jove immissa pluvia incendio sunt ereptæ—699. Nocte sequenti Anchises, Æneæ filio in somnis apparens, Jovis verbis admonet, ut, Nautæ consilium sequutus, mulieres imbellesque senes in Sicilia relinquat; ipse cum juventutis robore integræque ætatis flore in Italiam naviget: Sibyllæque inprimis antrum adeat: illius enim ductu se in campos Elysios esse venturum, ubi et posteritatis suæ seriem omniumque instantium bellorum discat eventum—740. Monitis itaque paternis morem gerens Æneas, oppidum in Sicilia condit nomine Acestam: eo et matrum et senum bello inutilem coloniam transfert: ipse cum exercitus robore Italiam petit—778. Interim Neptunus, Veneris precibus exoratus, naviganti Æneæ mare tutum præstat—834. Palinurus, in tanta securitate somno succumbens, una cum gubernaculo in mare excutitur: ejusque vicem supplet Æneas.

Pro episodio habendum esse majorem libri partem, negari nequit, nec tamen ab argumento epico illud sejunctum et, quæ a multis frequentata est reprehensio, alienum habendum. Primo libro iter ex Sicilia in Italiam faciebat Æneas; rejectus a cursu suo in Africam nunc eandem navigationem repetit, et jamjam ad Italiæ littora appulsum eum esse sperabas. Ecce tibi nova rei mora injicitur! iterum ventis contrariis a cursu depulsus in Siciliam defertur. Multa omnino in Sicilia erant Trojanorum et Æneæ vestigia, ut in Exeoursu monitum. Classis a Trojanis mulieribus incensa, fabula erat vulgari narratione trita. Non igitur otiose desiderare in Sicilia poterat Æneas, nec incensa classis memorari nisi probabiliali qua de ratione.

Itaque poëta præclare eo rem adducit, ut Æneas patri inferias faciat, ludos funebres instituat, classe incensa partem comitum deponat in insula, et urbe nova condita cum reliquis discedat. Agnosce poëtæ sive ingenium sive judicium et in hoc: Dum ludorum festivitas viros detinet, navium incendendarum tempus ac facultas, quæ alias vix occurrere poterat, feminis, quæ solæ relicte sunt, data est. Æneam autem cum pietate tam insignem esse velit poëta, quid magis consentaneum, quam ut is patris Manibus sacras cærimonias persolvat? In ludorum descriptione, quod rerum genus omnino multum ornatus admittit, facile est ad intelligendum, majorem veteribus, quibus poëta suum epos pangebatur, suavitatem, quam nunc nobis

nobis inde provenire potest, fuisse objectam. Inprimis vero ludus Trojæ Romanos lectores delectare debuit. Alia hujus descriptionis suavitas, quæ tamen etiam nobis parata et cognitu facilis est, ex Homericæ imitatione proficiscitur, qui Iliad. ↓ Patrocli funus et ludos simili copia descripsit. Tantum autem abest, ut Romanis, quibus, non nobis, scribebat poeta, aut infringere delectationem, aut carminis dignitatem elevare videretur talis imitatio, ut potius, ingenio ac sensu illorum temporum et hominum, id quod totus Virgilius et Horatius docent, nihil magnificentius ac splendidius fuerit visum in poeta, quam si Græcorum poetarum loca et inventa commode et ingeniose in sua carmina transferret.

Sed ut delectationi in hoc libro per certaminum descriptionem tantopere studeret, poetam movere etiam potuit argumenti sterilitas, in ea tamen narrationis parte, qua ad exitum festinabat illa, hoc est, ad Italiam procedebat Trojanorum classi. Judicium poetæ in hoc quoque agnovit Segraisius, quod gravissimis affectibus, quibus libro quarto legentis animus agitabatur, nunc succedit hilarior rerum facies, ludorum festivitas, certaminum eventus ac præmiorum varietas.

Ut autem in ludorum omnino cogitationem incideret poetæ ingenium, facere forte potuit Erycis, herois indigetis, recordatio, qui in iis locis, ad quæ Trojani appulerant, clarum pugilatu nomen habebat. Catreus quidem valde acutus sibi videbatur in hoc, quod

primus vidisset, ad ludos in Cæsaris honorem ab Augusto habitos Virgilium respexisse. Verum et idem illud commentum jam a veteribus commentatoribus fuit allatum, et seu affirmandi seu negandi causas idoneas habet nullas. Enimvero ab Homero inde nullus facile fuit poeta, qui non argumentum hoc ad istorum hominum, Græcorum inprimis, animos ac sensus jucundissimum, attingeret. In Græcis quidem poetis deperditis plura hujusmodi certamina, ludis præcipue funebribus, fuisse tractata, vel ex Hygino discas, f. CCLXXIII. Inprimis ludi funebres in Achillis honorem a Thetide instituti nobile fuerunt argumentum, v. Odys. v, 85 sqq., quod repetitum videas a Quinto Cal. IV, 110 sqq., sæpe idem memoratum in Tragicis. Argonautarum certamina v. in Orphicis 575 sq. Hinc, Græcorum poetarum exemplo, Romani quoque hunc certaminum locum passim carminibus suis intexuerunt, Virgilii maxime iudicio; inprimis Silius XVI, 249 sqq. et Statius Theb. lib. VI, quos cum Virgilio Homeroque comparasse non penitebit, simul ut intelligas, quam parum in poeta ars sine ingenio valeat, et quam iniqua ejus fors sit, qui, cum aliis ætate anterioribus succedat, in angustum imitationis orbem semel se immiserit. In summa rerum copia pauper et jejunos est Statius. Spiritum poeticum atterit in exilibus ornamentis; quæ, etsi et ipsa voluptatem asserunt, tamen carminis summa parum delectat.

ÆNEIDOS, LIBER QUINTUS.

INTEREA medium Æneas jam classe tenebat
 Certus iter, fluctusque atros aquilone secabat,
 Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elissæ
 Conlucent flammis. Quæ tantum adcenderit
 ignem,

Caussa latet: duri magno sed amore dolores 3
 Polluto, notumque, furens quid femina possit,
 Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.

1. *Æneas medium* vett. ap. Pierium et Dorvill.—2. *Lætus iter* alter Voss. Burmannum mireris ferre nolle, *tenebat iter*, et jungere: *Certus iter*.—3. *jam felicis* aliquot Pier., male.—4. *accenderat* Leid. *incenderit* alius Leid.—5. *diri* Montalb. *sub amore* Wall. et Zulich. deleta priore scriptura: *imperite*. *doloris* Medic.—6. *posset* Moret. sec. et Goth. tert.

1—4. *Interea*. v. sup. IV, 584 sqq. Servius: *circa primum ortum lucis navigavit—ergo tota die, dum se Dido interimit, dum fletur, paullulum prowectus est, leniter spirantibus ventis: et flammæ rogi circa vesperam vidit: quo tempore et per naturam ignem videre potuit, et per pristinum morem, quo per diem cadavera non incendebantur. Noctis fere tempus datum rogo igni consumendo, et altero mane lecta ossa. Sic in Patrocli funere Iliad. ↓, 226. Stat. Theb. VI, 236 et al. medium* (v. sup. III, 664) *iter* (ut cur-

sum, fugam) vulgarius esset, *mare altum*. At *certus*; recte Serv. itineris sui certus, persistens in consilio proficiscendi. *aquilone* simpl. pro vento. conf. sup. IV, 562 et 310. Nam austro tum uti debuit.

5—7. *sed duri dolores magno amore polluto*, quod cogitant, quo erumpere possit vel soleat dolor animi intolerabilis magno amore læso, *notumque*, et, quod non ignorant, *furens quid femina possit*, hæc ducunt Teucros, *Teucrorum pectora*, per *augurium triste*, h. e. facile adducunt eos ad augurandum ac suspi-

Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
Occurrit tellus; maria undique, et undique cœlum:
Olli cœruleus supra caput adstitit imber, 10
Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda
tenebris.

Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus
Conligere arma jubet, validisque incumbere remis;
Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur: 16

8—11. sup. III, 192—195 jam lecti versus. *jam deest* Moret.—9. *Apparet un.* Guelpherb. in Exc. Cogt. *Lectio maria u. et u. calum est ex* Pier. et Heinf. libris potioribus ab Heinf. reposita. *Vulgaris lectio erat: calum u. et u. Pontus*, traducta forte ex lib. III, 193, unde et Quinctil. XII proem. petiisse videtur. *et abest a* Zulich.—10. *Illi multi. existit* Ven. et Montalb.—11. *horruit* Mentel. pr.—13. *Heu quo nam aliquot* Pier. *Heu quidnam* quidam ex iis alius, et tres ap. Burm. Jov. Pontanus malebat *quianam*; nec male. Sic Erf. Sed *quianam* codicum et Grammaticorum auctoritate firmat Pierius. Antiquam vocabulum sectatus est poeta. cf. Cerda. *agura nimbi* alter Hamb.—16. *sinus* Longob.

susplicandum, id quod erat, mali quid evenisse. *magno amore polluto*: exposui cum Servio læso sc. ab Ænea, violata fide. Vix tamen, inquis, eo modo *pollui amor* dicitur; potius Dido *polluere* debuit *amorem*, quatenus eo adducta erat, ut mortem sibi inferret. Nam *polluere* locum habet in cæde, sanguine, piaculo? Recte quidem: sed minus hoc accommodatum h. l. adjunctis: quid *duri dolores magno amore polluto* efficere possint. Ergo sic dicendum: amor violata fide ab altero amante *pollui* proprie dicitur ex adulterio, concubitu vetito: v. c. Horat. IV, 5, Tom. II.

21; ut etiam fides *corruptitur*. Poëta idem nunc dixit pro fide amoris læsa omnino et violata. v. 7 *per* ut VI, 743 *per amplum* *Mittimur Elysiū*.

8—11. *Idem* versus sup. III, 192—195, ubi vide. cf. Odyss. μ, 403. ξ, 303 sq. *supra caput, desuper, κατακεκμηκεν* vel *ἐκκεκμηκεν*, ut ap. Arat. Phaen. 422. 423.

15. 16. *arma* h. l. vela contrahere jubet. Sic *ἄνδρα* de uno *ἄνδρα* hoc genere ap. Homer. v. Cerda. *Obliquat sinus* velorum *in ventum*, nostrorum nautarum *Λαυρεν*, vento adverso non totis velis accepto, sed tantum ex obliquo, ne ille 3 Z magna

Magnanime Ænea, non, si mihi Juppiter auctor
 Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cælo.
 Mutati transversa fremunt, et vespere ab atro
 Consurgunt venti, atque in nubem cogitur ær. 20
 Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
 Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, sequamur,
 Quoque vocat, vertamus iter. Nec litora longe
 Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos:
 Si modo rite memor servata remetior astra. 25
 Tum pius Æneas: Equidem sic poscere ventos
 Jamdudum, et frustra cerno te tendere contra.

18. *conjugere* Franc. *huc possum I. s. vento* Parrhaf. Dorvill., interpolate.
 —19. *ab alto* Medic. a m. sec. Colot. alter Voss. et Rottend. sec. Sed
 vulgatum ornatus. —20. *ær* Sprot., sed v. Burmann. —21. *obnixi*
 plerique Pier. et Dorvill. *neque I. aliquot* Pier. —22. *quo jam* pr. Rot-
 tend. *quoniam superat* Ven. —23. *Quoque* Parrhaf. *Quove* Goth. tert.
vocat Medic. *vertamus* Parrhaf. *vertamus* Goth. alter. *Non I. Ven.* —
 24. *fraterni* conj. Heinf.; duo scilicet epitheta offendeant. —26. *cum*
p. pr. Moret. *te poscere* Wall., voce e sequ. versu prærepta. —27. *te*
cerno duo Burm. *credo* pr. Moret.

magna vi irruens navem ni-
 mium de cursu desleat. Mox
 17 auctor etiam h. l. orna-
 tus causâ adjectum; qua-
 tenus aliquid spondet ac pro-
 mittit.

19—25. Adversum igitur
 navigationi in Italiam ventum
 ab occidente habebant; trans-
 versim ille spirans cursum re-
 tardabat. Ita malim accipere,
 quam ad aquilonem nunc ven-
 tum ab occasu accessisse putare;
 nec v. 16 *Obliquat sinus*, eo du-
 cere potest, cum ventum a læ-
 va spirantem designet. *tendere*
tantum, quantum adversa tem-
 pestas valet. *Serv.* 24. ad

Drepanum v. sup. III, 707
 sqq. I, 550. 195. *Fida* propter
 Acestam, cf. Excurs. I ad h.
 lib. *litora fraterna Erycis*, qui
 Erycem condidit; erat is filius
 Veneris et Butæ. cf. Apollon.
 IV, 914 sqq. et Excurs. II ad
 h. lib. *portusque Sicanos*, pro-
 prie. Nam Sicani reliquis
 Siciliæ partibus depulsi occi-
 dentale tamen littus tenuere.
 cf. Thucyd. VI, 2; atque in-
 ter Sicanos hos Trojani conse-
 disse memorantur. *remetior*
 animo *astra servata* ante tem-
 pestatem, adeoque cum astra
 ipsum cursum ac navigationem
 hætenus factam.

Fleste viam velis. An sit mihi gravior ulla,
Quove magis fessas optem demittere navis, 29
Quam quæ Dardanium tellus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
Intendunt Zephyri; fertur cita gurgite classis;
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.

At procul excelso miratus vertice montis 35
Adventum sociasque rates, occurrit Acestes,
Horridus, in jaculis et pelle Libystidis ursæ:
Troia Crimiso conceptum flumine mater

28. tibi Bigot. carior alter Hamb. — 29. Quove Heinf. cum potioribus etiam Pier. it. Goth. Vulgo Quove. Quove Oudart. optem fessas Leid. un. demittere Burm. ex septem libris recepit, suffragante ratione grammatica. Mare enim altum. proprie dicitur et descenditur, decurritur, in littus. Vulgo demittere, quod esset a se ablegare et alio mittere. — 30. Acstem vulgo et Achstem. — 31. ut nota malebat Heinf. — 35. Et procul aliquot Pier. et ex cæsis distinctis inter se dictionibus. a cæsis Wall. [quod mavult Bentleius ad Lucan. III, 88.] miratur Zulich. Franc. Goth. pr. — 37. in maculis Hamb. pr., et sic doctus Britannus coniecerat: laudato quoque Statio II Theb. 128. 129 tigris horruit in maculas. Sed hoc diversum; horrescit ipsa tigris pelle maculosa. Scilicet male jungebat Horridus in jaculis. Itaque interponi post Horridus. De reliquis v. Not. et jaculis alter Hamb. Libystidis defensum vide a Pierio contra eos, qui Libystidis malebant: Libystidis et Libystinis vitia librariorum. Est Alistor. Alistor. — 38. Crimiso ubique edebatur; nec aliter codd., etiam Medic. In paucis Crimiso, et Crimiso. De diversitate scripturæ passim VV. DD. ad Stephan. Byzant. Diodor. et al. v. Cluver. Sicil. ant., imprimis Heinf. ad Chaudian. II R. P. 57, qui ob codicum consensum Crimiso defendebat; add. Oberlin, V. C. ad Vibium Seq. p. 93. Si Servio ad I, 550 fides habenda, Crimiso Virgilius scribere maluit. Verum nomen est Krimison vel Krimison. Hoc reposui cum Brunckio: in nominum græcorum scriptura Græci audiendi sunt. Troica Dorvill.

28. Fleste viam, ut sup.
iter, h. e. cursum, navem.
Male turbat Serv. et al.

31. Versus ad Lucretianam
formam lib. IV, 738. I, 136.

Mox secundi Zephyri, cursu jam
versus ortum solstitialem in-
flexo.

35—41. Acestes Trojanus,
urbis Segestæ conditor, qui
cum

Quem genuit. Veterum non inmemor ille parentum
 Gratatur reduces, et gaza lætus agresti 40
 Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
 Postera quum primo stellas Oriente fugarat
 Clara dies; socios in cœtum litore ab omni
 Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur:
 Dardanidæ magni, genus alto a sanguine divom;

39. genuit Goth. pr. *verum non* ed. Nic. Heinf., operarum vitio.—
 40. Gratatur Goth. sec.—41. et f. aliquot Pier. *fessos—amicos* it.
 Parrhaf. aliquot ap. eund. et tres Burm., sed *opibus amicis* haud dubie ele-
 gantius, imprimis in carmine, h. e. gratis et optatis, ut jam Pierius præ-
 tulit.—44. *Avocat* Ven., sed v. Burm. *cumulique* Menag. *ab aggere*
 Witt.—45. a deest multis Burm. *ab f. duo* Heinf. *ex f. duo alii.* a
 f. ductum Wall. pro var. lect. a f. *Teucri* aliquot ap. Pier. Sed vulga-
 tum generosius.

cum Trojanis inter Sicanos
 confederat. cf. Excurf. I ad
 h. lib. *montis*, Erycem defig-
 nare videtur. *in jaculis*, mo-
 dus loquendi antiquior, nec
 tamen infrequens, et a viris
 doctis passim declaratus, etiam
 apud Græcos *ἰν ὄπλοις ὄντας* pro
ἐν ὄπλοις, ὄντας. nunc paullo
 durius, respectu tamen inpru-
 mis ad alterum habito, *in jaculis*
et ursæ exuviiis, *ἰν ἀνοστίοις καὶ*
ἰν ἀρκυὶ διερματί ὄν, instructus
 jaculis et pelle. Servius laudat
 Ennium: *levesque sequuntur in*
hastis, h. e. hastati. Nec vero
 jungenda: *horridus in jaculis*.
 Species viri eadem infr. XI,
 577. 578. *pelle Libystidis*, Li-
 bycæ, *ursæ*; atqui Plinius lib.
 VIII sub f. urfos in Africa
 esse negat. Sed infedere multas
 terras terræ, quæ postea in iis lo-
 cis defecere; et Herodoti alio-
 rumque auctoritate Cerda evin-
 cit, saltem creditum hoc a
 veteribus fuisse, urfos in Libya

gigni. Nec ultra laborandum
 est poëtæ. cf. sup. ad I, 184.
 de cervis. Ita non hærendum
 v. c. si in Hymno Homérico in
 Ven. 159 urfi cum leonibus in
 Troja memorantur; et fuere
 sane in vicina Phrygia leones,
 Cybelæ quoque consecrati. Ha-
 bitum autem venatorium h. l.
 descriptum puta. cf. inf. 300.
 301.

39. *Veterum parentum*, quan-
 doquidem a Trojanis originem
 ducebat. vid. Excurf. I. *gaza*
agresti, h. e. penu rusticano,
 explicatur per *opes*; ornant
lætus et fessos.

44. *tumuli ex aggere* (ornate,
 pro ex tumulo), socios alloqui-
 tur; more militari, ut toties
 ap. Liv. et Tac. de suggestu et
 aggere in castris allocutio facta
 legitur.

45 sq. Et si et inferiæ hæc et
 ludi funebres plane ad Homeri
 imprimis, tum et aliorum ve-
 terum poëtarum, exemplum a
 Virgilio

Annus exactis completur mensibus orbis, 46
 Ex quo reliquias divinique ossa parentis
 Condidimus terra, mæstasque sacravimus aras.
 Jamque dies, ni fallor, adest, quem semper acerbum,
 Semper honoratum (sic di voluistis), habebo. 50
 Hunc ego, Gætulis agerem si Syrtibus exsul,
 Argolicove mari deprensus, et urbe Mycenæ;

48. *terra* tres Burm. cum Goth. pr. Sane *condi terra* et *terra* dici solet, ut Burm. ad Lucan. I, 607 et alii alibi docuerunt; hoc tamen exquisitius esse videtur.—49. *nisi si* multi Pier. Heinf.—51. *Nunc ego* refellitur a Burm. *agerem* Hugen. Distinctionem post *Hunc ego* sustulit Burm., ut adeo sit: *Hunc ego agerem, si exsul agerem*. Dubito, an sic poeta fenserit: qui forte per *heraudorum* loqui maluit: *Hunc ego, si*—et nunc structura mutata: *annus—exsequer.*—52. *Argolicove* Franc. *depressus* Leid. un. et Goth. sec., ex more. cf. IV Georg. 421. *Myena* Medic. Gud. cum aliis præstantioribus sp. Pier. et Heinf. item Servius, ut *urbem Patavi* sup. I, 247. Alii, sed recentioris notæ, teste Heinf., *Myena*. Romanus et a pr. m. alii *Myenis*, quod placebat Pierio, sed est vulgare. Tandem aliquot Pier. et Heinf. cum Parrhaf. et Ven. Goth. sec. *Myena*, quod Heinfio probabatur, tamquam numerosius et ad poetæ morem Græca latina terminatione efferendi propius. Sic inf. 718 *urbem Acglam*. Owenus Noct. Hag. p. 368 hunc locum laudat tamquam retundentem impetus eorum, qui ubique *ex* pro *que* inferant; nam esse Argolicove mari—et urbe. Recte: modo ne contendas *que* esse pro disjunctiva particula. Sed pro tribus poeta duo membra ponere putandus: Syrtis Argolicumve mare, et cum altero hoc *conjungit* urbem Mycenæ.

Virgilio instituuntur, tamen ejus ingenium in eo agnoscas monco, quod iis rebus ad pietatem maxime Æneæ sui declarandam usus est.

45. *alto a f. divum*, propter Dardanum Jovis f. v. III, 167. Solet autem ejus, qui gentis auctor ac regni vel urbis conditor fuit, nobilitas toti genti ac populo tribui. Sic Romani, *Martis genus*, *Romulida* etc. Hoc Burmannus unice tenere debebat.

48. *aras*: funus a sacrificio funebri designat, quod ad ro-

gum, et cinerem urna condendum, Manibus fiebat. cf. v. 86. Mox *ni fallor* male ad anni confusionem, quæ erat apud majores, refert Servius. Heroicis temporibus non nisi ad solis siderumque conversiones, quales cujusque oculis occurrebant, computabantur anni et dies. Atqui in his non semper summa subtilitas, nisi ex arte, est. Cæterum vv. 49 sqq. ornatissimi sunt et pathos habent.

51—54. *Gætula Syrtis* paullo latius dictæ, ex more poetarum.

Annua vota tamen sollempnisque ordine pompas
 Exsequer, strueremque suis altaria donis.
 Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis, 55
 Haud equidem sine mente, reor, sine numine divom,
 Adsumus, et portus delati intramus amicos.
 Ergo agite, et lætum cuncti celebremus honorem;
 Poscamus ventos: atque hæc me sacra quot annis

53. que abest a binis Burm. que ex ordine Ven.—54. strueremus edd. mp. Burm.—57. dilati Sprot. ænus Goth. tert. a m. pr.—58. et cuncti lætum vulg. codd. et edd. præter Pier. et Heinf. lætum cunctis conj. Heinf., sed v. Not. Non iucundum sed gratum sacrum significare vult.—59. Poscamus veniam emend. Waddel., sed v. Burm., qui male refellit, quod alter bene excogitatum male interpretatus erat. Nam, quod per aliquot dies a navigatione feriari volebat Æneas, hoc non intempestivas facit preces pro ventis secundis. Verum est aliud, quod illam emendationem commendat: v. Not. premit contra hoc, quod ingratum hiatum infert versui. hæc mea s. aliquot Pier. et Heinf. et sic Lactant. I, perperam. Neminem conijcere video: utque b.

poëtarum. Nam Gætuli ver-
 sus occidentem Africæ et in
 meridiem habitarunt. *depre-*
hensus, folle de procella.
 vid. Georg. IV, 421. nunc
 tamen simpliciter de eo, cui
 importuna res alieno tempore
 supervenit; pro vulgari: si
 versarer in navigatione aut in
 solo hostili. *pompas*, inferias
 et parentalia ab apparatu sacri-
 ficii sollempni designat. 54. ex-
 quisite altaria struimus, extru-
 imus, donis. Vulgo dona h.
 e. sacra res, quæ offeruntur,
 extruuntur in ara. suis, h. e.
 debitis. cf. Ecl. III, 62.

55 sq. Quanto magis nunc,
 cum etc. *sine mente, sine n.*, si-
 ne consilio ac voluntate d.
 58. honorem, easdem inferias
 in honorem Anchisæ faciendas,

lætum, alacriter, lubenti ac
 parato animo celebrandas. Fac-
 tis inferiis deos *poscamus ventos*
 secundos; *atque*, ubi in terram
 monstratam pervenerimus, quot-
 annis ipsi has inferias instau-
 remus; hoc minus vulgariter
 extulit: *urbe posita velis ille*
 (Anchises) *me ferre sibi* (adeo-
 que lubens ac propitius acci-
 piat) *hæc sacra quotannis templis*
dicatis. Verba, *Poscamus ven-*
tos, v. 59 sic satis commode ex-
 posuisse videmur; Habent ta-
 men *venti* aliquid a loco alie-
 num; nam Anchisæ sunt infe-
 riæ, non sacra diis secundæ
 navigationi expetendæ. Nec
 succedit res satis, si *poscere ven-*
tos intelligas de repetenda na-
 vigatione, ut, quemadmodum
venti vocantur velis, sic et
poscantur,

Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis. 60
 Bina boum vobis Troja generatus Acestes
 Dat numero capita in navis: adhibete Penatis,
 Et patrios epulis, et quos colit hospes Acestes.
 Præterea, si nona diem mortalibus almum
 Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem, 65
 Prima citæ Teucris ponam certamina classis;
 Quique pedum cursu valet, et qui viribus audax
 Aut jaculo incedit melior levibusque sagittis,

60. *velint* edd. aliquot. *velim* ap. Nonium. Sed *velit* sc. pater, constanter codd. et Lactant. — 62. *Adhibere* sec. Moret. — 63. *Et patrios epulis* Parrhaf. *colat* sec. Rottend. — 64. *almum* Parrhaf. — 66. *Prima* ecce T. Goth. sec. P. c. *classis* p. c. Teucris Goth. tert. cum Schol. Statii VI Theb. 296. — 68. *excedit* Wall. *incendit* Gud. *intendit* Dorvill. a m. sec. notanda, inquit Burm., lectio. An forte dictum præ *Contendit jaculo? levibusque recte restituit* Heinf. e codd.; nam est unum idemque certamen. Vulgo *et*.

poscantur, velis expansis. cf. III, 253; ne tamen tentem verba, revocat me, quod infra v. 639. 640 *aras Neptuno* factas memorari video; nam sic vota quoque ipsi facta esse debent.

61. *Βῶν τ' ἰπῶν καὶ κύνων* Iliad. ↓, 260, binos boves in naves singulas. cf. I, 194.

62. 63. Ad lectisternium Anchise factum post Turnebum referunt intpp., perperam, arbitror. Ferales epulas celebrandas indicit, quod religionis genus erat, uti alias post rem sacram, ita nunc inferiis peractis; cf. inf. 102. 103; in iis libatio fit Diis Penatibus et Trojanorum et Siculorum, communi epularum more. Horat. IV, 5, 31 *Hinc*

ad vina redit lætus, et alteris Te mensis adhibet deum.

64. *si* pro cum, ut et alibi. vid. Horat. I Ep. 7, 10 et quos laudat Burm. h. l. *nona*, ex more. Notum *novendiale* *sacrum*, nono a sepultura die. Advocare solent Iliad. v, 784. Alias ipse caerimoniz sunt novendiales. v. inf. 762.

66 sqq. *Prima*, primo loco. *ponam* c. *ἵκω ἀδελφῶν ἀγῶνα*, instituiam certamen navale, cf. II Georg. 530; tum *qui pedum* c. v. h. e. porro certamina cursus, sagittandi ac celtus. Nam hæc infra exhibita videbis. Jam poeticam orationem adverte. *incedit*, pro *est* positum, ne offendant, *jungenda teneas qui viribus audax* *incedit*, aut m. j. (Itaque inter-

puncta

Seu crudo fidit pugnam committere cestu :
Cuncti adsint, meritæque expectent præmia
palmae.

Ore favete omnes, et tempora cingite ramis.

Sic fatus, velat materna tempora myrto.

Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Acestes,

Hoc puer Ascanius : sequitur quos cetera pubes.

Ille e concilio multis cum millibus ibat

Ad tumultum, magna medius comitante caterva.

Hic duo rite mero libans carchesia Baccho

Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro :

69. *Seu pugnam crudo fidit* in nonnullis Pier. — 70. *adsint et expectant* alter Hamb. Alterum hoc et in aliis. *meritæque* Gud. a m. pr. *multaque* Bigot. — 71. *tempora cingite* tacitus recepit Burm., quod Pier, e Romano et aliis notaverat; modis suavioribus. Vulgo *cingite tempora*, c. t. mirto Goth. tert. — 72. *cingit* sec. Moret. *materna* Parrhaf. Totus versus aberat a Goth. tert. — 73. *Elymus, Elinus, Elenus, Helimus, Holimus, Helenus* passim in scriptis. Sed est apud Dionys. Halic. "Ελμος. — 75. *concilio* tres Burm. — 76. *secum comitante* Witt., male. — 77. *meri* alter Hamburg., male. vid. Burm. — 78. *fudit* Arufianus Messius, et sic Moret. pr.

puncta sustuli). Tum *jaculo* et *sagittis*, h. l. de eadem re, ut infra apparebit. *crudo cestu*, e corio bubulo crudo. v. inf. 404. *palmae*, Serv. virtutis; proximo tamen loco, victoriz. *favete*, *σφραγίσαι*. *ramis* ap. poetam pro corollis frondeis.

72. *velat* voc. sacrum de corollis, infulis ac vittis. cf. XI, 101. VII, 154. VIII, 276. 277. *materna myrto* v. sup. Ecl. V, 62.

73. *Helymum* bene h. l. memorat; nam is cum *Ægeſto*

vel Aceſta Troja capta Siciliam petiisse ferebatur. vid. Dionys. Halic. I, 47 et 52 et cf. Excurs. III ad h. v. *ævi maturus* exquisite pro *m. ævo*, vel ævo et ætate matura. cf. Burm.

77. Inferiarum ritus. cf. Iliad. ↓, 170 sq. 219 sq. et sup. III, 66. 67. *Carchesia*, vox ob dignitatem epicam dilecta, cum vasis genus esset memorandum. v. ad Georg. IV, 380. *mero Baccho*, ex more; in sacris mero vino aquam miscere nefas erat. *f. sacro*,

Purpureosque jacet flores, ac talia fatur :

Salve, sancte parens, iterum : salвете recepti 80
Nequidquam cineres, animæque umbræque pa-
ternæ.

Non licuit finis Italos, fataliaque arva,
Nec tecum Ausonium, quicumque est, quærere
Thybrim.

Dixerat hæc : adytis quum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina, traxit, 85
Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras :

79. et 1. Witt. — 80. *magne p.* Parrhaf. *sancto pater* alter Hamb. *sancta* ed. N. Heinf. vitiose; ita tamen quoque duo Gothani. *parens* iterum s. distinguunt Zulich. et Leid. un. *receptæ* Leid. alius. — 81. *umbræque penates* Menag. — 83. *qđ* deest binis Heinfii, qui conj. *quicumque* is, q. — 84. *hoc* Witt.

sacro, victimarum. flores inf. VI, 885.

80 sqq. cf. Iliad. ↓, 179 sqq. *animæque umbræque p.* pro anima et umbra; ne dubita. sed an hunc receperat Æneas? Atqui anima et manes in inferis, v. inf. 98. 99. Scilicet proprie *patris cineres* receperat; jam idem ille *patrem recepisse* bene dicitur; hoc autem idem poëta per *cineres, animam et umbram* declaravit. Nec tamen hoc necesse; sed distingue: *salvēte recepti N. cineres*: salvēte *animæque u. p.* Hoc voluisse videtur Pompon. Sab. ac si diceret, *salvēte o manes paterni*.

84 sqq. Comparant inductionem portentii similem ap. Homer. Iliad. β, 308 sq. de dracone in Aulide Græcis obiecto. Sed serpentis porten-

TOM. II.

tum alio longe modo et præclare ad h. l. accommodatum; Genios enim sive locorum sive hominum, tota antiquitas, imprimis Etrusci et Romani, per serpentes exhibuerunt; non una, puto, de causa. Plurimum enim rerum symbolum ac nota habitus est serpens, v. c. ut τὸ ἰσχυρότερον, solum patrum, vitam, salutem, incolumitatem, immortalitatem etc. innueret. Perperam Serv. Cerda et alii de serpente h. l. agunt ex iis, quæ v. c. apud Ovid. XV Met. 389. 390 leguntur. Itaque et h. l. mox ad Genium seu loci seu Anchisæ ostentum refertur v. 95. *adytis*; Splendide ornat patris tumulum, tamquam locum sacrum ac templum, mox etiam (inf. v. 760. 761) fani religione consecratum. *amplexus*, gyris ambiens.

4 A

Cæruleæ cui terga notæ, maculosus et auro
 Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
 Mille jacet varios adverſo ſole colores.
 Obſtupuit viſu Æneas. Ille agmine longo 90
 Tandem inter pateras et levia pocula ſerpens
 Libavitque dapes, ruſuſque innoxius imo
 Succedit tumulo, et depaſta altaria liquit.

88. *Squamea* Sprot. — 89. *Mille jacet* Medic. Colot. et alii præſtantes, quod diſerte adſtruit Heinf. auctoritate et ratione. *trahit* Romanus tenuiſſe videtur, ut adeo altera codd. familia ab hoc ducta ſit. Poſteſt tamen huc revocatum videri alterum hoc ex IV, 701 *Mille trabens* etc. Novas mutationes in editiones inferre nolim, ubi utraque lectio bona eſt, nec ullum res fractum habet, niſi quod novæ turbæ ſunt; at quod h. l. me movit, ut *jacet* pro *trahit* reciperem, eſt, quod noſter Virgilii contextus plerumque leſionem Apronianam ex Mediceo redhibet; ut igitur ea ſibi conſlet, deferenda erat altera codicum ſecta. — 91. *lenia* duo Burmann. *repens* Parrhaſ. ex gloſſa. — 93. *ſecceſſit* Exc. Burm. *Succedit* et *linguit* alter Hamb. *Succceſſit* et *linguit* Medic. cum quatuor aliis.

biens. *ſeptem gyros*, Servius: *Ænea omen ſui erroris oſtenditur ſeptem gyris; nam ſeptimus ei annus eſt finis erroris; et eſt (ad- dit ille; quæ tamen præſtare nolim poëtam animo tenuiſſe) optimum ſigmentum. Annus enim ſecundum Ægyptios indicabatur ante inventas litteras piſto dracone, caudam ſuam mordente, quæ in ſe recurrit.* Sed et ſeptenarius numerus tamquam impar et ſacer poni potuit. 87. 88. *cui terga notæ cæruleæ* (pingebant, adſume ex ſequ. *incendebat*) et *squamam incendebat fulgor maculoſus auro*, h. e. maculæ aureæ fulgentes (*with burniſh'd Neck of verdant Gold*, ut Miltonus lib. IX, 501). Haſ etiam ſic efferas: *fulgor macularum aurearum* vel *m. auri*, et

auro; et hinc exquisitiuſ poëta: *maculoſus auro fulgor*. Habuit ante oculos illud: *δεξιῶν τε καὶ ἀριστερῶν δάκτυλοι* l. c. Iliad. β, 308. *incendebat* ornate pro, *inerat* ſquamis. Silius, qui totum locum imitatus eſt, lib. II, 585 *Excitus ſede, barrendum! prorupit ab ima Cæruleis maculis auro ſqualentibus anguis. jacet colores*, dictum ut, *jacere radios, lucem, ἱλαί, βάλλειν*, mittere, emittere.

90—93. *Serpens deguſtavit* *τὰς χάσας*. *agmine* de ſpiris ac voluminibus longoque eorum tractu. cf. II, 212, ubi paullo aliter de binis ſerpentibus, *lævia pocula, λεία*, adeoque nitentia, puta ex aëre eſſe. *altaria*, pro dapibus appoſitis dixit.

Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
 Incertus, Geniumne loci, Famulumne parentis 95
 Esse putet; cædit binas de more bidentis,
 Totque sues, totidem nigrantis terga juvencos;
 Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
 Anchisæ magni, Manisque Acheronte remissos.
 Nec non et socii, quæ cuique est copia, læti 100
 Dona ferunt; onerant aras, mactantque juvencos.
 Ordine æna locant alii, fusique per herbam
 Subjiciunt veribus prunas, et viscera torrent.

95. *Geniumne et famulumne* quique Burm. *famulosus* Oudart.—96. *Legebatur quinas*: cujus moris nec exempla nec rationes suppetunt; saltem septem esse deberent. *mastru binas* Serv. ad IV Æn. 200. *binas* Medic. et Rom. graves adeo auctoritates! in aliis Pierii codicibus *binas*; unde intelligi potest, quo errore *quinas* illatum sit. Scilicet, cum morum aliquis repugnare videret, non sensit quæ esse extrudendum, sed repositus *quinas*. *bidentum* alter Goth.—97. *totidemque* duo Burm.—98—101. aberant a Dorvill.—100. *quæ cuique est* Gud. a m. pr. et Hugon. *est* abest ab sec. Rottend.—101. vulgg. *onerantque*. Sed *quo* post *onerant* a plurimis Pier. (inter quos Romanus est) et Heinf. inque his a Medic. abest. *aras* Sprot. *arasque* *onerant* Wall.—103. *veribus* Heinf. cum plerisque etiam Pier. Vulgo *veribus*. cf. II Georg. 396. I Æn. 242.

94—99. *instaurat* h. l. simpl. peragit. *famulum parentis*, quod parum expediunt intpp., puto dictum pro Genio Anchisæ: *Θεῶν ὁρτα*, cum qui *adest homini*. Nam Genii ministerium præstant, quatenus genitos suscipiunt, tuentur, iis adfunt perpetui comites ac custodes. Vide quæ coacervata sunt in Diss. Passerli de Genio domestico To. III Musei Etrusci, eundemque passim ad Vasa Etrusca. Ab Etruscis enim imprimis religionem illam acceperunt Romani. Alio modo

in locis a Burmanno ad Valer. Fl. IV, 520 excitatis dicuntur *famuli* ac *famulae* deorum dii seu deæ minores vel aliæ naturæ, quarum ministerio dii utuntur. *cadit*, cf. Illad. J. 166 sqq. *fundebat* ibid. v. 220. *vocabat*, v. sup. III, 62. *Manes*, qui ex locis inferis adesse inferis credebantur.

100—103. *quæ cuique est copia*. Vulgare: pro cuiusque copiis. Serv. pro sua quisque facultate. *onerant* cf. Georg. IV, 378. *juvencos* sc. ex v. 61. 62. *æna* cf. sup. I, 216.

Exspectata dies aderat, nonamque serena
 Auroram Phaëthontis equi jam luce vehebant; 105
 Famaque finitimos et clari nomen Aestæ
 Excierat: læto conplerant litora cœtu
 Visuri Æneadas: pars et certare parati.
 Munera principio ante oculos circoque locantur
 In medio: sacri tripodes, viridesque coronæ, 110
 Et palmæ, pretium victoribus, armaque, et ostro
 Perfusæ vestes, argenti aurique talenta;
 Et tuba commissos medio canit aggere ludos.
 Prima pares incunt gravibus certamina remis

107. *Excierant* Ald., fortasse verius. *Excierat* Rom., ut duo Goth. *Lato* sec. Rottend. a m. pr. *Latoque* impleant l. cursu Sprot. complerunt tres Heinf. complebant Medic. cum duobus aliis. — 111. *pretium palmæ* Parrhaf. — 112. *auri argentine* aliquot ap. Pier., quem vide. *aurique* i. Rom. *talentum* Medic. Gud. et alii, quod placet Heinfio; non enim plura erant talenta, sed auri unum, unum itidem argenti. cf. inf. 248. — 113. Nemo legit, quod malis: *Ut tuba—ludos: Prima.* — 114. *paris* Gud. a m. pr. *Primaque pari* Montalb.

217; alii parant epulas, quæ h. l. festæ sunt, nec tamen ex victimis: nam inferias fieri vidimus.

105. *Phaëthon* h. l. ipse sol, ut ap. Hom. sæpe *Ἥλιος φαίδων*.

107. pars visuri Trojanos pugnantes, pars parati et ipsi ad certandum.

109 sqq. Ex Iliad. ψ, 259 sqq., sed ornatiores. *circum* nove dixit pro confessu, corona. Mox *pretium victoribus*, pro vulgari, victorum præmium; *sacri tripodes*, quorum usus fuerat vel futurus erat in sacris. *argenti aurique*

talenta, ex eodem loco, sed definite, v. 269 *δὴ χρυσοῖο τάλαντα*, scilicet et h. l. auri unum et argenti alterum talentum.

113. *Et tuba*. Serv. *Romano more*. et recte. Nam hericis temporibus tubam nondum inventam, nec Homero frequentatam esse, satis constat.

114 sqq. Cum Homerus in certamine curuli describendo et ornando paullo disertior fuisset, Iliad. ψ, 270 sqq., Virgilius navale certamen bene substituit, ut rem variet. Quatuor sunt naves. Varietatem

Quatuor, ex omni delectæ classe, carinæ. 115
 Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin;
 Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine
 Memmi;
 Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram,
 Urbis opus, triplici pubes quam Dardana versu

115. *delectæ* Goth. duo, ut al.—116. *Pristin* Nonius et pars codd., recte, inquit Heinf., nam Maroni sollennis enuntiatio latina in nominibus Græcia. *Pistria* et *Pistria* alii et hic et in seqq. cf. ad III, 427.—117. Expectabam mox, post adventum in Italiam, nomen Mnesthei aliter fuisse inflexum. Nunc, ut est, accipiendum: Mnestheus, mox Italus futurus, et gentem sui nominis constituturus. *Hals* Goth. sec. a quo sanguine Parrhas. *Memmi* doctius pro nominativo plurali habetur, pro vulgari Memmiorum, quam ut sit *genus Memmii*. h. e. Mnesthei. *Memmius* Zulich., unde Heinf. faciebat *Memmum*.—118. *Gias* scribunt alii.—119. *quem* Menag. pr. *quam* pubes Ven.

Varietatem et ornatum poeta ab eorum insignibus et a ducibus petivit. Mnestheus belluam marinam, Pristin, Gyas Chimæram, Sergestus Centaurum, et Cloanthus Scyllam regit. Sagaciter poeta his ducibus nobilium Trojanorum nomina dedit, a quibus Memmia, Sergia et Cluentia gens originem ducere videri volebat; quæ fere opinio inter Romanas gentes obtinuit. cf. Serv. h. l. Mireris Gyam prætermisum, a quo jam Cerda vidit Geganos ab aliis deduci, at secundum alios Gegania gens fuit Albana: v. Dionys. III, 29. *pares*, puta, magnitudine et bonitate. Fluctuant Serv. et Cerda inter plura commenta. *gravibus remis*, fortibus, ut Serv. Omnino, si delectationem quaeris, ad verborum ornatum ac miram varietatem copiamque in

his certaminibus animus est intendendus. Nos quidem potiora tantum notabimus. Nominantur autem in seqq. insignia navium pro navibus: Sic *Pristis*, *Chimæra*. cf. inf. X, 166.

117. Cum grammatica inter cæteras artes serius perfecta fuerit: etymologia in primis, ad certas rationes haud revocata, intra lulum fere verborum substitit. Dicas, quomodo ex *Mnestheus Memmi* nomen confici potuit? Scilicet ex *μῆστις* latine *versum*. Mox *Sergia* ex *Sergis* non minus dura est etymologia. *Cluentii* ex Cloanthus, Cloanthii. Apud Pompon. Sab. etiam hoc legitur: *Probus vult hunc locum sumtum a primo bello Punico* (Nævii). Præverat forte in his Varro in libro de familiis Trojanis. *Gyas* v. sup. I, 612.

118—120. *Chimæra*, *urbis opus*.

Impellunt, terno confurgunt ordine remi; 120
 Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
 Centauro invehitur magna; Scyllaque Cloanthus
 Cærulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.

Est procul in pelago saxum spumantia contra
 Litora, quod tumidis submersum tunditur olim 125
 Fluctibus, hiberni condunt ubi fidera Cori:
 Tranquillo filer, inmotaque adtollitur unda
 Campus, et apricis statio gratissima mergis.
 Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
 Constituit signum nautis pater: unde reverti 130
 Scirent, et longos ubi circumflectere cursus.

120. *Impellit* codex ap. Pier. et tres ap. Burm., quod vulgare esset, —
 122. *vehitur* duo Burm. *magno* est apud Nonium, et sic aliquot ap. Pier.,
 sed alterum doctius, ad *navem* revocatum. — 123. *Cloanthi*, *Chloanthi*,
Cloanti, *Clœnti*, *Cloanti*, *Cloante* alii aberrant. — 124. *Ass* Wall. Et Ven.
 — 125. *tunditur* tres Burm. *conditur* Ven., sed id verbum sequitur. —
 126. *ubi nubila* Bigot. *ebori* Gothani aberrant. — 128. *statio est* Goth.
 sec. — 130. *nautis signum pater*, emendat J. Foster *Essay on Accent and*
Quantity p. 138. lusu ingenii, non idonea de causa. Inter substantivum
 nomen et epitheton alia verba interponi quis in poeta mirabitur! —
 131. *ibi* Hamb. sec. *sic* Goth. pr.

opus. Servius: *ita magna, ut*
urbem putares. Diversa igitur
 ratione dictum ac si: *Pyrami-*
des regum opus, h. e. a regibus
 extractum. v. 119 et 120 clas-
 sici sunt in *triremis* declaranda
 forma et *triplici ordine remorum*
remigumque per gradus in obli-
 quum asserendo. Adde Lu-
 can. III, 534. Silium XIV,
 424 sq. et Phot. Cod.
 CCXXXIV, c. 14. v. *Anticibid*
d' Ercol. To. V *append. versus*,
 ut *si xos*, per *ordinem* explica-
 tur. v. Ind. Livian. Eth. tri-

remes serius inventa, ut ex
 Thucydide satis constat, ta-
 men Virgilius in his Homeri-
 cam subtilitatem veritatemque
 non sequitur.

124. — 128. Scopulus hi-
 berno tempore (quod exquisitè
 per cœlum nubibus obductum
 designat: *condunt ubi fidera*
cori) fluctibus sævientibus la-
 tet, undis submersus; contra,
 cum mare est placidum, tunc
 ipse attollitur, ut bene Cerda,
 et planities soli in mari eminet.
 Simili modo curriculi metam
 descripserat

Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
 Ductores longe effulgent ostroque decori;
 Cetera populea velatur fronde juvenis,
 Nudatosque humeros oleo perfusa nitefcit. 135
 Confidunt transtris; intentaque brachia remis;
 * Intenti expectant signum, exsultantiaque haurit
 Corda pavor pulsans, laudumque adrecta cupido.

132. Cum pr. Moret. — 133. fulgent Leid. — 136. 137. Offendit *intenta brachia remis* et statim *Intenti expectant*. (Nec v. 118 *Ingentem ingens* et similia a Burmanno huc vocari debebant.) Utroque tamen propria est vox (*remis intenti* Heinf. junxerat; quod tamen ipsi max. displicuit;) et agnoscunt lectionem Servius ac Priscianus cum antiquiss. codd. Medic. Rom. et fragm. Vatic. Itaque poeta proprietatem orationis quam elegantiam servare maluisse videtur. Alias *injecta*, *immissa*, ac simile quid dicere potuisset. — 136. *Confidunt* Hamb. sec. cf. sup. III, 229. *nudataque brachia* aliquot Pier., quod parum juvat. *intentaque* et a m. sec. *extenta* in Leid. uno erat. Heumannus olim *intentaque b. remis* recidi malebat; sed hiantes versus vix occurrunt in media propositione. — 137. *Attenti* Exc. Burm. a glossatore. *expectant* Menag. alter: alterum hemistichium occurrit Ge. III, 105. 106. — 138. *erecta* Hugon., et multi *erecta*, solita variatione. Admodum probabile sit, versus 137. 138. *Intenti. Corda.* aut esse ab alia manu insertos, confictos ex vii. alibi occurrentibus, aut ab ipso poeta inter experimenta ingenii apposita, ut mox reliqua accommodaret. Jac. Bryant, V. C., delendum censebat versum 136 *Confidunt*.

descripserat Homerus Iliad. V, 326 sqq. add. Apollon. I, 365. *olim*, interdum (ut et alibi occurrit), vel alio tempore, alio vero tempore *Tranquillo silet*, h. e. nullo fluctuum allisu resonat. Facta autem navium decursio putanda in sinu Longuri sub Erycem. v. Cluver. Sicil. p. 246 sq.

132—138. *sorte*, et si in eadem linea. v. Cerda. *populea fronde*. Servius: quia ludi funebres sunt et hæc arbor ab Hercule ab inferis allata est, eum canem Cerberum extrahe-

ret. 136. *intenta brachia sunt remis*, h. e. ipsi intendunt, intenta habent, quasi in statione manentes, ut signo dato statim incumbant remis. Ingrata tamen repetitio ejusdem vocis: *intenta. intenti*. Sed cf. Var. L. Ennii locum ex Nonio Marcello laudant: *transi ante tenentis Parerunt, expectarent, portiscula signum Quam dare capisset*. 137. 138. v. sup. Georg. III, 105. 106. Ornatius extulit Homericæ: *πάρμασι δὲ θυγὰς ἐνέειν Νίχον ἱππῶν*.

Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
 Haud mora, profluere suis: ferit æthera clamor 140
 Nauticus: adductis spumant freta versa lacertis.
 Infundunt pariter sulcos, totumque dehiscit
 Convolsum remis rostrisque tridentibus æquor.
 Non tam præcipites bijugo certamine campum
 Conripuere, ruuntque effusi carcere currus; 145
 Nec sic inmissis aurigæ undantia lora
 Concussere jugis, pronique in verbera pendent.
 Tum plausu fremituque virum studiisque faventum

139. Unde pr. Moret. — 141. abductis tres Burm. adjunctis Oudart.
 — 142. Infundunt multi, vitiose. sulcos pariter pr. Hamb. debiscunt Ven.
 — 143. rostrisque tridentibus Heinsius recte reposuit. Laudat ille, Rot-
 tend. sec. Adde ipsum Medic. (certe in exemplari Foggini, etsi Pierius
 Aproniani lectionem dicat esse *stridentibus*; sed falso. Nam et Pompon.
 Sab. tridentibus, id est, acutis, legit Apronianus, ab Ennio tractum est) cum
 fragm. Vatic. a pr. m. Etiam sic mss. Palatini ap. Gruter. Firmatur
 Valerii Fl. imitatione lib. I, 688 *volat inmissis cava pinus habenis Infunditque*
solum et spumas vomit ære tridenti, et rostro trifido ap. Silium VI, 358; et
 talia rostra sæpe in numis et aliis vett. monum. occurrunt. Frequen-
 tata tamen olim a Grammaticis, nec non a scriptis et editis, lectio erat:
rostrisque stridentibus, etsi in metrum peccans. Sed in aliis modo *que* omis-
 sum, modo: in *stridentibus* erasum. Hinc interpolatum, ab aliis ap. Pier.
r. sonantibus, ab aliis, *ruentibus*, in Oblongo *rudentibus*, ut et in Sprot. erat
 pro var. lect. Ab academia Neapolitana profectam lectionem *tridentibus*
 Ang. Colotii fide narrat Pierius. — 144. certamine currus, versu seq.
 intercepto, Goth. tert. — 145. a carcere Bigot. — 146. Non sic edd.
 vett. et Goth. pr. cum codd. Pier. — 147. iugis conj. Heins., sed juga
 pro equis. v. Burm. *que* adest a Franc. — 148. Cum p. Moret. pr.
plausus alter Mentel. *gemituque* Hugon.

139. *finibus*, quæ v. 132
 loca sortiti erant. 141. *adduc-*
tis lacertis, simul cum adductis
 remis. 143. *tridentibus rostris*,
 trifidis. cf. var. Lect.
 144—147. Sumta, ut jam
 Macrobio V, 11 notatum,
 comparatio ab Homero Odyss.
 9, 81 sqq. Sed cf. Iliad. 9,
 362 sqq. et Georg. III, 193
 sqq. Omnia hic ornate. *bijugo*
certamine pro bigarum. *campum*
Corripuere, corripunt; ut car-
 pere, corripere viam, spatium.
inmissis (in cursum) *jugis*, h. e.
 equis jugalibus admissis, dum
 freni laxantur. *undantia lora*,
 exquisite pro effusis frenis.
proni

Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Litora; pulsati colles clamore resultant. 150

Effugit ante alios, primisque elabitur undis
Turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde

Cloanthus

Consequitur, melior remis; sed pondere pinus
Tarda tenet. Post hos æquo discrimine Pristis

Centaurusque locum tendunt superare priorem: 155

Et nunc Pristis habet, nunc victam præterit ingens

Centaurus: nunc una ambæ junctisque feruntur

Frontibus, et longa fulcant vada salsa carina.

149. *inclusa* erasum in Exc. Burn. et in marg. per amplā ex Æn. I, 725. Jo. Schraderus in schedis tentabat: *inlisa, incussa, impulsā, et arguere*. — 151. *alias* alter Menag. *primisque* Heinf. cum melioribus; adde fragm. Vatic. et codd. Pier. Vulgo *primusque*, quod vulgarina *illabitur* Wall. *undis* Gud. a m. pr. — 152. *strepitumque* Dorvill. *gemitumque* Zulich. — 153. *Insequitur* Parthal. *sub pondere* Schel. Stat. ap. Heinf. cf. ad v. 5. — 154. post *tarda* distinguebat pr. Moret. *tarda discrimine* Menag. pr. — 156. *habet* Heinf. secundum potiores, et Heinf. et Pier., adde fragm. Vatic., supple. *priorem locum*, quod præcesserat. Alii *abit. habet victam, nunc præterit* Wall., male. — 158. *longa carina* Heinf. secundum plures et meliores, inter quos et Romanus, fragm. Vatic. cum Medio-Vulgg. *longa carina*, vel *longe c.* In Ald. pr. erat *longo-carina*, in altera *longa*, at in tertia Naugerius *longa-carina* intulit. Est tamen *longa carina* prorsus otiosa vox, facitque, ut totum hemistichium abesse malim, tamquam male suppletum; ita ut vulgatam olim lectionem præferam: *nunc*

proni in verbera pendunt, quod egregiam rei imaginem habet, ipsi Virgilio debet videtur, etsi res expressa l. c. 362—364. Contra de equis præclare Homerus: Πάντες ἄμ' ἀγυρνέοντες, ἐπὶ πλεῖστον ἰμάσσοντες, ἵψ' αὖ ἀνέμωσι, ῥίμῃσιν ὑπὸ πρὸς αἰθέριον. Homeri laudibus etiam hic male obtrectant viri docti.

149. 150. *Consonat* exquisi-

TOM. II.

tius quam, *resonat*. littora, in planitiem declivia, *inclusa* collibus his nemorosis. *colles resultant clamore*, doctius, quam, ut vulgo, si clamor resilit a collibus.

151—158. *elabitur* egregie pro, præcurrit celeriter, ut Serv. primo ante cæteros loco.

154. *trahit*, moratur cursum, vel Cloanthum; pro *tarda est*, *æquo discrimine*, pari momento,

4 B

ut

Jamque propinquabant scopulo, metamque tenebant:

Cum princeps medioque Gyas in gurgite victor i60
Rectorem navis compellat voce Menœten:

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige gressum;
Litus ama, et lævas stringat, sine, palmula cautes;
Altum alii teneant. Dixit. Sed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas. 165
Quo diversus abis? iterum: pete saxa, Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat; et ecce Cloanthum.

una amba junctisque feruntur Frontibus et longa fulcant vada falsa carina: hoc est: nunc carinae longæ una feruntur et fulcant vada. Jo. Schrader. conj. in schedis: *juncta vel facia fulcant v. f. carina.*—159. *propinquabat* Medic. a m. pr. *metasque* sec. Rottend., ut v. 171.—160. *Tum* aliquot Pier.—162. *dexter mihi tantus abis* Ven. *gressum* Heinf. omnium meliorum auctoritate post Pierium. Vulgo *cursum*, ex interpretatione, forte Aproniano emendante. Nam in Medic. *gressum* in *cursum* est mutatum. *cursum* Ven.—163. *amet* ex *am'* et Longob. *levo* Medic. Hamb. pr. et Gud. a m. pr. cum Goth. sec. a m. pr. Sed *levo* *amet* doctius dictum puta; hoc nomine lectionem tuere.—164. *tendant* Dorvill. *Menœtis* Medic. *Menœtis* pr. Rottend. a m. pr. In Goth. tert. *Menœtis*, modo *Menœtis*, modo *Mengsthus*, modo *Mengsthus* peccatum.—166. *iterum* sc. *revocabat*. Distinctio ab aliis varie fit.—167. *revocabat* Montalb. et in multis, Romano quoque, abest, et deletum a multis, sed repugnantibus Mufonio et Pierio; inter eos, qui ejiciant *et*, tamquam ad fulciendum versum insertum, video esse Benedicium in ed Junt. 1520; provocat ille ad Martianum Capellam, qui litteram T in fine ad libitum poni ait. Versus

ut linea eadem incederent. *lo-*
cum superare priorem, assequi,
tenere, altero superato locum
primum sc. inter se, post Gyam
et Cloanthum.

160—171. *princeps Gyas* et
victor, h. l. qui omnes ante-
vererat cursu. *dexter*. Cogita
metam fuisse ita circumflecten-
dam, ut eam a sinistra habe-
rent. 163. tene cursum pro-
pius ad scopulum (quem *litus*
appellat), nec verere, ne remi

a sinistra parte cum attingant.
palmula, *rago*, *rago*, *rago*, *rago*, *rago*,
sc. dextrorsum in altum eve-
tus adeoque *dorsus*, in diver-
sam partem, cum deberet læ-
vam versus scopulum tenere.
170. *radit iter* (radit mare re-
mis, ut alibi) *lævum*, a læva
parte, *interior*, versus scopu-
lum, ita ut Chimæra, qua
Gyas invehitur, esset exterior,
versus patentiora loca maris.
Petita omnia a circo et cursu
circens.

Respicit instantem tergo, et propiora tenentem.
 Ille inter navemque Gyr scopulosque sonantis
 Radit iter lævum interior, subitoque priorem 170
 Præterit, et metis tenet æquora tuta relictis.
 Tum vero exarsit juveni dolor ossibus ingens;
 Nec lacrimis caruere genæ; segnemque Menosten,
 Oblitus decorisque sui sociumque salutis,
 In mare præcipitem puppi deturbat ab altis; 175
 Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister,
 Hortaturque viros, clavumque ad litora torquet.
 At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo est
 Jam senior, madidaque fluens in veste, Menœtes,
 Summa petit scopuli, siccaque in rupe refedit. 180

Tus sine similes, productis in quartæ regione altius syllaba, quæ brevis erat, occurrunt plures. Sed, quid de his statuendum sit, mihi nondum scilicet. — 168. argo Menag. pr. et Dorvill. s. m. sc. cf. Helms. ad lib. XII, 748. a. iuge Gud. s. m. pr. — 170. subitoque videtur a Burm. receptum, ut sine præstantissimus quibus exhibet Helms. et Pier., adda. Cor. ad Plin. IV, Ep. 15. Magis tamen poeticeum subitoque. — 172. juvenis alter Menag. — 173. Nov. I. Hamb. sc. — 174. Olliupus sit de coris Bigot. — 175. detradit duo Burm., ex interpret. detrahit aliquot Pier. simili a causa. — 176. gubernando alter Hamb. inde magister idem. a m. sc. — 178. Off. qu. Moret. a fundo Obdant. insensu alter Hamb. red. ab aliis pr. Moret. — 180. scopulis Rom. summaque in v. duo Burm.

circens. cf. Cerda et al. *prior* Gyræ, qui modo prior fuerat, ut metis relictis, superatis (de h. v. vide Burm. ad lib. VIII, 216), quas circumvectus erat, tenet æquora, cursum a meta versus litus repetens. In tota hac increpatione ante oculos Menestæ obargutio ap. Homer. l. c. Iliad. ♪, 430 sqq., quem totum locum cum navali hoc certamine comparant litterarum studiosi. 172—182. cf. Iliad. ♪, 385

sqq. *decoris sui*. Servius: *inbo-*
nestum enim est irasci, duci præ-
sertim; et salutis sociorum, sc.
crepto gubernatore navis. ad
litora, ad scopulum. 178. gra-
vis, gravatus adeoque tardus
ad natandum, partim senio, par-
tim aqua, quam vestis imbibere-
rat (fluens in veste antique pro
fluens veste, et hoc pro, veste
fluente aqua, vel aqua fl.
e veste), difficulter emer-
git, vix tandem redditus est,
salvos recomentem fluctus verbis
 4 B 2 Homeri.

Illum et labentem Teucris, et risere natantem, 181

*Et falsos rident revomentem pectore fluctus.

Hic læta extremis spes est adcensa duobus,

Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.

Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat:

Nec tota tamen ille prior præeunte carina; 186

Parte prior; partim rostro premit æmula Pristis.

At media focios incedens nave per ipsos

181. et deest Franc. *risere vomentem* malebat Vossius; quod non intelligo quorsum factum voluerit. *risere* et *rident*, ut totius præteritum perfectum et præsens tempus juncta videas: sed ingratum h. l. in eadem voce. Fuit qui conjiceret, *et videre*. Mihi probabile sit versum alterum *Et falsus* non bene relictum fuisse a Tucca.—182. *revomentem* aberratum in multis.—184. *Mnestheique* Heins. reposuerat, cum Pierianis et cum Medic. ac Gud. a m. pr., in quibus quidem erat *Mnesthi*, ex *Mnesthū*. Ita alibi *Mnesthea* dixit. Tuetur hoc quoque Pompon. Sab. *Sergestum Mnestheique* Rom. Sed tacite revocata erat a Burm. vulgata lectio *Mnestheo*.—185. *scopuloque p.* Menag. pr. *scopulumque* sec. Moret., quam structuram, ut exquisitiorem, illustrat Heinsius.—186. *Nec tamen ille prior tota pr.* plerique codd. ap. Pier. ex interpolatione, cum in vulgata syllabarum similitudinem concursus offenderet. *Ille prius* Gud. *perante* duo Burm. *ca:ros* Sprot.—187. *partim*. iterum in Burm. edit. discessum video ab Heinsio, qui cum majore codd. parte etiam Pierianorum legebat, *partim*, quæ antiquior forma pro, *partem*.—188. *incedens* aliquot Heins., unde ille conj. *intendens*, perperam.

Homericis Odyss. 1, 322
323.

183—187. *extremis duobus* vid. sup. 154 sqq. Sergestus Centauro, magna navi, Mnestheus veloci Pristi invecus. 187. Sergesti Centaurum puta propius ad scopulum interiore adeoque breviori spatio (quod in re circensi finistrum erat: unde h. l. ad navale certamen traductum vid. v. 116), succedere, Pristin Mnesthei exteriori versus dextram decurrere. Cum tamen Pristis remigio valeret, Centaurum illa est assequuta, ita ut anteriore

navis parte Centaurum æquaret, et tantum non æquo cum illo cursu ferretur; inde etiam cursu Centaurum antevertere Sergestus in animum induxit.

188—197. Factam orationem pulcherrimam ad Homeri imitationem, ubi Antilochus equos suos increpat, Iliad. 4, 402 sqq., omnes observarunt intpp. *insurgite remis* v. III, 560. Ex eodem profecerat Apollon. II, 588 sqq. *socii* navales, qui iidem heroicis temporibus remiges sunt et milites, *Hectorei* simpl. Trojani, *forte suprema Troja*, excidio; hæud

Hortatur Mnestheus: nunc, nunc insurgite remis,
 Heclorei focii, Trojæ quos sorte suprema 190
 Delegi comites; nunc illas promite vires,
 Nunc animos, quibus in Gætulis Syrtibus usi,
 Ionioque mari, Maleæque sequacibus undis.
 Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo;
 Quamquam o! sed superent, quibus hoc, Neptu-
 ne, dedisti; 195
 Extremos pudeat rediisse: hoc vincite, cives,
 Et prohibete nefas. Olli certamine summo
 Procumbunt: vastis tremit ictibus ærea puppis,
 Subtrahiturque solum; tum creber anhelitus artus

189. *incumbite* Serv. ad VIII, 108, sed hoc petum ex lib. X, 294.—
 190. *Hortor vos focii* Rufinian. de figg. p. 29. *sorte* Menag. pr.—191.
Dilegi Hugen. *vos* Parrhaf. *promittite* Dorvill. *promittite*, *promittite*
 Goth. alt. et tert.—192. *animas* Zulich.—194. *Non jam* Heinf. ex
 scriptis. Vulgo *Non tam*.—195. *Quamquam*, sed interpolate, aliquot
 Pier., et *Quamquam* utinam Dorvill., et hoc ex interpretatione. *Q. ab*
 Goth. tert. *sed vincant* sec. Moret. *si superant* alter Hamb. *quibus hoc*
 Ven.—196. *Extremas* alter Hamb. *bo v. Leid.*, unde Heinf. malebat
vincite. Sed hoc, hæcenus saltem.—197. *cort. primo* Montalb. a m. pr.
 —198. *gemit* vel *fremis* tentabat Jo. Schraderus. *aurea* Medic. a m. pr.
puppes Romanus: ut olim scribi mos erat. cf. Pier. *classis* Bigot.

haud dubie. 191. *nunc illas*.
 similis adhortatio Patrocli ad
 Ajaces facta Iliad. v, 556 sqq.
Syrtibus, v. sup. I, 111. *Gæ-*
tulis sup. V, 51. *Ionio in ma-*
ri, cum ex Creta solvissent sup.
 III, 192 sqq. 211 sq., tum
 etiam Maleæ in extrema Laco-
 nica promontorium, et si paullo
 latiore flexu, circumvecti sunt.
sequacibus undis, dum fluctus
 fluctum urget, quoniam in hac
 plaga paullo tumidiore mare est:
 Κίματα τὴν τροχίαν, πιδέχοντα,

ἰσὺ ἔκαστον, ut Odyss. γ, 290.
 Alioqui aliis in locis, etiam
 ista bona rei imago, si fluctus
 carina et remis impulsus, fulco
 facto, iterum concitate coeunt
 et in puppim irruunt. *Quam-*
quam o, utinam vincerem!
 196. *rediisse*, orate pro esse,
 et *nefas* magna cum vi, pro
 opprobrio, ut et Serv. notavit.
 198—200. cf. Iliad. v. 417
 sq. *Procumbunt*, quod alias,
 incumbunt. *solum* h. l. mare.
Subtrahitur: vide v. 142. 143.
 199.

370 P. VIRGILII MARONIS

Aridaque ora quatit; sudor fluit undique rivis. 200

Adtulit ipse viris optatum casus honorem.

Namque, furens animi, dum proram ad faxa sub-
urguit

Interior, spatioque subit Sergestus iniquo;

Infelix faxis in procurrentibus hæsit.

Concussæ cautes, et acuto in murice remi 205

Obnixi crepuere, inlisaque prora pependit.

Confurgunt nautæ, et magno clamore morantur;

Ferratasque trudes et acuta cuspide contos

Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.

At lætus Minestheus, successuque acrior ipso, 210

Agmine remorum celeri, ventisque vocatis,

200. *offa* Leid. un. *sudor* ruit duo, sed vide Burm. *ruit u. membris* Dorvill. — 201. *optatum* Wall. — 202. *furens animi* aliquot Pier. Sic. inf. lib. VIII, 228. Sed *animi* codd. agnoscunt et Aruſian. Maſſ. et ſermonia elegantia. *anima* Gud. a m. pr. *dum prora ad f. suburguit Interior* legerat Pompon. Sab. h. e. suburguet ſe, suburguetur, impellitur. Quod doctus dictum eſt. *perurgit* ſec. Rottend. et a pr. m. Erf. — 204. *procurrentibus* Leid. et Goth. ſec., ut inf. XI, 624 variatum; nec diſplicet Burmanno. Mihi tamen paullo coactius et temere a librario erratum eſſe videtur. — 205. *in* abest a Zulich. Goth. ſec. et Erf. — 208. *trudes* Heinſ. ſec. ſuos et Pierianos; Sunt *trudes* conti acuta cuspide, a trudendo, etſi ſic ſyllaba longa in brevem abierit neceſſe eſt. At *suder* ſervat Medic. Hamb. ſec. et a m. ſec. Montalb. — 210. *Et* Medic. a m. pr. *Aut* alter Hamb. *illo* Leid. et alter Goth.

199. 200. verba ex *Hiad.* v. 109. 110, ſed ornatius. *ora* int. fauces.

201—206. Multum *inag-
yalas* in h. l. *honorem*, victo-
riam, ut anteverterent Centau-
rum. *interior* v. ad v. 187
ſpatio anguſto. cf. Stat. Theb.
VI, 440 ſq. *murice*, Servius:
*saxi acumen emicans per tran-
quillitatem* (hoc ex v. 127).

inlisa pependit pro vulgari *inlisa*
eſt; ſed ſuavius, quod ſublimis
et ſuſpenſa notavit, libravit
ſeſe. cf. inf. X, 303. 304.
Sumſit ab Virgilio hac eadem
Silius XVII, 281 ſqq.

207—212. *morantur*, hæ-
rent; quippe dum navem re-
tro agunt; opp. v. 210—213.
trudes, contos. v. Var. leſt.
agmine remorum, ornate, totis
remis.

Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.
Qualis spelunca subita commota columba,
Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plausumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem: mox aëre lapsa quieto 216
Radit iter liquidum, celeris neque commovet alas:
Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima Pristis
Aequora, sic illam fert inpetus ipse volantem.
Et primum in scopulo hucantem deserit alto 220

214. in deest alteri Hamb. in gurgite a m. sec. Zulich. — 215. pul-
sumque ed. Commel. pinnis Rom. Medic. et Gud. — 216. Dat tecto ali-
quot Pier. Vulgatam habet Non. et Schol. Statii ap. Burm. — 217. Jo.
Schrader. in schedis conj. *Carpit*; nam *radere* inferre vicinitatem; sic
jam Barth. ad Stat. Achill. II, 3 monuisse. Non meminerant etiam mare
remis, aërem alia radi, verri, veriti. *liquidum* et c. Rom. m. Derwill.
— 219. *volantem* Montalb. *in volantem* Sprot. Elegantem usum verbi
illustrat Heinf. h. l. cf. ad II Georg. 41. Nec hoc tamen loco alienum
volare. — 220. *Et et de* variat scriptura in Pier. et Heinf. in abest a
Medic.

remis. 211. *ventis vocatis*, ex-
pansis velis, v. sup. III, 253.
prona maria, in quibus cursus
pronus ac celer sine impedi-
mento fit; idem *apertum pe-
lagus*.

213—217. *ἡ δὲν πτερόν* Xn-
gaido, Iliad. φ, 494. 495 ex-
pressisse putatur; At quan-
to ornatus! *domus et dulces
nidi*—et tectum. *exterrita tecto
dat pennis plausum ingentem*,
cum inde volatu abire parat.
Bene Pompon. Sab. "cum
incipit volare columba, dat
ingentem strepitum; inde ita
quieta volat, ut non videatur
movere alas." *iter liquidum*,
aërem, *radit*, ut *ῥαδίον*, et *ῥαί-
νον* v. c. ap. Æschyl. Prom.

v. 394. cf. Valken. ad Eurip.
Phoen. p. 471. *Vulgarius se-
care*; nisi alterum illud cam
vim habet, ut quasi aëris aliqua
superficie leviter tantum per-
stricta incessum denotet. Co-
lubarum motu placido et leni,
alis expansis, sed sine agita-
tione, Homerus deorum in-
cessum declarari posse putavit
Iliad. ε, 778. At hic aqua-
bilem et liberum et tranquil-
lum cursum per apertum mare
egregie representat. Accipi-
trem, *ἡγεῖται*, pro columba in
simili exemplo laudavit Apol-
lon. II, 932—935.

218—228. *ultima aequora*
circa metam. *brevibus radiis*,
v. I, 111. 112, ubi *brevia et
lyriti*.

Sergestum brevibusque vadis, frustra que vocantem
 Auxilia, et fractis discentem currere remis.
 Inde Gyan ipsamque ingenti mole Chimæram
 Consequitur: cedit, quoniam spoliata magistro est.
 Solus jamque ipso superest in fine Cloanthus: 225
 Quem petit, et summis adnexus viribus urguet.
 Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
 Instigant studiis, resonatque fragoribus æther.
 Hi, proprium decus et partum, indignantur, ho-
 norem
 Ni teneant; vitamque volunt pro laude pacisci. 230
 Hos successus alit; possunt, quia posse videntur.

221. et frustra multi ap. Burm., vitiose.—222. Auxilium Bigot. in-
 currere Gud. a m. pr.—224. cedunt Sprot. a m. sec. est deest Wall.
 —225. namque Dorvill. super ipso est Franc.—226. petat alter Hamb.
 —227. cunctisque Goth. tert. cum alt. Mentel.—228. resonatque
 fragoribus. Ita Heinf. cum præstantiore quoque. Vulgo clamoribus,
 nonnulli sublato que. Voss. clangoribus.—231. agit pr. Hamb. quia
 possunt, p. Sprot. possunt quæ p. alter Hamb. videtur Medic. a m. pr.

syrtis. Mox discentem est ex-
 perientem, conantem. 224.
cedit h. e. præteriri se finit
 Chimæra. in fine, totius cur-
 sus int. sub reditum ad littus.
 cf. inf. v. 327. 328. 228.
studii h. l. proprie, ut in con-
 fessu ludorum circensium de
 favore spectantium. cf. Iliad.
 J, v. 448 sqq. et 767. 768.
 Silius XVI, 319—332. *fra-*
goribus h. l. pro clamore et
 plausu.

229—231. *proprium decus*
 h. l. ut alias, pro parta jam et
 parata victoria. *indignantur*,
ni teneant, doctior forma quam,
se non tenere, sibi eripi. Sic si.

si μῆν. *pacisci* exquisite pro,
 reddere, impendere; ex vul-
 gariore formula: redimere
 famam sempiternam morte.
 Sic *emere* inf. IX, 206. Imi-
 tatus Stat. I Theb. 319 *hoc*
ævum cupiat pro luce pacisci.
 Locus a Burm. jam laudatus.
 231. *possunt, quia posse videntur*
 ad fiduciam certantium referre
 malim; efficiunt id, quod fa-
 cere student, seu in eo sunt,
 ut id efficiant; quoniam sibi
 videntur id efficere posse. Mul-
 ta argutantur Intpp. inprimis
 Trappius. Est hoc idem, sed
 male intellectum, quod nostræ
 ætatis ingenia *πάρδινα* et *πάρ-*
τοδμια

Et fors æquatis cepissent præmia rostris:
 Ni, palmas ponto tendens utrasque, Cloanthus
 Fudissetque preces, divosque in vota vocasset:
 Di, quibus imperium est pelagi, quorum æquora
 curro, 235
 Vobis lætus ego hoc candentem in litore taurum
 Constituam ante aras, voti reus, extaque falso
 Porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.

233. *ponto palmas* duo Burm. — 234. *Effunditque p.* sec. Rottend. —
 235. *imperium est p.* cum Medic. et aliis Heinf. Alii cum Rom. *pelagi est*.
 In aliis *est* plane abest, quod Pier. recte sequebatur. *æquora* Rom. aliquot
 Pier. et Burm., quod jejunum esset. *æquora curæ* laudat Burm. c Medic.,
 sed in hoc nihil varietatis — 236. *hoc* ex uno Medic. Pierius laudavit;
 abest tantum ab duobus Heinfsianis. in deest Rom. Goth. sec. — 237.
votis Montalb. — 238. *Porriciam* defendit Macrob. III Sat. 2, qui locus
 est classicus de hoc sacrorum verbo; etsi in nonnullis argutatur, ut et
 Serv. h. l. Omnes tamen codd. Pier. et Heinf. et al. *Projiciam* vel *Proi-*
ciam, nisi quod in Medic., a m. sec. emendatum, *Poriciam*, ut et Parrhaf.
 At Franc. *Prociam*. Fuere quoque qui *Proficiam* mallet. v. Guell.
 Etiam Ursinus *Porriciam* in omniibus, quæ viderat, bonæ notæ exempla-
 ribus fuisse testatur. Benedictus (in ed. Junt.) defendebat *projiciam*, sic
 enim omnes codices habere, et Homericam imitationem esse; quam ta-
 men equidem non memini. *liquantia* alter Hamb. et pr. Rottend. a m.
 pr., forte ut metro consuleretur. Sed duo fuerunt verba, alterum, *liquo*,
 et, alterum, *liguo*, is; hujus prior longa, illius brevis, esse debuit; fere ut
 in Græcis: *φίλω, φίλιν. μαρτύρεω, μαρτυρίαν* et sic porro.

πολμα præ se ferebant: nihil
 esse quod non valeas, modo
 velis valere.

232 — 243. Lineas ap.
 Hom. ductas vide l. c. Iliad.
 φ, 769 sq., ubi Ulysses in cur-
 sus certamine similiter vota
 facit. *palmas utrasque* antique,
 inquit Serv., quem vide, pro
palmam utramque. divos in vo-
ta vocare vi sane et sensu idem
 esse debet ac *deos votis vocare*
 h. e. invocare: quod aliquoties
 apud Virgilium et ejus imita-
 Tom. II.

tionem apud Silium et Senecam
 Tragicum occurrit, sed dictum
 exquisite, ut *in partem prædam-*
que vocare III, 222, et ap.
 Ovid. Fast. V, 527 *juratus*
vobis in verba vocatis: Nam
votis est idem ac vocare ad
 vota, ad ea, quæ voventur.
 Guellius laudat versum Lycophronis (v. 228) *καλῶν ἐν*
ἐνχαῖς πλείστα Φύξιν Δία, sed
 ibi *ἐπικαλῶν Δία* est jungen-
 dum. 237. *voti reus*, uti Ecl.
 V, 80 *damnari votis*, quoniam

Dixit, cumque imis sub fluctibus audiit omnis
 Nereidum Phorcique chorus Panopeaque virgo :
 Et pater ipse manu magna Portunus euntem 241
 Impulit. Illa noto citius volucrique sagitta
 Ad terram fugit, et portu se condidit alto.

239. in fl. Sprot. — 240. *Sporcique* Rom. Vestigia græci versus subsunt : *Nepēus Φόρκυς et Νηρῆες Πανόπειά et Νηρηίς* ; sed *Nerei* tribus syllabis dicere non poterat : at sunt *Nepēides*, ut *Nepēides*. *Panopeia* virgo tres ap. Burm. cum binis Goth., nec male. conf. sup. Georg. I, 437. Cæterum vide an opportunius distinguas : *eumque* i. f. f. *audiat omnis N. P. chorus* ; *Panopeaque* virgo, *Et pater ipse manu magna Portunus, euntem Impulit*. Sic sup. lib. I, 144 *Cymothœ, simul et Triton adnixus, acuto Detrudunt naues scopulo*. — 241. *Neptunus* tres ap. Burm. cum Erf., ex interpretatione. v. Not. *Portunus* alii scribunt. Male. Sed *Portunus*, ut *Neptunus* ; etiam *Vertunus* malunt quam *Vertumnus*. Videtur tamen altera esse antiquior, altera mollior pronuntiandi ratio. eundem ed Ven.

vota deberi, solvi, dicuntur. *porricere* voc. sacrorum proprium. cf. V. L. *liquentia* ornat, ut *sæpe liquidum in aqua, humor, fons*. 240. Et hunc versum e Græco poëta, qui periit, latine conversum suspicor : *Phorcum* (*Φόρκυς* et *Φόρκευς*) *Ponti et Terræ* f. (v. Hesiod. Theog. 237. Apollod. I, 2, 6), *Nerei* fratrem, posuisse videtur poëta, cum omnino deus marinus esset nominandus, cui subesset deorum marinorum ac Tritonum chorus et agmen. cf. inf. 823. 824. *Numen aquis secundum Phorcynem* vocat Lucan. IX, 646. *Panopen* vel *Panopeam* (cf. I Georg. 437), unam ex *Nereidibus* (Hesiod. Theog. 250), sigillatim posuit, forte tamquam ex præcipuis unam, ut sup. I, 144 *Cymothoen*. *Portunum* bene memorat, tamquam poëta Romanus, qui Græcis est *Palæmon*, olim *Melicerta*. cf.

Georg. I, 437. v. Hygin. f. 2. Ovid. Fast. VI, 547. Cum clave eum fuisse exhibitum legitur ap. Festum in *claudere*, et in glossa Serv. ad Georg. I, 437 ; dubito tamen, an *clavus* potius in ejus manu fuerit. Cum h. l. *Portunus pater* dictus sit, *Palæmon* autem puer deus factus narretur, *Neptunum* hoc nomine designari putavit Grot. ad Martian. Capellam lib. I, p. 2 et Cerda ad h. l. *Pater* tamen commune deorum nomen, etiam qui juvenilli ætate exhiberi solent, ut *Bacchus pater*. *Impulit navem* cf. sup. lib. I, 144. 145. Est autem *Portunus* inter deos *σώτῆρας* nautarum. v. Orph. H. 74, 6—8. *manu magna*, significanter in numine ; et memorabilis effectio : *illa noto c.* Ductum autem phantasma hoc ex Argonauticis, in quibus Argo eodem more scopulorum anfractibus expeditur modo in *Planctis*,

Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
 Victorem magna præconis voce Cloanthum 245
 Declarat, viridique advelat tempora lauro:
 Muneraque in navis ternos optare juvencos
 Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
 Ipsis præcipuos ductoribus addit honores:
 Victori chlamydem auratam, quam plurima cir-
 cum 250
 Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit;

244. *At satus* Bigot. *Anchise* alter Menag. et cunctis Wall. e more
 sec. Rottend.—247. *ternosque* ed. Ven. *optare* cum Medic. Rom. ali-
 isque optimis suis et Pierianis Heinſius legi maluit; maluerat idem Bene-
 dictus. Vulgo (et sic unus Goth.) *optare*. cf. sup. ad lib. I, 552. Schra-
 der. conj. *portare*.—249. *præcipuos* Colot. et pr. Hamb. cum Medic.
auctoribus Sprot. *victoribus* duo Burm., et *uſtoribus*, crassa d, Exc. Burm.
 Omnia temere.—251. *Purpurea* Dorvill. *Melobœa* duo ap. Burm.
Melibœia currit Hugon.

Planctis, v. c. Apollon. IV,
 930 sqq. Thetidis et Nerei-
 dum opera, modo in Symple-
 gadibus in Ponto Euxino ap.
 Apollon. II, 598 Minervæ ma-
 nu. Tandem, *portu se condidit*
alto, ornate pro, intravit.

244—248. *ex more*, certe
 ludorum gymnicorum. *advelat*,
 ut exquisitior esset oratio pro
velat, *ἐπικαλύπτει*. *dat optare*
 conf. sup. I, 425. III, 109, ut
 elegant ac dividant inter naves.
magnum talentum, non compa-
 rative, quoniam majus et minus
 talentum fuit; nam hoc et se-
 rius et subtilius quam pro
 poëta; sed per se, quod multas
 minas intra se continet; ut
magnum annus, mensis etc.

249—257. *Victor* primo
 loco Cloanthus; at v. 258 al-

tero loco, Mnestheus, et v. 266
 tertio, Gyas. Vestis auro in-
 texta; ut VIII, 167; igitur
 figuræ aureæ erant; prætexta
 (*παικνίφωρος*) limbo purpureo
 duplici; *ſalbalam* dicces, sed
 intexam; quem, quandoqui-
 dem cinctu et ipso amictu ru-
 gatur vestis et alia parte defluit,
 alia adtollitur, ornatissime de-
 scriptis. *Mæander* enim *flexu-
 oſa* et *in se remanebilis purpura* in
 modum *Mæandri*, ait Serv.,
 fluvij, qui inter Cariam et Ly-
 diam defluit, notissimi tum
 flexibus suis, tum poëtarum in
 eo ornando arte. Vide Ovid.
 Met. VIII, 162 sqq. et al.
 Confer Chandler. *Antiqq. Io-
 nicas* c. 3. Virgillij exemplo
 Mæandrum etiam alij poëtae
 ad texturam tranſulere. cf.
 4 C 2 Cæda

Intextusque puer frondosa regius Ida
 Velocis jaculo cervos cursuque fatigat
 Acer, anhelanti similis, quem præpes ab Ida
 Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis. 255
 Longævi palmas nequidquam ad sidera tendunt
 Custodes: sævitque canum latratus in auras.

253. *Veloci* Witt. *jugulo* alter Hamb., qui et *cursusque*.—254. Non indocta est P. Burmanni Secundi emendatio *ab alto*. Nam offendit *Ida* bis in fine versus positum. Vide ad Anthol. Lat. poet. pag. 272. Schrader. Emendatt. pag. 154 conj. *ab æthra*: Valer. Fl. I, 156 *Talia contanti lævum Jovis armiger æthra Advenit*. Inf. XII, 247 *volans rubra fulvus Jovis ales in æthra*. add. Claudian. b. Gild. 467 sqq. Receptum hoc video a Brunckio. Præfero equidem *ab alto*: inf. XI, 721 *Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto Consequitur pennis sublimem in nube columbam*. Cum itaque evidentis veritatis nota neutri emendationi inest, non sane consultum est in contextum alterutram inferre; facere enim hoc non licet, nisi ubi, aut sic aut nullo alio modo, auctorem scribere potuisse, in confesso sit. —256. *solum* Sprot. et alter Hamb. cum Goth. sec. perpetua variat.

Cerda et Urfin. Etrusco sigillo rem illustrat Bonarrotius (*Offervaz. sopra alc. Medagl. p. 93*). *Melibæa purpura*, *Melibæensis*, si, quod verisimile est, Virgilio ex Lucretio II, 499 in animum venit: *Melibæaque fulgens Purpura Thessalico concharum tincta colore*, ab alia, quam Thessaliæ urbe (v. Liv. XLIV, 13) appellata ipsi videri vix potuit. Ad insulam tamen Melibæam, in Orontis, Syriæ fluvii, ostiis sitam, purpuræ hujus laudem referre maluit Voss. ad Melam II, 3 a Burm. laudatus, quoniam scilicet in illo littore muricum frequentia aliunde nota est; nam in cæteris argutatur Vossius. Imitationem Statii (Theb. VI, 540. 541 sq.) agnoscit Pompon. Sab. *cucurrit*, ut Iliad. ζ, 320 *πρὸς δὲ χεῖρας δὲ πρὸς*

χρῆς. cf. Guell. 252 sq. Non alienum texturæ argumentum, cum Ganymedes ad Æneæ genus spectaret (cf. Winckelm. *de imitat. Græc. opp. p. 169 et 188*). *armiger Jovis præpes* jungendum, suppletò, si placet, *ales*; de aquila (ex nostro hoc adoptavit Valer. Fl. I, 156. II, 414); aut *quem præpes rapuit*, velociter. *tendunt palmas*, non mirantes, ut Heinss. ac Burm. cum Serv. contendebant, etsi nemo neget esse etiam mirantium eum gestum, sed graviter ferentes ac deorum fidem implorantes, ut et res postulat et Hymn. in Vener. 208, ubi copiose de Trois patriæ luctu agitur. Expressit locum Statius Theb. I, 548 sq. Nec tamen aquilam Homerus meminuit, nec ibi, nec Iliad. v, 233—235 et s, 266. 267. *custodes*

At qui deinde locum tenuit virtute secundum;
 Lævibus huic hamis confertam auroque trilicem
 Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse 260
 Victor apud rapidum Simoënta sub Ilio alto,
 Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
 Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
 Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
 Demoleos cursu palantis Troas agebat. 265

257. *ad auras* duo Burm., ut alibi quoque.—259. Versus idem sup. III, 467. *binc* Franc.—260. *detraxerat* Gud.—261. *πῶς ἐξήρην Σιμόντα*. *Simoënta*, *Simounta* aberrant. *alta* tres Heinf., non ineleganter. v. Heinf. ad Ovid. Epist. I, 48. *sub Ilio alto* quatuor ap. Burm. *sub Ilium altum* Wall. *sub Ilium altum* Parrhaf. *sub Ilium alta* Goth. sec. Sed vulgatam Grammaticorum auctoritate firmavit Heinsius.—263. *Mox illam* Hamb. alter. *Phegeus*, *Flegeus*. *Sagiris*, *Sacaris* aberrant. Sed est *Φηγυρίς*, *Σάγυρις*.—265. *Demoleos* Burmann. prætulit codicum et Quinsiliani auctoritate, grati soni causa; vulgo *Demoleus*. *pallentes* Oudart. cum Goth. sec.

custodes v. inf. ad 546. *servit* *latratus in auras*, ornate; sic tamen jam antea Varius ap. Macrobi. VI Sat. 2 (p. 380 *Ed. Lond.* 1694). Locum etiam Guellius laudat. cf. Excurs. IV.

258—265. Altero loco victor Mnestheus. Lorica pro præmio etiam in ludis Achillis occurrit l. c. Iliad. ψ, 560, ut et lebes v. 613, quem respexit noster. *hamis c. a. trilicem* v. sup. ad lib. III, 467; est *ἀντιπάλῳ* triplici annulorum serie. Demolei illam spoliū facit more ornandi et commendandi Homerico, quem in Homeri lectione sapissime observabis; in lorica quidem ipsa Iliad. ο, 529 sqq. Cæterum apud Homerum Demoleon quidem est Antenoris filius Iliad. v, 395. Hoc tamen loco factum est no-

men Achivi Δημόλεως. 262. *decus et tutamen*, versu Apollonii lib. II, 1076 illustrat Dorrill., sed Virgilius Homericum expressit l. c. *ὅππῃς ἀνδρῶν ἀλκιωγῶν*. *in armis*, vel inter pugnam, vel ejus armati: *αὐτοῦ δὲ ὅπλοις ὅντος*. Sed illud præstat. *donat habere*, *δῶκεν ἄγχι* l. c. Iliad. ψ, 612, 613. 264. *multiplicem*, quod multis annulorum nexibus pondus magnum habebat. In verbis; *Vix illam—indutus at olim*, color ductus ex Homero, Iliad. ι, 303. 304. In memoriam autem revocandum, heroibus et omnino priscis hominibus, tribui molem corporis, robur ac vires, ultra communem hominum sortem; bene itaque h. l. duorum e vulgo hominum vires longe superabat unus Demoleos. Sic facile tollitur difficultas

Tertia dona facit geminos ex ære lebetas ;
 Cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
 Jamque adeo donati omnes, opibusque superbi,
 Puniceis ibant evincti tempora tæniis :
 Quum sævo e scopulo multa vix arte revolsus, 270
 Amissis remis, atque ordine debilis uno,
 Inrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
 Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens,

266. *lebetes* duo Burm. — 269. et *vincti* Hamb. pr. *evincti* Gud. *tenis* plerique Pier. et tres Goth., hinc *tegnis*, *temis*, *tbenis*, *tbeniis* aberratum. In Zulich. superfer. *galeis*. Vratisl. *ramis*. Hugen. *remis*, et a m. sec. *ramis*. unus Pierii *vittis*, omnia ex interpolatione. — 270. *e* abest ab aliquot Burm. *ex se*. Rom. et Witt. *revulsam* Rom. et Oblongus Pierii et duo Burm., sed alienum hoc; nam sequitur, *debilis*. — 272. *inrisam* jam Pierius e codd. induxit in contextum. Alii, *illisam* vel *inlisam* ex v. 206, quam lectionem etiam Pompon. Sab. interpretatur. *habebat* Menag. Sed *inrisam* et *agebat* codd. et Donatus ad Terent. Andr. IV, 2 agnoscunt. vid. Burm. — 273. *Sæpe* Heinsum a *serpes* duxisse Burmannus narrat. *sæpe* frequens poëtis est in comparatione: et Gr. poëtis *πάλαι*. *depressus* multi etiam hic, ut semper alias. *ab aggere* Serv. ap. Burm.

ficultas apud Ouwens V. C. N. H. lib. I, c. 4. *palantes agebat* est Homericum *παλόντι δεινομένους*.

266. Gyas tertio loco præmum tulit. *aspera signis* (etiam inf. IX, 263, et hinc Ovidius, Silius aliique), anaglypha, ut bene Servius exponit, figuris eminentibus calata. Nota res; et præverunt Græci. Eo refer Arat. Phænom. 276 *τὰ δὲ οἱ* (sc. Cygno fideri) *πταγὰ πταγῶνται* *Ἀσγάσιν*. ita restituentus locus ex Schol.

268—272. Ornati versus 268. 269. *puniceis tæniis*, atqui v. 110 *virides coronæ* ? et inf. 494 *viridi Mnæstheus evinctus olivæ*. At erant frondes punicea tænia religatæ; bene Serv. *significat lemniscatas coronas, quas*

sunt de frondibus et discoloribus fasciis. cf. Cerdam, qui inter alia recte laudat Theocr. Idyll. II, 121. 122. Plin. XXI, 3. *ordine debilis uno* proprie esset uno remorum ordine e ternis sup. v. 119. 120; sed, quod res docet, et cf. v. 205, *ordo* h. l. latius de latere dictum est, et nave scopulo admota ab uno latere omnino remi deterfi fuerant. cf. sup. ad lib. I, 104. 105. Cur Sergestum tali dedecore affecerit poëta, frustra, puto, queritur: unum saltem ex omnibus extremum esse necesse erat. De Catilina cogitat Cerdam, qui e gente Sergia erat.

273—279. Ornatus locus, in quo poëta profecisse videtur e Lucretio III, 657. 663.

Ærea quem obliquum rota tranſiit; aut gravis iſtu
Seminecem liquit faxo lacerumque viator; 275.
Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardenſque oculis, et ſibila colla
Arduus adtollens; pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodis, ſeque in ſua membra plicantem.

274. *Ænea* duo cum Servio ap. Burm. *tranſit* Sprot. *tranſit rota* Dorvill.—275. *ſani*, ut ab *iſtu* pendeat, pr. Moret. *linguit* duo Burm. *faxo liquit* Wall.—276. *N. fugiens longos dat poſtere* Goth. tert. *dat e. traſtus* Oudart.—277. *pars ſibila* Rom., male. *collo ex collum* Rottend. tert.—278. *Arduus* Rom. v. Pier. v. *tarda* Ven. *vulnera clauſa* Gud. a m. pr. *retorquet* pr. Hamb.—279. *Nexantem nodos* vulgg. edd. habent, pars codd. Pier. et recentiores Venetus Heinfii et Dorvill., haud dubie ab indocto interpolatore. *Nixantem nodis* verbo Lucretiano alii iique veterrimi Medic. a m. pr. (nam emendatum in *nixantem*; et hoc interpretatur Pompon. Sab., quem vide) Gud. e ſimili exemplo deſcriptus, et Mentel. pr. cum parte codd. Pier., inter quos Romanus fuiſſe videtur, ut ſit quaſi ſubnixus nodis ſuis ſerpens: ſic erit eadem exquisitior ratio, quam deprehendimus v. c. in illo: *mentum crinemque Maonia mitra ſubnixus* IV, 216. 217, ubi idem, qui *ſubnexus* eſt, doctius dicitur *ſubnixus*. Tandem legitur: *Nexantem nodis* h. e. n. ſe in nodos, doctè et rei convenienter, ſed in pauciſſimis libris; Medicum ſuum laudat Pierius, Heinfius tantum de *nodis* affirmat, de altero ſilet; ſed firmant lectionem Grammatici, Priscianus et Eutycheſ. Itaque relinquamus lectionem, quæ et ipſa poëta digna eſt; teneamusque illud: quoties nihil poteſt ita deſiniri, ut in alterutram partem probabilitas maior in ſenſus incurrat, nec mutanda lectioni vulgatæ locum et cauſam, nec mutationis fructum et utilitatem eſſe; contra vero lectoribus, inprimis elegantioribus, qui criticam ſubtilitatem non curant, moleſtias creati; inprimis ſi tibi conſtare, et in paribus cauſis parem rationem ſequi velis: tum enim innumera erunt mutanda, cum modo caſus, modo genius ſermonis, inprimis poëti, modo aberratio, binas trinaſve lectiones ſuppeditet, quarum nulla aut ſperni poſſit aut deſtituta ſit auctoritate: quod itaque ego ſubſtituo, eodem jure mutabit alter.

663. Eadem comparatio a Quinto Smyrneo ornata lib. XI, 374—376. *via agger*, proprie editior *viz* pars, h. l. ſimpl. pro *via*. *gravis* eſt, qui gravem iſtum infert; itaque melius jungitur *gravis iſtu*, etſi *iſtu* etiam ad *ſeminecem* referri poteſt; ſed prius puto melius; et mox jungenda *faxo lacerum*. *colla* *arduus adtollens*, *ἀνὰ* *ἀνὰ* Callimachus in fragm. CCCCXXXVIII egregie a Ruhenkenio, Viro Præſtantiff., reſtituto, *pars v. c.* pars vulnerata,

Tali remigio navis se tarda movebat : 280
 Vela facit tamen, et velis subit ostia plenis.
 Sergestum Æneas promisso munere donat,
 Servatam ob navem lætus sociosque reductos.
 Olli serva datur, operum haud ignara Minervæ,
 Cressa genus Pholoë, geminique sub ubere nati. 285
 Hoc pius Æneas misso certamine tendit
 Gramineum in campum, quem collibus undique
 curvis

280. *sic tarda* Franc. *se tarda ferabat* Gud. a m. pr. et Bigot. v. lib. III, 268.—281. Ordo verborum secundum Pier. et Heinf. codd. Alii *plenis f. o. velis*. Ven. *velis subit ostia portus*, ex glossa. Jac. Bryant V. C. versus deletum malit; nam partim repugnare dicta superioribus, partim *vela velis* parum placere, partim jugulari comparisonem appositam. Sanè hæc v. 280 jam erat absoluta; et ratio erat reddenda, qua arte vel fortuna, deteris remis, tamen in portum se recipere potuerit navigium; factum id esse vento suborto secundo, quem velis exceperant. Videndum est, an in his aliquid sit, quod rei nauticæ haud satis conveniat.—282. *permisso* Hugen. *p. donat honore* Dorvill.—283. *navim* aliquot Pier. et pr. Moret. cum Erf., sed vid. Pier. *f. que receptos* Sprot., ut lib. I, 583.—584. *f. operum datur bant* nonnulli Pier., ex interpolatione indocta, metri caussa.—285. *Thressa* Schol. Horatii Cruqu. ad III Od. 9, quod defendit Burmannus, hætenus non male, quod Thraciæ commercia cum Trojanis intercessere. At in Pholoë arguitur. Enimvero ex lib. III, 131 sqq. facile memineris, Troianos in Creta insula plus quam annum spatium exegisse, non minus igitur *Cressa* locum habet: quorsum igitur mutamus quod rationem habet? *Cressa* scribitur et h. l. more antiquo, ut alibi dictum; est tamen etiam *Kressa*. *sub ubere* Rom. et Gud., minus bene.

nerata, obtrita ac fracta, moratur ac retinet, ne possit procedere, serpentem, *nexantem nodis*, nectentem se in nodos et replicantem se in orbes. v. Var. Lect. 280—285. Quod Sergesto et si inferiori munus dat, et quod servam dat, ab Homero habet l. c. Iliad. ↓, 536. 537. 538 et 261. 263. Quod au-

tem Pholoën Cretensem nominat, hoc ut poeta facit, a quo nihil facile indefinite ponendum. *ostia* h. l. portus. *promisso*, vulgare fuisset *sperato*. *operum haud i. M.* sæpe. ap. Hom. *ἔργ' ἰδιῶτα*, de lanificio et textura, ut notum.

286—290. Totum hoc cursum certamen ex Homero adumbratum

Cingebant silvæ: mediaque in valle theatri
 Circus erat, quo se multis cum millibus heros
 Confessu medium tulit exstructoque refedit. 290
 Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
 Invitat pretiis animos, et præmia ponit.
 Undique conveniunt Teucris, mixtique Sicani;
 Nisus et Euryalus primi:
 Euryalus forma insignis viridique juvena, 295
 Nisus amore pio pueri; quos deinde secutus
 Regius egregia Priami de stirpe Diore;
 Hunc Salius, simul et Patron: quorum alter Acar-
 nan,
 Alter ab Arcadio Tegeææ fanguine gentis;

290. *Confessu, concessu, consensu*, aberrant nonnulli hic et inf. v. 340 et 377. in medium duo Burm.—291. *Huc pr.* Moret. a m. sec., et *Hæc* Hugon. itidem a m. sec. *volit* ed. Ven.—292. *ponunt* Goth. pr.—293. *concurrunt* Leid. *Sicani* prima nunc correpta, ut et alibi; contra quam *Sicania* I, 357. VIII, 416. III, 692. Jam monitum ad lib. I, 343. Unde etiam apud Silium factum: *gens Sicana votis*.—296. *quem* Gud. a m. pr. et *quis* duo Burm.—297. *Drionis* Goth. pr.—298. *alius* Rom. et Mentel. pr. a m. pr. *quorum unus* Dorvill. *Acarus* tres Burm. recentes. *Acharnia* Witt. *Acharnen* Goth. tert.—299. *ab Arcadio* multi codd., et edd., quod mireris Pierio castius visum. *Arcadio* Rom. Medic. et al. *Tegeææ fanguine gentis* Heinf. prætulit ex nonnullis Picrianis et

bratum I. c. Iliad. ↓, 740 sqq., sed traducti in illud alii ex reliquis agonibus. Locum spectaculi tantum non exscripsit ex nostro Statius VI Theb. 255 sqq. *silvæ* in collibus—qui iidem *ibentrum*; unde infra v. 340 *cavea*. *Circus* h. l. pro *stadio*. *se tulit et confessu exstructo refedit*. cf. supr. v. 44. *pretia* explicantur per *præmia*:
 TOM. II.

res, quæ pretio habentur, et nunc pro præmiis apponuntur, animos pro, eos.

296. In *pueri* argutantur Servius, Pompon. Sab. et alii; *amore pio pueri* exponunt, casto, non infami. Mihi simpliciter omnis amor et amicitia pietatem continere videtur; et puer spectat ad teneram ætatem. Super nominibus *Diores*, *Salius*,
 4 D

Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus Panopesque,
 Adfueti silvis, comites senioris Acestæ; 301
 Multi præterea, quos fama obscura recondit.
 Æneas quibus in mediis sic deinde locutus:
 Adcipite hæc animis, lætasque advertite mentis.
 Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. 305
 Gnosia bina dabo levato lucida ferro
 Spicula cælatamque argento ferre bipennem:
 Omnibus hic erit unus honos. Tres præmia primi
 Adcipient, flavaque caput nectentur oliva.

et binis suis, in quibus, *Tegeæ sanguine*, quo alludunt duo alii. Manifestum sit, omissionem syllabæ locum dedisse interpolationi *Tegeæ de sanguine*, quæ Romanum, Medicum, et majorem partem codicum infedit. Alias *Tegeus* ut *Nemeus*, *Tityos*, *Nipus*, adjectiva forma dictum esse posset. cf. Heinf. hic et sup. I Georg. 18. Burmannus quidem ibi et ad Ovidium satis sibi non constat, et modo *Tegeus* modo *Tegeus* scribit. Enimvero *Tityus*, ut *Nipus*, rationem et usum habet: At *Nipus* nondum inveni, nec *Tityus*. Apud Pindar. N. 8, 27 male expressum *Nipus* *δυναμ*.—300. *Helmus*, *Helenus*, *Helinus*, *Helinus* corrupte al. *Helymus* q. P. Rom. *Ἑλυμος*. *Πανόπης*.—301. *Acesti* pr. Voss. v. ad lib. I, 120. *Acestes*. Wall.—304. *que abest a Wall.*—306. *Gnosia* et *Cnosia* variant et hic libri. Mox pro *levato* Sprot. *limato*, Ven. *polito*, pr. Moret. *longato* pro *levigato*, lunato Vratil. Omnia ex interpretamentis.—307. *fronde* pro *ferre* Medic. a pr. m.—308. *is erit* Ven. *prima* Goth. tert.—309. *Accipimus* Hamb. sec. *fulvæ* est ap. Serv. ad IV, 261. De colore dubitari et *alba*, *tonsa*, *pulebra*, tentari video; sunt enim alias epitheta olivæ, ut sit *alba*, *pulla*, *viridis*, *glauca*. Scilicet sunt varia olearum genera, et mutat oliva colorem ipsa maturitate. Laudatur quoque *ἑσθὴν* *λαίαν* *νύκτιν* ex Persis Æschyli. *nectuntur* Rufinian, et Serv. ap. Burm. *nectantur* Goth. tert. *nectuntur* Goth. sec.

linus, Patron v. Excurs. III ad h. lib. Ibidem mox de *Helymo*. *Tegeæ* v. Georg. I, 18. 302—307. Ex Ennio comparat Macrob. VI, 1 *multei aliei* adventant, *paupertas* quorum obscurat Nomina. 303.

Vulgare: in quorum medio. 305. *ἀργύρεος* Homericum. Mox *Cnosia* (sup. III, 115. 104) *spicula* v. sup. Ecl. X, 59. Callim. in Apol. 33. Et *bipennem* argenteo manubrio, signis cælatis, h. e. ornamentis exsculptis,

Primus equum phaleris insignem victor habeto: 310
 Alter Amazoniam pharetram plenamque sagittis
 Threiciis, lato quam circumplectitur auro
 Balteus, et tereti subnectit fibula gemma.
 Tertius Argolica hac galea contentus abito.
 Hæc ubi dicta, locum capiunt, signoque repente
 Conripiunt spatia audito, limenque relinquunt, 316
 Effusi nimbo similes: simul ultima signant.
 Primus abit, longeque ante omnia corpora Nifus
 Emicat, et ventis et fulminis ocior alis.
 Proximus huic, longo sed proximus intervallo, 320
 Insequitur Salius: spatium post deinde relicto
 Tertius Euryalus.

310. *equum* Medic. a m. pr.—312. *Threiciis*, *Threiciis*, male al. est *Θηραίος*. *qua* alter Menag. *circumplectitur*, quod Mediceus, bini Moret. et Ven. binique Goth. cum Erf. a pr. m. firmant, illustrat Heins. Major pars et omnes Pieriani tuentur vulg. *circumplectitur*.—313. *accipiunt* duo Burm. *spatia* Gud. a m. pr., ut et in proletaria editione Göttingæ excusa expressum video.—317. *Et fusi* Medic. *nimbi* alter Hamb.—320. *huic longe*, sed Wall.—321. *sp. qd deinde* Goth. tert. *inde* duo Burmann.—322. Deest hemistichium Goth. tert.

exsculptis, ornato. Mox *unus* hic idem et communis inter omnes.

310—314. *Amazonia* et *Threicia*, epitheta ornantia, a præstantissimo genere, ut mos poetis. Sed *Argolica galea*, peculiare genus. conf. sup. II, 389 sq. 412. Ex pharetra apertus balteus latus auratus (*balteus lato auro*), ad cuius oram fibula gemmata, (*et fibula, tereti gemma, subnectit balteum*, conf. sup. ad IV, 139): Om-

nia ornate, ut et v. 315—317, h. e. Curritur. cf. Iliad. ↓, 753 sqq. *limen, iuvon*, ut ibid. v. 758. Odyss. 3, 121. *simul ultima signant*, notant, oculis animoque designant metam, ut fere Servius; subnatum forte poetæ ex illo: *σήμεν δὲ τῆς μᾶτ' Ἀχιλλεύς Τηλέδω;* ubi is, qui ludos facit, metam sic constituisse dicitur. 319. *fulminis ala*, poetica ratione: est tamen etiam in numis fulmen alatum.

ipso

Incumbens humero: spatia et si plura superfint, 325

Medic. qui tert. Rottend. a m. fec. Sed est: *sub quo ipse volat h. e. eum*
subit, succedit. — 324. *Ipse volat* ap. Diomedem Grammat. — 325. *bumeris*
pars codd., fed et singularis minus vulgaris, et alteri tantum humero im-
minebat. — 326. *ambiguumque* Heinf. consensu librorum recept, quod et
pars Pierianorum habebat; ratio tamen ac res respuat. Nam, si transiisset
socium, res non ambigua jam fuisset, ut prior esset. Verius alii editi
et scripti: *ambiguumque*: ductum enim est ex v. 382 Iliad. ψ, καὶ τοὺς
ἀσχελεῖται ἢ ἀμφότεροι θύναται (sc. ἀνδρῶν, non ἀνθρώπων, quod vulgare esset, et
Virgiliū imitatione refellitur; *ambiguum* sc. focium reliquisset). Est alter
locus similis l. c. v. 326. 327, sed ejus sententia minus accommodata est
nostro poetæ. *relinquit* Zulich. — 327. *ipsum* tuentur Pier. et Heinf. e
codd. cf. ad lib. III, 145. *ipsum* Medic. a m. fec., tres alii et Goth. unus.
Sed ea vulgarior est ratio.

764. 765. ne dubita. Diorese
ita cursu æquat Helium, ut
uno tantum ille passu præver-
tat. Itaque Diorese sic infiat,
at immineat ejus humeris et
vestigia premat, altero pede
anteriori occupans ejus pedem
citeriorem. Ita ad verbum
calcem calce premit. Et si nec
hoc necesse. Est enim diorese
exquisitus pro, *pedem pede*.
Aliam rationem Burm. sequi-
tur, sed valde duram. Argu-
tatur Jos. Scaliger. 325. 326.
et, si plus spatii superesset, nec
curriculi metæ jamjam adpro-
pinquarent, aut illum cursu
præverrisset, aut saltem æqua-
set. Hoc est *ambiguum reli-
quat eum*, h. e. ambigenter de

Cerda, vel de quo ambigerent alii. conf. Var. Lect.

327 fqq. Ad Homeri duc-
tum l. c. 773 fqq. et 539 fqq.
An dignitatis epici carminis
versu maxime 333 et 357. 358
fatis confultum sit, quæsitum
est cum alias, tum nuper ite-
rum, a viris doctis. Saltem
hoc tenendum, non ex nostro
decori sensu dijudicandam rem
esse; quale autem Augusti
sæculi de tali re iudicium fue-
rit, ignoramus. Nostra qui-
dem ætas facietas tales recte,
puto, respuit. Tanto manifes-
tior ad cuiusque sensum suavi-
tas est in Euryali repentino
consilio v. 334 fqq. *spatio ex-
tremo*, extrema stadii parte; non

Finem adventabant; levi cum sanguine Nifus
 Labitur infelix: cæsis ut forte juvenis 329
 Fusus humum viridisque super madefecerat herbas.
 Hic juvenis jam victor ovans vestigia presso
 Haud tenuit titubata solo; sed pronus in ipso
 Concidit inmundoque fimo sacroque cruore.
 Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
 Nam sese obposuit Salio per lubrica surgens; 335
 Ille autem spissa jacuit revolutus arena.
 Emicat Euryalus, et munere victor amici
 Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.
 Post Helymus subit, et nunc tertia palma Diores.
 Hic totum caveæ confessum ingentis, et ora 340

328. *leni et tum aberrat.*—330. *humi duo Pier. et alii recentiores.*
 —333. *crassique Parrh., male ex v. 469.*—334. *amorum est Witt. et*
sic plerique Pier. Alii amoris. at vid. Notam.—335. *Et sese ap. Serv.*
objicit Parrh.—336. *tenui jacuit Servius legit, et sic pr. Rottend. a m.*
sec. et Regius pro glossa, quam forte aliquis decori male providus intule-
rat. resolutus Ven. resupinus alter Voss.—337. *munera alter Menag.*
amico Medic. a m. pr., quod Heinf. adstruere laborat.—339. *et tunc*
aliquot Burm. subit et t. Parrhaf.—340. *consensum et concessum multi*
Pier. Heinf. et nostri. vid. sup. v. 290.

non enim plura, quod ap. Ho-
 merum sit, spatia confecisse vi-
 dentur. *Finem* exquisitius pro
 meta dixit. *levi sanguine* pro
 solo levi propter f. 330 san-
 guis superfus (ut Serv.) ma-
 defecerat humum viridesque
 herbas. *vestigia titubata*, au-
 dacius, ut a poeta, pro pedi-
 bus titubantibus. 334. *amores*
 male modo ad turpem modo
 ad magnum amorem trahunt.
 Nihil aliud est, quam poetica
 ratio pro vulgari, amor sing.
 numero. 338. *Prima tenet,*

ra quarta, victoriam obtinet
 primo loco. 339. *tertia pal-*
ma, tertio loco victor, ratione
 poetica, quam ipsa illa ex-
 empla illustrent, quæ Burman-
 nus laudat ad h. l. et Drakenb.
 ad Silium XVI, 504. cf.
 Georg. I, 59, ubi *palmas Elia-*
dum equarum poeta dixit equas
 viatrices in decursibus Olym-
 picis. *Palma*, ut *victoria*, et
 sæpe alia abstracta, pro vic-
 tore.

340—347. Simile iurgium.
 ap. Homer. Iliad. ψ, 543 sqq.

ora.

Prima patrum, magnis Salius clamoribus inplet,
 Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
 Tutatur favor Euryalum, lacrimæque decoræ,
 Gravior et pulcro veniens in corpore virtus.
 Adjuvat, et magna proclamat voce Diores, 345
 Qui subiit palmæ, frustra ad præmia venit
 Ultima, si primi Salio redduntur honores.
 Tum pater Æneas, Vestra, inquit, munera vobis
 Certa manent, pueri; et palmam movet ordine
 nemo:

Me liceat casus miserari infontis amici. 350

344. Plerique codd. post *virtus* *Adjuvat* distinguunt, quomodo et Nonius agnoscit; sed male. vid. Heinf. *Gravior est* Seneca Ep. 66 et passim alii, ut sententiæ locum teneat. *G. et populo v.* Witt. *veniens e.* Seneca l. c., et sic passim versus laudatur. *pectore* Bigot. Exc. Burm. et a m. pr. Erf. — 346. *palmæ subiit* Dorvill. *pugnare subiit* Parrhaf. — 347. *redduntur* Heinf. prætulit, ex codicum parte, et ex Pierii emendationibus. Vulgo *reddantur*, quod tamen et Romani et Medici habent, nam in hoc u a recenti manu superscriptum. Nil refert; hoc tamen malim: nam epica dignitas respuit illos subjunctivos. — 348. *Cum* pr. Moret. *pius A.* Ven. et Goth. pr. — 349. *Certa movent* Wall. *p. vovet* tert. Rottend. a m. pr. — 350. *Mi* Goth. pr. *casus* Heinf. revocavit, cum nullus codex *casum*, quod vulgg. edd. obsidet et vulgarius est, exhibeat, si primum ex Gothanis excipias cum Dorvill. *miserari* etiam nonnulli; inter quos Rom. Omnino *casus miserari* plenius sonat.

era Prima patr. et primo loco, ante alios, priores ordines, quibus seniores et honoratiores sedebant. *lacrimæque decoræ* pueri supplicantis, ne sibi victoriæ honos eriperetur. *veniens* simpl. pro, quæ est. Nam *venire* plenius voc. poetis pro esse, ut jam Heinſius notavit ad Ovid. V Fast. 648 et al. loc. *ἔχοντες, ἰδόντες*, sic adeo in pedestribus scriptoribus. Vetteres Grammatici *veniens* h. l.

proveniens, nascens, interpretabantur, ut I Georg. 54 *Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ.* 345. Adjuvat Euryalum ejusque causam, et clamat D., qui in victoriæ tertium nunc locum successerat, et, si — iterum ea excidisset.

348—361. Delestat mite Æneæ ingenium, vel Euryali respectu. Præiverat tamen et hic Homerus Iliad. ↓, 558 sqq. 349. ad verba cf. sup. I, 257.

Sic fatus, tergum Gætuli inmane leonis
 Dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
 Hic Nisus, Si tanta, inquit, sunt præmia victis,
 Et te labforum miseret: quæ munera Niso
 Digna dabis? primam merui qui laude coronam;
 Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tulisset.
 Et simul his dictis faciem ostentabat, et udo
 Turpia membra fimo. Risit pater optimus olli,
 Et clipeum efferri iussit, Didymaonis artes,
 Neptuni sacro Danaïs de poste refixum. 360
 Hoc juvenem egregium præstanti munere donat.
 Post, ubi confecti cursus, et dona peregit:

354. *qua præmia* Medic. Moret. sec. et Colot., ex versu antec.—355. *meruit* duo ap. Burm., perpetuo fere lapsu in simili verborum positu.—356. *et S.* nonnullæ edd. et codd.—357. *ostendebat* nonnulli ap. Burm. et Goth. sec. *monstrabat* Moret. sec.—358. *illi* Medic. a m. pr. Quodnam aurium iudicium in hoc sequutus sit, vel post Quintil. locum VIII, 3, 25, nos latet.—359. *efferri* aliquot Pier. et duo Burm. *afferri* ed: Genev. *ferri* Leid., perperam. *Didamoniis*, *Didamoniis*, *Didimoniis*, et apud Pier. *Didumoniis*, apud Benedictum Pal. *Didymaonis*, corruptelse; nam est *Διδυμῶνος*. *arte* tres Burm. *artem* Romanus, et ap. Burm. Dorrill, sed exquisitius plurali numero *artes*: h. e. opus.

I, 257. 258. 349. *palmam*, debitum cuique ordine suo præmium, Observa etiam copiam dictionis: *munera*, *præmia*, *palmam*, *corona*, *honores*, *dona*, *promissa*. 356. *Ni me fortuna tulisset*, me a primo præmio abstulisset, abduxisset, exquisitius quam vulgare: ni f. mihi eripuisset præmium pro laude h. e. virtute in cursu. v. 357 v. ad v. 327. cf. Iliad. ♀, 551. 781. 359. clipeus ab artifice, qui fecit, commenda-

tur (cf. III Ecl. 37), et a loco, quo fuerat suspensus, in Neptuni templo pro donario, et quod e manubiis erat. Servius: *Danaï*, a *Danaï*; et intelligimus hoc ad *Æneam* transisse per *Helenum* (sup. III, 465 199.). Nil refert: sed et *Æneas* ex templo aliquo Græcorum inter prædam auferre potuit, ut color sit similis ac lib. III, 286—288.

362 sqq. Etiam ap. Homerum *πρῶτα* fit Iliad. ♀, 651.

Nunc, si cui virtus, animusque in pectore praefens,
 Adsit, et evinctis adtollat brachia palmis.
 Sic ait, et geminum pugnae proponit honorem : 365
 Victori velatum auro vittisque juvenum ;
 Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.
 Nec mora ; continuo vastis cum viribus effert
 Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit
 Solus qui Paridem solitus contendere contra ; 370
 Idemque ad tumulum, quo maxumus occubat
 Hector,

363. *Huc, si* cod. Ge. Fabric. *animisque* Sprot. Post *praefens* interpungendum ex Burmanni quoque sententia. Si tamen jungas : *praefens* *Adsit*, nec id importune fieri videtur, jejune tamen.—365. *proponit* aliquot ap. Burm., male.—368. *cum* erasum in Dorvill. *affert* Hugen. *effert* Oudart. Vide modo v. 359.—369. *se munere t. hini* Goth.—370. *extendere* Montalb.—371. *accubat* Parrh. et aliquot Pier. *occubat* h. l. pro cubat, jacet.

651—699. Certavit cum poetarum patre Virgilius fere in singulis, ut comparando facile intelligent, quibus haec cognoscere lubitum est, modo varietate modo ornato. Omnino placuisse sibi videtur poeta in hoc loco, etiam ab Apollonio lib. III pr. et Theocrit. Idyll. XXII tractato. Virgilium unice sequitur Statius Theb. VI, 249 sqq. Poetae studium in oratione varianda cognosce etiam in illo, quod dicere noluit *confecti cursus et dona peracta*. *animus praefens* proprie in discrimine, qui sine perturbatione, quomodo periculo occurrat, aut hostem sustineat, videt. Debet igitur max omnino dictus esse pro

fortis, ut h. l. cf. Var. L. adfit is et cestu pugnet ; at quam ornate ! *evinctis palmis*, cestu, *attollat*, ut *avien* voc. propr. hac in re. *honorem* v. modo ad v. 349. *velatum*, ornatum (cf. sup. ad v. 72), *auro vittisque*, seu vitta lamellis aureis distincta ; seu ut cornua aurata sint ; vittis cervici impositis, ritu religioso, etiam in monumentis obvio, ut in arcu Titi. cf. Serv. et inf. IX, 627.

368—377. Homer l. c. 664 sq. 370. Paris, vulgo pro imbelli, ignavo et mulieroso homine haberi solitus, nec apud Homerum omni virtute caret, ut Iliad. γ in certamine cum Menelao, λ, 765 sqq. λ, 580 et al., a poetis tamen post Homerum

Victorem Buten inmani corpore, qui se
 Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
 Perculit, et fulva moribundum extendit arena.
 Talis prima Dares caput altum in proelia tollit, 375
 Ostenditque humeros latos, alternaque jactat
 Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
 Quæritur huic alius: nec quisquam ex agmine tanto
 Audet adire virum, manibusque inducere cestus.
 Ergo alacris, cunctosque putans excedere palma, 380
 Æneæ stetit ante pedes; nec plura moratus,

372. *Butem* tres Burm., et unus *Butan*. Hamb. sec. i. *qui c. sese*. —
 374. *Perculit* unus Pier., qui est Romanus. *Pertulit* duo, vitiose ut sæpe:
 —375. *in præmia* Vratil. —377. *protendens* duo Burm., unus *porten-*
dens. —378. *binc* tres Burm. *bic* Medic. a m. pr. *agmine* *toto* pr. Rot-
 tend. —379. *que* abest a binis Burm. *ve* Zulich. *cestus* ubique scribi-
 tur, etiam in Mediceo: etymologia *arè* *et* *arè* postulat *cestus*. Sed in
 omni sermone, etiam nostro, usus sæpe etymologiæ adversatur. —380.
alacer Bigot. *cunctisq* pr. Menag. *palma* post Pierium Heinſius tuetur
 omnium vetustiorum codd. et Grammaticorum auctoritate. Adde Mark-
 land. ad Stat. Silv. p. 305. Recentiores et edd. *pugna*, quod vulgare
 esset. Ante alios victoriam obtinere, est poëtæ, *excedere* *eos palma*; debe-
 bat proprie esse, virtute. Aliquot *pugna* et *pugnam*, frustra. —381.
moratur Goth. sec., sed mox: *satur*.

Homerum multo majore vir-
 tute insignitus fuisse videtur,
 ut ex Hygino intelligas fab.
 91, et fab. 273 pag. 322, ubi
 omnes vicit, quotquot in ludis
 funebribus pugnabant; itaque
 etiam pugilatu excellere potuit
 in poëtis deperditis. 371.
 Ludi funebres in Hectoris ho-
 norem habiti, num ab iisdem
 poëtis memorati fuerint, an
 Virgilio ingenio debeantur,
 non habeo dicere. Probabile
 tamen sit, e Cyclicis poëtis et
 hos petitos esse. At Buten
 suaviter ab Amyco e Bebrycum
 Tom. II.

gente deduxit, qui Pollucem
 provocaverat, cum is cum Ar-
 gonautis ad Bithyniæ littus ac-
 cessisset. v. Apollon. l. c. Dares
 et Entellus etiam epigrammate
 ornantur Antholog. gr. lib.
 V, pag. 526. v. 373. *Butes*
 ex Bebrycia, quæ erat *gens A-*
myci, id est, sub regno A., ve-
 nerat Trojam. *ferebat se*, ince-
 debat, veniebat, ut I, 503. IV,
 11. Apud Homer l. c. Iliad.
 J, 679. 680 Euryali virtus
 simili modo commendatur, at-
 que hic Daretis. v. 375—377.
 stolidè ferox homo egregie re-
 præsentatus.
 4 E

Tum læva taurum cornu tenet, atque ita fatur:
 Nate dea, si nemo audet se credere pugnae,
 Quæ finis standi? quo me decet usque teneri?
 Ducere dona jube. Cuncti simul ore fremebant 385
 Dardanidæ, reddique viro promissa juebant.
 Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
 Proxumus ut viridante toro confederat herbæ:
 Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
 Tantane tam patiens nullo certamine tolli 390
 Dona fines? ubi nunc nobis deus ille, magister
 Nequidquam memoratus, Eryx? ubi fama per om-
 nem

382. Jam equidem malim; et sic pr. Hamb. tauri cornu Goth. sec., quod communius esset. At Erf., si auctoritatem haberet, sequi malim: Tum læva taurum tenet, versu inexploto.—384. Qui f. tres, et Quis totidem alii ap. Burm. cum Erf. cf. sup. ad II, 554. stanti Mentel. pr. stando tert. a m. pr. quo me tedet ante t. Goth. tert., corrupte. usque morari aliquot Pier. et Ven., ex interpr.—385. ferebant Zulich.—386. jubebat ex Donato ad Terent. Burm.—387. Hentellus et Antellus hic et in sqq. vitiose scribunt Gothani, uti mox Herix pro Eryx.—388. considerat tres ap. Burm. herba unus Pier. cum Erf.—390. discrimine Dorvill.—391. finis un. Burm. cum binis Heinssii, quod huic quidem elegantius videbatur.

præsentatus, cf. Apollon. l. c. 45 sqq., ut nec minus in oratione, quæ sequitur; in qua cum Homero contendit, l. c. 666 sqq. v. 380. pugna, qua superior cæteris est. cf. Var. Lect.

385 sqq. Primæ lineæ in Homero v. 676 sqq.; at quam egregie coloribus suis a poeta inductæ! Acestes graviter castigat. Ita malim. Nec male tamen gravis omnino, quoniam senex erat, quippe senes ætate et auctoritate graves ha-

bentur. Similis increpatio Pandari ab Ænea Iliad. I, 171 sqq. Omnino objurgationes ejusmodi in Homero occurrunt plures, v. c. Minervæ Odys. x, 224. Hectoris Iliad. II, 440 sq.; quas non facile manibus dimittet poeta, quia vim et divortia oratio habet. 389. frustra fortissime olim inter heroues, sc. quandoquidem nunc iners desides, cf. II, 348. 349. 391. 392. gravissima objurgatio: magister E. h. c. gloria hæc,

Trinacriam, et spolia illa tuis pendentia tectis?
 Ille sub hæc: Non laudis amor, nec gloria cessit
 Pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta 395
 Sanguis hebet, frigentque effetæ in corpore vires.
 Si mihi, quæ quondam fuerat, quaque improbus iste
 Exsultat fidens, si nunc foret illa Juventas:
 Haud equidem pretio inductus pulchroque juvenco
 Venissem: nec dona moror. Sic deinde locutus, 400
 In medium geminos inmani pondere cestus
 Projecit; quibus acer Eryx in prælia suetus
 Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
 Obstupuere animi: tantorum ingentia septem

394. *Nu l. a.* aliquot Pier. *non gloria* duo Burmann. *laudis honor* duo ibidem. *esset* vitium edd. H. B.—396. *habet* vitiose, etiam vetustissimi. v. Pier. *effeto* Bigot. et Parrhaf., quod est vulgare. *effrahe* Hamb. sec. a m. sec. *effetæ* Dorvill.; saltem deberet esse *effetæ*.—398. *Juventas* Heinf. post Pier. ex Rom. Medic. et optimis aliis. Vulgo alii *juventa*, nonnulli etiam *juventus*, prosaica forma. Nam deam Heben, s. Juventatem, poeta pro ipsa ætate exquisitus ponit.—399. *inductis pretiis* Montalb. *pulchroque* idem cum aliis Burm. et Pier., male.—400. *nil d. m.* aliquot ap. Burm.—403. *manu* Parrh. et Rom.

hæc, quod Erycem heroem (sed majus, *deus ille*) magistrum pugilatus habuisti. Erycis autem nomen fuit magnum pugilatu, quippe quo Herculem adeo provocavit v. 412 sqq. v. Diodor. IV, 83. Paus. IV, 36, p. 372. cf. post alios Burmann. Sec. ad Numism. Sicil. in Dorvill. Siculis p. 399 sqq. Adde Excurs. II. et de *Entello* Excurs. III. *nobis* habere *μυμνησκόν* aliquid ex vita hominum notum est. *spolia*. Auxit hæc Val. Fl. IV, 181 sqq.

394—399. Talis excusatio frequens in Homero, in-

primis Nestoris. Vide Iliad. 9, 132 sqq.. 2, 669 sq. 4, 629 sq., et Laërta Odys. 9, 375 sq., sed ornatu et orationis vi Virgilius superior. cf. inf. lib. VIII, 560 sq. Quod autem cum verbis grandes illos, quibus olim usus erat, cestus in medium projicit, magno poeta dignum est. 399. Venissem equidem, haud inductus pr. h. vel nulla præmii ratione habita. *Nec dona moror*, non curo. vid. Burm.

403. *ferre manum in p.* ex-quisite pro manus conferere; et *intendere br. i.* pro inducere
 4 E 2 cestum.

Terga boum plumbo infuto ferroque rigeabant. 405
 Ante omnis stupet ipse Dares, longeque recusat:
 Magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
 Huc illuc vinclorum inmensa volumina versat.
 Tum senior talis referebat pectore voces:
 Quid, si quis cestus ipsius et Herculis arma 410
 Vidisset, tristemque hoc ipso in litore pugnam?
 Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
 Sanguine cernis adhuc fractoque infecta cerebro.
 His magnum Alciden contra stetit: his ego suetus;

404. In *tantorum* hærent intpp. Faber conj. *tolorum i. s.*, Burmannus et emendationem et Servii explicationem, *tantorum, hoc est, viro- rum fortium*, recte rejicit; at idem amplecti mavult interpolatam Hamb. sec. et ed. Venetæ lectionem: *O animi Teucrorum. Ingentia septem Terga b.* Parva est observatio grammatica, quam tamen tenere non pigebit. *Tantus et talis*, ut *visus* vel *visus*, ita ponuntur, ut causalem particulam intra se complectantur, reddendaque sint per: *nam magnus, nam multus*. Ita h. l. pro: *nam septem ingentia magnorum boum terga* (coria) *rigeabant* (ornate pro erant). cf. ad Callim. in Del. 27.

—407. *que* ante *Anchif.* deest Parrhaf. et ipsam duo Burm.—413. *fractoque*, quod Heinio forte rectius legi visum erat, et Burmannus, quantum video, in contextum intulit, decem quidem codd. auctoritate defenditur. Vetusissimi tamen, ut ipse Rom. et Mediceus, in altera lectione consentiunt: *sparsoque*, in quo nihil reprehendas; nam, quod versu quarto *sparso s.* recurrit, nil obest. At, si in uno loco codicum auctoritatem vel adversus rationem sequimur, aliis certe locis non sine ratione eam deferere debeamus. Nunc iterum novare displicet. *fractoque inspersa* Regius.—

414. *His* præclare Heinf. restituit e codd. et Prisciano. Vulgo male *Hic Alcidem* Dorvill.

cestum. 404. Nam cestus facti erant e corio septem magnorum boum, infuto plumbo ferroque. v. Var. L. Res vero ad miraculum fere aucta in his Erycis cestibus.

406—408. *vinclorum vol.* int. lora, quibus cestus circa brachium religaretur. *longeque*, valde, ut Serv. Scilicet in *recusat* later notio *re refugit*.

410—419. *arma* non pos-

sunt esse alia quam ipse cestus. Sic et mox v. 424. 425. Nec Hercules aliter, quam pugilatu, cum Eryce pugnavit, vel numis testibus. 412. *germanus* *Æneæ*, eadem saltem matre genitus (cf. Wesseling. Obsl. I, 13), quippe Veneris ex Buta (sed alio quam is, de quo v. 372) filius. 413. Etiam hic versus nostris sensibus fastidium faciat necesse est. Sed v. sup. ad

Dum melior vires sanguis dabat, æmula necdum
 Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
 Sed, si nostra Dares hæc Troïus arma recusat,
 Idque pio sedet Æneæ, probat auctor Acestes:
 Æquemus pugnæ. Erycis tibi terga remitto;
 Solve metus; et tu Trojanos exue cestus. 420
 Hæc fatus, duplicem ex humeris rejecit amictum,
 Et magnos membrorum artus, magna ossa lacer-
 tosque,
 Exuit, atque ingens media consistit arena.
 Tum satus Anchisa cestus pater extulit æquos,
 Et paribus palmas amborum innexuit armis. 425

416. *cons. f. Hamb. pr.*—417. *recusat* Exc. Burm.—418. *hos pro-*
bat aliquot Pier., ab interpolatore.—421. *triplicem* Vratil. *deiecit* aliquot
 Pier. et Witt., ab indocto Grammatico, qui primam in *rejecit*, seu *rei*
 pronuntiando, seu geminata tacite *j* littera, produci ignorabat.—
 422. *artus magnosque laceratos* unus Pier. et Dorvill. ac Witt., ab in-
 interpolatore, qui hypermetrum versum non ferebat; cui alii *se* me-
 deri voluere, ut *que* in fine tollerent; quamquam et casu excidere
 potuit. *magna ora l.* codex Pontani, *magna arma l.* Sprot. Sed *ossa*
 in athletico corpore imprimis notabilia erant; quis dubitet?—423.
Extulit ap. Macrob. VI, 1, sed Nonius et scripti servant vulgatam,
 et recurrit istud versu statim sequente. Scilicet *exuit artus*, venuste dic-
 tum pro vulgari, *exuit vestem* (sc. de artibus).—424. *Cum* pr. Moret. ut
 sæpe al.—425. *innexuit* Medic. a m. pr.; vitiose hoc idem in priore edit.
 a typo-

ad v. 327 sqq. 415. *æmula*
 intellige, quomodo alias poëtis
invidia, senectus nondum *cane-*
bat sparsa i. g. nondum cani
 erant sparsi per tempora. Or-
 natissime. 418. *sedet* v. sup.
 lib. II, 660 *Si sedet hoc animo.*
auctor Acestes, qui primus me
 ad hanc pugnam excitavit. *re-*
mitto, cedo ac renuntio cesti-
 bus Erycis, ut bene Cerda.
 Sic et alias, v. c. inf. XI,

359 *Cedat jus proprium regi,*
patriæque remittat. 419. *pug-*
nas Servius per arma reddit.

421—423. Manifesta imita-
 tio loci nobilissimi Odys. σ,
 65—74. cf. Apollon. II, 30
 sqq. Versus 422 ex Ennianis
 fluxit ap. Macrob. VI, 1 *mag-*
na ossa laceratique Apparent homi-
 nei. *duplicem*, Homer. διπλῆς,
 duplicato panno, ut alibi do-
 cuera viri docti. In v. 424
 iterum

Constitit in digitos extemplo adrectus uterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu:
Inmiscentque manus manibus, pugnamque la-
cessunt,

Ille pedum melior motu, fretusque juvena: 430
Hic membris et mole valens; sed tarda trementi
Genua labant, vastos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequidquam inter se volnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant, et pectore vastos
Dant sonitus; erratque auris et tempora circum 435
Crebra manus; duro crepitant sub volnere malæ.

a typographis fuerat exaratum. Sed est, *innexuit*; de quo verbo v. Bentr. ad Horat. Epod. 17, 72. *nexuit* Sprot.—426. *arreptus* Rom., solito errore.—428. *Adduxere* tres Heinf. *Redduxere* Victorinus Art. Gramm. lib. I ap. Heinf., non male. Sed *Abduxere* retro eodem redit. longo Dorvill.—429. *pugnasti*, aliquot Pier., et hoc decebat poetam.—430. *pedum cursu* melior Sprot. *p. motu m.* Rottend. tert.—431. *Is membris* Ven.—432. *acer anhelitus* Probum olim cum aliis hic maluisse, ex Scholio Servii P. Danielis monet Heinf. Quantum tamen ipse video, non h. l., sed sub f. libri noni, ita illi legere maluerunt. *Æger anhelitus*, qui ægre trahitur.—434. *pectora* alter Hamb., non male. *pectore vasto* ed. P. Danielis.—435. *Dant gemitus* sec. Rottend. *errantque crebra manus* Ven., quod Heinfio placuisse facile suspiceris.—436. *dura* Zulich. a m. sec.

iterum convenit cum Apollon. II, 51 sqq.

426 sqq. Comparanda hic imprimis loca Homeri, Apollonii et Theocriti, supra ad v. 362 memorata. Adde Val. Fl. VI, 261 sqq. et Silium XVI, 295 sqq., sed, comparare talia, satis expedita res est. Nos Virgiliana saltem illustrabimus. *arrectus in digitos*, in ἀρεστάτοις ἀεγδαίς—πρόδοσι, Apollon. II, 90. 91. *pugnam lacesunt* pro incunt,

exquisite, proprie *lacersse* aliquem pugna, ad pugnam, h. l. præcludendo. *inmiscunt m. m.* pro conferunt manus (Male Serv.) *pedum m. m.* Sunt enim haud dubie etiam pedum partes in pugilatu, evitandis ictibus. v. Stat. Theb. VI, 749 sq. 433. *vulnera* pro vulgari, *ictus*; hos v. 434—436 per partes enumerat. cf. Apollon. II, 82 sq. Aurea pugilum fractæ ac tumidæ notæ nunc sunt ex Winckelmanni

Stat gravis Entellus, nifuque inmotus eodem
 Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
 Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
 Aut montana sedet circum castella sub armis, 440
 Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
 Arte locum; et variis adfultibus inritus urguet.
 Ostendit dextram insurgens Entellus, et alte
 Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
 Prævidit, celerique elapsus corpore cessit. 445
 Entellus vires in ventum effudit; et ultro,
 Ipse gravis, graviterque, ad terram pondere vasto
 Concidit: ut quondam cava concidit aut Ery-
 mantho,
 Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.

437. *nixque* Ven. *nifuq.* Rom. — 438. *Vulnera, tela, ictus, v. v.* Goth. alter, interpolate. — 439. *qui m. arcem* Sprot. — 441. *Nunc illor, nunc bos* Rom. *nunc bos, nunc alius* pr. Hamb. — 442. *assultibus* tert. Rottend. — 446. *effundit* aliquot Pier. — 449. *in abest* Erf. *radicitus* Rom. et aliquot alii Pieriani, cum parte codd. Heins. et Prisciano. Ornat hoc Heinsius. Sed *radicibus* haud dubie recte. Nec id tam Silli imitatione satis obscura lib. VI, 196, quam potius ratione poetica defenderem. *Radicitus* pedestri orationi est frequentatum, *radicibus* non æque. *rad. e. quercus* a pr. m. Oudart.

manni observatione super *καταγυς τὰ ὄντα*.

437. 438. *gravis* ætate et mole corporis, ut primo loco Cerda recte. cf. inf. 477. Nam alter contra agilior corpore. *tela exit*, pro vulgari, ictus cavet, declinat, evitat, eludit. Vocabulum in re gladiatoria proprium, ut multi monuere. Vidd. Cerda et Burm. cf. inf. XI, 750. Stat VI Theb. 802. 443—449. *a vertice*, desu-

per, v. ad II Georg. 310. *elapsus cessit*, elabitur; quod sup. exit. *gravis, graviter*, ut Homericum: *μέγας μεγαλῶς*. 448. 449. Comparationem satis obviam vel apud Homerum Iliad. v, 178 sqq. §. 414 sqq. w, 482 sqq. et alibi (Aliorum poetarum loca v. ap. Cerdam.) ornavit nobilium Arcadiæ et Troadis montium nominibus; quæ et ipsa rebus dignitatem adjiciendi ars est.

Confurgunt studiis Teucris et Trinacria pubes : 450
 It clamor cœlo, primusque adcurrit Acestes,
 Æquævumque ab humo miserans adtolli, amicum.
 At, non tardatus casu neque territus, heros
 Acrior ad pugnam redit, ac vim suscitât ira ;
 Tum pudor incendit vires, et conscia virtus ; 455
 Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto ;
 Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
 Nec mora, nec requies. Quam multa grandine nimbi
 Culminibus crepitant ; sic densis ictibus heros
 Creber utraque manu pulsat versatque Dareta. 460
 Tum pater Æneas procedere longius iras,
 Et sævire animis Entellum haud passus acerbis ;
 Sed finem inposuit pugnae, fessumque Dareta
 Eripuit, mulcens dictis ; ac talia fatur :

450. *Teucris studiis Trinacria* Exc. Burm.—451. *que abest a Medic.*, quod præfert Heinſius. Ejuſdem multi cum Oblongo Pierii, Goth. ſec. et Erf. occurrît. Witt. *primus concurrît*.—453. *Et duo Hamb.*—454. *ac vim* Heinſ. cum ſcriptis. Al. *et v. inde ſ. iras* Goth. ſec.—455. *intendit* Hugen., ex pedestri ratione. Verſum hunc *Tam pudor* tamquam importune interjectum in ſuſpicionem adducebat V. C. Jac. Bryant, etiam *vim et vires* non bene ſibi ſuccedere.—457. *geminans* Vratiff. *nunc deinde* Medic. Sprot. cum Colot. *nunc atque* Bigot. Notam illam elegantiam in repetito ille ſperni potuiſſe mireris.—459. *crepîtent* Sprot. *nimbus crepîtet* tert. Rottend. *trepîtant* pr. Hamb. *ſic denſis* poëta exquisitius pro *tam denſis*.—461. *Cum* Moret. pr. *producere* fuerunt qui legèrent ap. Guellium, ſed idem alterum illuſtrat per græca : *αποδύωνται αὐτίκω τὸν ἥρωα*.—463. *imponit* Zulich.—464. *Corripuit, mulcens* Sprot.

450 ſqq. Similiter Iliad. ↓,
 694 ſq. Sed reliqua, quod
 Entellus novas vires ſumit, de
 ſuo Virgilius addidiſſe vide-
 tur ; ductu forte Theocriti
 Idyll. XXII, 107 ſqq. *ſtudiis*,
 Serv. in ſtudia. Malim : præ

ſtudio ; per ſtudio ac favorem,
 qualis ſpectantium in ludis eſt.
 455. *conſcia virtus*, in proſa,
 virtutis conſcientia.

461 ſqq. Æneas idem facit,
 quod Achilles l. c. Iliad. ↓,
 734. 465. Cf. Iliad. v, 332
 ſq.

Infelix, quæ tanta animum dementia cepit? 465
 Non vires alias, conversa que numina sentis?
 Cede deo. Dixitque, et prælia voce diremit.
 Ast illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
 Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
 Ore ejectantem, mixtosque in sanguine dentes, 470
 Ducunt ad navis; galeamque ensēque vocati
 Adciipiunt: palmam Entello taurumque relinquunt.
 Hic victor, superans animis, tauroque superbus:
 Nate dea, vosque, hæc inquit, cognoscite, Teucri,
 Et mihi quæ fuerint juvenali in corpore vires, 475

465. animi Parrhaf. — 466. Non Oudart. Num qu. Moret. et Goth. tert. commissaque Ger. Vossius e codd. notavit. v. Burm. — 467. dixitque et vereor ut fulcrum que a poeta sit. — 469. utroque Goth. tert. utroque Parrh. Quassantem. utroque Macrobi. IV Sat. 1, ut Ecl. X, 25 Silvanus Florentes ferulas et grandia lilia quassans; sed diversa in re; et de irato quassantis capite ex Plauto Asin. II, 3, 23 laudat Burm. Nutantem. utroque caput conj. Heinf., cui displicebat in binis vers. Jactantem — ejectantem. — 470. Ore ejectantem Heinſius tuctur Macrobi auctoritate, lib. IV, 1, quam pars codd. firmat. Vulgo rejectantem, quod præferebat Pierius, quo alludit in tribus Burm. nonnullis Pierianis et Goth. sec. rejectantem. Orta hæc scriptura ex syllabæ continuatione, qualis in Mediceo est, Ore jactantem, in Rom. Ore jactantem; Parrhaf. vero interpolate, Ore reſuſtantem. mixtoque in f. Medic. a m. pr., quod etiam Heinſio arridebat. — 471. ad novem Dorvill. — 473. Sic v. pr. Moret. taurisque superbis Hugen. — 474. vos quoque hæc Parrhaf. hæc vos inquit Dorvill. — 475. fuerant duo Burm. fuerunt Dorvill. juvenali Heinſ. post Pier. e codd. et Grammaticis, cf. sup. ad lib. II, 518. Etiam in abest a Witt.

sq. infelix, ἡ δειλί. vires alias, simpl. quam putaveras hujus hominis esse, h. e. tuis majores. conversa n. quod frequentius: averſum numen.

468 sq. Cf. Iliad. ψ, 695 sq., ubi φίλοι δ' ἀμφίταν ἱπταίροι, Οἳ μιν ἀγροὶ δι' ἀγῶνι, ἱφίλων μίνοισι πόδισσι, Ἄλμα παχὺ πτόντα, καὶ ἐν βάλλοις ἐτίεοντο
 TOM. II.

etc. Mox v. 471 vocati non vacare putandum. Servius recte: Bene eorum offendit pudorem, non sponte, avidos, acres, accurrere puta, sed verecunde ac timide, nec nisi hortatu facto, ut tollerent.

473—484. Novum hoc Entelli facinus et præter opinionem, adeoque jucundum cognitum.

Et quæ fervetis revocatum à morte Daretæ.
 Dixit, et adversi contra stetit ora juvenci,
 Qui donum adstabat pugnae: duosque reducta
 Libravit dextra media inter cornua cestus
 Arduus, effractoque insilit in ossa cerebro. 480
 Sternitur, exanimisque tremens procumbit hu-
 mi bos.

Ille super talis effundit pectore voces:
 Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte
 Daretis

Perfolvo: hic victor cestus artemque repono.

Protenus Æneas celeri certare sagitta 485

Invitat, qui forte velint; et præmia ponit;

Ingentique manu malum de nave Serefi

476. Daretam Gud. — 477. *aversi* Gud. *adversa* Montalb. — 478. *pugnae* adstabat Parrhaf. — 480. *immisa* nonnulli Pier. in *ejicit* Erythr. in *revoca-*
bat, cum Benedicto in ed. Junt. cf. sup. ad v. 467, et *adversat* a codd. Gi-
 phanii, Ind. Lucret. p. 468. cf. Pier., qui tamen non vidit abesse in etiam
 a Romano. in ora Parrhaf. et Hugén., sed in *ossa* est exquisitius dictum
 pro *ossibus*, vulgari; ut ap. Horat. *fragili quærens illidere dentem*. — 482.
effundit ex codd. ab Heinio repositum. Vulgo *effudit*. — 484. *reponit*
 Rom. cum aliis; manifesto mendose. Nam formula consecrationis sollemp-
 nis multo melius ex Entelli persona effertur. — 486. *præmia dicit* Gud.,
 quod copiose adstruit Heinio. Mihi potius aut casu aut interpolandi
 studio illatum esse videtur. Variandam esse orationem ratus poeta præ-
 mia non hic ante certamen, sed sub finem demum, v. 535 sqq. enumerat;
 ab initio tamen dixit: *præmia ponit*; quæ cum nulla subicerentur, repo-
 suit aliquis, *dicit*, destinat, constituit.

nit. 476. Quæ mors desti- *vir.* Guellius laudat Ovid. VI
 nata Daretæ fuerit: ornate; Fast 162. 484. a noto more,
 sed multo magis v. 477—480. v. c. Horat. III Od. 26.
 483. *meliozem a.* aptiorem; 485 sqq. Idem certamen ap.
 nam animalem hostiam dat. Homer. Iliad ♀, 850 sq., sed
 ait Serv. cf. Macrob. III Sat. variavit multa Virgilius, quæ
 5. Ductum ab hostia fuccida facile comparatione facta ani-
 nea. conf. inf. XII, 296 *hæc* madvertere licet. 487. *manu*,
melior magnis data victima Di- h. l. magna multitudine Serv.
 Nam

Erigit; et volucrem trajecto in fune columbam,
 Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
 Convenere viri, dejectamque ærea sortem 490
 Adcepit galca; et primus clamore secundo
 Hyrtacidæ ante omnis exit locus Hippocoontis:
 Quem modo navali Mnestheus certamine victor
 Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva,
 Tertius Eurytion, tuus, o clarissime frater, 495
 Pandare: qui quondam, jussus confundere fœdus,
 In medios telum torquisti primus Achivos.
 Extremus galeaque ima subsidit Acestes;

488. in, quod si absit, non desiderem, soli deest Sprot. *trajectum in* Hugen. — 489. *tendat* sc. ferrum, aliquot Pier. *tendant* alter Menag. *ferrum tendant* Parrhaf. — 490. *dejectas* — *sortes* malit Trappius. Non videbat alterum eodem sensu esse magis poeticum. — 491. *primum* Rom., vulgari ratione. — 492. *Hyrtacida juvenis* Bigot. *Terantius*, Hyrtaci filius, Asius, ap. Homerum occurbat Iliad. β, 837 sqq. nunc alter *Terantius*. Occurrit et ipsum nomen Iliad. α, 518, sed ibi Rhesi Thracis avunculus est. *exit* Parrhaf. *Hippocoonti*, *Hippocoantis*, *Ipsocoantis*, *Oppocoantis*, librariorum fraudes. — 493. *Postmodo* Parrhaf. fere ut ap. Jul. Pompon. Sab. Urbanus *modo* pro *propemodum* exponit. *M. c. duster* emendabat Jo. Schrader. in schedis. conf. Not. — 495. *carissime* Montalb. — 496. *jussus quondam* Parrhaf. *suasus* male conjecerat vir doctus, ap. Burm., qui non meminerat Homerica. — 498. *galca atque ima* Parrhaf. *succedit* Wall. *subsidit* Menag. pr. *confidit* Exc. Burm. *subsidit* edd. vulgg. *subsidit* Burm. tacite repesuit propter communem poetarum usum et vulgarem errorem in hac voce.

Nam accipere dictum, ut *magna manu*, de heroibus ac fortibus viris, vix placet. *Serepsi* sup. I, 611, ne de Sergesto cogites ex v. 121 sup. *trajecto in fune*, funis trajicitur, transverse circumplicatur columbæ. 490 ex l. c. Iliad. ↓, 861, sed ornate. cf. Iliad. γ, 316 sq. et Guell. *primus locus* eleganter pro sorte, et acclamatio faventium, *clamar secundus*, et *exit* sortis *izidozi*, *izigvori*, ut notum

ex Homero. 493. *videtur*, secundo loco, v. sup. v. 258. Turbas tamen faciunt inpp. v. Burm. atqui simili modo *tertia palma* v. 339, unde hoc idem habet Silius XVI, 462. 503. Quod *evinctus* comas *oliva* est Mnestheus, ad eandem victoriam spectat; nec in eo habebimus, quod oleaginea corona sup. 246 et 269 commemorata non est. 496. *Pandare*, qui v. Iliad. δ, 104 sq.

Aufus et ipse manu juvenum tentare laborem.
 Tum validis flexos incurvant viribus arcus 500
 Pro se quisque viri, et depromunt tela pharetris.
 Primaque per cœlum nervo stridente sagitta
 Hyrtacidæ juvenis volucris diverberat auras;
 Et venit, adverisque infigitur arbore mali.
 Intremuit malus, timuitque exterrita pennis 505
 Ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
 Post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
 Alta petens; pariterque oculos telumque tetendit.
 Ast ipsam miserandus avem contingere ferro

500. *Cum v. pr. Moret. Tum summis flexos* Priscian. et Alcuin. ap. Heinf.—501. *et abest apud Priscian. p. 1187.*—503. *deverberat* aliquot apud Burm. *alas* (sc. columbæ) Donatus legit, et sic ed. Junt., quam Burm. memorat; sc. e. serioribus aliqua: nam Junt. 1520 *auras* retinet, sed Benedictus *alas* cum Donato legendum esse contendit; minus suaviter, et sic plane otiosum: *Et venit*; nisi cum Bigot. legas: *Ut venit.*—504. *adversæque—mali* ap. Probum, sub f. lib. I Art. Grammat., sed v. Heinf. *infigitur* Franc. *Infringitur* Dorvill., errore non infelici.—505. *Intremuit m.* Bigot., nec hoc male. *malus* tert. Rottend. In *timuitq.* nulla variatio occurrit. *pinnis* Medic. Gud. cum al., ut alibi.—508. *qui post pariter* abest a qu. Moret.—509. *avim* Exc. Burm. et 547. *aurim.*

confundere sædus, turbare, vocab. propr. *ovyxion*, ut ipse Homer. l. c. v. 269 *ἰνὸν αὐτῷ ἔγχεϊ τρυφῶν. telum torfisti.* Pandarus emissa sagitta Menelaum vulneravit; male veteres de hasta acceperant *telum*; v. Pompon. 499. *manu* h. l. sagitta certa manu emissa. cf. Cerda. 500—506. *Pro se quisque*, καὶ ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς, h. e. *vis dū-vapiv.* Sic Iliad. α, 272. 505. *timuit* alis, h. e. plausit, trepidavit præ metu; ut Servius: *terrorem suum pinnis significans.* Dictum adeo, ut, increpare ver-

bere, objurgare brachio, *flagris.* Tenuius dictum fuisset, *tremuitque e. pennis.* At vero *timuit pennis*, tertio casu, plane foret jejunum. 506. *ingenti plausu* alarum columbæ debet intelligi; sup. 215. 216 *plausumque exterrita pennis* *Dat nido ingentem.* Tenuius esset, si de plausu populi accipere mallets.

507—519. *acer* Cerda ad oculorum aciem referre mavult. At est epitheton ornans a virtute omnino petitum. cf. sup. ad lib. I, 14 et 99. *miserandus*, σχιτῶς. *modos et vinc.*

Non valuit; nodos et vincula linea rupit, 510
 Quis innexa pedem malo pendebat ab alto:
 Illa notos atque atra volans in nubila fugit.
 Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
 Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
 Jam vacuo lætam cœlo speculatus; et alis. 515
 Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
 Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
 Ætheriis, fixamque refert delabſa ſagittam.
 Amiffa ſolus palma ſuperabat Aceſtes:
 Qui tamen ærias telum contendit in auras, 520
 Offentans artemque pater arcumque ſonantem.

510. *Qui primus nodos* Prifcian., fallente memoria. *linea vincula* tres apud Burmann. *rumpit* aliquot Pier. et duo Heinf.—511. *pedem nodo* Parrhaf.—512. *atra volans* tert. Rottend. cum aliquot Pier., ſed quæ *alta*, eadem exquisitius *atra*, *nigra*, *atraque volans* Ven.—513. *Tam Franc.* *telo ſpec.* Menag. pr. *jaculo* Erl.—516. *nigram* Parrhaf. *ſixit* duo Burm. *figit nigra* Gud.—517. *relinquit* tres ap. Burm. *ſiniuit* Wall., addito illo. *in aſtris*: portentose ad noſtrum ſenſum. Aliter tamen veteres, et noſter aliquoties: v. c. IX, 76. Schrader. Obſſ. I, 3 em. *in auris*.—518. *Æriis* alii paſſim. v. Pier. et Heinf.—520. *ærias* poſt Pier. hoc loco reduxit Heinf. ex vetuſtiſſ. vulgo: *ætheriis*. *telum contendit* Pierianorum ſuorumque optimorum auctoritate recepit Heinfus; vulgo alii *contorſit*; quod et Mediceo ſuperſcriptum.—521. *Offendens* Hugon. *artemque pater arcumque* ex Medic. aliſque præſtantioribus

vinc. v. l. c. Iliad. ψ, 865 ſq. 512. 'H μὴ τῶντ' ἡῖς πῶς οὐρανόν, *fugit in notos et nubila*, h. e. in nubes ad cœlum evolavit; mox 517 idem: *in aſtris ætheriis* ornatius; etſi in eo argutantur Macrob. III Sat. 8 et alii. Et v. 525 *liquidis in nubibus*, h. e. aëre. Cerda, *fugit notos*, expl. volatu anteit notos; quod durum. Sed *in ventos reſceſſit*, abiit et ſimilia nota ſunt. 513. *rapidus* Hom.

l. c. v. 870 *Εὐρυπύκνους*. *in vota vocavit* v. ſup. ad v. 234; fratrem Pandarum *tamquam heroem*, invocaffe puta; quod gravius eſt, quam ſi ejus recordatione animum confirmaffet, aut *ejus Manes* invocaffet, ut ſibi propitii eſſent. Quod Eurytion hic facit, Merionæ ars eſt ap. Homer. l. c. v. 870 ſqq.

519—531. Aceſtes artem ſuam in eo declarat, quod longiſſime

Hic oculis subitum objicitur magnoque futurum
 Augurio monstrum: docuit post exitus ingens;
 Sераque terrifici cecinerunt omina vates. 524
 Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
 Signavitque viam flammis, tenuisque recessit
 Consumta in ventos: cœlo ceu sæpe refixa

oribus reposuit Heinſius, ut jam Pierius ex Romano aliisque suis. Idem Aspri Grammatici auctoritatem memorat, Heinſius vero Marii Victorini. At alii, sive de metro male solliciti, sive librarii errore, vel ut Aldd.: *artem pariter arcumque*, vel ex emend. Egnatii *artem pariterque a.* Inde lapsus alii post alios. Sic ed. Ven. *Ostendens pariter artemque arcumque*, Bigot. et Franc. *artem paterque*; Sprot. a m. pr. *artemque patris*; Goth. tert. *artemque paternam a.*; Erf. *artemque parans*. Cæterum hæc ipsa varietas lectionis, tum versus et verborum structura, dubitationem facere potest, an versus e margine irrepsit, quas quoque, quæ tanta ars apparere possit in sagitta temere emittenda? conf. tamen Notam.—522. Hinc duo Burm. *subitum* Heinſ. maluit ac reposuit consentiente Montalb. tert. Rottend. Schæffer. et Hamb. pr. a. m. sec. pro vulgari *subito*.—524. fatidici Parrh. omnia et hic corrupte libri. carmina tres apud Burm., sed omnia etiam de interpretatione oraculorum et auguriorum.—526. Iamnis Medic. a m. pr.

giffime in altum evolat sagitta. Hoc Servius quoque voluisse videtur, dum ad v. 521 poetam adversus eos, qui eundem reprehenderent, defendit. *arcumque* s. h. e. arcus tractandi peritiam. *monstrum magno augurio futurum*. Non primo statim obtutu occurrit, quid tandem monstrum hoc, mirus hic casus, portendere debuerit; et docuit tamen mox exitus; rem igitur, quæ vere evenit, ante oculos habuit poeta. Sunt in ostento nonnulla (sagitta in altum emissâ et flamma ardens), quæ ad lætum, alia (quod sagitta ardens consumitur quodque flamma tractum in cælo facit), quæ ad tristem eventum prædicant, unde terrifici vates me-

morati. Plerumque incensas mox Trojanorum naves respicere ostentum creditur. Male. Spectavit haud dubie poeta ad bella Romanorum cum Siculis. In Sicilia Romani bello a Carthaginensibus et Siculis, imprimis Syracusanis, fuere petiti; sed horum opes consumptæ bello acceptis cladibus, ut nunc sagitta igni. Acestes, quispe qui urbem Siciliae, Segestam, teneret, fata Siciliae nunc augurio denuntiare recte potest. Conferri meretur imitatio Statii VI Theb. 938 sqq., ubi Andraſti telum, dum redit et ad ejus pedes in terram fertur, infausum expeditionis eventum bene ominatur, et alia Sillii XVI, 586—594. Quod sagitta

Transcurren crinemque volandia sidera ducunt.
 Attonitis hæfere animis, superosque precati
 Trinacrii Teucrique viri: nec maxumus omen 530
 Abnuir Æneas; sed lætum amplexus Aceſten
 Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
 Sume, pater: nam te voluit rex magnus Olympi
 Talibus auspiciis exsortem ducere honores,

528. *Concurrunt* alter Hamb. Sed et ap. Aristotelem *ἀρίστου διὰ πρῶτου*. v. Guell. Locum respicit Seneca I. M. Qu. 2. *sinerumque v. f. Witt.* pro var. lect. — 531. *et lætum Rom.*, et hoc præferam. *lætus* Longob. — 532. *magnis cumulat* Witt. — 533. *Sumus multi*, vitiöse. v. Burm., qui etiam *et sumere* illustrat. — 534. *auspiciis* Wall. Mox vulgg. *bonorum*. honores Heinſ. reſoluit tamquam concinnius et sonorius. Sic Rom. et Medicus Pierii. At in Mediceo Heinſio inſpecto et a Foggino typis

gitta exardescit, haud dubie melius ad portentum poëta reſtulit, quam ex hyperbolica celeritatis designatione repetiit. Portentum autem *ignis aerii* v. 527 ſqq. ſimile illi, quod lib. II, 693. 694. ubi v. Not. Popius conſilium poëtæ in hoc prodigio deſiderabat. v. eum ad II. XXIII n. 45. Ad *fulgur fidus* hæc reſerre velle, hoc eſt ingenioſe ludere; et intercedit ipſe poëta cum *terrificis* vates appoſuit. 524. *Seroque* i. perſe incertus et ambiguus eſt ſenſus, pro temporis, quo vates cecinere, varietate; quia tamen antecedit: *docuit* mox *exitus ingens*, necesse eſt ad tempora hoc non illa, quibus oſtentum oblatum eſt, ſed quibus eventum habuit, ſpectare. *Cecinerunt* eſt adeo h. l. interpretati ſunt. *ſero*, cum res ipſæ evenirent, ut eas jam olim illo oſtento monſtratas eſſe di-

cerent. Eſt ergo: Etiam vates, eſſi ſerius et jam poſt eventum, quem res habuit, caſum ita interpretati ſunt. *Exitus ingens* præclare de evento magno ac mirabili. 527. 528. *ſtelle cadentes* vulgo dictæ cum noctu tum interdiu occurrere ſolitæ, ut in Hymno in Apoll. 441. ſup. l. c. II, 693 et Ge. I, 365 ſq. *noſtra*, decidua, nam alias ſtelle dicuntur *fixæ* eſſe. 530. *nec m. amen* Abnuir Æneas; igitur accipit tamquam lætum? certe quod ille putabat; nam claritatem nominis, famam et laudem, omnino fortunam inſignem, augurabatur ignis in aëre exardescens. cf. Serv. ad 524. 530.

531—540. Imitatur Hom. l. c. Iliad. ↓, 616 ſqq., ubi Neſtor ſimili modo præmium extra ordinem fert. Ad craterem ſaltem cf. craterem Sidonium Odyſſ. 9, 115. *impreſſum ſignis*,

Ipfius Anchifæ longævi hoc munus habebis, 535
 Cratera inpreffum fignis, quem Thræcius olim
 Anchifæ genitori in magno munere Ciffeus
 Ferre fui dederat monumentum et pignus amoris.
 Sic fatus cingit viridanti tempora lauro, 539
 Et primum ante omnis victorem adpellat Aceften.
 Nec bonus Eurytion præfato invidit honori;
 Quamvis folus avem cælo dejecit ab alto.
 Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit;
 Extremus, volucris qui fixit arundine malum.

typis excuso *honores* fecunda manus in *honorem* mutavit, ut adeo hæc Aproniana habenda fit lectio. Gudianus a m. pr. *honore* seu *honori* lectionem Apronianam habuit, sed iterum mutata est in *honores* a m. sec. At Hamburg. alter a m. pr. *honores*, quod et Montalb. et Goth. sec. habet; item Palat., teste Benedicto.—535. *hoc* deest Exc. Burm.—536. *Crateram* Medic. a m. pr. et Bigot., sed Virgilius eo genere non est usus. v. Burm. *quam* Hugon. a m. pr.—537. *Ciffeus* al., est *Κισσιεύς*. in non delendum; est ut sæpe *h*, in parte, pro munere, muneris loco.—538. *Esse sui* Parrhaf. ex v. 572. *δῶν φέρον, δῶν δ' ἄγαν, δῶν φερόμεν, ἑταροὶ νομίζουσιν*, sæpe Homer.—539. *cinxit* alter Hamburg. *velat* Parrhaf. *t. myrto* Wall. et Erf. a m. pr.—540. *At p.* Leid. un.—541. *præfato invidit honoris* emend. Marklandus Epist. crit. pag. 106, h. e. Aceste præfato sibi non invidit honorem seu præmium primo loco datum. Nescio tamen an alterum exquisitius sit dictum, ut transferatur a persona attributum ad ipsum honorem; et si quis est *præfatus*, etiam *bonus* ejus dicatur *præfatus*. Sic *cedere alteri in honore*, et *cedere alterius bonori*. Sed verum ne sic quidem videram; *præferre* poeta dixit exquirite pro præripere. Est *præreptus* honor, *præfatus*, quem ille tulit, abstulit, præ Eurytione.—542. *carlo ab alto*. Mireris ter ita versum clausum, hic et v. 489 et 511. *demisit* ed Ven., vulgari varietate.

fignis, anaglyphum. Luxuriat in eo Statius l. c. Theb. VI, 531—539. *Ciffeus*, Thracum rex, cujus filia Hecuba. cf. inf. lib. X, 705. v. Munker. ad Hygin. f. 91. Notæ ad Apollod. p. 759. De eodem Homerus Iliad. λ, 223. Locum hunc Virgilii eleganter expressit

Ovidius in munere Anii Met. XIII, 681 sqq.

541—544. *præfato bonori*, pro vulgari: honori, quem alter ipsi prætulera, præripuerat. *bonus* cum dilectu h. l. positum ut *ἰσθλός, ἐν γένει μόνος*. *Proximus donis* (ut *proximus laude*) *ingreditur* (pro est), h. e. qui

At pater Æneas, nondum certamine misso, 545
Custodem ad sese comitemque inpubis Iuli
Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:
Vade age, et, Ascanio, si jam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
Ducat avo turmas, et sese ostendat in armis, 550
Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, et campos jubet esse patentis.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis: quos omnis euntes

546. *Custodemque ad se c. Witt. comitem impubentis ed Ven.*—547. *Epytidem Rom. et alii libri Pier., Epiriden, Epiridem al., vitiose. Est ap. Homer. 'Ἐπειρίδης. cf. Heins. ad aurum Gud. in aurem aliquot Heinsii libri, quod ipse monet comicis esse familiare; quod tamen si est, epico sermone minus dignum videri debet. Bene etiam Burm. monet, in aurem esse alicujus auri arcani quid infusurare, ad aurem vero fidam Epytidæ idem esse ac, ad fidum hominem.*—549. *cursumque Ven.*—550. *ostendit Serv. ad XI, 42.*—551. *Dic, ait, ex codd. et ratione firmarunt Pier. et Ge. Fabric. Alii Sic. In se omnem Menag. pr. longe duo Burm. et Erf. a m. pr. largo Oudart. descendere, deducere, discedere solenni modo variatur et hic. discedere cætu quatuor ap. Burm.*—552. *et a Franc.*—553. *que deest Parrhaf.*

qui proximo loco præmio donatur, Mnesteus. Hæc mea ratio. At Serv. *donis h. e. ad dona; et Cælia: ingreditur donis, incedit gloriabundus cum donis. Ita esset, quod sup. 268. 269 omnes donati ibant. Extremus Hyrtacides.*

545—547. Vid. Excurs. ad h. l. *certamine misso, ut ἀγών, pro certantium ac spectantium turba dimissa. Sed et pedestri sermone fere sic: ut apud Cic. ante ludorum missionem lib. Vad Div. 12. Custodem comitemque, infra v. 562 magistros, ex suo ævo adscivit Virgilius, quo nobilibus juve-*
Tom. II.

nibus addebantur tales magistri vel custodes (Horatio *reges*, ut I Od. 36, 8). Minus bene Servius locum ex Cicerone laudat, melius sup. v. 257 et infr. VIII, 515 compares (Multis de iis egit Martorell. *Theca calam. p. 169 sqq.*). Epytidem ex Homero Periphante, Epyti filio, Iliad. ε, 323 seq., adumbrasse videtur. Ornatus versus 550 de Ascanio, avo, in ludis in Anchise honorem habitis. circo v. sup. 289.

554—556. Ornatum verborum vide in *lucent*, pro vehuntur, et *mirata fremit* pro miratur,
4 G

Trinaeria mirata fremit Trojaque juvenus. 555
 Omnibus in morem tonsa coma preffa corona.
 Cornea bina ferunt præfixo hastilia ferro;
 Pars levis humero pharetras; it pectore summo
 Flexilis obtorti per collum circulus auri. 559

555. *Trinaeria emirata* Montalb., qua lectione, seu vitio potius, Burmannus adversus Benslei emendationem utitur I. Carm. 5, 8 ap. Horat.—557. gerunt duo Heinf. *præfixa b. ferro* Medic. Rom. et quicquid antiquiorum est codicum ap. Pier. et Heinf. Sic quoque Erf. et nostri Goth., nisi quod tert. *preffa*. Tamen *præfixo* ex vulgg. edd. Hamb. pr. a m. pr. et Hugen. servarunt Heinf. ac Burmannus, qui utramque lectionem ait habere, quo se tueatur. Recte quidem, sed *præfixa b. f.* est magis poeticum, auri vero magis consulitur, si *præfixo* legimus.—558. *Parque leves* aliquot ap. Burm., non male, sed intrusum que librariorum more; et tuetur alterum codd. auctoritas. *humeris* duo Burm. *pharetras humero* Goth. tert.—558. 559. Vulgata lectio h. l. sanior est omnium codicum varietate nata ex depravato *it in in* vel *et*, unde mox *it in* sequi. versu insertum vel post *obtorti* vel post *collum* vel *Pl. it torti*. v. Pier. Heinf. et Burm.

miratur, et sic porro in aliis; ut infra: *fulgent, vagantur* etc. *tonsa coma, preffa corona*, coronati, et quidem, ut inf. v. 673 intelligitur, ubi Ascanius *galeam ante pedes projecit inanem*, corona super *galeam* imposita; qualis inf. VII, 751 *Frondes super galeam et felici comtus oliva*. cf. Cerda. Coma tamen vel sic *a corona* (non *a galea*) *preffa* dici potuit, quatenus hæc caput ambiebat. *tonsa corona*, h. e. ex arbore tonsa, cui frondes decerpit: ut inf. 774 *tonsa oliva*, ubi cf. (Male ad Horat. I Carm. 7, 7 hic locus excitatur). *in morem*, ex more hujus ludicri. Docta quidem, sed importuna nota est Servii ad h. l., qui etiam *coronam* de *galea* accipere vult, quippe quæ Homero *σιφαιρος* sit Iliad.

n. 12 (scilicet *σιφαιρος* dicere voluit, quæ et alibi apud Homerum occurrit, et *galeæ* proprie pars est frontem ambiens eminentior, qualis v. c. in Winkelm. Monum. inedd. n. 108). In iisdem Servianis subjectum paullo post: *Sed alii dicunt potuisse eos galeas habere coronatas*. Barbini tamen Macer (ejus mentionem facit Servius etiam ad Ecl. IX, 47) dixit: *a Casare Augusto pueris, qui luserunt Trojam, donatas esse galeas et bina hastilia*; ad quod Virgilium constat alludere. Poëtæ igitur judicium in his ad suam ætatem accommodandis declarant hæc Macri verba, conf. Sueton. Octav. 43, unde inprimis *torquem* mox non absque consilio memoratum videas. Nam 558. 559 ornate pro,

Tris equitum numero turmæ, ternique vagantur
 Ductores; pueri bis seni quemque secuti
 Agmine partito fulgent, paribusque magistris.
 Una acies juvenum, ducit quam parvus ovanter
 Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
 Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis 565
 Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
 Alba pedis frontemque ostentans arduus albam.

560. *Tres, treis, tris* legitur; hoc cum Mediceo: ut jam inde ab I, 108. *turma numero* Rom. et Menag. pr., inconcinne. *triniq[ue]* Witt. — 562. *Agmina* Rottend. pr. a m. sec. — 563. *Vana* Menag. ab. *parvos* Rom., ut et 569. — 564. *Nomen* qui Franc. *Polites* Medic. a m. pr. cum tribus aliis Heinf. et parte Pierianorum. — 565. *auctura* aliquot Burm. — 566. *bicolor* Goth. tert. *primis Alba pedes* Medic. a m. pr. — 567. *arduus* antiqui et hic apud Pier. — 568. In *Atys*, "Arys, aberratur *Atis*, *Atii*, et in Gud. *Arys*: et in altero *Atii*, variatur, in Rom. Medic. a m. sec. ac Reg. *Aryi*, in al. *Atii*, *Ati*, *Ati*, *Ati*, et in Goth. sec. *Atii*. Pro *Ati* h. e. *Atii*, pugnat Pierius, codicum et marmorum auctoritate: antiquiorem auctoritatem pro *Atia gens*, una consona scripta, attulit Heinf. ad h. l. Nota illa gens, ex qua Caesaris Octaviani mater oriunda fuit. cf. ad Dion. XLV pr. Præferam tamen h. l. ex vetere more *Ati*. *dixere* emendatum in Medic., ut alibi.

pro, torquem collo gestabant aureum. cf. inf. X, 137. 138. *auri obtorti*, *torti*; ut *securis*.

560—574. Ternarium numerum ad tres P. R. tribus a Romulo institutas refert Servius; saltem Centurias tres equitum respici dicere debebat. cf. Liv. I, 13. Sed ornavit poeta locum egregie eorum, qui turmas ducebant, nominibus et equis declarandis. p. *magistris* vid. sup. v, 546. Forte ad turmas *majorum puerorum* respexit. v. Sueton. Jul. 39, Octav. 33. Parvus hic

Priamus Polite filius, Priami regis nepos. De Polite cf. Iliad. β, 791 et sup. lib. II, 526 sq. *auctura Italos*. Servius: *Polites*—de quo Cato in *Originibus* dicit, quod ad Italiam venerit et segregatus ab Ænea condiderit oppidum Politorium a suo nomine. Paullo post in equis v. 565 sq. arguantur Intpp. *albas maculas* mox in aliqua præcipua parte declarari puta, in pedibus, quos poetica ratione, *primi vestigia pedis*, dixit, et in fronte. Sunt qui potent, Homerum Iliad. ψ,

Alter Atys, genus unde Atii duxere Latini;
 Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
 Extremus, formaque ante omnis pulcher, Iulus 570
 Sidonio est invecus equo, quem candida Dido
 Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
 Cetera Trinacriis pubes senioris Acestæ
 Fertur equis.
 Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes 575
 Dardanidæ; veterumque agnoscunt ora parentum.
 Postquam omnem læti confessum oculosque fuorum
 Lustrare in equis: signum clamore paratis
 Epytides longe dedit, insonuitque flagello.

569. puero multum d. Bigot. *delaetus* et hic pr. Rottend. ac Medic.
 —570. *formam* Medic. a m. pr. græca forma, quæ placet Heinio et
 Burm. *forma ante omnes est* Menag. pr. *ante o. formaque* Exc. Burm.—
 571. *Sidonioque inw.* tres ap. Burm. *Sidoneo* scribunt nonnulli, ut *æthereus*
 pro *ætherius*. vid. Pier.—573. *Trinacriæ pubes* plerique Pier. et sic
 Medic. cum al. Heinf. ac Burm. Erf. binisque Goth. *Trinacrii* Rom.
 cum Menag. pr. et pr. Rottend. Sed *equis* deberi epitheton, non
 est quod dubites.—575. *ruentes* vitium ed. Dan. Heinf. v. Burm.—
 576. *corda p.* tres Burm.—577. *omnes* alter Menag. *concessum, consensum*
 et hic aberratur. *oculique* alter Hamb. a m. pr.—578. *parentis* Medic.
 a m. pr.

453 poëtæ ante oculos fuisse.
 568. Atiam gentem memora-
 vit propter Atiam, Augusti
 matrem. v. Serv. et ad eum
 Burm. it. Heinf. ad h. l. cf.
 vel Suet. Octav. 4. *Latini*
 simpl. pro Romanis, ut sæpe
 al. Heinf. eo refert, quod
 Atii Aricia erant oriundi.
 571. *Sidonium equum* dicere po-
 tuit etiam qui ex Africa esset.
 Nam Phœnicios equos non
 meminisse narrari; nec tanti res

erat, ut curiosius in eam in-
 quirerem; nec Phœnicia so-
 lum equis alendis idoneum.
 572. *esse* e Græcismo abundat:
δακτυλίου ἵππου.

575. *pavidos*. Servius: glo-
 riæ cupiditate sollicitos, ut
 Ill Georg. 106 *Corda pavor*
pulsant. cf. Silius XVI, 431.
 514. 479. Nec tamen inju-
 cunda res, si puerilis ætatis
 ingenuam verecundiam ex-
 primi putes. Mox eos cogita
 longo

Olli discurrere pares, atque agmina terni 580
 Diductis solvere choris, rursusque vocati
 Convertere vias, infestaque tela tulere.
 Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
 Adversis spatiis, alternisque orbibus orbes 584
 Impediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis;
 Et nunc terga fuga nudant; nunc spicula vertunt
 Infensi; facta pariter nunc pace feruntur.

580. 581 *Diductis* scriptum in Rom. Medic., et al., forte doctius pro *ductis* simpliciter. Sed de aberratione satis constat. Vide modo v. 569 *delectis* in eodem Mediceo. Porro *terni* codd. Pier. cum quatuor Heinf. et uno Burm. ac Goth. sec., quod malebat Pierius. Sed bene monet Heinfius, legendum tunc esse: *agmina ternis Diducti s. choris*; nec vidit Pierius *terni* etiam exquisitiorem orationem efficere.—582. *infestaque* Medic. Pierii. *dedere* Witt. a m. pr. cf. Burm.—583. *cursus ineunt* Ven. a m. pr. *aliosque recursus* Wall. a m. pr.—584. *Adversis* Zulich. *Adversus* Erf. *Adversis* post Pierianos nonnullos Exc. Burm., quod probat vir doctissimus. Enimvero v. Not. *alternisq.* Heinf. recepit Pierio, puto, obsequutus et parti codicum, quorum princeps Romanus. At Mediceus cum ceteris *alternisq.*, quo variatur oratio.—586. *fuga* recte secundum rationem et præstantiores codd. Rom. Medic. aliosque prætulit Heinf. Vulgo *fuga*, quod non bene relictum Silio in simili loco XVII, 445; non enim *fuga*, *ἡ φεγῆ*, nudat quis tergum, sed, dum fugit, fugiendo, *fuga*, tergum nudat. *versant* Gud. pro div. lect., et pr. Rotend. *verrunt*, at Rom. *torquent*, cum Goth. sec., tamen lapsu potius, etsi nec infelici, quam consilio.—587. *pariter facta* Parrhaf. *fruantur* tres ap. Burm. cum edd. Ald. Junt.

longo ordine incedentes campum in orbem obisse.

580 sq. Hunc locum cum subijuncta comparatione e pulcherrimis esse puto vivida ad sensum repræsentatione rei ad eloquium difficilis. *pares* loco, ordine eodem, ut sup. v. 114. *terni* tamen, h. e. ternis diversis turmis, quas *choros* appellat, discedunt, mox iterum eorunt. *infesta tela tulere*, ut alias *ferre signa infesta*, inferre

vel tenere, habere, gerere. conf. etiam Burm.; mox v.

584 *Adversis spatiis*, h. e. quibus ipsi adversi h. e. obvii invicem sibi facti iterum dessecunt se et in novos gyros discurrunt. *alternis orbibus orbes* Impediunt præclare, cum variis flexibus subeunt se invicem saltantium ordines, seque miscunt et implicant. v. 585. dictio Lucretiana facile agnoscitur ex ejus lib. II, 41 et 324 *belli simulacra*

Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
 Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque
 Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi 590
 Falleret indeprensus et inremeabilis error.
 Haud alio Teucrum nati vestigia curfu
 Inpediunt, texuntque fugas et proelia ludo,
 Delphinum similes : qui per maria humida nando

588. *Creta* Wall. a m. pr. *Creta alta* Serv. apud Burm. — 589. *Abietibus* cod. Thuan. Macrobi V Sat. 14. *textis* Parrhaf. *textus* Ven. — 590. *Millenis* b. d. Goth. sec., prave. *domum* tres ap. Burm. Sed *dolus* eleganter. v. Not. *Mille dolis* b. viam, quæ f. f. Parrhaf. *quo signa* Bigot. — 591. Agnoscas et hic duplicem codd. sectam : Rom. cum codd., inter quos Goth. alter, parte, *Frangeret*, forte tamen illud primum ex librarii lapsu natum. Etiam Donatus interpretatur : *fregerint flexus*. Sed melius Medic. cum aliis : *Falleret* — quippe, *error*. Servius utrumque prodit. *indeprensus* al., ut solet. — 592. *Haud alio* elegantius ex Medic. et pr. Moret. reposuit Heinf. At alii cum Romano *aliter*. *nati Teucrum* Gud.

simulacra ciere. sub armis, ut sæpe apud poetam pro, *armati*.

588—591. Non poterat Virgilius superare vel assequi locum Homeri, quem inter pulcherrimos primum excitandum credo, Iliad. σ, 590 sqq. ad 605 de Dædali choro. Rem itaque sapienter traduxit ad similem rem, Labyrinthum, quem ea cum arte effinxit, ut inter ejus flexus legendos ipse quasi errore ferri videaris ; ita implexa ipsa verba, quæ Plinii animo obversata puto in Labyrintho lib. XXXVI, 12, f. 192, uti ipse Virgilius Catulli memor fuisse videtur n. LXI, 112—115. *Creta in alta*, cf. mox lib. VI, 23 propter Idam et alios montes ; quamquam et omnis insula *alta* est, quippe mari altior. *Parietibus cæcis*

h. l. qui visum ac prospectum intercipiunt, ut totum iter, qua pateat, æstimare nequeas. Ovid. in loco cum hoc comparando VIII Met. 158 sqq. *cæca testis* dixit. Cujacius Obsl. I, 30 a Burm. laudatus *cæcos parietes* esse sine fenestris docuit ; sed hoc est ICtum interpretari, non poetam. *dolum* h. e. iter dolosum, fallens. *signa sequendi*, procedendi, ut poetis *ἵνα δαί*, *sequi*, pro *ire*, h. e. notas viæ et itineris, qua erat incedendum, redituro. Ovid. l. c. *Dædalus turbatque notas, et lumina flexum Ducit in errorem variarum errore viarum*. cf. inf. VI, 27 sq.

592—595. *vestigia impediunt*, cursus flexus implicant. *per maria humida* (ὕγρὰ ὑδατώδη θαλάσσης ap. Homer. huic vocat

Carpathium Libycumque secant, * luduntque per
undas *.

595

Hunc morem, hos cursus, atque hæc certamina
primus

Afcanius, Longam muris quum cingeret Albam,
Retulit, et prisços docuit celebrare Latinos,

Quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes.

Albani docuere suos; hinc maxuma porro

600

595. Malim aliquem codicem habere: *Libycumque*. Etsi non ignoro ista maria, quippe contermina, passim jungi; v. c. Juvenal. XIV, 278, vel permutari, v. c. Georg. IV, 387, et in utroque delphinas vagari. Max. *luduntque per undas* deorat Oblongo Vatic. et aliquot aliis Pier. Mediceo a pr. m. Gud. et aliis Heinf. et Goth. tert. cum Erf. Laciniam inepti esse Grammatici per se patet.—596. *Hunc morem cursus* vulgo codd. sp. Pier. Heinf. et Burm. et sic tres Goth. et primo loco Romanus. *Hunc m. hos* t. elegantius jam olim a Rob. Stephano inde editum; ut jam legitur in Aldd. prioribus, etiam in Egnatiana recensione. Pro ea lectione codicem suum laudat Ge. Fabric., at Heinsius sec. ac tert. Moretanos cum Mediceo, qui tamen, ut a Foggino editus est, alterum exhibet.—597. *quum conderet* Gud. pro var. lect.—598. *Retulit* vulgg. *retulit* h. l. Burmannus revocavit, non e ratione grammatica, quam vir doctiss. Jo. Schraderus Emendatt. præf. p. XLII constitutam esse voluit in *retulit, reperit, repulit*, verum laudato cod. Gudiano. Desidero omnino constantiam in his ac similibus, v. c. *Jupiter*, quod *Juppiter* exaratur. Si ad morem veterum scribendum est, equidem litteram male geminari puto scriptura; etsi pronuntiatione id fieri necesse est. Si tamen gemines, semper et ubique ista ratio est sequenda. in *prisços* Goth. pr.—599. Versus molestus. ille Wall. *secum cum T.* pr. Hamb. Olim distinguebatur: *Latinos. Quo puer—pubes, Albani d.*, ut adeo esset: *Quo puer—pubes* sc. celebraverant hæc certamina, *docuere Albani suos* illa celebrari. Melius sic interpungas, ut facinus: *Retulit et p. docuit celebrare Latinos, Quo puer ipse modo, f. q. T. pubes* (sc. celebraverant. Hinc) *Albani docuere suos* etc.—600. hunc Oudart. a m. sec. Goth. tert.

cat Servius) *nando Carpathium Libycumque* (conf. V. L.) *secant luduntque per undas*, videtur aliquid otiosi esse in hac verborum copia; etsi bene video marium denominatione rei dignitatem incrementum.

Ovid. de delphinis III Met.

685 *Inque chori ludant speciem, lascivæque jactant Corpora, et acceptum patulis mare naribus efflant;* et qui anteivit Apollon. Rh. IV, 933 sqq.

596—603. *Hunc morem—Retulit*, innovavit, ut Serv., repetivit. *prisços Latinos* h. l. ut antiqua

Adcepit Roma, et patrium servavit honorem;
Trojaque nunc, pueri Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus sancto certamina patri.

Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulto referunt sollemnia ludis: 605
Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Iliacam ad classē, ventosque adspirat eunti,
Multa movens, necdum antiquum saturata dolorem.

602. *pueri et Tr.* ed. Ven. *dicimus* Dorvill. *ducitur* Leid. — 603. *sacr* Bigot. — 604. *Hinc* multi Pier. et Heinf. ac Burm. *vocavit* Goth. tert. a m. pr. — 607. *inspirat* pr. Hamb. a m. sec. et Sprot. — 608. *monens* Montalb. et ed. Junt., solito lapsu: *saturata* codd. Pier. et suorum ac Arufiani Messii auctoritate sonique suavitate recepit Heinf. Vulgo *exsaturata*.

antiqua Italia, et sic *Latium antiquum* inf. VII, 38. Aliter *prisci Latini* in historicis et geographicis, dum antiquum Latium et novum juxta ponitur. 598. *docuit celebrare eo modo*, quo ipse celebraverat. v. V. L. 601. *honorem*, ludum ab origine sua in Anchisæ honorem institutum. 602. Pro vulgari, quod ex Suetonio de puerorum lusibus Servius laudat: *Lusus ipse, quem vulgo Pyrrichiam appellant, Troja vocatur*, poeta dixisse videtur exquisitius: et nunc honor ille, seu ludicrum, *Troja*, *agmen* autem *Trojanum* appellantur pueri; Alii sic: *pueri*, Trojanum hoc puerorum *agmen*, *Troja* appellatur; at alterum lenius.

604. sqq. Novum avertendi Trojanos ab Italia consilium Junonis, incensis navibus; ad ductum historiæ etiam hoc, etsi variis modis fuit narratum. v. Excurs. VI ad h. l. Sed poë-

tam decebat hæc ad deæ Trojanis infestæ machinationes referre. Quod Iridis ministerio utitur Juno, Homeri exemplo fit. v. sup. ad IV, 694. Cui argutari lubet, rationem querere potest in iridis natura et ratione ad ventorum vim: idem Homeri exemplum Iliad, ♀, 198 sq. excitet. Argutatur quoque Servius. Transitum a lætis ad tristitia, adeoque delectationem ex rerum varietate facile unusquisque observet. conf. Trapp. ad h. l.

604—610. *mutata novavit*, pro mutavit, orate. cf. Manil. IV, 580. Fortunæ autem *perfidia* ac *fides* proprio aliquo modo tribuitur, quatenus fallit spem vel sustentat constantia aut levitate sua. *ventos adspirat eunti*, præclare pro, volantem incitat, properare facit; quod optime fit vento secundo alis immisso. cf. sup. IV, 223. *multa movens* v. sup. III, 34. X, 890.

Illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
 Nulli visa, cito decurrit tramite virgo. 610
 Conspicit ingentem concursum, et litora lustrat,
 Desertosque videt portus classemque relictam;
 At procul in sola secretæ Troades acta
 Amissum Anchisen flebant, cunctæque profundum
 Pontum adspectabant flentes. Heu tot vada fessis,
 Et tantum superesse maris! vox omnibus una. 616
 Urbem orant; tædet pelagi perferre laborem.
 Ergo inter medias sese haud ignara nocendi

609. celebrans Medic. et Zulich., noto sphalmate. pro Erf. — 610. orto pro cito Sprot. d. tr. Juno Erf. a m. pr. — 611. confusum Medic. a m. pr. et Moret. sec. cursum Franc. et Sprot. occursum Wall. Mox nescio an melius legas ut; nam et litora lustrat inter reliqua otiosum esse videtur. Igitur conj. decurrit virgo; conspicit ing. concursum. Ut (ubi) litora lustrat: Desertosque classemque relictam. — 612. classimque Sprot. vid. sup. ad III, 3. — 613. Et vel Haud nonnulli; idem Troades vel Troiades, ac Medic. secreta T. acta. — 615. Portum Goth. sec. spectabant Medic. expectabant Voss. pr. ac Ven., quod Heinfr. interpretatur: secunda navigationi tempora. Alii ap. Serv. flentes seu t. junxere. — 617. pelagi convensa tursi Ven. ex sup. IV, 451. — 618. medios Goth. sec.

X, 890. necdum a. f. d. ut sup. I, 25. inf. 781 Junonis gravis ira nec exsaturabile pectus. 610. Laudat Cerda locum Ovidii: et remeat per quos modo venerat arcus, Met. XI, 632. cito tramite, exquisitius quam cursu, volatu. Comparant Homericum: Βῆ δὲ κατ' Ὀδύμῳ καὶ ἄλλοις ἀνδράσι.

611—617. concursum vide sup. 106. 107. desertos portus v. sup. 286. 287. Quod ludis non interfuit mulieres, sed solitario in littore desident, ex antiqua decori ratione et moris severitate fit, quam tamen inter Græcos quoque senior usus temperavit. Sed et illa Tom. II.

Anchisen flebant, inferiis igitur adhuc operantes. cf. inf. 652. Bene ad miserationem: Pontum adspectabant flentes; et quod statim querelas subjungit; heu tantum viae sibi Et tantum superesse maris. 617. Urbem, simpl. sedem.

618—622. vestem, versicolorem, qualis alias Iridi tribuitur. Vide tamen supra quoque de Venere I, 404 pedes vestis defluxit ad imos Et v., ut adeo etiam, quatenus ex deabus una, suam pallam haberet. Iris fit Beroë, ut Laodice apud Hom. fit, Iliad. γ, 121. Cui five ad Doryclum five ad Beroën referas, parum interest.

4 H

Hoc

Conjicit, et faciemque deæ vestemque reponit :
 Fit Beroë, Tmarii conjunx longæva Dorycli ; 620
 Cui genus, et quondam nomen, natique fuissent ;
 Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert :
 O miseræ, quas non manus, inquit, Achaica bello

619. *Misuit et f. Goth. sec. Conjicit f. duo Burm. cultumque r. Dorvill.*—620. *Fit decor et varii Wall. a m. pr. Verò passim scribitur. Ismarii vulgata lectio ante Heinf. e recentioribus (etsi et Servius agnosce- re videtur) petita erat libris; Tmarii Heinsius restituit, etiam librorum auctoritate, in quibus vel Tmarii diserte, ut etiam in Rom. fuit, in Medic. a m. pr. Mari, a sec. Tmarii. In cett. Marii, Tinarii, Timari, Tarii, Thiari. v. Heinf. ad h. l. et conf. ad Ecl. VIII, 44, ubi similis error infederat edd.: videtur adeo ex Marii ab interpolatore Ismarii fac- tum esse. Pompon. Sab. ad h. l. "Marii forte Ismarii Dorycli, Thracii, ab Ismaro monte Thraciæ. Mihi non placet; nam antiqui codices Ma- ri habent, et hæc Beroë in Sicilia manebat. In Bucolicis Apronianus ait: Maros mons Thraciæ, ubi Maro vinum dedit Ulyssi, et Probus in commentariolo Georgicorum facit mentionem." Vides vera falsæ mixta esse. Tmaro in finibus Dodonæ Epiri mons erat: Tmaros. Tmaros. conf. Steph. Byz. Interea velim Heinsum docuisse, quomodo inter Tro- janas mulieres esse potuerit uxor Dorycli Tmarii, a monte Epiri appellati. At Ismarii alicujus i Thraciæ oriundi, cum multa Thracum et Trojanorum memorentur fuisse commercia, uxor interesse facile potuit. Hactenus utique alterum hoc haud dubie verius. Sunt forte, quæ et his reponas. Æneam etiam Dodonam adiisse, a nonnullis fuit traditum. v. Excurs. de Æneæ Errorr.; et ipse poëta noster, qui egressionem ad Buthrotum fac- tam sup. III, 293 sqq. narraverat, sub discessum ab Epiri littore v. 470. 471 inter Heleni munera hospitalia: *Addit equos, additque duces. Remigium supple, facio simul instruit armis;* quod infra v. 646 eadem Beroë Rhæcia ap- pellata, nil repugnare; esse docte dictum pro Trojana. Locus tamen vel sic inter eos referendus, in quibus ratio critica, quatenus in librorum usu versatur, aliam lectionem, aliam rerum ratio et judicii subtilitas defen- dit. Ismarium hominem etiam requirit Beroës auctoritas, quam Troja profecta matrona habere potuit, non ea, quæ in itinere fuit allecta. Is- marii etiam defendere video sagacem virum Ouwers Noë. Hag. p. 624. Doryclus nothus Priami filius memoratur Homero Iliad. 2, 489.—621. *Quoi etiam quondam nati nomenque f. ed. Ven., malc.*—622. *Dardanidum aliquot Pier. cum Wall. et Goth. tert. manibus Goth. pr. offert alter Hamb., at v. Burm.*—623. *Achaia tres Heinf. cf. ad II, 462.**

Hoc alterum melius, siquidem in feminæ auctoritate nunc res posita. Vix tamen feminæ no- men tribui potuit. Præstat ergo ad maritum referre. *genus,* nobilitas h. l. v. Burm., quem

indigneris operam et chartam in Harduino refellendo perde- re. cf. sup. Georg. II, 240. *fuissent pro Cui fuerant.* 623—640. Artem agnosce, quod miseratione animis se in- sinuat,

Traxerit ad letum patriæ sub mœnibus ! o gens
Infelix ! cui te exitio Fortuna reservat ? 625

Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas :
Cum freta, cum terras omnis, tot inhospita saxa
Sideraque emensæ ferimur ; dum per mare
magnum

Italiam sequimur fugientem, et volvitur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes : 630
Quid prohibet muros jacere, et dare civibus urbem ?
O patria, et rapti nequidquam ex hoste Penates,
Nullane jam Trojæ dicentur mœnia ? nusquam

624. *Transerat Sprot. Troja sub Goth. sec.*—625. *exitum Gud. a m. pr. Witt.*—626. *voluitur Menag. pr.*—627. *jam terras Rottend. tert. terras aberat a Voss., et mox erat fœvis. Sane quidem fœvis parum commode subijciuntur, inprimis inter terras et sidera. Puta tamen poetam littora commemorare voluisse, et quidem barbararum terrarum.*—628. *ferimus nonnulli. Sed vid. Heinf. ad III, 268. talimus Rom. et Menag. pr., non improbante Burmanno. Sed alterum ex poetica consuetudine.* 629. *voluimus Dorvill., fraude librariis follenni.*—630. *Hic fr. E. fœvis Parrhaf.*—631. *Quis passim in libris. Sed quid e melioribus præferunt Pier. Heinf. Adde Romanum. At Medic. Qui et muro ; et a m. sec. Qui et muros. In Goth. tert. versus imperfectus erat relictus Quis prohibet muros ?*—632. *et abest a nonnullis. Duo Heinf. O patrii. Apparet adeo ab initio O excidisse, mox diversimode suppletum ; et verum esse : O patria, o rapti. Hoc etiam Macrobius VI Sat. 6 laudat.*—633. *dicentur alter Hamb., quod placet Burmanno. Scilicet si ea communis librorum lectio fuisset, unusque contra dicentur exhibuisset, prætulisset ille vicissim hoc. dicentur est exquisitè dictum pro erit, ut Homericum ; est et analog. Sui generis. nunquam Rom.*

finuat, antequam ad consilium
suum proferendum descendit.
In v. 623 sq. sententia fere
qualis sup. I, 94 sq. et III, 321.
626. *Septima post Trojæ exci-
dium æstas.* Sic et I, 755. cf.
Excurs. II ad lib. III extr.
628. *"Sidera aut tempestates
ait, quæ orta vel occasu sice-*

*rum sæpe nascuntur, aut pro-
vincias, quæ sideribus subja-
cent, ut Ecl. X, 68. Æthiopum
versamus oves sub fidei cancri."*
Hæc Servius. Exemplum qui-
dem parum idoneum, sed de
acceptatione vocis h. l. in hunc
sensum non dubito ; ut terras
diversis cæli plagis subjectas in-
tellexerit,

Hecoreos amnis, Xanthum et Simoënta, videbo?
 Quin agite, et mecum infaustas exurite puppes. 635
 Nam mihi Cassandrae per somnum vatis imago
 Ardentis dare visa faces. Hic quaerite Trojam;
 Hic domus est, inquit, vobis. Jam tempus, agi res;
 Nec tantis mora prodigiis. En quatuor arae
 Neptuno. Deus ipse faces animumque ministrat. 640
 Haec memorans, prima infensum vi conripit ignem,

634. *H. Manes* Rom. et Sprot. a m. sec. et abest a Montalb. — 635. *infaustas et mecum tert.* Rottend. — 636. *per somnum Cass.* Goth. tert. et Lutatius ad Stat. IV Theb. 133. *noctis imago* Montalb. — 638. *nobis tres* Burm. *nunc ante* Heinl. cum uno Pier. *agit res* Rom. cum aliis Pier. et Statii Schol. *agit rem*, prave. *tempus agi*, est agendae rei. Alii distinguunt: *Hic d. est*, inquit; *vobis jam t.* Dorvill. inquit, *ubi t. agi res*. — 640. *ipse sacer* Parrhaf. *flammamque ministrat* Ven. a m. sec. et Rom. *animumque m.*, male. *animum* est consilium, inventum hoc. At Pierius de audacia accipit; nec id male. — 641. *subito inf.* Dorvill. *infensum* Medic. Pierii cum aliquot Burm. *incensum* Wall. et Witt.

tellexerit, post *freta, terras, saxa*, h. e. littora saxosa. Porro *emensa* *seximur*, plenius quam *emensa* sumus. Mox *mare magnum* simpl. vastum, immensum, nil amplius. *volvitur undis*, graviter pro, navigamus. Non adeo dissimilia his versibus sunt inf. VI, 58 sq. *magnas obeuntia terras Tot maria intravi duce te, penitusque repostas Massylum gentes, praetentaque Syrtibus arva* (ut h. l. *saxa*): *Jam tandem Italiae fugientis preddimus oras.* 630. v. sup. v. 24. *jacere muros*, exquisitè pro ponere, ducere; ut vulgo *fundamenta* jaci dicuntur. 634. *Hecoreos amnes*, exquisitius quam, Trojanos, ut et alias. Ad sensum versus cf. lib. III, 349 sqq. scilicet non continget, ut nova Troja alicubi nobis condatur? cf. Excurs. I ad h. lib. 635. Som-

nium hoc praeclarum poëtae et accommodatum commentum. 639. *tantis prodigiis*, rei per somnum tam manifeste monstratae. *arae Neptuno*. Forte Anchisae aras potius expectabas. Sed, ut nunc est, ante ludos funebres commissos sacra debent esse facta Neptuno, unde aris adhuc titiones ardentes suppetebant; dicas, quorsum? forte ad placandum deum et secundam navigationem expectandam. Quorsum autem quatuor? Servius: *quatuor, quia singuli duces navium* (v. sup. 115), *qui certaverant, singulas posuerant* — alii tamen dicunt a Cloantho esse positas, qui promiserat se daturum (sup. v. 233 sqq.). Adde Pompon. Sab. Non expedio equidem numeri causam, nec refert.

641—643. Ornata oratio, utpote in re, quae mirationem facere

Sublataque procul dextra connixa coruscat,
 Et jacit. Adrectæ mentes, stupefactaque corda
 Iliadum. Hic una e multis, quæ maxuma natu
 Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix: 645
 Non Beroë vobis, non hæc Rhœtēia, matres,
 Est Dorycli conjunx. Divini signa decoris,
 Ardentisque notate oculos; qui spiritus illi,
 Qui voltus, vocisve sonus, vel gressus eunti,
 Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui 650
 Ægram, indignantem, tali quod sola careret
 Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores.
 Hæc effata.

642. *subnixa* pr. Hamb. *connixa* alter a m. sec. *connixa* Goth. sec. —
 643. *abrectæ*, *arrectæ* duo Burm. — 645. *Pyrgo*, *Phirgo* scribitur. *Πυργος*
 erat. *nat. maxuma nutrix* Goth. tert. — 646. *nobis* sex ap. Burm. *nobis*,
nobis Rb. duo ibidem. *Rhœtēia mater* duo alii, vitiose. — 648. 649.
Splendentesque u. Goth. sec. *quis et quis* vel *qui et hic* multi codd. et edd.,
 ut passim alibi. v. Burm. *vocisque* etiam multi cum Medic., item *et gressus*
 aliquot (v. Pier.) ut g. Goth. pr., et major pars *euntis*. — 650. *degressa*
 tres ap. Burm. — 651. *quo* aliquot Pier. *que* alii, non ineleganter. —
 652. *ferret* Exc. Burm., sed *inferre* vocab. proprium. — 653. *Est effata*
 Puget. *Hæc est fata* Dorvill., ut codd. ap. Pier. Totum hemistichium
 exciderat Goth. tert.

facere debet. Est autem ea
 causa poëtæ cur ornet, si
 phantasma aliquod in men-
 tem alte descendere vult. *con-*
nixa coruscat et jacit pro *jacit*
simpl. Fert autem ita res,
 ut, dum vibras titionem,
 motu ipso flamma vires su-
 mat. 647 sq. cf. sup. Excurs.
 XIII ad I, 402. Memorabile
 est, quod Servius ad h. l. ha-
 bet: *Non est dissuasio, ut quidam*
putant, sed magis hortatur per-

suadendo, numinis auctoritate.
 Sed idem *spiritum* male de
 odore accipit. Nam ad dig-
 nitatem spectat; h. spiritus al-
 tus, magnus; sensus, adeoque
 gestus, et oris species, majesta-
 tem habens et numen. 651.
tali munere, sacrificio et infe-
 riarum cærimoniis tam sollen-
 nibus; ut ipse poëta interpre-
 tatur: *nec meritos Anchisæ*
inferret (voc. proprio) bo-
 norei.

At matres primo, ancipites, oculisque malignis
 Ambiguae, spectare ratis, miserum inter amorem
 Praesentis terrae, fatisque vocantia regna : 656
 Quum dea se paribus per coelum sustulit alia,
 Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
 Tum vero adtonitæ monstribus, actæque furore,
 Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem;
 Pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque
 Conjiciunt. Furit inmissis Volcanus habenis
 Transra per et remos et pictas abiete puppis.
 Nuntius Anchisæ ad tumultum cuneosque theatri

654. primum Goth. sec. malignæ Rom.—655. Ambiguis Wall.
 Ambiguae Witt.—656. terras Rom. cum aliis Pier. fatisque alter
 Hamb. vacantis Zulich. a m. sec.—657. Tum Leid. et ed. Ven. cum
 Medie. Pierii et Erf.—659. monstribus Parrhaf.—660. locis alter
 Hamb. focis aberrat Goth. pr.—661. frondesque Hamb. pr.—662.
 inuisti sec. Moret.—663. pictas abiete puppes varie tentabat Jo. Schrader,
 factas. tentas. et aggers.—664. ramulum alter Hamb.

654—658. oculis malignis,
 h. l. simpl. torvis, transversis,
 quales alias maligni animi sig-
 num esse solent. fatis vocantia
 regna, ut fata vocant, terræ vo-
 cant sup. I, 610; ita nunc ex-
 quisitius regna vocant fatis, ora-
 culis, vel ex fatorum ordine.
 paribus, pariter libatis, alii v.
 sup. IV, 252. conf. Iliad. 1,
 778. secuit arcum, secando æ-
 rem fecit arcum, aut, quod
 malim, ductum ex τήμιν ὄδῳ,
 δάλασσαν, αἶψα, petitum ab
 agrorum sulcis; ut sit, inces-
 sit per arcum. Nam per arcum,
 tamquam tramitem, evolare
 debuit. cf. sup. 609. 610.

659—663. focis penetralibus,
 focos penetrales dixit, qui in

penetralibus (locis seu sacra-
 riis) sunt; recte Donatus: ex
 interioribus partibus (domo-
 rum proximarum) incendia rā-
 piebant. opp. aræ quatuor v.
 639. 662. Præiverat jam Lu-
 cret. V, 784. 785 Arboribus-
 que datum est Crescendi magnū
 inmissis certamen habenis; imi-
 tatus hoc Silius IV, 682. 683,
 adde XVII, 96. (ex) abiete
 puppes (ἰὲ δάκτυς pro νῆς δάκτυ-
 ναι), pictæ, vel colore inductæ,
 ut ap. Homer. πυλὸς αἰγῶν vel
 propter pictam tutelam in
 puppi aut parafemon in prora
 pictum. conf. Cerdæ et Heinf.

664—669. cuneus theatri v.
 sup. 287 sqq. 667. Afcania,
 ut erat, cursum ad navale con-
 vertit.

Inceſas perfert navis Eumelus : et ipſi 665
 Reſpiciunt atram in nimbo volitare favillam.
 Primus et Aſcanius, curſus ut lætus equeſtris
 Ducebat, ſic acer equo turbata petivit
 Caſtra : nec exanimis poſſunt retinere magiſtri. 669
 Quis furor iſte novus ? quo nunc, quotenditis, inquit,
 Heu miſeræ cives ? non hoſtem, inimicaque caſtra
 Argivum ; veſtras ſpes uritis. En, ego veſter
 Aſcanius : galeam ante pedes projecit inanem ;
 Qua ludo indutus belli ſimulacra ciebat.
 Adcelerat ſimul Æneas, ſimul agmina Teucrium.
 Aſt illæ diverſa metu per litora paſſim 676
 Diffugiunt ; ſilvaſque, et ſicubi concava furtim
 Saxa, petunt. Piget incepti, lucis que ; ſuoſque
 Mutatæ adgnoſcunt, excuſſaque pectore Juno eſt.

666. *Perſpiciunt* Goth. alt. *in nubem* Bigot. a m. ſec., ex interpretatione. Forte *in* elegantius abiit ; ſed in talibus nihil novandum : quandoquidem vix certam aliquam rationem tenes. — 669. *magiſtri* Medic. a m. pr. mutatum rubro in — *es*. — 671. *O m.* Ven. *Hæc m.* Goth. pr. *miſeri* Wall. — 672. *ſpes veſtras* Rottend. ſec. at *v. ſpes* Goth. ſec. — 674. *inductus* duo Burm. cum Goth. tert. *geribat* Witt. *ciebant* Macrob. VI, 1. — 675. *Accelerant* Montalb. et a m. pr. Gud. *Accidit ſ.* Franc. pro *Accedit*. *Mox agmine* Medic. a m. pr. — 677. *Diffugiunt* Sprot. *ſicubi concava ſurgunt* Witt., non infelici errore. — 678. *puer* Sprot., ex interpretatione. — 679. *Mutatæ* Rom. *Agnoſcant mutatæ* Sprot. qd̄ abiit a tribus Burm. et Goth. tert.

vertit. *turbata caſtra*, claſſem, v. ſup. III, 519. *magiſtri* 546. 562. Aſcanio autem egregie aliq̄ue partes hac in re tribuuntur, cum ex perſonæ dignitate tum ex ætatis alacritate. Mox 674. *belli ſimulacra ciebat* Lucretianum eſt, ex II, 42. 324.

676—679. *Diverſa litora*, diverſas littoris partes, ut toties alibi. *Piget lucis*, ut IV, 451 *tædet cali convexa tueri*. *excuffa p. Juno*, præclare, furor a Junone injeſtus ; ut *deus pectore accipi* dicitur.

Sed non idcirco flammæ atque incendia vires 680
 Indomitas posuere : udo sub robore vivit
 Stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas
 Est vapor, et toto descendit corpore pestis ;
 Nec vires heroum infusaque flumina profunt.
 Tum pius Æneas humeris abscindere vestem, 685
 Auxilioque vocare deos, et tendere palmas ;
 Juppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
 Trojanos, si quid pietas antiqua labores
 Respicit humanos ; da flammam evadere classi
 Nunc, Pater, et tenuis Teucrum res eripe leto. 690
 Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,

680. *flammas* a m. pr. Medic. et Gud. *impedia* Rom.—681. *udo* sub *pectore* aliquot Pier. et sic pr. Hamb. sub *cortice* Parrhaf. *duro* sub *robore* vulgg. ap. Macrob. VI, 6, sed et ibi Thuan. vet. *udo*.—682. *Stuppa* Medic. aliique vetustiores scribunt ; et est *stupa*. *vomens* Hugen. *lentasque* c. duo Burm., male. *lentusque* carinis Hamb. pr.—685. *Tum* pater Sprot. *humerisque* pr. Hamb. *excindere* Medic. *abscidere* Menag. pr. Voss. pr. et Franc. (adde Romanum), ex perpetua variatione. conf. Heinf. h. l. et v. sup. IV, 425. 590. Georg. II, 23.—689. *classis* Zulich. et codd. aliquot Pier. *classis* alii duo Burm. cum Goth. tert. *elassim* Wall. a m. sec. vid. ad lib. VI, 67, et hæc recte : sed et vulgatum bene.—690. *Jam p.* Parrhaf. *Teucrum* *tenuis* Wall. *tenuis nunc res* *Teucrum* Ven.

680—684. Ornati versus. *vires indomitas* ex Homericis *ἀνήμερος νῆξ*. *udo* sub *robore*, sub materia desuper aquis injectis irrigata, *vivit* (pulchre pro durat, ignem alit) *stuppa*, qua coassatorum tignorum junctura stipata sunt. *vapor* pro flamma et igne, Lucretii exemplo, ut *ἀντρυγὴ* ap. Homer. cf. Guell. 685. Æneam reprehendebat vir doctus, quod ad preces otiosas confugit, cum auxilium navibus ferre deberet. Non me-

minerat v. 684. *Nec vires heroum infusaque flumina profunt*. Prastruendum nunc erat prodigium et causa idonea apponenda, cur imber effusus incendia extingueret.

688. *pietas* h. l. misratio, qua miseras humanas numen respicit. Mox *letum* docte pro excidio et interitu ; et simili modo paullo post *morti*. Burmann. nimis argute : quia debebant verti in nymphas, quæ mori non debebant. Atqui de

Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
 Vix hæc ediderat, quum effusis imbris atra
 Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
 Ardua terrarum et campi; ruit æthere toto 695
 Turbidus imber aqua densisque nigerrimus austris;
 Implenturque super puppes; semiuista madescunt
 Robora. Restinctus donec vapor omnis, et omnes,
 Quatuor amissis, servatæ a peste carinæ.

At pater Æneas, casu concussus acerbo, 700
 Nunc huc ingentis, nunc illuc pectore curas
 Mutabat versans: Siculifne resideret arvis,

692. Si merui Rottend. sec. *dimitte* multi, vitiose. *tuasque h. o. d.* deest hemistichium sec. Hamb. a m. pr. *tuasque o. d.* Vratiss. —
 693. *e. nubibus* Goth. sec. — 694. *tremiscunt* fere omnes codd., ut alibi,
 v. ad III, 648. *fremiscunt* Hugon. — 695. *Mediceus* (a m. pr.) cum
 aliis, etiam binis Goth. et Erf., distinguunt et legunt: *A. terrarum; et
 campis* (Hugon. *et campo*) *ruit*. Male et jejune. Saltem, si sic distin-
 gnas, legendum: *et campi ruit aquore toto T. imber*. In Goth. alt. *aere*. —
 696. *T. imber aquis* Hamb. alter. *aquam* Reg., ita erit: *ruit aquam*, ut
 ruit active capiatur. cf. inf. ad VIII, 63, et hoc Masvic. exhibuit, obser-
 vante Burm., qui codd. auctoritati obtemperare maluit. Ita *imber turbi-
 dus aqua et nigerrimus d. austris* numerum suaviorem efficiunt. In Witt.
 distinctum erat: *terrarum, et campi ruit—imber, aqua densisque n. A.* —
 697. *Implenturque* Wall. *Implevitque* duo Burm. *semita* Heins. et hic
 prætulit; et sic Medic. aliique. vid. sup. ad III, 578. — 700. *Et Medic.*
 et Reg. — 702. *Mutabat* duo Burm. hic ut alibi. v. III, 581. *jaſſant*
 tert. Rottend. *duabus* codex Pierian. propius ad vulgarem rationem.
versus Goth. tert. *Siculifne resideret in arvis* ed. Ven. Cæterum distinctio-
 nem inter *Mutabat, versans* sustuli, ne ad orationem pedestrem res re-
 diret. *Mutabat versans* est pleniore ore pro *versabat*.

de hoc prodigio Æneas cogi-
 tare non poterat.

693—699. *sine more*, immo-
 dice. Satis illustrarunt VV.
 DD. v. c. Drakenb. ad Silium
 XII, 449. Mihi videtur ita
 reddidisse poëta obvium illud
 apud Aratum aliosque: ὁ νεῖκος
 TOM. II.

νεῖκος h. e. *ἀνέμους*. At Ser-
 vius: *sine exemplo* interpretatur,
 quem fere sequuntur alii. Mox
densis austris pro nimbis, quos
 austris agunt: hoc imbre desu-
 per implentur naves.

701. 702. Homericum
διὰ νύκτα μεγάνεζε. Mox
 41 *capesseret*

Oblitus fatorum, Italasne capefferet oras.
 Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
 Quem docuit, multaue insignem reddidit arte, 705
 Hæc responsa dabat, vel quæ portenderet ira
 Magna deum, vel quæ fatorum posceret ordo.
 Isque his Ænean solatus vocibus infit:

703. *Italos* Reg. *Italas* Sprot. Sed *Italas* pro *an I.* studiose dixit; ut l. 308 *hominesque ferens. capefferet* aliquot ap. Burm. *posceret* Ven.—
 704. Cum aliquot et hic ap. Heins. *Nautis* Gud. *nautes* Goth. tert.—
 706. *Hæc r. dabat.* Salebrosa oratio, sequente imprimis *Isque bis A.* Malim: *Hic* (Nautes) *responsa dabat*, dare solebat, super iis, quæ vel—
vel. Isque—ut jungatur: *Tum senior Nautes infit*: sed interjecta alia ratione, *Isque*, is inquam, subiectum est. Ita facile careas interpretum argutiis: Et est *hic* in qu. Moret. Emendationem nostram in contextum recepit Brunck. *portenderet* Sprot. *prætenderet* alter Hamb. *portenderat* Erf.—708. *Atque bis* video in vulgg. *Isque is* Bigot. *Janque bis* pr. Hamb. *Isque Ænean* Wall. *inquit* duo Burm. Totus versus de erat Hugon. a m. pr.

capefferet de consilio ac conatu.

704—708. Magni poetæ vim et indolem agnosce in hoc, quod rem, quam factam alius nude sine auctoritate et apparatione exposuisset, a consilio prudentis alicujus amici proficisci et ab Anchisæ umbra per somnum oblata Æneæ approbati facit; multo vero magis in eo, quod Nautæ persona utitur, cujus nomen non obscurum inter eos Trojanos fuit, a quibus Romanæ gentes originem repetebant. Fuit enim Nautia gens, apud quam Palladii cura remanserat, ortum ducens a Naute, vel Nautio, qui Minervæ Poliadis sacerdos Palladium secum Troja absportasse narrabatur. Res nota ex Dionys. Halic. VI, 69 (p.

393), et Servio ad h. l., qui Varronis de Familiis Trojanis libros excitat. Hinc *Pallas* Nauten h. l. *docuit*, ut sæpe ap. Homerum a diis artes edocti inducuntur. *unum*, quod plenius effertur: quem unum omnium maxime Pallas docuit. Nec novum hoc, quod Pallas vaticinandi artem impertitur. Habes exemplum in *Tiresia* ap. Callim. H. in Lav. P. 123 sqq. Igitur hic Nautes *responsa hæc dabat*, quæ mox exponit: *Nate dea*. Respondit autem et interpretando vaticinatus est ea, quæ vel ira deum portenderet vel fatorum ordo posceret, ostento hoc incensarum navium. Aut hæc est Pallas, quæ Nautæ subicere solebat ea, quæ is vaticinaretur. Hoc melius. Attamen in his aliquid duri

Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur;
 Quidquid erit: superanda omnis fortuna ferendo ess.
 Est tibi Dardanius divinæ stirpis Acestes:
 Hunc cape consiliis socium, et conjunge volentem;
 Huic trade, amissis superant qui navibus, et quos
 Pertæsum magni incepti rerumque tuarum est;
 Longævofque senes, ac fessas æquore matres, 715
 Et quidquid tecum invalidum metuensque pericli
 est,

Delige; et his habeant terris, sine, mœnia fessi:
 Urbem adpellabunt permisso nomine Acestam.

710. *ferenda* est Wall. est deest duobus Burm. et binis Goth. Sed talia notare infinita res est. — 711. *Est mihi* Goth. tert. — 712. *consiliis socium* pars codd. Pier. et Burm. Doctius tamen dictum *socius consiliis* videtur. *consiliis comitem* Oudart. — 714. *est* abest a multis. v. Burm. — 716. *est* abest et hic a tribus. — 717. *Delige* scribitur in multis etiam hic. *Delige* Wall. et deest Ven. et bis t. habeant sec. Rottend. *fessi* pr. Hamb. — 718. *adpellabunt* Gud. a m. pr. cum binis Goth. *permisso nomine* Rom. cum plerisque Pier., sed paucis ex Heinisiana. *permisso* tert. Rottend. Sed *permisso* Medic. cum cæteris, quatenus permissum Acesta, de suo nomine appellare novam urbem; ceteri a Trojanis, qui cum Ænea venerant,

dori esse, ad sensum facile est; itaque de v. 706. 707 cf. Var. Lect.

709—718. Adhibuit h. l. vatem poëta ex vetustiore more, quo vatum ac prophetarum ipsorumque deorum responsa non ubique futuros eventus prædicunt, verum plerumque monitis, hortatibus, consiliis continentur. Sane bene et sapienter monendo haud raro futuros consiliorum aut contrarios eventus ante oculos ponimus: idque si *indovideat*, magno cum spiritu ac motu

animi aliquis facit, non mirum si in prædictionem abiit. *superanda omnis fortuna ferendo* plenius quam *ferenda* est o. f. *divina stirpis*, nam Dardanus ex Jove natus et Electra Atlantis f. cf. sup. lib. III Excurs. VI, seu, quod forte præstat, quia mater cum ex Crimiso flumine susceperat. v. sup. 38. 39. 713. *superant qui amissis navibus* sunt quatuor crematarum navium copiar. 718. *Acesta*, nota urbs Egesta et Egesta, vulgo Segesta: quam poëta nunc ab Ænea, comiti-

Talibus incensus dictis senioris amici.
 Tum vero in curas animum diducitur omnis: 720
 Et Nox atra polum bigis subvecta tenebat.
 Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis.
 Anchisæ subito talis effundere voces:
 Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
 Care magis; nate, Iliacis exercite fati; 725
 Imperio Jovis huc venio: qui classibus ignem
 Depulit, et cœlo tandem miseratus ab alto est.
 Consiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes.
 Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,
 Defer in Italiam. Gens dura atque aspera cultu 730

rant, habitatam, v. loque ab Aenea conditam; qui invidendus olim in
 coloniis deducendis habebatur honos. Mox *Acesten* nonnulli vel ut Rom.
Acestem, minus bene. *Acesta*, unde Segesta facta, ut sup. v. 52 *Myceus*
 occurrebat. — 719. *accensus* aliquot Pier. et duo Heins. *incensus* Menag.
senioris Aceste Parrhaf. Nullus codex subjicit in fine est. Parum vero ex-
 polita junctura amborum versuum, qui se excipiunt. — 720. *animum*
d. græca ratione post Ge. Fabricium restituit Heins. ex suorum codd.
 parte, et Probo Grammat. Vulgo *animus*. Rom. Medic. cum ve-
 rustioribus aliis it. Erf. *animo*. Porro idem Rom. cum plerisque Pier.
 Heins. et Burm. *deducitur*, quod hic ferri possit; sed alterum v. *ἀνδρα*
πνεύματι melius repræsentat. *animum d. omnem* Hamburg. alter pro
 var. lect., quod Heinsio arridet, non mihi. — 721. *advecta* alter Hamb.
 a m. pr. Male. cf. Burm. — 722. *facies cælo* duo Burm. et Rom.
 cum uno Goth. et Erf. — 723. *A. et subito* Parrhaf. *voces e. tales*
 aliquot Pier. — 724. *quondam vita* alter Goth. *vita* Rom. — 726. *hic*
 Mentel. pr. *veni* pr. Rottend. — 727. *tandem cælo* aliquot Pier. et pi-
 Hamb. — 728. *nunc quæ* et mox p. *Nantes* alter Hamb. *vates* Montalb.,
 quod ferri possit; sed idem librarii lapsus supra notatus v. 704. — 729.
patet j. Gud. a m. pr. cum binis aliis, perpetuo lapsu. *Dat j. lectis*
juvenum Wall. — 730. *Difer* Franc. *borrida cultu* Parrhaf.

bus, quos in Sicilia relinqui-
 rat, in eam conscriptis, condi-
 tam narrat; v. mox v. 755
 sq.; nomine tamen non ab
 Aenea, sed ab Aceste, imposi-
 to, vid. Excurs. I ad h. lib.

De v. 721 sup. Excurs. ad lib.
 II, 8. 9. Poëtis Nox iter per
 cælum faciens media nocte
 culmen cæli tenet: ut sol me-
 dio die,

722—730. Quod non nisi
 Anchisæ

Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
Infernas adcede domos, et Averna per alta
Congressus pete, nate, meos. Non me in pia namque
Tartara habent, tristes umbræ; sed amœna piorum
Concilia Elysiumque colo. Huc casta Sibylla 735
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuum, et, quæ dentur mœnia,
disces.

Jamque vale. Torquet medios Nox humida cursus

731. *est* abest a Ven. et Goth. sec. *Ditis* Dorvill. *tamen ante Ditis* alter Hamb. — 732. *accende* Medic. a m. pr. — 733. *Amplexus* plerique Pier. et duo Heinf. *Complexus* un. Goth. sex Heinf. unus Burm. Duo alii *Complexus*. — 734. *tristes umbræ* bene Heinf. cum antiquissimis Pier. et suis. In Medic. a m. sec. *et* insertum; et sic plures: *tristesque*. Ita *umbræ* de locorum inferorum altera parte cum Spencio accipienda esset. Vulgg. *tristesque*. *sed am. colorum* pr. Hamb. a m. sec., an *locorum* voluit? — 736. *Nigrarum* ed. Junt. *pecudum cum* Ven. — 737. *Tu* g. Goth. tert. — 738. *currus* Serv. ad Æn. I, 108.

Anchisæ auctoritate inclinatur ad Nautæ suasionem amplectendam, id toti consilio condendæ coloniz Trojanæ auctoritatem ac dignitatem magnam conciliat. *facies est iudædos*, simulacrum. 726. *Διὸς δὲ τοῦ ἑγγυλῶς αἰμι*, Iliad. β, 27. u, 173. cf. sup. IV, 268. 730. *Gens dura*, vide inf. IX, 603 — 613.

731—737. Hujus ad inferos aditus prima semina jam lib. III, 441 sqq. in Heleni vaticinio jecerat; nunc paullo majore expectatione lectoris animum erigit. Dicas forte: quid tandem necesse fuit, ut Æneas ad loca infera, ut conveniret patrem, vocaretur, cum pater hoc ipso somnio ac viso monere et exponere ipsi omnia

illa in Elysio docenda potuisset. Causa in promptu est: nec in viso nocturno tam amplius rerum ordo recte exponi potuisset, et excidissent tum illa omnia, quibus liber VI de descensu ad inferos inter portiores et diviniore carminis partes haberi meruit. *Averna*, forte stagna, jam ibidem vidimus v. 442 pro lucu Averno; ut *Tartarus et Tartara*. cf. Serv. 735. v. inf. VI, 243 sq. 737. v. ibid. 756 sqq. *maria* ibid. 782.

738—745. Nox ad altissimum mediumque cæli culmen evecta jam declivi via fertur, conf. v. 721. De v. 739 v. ad Georg. I, 250. Sentit Umbra orientis solis primos accessus, diluculo subeunte. Rē ad

Et me saevus equis Oriens adflavit anhelis.
 Dixerat: et tenuis fugit, ceu fumus, in auras. 740
 Aeneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit,
 Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
 Hæc memorans cinerem et sopitos suscitât ignis;
 Pergameumque Larem, et canæ penetralia Vestæ,
 Farre pio et plena supplex veneratur acerra. 745
 Extemplo socios primumque arcessit Acesten,
 Et Jovis imperium et cari præcepta parentis
 Edocet, et quæ nunc animo sententia constet.

740. *tenuis* dubitat Burm., utrum ad *fumus* an ad *auras* referendum sit. Melius, *auras* *tenuis* accipere, tamquam magis poeticum. Sic Georg. IV, 499, ubi res liquida. — 741. Ordo est, ait Serv.: *Aeneas* deinde, *quo ruis?* cf. I, 195. III, 609. IV, 561. — 742. *Quo* Parrh. *Quid* multi Pier. et Burm. *te a nostris* duo Burm. et ed. Ven. *aut quisnam* mihi te c. Parrhaf. c. *ausert* Bigot. — 743. *cineres* tres Burm. *excitat* Ven. — 745. *supplex* plena Wall. — 746. *arcessit* male edd. ante Heinf. *arcessit* ed. D. Heinf. cum binis Goth. — 747. *clari* Bigot. — 748. *f. fergat* pr. Moret., ut IX, 191. I, 582., sed v. Heinf. sup. ad v. 486, ubi poetam in his variandæ orationis studiosum fuisse docet. Alibi est: *quæ sit sententia menti. Sedes sententia* VII, 611. IX, 220. XI, 551.

ad solennem Solis cursum et equos revocata, sentit equos Solis appropinquantés et jam-jam sibi imminentes afflare se. Circensis cursus frequens spectaculum, equus equum, cui imminebat, anhelitu et spuma urgens: conf. Iliad. ↓, 380. Georg. III, 111. *saevus*, qui lucis usum eripit Umbris, quas sub ortum diei ad inferos redire fas est. 740. Ut sup. II, 791 sq. *tenuisque recessit in auras*. In 743 rem exilem ornatefferri observa: interea ignem accendit. 744-745. Etiam hæc ornate: Penatibus ac

Vestæ mola falsa ac thure supplicat. *Larem* nonnulli de Anchisæ umbra accipiunt, quandoquidem patrum animæ pro Laribus habitæ sunt; sed hoc argute magis quam vere, et obstat: *Pergameum* L. Alii ipsam Vestam intelligunt; quod durum esse videtur. Malim de Penatibus accipere, qui pro Lare Trojæ omnino haberi, atque ita poetæ appellari poterant. cf. similem locum sup. III, 148 sq. 176. 177. Adde II, 293 sq. et ibi Excurs. *penetralia Vestæ* pro Vesta dixit, quæ intima ædium parte, vela-

Haud mora consiliis, nec jussa recusat Aescles.
 Transcribunt urbi matres, populumque volentem
 Deponunt, animos nil magnæ laudis agentes. 751
 Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt
 Robora navigiis; aptant remosque rudentisque;
 Exigui numero, sed bello vivida virtus.
 Interea Æneas urbem designat aratro, 755
 Sortitusque domos, hoc Ilium, et hæc loca Trojam

749. Nec m. conf. n. jura Wall. — 751. nec magnæ Dorvill. *agentes* Parrhaf. probante Heumanno; atqui hoc vulgare satis esset. Neque laus h. l. virtus est; sed gloria ex magna virtute et rebus gestis. cf. Buism. v. n. — 752. I. t. vocant Goth. pr. *ambessa* multi Pier. *ambessa* Rottend. test. ex gloss. *que* abest in Voss. alt. et Wall. — 753. *Robora navigiis* Sproet. Distinctionem post *navigiis* probat Servius. Alii Codd. haud dubie melius cum Heinio: *Robora: navigiis aptant r.* Nam *reponunt* est instaurare, *que* in fine abest a binis et a duob. Goth. — 754. *novant* pr. Moret. a m. pr. — 756. *Sortitur* alii. hoc exciderat Dorvill. et Parrhaf. hic Ilio et Franc. hoc Ilium, hæc vel hoc Ilium; hæc alii, etiam ap. Pier. Trojam Heinio. ex melioribus, elegantius, quam vulgo alii: Troja.

ta et ab hominum adpectu intacta, servabatur. Æneam itaque cogita ad hoc ædium penetrale conversum sacra fecisse. *cana Vesta*, vel propter antiquam religionem, ut I, 292 *cana Fides*, vel quod e senioribus diis, qui jam ante Jovis pueri regnum cælum tenuerunt, una est. Res ex theogoniis nota. Quod poëta thuris usum heroicis temporibus tribuit, in eo suis magis temporibus quam rei veritati obtemperat. *Iliaci temporibus*, notum est ex Plinio, nec thure supplicabatur. conf. Cerda.

750. 751. Ornati versus dilectu verborum. *Transcribere Romani*, ait Servius, *moris verbum est: transcripti enim in colo-*

nias ducuntur. Potius ita dicendum: qui deducendi, ex vetere in novam civitatem transcribuntur. Iidem in coloniam adscribi dicti sunt. *Deponunt* signate, ut inutile onus. Illa vero egregia plane: *animos nil magnæ laudis agentes*, non desiderantes aut appetentes, non gloriæ cupidos, sed ingloriæ cupidos, sed ingloria et obscura vita contentos.

752—754. *reponunt* h. l. renovant, cum integris permittant. *sed bello v. v.* vim orationi addit inversio, *sed tales quibus sit v. v. virt. ad bellum.*

755. 756. Cf. I, 425. Æneas sortito distribuit locum ædibus futuris. *hoc Ilium et hæc loca Trojam*, recordatione et representatione ad animum veteris

628 P. VIRGILII MARONIS

Esse jubet: Gaudet regno Trojanus Acestes,
Indicitque forum, et patribus dat jura vocatis.
Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliæ, tumuloque sacerdos 760
Ac lucus late sacer additur Anchiseo.
Jamque dies epulata novem gens omnis, et aris
Factus honos: placidi straverunt æquora venti,
Creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per litora fletus;
Complexi inter se noctemque diemque morantur.

759. Tum vindicavit Pier. vicino Wall. Erycina Menag. pr. in Sittore Comment. Cruqu. ad Horat. I Od. 2.—760. Fundantur Dorvill. Iliada Parrhas.—761. Ac ab Heinsio revocatum e codd., alii Et, tres At. Parrhas. late lucus s. Cum Brunckio revocavi Anchiseo: est Ἀγκίστιον. Male in recentioribus etiam Heins. Anchiseo scriptum.—763. tenuerunt Vratill.—766. Complexique Franc.

veteris Trojæ, cum novam coloniam conderet, hanc pro Ilio et Troja esse vult. v. Excurs. I.

757-758. regno, nova regni sui accessione, nova urbe. indicit forum. Servius: tempus et locum designat agendorum negotiorum, qui conventus vocatur. Cetera minus bene de convocato novo senatu: sed forum cum senatu junctum haud dubie ad judicia spectat. Aeneas judicia constituit, rem judiciariam describit, et patribus vocatis, senatu lecto atque convocato, dat jura, ad Senatuum fert de novis legibus scribendis. sup. I, 426 Jura magistratuumque legunt sanctumque senatum; qui versus forte ex hoc nostro coaluit. Minus bene Servius.

759-761. Veneris in Eryce

monte supra Drepanum templum nobilissimum ad Trojanos conditores refertur. cf. Excurs. II ad h. l. Anchisæ autem, tamquam heroi, Flaminem cum sacro luco constituit. tumulo Anchiseo: qui consecratus pro fano est. τὸ Ἀγκίστιον. lucus est τὸ τίπτερον. Idaliæ v. I, 693.

762-764. Intellige, consecrando Anchisæ facello per novem dies fuisse sacra facta: aris factus honos. Sup. v. 64 et 104 luctu per novem dies continuato, nono die fiebant sacra et ludi. Ita et apud Romanos novemdiale sacrum duplici modo dictum esse videtur, aliter in prodigiis procurandis, quod factum per novem dies, aliter in funere, nono die. Cæterum inferiarum ritum ab Aeneæ

Ipsæ jam matres, ipsi, quibus aspera quondam
 Visa maris facies, et non tolerabile nomen,
 Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
 Quos bonus Æneas dictis solatur amicis, 770
 Et consanguineo lacrimans commendat Acestæ.
 Tris Eryci vitulos, et Tempestatibus agnam,

767. *Ipsæ j. m. ipsæ, g.* quatuor Burm., et sic ap. Nonium. — 768. *numen*. Adeo fluctuat criticorum opera in multis, ut, quod alter reposuit, alter rejiciat, rejectum alius reducat. Quo ipso apparet, nihil magis improbandum esse quam temerariam lectionis mutationem. Vulgo editum est *numen*: quod explicationem commodam non habet. Heinf. e Nonio et Medic. a m. pr. reposuerat *numen*. Verendum quidem est, ut hæc lectio ad epicam dignitatem adspiret; sensum tamen habet expeditum; mare, cujus antea ne nomen quidem ferre poterant, mare adpectu et dictu intolerabile visum. Nec quicquam melius suppeditant membranae. Nam quod in utroque Hamb. adscriptum pro var. lect. vel *lumen*, perperam factum. Romanus: *non t. caelum*; sic et Parrhaf., quod per se bonum sensum habet, modo memineris caelum esse tempestatem, cujus, puto, navigantium plurimum interest, hoc tamen loco id non quaerebatur. Burm. revocavit *numen*, quod ferrem, modo explicationem ille subjecisset. Videtur sane lectio: *numen*, aliquid reconditi habere; siue tamen ad Neptunum ac deos marinos trahi velis, siue ad fata, vaticiniis et auguriis monstrata, et ad fortunam, statum, conditionem per illa destinata, referas (uti v. c. III, 363 *cuncti susserunt numine divi*; jam autem supra fata accusant, tamquam dura et crudelia); neutrum cum loci sententia comparatum satis idoneum esse comperies. Cum itaque versemur in voce tot librariorum ludibriis obnoxia, *numen*, *numan*, *lumen*, Heinsum deferere nolui, quem et Bruck. recte sequutus est, reduxique adeo *numen*. — 769. *amissus* Ven. *proferre* Sprot. — 770. *assatus a. tert.* Rottend. a. m. sec. — 771. *lacrimis* Menag. pr. *Acisti* sec. Rottend. — 772. *ag-* nos Medic.

Æneæ parentali sacro repetierunt vulgo Romani, ut intelligas ex Ovid. Fast. II, 543 sq. *creber* primitiva vi, increlcens. *Crebescunt optatae auræ* sup. III, 530. Ad totum locum confert Valer. Flaccum lib. I, 312 sqq. Pomponius.

767—769. Egredie ad humani animi levitatem et instantiam! *numen* ut ne au-

Tom. II.

ditu quidem tolerabile esset. vid. Var. Lect. Mox *lacrimans* bene ex persona pii Æneæ. *Consanguineus* autem est ejusdem gentis. cf. Burm.

772. *Eryci* tamquam heroi v. sup. 392. 402. 412 sqq. et Exc. II. *Tempestatibus*. Nota res vel ex Horat. Epod. 10 extr. conf. Cerda h. I. et sup. III, 120 *Nigram Hiemi pecudem*,
 4 K

Cædere deinde iubet, solvique ex ordine funem.
 Ipse, caput tonsæ foliis evinctus olivæ,
 Stans procul in prora pateram tenet, extaque falfos
 Porricit in fluctus, ac vina liquentiâ fundit. 776
 Prosequitur surgens a puppi ventus euntis.
 Certatim focii feriunt mare, et æquora verrunt.

At Venus interea Neptunum exercita curis

773. Cædi Parrhaf., sed vid. Burm. *solvitque* Bigot. cum Goth. tert. funem bene cum Pier. recepit Heinf. ex codd. Vulgo *funes*, minus docte. — 774. *tonsat* Franc. — 775. *Trans procul* Longobard. Pierii. in *proram* alii ap. eundem, et Sprot. Tandem codicum pars ap. Pier. Heinf. Burm. cum pr. Goth. *Stans celsa in puppi*. Hoc defendas ex Apollonii loco, in notis laudato, ubi *ναῦα σφύμνις* victima mactatur; et in puppi alias tutela erat; et similiter sacrum diis marinis fit sup. III, 527. add. Hymn. in Diosc. (XXXI) 10. Sed Burmannus ex hoc aliisque locis repetitum id ipsum esse censet; secundum Heinfsianam observationem de studio Virgiliano talia variandi. v. ad Ecl. V, 37. sup. ad v. 486. *pateras* ed. Ven. — 776. *Projicit* vel *Proicit* fere codd.; defendit hoc et h. l. Benedicinus. cf. ad v. 238. *jam vina* Wall. *liquantia* Hamb. sec. — 777. Hunc versum sequenti subijciunt Mentel. et Gud. — 778. *æquora* Exc. Burm. *vertunt* Rottend. sec. Goth. sec., ut alibi quoque.

dem, Zephyris felicibus albam mactat. 773. *λόσασθαι τὰ νείκωτα* v. c. Orphic. 1239 et al. cf. sup. III, 639. 667. *ex ordine*, simpliciter pro deinceps, *κατάξῆς, ἰσῆξῆς*. Georg. III, 341 *Sæpe diem noctemque et totum ex ordine mensem Passitur*. cf. Georg. IV, 507, et inf. VII, 139, ut priore re expedita continuo ad alteram progressi sint. Certe viri docti subtilitate in *ἰμωχῆς* interpretando hic nil profeceris. Etiam Serviana ratio nimis docta, *Jubet cædere ex ordine, id est, rite peragi sacrificium*.

774—778. Sollennis sacrificandi mos pro secunda navigatione. conf. Cerda. Præviit Apollon. IV, 1595 sqq.

tonsæ olivæ, ut *tonsæ corona* sup. 556, ornat epitheton; nam, dum corona fit, oleæ frondes decerpi, eamque tonderi necesse est. Servius et hic nimia cum subtilitate *contam, minutis frondibus*, interpretatur. Salmasius diversos vocis usus miscet, ut solet. Cur tamen *oleagineam* coronam poëta nunc memoret, non exputo. Quod stat in prora (forte quia sub discessum e portu, cum alias in puppi sacra fiant), et totum sacri ritum ex h. l. tenebis: est enim classicus in hoc sacrorum more. *Porricit*, cf. sup. v. 238, vocab. sacrum ac proprium.

779 sqq. Quod in historica narratione simpliciter extuleris:

Adloquitur, talisque effundit pectore questus: 780
 Junonis gravis ira, nec exsaturabile pectus,
 Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis:
 Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
 Nec Jovis imperio fatifve infracta quiescit.
 Non media de gente Phrygum exedisse nefandis 785
 Urbem odiis fatis est, nec pœnam traxe per omnem
 Reliquias: Trojæ cineres atque ossa peremtæ

780. *effudit* tres Burm. *p. voces* Zulich. cum Goth. sec., facili lapsu.
 —781. *nec exsaturabile* Heinf. reposuit ex Medic. cæterisque omnibus,
 etiam Pierianis, qui vel *nec* vel *neque* *exf.*, uno Montalb. excepto, exhibent.
nec insaturabile Ven. vulgg et *inexsaturabile*. Displicet vero *pectus* post *pec-*
tore. Jo. Schrader. conj. *numen*. —782. *ad omnes* expressum in Servio.
 —784. *fatifque* Rom. Medic. cum aliis, et sic majorem vim inesse Pie-
 rius censebat. *fatifque inivicta* pr. Mentel. pro var. lect. —785. *excidisse*
 fragm. Vatic. cum pr. Moret. a m. sec. et pr. Rottend. ac Parrh.; hoc
 forte magis placet, quia potentius. Alterum tamen librorum auctoritas
 defendit; habendumque adeo voc. exquisitius. —786. *nec p. traxe per o*.
 Hanc ex Rom. et aliquot aliis codd. firmatam a Pierio et Ge. Fabricio
 lectionem Heinsius merito retinuit. Vulgo *traxisse*, ut in Mediceo quo-
 que a pr. m. Cumque ita versus laboraret, *nec* omisum; alii in alium
 locum adscripserunt; Parrhaf. omisit *est*; duo etiam *traxisse*, nova cor-
 ruptela. *nec p. excidisse* Sprot. *rexisse* Puget. Cæterum scribitur *traxe*,
traxse, *trasse*; fragm. Vatic. *traxere*, et obdueto *re* superfic. *isse*. Inter
 edd., Aldd. pr. *trasse* habebant; cum Egnat. inductum *traxisse* a Nauge-
 rio. Porro *per omnes* R. Gud. et Menag. pr. Erf. —787. *parenta* duo
 Burm. *parantum* qu. Moret.

ris: secundo vento Cumas de-
 feruntur Trojani: id nunc poë-
 ta inde ad f. libri ornat deo-
 rum interventibus ac consiliis;
 quibus tempus hoc tanto magis
 nunc indigebat, quo minus
 alias intelligi potuisset, cur Ju-
 no nullam novam nunc moram
 accessui in Italiam injiceret.
 780—784. *effundit p. q.* En-
 niana formula. cf. Cerda. Ad
 781 comparant Callim. in Del.
 106 sqq. 221, nescio quam
 bene. Junctura durior seqq.

vers., in pedestri oratione vix
 tolerabilis, epicam gravitatem
 habet. 783. *pietas* sc. *Æneæ*
 in illa placanda, v. c. sup. III,
 547. *fatifve infracta quiescit*,
 ornatè pro, infringitur, flecti-
 tur, cum videat, fata a se in-
 terverti non posse. cf. XII,
 793 sqq.

785—788. *urbem media de*
gente Phrygum, media ex Troa-
 de, *exedisse*, consecisse, perdi-
 disse, excidisse; nihil amplius.
 Argutantur Serv. et Cerda.

Insequitur. Causas tanti sciat illa furoris.
 Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis,
 Quam molem subito excierit. Maria omnia cœlo
 Miscuit, Æoliis nequidquam freta procellis, 791
 In regnis hoc ausa tuis.¹
 Per scelus ecce etiam Trojanis matribus actis
 Exussit fœde puppis; et classe subegit
 Amissa socios ignotæ linquere terræ. 795

788. *ciet* Zulich. pro var. *lect.*, *sit an* Hugen. *furoris* Medic. a m. pr.
 —789. *testis* L. *tu nuper* Ven. —790. *Quam subito molem exc.* Oblong.
 Pier. *Quam m. exc. subito* alii Pier. *excierit* Rom. *excierint subito* Ven. —
 791. *nequidquam* fragm. Vatic. —792. *hec tres* Burm. cum Goth. sec.
hoc causa alter Menag. Forte, ait Burm., pro *hec' ausa*. Quid tamen
 sollennius, quam librariorum tali sonorum geminatione peccare? —793.
Per scelus Pier. et Heinf. e melioribus. adde fragm. Vatic. et cod. Vatic.
 laudatum Benedicto. Vulgo: *Pro scelus* t' variatione et alibi obvia. v.
 Heinf. ad Ovid. Ep. X, 6. Sed *Per scelus Exussit* qui jungunt, non vident
 duriter dici: *matribus actis* simpliciter, pro *in furorem actis*. Malim: *Per*
scelus actis, uti *per omne nefas* aliqua rursus dicitur. In Goth. sec. *In scelus*.
 —794. *Exussit* aliquot Burm. cum Medic. a m. pr. et Gud. a m. pr.
f. novus Sprot. *peregit* alter Menag. —795. *A. hos socios* Sprot. a m. sec.
ignota l. *terra* Medic. Gud. a m. pr. et Mentel. pr. cum Rom. et parte
 Pier. librorum. Minus bene, et ex vulgari ratione.

Cur vero *mediam gentem*, vul-
 gus h. l. ac vilem plebem in-
 terpretetur Burm., non asse-
 quor. *Reliquias*, Trojanos ur-
 be capta superstitēs, traxe per
 omnes *parnas*, omnibus calami-
 tatibus ac malis versasse, jac-
 tasse; ut duci, agi, per ulti-
 ma, per cuncta supplicia dici-
 tur. *Troja cineres atque ossa*
peremta Insequitur graviter dic-
 tum; classis vero conflagratio-
 nem maxime respicit. 788.
causas cf. sup. I, 8 sqq. X, 62
 sqq. 89 sq. XII, 791 sqq. cf.
 Excurs. I^o ad lib. I et Excurs.
 II ad lib. XII.

789—792. v. sup. I, 50 sqq.
molem h. e. tempestatem, et,
miscuit v. ibid. v. 133. 134.
Jam cœlum terramque etc. in
regnis tuis vid. ibid. 138 sq.
 793—795. *Per scelus actis*
matribus Tr. in scelus, pro
 vulg. ad scelus adactis. v. V.
 L. *ignota* simpl. in aliena ter-
 ra respectu Italiæ, quo tende-
 bant. Mox *Laurens* T. doctē,
 qui Laurentinos agros, adeoque
 veteres Laurentes attingit; et
 797 *dare vela tibi per undas*,
 novum hoc; *dantur* proprie
vela ventis; nunc ea Neptuno
 quasi creduntur; aut tibi est
 græco

Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis, 800
Unde genus ducis. Merui quoque; sæpe furores
Compressi et rabiem tantam coelique marisque.
Nec minor in terris, Xanthum Simoëntaque testor,
Æneæ mihi cura tui. Quum Troïa Achilles
Exanimata sequens inpingeret agmina muris, 805
Millia multa daret leto, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
In mare se Xanthus: Pelidæ tunc ego forti

797. *sibi* alt. Hamb., nullus *tuas*: quod quantum malim lectum! *Lau-*
ventum Wall. *tingere*, crasa ad, Dorvill., et sic a m. pr. fragm. Vatic.
—798. *Sic c.* rogo Erfi. a m. pr. *dent* ab Hugon. *dent* mihi Hugon. et Zin-
lich. nimis Bigot. m. *fata* Walla a m. pr. v. Burm.—799. *Cum* pr.
Moret. hoc Witt. addidit Ven. *cassidit* atque alter Hamb.—801. *metui*
Hortens. legebat. v. Burm.—803. *minus* Sprot. *Sanctum* fragm. Vatic.
at mox Xanthus.—804. *Troica* al. et hic.—805. *immitteret* fragm. Vati-
c. et aliquot Pier., ex interprete. *mura* ed. Ven.—806. *darent* Rom.,
male.—807. *revolvere* duo Burm. cum Medic. Pierii. *viam* qus ev. p.
Augustini. de Grammat. ap. Burm. Iliad. p. 219 Xanthus αἰ εἰ πρὸ νόμα-
τος προχέουσι βίαι ἐπὶ ἀλὰ δῖος Στυγίου ποταμοῦ κείνους. *pessim* multi, vitiosus. *pessim*
Ven.—808. *In m. jam* X. Montalb.

800.—802. Fas omnino est,
te confidere, mare iri placatum
et tranquillum. Venerem ma-
ri ortam, *Πορτίαν*, *Ἀσπιδομήνην*,
quis nescit? Fabula est ex co-
mogoniis veterum servata, sed
a sequioribus miros in modos
interpretatione variata. *scpx.*
Atqui semel, inquis, tantum

803—811. Respicit Iliad. v. pugnam Achillis cum Ænea v. 79 sqq., quem subducit victoris manibus Neptunus v. 290 sqq. Mox et Hectore ab Apolline evocato cades et fuga

Trojano-

Congressum Ænean, nec Dis nec viribus æquis,
Nube cava rapui: cuperem quum vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ. 811
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle
timorem.

Tutus, quos optas, portus adcedet Averni.
Unus erit tantum, amissum quem gurgite quæret;

810. *rapui* lectio est Medic. et alior. Heins. et Pier. At *eripui* Rom. cum altera familia; et *ripui* superaddita e fragm. Vatic. Sed alterum doctius pro poeta. c. cum *evertere* Gud. et Wall. *cuperem* convertere Franc. *cuperent* cum fragm. Vatic. ab uno Menag. pr.—811. *peritura* fragm. Vatic. Medic. a m. pr. et Dorvill., proclivi lapsu. Sed alterum sollenne. Laudat Burm. not. ad Ovid. XI Met. 215.—812. *reflat* aliquot Pier. cum Erf. *præstat* tres Burm., ut alibi eadem varietas. *mibi persta* Goth. pr. *timorem* invexit Heins. ex Medic. et binis aliis; accedunt Franc. recens et jejunus codex, ed. Ven. et, ut nunc video, fragm. Vatic. At Romanus et cæteri, cum tribus Goth. et edd. vulgg., *timores*, quod mireris loco dejectum. Noli tamen iterum novare.—813. *Tutos* sec. Rottend. *Tutus equos* Dorvill. *accedit* Rottend. pr. a m. pr.; hoc idem in Medic. extare, Spencius testatur et firmat: Foggin. edidit *accedet*. Cæterum mirum Servii acumen: "*Portus accedet*. Hic distinguendum, ne sit contrarium Veneris petitioni, quæ ait: *liceat L. accedere Tybrim*." Arguitur quoque Spencius, qui Veneris precibus, ut ad Latium accedat (v. 797), non satis convenire queritur accessum ad Cumas.—814. *U. e. tamen* a. Ven. et ed. Ven. 1472, non male, meo iudicio. Heins. conj. *Unus erit*, tanto a. g. g. *quæret*, parum feliciter. *quæret* jam dudum ante Pier. et Henricopetri a Venetis, inde a Nangerio, qui sic emendavit, editum est. Vulgo præter Menag. alt. et Ven., quos Burm. laudat, omnes codd. *quæret*, ut non ad Æneam, sed ad Venerem referatur.

Trojanorum sit versus urbem, parte fugientium in Scamandrum seu Xanthum acta; unde pugna Achillis cum ipso Scamandro Iliad. φ. *impingeret* a. m. forte ex *ἰμπερὶσσαι*. Imitatur locum Stat. VII, 28. conf. Iliad. φ. 294. 295. *gemenique repleti Amnes* etc. v. Iliad. φ. 719q. 21819q. *amnes*, nam Xantho auxilia aquarum tulit Simois ibid. v. 30719q. *nube cava* v. Iliad. ν. 32019q. *cu-*

perem cum etc. cum tamen Trojanos exofus essem; ut fuit Neptunus inter infesta Trojæ numina. v. ibid. 34 et 31319q. (cf. Æn. II, 61019q.). Causam iræ enarrat idem φ. 44619q., unde h. l. *perjuræ*, a perjuro Laomedonte, mercede ob muros exstructos ab eo exacta.

812—815. *portus Averni*, Cumas, lib. VI, 2, adeoque Italiam. *Unus*, Palinurus; cf.

Unum pro multis dabitur caput. 815
 His ubi læta deæ permulsi pectora dictis:
 Jungit equos auro genitor, spumantiaque addit
 Frena feris, manibusque omnis effundit habenas.
 Cæruleo per summa levis volat æquora curru.
 Subsidunt undæ, tumidumque sub axe tonanti 820
 Sternitur æquor aquis: fugiunt vasto æthere nimbi.
 Tum variæ comitum facies; inmania cete,

817. *auro* omnes scripti Pier. et Heins., nisi quod in Hamburg. pr. vulgatum voc. *curru* pro div. lect. adscriptum, et in Ven. recentissimo legatur, *f. e. genitor curru*. Laudat quoque *curru* Burm. ex Witt. et nos ex Goth. pr. Sed facile intelligitur *curru* esse interpretamentum *auro*, h. e. currus aurei. *Aurum* pro eo dici, quod ex auro factum est, Heins. copiosius quam velis adstruit; desiderat tamen Burm. exemplum, quo *jungere auro* recte dici probetur. Nihil vidi subtilius; quasi *jungi auro* eum offendere debeat, qui *legi auro* VII, 279, *nodari in aurum* IV, 138, *armari auro* III, 517, *Xquon d' auro idem auro* Xxi et similia probaverit. Idem vir doctiss. *Fingit equos auro* (quod non Latinum est; nam equum fingit magister domando ac docendo), vel *equos auro*, ut *abiete puppes* accipit. Sed et ipse Heinsius, cum a Beda *f. e. auri* laudatum sit, in hoc inclinabat, ut *auris equi* intelligeretur. Nemo nostrum est, qui non interdum in tales tricas incidat, quas sibi ipse induit. — 818. *loris* pro *feris* Exc. Burm. que aberat a Reg. *perfundis* Parrhaf. — 819. *Cæruleum* Medic., sed a m. pr. *æquora* Goth. pr. *casu* Hugen. et Erf. — 820. *tumidumque* Menag. pr. *sonanti* quatuor Burm. cum Goth. sec, at hoc minus poeticum. Nec argutandum in eo, quod in aquis rotarum strepitum nemo exaudiat; est proprium ac perpetuum epitheton rotarum. *tonantis* Hugen. — 821. *equis* Sprot. et Medic. a m. pr. Idem a m. sec. *fugiantque ex æthere n.*

cf. mox v. 833 sq., quod epifodum nunc præstruit! idem *unum caput* v. 84. Male Serv. hoc ad Misenum refert; qui nec in navigatione periit, sed accessu jam ad Cumanum littus facto.

816 sqq. Qui sequitur locus, ex ornatissimis est, exemplo haud dubie in priore parte Homeri, Iliad. v. 123 sqq., qui tamen plus sublimitatis habet, in cæteris alterius Græci

poëtæ, expressus. Omnino hoc poëtis solenne, deos marinos inducere monstris marinis alludentibus circumdatos navigantibus conspectos. *auro* iugo aureo. v. Var. Lect. *feris* pro *equis*. v. II, 51. ad v. 819 sq. cf. sup. I, 147. 154 sqq. v. 822. *Tum variæ comitum facies*, exquisitius quam comites varia facie et adpectu; nam *cete*, bellæ marinæ, in comitatu Neptuni aliorumque deorum

Et senior Glauci chorus, Inousque Palæmon,
 Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
 Læva tenent Thetis, et Melite, Panopeaque virgo,
 Nefæe, Spioque, Thaliaque Cymodoceque. 826
 Hic patris Æneæ suspensam blanda vicissim
 Gaudia pertentant mentem: jubet ociosus omnis
 Adtolli malos, intendi brachia velis.

823. *Glaucique* alter Hamb. *Ionius* Rom. male, al. *Inoius*. Γλαύκιος χορός, Ἰνώϊς τε Παλαίμων.—825. *tenet* Medic. cum multis al. At melius *tenent* Roman. *Milite* Rom. et Medic., male; est Μίλιον. *Panopeia* v. duo Burm. et hic; at est Πανόριον. cf. sup. 240.—826. *Niseque*, *Nisseque*, *Niste*, *Niste*, *Nisse*, *Niste*, *Nisse* *Espioque*, *Nise* *Espioque*—*Theologus*—*Chimioque*, aberrat. Versus conversus e gr. Νηαίν Σπριώ τε, Θάλια τε Κυμοδόκη τε. Idem jam Ge. IV, 338 lectus.—828. *prætentant* alter Hamb.—829. *intendi* in b. Medic. a m. pr., quod Heinsius non esse de

deorum marinorum; Proteo quidem pro armentis ea pascen- te Odyss. γ, 448 sqq. Georg. IV, 430 sq. 823. 824. Deos marinos omnino designat, quorum principes *Glaucus* ac *Phorcus* cum *Meliceria*. conf. sup. v. 240, et Georg. I, 437. *Glauci chorus*, ut *Phorci chorus* sup. v. 240 et ap. Plin. H. N. XXXVI, 4, f. 7, qui hunc locum animo habuisse videtur, a Scopis factus marmore in æde Neptuni: *Neptunus ipse et Thetis atque Achilles, Nereides supra Delphinos et cete et hippocampus sedentes item Tritones chorusque Phorci et pristes, ac multa alia marina; omnia ejusdem manus, præclarum opus etiam si totius vitæ fuisset. senior*, ut omnes omnino dii marini, quod docent theogonia, a philosophicis primum rationibus ductæ, quibus rerum origo ab aqua petebatur. *Inus Palæmon* Me-

licerta Inus f. v. Georg. I, 437. *Phorci exercitus*; deos marinos intelligo, propter laudatum modo v. 240 hujus libri. Alioqui ad Phocas et belluas marinas referam. v. Val. Fl. III, 727. 825. 826. cf. Georg. IV, 338 sqq., unde v. 826 huc translatus. *Melite* apud Homer. Iliad. σ, 42 et Hesiod. Theog. 246 inter Nereides occurrit. De *Panope* cf. sup. ad v. 240. Forte in hoc deorum marinorum recensu Maronis doctrinam Æschyli Γλαύκος Πόντιος instruxerat. Ipsum autem Phantasma deorum marinorum et monstrorum circa navem ludentium petitum est ex Apollon. IV, 930 sqq., ubi navem e Plancus liberat Thetis cum Nereidibus.

827—839. Potest obscurum esse, cum v. 777. 778 jam vento secundo navigaverint, quid nunc novæ rei consequutum

Una omnes fecere pedem; pariterque finistros 830
Nunc dextros solvere sinus; una ardua torquent
Cornua, detorquentque. Ferunt sua flamina
classem.

de nihilo putabat: ita enim solere in abundare. Laudat: *meditari in prælia, inferri in hostem* etc. Sed, ut hæc locum haberent, deberet a poeta scriptum esse: *vela intendi in brachia*. Porro Dorvill. *extendi br.* Romanus: *br. remis*, cum Oudart. Sed manifesto librarii errore; forte ex v. 136. —830. *omnis Rom.* —831. *f. manus Goth. tert. a m. pr.* —832. *flumina ambo Menag.* cf. mox v. 843.

tum sit, inprimis cum Neptuni per mare invectione tranquillum mare et serenum cælum effecisse narrata sit v. 820. 821. Nihil puto aliud v. 829 sqq. declarari, quam in summa maris cælique tranquillitate ventum jam ante secundum increbuisse, eoque facto nunc solis velis navigasse Trojanos, remisque otium fecisse. Itaque in omnibus navibus nunc mali attolluntur, vela intenduntur. *intendi brachia velis*, de antennis agi vel ex Val. Flacci imitatione lib. I, 126 constat; et duplicem poetæ esse in his verbis structuram: *vela intendere antennis*, et, *antennas intendere velis*, satis notum est; ut nolim hic turbas factas. 830. *Una omnes fecere pedem*. Copiosis virorum doctorum ad h. l., inprimis Guellii, et ad Catullum, Lucretium et al. disputationibus agitata dictio. Nunc vulgaris est illa observatio et satis constat, *pedes* et Gr. *πόδες* nautis dictos funes, quibus inferiores veli anguli, forte et ipsi interdum *podum* nomine declarati, puppim versus adducuntur; et vento quidem secundo a puppi

TOM. II.

spirante, ad utrumque latus adducti, vela ad ventum excipiendum expandunt, ut *utroque pede* currere diceretur navis; sic et ap. Apollon. II, 932 velum *is πόδες ἀμφοτέρωθεν* intenditur; sin ventus, etsi secundus, obliquus tamen esset, vel modo a dextra modo a sinistra spiraret, *uno pede* seu fune intento, angulum veli inferiorem modo ab hac modo ab illa parte explicant. v. Catull. IV, 21. Plin. II, 47 f. 48. *Facere autem pedem*, ut *facere vela*, expedit, parare. Fundus rei in Homero Odys. x, 32 *ἄνι πόδες* *πόδες* *ἑνὸς ἑκάστου* quem de velis accipiendum esse vix dubites, cum Æoli beneficio naviget; vide ibi v. 25 sqq. Hoc loco ventum variante impetu oblique incidisse, illa declarant, quæ declarandi causa adjecta: *pariterque*, nunc *sinistros*, nunc *dextros solvere*, et intenderunt, *sinus* velorum; quod dum faciunt, etiam antennæ inflecti necesse est: *una ardua torquent Cornua detorquentque*. Sic venti sui, h. e. secundi, ferunt classem; donec sub noctem recte a puppi flare incipiunt, sec. v.

4 L

844

Princeps ante omnis densum Palinurus agebat
 Agmen: ad hunc alii cursum contendere iussi.
 Jamque fere mediam cœli Nox humida metam 835
 Contigerat; placida laxarant membra quiete
 Sub remis fusi per dura sedilia nautæ:
 Quum levis ætheriis delapsus Somnus ab astris
 Aëra dimovit tenebrosum, et dispulit umbras,
 Te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans 840
 Infonti; puppique deus confedit in alta,
 Phorbanti similis; funditque has ore loquelas:
 Iaside Palinure, ferunt ipsa æquora classẽ;

834. *adhuc* Goth. pr. et Hamb. pr. a m. sec. *curfu c.* Oudart. et ed. pr. *cursum deducere* Hugon. et Zulich. — 836. *laxarant* Heinf. cum melioribus post Pier. retinuit, alii *laxabant*; et sic Ald. pr., at a Naugerio mutatum in *laxarant* ed. 1514. Dorvill. *laxabat*, ed. Ven. *lassarant*, Zulich. *rex laxat*. Porro alter Hamb. a m. sec. *placidi. l. m. quieti*, et Bigot. *placida—quieti*. — 837. *fessi* Dorvill. *dira* Ven. — 838. *dilapsus* et hic aliquot. *demissus* Wall. — 839. *demovit* Zulich. *dimofit* Sprot. Mox *d. auras* pr. Hamb. pro var. lect. — 840. *tristia somnia* alii cum præstantiss. Mediceo, quod ab Heinio in *somnia tristia* mutatum nolim, cum et minus suave sit auri et codicis Romani lectio ea sit; Heinio vero Medicæ exemplar sequi maluerit. — 842. *Forbantis* aliquot Pier. *fundit* Heinf. post Pier. cum melioribus. Alii *fudit*. Tum *querelas* Bigot. *voca querelas* Dorvill. et Goth. tert. — 843. *f. sua flamina* Colot. et Medic., hic quidem jam correctoris manu notatus. Repetitur ex v. 832. *puppen* Ven.

844. *Æquatæ spirant auras*. 833. De *Palinuro* lasi f. memorat, quippe in fabulis Italicis nobili. v. Excurs. VII. *agmen*, ut poëta, de classe, quam ducit Palinurus. Mox v. 835. Noctem deam curru vectam cogita. v. Excurs. II. ad lib. II. *meta*, pro summa, celsissima parte, in vertice cæ-

li. 838 sq. Somnus opprimit gubernatorem Palinurum: hoc ut poëta ornavit. vid. Excurs. VIII.

840—846. *tristia somnia*, manifeste pro somno; quod notandum propter alia loca. *Phorbantem* forte ex Iliad. ̑. 490 petiit poëta. De cæteris v. Excurs. VIII. 844. 845. *Æquatæ*

Æquatæ spirant auræ : datur hora quieti :
 Pone caput, fessosque oculos furare labori. 845
 Ipse ego paullisper pro te tua munera inibo.
 Cui vix adtollens Palinurus lumina fatur :
 Mene salis placidi voltum fluctusque quietos
 Ignorare jubes ? mene huic confidere monstro ?
 Ænean credam quid enim fallacibus austris, 850
 Et cœli toties deceptus fraude sereni ?

845. *supari* Zulich. pro var. le&. — 846. *tua munus* Goth. sec. et Erf.
 — 848. *Mene maris* Goth. sec. *placidum voltum* aliquot Pier. *vultus*
 alter Hamb. et Exc. Burm. — 849. *I. vultu* Zulich. pro div. le&. Hunc
 et seqq. duo versus Acron Ge. Fabricii ad Horat. l. 5 contraxit in unum,
 memorizæ vitio : *Mene huic concedere monstro Æneam toties deceptus (deceptum*
et ante, confidere, Schol. Cruqu.) fraude sereni. — 850. Donatus legit :
quid enim fallacius austris Et cœlo ? Debebat saltem distinguere : *Æneam*
credam (quid enim fallacius ?) Austris Et cœlo ? Pro *austris* *auris* Roman.
 Medic. cum aliis Pier. et Heinf. ac Burm. Idem et Servius in interpre-
 tatione exhibet, et Pompon. Sab. Sed alterum Donatus. Ge. Fabricius
 h. l. inter obscurissimos habebat. — 851. *Et cœlo* codd. Pier. et Gifan.,
 item Donat. cum Serv. v. ad v. præc. Ita *fraude sereni* jungendum, ut
serenum pro *serenitate* dictum sit, v. Burm. *sereno* aliquot Pier. et Gud. a
 m. pr., sed conf. inf. v. 870.

Æquatæ auræ, opp. *vento obliquo*. v. sup. ad v. 830, et IV, 587. *furari* exquisitius quam subtrahere, subducere.

847—857. Comparant Lucret. II, 556—559. *vix at- tollens lumina*. Bona Servii nota : “ *numinis præsentia prægra- vatus ; nam et sequens ejus oratio turbata est ; quod et se- miplena indicant elocutiones.* ” Recte utique. *Mene jubes ignorare* (pro vulgari : nosco illud, satis notum mihi est) mare placidum, h. e. quam facile illud turbetur. *mene huic con-*

fidere monstro ? mari, quod, inquit Donatus, decipit multos, infido ingenio, et repente mobili. Sane hunc vocis usum ita paullo insolentiorum videri non nego. Malim ipsam hanc maris insolitam tranquillitatem, subdolam tamen et infidiosam, per *monstrum* declaratam putare. *quid enim male* Serv. quidni ? cur non ? Sane sic alibi ; ut in illo : *quid enim ? concurritur hora ;* sic accipi potest, sed e contextu. At h. l. est *quomodo vero ?* vulgaris ordo esset : *quid enim ?* *vi yâq ; Æneam credam fallac. austris ?*

Talia dicta dabat, clavumque adfixus et hærens
 Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
 Ecce deus ramum Lethæo rore madentem, 854
 Vique soporatum Stygia, super utraque quassat
 Tempora; cunctantique natantia lumina solvit.
 Vix primos inopina quies laxaverat artus:
 Et super incumbens, cum puppis parte revolsa,

852. *Talia distabat* Mētel. pr. *clavumque* Medic. a m. pr., dum librarius ad proximum *adfixus* referret; sed *clavumque* ad *amittebat* retrahendum. *adfixus* Wall. et pr. Hamb. *clavumque ac sidera inhaerens* Zulich. *adfixus, adhærens* Goth. sec. — 853. *Nusquam* pr. Hamb. a m. sec. *admittebat* alter Hamb. *sub a. ferebat* Goth. sec. — 855. *Utrique* Rom. *quassant* Medic. a m. pr. — 856. pro *cunctanti* Burm. conj. *lucantis*, sed quidni et illud bene dictum sit et exquisitè? *Cunctatur*, qui resistit, non vult cedere, reluctatur, v. c. Ge. II, 236 *Spissus ager: glebas cunctantes* *crassaque terga Exspecta*. cf. inf. VI, 211 de eo, qui sensum sensumque inflectitur; inritus tamen et reluctans: XII, 940. Pro *natantia*, *lucantia* Dorvill. Debebat saltim: *cunctanti lucantia*, vel *natantia* l. f. *natantia* Goth. sec. Utrumque cum metri vitio. Hæret iterum Burm. in *solvit*: quid est, *lumina solvere*? et conjicit: *condit vel claudit*. Sed *vigilantis oculi sunt intenti*, inprimis h. l. Palinuri, qui in cælum sublatos oculos habebat v. 853. Igitur remissi illi, et a somno allabente relaxati *solvit* dicuntur; ut de somno perpetuum hoc, *membra, corpus, lumina ab eo solvit*. Etsi idem alio rem contemplandi modo devincire, alligare, corpus non minus recte dicitur. — 857. Vitiose e Burm. ed. legebatur et interpungebatur: *Vix—artus Et super incumbens, quum puppis p. r.* — 858. *Vix laxaverat—et projecit* exemplo et auctoritate non caret; cf. ad III, 9, etsi mollius erat: *Vix laxaverat artus: Ut—projecit*.

et c. h. e. et quidem, qui toties deceptus sum etc. Mox 852 ex Odyss. γ, 281 translatus est, unde de Phrontide Palinurus adumbratus est.

854—856. Cf. Exc. VIII. *ramum* proprie accipito. cf. Apollon. IV, 156. Ducta res ab aqua lustrali. Imitatus est locum Silius X, 355 sqq. et poterat in id phantasma facile incidere poetæ ingenium, quia

usu loquendi somno natura humida tribuitur, forte ab noctis roscido aëre ducta. cf. sup. ad I, 691. 692. III, 511. Aspersione aquæ Lethææ *solvuntur*, laxantur, oculi somno illabenti obnixi et intenti. *Cunctari* poetis dicitur, qui resistit, reluctatur. *natantia*, nota nunc elegantia. v. Ge. IV, 496.

857—861. *Vix laxaverat—et projecit*, poetica structura, ab Homero

Cumque gubernaculo, liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac socios nequidquam sæpe vocan-
tem. 860
Ipse volans tenuis se sustulit ales ad auras.
Currit iter tutum non secius æquore classis,
Promissisque patris Neptuni interrta fertur.
Jamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat;
Difficilis quondam, multorumque ossibus albos;
Tum rauca adfido longe sale saxa sonabant: 866

860. *voces vocantem* Colot. Medic. et Moret. sec.; eadem varietas alibi et supra hoc ipso libro. — 861. *ad auras* Heinf. cum melioribus, Alii in a. — 862. *setius* scribunt Medic. et alii vetustiores. v. Heinf. Etiam Benedictus in ed. Junt. 1520 codicum auctoritate et metri lege eam scripturam defendebat. cf. sup. ad Ge. II, 277. *setius* Rom. *non segnius* aliquot ap. Burm. cum Goth. tert., perpetua varietate. *non serius* Bigot. *æquora* alter Hamb. cum Witt., non indocte, per æquora. *a. novis* Sprot. — 864. *scopulis* bini a m. pr. cum ed. Genev., facili lapsu, *avetis* bini alii Burm. *adducta* Ven. — 866. *tonabant* Zulich. a m. pr., sed *sonabant*, Burm. inquit, requiritur, ut *scopulis* littera repetita exhibeat *maris* *fridorem*. Argute satis. Malim hanc causam reddere: *Sonare* est vocab. poetis sollenne de fluctibus, etiam si scopulis allisi fragorem edunt gravissimum: quidni igitur poeta eam vocem et hic relinquamus; etsi alias non minus recte *mare*, *fluctus*, *scopuli* tonare dicuntur.

Homero petita, pro cum projecit (scil. Somnus Palinurum). Cum puppis parte, bene Servius: pro œconomia, ut triduo natâre potuerit. v. VI, 349 sqq. Mox *interrita*, sine offensione, nullo adverso casu exterriti, navigant.

864—866. Respicitur in *difficilis quondam* Homeri locus Odyss. μ, 39 sqq. 166 sq., quem Virgilius ante oculos habuit. Adde Appollon. IV, 891 sqq., et Orph. Arg. 1268 sqq. Teneant adolescentes, non longe a Capreis in Pæstano

sinu tres esse Sirenum petras (*νῆσος Σειρήνων*) adversus promontorium Surrentinum, fluctuum allisione olim et naufragiis infames; Sirenes autem symbolica specie, eaque antiquissima, esse effictas cultasque templo et sacris in ipso promontorio. cf. Auct. de Mirab. Audit. pag. 728 in loco luxato; post *πρὶ τῶν παρθένων* excidit forte *τὰς δὲ παρθένους* (sc. *γενναῖσθαι*) *ἐν αὐτῇ τῇ αἰκῇ*, *προπύλαιος τῆς καὶ διακυμαίνοντος τῶν κύλων*, *τὸ τι* etc. Sirenes autem in ipso

Ouum pater amisso fluitantem errare magistro
 Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis
 Multa gemens, casuque animum concussus amici.
 O nimium cœlo et pelago confise sereno, 870
 Nudus in ignota, Palinure, jacebis arena!

867. *fluitantem* vet. apud Pier. *fluitantem* Dorvill.—868. *nocturnus* Ven.—869. *commotus* Vratiss. *confusus* Hugon. pro var. lect.—871. *Nudus* et edd. vulgg. ante Pier. et Goth. pr. in *ignara* pr. Hamb. cf. ad Ecl. VI, 40. Cæterum notabilis ad v. extr. Servii nota: Sciendum sane, "Tuccam et Varium hunc finem quinti esse voluisse: nam a Virgilio duo "versus sequentes (lib. VI, l. 2. *Sic satur lacrimans clasique immitit habenas* "Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris) huic juncti fuerunt: unde in "nonnullis antiquis codicibus sexti initium est: *Obvertunt pelago proras*." Ut appareat, cui debeamus hanc observationem criticam, e Pompon. Sab. locum subjungam: "*Sic satur lacrimans. Et tandem*. Probus his duobus "versibus, inquit, finitur hic liber in Tuccæ et Cornelianis commentariis" (hos equidem ignoro qui sint. Servius quidem ad *Æn.* IV, 127 Cornelium Balbum Grammaticum memorare videtur) "et Virgilium ita etiam finisse "manifestum est, et inchoasse sextum librum: *Obvertunt pelago proras*." Nescio tamen, cur factum sit, ut Phici* (in marg. *forte Ticianus*. Non tamen intelligas facile, quomodo vel in Chorographia, vel in Thematibus Virgilii: v. Serv. ad *Æn.* X, 18: occurrere simile quid potuerit; nisi alia scripsit eaque grammatica. Sic et paullo post Pompon. ad vocab. *habenæ* Ticianus dicit, ex vero locutum, quia vela apud veteres loris ligabantur "aliter habuerit. Apronianus autem principium esse docet: *Sic "satur lacrimans*." (Et sane sic expressum in Mediceo). Cæterum neutra ratio difficultate caret. Omnino vitiosa videri potest hæc libri quinti in media sententia clausula, quæ saltem paullo ante post v. 861 *Ipsa volans tenuis se sustulit ales ad auras* interponi debuérat: nam novi libri initium commodè tunc fieri poterat: *Currit iter tutum*. Ita res ipsa novum sequenti libro narrandi ordinem suppeditabat, accessu Trojanorum ad litus Italiæ. Verum est aliud præterea, idque gravius forte, quod monendum erat: nisi aurium iudicium animique sensus prorsus me fallit, ultimi hi duo versus: *O nimium cælo. Nudus in ignota* a Virgiliana manu profecti non sunt. Nihil dici poterat frigidius et languidius, et grammatico

ipso promontorio fuisse, prominente loco et faciente sinus magnis fluctibus agitato hinc—inde.

870. 871. *Æneæ* verba sunt, v. lib. VI, v. 1, et cf.

Var. L. *serenum* h. l. etiam de pelago; nisi ex nota forma interpretari velis, ut sit: *cælo sereno pelagoque placido*, conf. Burm.

matico acumine dignius. Nec veritas inest; tantum enim abfuit, ut calli marisque tranquillitati Palinurus nimium consideret, ut potius nimia sedulitate peccaret; eo enim, quod quieti dare se nolle, commisit ut somno oppressus mari mergeretur. Mihi itaque, cum ex ipsa re, tum ex iis, quas e veteribus Grammaticis paullo ante apposita sunt, ita statuendum esse videtur: Poëtam reliquisse ultima hujus libri non satis elaborata, interque hæc cum verba Æneæ, de Palinuri fato conquesti, ante *Sic fatur lacrimans*, nondum interpoluisse. Varium adeo et Tuccam, cum constituerent Æneidem, hæsisse in h. l. et primo initium libri sexti ex suo judicio, non satis acuto, a verbis *Sic fatur lacrimans* fecisse; repugnantibus aliis, qui a versu *Obvertunt pelago* librum sextum exordium censebant; tum, cum post *Multa gemens casusque animum concussus amici* verba Æneæ conquerentis aut nulla aut non satis expolita essent, aut ex his aut e suo ingenio duo hos versus interpoluisse, ne ante verba: *Sic fatur lacrimans*, oratio hiaret.

EXCURSUS I.

Super Æneæ accessu ad Siciliam.

Bis Æneam ad Siciliam accessisse narrat poëta, primum cum littus Italiæ inferioris et Siciliæ orientale prætervectus Drepani portum intrasset, lib. III, 707. add. Dionys. I, 52; et iterum, cum Carthagine et ab Africæ littore evectus, ut Italiam peteret, ventis adversis ad Siciliæ littus occidentale esset reiectus. Tenebat tum illa loca *Acestes*, ut Virgilius scribit, vel *Egestes*, *Egestus*, a quo urbs *Egesta*, *Ægesta* vel *Segesta* appellari cæpit (v. post alios Burmann. Secund. ad Numism. Sic. p. 394); Virgilio *Acesta* V, 718, quod tamen nomen et Stephanus Byz. habet in Ἀκίστη. Ab hoc Aceste Æneas benigne hospitio exceptus socios et naves refecit. Erat enim ille Trojano sanguine oriundus, quippe e Trojana femina, de qua varie traditur, in Siciliam delata et a Crimiso fluvio compressa, susceptus: v. V, 38. 39 *Troia Crimiso conceptum flumine mater Quem genuit*; quæ antiquissima ignotæ stirpis deducendæ ratio est, ut parens edatur fluvius ejus terræ, in qua gens aliqua sedem habuit. Itaque *divinæ stirpis Acestes* appellatur V, 712. Fabulas de Aceste plures, ad quas numi quoque apud Parutam et Dorvillium alludunt, vide apud Serv. ad I, 546. V, 30. Alia congeffit Cluver. Sicil. ant. II, 2. Sed in summa diversitate consensus fit in hoc, urbis Segestæ conditorem creditum esse Trojanum, et Trojanos colonos veteribus Sicanis in his locis fuisse admixtos. Nota res vel ex Cicer. Verr. IV, 33. (Accessere mox Græci coloni: sed vel sic ap. Thucyd. VI, 11 Nicias eos barbaros apellat πειρὶ Ἐγισταίων ἀνδρῶν βαρβάρων et sic res se habebat in plerisque Siculis civitatibus; quæ res dissensionum civilium perpetua causa et fons erat, vid. ibid. c. 17). Recte Silius XIV, 45 *Miscuerunt Phrygiæ prolem Trojanus Acestes Trojanusque Helymus* etc. Proxime ad poëtæ verba Strabo XIII, p. 608 B. οἱ δὲ (φασὶ τὸν Αἰνείαν) εἰς Αἰγίσταν καταῖσαι τῆς Σικελίας, οὗν Ἐλύμῳ Τρωτὶ, καὶ Ἐρεκα καὶ Λιλύβαϊον κατασχεῖν, καὶ ποταμὸς περὶ Αἰγίσταν προσαγορεύσας Σκάμανδρον καὶ Σιμόντα. Dionysius vero, tamquam communio rem narrationem, his non dissimilia exponit lib. I, 52, secundum quæ Elymus et Ægestus jam ante Trojæ excidium urbe profugerant

profugerant et vento secundo usi in Siciliam pervenerant. Hic circa Crimisum fl., de quo non minus multa fabulose narrantur: v. ap. schol. Lycophr. 953. 471, in Sicanorum agro confederunt, parte agri ab his accepta, propter Aegesti cognationem, qui in Sicilia natus et educatus fuerat. Quod quomodo factum sit, mox a Dionysio l. c. narratur. Tum porro: hos suos populares cum in his locis offendisset Aeneas, amanter cum iis aliquod tempus exegit, urbesque iis condidit, καὶ κατασκευάζει αὐτοῖς πόλιν Αἰγίσταν καὶ Ἐλύμα, partemque comitum ibi relinquit. De Elymis infra videbimus. Sed *Segestam*, apparet, quam ingeniose poeta arripuerit, ut ab Aenea conditam eam nunc perhiberet, cum trajectus in Italiam fieret, ut adeo ejus comites longi erroris tædio capti, parte etiam navium incendio consumpta, in novam coloniam transcriberentur: De his inf. 711 sqq. 749 sqq. Et v. 718 *urbem appellabunt permissio nomine Acestam*. Quo intelligitur, v. 756, *hoc Ilium, et hæc loca Trojam Esse jubet*, non ad urbis nomen, sed ad originis Trojanæ recordationem et repræsentationem esse referendum. Nescio, an ita Burmannus e. l. acceperit, ubi Ruzæum refellit. Potuit tamen poeta aut accepisse hoc aut fingere, fuisse in ipsa urbe loca ab Aenea iis nominibus designata, ut Troja et Ilium essent; siquidem etiam fluvii fuerunt Simois et Scamander in agro urbis: v. Strabo XIII, p. 608 B, quo forte respexit poeta V, 634 *Nullam jam Trojæ dicentur mænia?* nusquam *Heætoros amnes Xanthum et Simoenta* videbo?

Dicat tamen aliquis, et eandem difficultatem movit Cluver. p. 260 Sicil. ant., *urbes Acestæ* poeta jam lib. I, 549. 550 memoraverat: *Sunt et Siculis regionibus urbes, Arvaque Trojanoque a sanguine clarus Acestes*, adeoque se vehementer obliviosum prodidit, dum hoc demum libro quinto urbem Acestæ exstruendam narrat. Enimvero primum historia plures urbes, non unam, ab Aegesta conditas perhibet; tres quidem Lycophron v. 964, quas Scholiastes *Aegestam, Entellam, Erycem*, recitat. cf. Cluver. eod. cap. Dionysius Αἰγίσταν καὶ Ἐλύμα memorat in Aegesti gratiam ab Aenea conditas. Elyma quidem in Erycem, Ἐρυκιά, mutat Cluverius. Quidni tamen, si Elymi, populus, fuerunt, ut infra videbimus Exc. III ad v. 73, vicus vel oppidum esse vel tradi potuerit τὰ Ἐλύμα? etiam si nulla ejus alia memoria occurrat. Mox c. 53 (p. 42) Veneris Erycinæ templum conditum fertur ἐν τῇ κεφαλῇ τῆ Ἐλύμα, ubi præstat forte cum viris doctis scribere, ἐν τῇ καρδίᾳ τῆ Ἐρυκος. Nam Bocharti argutiis

TOM. II.

4 M

equidem

equidem non multum tribuere soleo, qui et hic, ut *Erycem* ab hebraica origine ducere possit, in *Elymum* illud mutat, ut ad *Elim* tandem res deducatur. Ferrem tamen *montem Elymum* ab *Elymis* habitatoribus dictum. Si historica fide uti nolis, et contendere, nunc demum ab *Ænea* urbem *Acestæ* paratam esse, quandoquidem *Acestes* venatu inter silvas vitam egisse traditur V, 37 *occurrit Acestes Horridus in jaculis et pelle Libyftidos ursæ*, et 301 *Adjueti silvis, cemitæ senioris Acestæ*, eoque ducunt alia loca, V, 617. 631. 717: tamen vel sic recte poëta *urbes* jam ante dicere potuit, quæ eodem loco, I, 557 *sedes*, pro quocunque omnino habitationis genere: *At freta Sicaniæ saltim sedesque paratas Unde huc advehi, regemque petamus Acestem*. Atque hoc unum ad expediendas difficultates hujas generis sufficit.

EXCURSUS II.

De Eryce.

V, 23. 24 *Nec litora longe Esse reor fraterna Erycis portusque Sicanos*. Adde v. 391. 392. 403. 412 sq. et 759—761 *Tum vicina astris Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri Idaliæ, tumuloque sacerdos At lucus late sacer additur Anchiseo*.

Mela II, 7 *Montium Eryx maxime memoratur, ob delubrum Veneris ab Ænea conditum*. Ex vulgari opinione nomen ab Eryce ductum, quem adeo poëta docte et ipsum in carmine memoravit, v. 391 sq. Eryx hic pugilatu nobilis, Veneris e Buta filius (v. Hygin. f. 260, alios ap. Cluver. Sicil. ant. p. 269 sqq.), etiam in numis Segestanorum obviis. v. Burmann. Sec. ad Numism. Sic. p. 396 sqq. In Erycinorum numis apud Parutam et Pelerinum ipse Hercules occurrere videtur. Quod in monte Eryce fuit templum Veneris antiquissimum, ut ad Phœnicum Astartes religionem, non tam male, ut multa alia, a Bocharto referatur (*Canaan*. II, 1), vulgari tamen fama Trojanos conditores habere ferebatur. Hinc nihil suavius versibus 759 sqq., quibus Æneam suum poëta auctorem templi facit, etsi de hoc scriptorum fides omnium non convenit. Potest tamen teneri, quod et Diodorus lib. IV sub f., qui classicus de Eryce locus est, prodit, novis saltem decoribus templum ab Ænea fuisse ornatum; et inter manifestissima Æneæ in Siciliam adventus indicia a Dionys. I, 53 memoratur τῆς Αἰνιάδος Ἀφροδίτης ὁ βωμός, Veneris Æneadis ara in Eryce monte. Quod vero mireris, non defuere, qui Æneam Veneris Erycinæ signum secum asportasse comminiscerentur; si vera sunt, quæ Solinus habet c. 2, p. 13 E, *agro Laurenti*

venti—ubi, dum simulacrum, quod secum ex Sicilia advenerat, dedicat Veneri matri, quæ Frutis dicitur. Salmasius, quæ Erycis dicitur legit. Male. v. Jos. Scaliger in Festum in Frutinal. templum Veneris Frutis, scil. a Frus, unde fruor.

Bene etiam Acestæ, hoc est, Segestæ, primordiis hujus templi origo subjungitur; nam mansit in Segestanorum ditione etiam ad seriora tempora hoc templum, ut satis ex Cicer. Verinensis et Tac. Ann. IV, 43 constat.

Quod de Anchiseo in Eryce subjungitur, v. 760. 761, habet et ipsum historicam rationem. Hygin. f. 260 in hoc autem monte dicitur etiam Anchises sepultus; etsi Ge. Fabricius non male suspicatur ad templum et Flaminem D. Cæsaris poetam respicere.

Tandem, etsi ludi funebres poetæ ingenio et Homeri exemplo debentur (cf. ad pr. lib. V), inferiæ tamen Anchisæ, in Sicilia factæ, et novemdiale sacrum antiquam habuere memoriam. Ovid. Fast. II, 543, ubi de annuis inferiis: *Hunc morem Æneas pietatis idoneus auctor Attulit in terras, jussu Latine, tuas. Ille patris Genio sollemnia dona ferebat: Hinc populi ritus edidicere pios.* Eo spectant hoc libro versus: 59. 60 atque hæc mi sacra quotannis Urbe velis posita templis sibi ferre dicatis. Fanum Æneæ Segestæ memorat Dionys. I, 53.

EXCURSUS III.

De Elymo, Entello aliisque ex antiquitate Siciliæ.

V, 73 *Hoc Elymus facit; hoc ævi maturus Acestes.* Magna poetæ etiam in hoc libro laus est, quod historicæ fidei fabulas suas superstruendo eruditam aliquam voluptatem lectoribus apponit. *Elymi* enim vel *Elymi* clarum nomen in Siciliæ originibus Trojanis. Troja ille jam ante excidium urbis exierat cum Ægesto. v. Dionys. I, 52 et sup. Exc. I ad h. lib., etsi alii apud Strabon. XIII, p. 608 B. cum Æneæ comitibus adscripserunt. Verum etiam Lycophron v. 965 Anchisæ notum eum perhibet, et ab Ægesto in Siciliam adductum. cf. ib. Schol. et Serv. ad V, 73. Itaque Virgilius docte Elymum Acestæ comitem adjunxit v. 73 et inf. 300. 301. conf. Silium XIV, 45. 46.

Ab hoc Elymo populum Elymos in iisdem circa Erycem et Segestam locis Thucyd. VI, 2 et Dionys. I, 53 ductum esse tradiderunt. Antiquioris tamen ille fuisse originis videtur; ut vel loca docent a Bocharto Can. I, 30, p. 569 sqq. congesta.

Cæterum Virgilius etiam in hoc libro nomina virorum non indiligenter partim ex Homero transtulit, partim ex historiis. Ita v. 298 *Salus* et *Patron* cursu certant. *Salus* autem Arcas cum Ænea in Italiam venisse Polemone auctore ap. Festum in *Salus* traditur. *Patron* Thurius in Aluntinis agris confedit. v. Dionys. I, 51. *Euryali* (v. 294 et al.) nomen ex Homero factis notum, inter pugiles in ludis funebribus Patrocli; Ut autem ei pulchritudinis laudem attribueret, suspicor Virgilio in mentem venisse ex eo, quod Ibyci carmine olim fuit celebratissimum nomen *Euryali*, pueri formosi, ut ex fragmentis intelligitur apud Athen. XIII, p. 564 F.

Entellum autem v. 387 sqq. inter heroës Siciliæ habitum fuisse, vel ex urbis Entellæ nomine conjectes. Nam mos perpetuus antiquitatis est, ex urbium nominibus conditores fingere. Servius ad V, 389: *Sane sciendum, hunc* (Entellum) *secundum Hyginum, qui de Familiis Trojanis scripsit, unum Trojanorum fuisse, de quo Virgilius mutat historiam.* A Schol. Lycophr. ad v. 953 urbs Entella inter urbes ab Ægesto conditas memoratur. cf. Cluver. Sicil. ant. p. 377 sqq., qui in Silii versibus XIV, 204. 205 dilucidandis laborat: *Entella Heætoro dilectum nomen Acestæ.* Sed sequitur Silius nostri poetæ fidem, secundum quam Entellus inter cæteros Acestæ comites ante Æneæ tempora in Siciliam venerat, eique amicitia iunctus fuerat. Sæpius jam monuimus, diversitates has fabularum docere a poetis pluribus eandem fabulam fuisse tractatam, adeoque Virgilio, doctissimo poetæ, non defuisse, unde materiam carminissumeret.

EXCURSUS IV.

Vestis cum raptu Ganymedis intexto.

V, 250—257. Talium vestium cum *ἑλκῶς ἐνὶ φασμαίνῳ*, intextis figuris ac signis, usus olim frequens esse debuit, cum poetæ toties in earum argumentis enarrandis defuderent. Primo loco memoranda vestis pulvino instrata apud Catull. Epithal. Thet. 47 sqq. in qua Ariadnes fata intexta erant. Nostro poetæ prævit Apollonius I, 721 sqq. in Iasonis læna. Ex eodem et hoc Virgilii loco sua adumbravit Val. Fl. II, 409 sqq. Silius XV, 421 sq. Omnibus dux factus est Homerus, in Laodices tela Iliad. γ, 125 sqq. Aliud ex veris historiis vestimentum est simile Sybariticum Memorab. Audition. c. 99. Ad pateræ celaturam Virgilii locum transtulit Statius I Theb. 548 sqq.

sq. Etiam licet videre argumentum hoc expressum in gemma ap. Maffium P. II, 28. Eandem cum duabus aliis reperies ap. Montfauc. Ant. Expl. T. I, t. 19. Virgilium in pictura æmulatus esse fertur Michael Angelus Bonarrota. At ipsum argumentum picturæ in Virgilio quale tandem esse dicemus! Primo adspectu duplex esse videtur: primo Ganymedes venatu feras persequens; tum idem ab aquila in sublime raptus, allatrantibus infra canibus. Forte tamen dicere præstat: priora valere ad ornatum, ut e venatu seu inter venantum turmas-raptus ille ab aquila sublimis ferretur. Firmant iudicium versus Statii Theb. I, 548 sq. *Hinc Phrygius fulvis venator tollitur alis; Gargara desidunt surgenti et Troja recessit. Stant mœsti comites, frustra que sonantia laxant. Ora canes, umbramque petunt et nubila latrant.* Hac specie ex venatu rapti Ganymedis, infra allatrante cane, statua est apud Hispanos in regia villa S. Ildephonsi: (v. *Carino Vago Italiano* To. II. p. 141) et Romæ aliud signum, resectum et sartum a sculptore Pacetti (v. *Guattani Monumenti inediti* 1786 p. 47). Extat quoque signum ab aquila rapti Ganymedis Venetiis in bibliotheca S. Marci (v. *Zanetti delle antiche Statue* etc. To. II. t. 7), ductum forte a Leocharis signo apud Plinium XXXIV, 19, 11. *Leochares aquilam sentientem quid rapiat in Ganymede, et cui ferat, parcentem unguibus etiam per vestem.* Simili forma et habitu expressus est Ganymedes in numo (v. *Cabinet du Duc d'Orleans* T. I. p. 48). Alias ille a statuariis exhibetur stans adstante aquila, ut in Museo Clementino To. II. t. 35, præclaro opere, et excellenti inter cetera, ibid. t. 36 et in palatio Lancellottio, in palatio Farnesio, et ap. Cavacepp. T. I. tab. 13, et in museo Florent. T. III, 5.

EXCURSUS V.

De Ludo Trojæ.

V, 545 sqq. Ex elaboratissimis poëtæ locis esse arbitror locum hunc de Ludo Trojæ, quo Romanis suis inprimis probare debuit hunc librum, cum ludicrum hoc, per nobiles pueros (*ἰουγενίδας*) celebrari solitum, summo haberetur honore, sæpiusque ab Augusto esset exhibitum. cf. Suet. Aug. 43. Dion. XLVIII, 20. XLIX, 43 et viros doctos ad illa aliaque loca. Ductum utique illud ab antiqua saltatione armata, pyrrhiche, *δερχασσι ἐνόμλῳ*, cujus originem ex Creta petere solent scriptores; etsi illa omnino priscae hominum vitæ in Græcia communis esse debuit.

debut. Quod si a Trojanis temporibus deductum illud est, debuit profecto ab initio curule esse. Equis enim aliter illa ætate uti nesciverunt, ut satis ex Homero liquet. Debut etiam ex ejus temporis more cum auriga insistere currui *παρὰβάτης*, ut per totum Homerum fieri solet; unde hoc aurigandi genus *Τρωϊκὴν διαφείαν* appellasse putandus Xenophon Cyrop. VI, p. 322 ed. Lond. Quæcunque tandem rerum morisque vicissitudo fuerit, ad ludum equestrem nobilium puerorum res deflexit. Ut autem poëtæ in inveniendō artificium recte teneas, monendum est, Virgilium non attigisse decursum armatorum circa tumulum, quem antiquus funeris celebrandi mos et Homeri exemplum, Odys. *ω*, 68 sqq. cf. Iliad. *ψ*, 13 sqq. postulabat. cf. inf. XI, 188 sq. Stat. VI Theb. 213 sqq. (adde, quæ Vignolius ad Columnnam Antonini Pii disputavit c. 9 super anaglypho stylobatæ, quo militaris decursatio equestris exhibita, cujus partem in Edit. Justic. lib. III Æn. translata video; ad quod v. Sax. V. C.). Hunc itaque cursum *ὁπλίτην* sollerti animo melius ad novum et intactum ab aliis poëtis ludi genus transtulit.

EXCURSUS VI.

Classis Trojana incensa.

V, 604 sqq. Hic primum *Fortuna fidem mutata novavit*. Sequitur locus de incensa classis Trojanæ parte: quæ res et ipsa historica fide superstructa jucunditatem Romanis lectoribus magnam afferre debuit; quo magis ita *Ψευδὴς ἐνύμοισιν ὁμοίᾳ* sibi apponi videbant. Nam fuisse scriptores, qui traderent (*ὡς λήγουσι τινες*), naves aliquot Trojanas a mulieribus combustas, etiam Dionysius meminit lib. I, 52. Factum id esse auctore Æthylla, Priami sorore, in Thessaliam abducta, apud Cononem traditum legas Narrat. 13. Alii scriptores facinus hoc mulierum Trojanarum, dum captivæ ab Achivis ducerentur, in Italia perpetratum tradiderant; quæ narrationis diversitas unde orta sit, facile doceri potest. Scilicet primum rem nonnulli (v. Strabo VI, p. 262 B. adde Schol. Lycophr. ad v. 921) ad Neæthum fl. supra Crotonem transfulerant, quasi ab initio *Ναυαῖδος* dictum, etiam propterea, puto, quoniam non longe abest Crimisus fluvius cum altero illo Siciliæ juxta Entellam, nec longe ab Ægesta, confusus. At alii simili lusu in nominis origine *Caietæ* naves incensas tradiderant. Aurel. Vict. O. G. R. 10: *At vero Cæsar et Sempronius aiunt, Caietæ cognomen fuisse (nutrici Æneæ), non no-*
men,

men, ex eo scilicet inditum, quid ejus consilio impulsuque matres Trojanae tadio longi navigii (h. e. navigationis) classem ibidem incenderint; Græca scilicet appellatione, ἀνὰ τὴν ναῦν, quod est incendere. Tandem fuere multi, qui in Tiberis ostiis naves Trojanas aliqua Roma auctore combustas narrarent, quæ ipsa urbi Romæ nomen dedisset. Ita tradiderat auctor serum Argivarum secundum sacerdotum, quæ Argis erant, annos, Damastes Sigeensis alique; et, quamquam in cæteris diversus, Aristoteles ap. Dionys. I, 72. Hos scriptores sequutus est Plutarchus in Romulo pr. et de Mulierum Virtut. non longe a pr., et inter eosdem fuit Heraclides Lembus. v. Solin. c. 1. Festus in Romam pag. 455, ubi conf. Dac.

EXCURSUS VII.

Episodium de Palinuro.

V, 833 sqq. Si quæras, quid poëta episodio hoc de Palinuro, quod a rei summa alienum videri potest, spectaverit, a doctrina poëtæ tale consilium repetendum esse videtur, quod Palinuri memoria in Italiæ Trojanorumque ad eam accessus originibus et historiis non erat obscura; promontorio etiam, ab ejus nomine insignito, ad sinum Velientem, celebris; rem itaque satis memorabilem omittere noluit; eamque lib. VI, 337 sqq. inseruit, nunc præstruxit. Sed eadem narratione nunc commode poëta usus est ad rerum varietatem, ne extrema navigationis pars et trajectus e Sicilia in Italiam omni casu vacaret. Tandem novam rei suavitatem Homerica imitatione affudit; nam Odyss. γ, 278 sqq. Phrontis Menelai gubernator in medio cursu occidit.

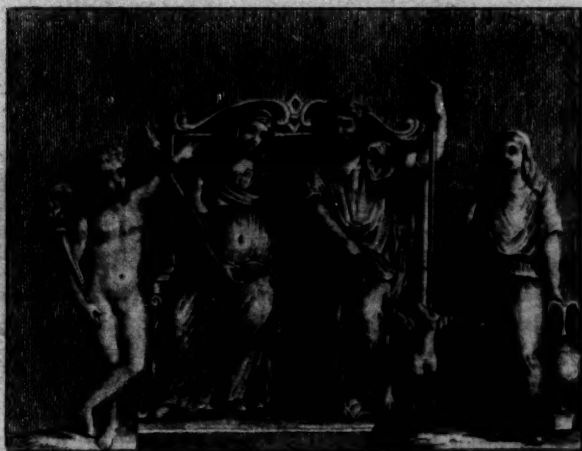
EXCURSUS VIII.

Somnus Palinurum opprimens.

V, 838 sq. Cum levis ætheriis delapsus Somnus ab astris Aëra dimovit tenebrosam et dispersit umbras, Te Palinure petens, tibi tristia somnia portans. Operose fatis pro, Somnus devolat aëre. Antiquior hæc Somni advocandi ratio, quandoquidem apud Homerum Jupiter de Olympo Somnum mittit Iliad. β, 6 sqq. Quamquam ab astris simpliciter accipi potest etiam de advolante; quo Burm. spectare videtur. Ornatio illa ratio apud Tibullum II, 1 extr., ut in Noctis comitatu ille incedat per cælum: v. ib. Not. At alii poëtæ, variandæ rei et majoris delectationis causa, modo in inferis, modo in specu ad litus Oceani occidentalis, modo

modo in Cimmeriis, sedem Somno assignavere, ut ipse Homerus in Lemno eum collocaverat Iliad. ζ, 230 sq. Similiter mox v. 854—856 Somnus Lethæa aqua adspersit oculos Palinuri, ut eum sopiat, nova rei imagine, cujus linea in Apollon. IV, 156 sqq. extant. Apud alios poëtas adflatu alarum suarum consopit, quos vult, Somnus; ut jam Orph. Argon. 1009. Callim. in Del. 239, nec hoc insuave; ut nec ratio vulgaris, cum somnus cornu suo soporem effundit. Potest tamen Somnus nimis opiparo apparatu h. l. inductus videri in re satis tenui et ad summum nullius momenti. Graviore Somni partes sunt apud Homerum Iliad. ζ, cum Jupiter esset sopiendus. Igitur ornatum locum hunc esse dicemus, et suavem, sed poëtae magis ingenio, quam epicæ πραγµατικῆς debitum.

*Casta licet patrii servet Proserpina limen
Aen. VI, 402.*

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS,
LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

CUM advectus Æneas, antrum Sibyllæ petit: peractoque de more sacrificio, Phœbi oraculum consulit. Ibi et instantia pericula, et futuri belli eventum discit 1—160. Miseni cadaver in littore inventum comburit, reliquiasque sub proximo monte sepel- lit, qui Miseni nomen ab illo obtinuit—235. Inde columbarum ductu ad aureum ramum pervenit: quo decerpto, mactatisque hos- tiis deos inferos veneratus, Sibylla duce per Averni fauces ad infe- ros tendit—336. Palinurum, quod sepulcri honore careret, cir- ca Stygiam paludem oberrantem invenit, eumque una in ulterio- rem ripam trajicere cupientem Sibylla prohibet, cenotaphii que et exsequiarum spe consolatur—383. Post hæc Stygem trajectus Æneas, Cerberoque medicatis ossis sopito, per loca infantium eo- rumque,

TOM. II.

4 N

rumque,

rumque, qui falso crimine damnati capite supplicium luerant, iter faciens, pervenit ad sedem eorum, qui amoris impatientia manus sibi consciverant—449. Ibi Elisam conspicatus cum ei se purgare vellet, illa indignabunda conspectum ejus effugit—476: inde progressus Deiphobum in sedibus eorum, qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus lacerum conspicit, necisque ejus indignum modum ab ipso edocetur—534. Relicto deinde ad lævam Tartaro, sceleratorumque poenas a Sibylla edoctus—627, ad Ditis ipsius mœnia contendit, aureumque ramum in ipso regie limine defigit—636. Post hæc ad fortunatorum sedes iter instituit, et a Musæo ad patrem suum perducitur—678. Ibi Anchises Æneam filium animarum originem, purgationem, et consummationem edocet, eique Albanorum Romanorumque regum recensum facit, nobiliumque aliquot Romanorum nomina percurrans, ad Julii Cæsaris et Augusti laudes descendit—860: Marcellumque Octaviæ filium, immatura morte præemptum, miris in cælum laudibus effert—888. Inde per eburneam portam ad Superos egressus, socios revisit, relictisque Cumis Caietam petit.

Etiam hoc epifodium libri sexti ab argumenti *Æneidis* summa alienum, paullo longius petatum et in magna suavitate tamen narrationis et, quam illa habet, delectationis cursum sistere, impetum inhibere, Homius censebat. Hoc vero est poetam in ordinem coagere, ad annalium formulam revocare, et omnes ingenii vires infringere. Est enim hoc inter poetæ epici artificia, cum in una actione detexenda carmen epicum coëreatur, ut, variandæ narrationis depellendique subeuntis fastidii causa, ad alia ornamenta, etiam ad feriores historias, descendere; utque, dum miratione rerum novarum et insolitarum animos audientium teneat, vaticinia, somnia, etiam mortuorum re-

sponsa, futuræ subolis recensum in subsidium adhibere soleat. Animadvertendum porro est, primum Æneæ ad Italiam aditum hac narratione dignitatis et majestatis religiosæ vim et honorem accipere; nec alienum ab *Æneidis* argumento posteritatis recensum haberi posse; inprimis ex Romanorum, quibus suam *Æneidem* condebat poetæ, animis et iudiciis. Videntur autem, Homeri in *Odyssæa* exemplo, *Necyæ* a multis passim poetis epicis fuisse frequentatæ; conf. inf. Excurs. I; poterant enim hæ narrationes habere magnam vim ad animos mirarum rerum specie tenendos. Vidit præterea Virgilius, pro heroibus, quos Homerus commemorat, se Platonicis commentis de animabus,

ÆNEIDOS LIBER SEXTUS.

Sic fatur lacrimans, clasſique inmittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci
Ancora fundabat navis, et litora curvæ

1. 2. Super his verſſ., quos alii libri ſuperioris fini ſubjiciunt, v. ad e. 1. et hic Serv.—2. *Cymarum* paſſim vetuſtiſſima exemplaria. vid. Heinſ. cf. Pier. ad v. 98 ex *Kūpn.*—3. *Obtendunt* alter Ménag. cum d. ſec. Hamb.—5. *fundabat* tres Burm.

mabus, antequam hanc vitam ingreſſæ ſint, in alio loco degentibus, commode uti poſſe, ut Æneæ poſteros et res Romanas carmini intexeret. Neque vero nihil, quod ad hunc deſcenſum ad inferos duceret, aut ejus expectationem faceret, anteceſſit. Annon meminimus ab Anchizæ umbra hunc deſcenſum filio fuiſſe mandato et monitu injunctum (lib. V, 731 ſqq.)? et multo ante jam Heleni monitu lib. III, 441 ſqq.? Cum autem totum poemã et dignitatis epicæ plurimum et gratiæ ac delectationis ex vaticiniis habeat, quæ, ut alio loco (Diſquiſ. ſ. VI de rer. in Æn. tract. inventione) obſervatum, ab obſcurioribus ambagibus progreſſa, mox ad diſertiora et clariora effata procedunt, præparatur etiam hoc libro legentis animus ad caſus et res, mox in Latio eventum ha-

bituras, primum Sibyllæ reſponſo, v. 84—97, tum Anchizæ oratione et recenſu animarum, quæ mox progenies Æneæ eſſet futura.

1—8. *Ὁς ποτὶ δαίμονι* Homericum. Novum clavum ei, quem Palinurus in mare præceps ſecum avellerat (ſup. V, 588. 589), ſubſtitutum fuiſſe non dubito; ſed hoc non eſt, *claſſi inmiſiſſi habenas*; Verum ſimpliciter excepto velis expansis vento, curſum urgebat claſſis et navem regebat Æneas, qui in Palinuri locum ſucceſſerat. Nota metaphora ab antiquatione: quam ſup. V, 662 de ſlamma vidimus: *furit inmiſſiſſi Vulcanus habenis*. *Euboicis Cumarum oris*. Liv. VIII, 22 *Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt*. v. Cluver. Ital. ant. lib. IV, p. 1102 et qui nuper nimis operoſe rem proſequutus eſt ſingulari volumine

Prætexunt puppes; juvenum manus emicat ardens
 Litus in Hesperium; quærit pars femina flammæ 6
 Abstrusa in venis filicis; pars densa ferarum
 Tecta rapit, silvas; inventaque flumina monstrat.
 At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
 Præfidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ, 10
 Antrum inmane, petit: magnam cui mentem
 animumque
 Delius inspirat vates, aperitque futura.

5. *Prætexunt* Zulich. et Exc. Burm. *eminet* pr. Moret. — 7. *Abstrusa* aliquot Pier. et Burmann. ex more. *Abstrusum ignem* Georg. I, 135 vidimus. in abest ab Exc. Burm. — 8. *silvas inventaque fl. m.* ante Heinsum jungebatur; itaque distinxit ille post *silvas*. *monstrant* Gud. a m. sec. — 11. *A. i. subit* Parrh.

mine Martorellus Neap. (*Gli Euboici secondi Abitatori della Città di Napoli*). De conditoribus locus classicus apud Strabon. V, p. 243. Origines urbis antecedere debuerunt colonias Ionicas et Æolicas. v. Vellei. Patere. I, 4. cf. nuper Wernsdorf. P. M. T. IV, p. 393 sq. Habet res difficultates, quæ tamen ad poetæ lectionem nihil faciunt. Cf. Simsoni Chronic. ad A. M. 2954. A seriore certe tempore ad Æneæ ætatem Cumas a Chalcidensibus conditas retraxit Virgilius. conf. Gell. X, 16. *dente tenaci*. sup. I, 169 *unco non alligat ancora morsu*. *fundabat* exquisitius quam, firmabat, tenebat. v. 6. 7. conf. Æn. I, 174 sqq. et Ge. I, 135. *σπικυα φλογός* [imo πυρός] apud Homer. [Od. I, 490.] notum. *pars densa ferarum Tecta rapit silvas*. Quid est *rapit*? si, corripit,

colligit, comportat; aut, diripit; nihil potest jejunius dici grandibus istis et turgidis verbis: *densa ferarum tecta*. Igitur poeta necessario debuit ita accipere: *rapit* cursu, rapido cursu perlustrant silvas, ut vel fontem aquæ investigent, vel ferarum prædam ad epulas exquirant, ut lib I, 192 sq. Sic *campum rapere* dicitur equus, et *æquora rapere* navis. Ita eadem sententia, quæ infra v. 179: *Itur in antiquam silvam*, stabula alta ferarum.

9—12. Ad templum Apollinis, quod antiquissimum fuit ad Cumas, monti impositum, et ad subiacens Sibyllæ antrum tendit Æneas. De utroque v. Excurs. III. Facit autem id ex Heleni (III, 441 sqq.) et umbræ Anchisæ monitu V, 731 sqq. *arces*; erat templum in montium jugis; hinc Apollo altus. Porro Sibylla *borrenda*, epitheto

Jam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.

Dædalus, ut fama est, fugiens Minoïa regna,
Præpetibus pennis ausus se credere cœlo, 15
Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phœbe, sacra-
vit Remigium alarum, posuitque inmania templa.

14. est a multis Pier. aberat. M. tecta Ven., sollenni permutatione. cf. Burm. — 15. pennis Medic. — 16. pariter Franc. erravit Witt. — 17. Chalcidica — arce Medic. Chalcidica arce Marius Plotius lib. de metris. Apud Gell. X, 16 scriptura extat vulgata. Quartum casum præfert Heinsius. Chalcidica, Chalcidia, Chalcidica, Chalcidica, aberrationes codd. v. ad Ecl. X, 50. Est Χαλκίς, Χαλκιδίς. — 18. hic Zulieh., non male. v. Burm.

epitheto translato; erant secreta (h. e. secretum) horrenda. cf. VII, 172. mentem animumque Homericō more κατὰ φρενὰ καὶ κατὰ θυμὸν. cf. Cerda. inspirat magnam mentem, valde commotam, ἰνδυσώσαν.

13. Iter ad Apollinis templum (anrea tecta) erat per lucum, quo illud ambiebatur; ex more vetere. Hecatae autem ille lucus cum toto Averno facer, vel, ut loquuntur alii, Proserpinæ. conf. Excurs. II.

14—19. Videntur Siculi et Itali, quicquid apud se miræ vel præclaræ artis haberent, ad Dædalum retulisse. Colligas hoc vel ex Diodori lib. IV, 78. Habuitque adeo forte horum populorum ars ædificandi et sculpendi originem suam e Creta. Communis narratio est, Dædalum ex Creta profugum in Sicilia a Minoë fuisse oppressum. At poeta Dædalum ex

Sicilia quoque fuga evasisse statuit. Præclare Servius: Dædalus vero primum Sardiniam, ut dicit Sallustius lib. II Historiarum, post delatus est Cumas: et templo Apollini condito sacratissime ei alii in foribus hæc universa pinxit. Cæterum totum, qui sequitur, locum copiosius persequutus est Silius XII, 89—103. Ornamenta saltem comparent studiosi. v. 15. Horat. I Od. 3, 34: Expertus vacuum Dædalus æra Pennis non homini datis. Verba ex antiquiore sermone poetico servata. Cic. de Divin. I, 47 ex Mario suo: Hanc ubi præpetibus pennis lapsurum volentem Conspectit. conf. sup. V, 254. In voc. præpetes arguantur veteres Grammatici. v. Gell. VI, 6 et Serv. Nihil aliud est quam, celer, velox. 16. ad Arctos conf. Ge. I, 245, 246. Sane, sive ex Creta sive ex Sicilia sive ex Sardinia, ut modo e Sallustio

In foribus letum Androgei: tum pendere poenas 20
 Cecropidæ jussi (miserum!) septena quot annis
 Corpora natorum; stat ductis fortibus urna.
 Contra elata mari respondet Gnosia tellus:

20. *Androgei* Heinf. e codd. consensu recepit. Grammatici veteres, Carisius, Probus, Servius et Priscianus agnoscunt et tuentur *Androgeos* (*Ἀνδρείου*), quod in recentioribus tantum codd. occutrit, etiam in binis Goth., expressum tamen erat in edd.—21. *miserum*, pro *miserorum* accipiebatur Heinf. *miserum jussi* sec. Goth.—22. *dictis* Goth. tert.—23. *Gnosia* Rom., ut al., Burm. conj. *resplendet*. Sed recte impetum repressit vir doctus.

Sallustio traditum vidimus, profugus, Dædalus volatu versus septentrionalem plagam contendit, dum Cumas advolavit. Erit tamen, quod haud neges, hoc valde tumidum a poeta dictum: *gelidas enavit ad Arcas*; nec satis est dicere, prudentia id fecisse Dædalum, ne alæ ceratæ sole liquecerent; aut septentrionis observatione; ut Servius et alii arguantur. Scilicet fuere plures olim de Dædali erroribus per aërem narrationes, quibus ille etiam remotiorem septentrionalem plagam adiisse ferebatur; unde redux tandem Cumis Apollini templum ex voto posuit. Colligo hoc ex ipso poeta; tum convenit vetus narratio de ejus ad Electridas insulas in ostio Eridani accessu, de quo locus est in libro Mirab. Audit. p. 879 A (ed. Gen.) translatus in Steph. Byz. *Ἡλεκτρίδες*; spectasse narratio videtur ad fabulas de Phaëthonte: cf. inf. ad X, 185. *enavit* (respexit ad hoc Quinctil. VIII, 6, 18), usitata illa metaphora inter volatum et navigationem. cf. Ge. IV, 59. Sic mox *remigium*

alarum, ut sup. I, 301. conf. Guell. *Chalcidica arce*, Cumis. v. ad v. 2. *levis*, ornat epitheton volantem. *sacravit* tamquam donarium ex voto. Cogita notum morem eorum, qui ex mari erant servati. Etiam templum ex voto factum videri potest. Sic Cerda visum.

20 sqq. Possunt hæc, si paulo severius agas, a re aliena videri, et videtur poeta arguementi, quod a multis Græcis poetis tractatum fuit, quorum et fuere *Theſeides*, dulcedine, et copia abreptus esse. Sed observa, quam callide narrationem in sculpturæ argumentum mutavit, et ad hoc cognoscendum otium fecit *Æneæ*, præmisso Achate ad arcessemdam Sibyllam. Talia autem anaglypha in templorum foribus ex metallo pretiosiore, h. l. ex auro (v. inf. v. 32), antiquitas probare solebat. cf. Ge. III, 26, et Excurs. XV ad *Æn.* I. Imitationem loci vide apud Silium lib. III, 32. Fabulam cognoscant, quibus opus est, ex Ovid. Met. VII, 456 sqq. et VIII, 153 sqq. aut ex Catulli

Hic crudelis amor tauri, suppositaque furto
 Pasiphaë, mixtumque genus, prolesque biformis 25
 Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandæ;
 Hic labor ille domus, et inextricabilis error:
 Magnum reginæ sed enim miseratus amorem
 Dædalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,

25. *Pasiphaë*, *Pasiphe* in codd. Est *Πασφία*. — 27. *illa domus* Goth. tert.

Catulli Epithal. Pelei v. 73 sqq. et nunc ex Apollod. III, 15, 7 et Not. p. 879 sq. *septena corpora natorum*, pro, nati, elegantius, ut sæpe. Argutantur in numero Interpretes. Cum pueri septem septemque puellæ mitterentur, quidni alterutrum tantum poni potuit? *stat*, addat, *urna*, graphice hoc ad fortitionem eorum, qui mittendi erant, declarandam. Jam v. 20—22 in unis forium valvis expressas puta Athenas, Androgeo necem et fortitionem puerorum; a v. 23 sqq. autem in alteris valvis Cretam, taurum, Pasiphaën, Minotaurum, Labyrinthum, Ariadnen, Dædalum.

23—33. *Gnosta tellus*, v. III, 115. *elata mari*, perpetuum insularum epitheton, *alta*, quod alibi vidimus (cf. sup. V, 588). *respondet*, in alteris valvis ex adversa, opposita, parte expressa est. *crudelis amor*, violentus: eodem modo *scævum* et sic porro dictum accipe. *supposita furto P.* pro supposita tauro adultero, *per furtum*, *νεπίστους γάμους μυστικόν*, ex nota Musæi formula. Nolim tamen putare ipsam vac-

cam ligneam ipsumque flagitium expressum fuisse; sed Pasiphaë v. c. demulcens taurum *inest*, tamquam pars argumenti expressa. *Veneris m. nefanda*, nefandi amoris. Non aliter. Nota est de Minotauro fabula, in cujus interpretatione argutantur passim veteres, etiam ad h. l. Videtur fabula simpliciter ex symbolo aliquo antiquitus in Creta obvio ducta, quod figuram humanam cum capite tauri exhibebat; erat aliud symbolum in Sicilia et Italia numis frequentatum, corpore tauri in caput viri barbati exeunte, quod alii Bacchi seu Ebonis, h. e. solis, alii patrii fluvii, symbolum esse volvere. Mihi noudum liquet; obscurata, puto, jam dudum fuit vera symboli sententia. cf. ad Apollod. Notæ p. 537. 27. Labyrinthus Dædali opus, in Pasiphaës gratiam susceptum, ut Minotaurum in eo absconderet. Sic Ovid. VIII Met. 157. Hygin. f. 40. Diod. IV, 77. Apollod. III, 1, 4. 15, 8. Apud Homerum vero Dædalus in Ariadnæ gratiam chorum seu saltationem Labyrintho similem instituisse narratur Iliad.

Cæca regens filo vestigia. Tu quoque magnam 30
 Partem opere in tanto, fineret dolor, Icare, haberes.
 Bis conatus erat casus effingere in auro :
 Bis patriæ cecidere manus. Quin protenus omnia
 Perlegerent oculis ; ni jam præmissus Achates
 Adforet, atque una Phœbi Triviæque sacerdos, 35
 Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi :

30. *legens* Sprot. et Vratisl., sed *fila legit* Theseus, *fila* et *iter* *venit* Dædalus. cf. Burm. — 31. *operum* Goth. pr. *in* abest ab altero Hamb. *labor* Ven. pro var. lect. et ed. Ven. Verba *Icare haberes* a nonnullis codd., inter quos Romanus est, abesse vidit Pierius. — 33. *omnia* Grammaticorum et optimorum codd., quibus fragm. Vatic. adde, est lectio. v. Pier. et Heinf., ut per synizesin scilicet efferrandum sit *omnia*. Librariorum incertitia mutavit in *omne*, quod ipse Romanus habet, *omnem*, *omnes*, *omni*. In Ald. pr. erat *omnem* : sed jam ad calcem operis Aldus iussit e codd. legere *omnia*, quod receptum in altera edit. Ald. e Prisciano firmavit Benedictus in ed. Junt. — 34. *Perlegerent* a Virgilio fuisse exaratum, contendit Terentius Scaurus de Orthographia. Ne vero *perlegeret* scribendum putes, ut, Achate præmissus, solus Æneas ad templum restiterit, recordandum, Æneam pluribus comitibus exiisse. Mox v. 40 *Nec sacra morantur Iussa viri*. — 36. *Deiphobe*, *Deiphebe* aberrant librarii. At est *Διφύβη*. *quæ fatur* Menag. pr., totum hemistichium nonnullis deesse notat Cerda. Forte fustulerat aliquis, voce *regis* offensus. Sed idem Æneas rex inf. 55, sup. I, 544 et al. cf. Burm.

σ, 591 sqq., ad celebrandam scilicet publica hilaritate felicem e labyrintho fugam. vid. Schol. Unde adumbratum anaglyphum candido marmore, quod saltationem Ariadnes exhibebat, pro Dædali opere a Cnossiiis ostentatum Pausan. IX, 40, p. 793 narrat. Homeri locum respicit Virgilius h. l. et sup. V, 588 sqq.; at idem noster rem hæcenus variavit, ut nunc Dædalum narret in *reginæ*, regis Minois filia, Ariadnæ, gratiam Theseo iter per Labyrinthum filo monstravisse, quod inventum

alii poëtæ simpliciter ad Ariadnæ sollertiam referunt. *doli* et *ambages*, flexus viæ et errores Labyrinthi. cf. Cerda. hos *resolvit*, reditu et egressu monstrato. *cæca*, etiam h. l. obscura, ambigua, *ducentia*; regit ille glomere iter incertum. Versuum 30—33 de Icaro suavitatem et vim facile sentis ex affectu et ex apostrophe ad Icarum proficisci. Verba Ausonius imitatus est in Mosella v. 300 sq. *Quin xai μὴν xai*, et *vero sane* reliqua quoque signa perlustrassent. Mos v. 38. *grege de intacto*, *boun*

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentis.

Talibus adfata Ænean (nec sacra morantur 40
Jussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum:
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;
Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, quum virgo, Poscere fata 45

37. *hæc ista* Parrhaf. *poscunt* Rom. et Medic., hic a pr. m., nec male: potest adeo exquisitius dictum videri: *ista spectacula poscunt sibi non hoc tempus*, sed aliud. Eandem lectionem respicit Servii nota. *poscit* Franc. *posci* etiam legi posse Heinsius aiebat. — 38. *Hanc* Franc. *grege de novis* edd. Macrobii IV Sat. 2, male; cum diis inferis sacra parentur. v. Heinf. — 39. *ex more* Ven. Erf. et fragm. Vatic. — 40. *moratur* Goth. pr. — 41. *in templa alta* pr. Hamb. — 42. *excisum* pr. Rottend. — 43. *Quæ* pr. Moret., perpetua varietate. — 45. *tum virgo* quidam ap. Serv. III Æn. 370.

bovm jugo intactorum, Ge. IV, 540 *intacta totidem cervice juvencas*. Deiphobe autem Glauco filia non male editur, quoniam ille inter deos fatidicos habebatur; ut bene Guell. monuit.

40 sqq. Locorum situm et faciem plane legentis animo eripiunt interpretes, dum hic antrum in adyto templi in Cumanis collis latere positum esse putant. Templum Apollinis monti impositum, qui mox urbi conditæ pro acropoli fuit. Quod nunc memoratur *antrum Sibyllæ*, in latere ejus montis excisum, non longe ab eo loco abesse debuit, vid. Exc. III. Ad hoc nunc abducit Æneam Sibylla. Fallunt viros doctos

Tom. II.

alta templa, quæ nunc non sunt Apollinis ædes, sed antrum Sibyllæ.

42 — 44. *Euboicæ rupis*: montium Cumanorum (v. ad v. 2), in quibus est antrum, excisum in latere montis; doctius: latus excisum in antrum. *aditus*, puta, subterranei meatus, *σπηλαια*, ut in Ægypto appellabantur. Quod si itaque in interiore antro, adyto, Sibylla vaticinia effaretur, remeabat vox per infinitos hos canaliculos seu spiramina et exitus; quæ res ad religiosum horrorem valde accommodata esse debuit (Paolum defero in his interpretandis. v. *Antiqq. Puteol.* fol. 29).

45 — 54. Tempus ad oraculum

40

lum

Tempus, ait: deus, ecce, deus. Cui talia fanti
 Ante fores, subito non voltus, non color unus,
 Non comæ mansere comæ; sed pectus anhelum,
 Et rabie fera corda tument; majorque videri,
 Nec mortale sonans; adflata est numine quando 50
 Jam propiore dei. Cessas in vota precesque,
 Tros, ait, Ænea? cessas? neque enim antedehiscent
 Adtonitæ magna ora domus. Et talia fata

46. plurima fanti Schol. Stat. Theb. X, 164.—49. Et r. f. c. domat
 Lutat. ad Stat. VIII Theb. 202.—50. Non Parrhaf. afflataque n.
 Goth. sec. Mox, ut nunc interpungitur, quando est pro quandoquidem,
 siquidem, uti et Servius interpretatur. Mihi oratio majorem vim habere
 videtur, si distinxeris: Nec m. sonans. Adflata est n. quando Jam propiore
 dei: cessas in vota precesque, Tros, ait, Ænea?—51. deo pauci codd. et
 plerique a m. pr. vel sec. et propiore Dorvill. cessas pr. Menag.—52.
 Æneas Sprot. et Goth. alt. neque enim Heinf. ex scriptis pro nec enim.
 debiscunt Leid. un.—53. magnæ Ven. domus tert. Rottend. Mox Us t.
 f. Conticuit, g. conj. Heinf.

lum precibus poscendum, ut
 ex v. 51 apparet; deus, ecce
 deus: Sentit enim illa furore
 divino se corripit sub ipsum
 templi aditum. Locus de fu-
 rore vaturn egregius. Nec com-
 tæ mansere comæ: atqui erant
 illæ resolutæ, ut in sacris mos
 erat; igitur nunc non mansere
 ut erant, in suo positu natu-
 rali, sed aut factæ sunt horren-
 tes: cf. Seneca Agam. 712.
 713, aut jactatæ, ut Tibull.
 5. 66, quod malim ex Val.
 Fl. I, 208. 209 imitatione.
 majorque videri, παλὴν ἰσχυρόν,
 ut solent majora visu esse, quæ
 animum sensusque miratione
 percellunt: Paulo aliter de
 diis, qui in hominum præsen-
 tiam veniunt, sup. p. 148 in
 Excurs. XIII ad lib. I. nec

m. sonans, adeoque divinum
 quid; v. V, 649 de Iride in
 Beroën mutata, cf. I, 328.
 Quæ Spencius Polym. Dial.
 XVI comparat de Fama Æn.
 IV, 176, de Alecō VII, 448,
 de Tisiphone Ge. III, 553,
 paullo diversa sunt. Cessas in
 vota, ad vota, exquisitius dic-
 tum, quam cessas facere vota.
 52. enim, ut alias pro, vero,
 scil. nisi vota feceris. attonitæ
 magna ora domus, interioris
 majoris antri, tamquam adyti,
 fores. attonitæ; ut rei inani-
 matæ tribuatur sensus idem
 qui est in iis, qui repente re-
 velli fores audiunt. Nec ta-
 men male Serv.: facientis at-
 tonitos, stupendæ; ut, mors
 pallida, tristis senectus. Scili-
 cet debebat esse attonito tibi
 propter

Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
 Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo:
 Phœbe, gravis Trojæ semper miserate labores,
 Dardana qui Paridis direxti tela manusque 57
 Corpus in Æacidæ; magnas obeuntia terras
 Tot maria intravi, duce te, penitusque repostas
 Massylum gentis, prætentaque Syrtibus arva; 60
 Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
 Hac Trojana tenus fuerit Fortuna secuta.
 Vos quoque Pergamæ jam fas est parcere genti,
 Dique deæque omnes, quibus obstitit Ilium et
 ingens

54. *dura* præfert Uptonus ad Spencerum *Færy Quæ* p. 538, ut sint horrois plena.—55. *funditque* Heinf. ex scriptis. Vulgo *fuditque*; ut pr. Moret. a m. pr. *fundensque*.—57. *direxti* Sprot. a. m. pr. *dirigli* Parthaf. *directi* Goth. tert. cum Rom.—59. *penisque* r. Rom., quod Pierius explicat: ad Pœnos usque. Sed est librarii lapsus.—60. *Massylum* multi librarii peccant; ut et al. Jo. Schrader. conj. *prætentaque*, ut illud: *Germania, quatenus Danubio prætexitur* et alia. Verum ita variatur oratio, non emendatur. Apud Silium XVI, 253 est *extenta tellus Syrtibus*.—61. *fugientes* octo codd. ap. Burm. Sed etiam V, 629 *Italiam sequimur fugientem*.—62. *fuerat* Montalb.—63. *parcite* aliquot Pier.—64. *Ilium et* Dorvill. *Ilium ingens* alii Pierii, lapsu, quem alias quoque vidimus.

propter fores, ubi revellentur: transfertur doctius epitheton ad *fores*. Videtur autem antiqua religio templorum fores nonnunquam ita machinis instraxisse, ut nulla hominum opera aperiri viderentur: imprimis in oraculis. Eo spectabat nota Serviana, cujus fragmentum habemus: *Trabis hoc de Matris Deum templo, quod non manu, sed precibus, aperiebatur*. 56—62. Semper a Troja-

norum partibus stat Apollo in Homero. 57. Fundus Iliad. x, 359; verum copiosius Paridis satum exposuerat Arctinus in Æthiopide. 58—60. omnia in majus aucta; pro Pœnis *Massylos* tamquam vicinos, et *Syrtis*, tamquam Africæ adjacentem oram. cf. Excurs. IV ad lib. I. *prætentæ* ut *Sicanio prætentæ sinus insula* III, 692. *Italia fugientis* v. sup. 629. *Trojana Fortuna*, adversa sc.

Gloria Dardaniæ. Tuque, o sanctissima vates, 65
 Præscia venturi, da, non indebita posco
 Regna meis fatis, Latio confidere Teucros,
 Errantisque deos, agitataque numina Trojæ.
 Tum Phœbo et Triviæ solido de marmore templum,
 Instituam festosque dies de nomine Phœbi. 70

65. *Dardanidum* ed. Ven. — 66. Bene Burmannus distinxit post *fatis*, ut sit: *da Latio confidere Teucros*. Et sic jam inde ab Aldo interpunxerant. Alii sic: *da (non i. posco) Regna m. f.* — 67. *confidere* Rom. et aliquot codd., quos Urſinus viderat, Goth. sec. cum tribus ap. Burm., perpetua varietate. cf. I, 572. III, 162 et al. — 69. *templa* vulgg. edd. ante Heinſ. et codd., sed fere recentiores, ut tres Goth. Et poterat illud placere, quoniam de uno templo Dianæ cum Apolline dicato Romæ non constabat. Spanhemius, jam Burmanno laudatus, de usu et præſt. Num. T. II, p. 129 ex Varrone LL. VI aſſert locum, unde Noctiluçæ templum in Palatio fuiſſe, h. e. Dianæ, conſtat. Enimvero alienum hoc ab h. l.; nam obſcura aliqua ædes non poterat a poëta commemorari; ſed agi neceſſe eſt de reſecto illo et dedicato ab Auguſto (v. Vita Virg. 726) et toties celebrato a poëtis templo Apollinis Palatini. Nec reſert, *templa* an *templum* legas: aliter enim, quam de uno illo templo, dictum nec alterum accipies. Erant in hoc templo penſiles lychnuchi ex ære mirandæ artis, quas Alexander captis Thebis Apollini in Cyme (ἡ Κίμυ) Æolidis dicaverat, ap. Plin. XXXIV, 3 f. 8, quos perperam Spanhem. l. c. in ædem Noctiluçæ tranſtulit. — 70. *Conſtituam* Rom. Urſin. et Serv. ad III, 274. Sed poëta

Mox obſtitit; quæ conſiliis noſtris obſiſtunt, inviſa ſunt.

65—68. Vide v. 84 ſqq. *Da*, Servius: *dic, utrum poſſimus confidere*; Male. At recte Burmannus alteram interpretationem tuetur: *da*, fac, effice, ut paſſim, v. c. XII, 97. Solent autem in vaticiniis notationes hæ inter ſe permutari, ut, cum diverſa ſint, *prædicere* et *prædicta efficeret*, vates tamen ſibi arrogant, aut ut vatibus tribuatur alterum hoc. Itaque a vatibus poſtulatam legimus, ut meliora ac lætiora præ-

dicant, ac ſi ipſi rerum eventa diſponant. Pro *nos confidere*, quam graviter iſta v. 67. 68!

69—74. Ad templum in Palatio ab Auguſto factum reſpici, ut Æneas ex poſteriorum perſona vota faciat, jam Servius notavit. cf. Sueton. Octav. 29. Ex Virgilii autem verbis vix aliter ſentias, quam, cum Apolline, Dianæ quoque ſorori templum Palatinum fuiſſe conſecratum; ut in ludis ſæcularibus aliisſque ſacris conſociatæ fuere utriuſque religionis. *feſtos dies*, ludos Apollinæ.

Te quoque magna manent regnis penetralia nostris:
Hic ego namque tuas fortis, arcanaque fata,
Dicta meæ genti, ponam, lectosque sacabo,
Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda;
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis. 75
Ipsa canas oro. Finem dedit ore loquendi.

At, Phœbi nondum patiens, inmanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum: tanto magis ille fatigat

poëta exquisitius verbum h. l. sequi maluit: siquidem, ut vulgo fit, interpungas: *templum Insitum, f.* Nunc alia ratione succurrisse me vides. diis Witt. — 71. *nostris p. regnis* Hamb. pr. Erf. et Diomedes lib. I. — 72. *tuis* alter Hamburg. *Achaica fata* idem. — 73. *imponam* Parrhaf. *ponam genti* Mentel. alter. — 74. *tantum foliis* Parrhaf. *ne c. tres* ap. Burm., porro *nomina* Ald. pr., sed emendavit Nauger., Goth. pr. et Nonius in *ludibria*. cf. sup. III, 445. — 76. *finem dedit ore loquendi*. Fuisse videntur jam ante Cerdam, quibus hæc ab aliena manu affuta esse viderentur, offensus forte et illi vocis *ore* pleonasmò, satis et alibi obvio. v. Burm.; tamen Servius quoque in eo argutatur. Sed bene laudant Intpp. Lucillii versum: *Hæc ubi dicta dedit, pausam facit ore loquendi*, ap. Nonium in *pausa*. — 78. *posset* Rom. et Hamb. alt. — 79. *excussisse* Dorvill., ut solent recent. librarii. *excussura* Barthius ex suo codice.

nares ab eodem institutos. 71 — 73. libros Sibyllinos et quindecim viros iis inspicendis. Servati autem illi libri primum in Capitolio, ab Augusto vero sub Apollinis Palatini basi conditi; ut ex Suetonio notum Octav. 31 et Tibullo II, 5, 1 *Phæbe fave, novus ingreditur tua templa sacerdos*. Quindecimvir Messala; hæc igitur sunt *penetralia*. Neque Ovidius intelligendus aliter, etsi rem ita effert, quasi Sibylla templum et sacra habuerit, Met. XIV, 128 *Templa tibi statuum, tribuam tibi thuris honorem*.

74—76. Exsequitur Æneas

Heleni præceptum, sup. III, 443. 457. *Ipsa canas*. Nunc igitur more suo relicto non foliis inscribit dicta, sed ore profert. Tota de Sibylla fabula ad antiquissima pertinet tempora; ex iisdem etiam petita esse puta folia arborum, quibus illo ævo scribebatur, nondum alia meliøre materia inventa.

77—80. Ornate omnia; a domandis equis translata verba (cf. v. 100, 101) ad vatem, quæ nollet deum recipere, *ἰσχυρά*, cum divina vis crederetur corpus mortale, tamquam sui non capax, graviter vexare.

Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
 Ostia jamque domus patuere ingentia centum 81
 Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras:
 O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
 Sed terra graviora manent. In regna Lavinii

80. *rapidum* multi ap. Burm. — 81. *namque* alter Hamb. — 82. *vatisque* ruunt idem. *sub auras* Sprot. et Goth. sec., ut alibi. — 84. Duæ codicum scdæ: altera, duce Romano, *terra*; et hoc sonantius; altera, Mediceo duce, *terre*; quod non, ut *bumi*, *terra*, interpretari malim, sed *terre* pericula, ut Picrius quoque facit. *terris* Parrhaf. *majora manent* Sprot. et *regna* nonnulli Pierii, omiffa præp. ad, quod Heinf. ad II, 781 illustrat. *regna Latini* alios legere narrat post Benedictum in ed. Junt. Picrius, etiam scriptos, sed ex interpolatione. Enimvero *Lavinii regna* ab urbe nova condenda, Lavinio, haud dubie exquisitius dicta et ad spiritum fatidicum melius sunt attemperata; nec in eo prolepsis nec metrica ratio in priore syllaba correpta quemquam tenere debuit: v. sup. I, 2. Sunt *regna Lavinii*: itaque scripsi, ut debet scriptum esse veterum more, *Lavinii*, ut etiam sup. I, 258. 270. Eadem non minus bene *regna Lavinia* dixisset, ut alibi *arva Lavinia*, *litora Lavinia*, IV, 236. I, 2.

vexare. *bacchatur* pro simplici discurrit, v. sup. IV, 301. *Fingitur* equus a magistro *premendo*, h. e. pressus frenis, compressus, coercitus. cf. sup. I, 63; ergo *fingit premendo* pro premit. Est etiam brevitatis laus in *tanto magis*: Subintell. sed quanto magis illa bacchatur, adeoque reluctatur, *tanto magis* etc.

81. 82. *Ostia domus*, aditus ad interiores recessus antri: v. sup. 45 sq. cf. Callim. in Apoll. 3, 6, 7. Putanda autem nunc est Sibylla adytum ingressa, deo plena, ex adyto hæc vociferari, cf. v. 98, voce per cava antri resonante: ut v. 44. Quod sequitur vaticinium est inter insigniora poetæ loca, cum sententiarum gravitate, phantasmatum sublimitate

et doctrinæ poetice copia, tum verborum pondere, dignitate et ornatu; etiam orationis nova inflexione et variatione: ut plerumque loca, quæ vaticinia exponunt, felicissimæ artis in poetis esse solent: quandoquidem poeticum spiritum nihil est, quod æque recipiat, quam futurarum rerum descriptio.

83—89. Dicta hæc secundum Heleni prædictionem sup. III, 458 sqq. conf. præclarum locum Tibulli II, 5, 39 sqq., ubi Sibyllæ oraculum alio tempore ac modo, latius tamen, expositum est. *in regna Lavinii*, ad Lavinium; hoc tandem manifestum de aditus ad Italiam loco vaticinium (cf. Disquis. de rev. in Æn. tract. inventionem s. VI). Reliqua egregie ad horrorem partim rerum exemplis

Dardanidæ venient; mitte hanc de pectore curam;
 Sed non et venisse volent. Bella, horrida bella;
 Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
 Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
 Defuerint. Alius Latio jam partus Achilles,
 Natus et ipse dea. Nec Teucris addita Juno 90

85. *pone hanc Vratiss. dimitte hanc p. Leid. et pr. Moret.*—86. In
 os turbant librarii; et vel omittunt, vel scribunt: *Sed non evenisse, sed
 non advenisse.* Est: verum etiam volent non venisse. Etiam voluit
 Mentel. pr.—87. *cernam* Moret. sec., male.—88. *Nec S. Dorvill.*
 —89. *Defuerunt* alter Hamb., cum glossa, *in labore.*—90. *addita* multi
 ap. Pier., ex more. Heumannus olim conj. *nec Teucris (addita) Juno*; sed
 repressus ab Burmanno ad h. l. v. Notam nostram.

exemplis et verborum ornatu,
 partim comparatione cum re-
 bus Trojanis, quarum quanta
 vis ad Æneæ animum ipsa re-
 cordatione esse debebat! 87.
 jam Homero frequentata rei
 imago Iliad. v, 329. *Dorica
 castra*, sup. II, 27, ubi v. Not.
 88 sqq. Eadem calamitatum
 series renascetur. cf. inf. X,
 60, 61, 62. *Alius L. j. p.*
Achilles, Turnus Veniliæ f. v.
 inf. X, 76. Nec hoc sine ve-
 terum exemplo. v. c. Eurip.
 Troad. 614. 615 *ἦν ἦν*
ἄλλος τις Αἴας, ὃς ἰόντα, δού-
ρατος Παιδῶν νιψῶν σῆς. conf.
 Ecl. IV, 36 *alter erit tum Ti-*
phys—atque iterum ad Tro-
jam magnus mittetur Achilles,
 etiam in vaticinio. Nec aliter
 in prædictionibus vatum He-
 braicorum Davides et alii
 iterum excitantur tamquam re-
 duces.

90. *Nec Teucris addita Juno*
Utsquam aberit. Interpretatio

loci e veteribus nobis servata est.
 Macrob. VI Sat. 4 unum ex
 iis locis esse docet, in quibus
 vetustum verbum servaverit
 poeta. *addita, id est, affixa, et
 per hoc infesta.* Hoc jam dice-
 rat Lucilius lib. XIV *his versibus*
: Si mihi non prætor fiet ad-
ditus atque agitet me, Non male
sic ille, ut dico, me extenderat
unus; Etiam Servius: *addita*
Juno, inimica. Est autem ver-
 bum Lucilii et antiquorum: ut
 Plautus Aul. III, 6, 16 *Argus,*
quem quondam Jovi Juno custo-
dem addidit. Sed alterum hoc
 Plauti ex iis potius exemplis
 est, quæ doceant, quomodo
 voc. *additus* in hunc significa-
 tum transire poterit. Scilli-
 cet *custodem dari, addi*, voc. pro-
 prium est; v. c. inf. IX, 649
Tum comitem Ascanio pater ad-
didit; et Horat. III, 4, 79 *ne-*
quitiæ additus Custos, vultur,
 qui Tityi jecur observat. Jam
 autem qui *custodes additi sunt,*
 inprimis

Uſquam aberit. Quum tu ſupplex in rebus egenis
 Quas gentis Italum, aut quas non oraveris urbis!
 Cauſſa mali tanti conjunx iterum, hospita Teucris,
 Externique iterum thalami.
 Tu ne cede malis: ſed contra audentior ito, 95
 Qua tua te Fortuna ſinet. Via prima ſalutis,

91. *Uſque Ven.* *Nuſquam a.* tum tu Parrhaſ. tunc tu pr. Hamb. pro var. lect. ut rebus Leid. unus.—92. *erraveris* Wall.—93. *Teucris* pr. Moret. Cæterum male vulgo diſtinguebatur, eſſi Servii exemplo *Cauſſa mali tanti conjunx*, iterum *b. Teucris*; Melius: *Cauſſa mali tanti conjunx iterum*, *b. T.* Sic et mox iterum thalami.—94. *Extremique* Moret. ſec.—95. *crede* Goth. tert. et a pr. m. Medic. *audacior* alter Hamburg. et bini Goth. *audacior* Wall. *ardentior* Leid. et Hug. a m. pr.—96. Vulgatum erat: *Quam tua te fortuna ſinet.* Ut plus

inprimis peccare volentibus, ſiſdem moleſti ſunt, difficiles, odioſi, infeſti. Nota res jam ex virorum doctorum diſputationibus. Adi vel Geſneri Theſaur. LL. h. v. Virgilium imitatus eſt in vocis uſu Silius II, 595 agit addita Erinnyſ. Paulo aliter comparata ſunt exempla, in quibus addi vel additi eſſe dicuntur, qui non ſine moleſtia aliqua accedunt ad nos, vel quæ nobis contingunt ingrata. v. c. ap. Stat. II Theb. 320 *Et, qua non gravior mortalibus addita cura,* *Speſ.* Ad hoc genus referenda loca, quæ aſſerunt Drakenb. ad Silium l. c. Gronov. ad Senec. Herc. fur. 1237 et al., non ad prius. Adde Val. Fl. VI, 181. Aliter rem expedire voluiſſe videtur Burmannus, qui ita ordinat verba: "*nec Juno aberit Teucris, addita ſci-*

licet aliis hoſtibus, Turno et reliquis:" hoc vero multo durius; etiam ſi jungere velles: *nec aberit addita*, h. e. addetur, accedet ſc. nova hoſtis. Si quis nondum ullo interprete inſpecto locum legat, is haud dubie ita accipiet: *nec decrit* in Italia *Juno, addita Teucris*, quæ ſemper Trojanis adeſſe, iis inſtare, eos urgere, perſequi, ſolet. Eas res infeſti animi eſſe, quis dubitet?

91—97. *quum tu* pro vulgari, *tum tu. oraveris*: v. lib. VIII ſcil. Evandrum et Agyllinos Etruſcos. *in rebus egenis*, anguſtis, periculofis. Noli cum Servio et aliis de fame accipere. *conjux* Lavinia, ut olim Helena. 96. *qua* via et ratione, quo modo, ſ. v. Var. Lect. *Graia ab urbe*, Pallanteo Evandri.

Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.

Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla

Horrendas canit ambages, antroque remugit,

Obscuris vera involvens: ea frena furenti 100

Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.

plus audeat, quam fata permittant, vix videtur bonum consilium esse; multo minus Æneæ datum, cujus omnia consilia ad fatorum ordinem a poëta attemperata sunt. *Quam pro quantum* ut cum Heinio et Burmano accipias, durum esse puto, et vero etiam jejunum. Accedo igitur viris doctis, ut legendum existimem, *Qua*, ea via, qua; nec tamen adeo longe in malis propulsandis progredi fata te sinent, sed paratum est auxilium: *Via prima* f. Atque fuit hæc lectio etiam in libris plerisque Pierii; forte recentibus. Nam veteres omnes in *quam* conspirant. Inter editos princeps Ald. *qua* exhibet, mutatum a Naugerio in altera. In his tamen particulis, inprimis cum comparativus in errorem tam facile inducere debuerit, nolim librariorum fidei tam multum tribuere. Alii legunt *Quum*, quod vix probes. Toupus Epist. Crit. pag. 171 *Legi, ut mihi quidem videtur, certissime: Quo* tua te fortuna ferat. Hoc est, poëta dictionem per lusum variare, non, corrupta emendare. *finat* Oudart. — 98. *Cumana* Dorvill. — 101. *Incutit* pr. Hamb. pro var. lect. *Quater* frena proprie de aurigantibus. *versat* aliquot Pier. cum Goth. sec. Sed hoc ad orationem vulgarem propius accederet.

100. Eventa rerum obscuris verbis prodit. Imitatur locum Lucanus I, v. 637. 638 *flexa sic omnia Tuscus involvens multaque tegens ambage canebat.* Pompon. Sab. "vera, *quæ vera futura erant.* Probus ait, "vera, lucida. Alexander (Grammaticus, unus ex vetustis poëtae interpretibus) "a quo accepit *Sergius* (leg. Servius), pro, *veris obscura miscens,* male hæc. 100. 101. *ea frena* f., de concitato animi impetu; ut alias de cursu. *ea tota*, tam valida, pro: nam admodum valida f. cf. v. 79. 80. *stimulos sub p. vertit*, h. e. in pectore figit. Sed plus ineft

TOM. II.

alteri verbo; continuato sc. icu. *Frena et stimulos*, ad furorē declarandum a Tragicis habet poëta; forte ex *αἵματι* natos. Inter loca, quæ Interpr. laudant, unus est accommodatus Euripidis (Iphig. in Taur. 935) de furiis: *ἰλάσσειν θεοί, ὅς' αἵματι γὰρ ἴπαι βαλὺν ἴμοι.* Mox v. 104 *facies est species, genus; surgit*, exquiste, evenit, occurrit. Scilicet audierat Æneas omnia a patre V, 730. 741 et Heleno III, 458. *precepi.* Non male Æschylus comparatur Prometh. 101 — 103. *peregi* pro vulgari, exegi, perperedi.

4 P

106

Ut primum cessit furor, et rabida ora quierunt;
 Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,
 O virgo, nova mi facies inopinave surgit.
 Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.
 Unum oro; quando hic inferni janua regis 106
 Dicitur, et tenebrosa palus Acheronte refuso:
 Ire ad conspectum cari genitoris et ora
 Contingat; doceas iter, et sacra ostia pandas.

102. *Ut tandem Parrhaf. rapida* multi et hic. v. sup. 80 et 49.—
 104. *nova non f.* Exc. Burm. *mibi* Rom., hic et alibi. Scilicet eodem
 res redit, si syllabas contractas scriptura quoque, an tantum pronuntia-
 tione, tollas. Sed constantia in his servanda est. *surgit* Zulich.—105.
percepi multi scripti et editi. Sed *præcepi* Rom. Medic. et alii vetustiores
 cum Servio. Et hoc eruditius. cf. inf. X, 277. *ipso peregi* Seneca Epist.
 76 et Engraph. in Terent.—106. i. j. *Disis* Leid. unus, et Franc. in
 margine; ex interpret.—109. *Contingit* aliquot Pier.; at Romanus:
Unum oro—Ire ad c. c. genitoris, et ora Contingam.

106—109. *janua regis* h. e. palatii vel regni aditus. *tenebrosa palus Acheronte refuso.* Cum Acherontem mox in inferis locis poni a poeta videamus, Servius, et ex eo Pomponius, pronuntiant: *Avernium* significat, quem vult nasci de *Acherontis aestuarii*: ut *Avernus* adeo sit *Acherontis*. Fuit tamen in his ipsis locis ad *Cumas palus Acherusia* (cf. Exc. II et IX extr. ad h. libr.): ad quam Virgilius respicere debuit: *tenebrosa palus Acheronte refuso*: et si in ea designanda usus forte est iis, quæ de *Acheronte* in inferis narrari solent; cui *aëthys* tribuitur infra v. 296. 297, ita ut ex inferis partibus exundet, supraque crateris sui labra exuberet (*refusa* sit) aqua; ductum id ex Platone; in cuius

Phædone p. 83 B. Frf. Tartarus omnes amnes recipit, aqua autem αἰεγίται δὴ καὶ κυμαίνει αἶψα etc. Ita passim poetæ. Apud Valer. Fl. IV, 594 *Illic* (juxta Heracleam Paphlagoniæ) *Acheron—vastoque exundat biatu Fumeus*; et de eodem Apoll. II, 747 καὶ δὲ φάραγξ κατὰ γαίην αἰεῖται. Ipse enim Acheron in imis terræ radicibus: Κράσιον δ' Ἀχέρονδ', ὅς ἔχει βυζύματα γαίης, Orph. Hymn. XVII, 10. De his ipsis autem locis Ulyssis aditu celebratis agens Lycoph. v. 695 καὶ 'χρευσίαν' Ρόχδουσι κυμαίνουσαν οἰόματος χύσιν, et eundem in sensum Silius *eructare* dixit in loco ex Marone expresso X, 425 *specus-eructat acerbam Cocyti laxo suspiciens ore paludem.* Est itaque *refusum*, si poeta noster

Illum ego per flammās, et mille sequentia tela, 110
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
Ille, meum comitatus iter, maria omnia mecum
Atque omnis pelagique minas cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra fortemque senectæ.
Quin, ut te supplex peterem, et tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. Gnatique patrisque, 116
Alma, precor, miserere: potes namque omnia:
nec te

Nequidquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit Manis arcessere conjugis Orpheus,
Threïcia fretus cithara fidibusque canoris: 120

111. *recelli* Bigot. In *recipi* argutati sunt veteres Grammatici. v. Serv. et Pompon. Sab. Sed *recipimus* et recuperamus non modo amissa, sed ea quoque, quæ ne amitteremus metuendum erat.—113. *calique minas pelagique* Medic. et Wall.—114. *Invalidus*. Jo. Schrader. otiosum esse ratus emend. *Impavidus*. Verum Anchises ferebat, etsi invalidus, fortius quam pro virum et ætatis modo et gradu.—115. *et abest* a plerisque Pier. et Heinfl., comparat tamen in Medic. et Rom. Sed abesse posse nemo dubitet. *lumina, numina* etiam hic in libris.—116. *Ille s. pr.* Hamb. *ipfi* a Hugon. Ex Pier. alii *Id memorant*, alii *Id memorant*. Tertius Rottend. *Dememorant*. *gnati, nati*, et in nonnullis *gnati* legitur ap. Pier.—119. *accescere* male et hic multi.

noster ad æstus illum ebullientis aquæ respexit, paullo aliter dictum atque ex communi usu, quo simpliciter ad aquam stagnantem illud spectaret: ἀναχυσίς ποταμός; etsi ne sic quidero, post omnia ista, video, quid impediat in Marone accipere paludem Acherontis *refusi* seu *stagnantis*, respectu Acherusæ ad Cumas, de qua verba sunt Geographi: Ἀχχευσία λίμνη, ἀναχυσίς τις τινάριδος θαλάσσης Strab. V, p. 243 D.

Mox *sacra ostia*, ut Homericum *ἁγία*, et infra 573 (non ut Serv.) cujus voc. significatus latissime patet, ut in nostris linguis nihil sit, quod satis respondeat.

116. *mandata dabat* sup. V, 735. Mox *Hecate*: nam sup. v. 35 *Phæbi Triviaque sacerdos*.

119. 120. Aut supplendum alterum membrum: *quidni et mihi adire inferos liceat?* aut jungenda: *miserere—si potuit*; siquidem p. (Statii imitationem notarunt

Si fratrem Pollux alterna morte redemit, 121
Itaque reditque viam toties: Quid Thesea, magnum
Quid memorem Alciden? Et mi genus ab Jove
summo.

Talibus orabat dictis, arasque tenebat;

121. Sic f. Schol. Statii. v. Heinf. — 122. *Quid Thesea, magnum Q. Alciden* distinxit Heinf. et Mentel. Addit Burmannus Witt. et alios. Librariis equidem tantum non tribuam. Sed jam veteres Grammatici super interpunctione disceptavere. v. Serv. et Pompon. Sab. Male eos habet quod *Thesea* dicat *magnum*, qui sacrilegus fuerit, et qui *sedet æternusque sedebit infelix Theseus* inf. 617. 618; quasi vero *magnum* semper philosophicam aliquam virtutem designet. Ratio petenda erat ex elegantia poetica optimorum poetarum usu frequentata, et ad animum et ad auditum jucunda, ut epitheton potius ad posterius, quam ad prius referatur: *Quid Thesea, magnum Quid m. Alciden!* — 123. *Alcidemque, mihi genus tres ap. Burm.* a *Jove* duo cum binis Goth. et *summo est* sec. Moret. — 124. *tenebant* pr. Moret.

notarunt Silv. V, 3, 271 sqq.) *fretus*: pro, usus. Homericum *πρόσως*, et in hac ipsa re Orph. Arg. 42 *Ἡμάρην πρόσως* *ἡδύαγην*, simpl. pro, ope ci-tharæ.

121. 122. Ut cum Castore, qui mortali patre, Tyndareo, natus erat, immortalitatem communicaret Pollux Jove patre natus, hoc a diis consequutus est, ut, quoties ipse ad inferos se contulisset, fratri apud deos interim versari liceret. Hinc alternis sedes mutata. Fabula varie a poetis tractata et ornata. Fundus Odys. λ, 302. 303, at v. Pindar. Nem. X. Etiam Theseus et Hercules memorantur, quatenus inferos adiere. v. inf. 392 sqq. Aliter de Theseo fabula tractatur v. 618. Unde reprehensus poeta ab Hygino, ap. Gell. X, 16, quod altero loco Theseum

in inferis æternum sedentem, in altero hoc, in quo versamur, inter eos nominasset, qui ad inferos adissent et redissent. Enimvero poeta non Theseum iisse et rediisse narrat, sed Pollucem; Theseum autem tantum sic memoravit, ut de solo aditu inferorum ageret. Grammatici impetum accurate retudit Ouwens Noct. Hag. p. 20. sq.

124. *aras tenebat*. Notissimus precantium mos. Si tamen teneas animo, Æneam in ipso limine templi vel antri substituisse (cf. mox v. 151; et is perpetuus veterum mos, si deum consulerent), dum vates penetraret ad adytum, v. 98, ara difficultatem habere potest, quo loco sita fuerit. Scilicet, si ad limen substituerunt consulentes deum, de tota ea parte intelligendum, quæ usque ad adytum patebat, adeoque πρὸς

Quum sic orsa loqui vates : Sate sanguine divom,
Tros Anchisiada, facilis descensus Averno;
Noctes atque dies patet atri janua Ditis :
Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. Pauci quos æquus amavit
Juppiter, aut ardens evexit ad æthera virtus, 130
Dis geniti potuere. Tenent media omnia silvæ,
Cocytusque finu labens circumvenit atro.

125. Cum sic Heinſ. ex Medic. et aliis; alii tum et tunc. — 126. Vulgo *Anchisiade* est, Ἰ' Ἀγχισιάδην. *Anchisiada* Medic. a m. pr. et tert. Moret., eleganter, Heinſio iudice; quia poetas Latinos alia sic efferre videmus: *O Æacida. Orestes. Æeta*, ut docuit ille ad Ovid. Ep. 3, 87. 8, 9 et al. Etiam sup. III, 475 *Anchisa*. A Burmanno admiffam lectionem pristinam iterum expulimus: conf. v. 348. IX, 653. Nec tamen hoc adeo perpetuum putandum, quo minus et vulgaris ratio ferri possit. Ita v. c. Val. Fl. II, 427 *Æacide* legitur constanter. Alii *Anchisiada*, *Anchisiader*. *discessus* tres ap. Burm. *Averno* nota elegantia pro *ad Avernum* reposuit Heinſius cum melioribus, nisi quod fere habent: *Averno est*. Vulgo *Averni*, quod vulgare esset. *Averni est* Gud. a m. sec. Scilicet etiam h. l. duas codicum familias agnoscas: Romanus ducit alteram, *Averni*, alteram Mediceus, vel is, unde exscriptus ille est, *Averno*. Pompon. Sab. "*Averno*, ad *Avernum*. Sic legit Apronianus." — 128. *gradus* sec. Moret, sed vid. Burm. — 130. *audens* alter Hamburg. *avenit* Leid. un. in *æthera* aliquot ap. Burm. — 132. *Cocytus* Medic. et alii. *circumvenit* post Pierium et Gifan. ap. Guell. Heinſius e melioribus omnibus reposuit lateque adfluxit exemplis. Adde Waff. ad Sallust. Jug. 71 et alios. Vulgg.

circum-

vates et ipsa vates sub limine et aditu intelligendus. Erat autem ara in pronao: nam omnis sacrificii ritus factus passim ante ædem memoratur.

125 — 132. *Avernus* h. l. simpl. pro locis inferis; non lacus, ut inf. 237 sq., sed ut in Ἀχέρον διπρόδοος vel ἀνιζόδοος. vid. Urſin. et rel. 127. *patet atri janua Ditis*: accessu libero et expedito. Simili modo, diebus iis, quibus februa et in-

feriæ diis inferis fiebant, *mundus patere* antiquitus dictus: Macrobi. I, 16 e Varrone: *Mundus cum patet, deorum tristitium atque inferorum quasi janua patet*. 129. Pauci æquos *διόγενις*, si fuerint *διόπιδας* et *καλοκρίγας*. Sententiam verſum 126 sq. *facilis descensus A.* interpretatur Seneca Herc. fur. 675 sq. *æquus*, propitius h. l.

131. *silvæ* memoratæ tenebrarum

Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
 Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
 Tartara; et insano juvat indulgere labori: 135
 Adcipe, quæ peragenda prius. Latet arbore opaca
 Aureus et foliis et lento vimine ramus,
 Junoni infernæ dictus sacer: hunc tegit omnis
 Lucus, et obscuris claudunt convallibus umbræ.
 Sed non ante datur telluris operta subire, 140

circumfluit. Scilicet *circumvenire* exquisita et docta ratione dictum pro, *circumire, circumdare, circumfluere*; quæ vulgaria verba sunt.—133. *Quin si* conj. Heins., et Goth. sec. *Quid*; sed cf. II, 10. 1. *amor, menti si* duo interpungunt. *mentis* alter Hamb. *est* deest Menag. pr. Goth. sec.—136. *opaco* Medic. a m. pr.—139. *plaudunt* Rom.—140. *opaca* Dorvill. a m. pr.

brarum et caliginis significandæ causâ; ducta imagine ab Averni lacus situ: sup. 118 *luci Averni*. v. Excurs. II. *Cocytum, Stygem, Acherontem*, promiscue ponit poëta; etsi aliis locis diversos facit amnes; cf. Exc. IX, uti et h. l. *Cocytum* et *Stygem*. *sinu* præclare, de cursu fluvii, qui ambit locum.

133—135. *Bis*; nata rei perceptio hæc ex Homericis Od. μ , 22 $\Sigma\chi\epsilon\tau\lambda\iota\sigma\iota-\Delta\iota\sigma\delta\alpha\upsilon\iota\varsigma$ etc. Sed "Pollio admittitur, cum Æneas esset futurus deus, cur dicat bis. "Solvitur hoc, quia apud Homerum (Odys. μ , 600 sq.) "Ulysses vidit umbram Heracles culis apud *inferos*." Recte hoc; quandoquidem et heroum inter deos receptorum umbræ in locis inferis habentur. Etsi nec hoc necesse. Nam Sibylla Æneæ, viventis tum, fata post

mortem ignorare potuit. Cæterorum Grammaticorum argutias vide ap. Pompon. Sab. et Servium. *insanus labor* pro vulgari, magnum ausum, cœptum, ardua res.

136—149. Locum respexit Claudian. de R. Prof. II, 290 sqq. 137. ornate, pro, ramus aureus cum foliis aureis, et latet in densa silva, ornate 138. 139. *vimen* est ipse ramus, virga. Male alii aliter. Nec tamen ipsam arborem auream credere necesse est; non magis quam Hesperidum arborem mala aurea ferentem. Unde autem poëta ramum aureum hunc tamquam furculum in sum arbutum traduxerit, varia conjectare licet: de quibus v. Exc. VI ad h. v., ubi suspicatus sum, a ramo *invenias* notionem hanc aurei rami profectam, *Juno inferna*, Proserpina, alias Stygia, ut *Jupiter infernus*, $\kappa\alpha\tau\alpha\chi\epsilon\iota$

Auricomos quam quis decerpserit arbore fetus.
 Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
 Instituit. Primo avulso non deficit alter
 Aureus; et simili frondefcit virga metallo.
 Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum 145
 Carpe manu. Namque ipse volens facilisque se-
 quetur,
 Si te fata vocant: aliter, non viribus ullis
 Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
 Præterea jacet exanimus tibi corpus amici,
 (Heu nescis) totamque incestat funere classẽ; 150
 Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
 Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulcro.
 Duc nigras pecudes: ea prima piacula funto.
 Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,

141. *quam qui Medic. alter Mentel. et Colot., quod exquisitius putem, pro quam si quis. discerpserit multi ap. Pier. et Burm., male. decerpit ab arbore notavi ex Jo. Sarisber. lib. VIII, p. 690 ed. Amst.*—143. *defuit Oudart.*—144. *similis Medic. f. vena m. Menag. pr., errore haud indocto.*—145. *investiga Dorvill. a m. sec. oculis, ramumque r. Goth. tert. a m. sec.*—146. *sequatur Bigot.*—147. *nec v. Rom.*—148. *poteris duro pr. Hamb.*—150. *totusque i. f. classe pr. Rottend.*—151. *pendis Witt. pendens Rom. et Oudart.*—152. *Sedibus ante suis refer et conde Dorvill.*—153. *hæc p. Parthas. sumto, sumpto, aberrant. librariorum ap. Burm.*—154. *lucos Stygius et r. ita Medic. a m. pr., et Romanus, quod miseris, in idem vitium conspirat. Alii ap. Pier. et Heinf. Stygis et r., ex quo reliqua nasci potuere, alii Stygius et r., invito metro. Sed Stygius, regna i. v. per appositionem bene firmat Heinf.*

καταχθόνιος, de Plutone (cf. Fabrett. ad Tab. Iliac. pag. 372). *Avernæ Funem* Ovidius dixit hac ipsa in narratione Met. XIV, 114—140. *telluris aperta*, simpl. loca infera, quatenus sub terra. Male Intpp. argutantur. 143. 144. ornate;

in rami avulsi locum alius succrescit. Mox *rite carpe*—*si te fata vocant*, si fatale tibi est, inferos adire.

149—155. Ante oculos Iliad. χ, 386 Καὶ τὰ παρ' ἡμεῶν εἶναι ἀκλαυτὰς, ἀδραντος Πάτρως. Observa verborum proprietatem.

Adspicies. Dixit, pressoque obmutuit ore. 155

Æneas mæsto defixus lumina voltu

Ingreditur, linquens antrum; cæcosque volutat

Eventus animo secum. Cui fidus Achatès

It comes, et paribus curis vestigia figit.

Multa inter sese vario sermone serebant: 160

Quem socium exanimem vates, quod corpus
humandum

Diceret. Atque illi Misenum in litore sicco,

Ut venere, vident indigna morte peremtum;

Misenum Æoliden: quo non præstantior alter

Ære ciere viros, Martemque adcondere cantu. 165

155. *immuit* Dorvill. *orbe* Medic. a m. pr. — 156. *mæstoque affixus* Gud. a m. pr. — 157. *Progrreditur* Medic. in marg. *Egreditur* multi ap. Pier. et Burm., male. Non videbant *ingredi* esse, *incedere*. — 159. *pariter* Goth. tert. *fixit* Medic. a m. pr. *firmat* Dorvill. *figit v. curis* Parrhas. — 160. *serebant* post Pier. defendit Heinf. Alii *serebant*. — 161. *exanimem* plerique, sed alterum ex Medic. aliisque adscivit Heinsius, auri ut consuleret. Mox *atque* statim, esse vult Burm., ut Georg. I, 203, ubi v. Puto exprimi *sera*. — 165. de Hemistichio a poeta inter recitandum adjecto fabulam vid. apud Serv.

proprietas. *pendes* pro vulgari hæres. *sedes* de sepulcro alii, alii de terra admodum dure accipiunt. vid. Burm. Cur non locum comparant inf. v. 371 *Sedibus ut f. et v. 328 quam sedibus ossa quierunt*. Errant Manes insepulti vel circa corpus vel circa Stygem. Notissima res. v. Obs. ad Tibull. III, 2, 15. Piaculare autem sacrum v. 153 non tam ad purgandam classem a contactu insepulti cadaveris valere debet, quam ad placandos inferos, quos est accessurus: om-

nino enim ad inferos nonnisi expiati et placatis Manibus accedunt heroes apud cæteros quoque poetas. Hoc colliges etiam ex locis ap. Cerdam. *prima* v. 153 est pro, prius, ante.

160. 161. Pro vulgari: sermones serebant super variis rebus. Cæterum miror, cur non in Palinuri insepultum corpus incidat *Æneæ* cogitatio; qua tamen nulla prior esse debebat. Nisi quod Miseni cadaver in proximo littore jacet, ejusque celebritas fuit magna propter promontorium

Hectoris hic magni fuerat comes; Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat et hasta:
Postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus. 170
Sed tum, forte cava dum personat æquora concha,
Demens, et cantu vocat in certamina divos,
Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa inmerferat unda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant; 175
Præcipue pius Æneas. Tum iussa Sibyllæ,
Haud mora, festinant flentes, aramque sepulcri

168. *victor vita* aliquot ap. Burm. *sp. et armis* Dorvill. — 170. *haud* i. Parrhaf. *interiora* alter Hamb. — 171. *Sed dum, cum, tunc* aberrant. — 172. *Veniens et c.* Goth. sec. *certamine* Gud. et Goth. duo. — 173. *si c. fas est* duo Leid. Idem hemifichium III Georg. 391. — 174. *inmerferit* Goth. sec. — 175. *circum magno* Montalb. — 177. *festinant* Rom. *arasque* ed. Ven. *sepulcro* Gud. a m. pr. Franc. a m. sec.

promontorium ab eo appellatum. De Miseno vid. Excurs. VII ad v. 162.

170. *non inferiora* s. docte et Græcorum more, pro, inferiorum, τὰ ἑττω pro τῶν ἑττω. Æneam Hectori æquiparat, ut inf. XI, 289 et al. cf. Serv. Mox 171. *concham* paullo durius pro tuba vel lituo posuit. Nam nec in *litui* (v. 167) proprietate est hærendum. Sic *lituum* et *tubam* paucos intra versus memorat Statius VI Theb. 120. 128. *Tubicinem* Misenum vocat Propert. III, 18, 3. *Liticeum* Stat. IV Silv. 7, 19. cf. Cerda. *demens* Homericum Νέμεος! Iliad. β, 38 et sæpe al. *exceptum* cf. sup. TOM. II.

III, 332 ex ἰσθμῶν ὁδοῖς, insidiis. Puta autem Misenum scopulo promontorii insidentem tuba cecinisse: hoc poëta tamquam ad provocandum Tritonem factum interpretatur; itaque arrogantiam tubicinis ab hoc vindicatam, dum cum in mare præcipiaret.

177. *aram sepulcri* exquisitè, quod v. 215 *ingentem pyram* a formæ similitudine. Sic et Servius; qui tamen addit: *Probus tamen et Donatus de hoc loco requirendum adhuc esse dixerunt.* In Donati fragmentis interpolatis, quæ habemus, nihil occurrit. At de altero Pompon. Sab.: *Dicit aram, quia rogus, id est pyra, non fiebat sine aris,*

Congerere arboribus, cœloque educere certant.
 Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum:
 Procumbunt piceæ: sonat icta securibus ilex: 180
 Fraxineæque trabes cuneis et fissile robur
 Scinditur: advolvunt ingentis montibus ornos.
 Neenon Æneas opera inter talia primus
 Hortatur socios, paribusque adcingitur armis.
 Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat, 185
 Adspectans silvam immensam, et sic voce precatur:
 Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus

178. adducere Vratil., sed alterum et alibi, Burm. laudat II, 186. 461. XII, 674.—180. *acta* Goth. sec. *ilix* Witt.—182. *ac voluunt* multi ap. Pier. et Burm., ac duo Goth. *et voluunt* Zulich. *avellunt* alter Hamb. Supra Georg. III, 378 *Advolvere* *focis ulmos ignique dedere*.—183. *Æneas nec non* Witt. *operi* Parrhaf.—184. *que abest* a tribus Burm.—185. *hoc* Montalb. *tristis* Witt. cum c. Heinf. e libb. Vulgg. *sum*.—186. *voce, ore, forte* legitur. *forte* Servius interpretatur; ut tamen verum inter tibicines (*cheville*) referat. Et hoc habet Medic. cum al. *ore* Longob. Pierii et pr. Hamb. ex v. 76. *voce* Romani codicis lectio est, quam et alii codd. exhibent, quamque bene retinuit Heinf.—187. *aureis a. ramis* Montalb.

ut ait Probus. Perperam. Sublegit hoc Virgilio Silius XV, 387 *Alta sepulcri Protinus exstruitur cœloque educitur ara*. Etiam sic Val. Fl. V, 10. In seqq. ante oculos Od. μ, 11 sq. Iliad. ψ, 114 sqq. Add. Iliad. ω, 417. 428 sq. ω, 662 sq. 787 sq. et locum inf. XI, 182 sqq. *Congerere* ex *ντλν*. Apollonium (lib. I, 403) *Νέον αὐτῶν βαμὸν* laudat Guellius. Iterum poëta multum ornatus (expende singula) in re tenui cumulavit; hoc quidem jam Ennii exemplo; Locum servavit Macrobianus VI, 2. Ad

horum ductum sequiores poëtæ pigmenta sua in simili re profuderunt: Silius X, 526 sqq. Statius VI, 88 sqq.; hic quidem ea cum copia, quæ fastidium faciat. cf. Columna ad Ennium p. 67. Mox *piceæ* proprie in rogis locum habent, cf. Plin. XVI, 10 f. 18. 182. *de montibus int.* et v. 184 *adcingitur, ἐπιτίθεται*, accingit se.

187—189. *Utinam nunc*, ut Gr. *εἰ, εἰ γὰρ*, v. c. qui locus in manibus est, Hymn. Homer. in Apoll. 51 *Δῖα, εἰ γὰρ κ' ἰδύμεν*; quem si ita acceperis, emendatione non egere

Ostendat nemore in tanto ! quando omnia vere
 Heu nimium de te vates, Misenæ, locuta est.
 Vix ea fatus erat, geminæ quum forte columbæ
 Ipsa sub ora viri cœlo venire volantes, 191
 Et viridi sedere solo. Tum maxumus heros
 Maternas adgnoscit avis, lætusque precatur :
 Este duces, o, si qua via est, cursumque per auras
 Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat 195
 Ramus humum. Tuque, o, dubiis ne defice
 rebus,

Diva parens. Sic effatus vestigia pressit ;

188. in alto alter Hamb. o. vera Ven. et Dorvill., non male; in-
 primis pro poëta.—189. Heu n. vates de te Montalb. Erf.—191. e
 celo Parrhaf.—192. infedere Montalb. f. loco Exc. Burm. a m. pr.
 Mirum acumen e vett. servavit Pompon., et ad v. 198 Servius, ut *solum*
 sit pro aëre, et *federa*, librarunt sese; forte, quoniam *cursum* sequitur pro
 volatu dictum, et v. 199 *pascentes*, quod tamen per intervalla fieri pu-
 tandum. cum m. b. Sprot.—193. *agnoscat* Medic. cum al. *agnovit*
 alter Goth. *precantur* Gud. a m. pr.—195. *dirigite* Gud. et Rom. In
opacat hærebat Trappius; quid enim an exiguus ramus umbra locum ob-
 scurare poterat? Addere forte voluit: et an auri fulgor umbram loco
 inducere potuit? vide v. 204. Itaque conj. *insurat*. Sed primum ramus
 cum frondibus et foliis cogitandus; et quidni huic, etsi ex auro, tribuat
 poëta id quod commune est omni frondi, ut umbra obducatur eam soli par-
 tem, cui respondet suo ad solem positu. Atqui hoc est *opacare humum* sc.
 quantam ejus partem frondis umbra attingit; non totum loci ambitum.
 —196. *tuque* in d. Menag. pr.

egere videbis; nisi forte 131-
 201. *se ostendat*, adpareat etc.;
 nec tamen dubitandum, etiam
 hac arbore inventa alteram va-
 ticipin partem eventum esse ha-
 bituram, quando etc.

190—196. Dignus tali vin-
 dice nodus. Ostento vel augu-
 rio aliquo res profecto nunc
 cum maxime erat expedienda.
 Quale autem aliud accomoda-
 tius quam Veneris matris aves?

etsi omnino faustum et lætum
 hoc auspiciū, v. Cerda. Sed
 poëta haud dubie in animo ha-
 buit Apollonium suum lib. III,
 540 sqq. conf. 926 sqq.; nec
 Dodonæum oraculum ex co-
 lumbis obscurum est. Hoc au-
 gurio conspecto substitit et pre-
 catur, ex more. Prævit Ho-
 merus Iliad. x, 275. 278 sq.
 195. *ubi—humum* orate, ubi
 aureus ramus est. 198. *qua*

Observans quæ signa ferant, quo tendere pergant.
 Pascentes illæ tantum prodire volando,
 Quantum acie possent oculi servare sequentum. 200
 Inde, ubi venerè ad fauces graveolentis Averni,
 Tollunt se celeres; liquidumque per aëra labfæ
 Sedibus optatis geminæ super arbore fidunt:
 Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
 Quale solet filvis brumali frigore viscum 205
 Fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,

197. Duplex iterum codd. familia; Rom. cum aliis, *Alma p.*, Mediceus cum al. *Divæ p.*; hoc recepit Heinl. — 198. *quo f. ferant* conj. Vossius, sed columbæ ferunt signum et ostentum, pergunt pascentes: *illæ* multi ap. Burm. — 200. *possunt* pr. Rottend. et Ven., non male. *acies* Medic. a m. pr. *spectare* Vratisl. *sequendo* qu. Moret. — 203. *geminæ* Burm. recepit, ut tamen mallet præterea legi: *geminæque sub arbore fidunt*, "quia raro columbas videmus arbori insidentes, sed vel in tectis "ædium vel humo." Sed de silvestribus columbis seu palumbis erat cogitandum. *gemma super arbore* Heinsius revocaverat, librorum, putò, auctoritate, inter quos Medic. et Rom., add. Ald. pr. Ita arbor duplicis trunci in commune cœnantis fastigium est intelligenda; quæ hac ipsa sui specie notabilis et insignis fieri poterat. Hoc voluisse videtur Cunninghamus, qui ad L. 10 D arbor. furtim cas. provocat. Si tamen ad aliorum librorum, ut Longob. et nonnullorum ap. Burm., lectionem *geminæ f. a.* respicias, manifesta res est, ejus depravationem esse alteram illam, ex libratorum sollenni in similibus incuria. *geminæ* jam Nauger. prætulit: deseruere iterum alii, etiam Anglius in Junt. et Egnatius 1507. — 204. *aura* Rom. et pr. Rottend., male. *aura auri* et res (v. Not.) et Grammatici tuentur apud Burm. — 206. *reminis arbor* indoctus librarius Goth. pr.

signa, quale augurium, quid ostendant.

201—204. Arbor stabat in ipsa valle. Vide v. 139. *Sedibus optatis* eleganter, arbore, quam volatu petierant. *auri aura*, splendor. *Aura* de luminis reverberatione exquisita. v. V. L. ad Ge. II, 47, ubi

luminis auræ. cf. h. I. Serv. Sic *φάος αἴθρη* Callim. in Dian. 117 de vapore ignis, qui etiam longius diffusa adurit. Proprie in odore locum habet.

205—209. De visco, frutice glutinoso in querno arborum genere ramis nasci solito, unde glutinum paratur,

Et croceo fetu teretis circumdare truncos.
 Talis erat species auri frondentis opaca
 Illice: sic leni crepitabat bractea vento.
 Conripit Æneas extemplo, avidusque refringit 210
 Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllæ.
 Nec minus interea Misenum in litore Teucri
 Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.
 Principio pinguem tædis et robore secto
 Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris 215
 Intexunt latera, et feralis ante cupressos

207. *veteres c. pr.* Rottend. a m. sec., male. c. *ramos* aliquot Pier., et interpretamento. *truncorum* etiam Ovid. Met. XIV, 215 *iussitque suo divellere truncos*, ex hoc ipso loco. — 209. *leni* sec. Moret. Goth. sec. *Illice sub leni* Parrh. *sub leni* Witt. et Ven. *crepitabant* Heinf. ex codd. protulit, ut exquisitiore et doctiore ratione dictum sit, dum plures essent bractea. Adstruit idem multis exemplis, quæ tamen pleraque diversi generis sunt, elegantiam hanc, cujus suavitatem fateor me satis percipere non posse. Ex altera parte librariorum ludibriis plures huius generis deliciae imputandæ videntur. Etiam h. l. *crepitabat* est in præstantioribus Medic. et Rom., qui diversæ sectæ codices si in eandem lectionem conspirant, satis gravem auctoritatem habent. Porro *bractea*, *bratea*, *brathea*, *bracthea*, scribunt librarii. A tam indoctis hominibus quidni expectes, pro plurali nomine hoc habitum fuisse? — 210. *extemplo Æneas* vulgg. ante Heinf. *refugit* Goth. tert. — 211. *Sectantem* ex Waddel. Animadv. crit. p. 22 memorat Burm., inutilem sane emendationem. *vetis* Montalb. — 213. *suprema* Rom. et Zulich., ex pronuntiatione an ex falso timore, ne metrum rueret. — 214. *r. fisco* pr. Hamb. ex glossa. — 215. *tum f. a.* aliquot Pier. — 216. *cupressus* Schol. Cruqu. Horat. ap. Heinf. cf. III, 64.

ex historia naturali notio petenda. Ex antiquis v. Plin. XVI, 44 f. 93, et XXIV, 4 f. 6. *quod non sua f. a.* ex veteri opinione, falsa tamen. Plin. l. c. *Omnino autem satum* (viscum) *nullo modo nascitur, nec nisi per alvum avium reditum maxime palumbis ac turdis.* Male habet, quod Heinf. et Burm. ad aucupium delabi

potuere. *brumali f.* tunc enim maturum est. *Sero croceo satum*, ex natura visci. Plin. XXIV, 4 f. 6 *Optimum est—extra fulvum, intus porraceum. cunctantem* ornat; ut *tenax, lentus*; et erat v. 137 *lento vimine ramus*, quippe ex auro. cf. II, Ge. 236.

212—217. *ingrato*, malim ut Servius altero loco ponit, gratiam

Constituunt, decorantque super fulgentibus armis,
 Pars calidos latices et aëna undantia flammis
 Expediunt, corpusque lavant frigentis et unguunt.
 Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt,
 Pupureasque super vestis, velamina nota, 221
 Conjiciunt; pars ingenti subiere feretro,
 Triste ministerium, et subjectam more parentum
 Aversi tenuere facem. Congesta cremantur
 Turea dona, dapes, fuso crateres olivo. 225

220. cum m. alter Hamb. cum aliquot Pier.—221. *P. vestesque super* alter Hamb.—222. *ingentes* Gud. a m. pr., vitio calami. At Burm. forte *lugentes*. Porro *periere pberetro* alter Hamb. Dixit autem docte *f. feret* o pro *feretrum*, ut supra *subire muris*; et *triste ministerium* interjectum pro exclamatione.—223. *et deest binis* ap. Burm. *subjecti m. p. Aversum* i. f. Parrhaf.—224. *Congesta* Bigot.—225. *Aurea d.* alter Menag. *crateris* Ald. et Junt., et sic fragm. Vatic. p. 181.

gratiam nec sentienti nec referenti. 215. conf. Iliad. ψ, 164 sqq. *frondibus atris Intexunt latera ornate*, faciunt latera ex ramis et lignis arborum nigricantium; ut tristis adspectus esset; et *f. a. cupressos Constituunt*. Volunt arbores ante rogum positas fuisse, et ad Romanorum morem aludi, quo cupressi ante domum funestam statuebantur. Quantum equidem video, parte sui et facie exteriori rogi stractus erat truncis cupressinis prominentibus in tropæorum vel ferculorum morem, quibus affixa essent arma. Habet etiam sic Varronis apud Servium interpretatio locum: *Varro dicit pyras ideo cupresso circumdari, propter gravem astrinæ odorem*. Imitationes loci notarunt ex Statio IV Theb. 449. 460.

218. cf. Iliad. σ, 349 sqq. Odyss. ω, 44 sq. *expediunt* cf. I, 177. Ad v. 219 Servius laudat versum Ennianum: *Tarquinius corpus bona femina lavit et unxit*.

220—225. Corpus collocant in lecto, veste tegunt, repositum in feretro ad rogum portant (222), eique impositum cremant: cf. Iliad. ω, 785 sqq. *Velamina nota*, ex loquendi usu (cf. inf. XI, 195. 196), aliter vix accipias, quam, quibus ipse, dum viveret, usus erat. Et si ad forum popularium morem respicere potuit, de quo laudant Intpp. nota loca Cic. de Legg. II, 23. Liv. XXXIV, 7; tamen magis probabile sit, Homerum ante oculos fuisse Od. ω, 59. add. Iliad. ω, 796, ubi cinis purpurea veste obtegitur. *subjectam tenuere*, h. c.

Postquam conlabfi cineres, et flamma quievit:

Reliquias vino et bibulam lavere favillam;

Ossaque lecta cado texit Corynæus aëno.

Idem ter socios pura circumtulit unda,

Spargens rore levi et ramo felicis olivæ: 230

Lustravitque viros, dixitque novissima verba.

At pius Æneas ingenti mole sepulcrum

228. *leta* Franc. *lappa* Zulich. *cavo* sec. Moret. *Corineus*, *Coryneus*, *Chorineus*, *Corneus*, ex librariis stupore multi. Est *Korinaios* a *napina*. — 229. *puram aquam* Zulich., ut Heinf. olim conjecerat. Sed alterum (vide Not.) doctius, adeoque poëta dignius. Itaque nec *circumtulit* amplectendum, quod codd. Macrobi habent, quodque conjecerat Maserius. *circumvenit* Goth. sec. — 231. *L. domus* Rom. cum pr. Voss. et utroque Hamb. In Montalb. *viros* in litura. At Menag. pr. *Lustravitque choros*, quod impense placebat Heinso, copioseque ab ipso illustratum est. Mihi quidem poëta, si ita dixisset, affectata et putida elegantia crimen vix effugere posse videretur. *Chorus* poëta non pro quacunque turba hominum poni potest, sed iis tantum locis, ubi ad chori naturam, ordinem, vel ritum respectus aliquis subest. In lustratione nihil tale memini. Aliter rem se habere videbimus VII, 391.

h. e. subjiciunt, subdunt; *more parentum* Servius: "propin- quioribus enim virilis sexus" quod datur officium. Sed dictum puto pro, more pa- trum, majorum. Mox in ig- nem conjici puta thus, oleum; sed quid *dapes*? verbo, puto, sacrificali corpora boum, suum, ovium (v. inf. IX, 197 sq.) tamquam victimarum cæsa et in ignem injecta, significat. cf. Iliad. ψ, 166 sq. Odyss. ω, 65 sq.

226 sq. Cf. Iliad. ψ, 250 sqq. ω, 792 sq. Odyss. μ, 13 sq. ω, 71 sq. Verba ex Iliad. ι, 212: *Αντὰς θωὶ κατὰ πῦρ ἱεῖον καὶ φλῆξ ἱμασάνδου*. 227. rogum et cineres con- spargunt vino ex more, quem

nidor et calor suadere debuit. *cadum* dixit pro urna; *φύλαξ* memoraverat Homerus Iliad. ψ, 253 et *λάφυρα* ω, 795. *Corynæum* vero, quoniam poë- tæ omnia definite etiam per personas efferenda sunt. Nota urnam h. l. ex ære: cujus ge- neris nonnulla supersunt.

229—231. Exquisitus cir- cumferre socios unda, quam, *unda* circa socios. Lustratio hæc factio funere tollentia. *felix oliva*, quia etiam *infelix oleaster* Ge. II, 314. *novissima verba*, nota res. Vale. Ave.

232—235. *Imponit* pro, po- nit, facit in illo loco; forte heroico more, *ἀμφὶ πυρὶ*, n loco, quo rogus arserat, ut videtur res apud Homerum animo

Inponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,
Monte sub aërio: qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per secula nomen. 235

His actis propere exsequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vastoque inmanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris:
Quam super haud ullæ poterant inpune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris 240
Faucibus effundens supera ad convexa ferebat:
* Unde locum Graii dixerunt nomine Aornon. *

233. *Imposuit* Donat. in Terent. Goth. pr. et ed. Junt. ap. Heinf. Illa hoc habuit ex Ald. pr., mutavit in *imponit* Nauger. et hinc Flor. Juntæ.—234. *Monte sub excelsa* Goth. sec. ex interpret.—236. *mandata* Leid. unus.—238. *Scropas* duo indocti librarii ap. Burm. Est Homericum: *ἤνθα λήναια*. *magna lacu* Leid.—239. *volantes* Dorvill. et Goth. tert. ex glossa.—241. *infundens* Goth. tert. *connexa* vitiose Nonius in *Avernus*. *ferebant* Gud. a m. pr.—242. Totum versum ab alia manu insertum credere fas est, certe ab epica ratione alienum. A fragm. Vatic. plane abest, etiam ab aliis, sic a Goth. tert. In Mediceo aliisque præstantioribus a recenti manu adscriptus. Pierius tamen in suis codd. non desideravit versum, nec in Romano videtur ab alia adscriptus, sed a prima statim manu profectus. Satis vetus itaque ejus auctoritas, ut forte e Prisciano Dionysii Periegesin v. 1149 iisdem verbis interpretante confectus ille videri possit. v. ap. Heinf. *lacum* duo Heinsiani. Pro *Aornon* alii *Aornum* et *Avernum*, et Voss. *Averna*.

animo representanda, v. c. Iliad. v. 255. 256. v. 434. Nisi *imponit* sc. cado cum cinere. *sua arma, remumque tubamque*, sollenni more a multis illustrato, etiam ex sepulcris. cf. Fabrett. ad Column. Traj. pag. 374: cum autem hæc arma et instrumenta terræ infixæ aëris et temporis injuria mox corrupta interirent, mirum non est, alterum ritum esse prælatum, ut ea in ipso sepulcro conderentur. *Iliaco-*

que jugum memorabile remo, de Misenio Statius III Silv. 5, 98 et de Elpenore suo Homer. Odyss. μ, 14. 15.

236 sqq. Nunc ad sacrum Manibus faciendum se accingit ex præcepto v. 153. *Spelunca*, Averno imminens (hinc *tuta lacu*) et alia quam quæ supra v. 42 memorata est. v. Excurs. III. *volantes*, volucres. Sic III Ge. 147 *Plurimus volitans*. De v. 242 Var. Lect. Sacrum parat sub ipsum

Quatuor hic primum nigrantis terga juvenco
Constituit, frontique invergit vina sacerdos;
Et, summas carpens media inter cornu factas, 245
Ignibus inponit sacris, libamina prima,
Voce vocans Hecaten, Cæloque Ereboque poten-
tem.

Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum magnæque forori 250
Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,

243. *primum* Medic. a pr. m. — 244. *immergit* ed. Ven. — 245. *summas* Rom. — 248. *tepidum* pr. Hamburg. — 249. *Suscipiunt* Servius legerat, cum Gud. et fragm. Vatic. — 251. *sterilemque ferit* Zulich. a m. pr. — 252. *regni* Rom.

sum speluncæ ingressum. VI. 239 convenit cum Apollon. IV, 601 sq.

243 sqq. Totus hic sacrificii diis inferis facti apparatus apud plures poetas occurrit, ductus ex Homero pluribus locis: inprimis Odyss. II, 517. λ, 25. *immergit*, elegantius, quam, infundit, nihil amplius. *Et s. carpens*; pertinet ad Homericum: 'ἀλλ' ἔ, τ' ἀπαρχόμενος κισσῶν τεύχεα' in πυρὶ βάλλει. Jam inter victimæ consecrationem, quæ sit vino in caput libato, et pilo evulso et cremato, concipiuntur preces, v. c. Odyss. λ, 445. 446. Itaque h. l. subjicitur: *Voce vocans Hecaten*. Inde *Supponunt cultros* ex religione in sacris inferis notissima, ut prona et cernua mactaretur

Tom. II.

victimæ diis inferis. Mox *sus-
cipiunt* Pompon. Sab. "anti-
quum verbum est;" scilicet
pro excipiunt vulgari. cf. I,
175.

249—251. *Mater Eumeni-
dum*, Nox (inf. XII, 846. Æ-
schyl. Eumen. 322), et Noctis
foror, Terra, ut Servius nota-
vit; adeoque ex Chao; theo-
gonia ab Hesiodæa et Apollo-
dorea partim diversa partim
congrua. Ipsi Eumenidibus
sacrum facit Scipio loco hinc
expresso Silius X, 429 sqq.
Sterilem vaccam, ex religionis
præscripto εὐχὰς βῆν. Odyss. λ,
30.

252—254. *nocturnas aras*
simpliciter, quia sacrum noctu
fit; ut diis inferis fieri fas erat.
cf. Cerda. *Inchoare*, verbum
sacrorum esse Servius tradit.
4 R Saltem

Et solida inponit taurorum viscera flammis,
 Pingue super oleum infundens ardentibus extis.
 Ecce autem, primi sub lumina solis et ortus, 255
 Sub pedibus mugire solum, et juga cœpta moveri
 Silvarum, visæque canes ululare per umbram,

253. *solida* malebat Heinf., et Trapp. *corpora* : at v. Notam.—254. *superque* vulgo editum. *que* abest a nonnullis Pier. et Scheffer. Heinf., trinitique Goth., et bene abesse videtur; itaque cum Brunkio omisi. *infundens* Heinf. ex Mediceo intulit. Vulgo *fundens*, etiam in fragm. Vatic. Sed amant poëtæ talia jungere : *super injicere*, *super incumbere* et al. vid. Heinf.—255. *sub lumina* Medic. cum aliis ap. Heinf., sed recte Burm. monet, *limen solis* memorari, cum de loco ac regione agitur, unde sol oritur; de tempore vero ortus, lumen.—256. *nigra cœpta* Goth. tert. *juga celsa* ap. Senec. VI N. Qu. 13.—257. *visæque* multi apud Pier. et Burm., adversus poëtarum morem. *per umbras* duo Heinf.

Saltem exquisite positum proficit. *Aram* autem puta in fovea excisam, ut in sacris inferis; v. sup. I, 211. cf. Serv.; hinc *humiles aras* dixit Valer. Fl. III, 426. *solida viscera*, totam victimam. *Viscera* pro carnibus et crudis partibus etiam alias occurrunt; mox pro iisdem *exta*; Diis enim inferis fiunt *holocausta*. Itaque ad flammam alendam oleum infunditur. conf. Apollon. III, 1030 sq. 1190 sq.

255—258. Tempus a media nocte intelligendum esse, et res et sacri huius mos docet. Vide Serv. et loca ap. Cerdam ad v. 252. cf. inf. ad 535. Quæ autem sequuntur, terræ motus et inferarum canum latratus, alias signa esse solent Hecates adventus in sacris, quæ ad Manes evocandos fiunt. Hic omne hoc rei miraculum non alio pertinere videtur, quam, placatam esse sacro Hecaten, Æneamque adeo ad loca

infera admitti; uti ap. Orpheum ad solvenda claustra lucis, quo aureum velus servatur, v. 983 sq.; et omnino ad placandam Hecaten apud Apollon. III, l. c. Neque aliter, quam de deorum infernorum venia acceptum esse locum a Feronio, docet suavissima imitatio in Telemacho lib. XVIII, p. 123. Imitatus quoque locum est Dantes Infern. Cant. III, 130 sq. *adventante dea*, de Hecate esse intelligendum, nihil est quod dubites; si modo cætera de his sacris loca poëtarum consulas, v. c. Apollon. III, 1211 sqq. Theocrit. Id. II, 35. 36. 10—13. Quod *caves* nonnunquam de Furiis dictæ sunt, huc non vocandum erat ab Intpp.; sunt canes inferni Hecaten comitantes. Ad *juga silvarum* offendunt Intpp., sed sunt juga montium silvis confixa; nihil amplius. Sic *dorsum nemorum* ap. Horat. *silvas jugosæ* dixit Ovid. Am. I, 1, 9. 258.

Adventante dea. Procul o, procul este, profani,
 Conclamat vates, totoque abfistite luco:
 Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum: 260
 Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
 Tantum effata, furens antro se inmisit aperto:
 Ille ducem haud timidis videntem passibus æquat.
 Di, quibus imperium est animarum, Umbræque
 silentes, 264
 Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late,
 Sit mihi fas audita loqui; sit, numine vestro,
 Pandere res alta terra et caligine mersas.

258. *Adveniente Oudart.*—259. *Conclamat Sprot.*—262. *Tandem Leid.*—263. *tumidis Dorvill.* Super *vadere* etiam hic observationem suam repetit Burm., poni illud de impetu et præcipitato cursu. Enimvero fit hoc non verbi natura, sed exquisitiore usu, cum pro, impetuose ferri, ponitur simplex, *ire, gradi, vadere*, adjuncta sc. vi, quam rei ratio et contextus adjicit. Ad hoc genus plures virorum doctorum super singulis verbis observationum possunt revocari.—264. *est deest Goth. test.* et tribus Burm. *silentium Bigot.*—265. *tacentia* revocavit Heinf. ex Rom. Medic. et al. Vulgo *silentia*, ex communi usu; quod et Servius interpretatur. ed. Ven. *loca muta silentia.*—267. *altas Medic.* a m. pr. ed. Ven. cum aliquot Picrianis. et abest a Witt.

258. *Procul o, p.* An formula hac initiorum fati solenter hic poëta usus sit, dubito. Nemo enim aderat, qui amoveri posset, præter socios Æneæ. De monstris infernis intelligit Cerda. At quis ea per *profanos* designata credat! Warburtono quidem res erat fati expedita, dum initia Eleusinia hic expressa volebat. Quæ sequuntur, de ense nudato, ex Homero mutuata sunt Odyss. 2, 48 sq.

265—267. Habet insignem vim ad animos excitandos

et horrore quodam sacro imbuendos subita hæc deorum inferorum et Manium appellatio, ut recte ab Interpp. notatum. Sane poëta, quod alioqui reprehensionem habet, nunc ipsum se prodit et audientium animos in se convertit: etsi ejus nulla omnino recordatio in narratione esse debebat, quippe qua error ille gratissimus, quo ipsi rebus, quæ aguntur, interesse volumus, non audire res gestas narratu poëtæ tollitur. Enimvero Homeri quoque judicio et exemplo in
 4 R. 2 memorabili

Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
 Perque domos Ditis vacuas, et inania regna.
 Quale per incertam Lunam sub luce maligna 270
 Est iter in silvis: ubi cœlum condidit umbra
 Jupiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
 Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci

268. *obscura soli* Gud. a m. pr., ut quidam ap. Pier. *obscura sola* Goth. alter. *per umbram* Heinsf. e melioribus suis et Pier. Vulgo *per umbras*. —270. *incertam Lunam* et ratio et optimus quisque codd. agnoscit. Alii tamen ap. Pier. et Heinsf. ac Burm. *inceptam*, quod et Servius agnoscit, et, quod mirum est, non improbat. —273. *quo abest* a multis Pier. s. Gud. et al., sed agnoscitur a Gell. et Macrob. ap. Burm.

memorabili aliquo rerum articulo invocationem facit poeta. Ad sententiam cf. Senec. Herc. fur. 658—661. Cæterum in Servianis ad h. v. "Ex "maiore autem parte Syronem, id est, magistrum suum Epicureum, sequitur" (cf. Donat. Vit. Virg. §. 79). Indocte hoc. Nam Epicurei alienissimi ab his fabulis. cf. Lucret. III, 951 sqq. *Chaos* bene invocatur, ex quo Nox et Erebus natus. *Phlegethon* omnino pro locis inferis, sed ad terrorem nominatus præ cæteris. conf. inf. 550 sqq. *Sit numine v. b.* liceat per numen vestrum; quantum ad vos attinet, h. e. cum venia vestra.

268—272. *obscuri* poetico ornatu translatus epitheton ab umbra vel nocte. *domos* simpl. pro locis. *incertam Lunam*, núbilo cælo, unde *lux maligna*, parca, infirma ac tenuis; ut contra *benignus* interdum est largus, multus. *Incerti soles* sup. III, 203. 204. *aidm σνοτιν* ap. Apollon. IV, 1697. add. Cerda et Burm.

273—287. Ingeniose in faucibus et aditu locorum inferorum constituta ea, quæ vel mortem arcessunt vel morti sunt vicina vel in morte sunt. conf. Serv. Imitatores loci jam excitavit Cerda Silium (XIII, 579 sqq.), Senecam Herc. fur. (689 sqq.), Claudian. in Ruf. (I, 29 sqq.), at e recentioribus Spencerum, ubi Mammonæ antrum describit (*Faery Queen II B. Canto VII. XXI*); et Miltonum (*Paradise lost B. I, 624*) Spencius. Ingeniosa quoque Fenelonii est ratio, qui Plutonis throno assidentia hæc monstra exhibet. Prævit Hesioidus Theog., ubi de Tartaro: 744, in cuius aditu Νυκτὸς ἰερμῆς οἶκῳ δαῖτ' ἔσθην; ante eam domum stat Atlas, Cælum humeris sustinens. Ex ea domo prodeuntes Nox et Dies sibi per vices succedunt. Ibidem Νυκτὸς παῖδες ἰερμῆς οἶκῳ ἔχουσιν, "Ἰπνος καὶ Θάνατος. Etiam in aditu Tartari est regia Hadis et Proserpinæ; 776 tandem et Styx. conf. Comment. de Theogonia Hesiodica

Luctus et ultrices posuere cubilia Curæ;
 Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus, 275
 Et Metus, et malefuada Fames, ac turpis Egestas;
 Terribiles visu formæ; Letumque, Labosque;

276. mala duo ap. Burm. ac male Ven. ac turpis reposuit Heinf. e libb. pro et i. — 277. Labosque Heinf. e codd. pro Laborque.

Hesiodica p. 150. Observent tirones ex eodem Servio ad h. l., *Orcum*, h. e. Plutonem, ad imitationem τῷ Ἄδῳ pro loco poni sic, ut Jovem pro aëre. *Curæ*, conscientiz, ut bene Serv. laudato noto loco Juven. XIII, 193 quos diri conscia facti Mens habet attonitos, et surdo verberare cædit. Itaque ultrices. 276. malefuada Fames, quæ suadat rapinas, scelera. v. Cerda. Eurip. Electra 375 ἀλλ' ἔχῃ νόστον πανία· διδάσκει δ' ἄνδρα τῇ χρεῖα κακῶν. Et hujus generis plura ap. Euripidem. Silius in l. c. XIII, 585 Et deforme malum ac (quod melius abest) sceleri proclivis Egestas. Prævit Homerus Odyss. 9, 286. 287, et σ, 53. 54; turpis Egestas, deformis, sordida, ut bene olim Heumannus; unde Terribiles visu formæ adjectum. Imitator loci Seneca Herc. fur. 691 Famesque tabido ritu. Comparant Intpp. Lucret. (III, 65 sq.). consanguineus Leti Sopor ex Iliad. ξ, 231 ὕπνος κασιγνήτος Θανάτου. Etiam Hesiodo Theog. 756 sqq. Somnus et Mors Noctis matre editi. mala mentis Gaudia adeoque mentis, quæ et ipsa mala, et scelestas, esse debet. Argutatur in epitheto Seneca Ep. 59, ut in versu 277 in Ep. 104

ἰνὶ χαίματι κακία, nec tamen eo sensu, quo est, malis alienis: sed omnino, cum male factis gaudent facinorosi. adverso in limine. Bellum in ipso limine (cum Furiis et Eride), quoniam nulla major mortis est causa, ait Serv., nimis acute; nam repetit poeta, quod supra posuerat: primis in faucibus Orci. ἰθαλαμί ut apud Homerum, Σάλαμοι, cubicula, ferreis claustris seu foribus. Ita Νεκτὸς παῖδας ἑρμῶν οἰοῖ ἔχουσι in foribus Tartari, ap. Hesiod. loco modo laud. v. 758. Cogitandum autem de servorum janitorum cellis (Vitruv. VI, 10 ex una parte equilia, ex altera ostiarii cella.). Nunc pro janitoribus in aditu locorum inferorum cum Bello et Discordia Eumenides. Eadem tamen, nempe Τισιφῶνι cum Sarroribus, inf. v. 570 sq. in aditu Tartari collocatz memorantur. Non habeo, quod satis commode ad hanc difficultatem respondeam, nisi poetam sui parum memorem fuisse. Nam dicere, eas hic habere suas sedes et per alia loca discursitare, jejunum est. An Eumenides alias esse voluit quam Furias? id sine exemplo fieret. Expediit ratio apud Ovidium est IV Met. 452 sq. ubi

Tum confanguineus Leti Sopor, et mala mentis
Gaudia; mortiferumque adverso in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia de-
mens,

280

Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

In medio ramos annosaeque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam sedem Somnia volgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent.
Multaque praeterea variarum monstra ferarum, 285

279. *monstriferumque* alter Hamb. v. Burm. in deest Hamb. pr. in l. 10. *lum* Goth. tert. — 280. et abest a binis Burm. — 281. *innexa* cf. sup. ad Georg. IV, 482, ad Tib. I, 3, 69. *innixa* Rom. — 282. *In medium* alter Menag. *In medios* Montalb. Porro tendit Parrhaf. *tendens* Proba Faltonia. *pandens* Schol. Statii. v. sup. ad Georg. II, 296. — 283. Pro *vulgo* Parrhaf. *passim* ex interpr. Mox poëtae non displicuit structura: *quam* — *tenere ferunt foliisque* — haerent sc. illa. — 285. *Monstraque* p. v. multa Sprot.

ubi illae etiam *ante fores*, sed Tartari, sedent. Tertia aliqua earum sedes occurrit, inf. XII, 849. 850 *in limine regiae Jovis* eadem satellitum loco excubare dicuntur, aliorum poetarum more.

282—284. Mirum phantasma, quod *Somniis* sedem assignat in ulmo. Sed diis alatis, levibus, vagis, bene ea convenit; et subnatum poëtae commentum hoc suspicor ex Homero Iliad. ε, 286 sqq., ubi Somnus a Junone adductus in arbore confidet, donec Jovem possit opprimere. *Somnia* in Orci aditu collocare, poëtis sollenne est. Ita Odyss. ω, 12 παρ' Ἡδίσιο πύλας, occidentis Solis, habitat ὄνυχος 'Onigw. *Somnus* a *Somniis* separatim

memoratus erat 278 *confanguineus Leti Sopor*. Infra tamen 894 *Somni portae* sunt, per quas *Somnia* emittuntur ad terras superas; adeo manifestum sit, Maronem hanc variis diversisque poëtis Græcis sublegisse. *vulgo*, passim, catervatim, ut bene Serv. Eandem arborem satis commode in taxum et sedem bubonum, strigum et Harpyiarum, mutavit Silius XIII, 595—600, item Seneca Herc. fur. 690.

285—289. A Somniorum ludibriis facilis fuit poëtae ingenio progressus ad phantasmata et monstra. Sed ea jam antiquiores in his locis collocasse, ex Aristophane colligo in Ranis 143 Μετὰ ταῦτ' (Charontem narraverat) ἵψους καὶ Σούτ'.

Centaury in foribus stabulant, Scyllæque biformes,
 Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernæ
 Horrendum stridens, flammisque armata Chimæra,
 Gorgones, Harpyiæque, et forma tricornis um-
 bræ.

289

286. *paubant* Exc. Burm. a m. sec. *stabant* cod. Voss. Servii. *Sirenesque* *bif.* alter Hamb. a m. sec. *Syllæque* Goth. sec. — 288. *que* abest a binis Burm. Porro apud Servium dubitari videtur, ad Excetramne *Horrendum stridens* an ad Chimæram referendum sit. Sed habet hæc epitheton, *flammis armata*, *flammivoma*: et si *flammæ strident* proprie. Sed et *stridere* de serpente proprie, v. c. Claudian. de R. P. I, 12 agnes *Triptolemi stridunt*. conf. Drakenb. ad Silium II, 537. — 289. Servius ad h. v. "Sane quidam dicunt, versus alios hos a poeta hoc loco relictos. qui ab ejus emendatoribus sublata sunt: *Gorgonis in medio portentum immane Medusa. Vipera circum ora comæ cui sibilæ terquent: Infamisque rigent oculi: mento que sub imo Serpentum extremis nodantur vincula caudis.*" Sed inepti interpolatoris versus esse, facile deprehendas. *Tætyim aspalis*, ex Orco sibi ne immittatur, veretur quoque Ulysses Odyss. 2, 633.

Engi οἱ ποταμοὶ *Δαντράρας*. Est locus de Bacchi descensu ad inferos. adde v. 280 sqq. 475 sq. Neque abludis Etrusca religio, quam monstra talia in locis inferis collocasse ex magno sarcophagorum et vasorum numero constare videtur. cf. Gorius *Mus. Etrusc.* T. II, p. 148. 182. Passer. *Paralip. in Demph.* p. 10 et al. *in foribus stabulant*, accommodatæ ad feras, pro, sunt in primo aditu; *Scyllæ biformes*, v. ad Ecl. VI, 74. Ergo h. l. plures Scyllæ ponuntur? recte; plura monstra Scyllæ, ut Statius eloquitur *Silv.* V, 3, 280. Nec assumenda est altera, Nisi f. Præivit Lucret. V, 890. 891. IV, 737. Locum videbis expressum a Tasso *Gerusalem.* lib. IV, 2. 5. *Briareus*; Notiss. locus

Iliad. 2, 402 sq. At *centumgeminus* quo sensu? Serv. "centies duplex." vix vere, sed est dictum ut *trigemini* pro trinis, ita pro centumplex, seu centenis capitibus instructus, seu centum manuum respectu, quia *ἑκατόγχερος*, ap. Hom. Capita L. adjicit Apollodorus. *Infr.* X, 565 *Ἄγαξον* — centum cui brachia dicunt, *Centenasque manus*; *quinguinta* a *oribus ignem Peloribusque arsisse*. Aliud monstrum in aditu Orci posuit Virgil. *inf.* VIII, de Herculis descensu ad inferos, 298 *Nec te nilæ facies, non terruit ipse Typhæus Ardens, arma tenens; non te rationis egentem Lernæus turba caput circumfletit anguis. Gorgones in Hade jam Odyss. 2, 632, ubi Ulysses metuit, ne Gorgo sibi occurrat. Fugat Gorgonem*

Conripit hic subita trepidus formidine ferrum 290
 Æneas, strictamque aciem venientibus obfert,
 Et, ni docta comes tenuis sine corpore vitas
 Admoneat volitare cava sub imagine formæ,
 Inruat, et frustra ferro diverberet umbras.

Hinc via, Tartarei quæ fert Acherontis ad undas.
 Turbidus hic cœno vasta que voragine gurges 296
 Æstuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.

290. *trepida* Dorvill. — 291. *effert* Montalb. cf. Burm. — 293. *cava* tres ap. Burm., non male. *cava umbra* sup. II Æn. 360. — 224. *et ferro frustra* Goth. alter. Non male. *deverberat* duo ap. Burm. cum Goth. tert. — 295. *Hic via* Montalb. *qua fert* Sprot. *ad undam* Non. Marc. in *Ferre.* *ad umbras* Hugen. — 297. *Cocytii* multi Pier. et Heinf. cum edd. ant. *omnis Cocytii* sec. Moret., sed *Cocytis* bene Serv. explicat, in *Cocytum*. v. Exc. ad h. l.

Gorgonem Hercules apud Apollod. II, 5, 12, pag. 121. *forma tric. umbræ* ornatæ, pro tricorpore Geryone: *τρισώματος* ap. Æschylum [Agam. 879]. Imitatorem etiam hoc in loco habuit Virgilius Silium XIII, 587 seq. Harpyiis fugandis Ariostus ad Orci ingressum adduxit Astolphum suum (*Orlando furioso*: Canto XXXIII et XXXIV).

290—294. Ad ductum Homeri I. c. Odys. x, 535 sq. λ, 48 sq. cf. ibid. 218—221. Etiam Hercules in Gorgonem stringit ensẽ, a Mercurio admonitus, vanam esse speciem ap. Apollod. II, 5, 12 Schol. Iliad. 9, 368. *effert*, exquisite pro intentat, et *tenuis vitas* *ιδωλας*, vita utentia, animas. Non admodum diverse *tenuis vitas* dixit in ortu animarum

Ge. IV, 224 *sine corpore* vero; habebant tamen corporum speciem, corpora tenuia, umbratica, *ιδωλας*, hinc mox v. 303 *corpora*; cf. Burm., sed non *corpora viva* v. 391. *cava sub imagine formæ*, sub forma corporis cava, h. e. inani, non solida. Sic lib. II, 360 *cava umbra*.

295—297. Noli subtiliter, et ad historici diligentiam, nomina fluviorum inferorum a Virgilio posita expectare; sed poetæ more, variatis nominibus. *Acherontem* appellat, qui fere Styx esse solet; etiam *flumen* mox *lacum* et *paludem*. Porro *Acheron* h. l. in *Cocytum* se immittit, contra quam ap. Homer. Odys. x, 513 sq. v. Excurs. IX. *cæno*, mox *arena*; non diversa. *æstuat* seu ut sit simpl. fluit; seu quia vor-ticosus

Portitor has horrendus aquas et flumina servat
 Terribili squalore Charon: cui plurima mento
 Canities inculta jacet; stant lumina flamma; 300
 Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
 Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
 Et ferruginea subvectat corpore cymba,
 Jam senior; sed cruda deo viridisque senectus.

299. *Terribilis* Montalb. sollenni aberratione.—300. *stant lumina flamma*, post Pierium Heinſius et Burmannus tuentur; Heinſius etiam illustrat v. c. inf. XII, 417 *Jam pulvere cælum stare vides*; et Horatianum: *Vides ut alta stet nive candidum Soracte*. Sed, quomodo hæc ita dici possint, forte rogas? Scilicet, vulgari oratione, *pulvis stat in cælo*, erigitur in aëre; hinc ad notam elegantiam revocatum est, ut *cælum stat pulvere*. Similiter *flamma* proprie *stat*, est, micat, in oculis (imagine rei jam Homero frequentata Iliad. 7, 365. a; 104. 4, 607. 608. Odyss. 3, 662. cf. inf. XII, 102), hinc *lumina stant flamma*; h. e. sunt flammea. Cæterum major codd. et quidem præstantiorum pars, *flamma*, exhibet, etiam Rom. cum Mediceo; in hoc tamen ab emendatrice manu reſectum, *flamma*. Antiqua aliquot exemplaria Pierii et Zulich. a m. sec. *flammea* exhibebant; hoc ardebat Heinſio, ut VII, 448, nec mihi displicet. *stat* tres ap. Burmann., duoque alii: *stant lumine flamma*.—301. *Horridus* Schol. Statii Theb. I, 110. *nudo* nonnullos legiſſe Pierius ait.—303. *subvectis* Gud. *subvectis* Ven. *subvectis* Zulich. a m. sec.—304. *viro* v. f. sec. Moret.

ticofus amnis est. cf. sup. ad v. 107. *Cocyto eructat*, in Cocyto. vid. Excurs. laud. Servius: "scilicet per Stygem" ex verſu nempe 323. Ex h. l. Statius IV Theb. 522. *liventes Acheron ejecit arenas*.

298—304. Ornate ſingula; et ex h. l. alii Charontem exhibuerunt; ut Seneca Herc. fur. 764—769. *stant lumina f. pro vulgari*, *flamma stat, est, in oculis*; sunt lumina flammea. vid. Var. Lect. 301. Lacerna videtur designari, pallioli genus, nodo adſtringi ſoluit. Veſtitum Naucleri v. Tom. II.

301 ex Plantino loco illustrat Cerda, in Milite Aët. IV, Sc. 4, 41 ſqq., ubi palliolum ferrugineum—id connexum in humero lævo, expapillato brachio. *Subigit* cf. Ge. I, 201. 202. *velis ministrat* etiam inf. X, 218 h. e. ministerium præstat, operatur, velis; vela curat. *Ministerium* omnino voc. nauticum, ut notum. Heinſius mavult jungere: *ministrat ratem velis*, ut ap. Valer. Fl. III, 38. cf. Burm. *cruda senectus* frequentatum jam Græcia *ὄμωρ γῆρας ὀμωρτί-γων*.

Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat, 305
 Matres atque viri, defunctaque corpora vita
 Magnanimum heroum, pueri innuptæque puellæ,
 Inpositique rogis juvenes ante ora parentum.
 Quam multa in filvis autumnni frigore primo
 Labfa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto 310
 Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
 Trans pontum fugat, et terris inmittit apricis.
 Stabant orantes primi transmittere cursum,

305. *emissa* Hugon. pro var. lect. *tenebat* Menag. pr. — 306—308. *Idem* versus Georg. IV, 475—478. — 309 *in frigore* Montalb. — 310. *Ipsa cadunt* idem. *folia ad terram* Parrhaf. — 311. *annus* revocatum nunc. *annis* debebatur Burmanni elegantiae, ex sec. Moret. tribus aliis et Hamb. sec. a m. sec., ut *Strymon* intelligeretur, quo scilicet poëta frequenter in hac gruum memoracione utuntur, v. c. inf. X, 264—266, uti *Nilus*, quoties de cælo agitur, quod volatu petunt. Vid. Claudian. de b. Gild. 474—478. add. Lucan. V, 711 sqq. Val. Fl. III, 361. Capió, atque etiam hoc bene video, *annem frigidum* in tali contextu absolute sic satis bene poni posse. Sed an *annis* dici potest *fugare aves trans pontum*? Hoc vero facit ex communi lectione *annus*, *χρυσῆς*, quam vocem expressisse videri debet ex Iliad. γ, 4 *Αἴε' ἔσι δὲ χρυσῆς φέρον*. Possit Burm. pro se laudare Lucan. III, 199 *Strymon, tepido committere Nilo Bisphonia consuetus aves*; sed hic accommodatiora sunt attributa. *glomerentur* Mentel. pr. Cæterum minus placere potest *frigidus a. post frigore* v. 309. Jo. Schrader. legebat: *Tbrecius annis*. — 312. *portum* Leid. un. *et campis* Leid. un. *atque oris* Barthii liber. Alterum malim; displicet enim trinos intra versus *ad terram, et terris*.

305—308. Jucunda enumeratio inprimis v. 308, adumbrata, ex Odyss. λ, 38—41, in quo suaviores *Παρθενῶν δ' ἀπαλῶν, νομῶν δὲ θυμὸν ἔχουσιν*. Occurrit eadem Ge. IV, 475 sq., sed ornata ibi nova comparatione v. 473. 474 *Quam multa in foliis avium se millia condunt, Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber*.

309—312. Comparatio du-

plex multis post Virgilium frequentata, veteribus et recentibus (conf. Cerda), fluxit ex Homero altera Od. ι, 51. 52. Iliad. β, 491. 492 et 800. cf. Apollon. IV, 216. 217, altera ex Iliad. γ, 3 sqq., et Iliad. β, 459 sqq. *ad terram* v. 310 de calidiore plaga accipe, quam volatu petierant.

313—316. *transmittere cursum* h. e. transire. De hoc nemo dubitet.

Tendebantque manus ripæ ulterioris amore.
 Navita sed tristis nunc hos, nunc adcipit illos : 315
 Ast alios longe submotos arcet arena.
 Æneas, miratus enim, motusque tumultu,
 Dic, ait, o virgo, quid volt concursus ad amnem ?
 Quidve petunt animæ ? vel quo discrimine ripas
 Hæ linqunt, illæ remis vada livida verrunt ? 320
 Olli sic breviter fata est longæva sacerdos :
 Anchisa generate, deum certissima proles,
 Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
 Di cujus jurare timent et fallere numen.
 Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque
 turba est : 325

314. manu Goth. pr. — 316. illos pr. Hamb. *semotos* idem cum Bigot. et aliquot Pier., male. late sec. Moret. — 317. *miseratus* Goth. sec. enim : cf. V. L. ad X, 874. — 318. *conversus* Zulich. a m. pr. — 319. *quo vel Ven. quove* Parrhaf. — 320. *liquida* Rom. *vertunt* aliquot Pier. et Parrhaf. *lingunt* Rottend. tert. — 322. *Anchise* Vratiss. — 323. *stagna* Zulich. et Goth. tert. — 325. *cernis* Parrhaf. *est* abest a binis Burm.

dubitet. Sed quomodo dictum hoc ? Figura Græca est, ait Servius. Scilicet vulgari more, *transmittimus* (nos trans) *amnem cursu* h. e. navigatione, *πρωγίς*, tum vero doctius, ipse *cursus transmittitur*. Ita *πρωγίς* *μαύιν τὸν πλῆν*. *summos arcet* in littore plenius pro summo- vet. 320. *remis vada verrunt*: At sup. 302 ipse Charon remigat ? Potuit sane sui oblitus esse poëta. Enimvero necesse non est, ut ipsæ animæ remigent ; nam simpl. dictum esse potest pro, navigant trans fluvium : etiam inf. 411 *per juga*

longa sedebant animæ, tamquam vectores locis assignatis. *longæva* nota fabula. v. Serv. 322. *certissima* ; nam sup. 130. 131. *pauci, dis geniti*, potuere redire ex inferis. 323. *Cocytum et Stygem* appositione dixit ; et si vere diversos amnes. v. Excurs. IX. v. 324 *Di cuius*, ex Odyss. 1, 185. 186. *jurare et fallere*, pejerare.

325—330. Bona religio ex Orphica disciplina, ad inflectendos ferorum hominum animos inventa, ut humanitatis sensum iustorum persolvendorum necessitas consecrata exci-

Portitor ille, Charon ; hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos, volitantque hæc litora
circum :

Tum demum admissi stagna exoptata revifunt. 330
Constitit Anchisa fatus, et vestigia pressit ;
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
Cernit ibi mæstos et mortis honore carentis,
Leucaspim, et Lyciæ ductorem classis Oronten :
Quos, simul a Troja ventosa per æquora vectos, 335
Obruit aufter, aqua involvens navemque virosque.

326. Caron passim scribitur. quos vehit ille em. Jo. Schrader. Vebi tamen dicimus et novi et unda et vento.—327. Non ripas Bigot. et rauca Heinf. e Pierianis et suis ; et sic mos est poetæ : nec—et, v. c. inf. XI, 137.—328. Tr. suis quam f. Leid. quierint aliquot Heinf. et Pier.—329. volitantq. ac l. Zulich.—331. Anchise f. Medic. a m. pr.—332. animi m. Medic. miseratur Gud.—333. ubi Probus in Grammat.—334. Leucaspim, Leucaspim, Orontem et in Goth. pr. Orontem refinxit, ut I, 113 erat, ut sibi constaret lectio. honorem aberrant.—335. ab Troja pr. Mentel. vento super æq. Goth. tert.

taret ; qui primus humanioris cultus gradus est ; cum corpora infepulta abjecta feritatem animorum et arguant et alant. inops, cui nemo opem tulit, iusta persolvit. Nam videtur argutari Servius, qui, ab Ops terra ductum, infepultum ad veteres significasse narrat. ripas et fluenta transportare, ut vulgare, trajicere. De re v. Iliad. ↓, 71—74. Centum errant annos. Nescio an de suo posuerit Virgilius : animas infepulorum per C annos errare non admissas ut trajician-

tur. Cerda ad Servii ductum, errore ex revifunt v. 330 nato, laudat locum Platonis, de Rep. X ; at is spectat inf. ad v. 748. Verum ex Seneca de ritu et sacris Ægyptiorum Servius sup. ad v. 154 narrat rem, quæ huc revocari possit : Si cadaver in fluvio mersum periisset, nec inveniretur, post centum ei annos ultima persolveri. stagna revifunt : cum ante rejeñti, summiotti, recessissent, nunc admissi et recepti visunt stagna, trajiciuntur. Mox ad v. 332 Multa putans, miro acumine Servius :
“ Bene

Ecce gubernator sese Palinurus agebat :

Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
Exciderat puppi mediis effusus in undis. 339
Hunc ubi vix multa mæstum cognovit in umbra;
Sic prior adloquitur : Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medioque sub æquore merfit?
Dic age. Namque mihi, fallax haud ante repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo :
Qui fore te ponto incolumem, finisque canebat 345
Venturum Ausonios. En hæc promissa fides est ?
Ille autem : Neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchisiada, nec me deus æquore merfit.

338. *servans* alter Hamb. — 339. *puppi* idem. — 340. *mæstum multa* Hamb. pr. — 341. *te o P.* Montalb. — 342. *Excipiunt* Franc. cum altero in marg. — 344. *Hoc mihi Exc.* Burm. *diluxit* pr. Rottend. *derisit* duo Heinf. — 345. *Qui forte p.* Rom. — 346. *Ausonias* duo Burm. *an hæc* duo alii. *fidesque* aliquot Pier. et pr. Hamb. cum Goth. tert. *fidesque* qd Ven., sed v. Burmann. — 348. *reposui* cum Brunkio, ut mihi constarem. v. sup. ad v. 126. Vulgo *Anchisiade*, et ipsum bene. *nec me.* Hic distinguen-

“ Bene animo, quasi rei præfago; ipse enim Æneas insēpultus jacebit, ut IV, 620 *mediæque inhumatus arena.*” 333 — 336. De his v. sup. I, 113 sqq.

337 sqq. Palinurus manifeste ex Homérico Elpenore adumbratus Odyss. λ, 51 sqq. *Libyco cursu*, navigatione de Carthagine, etsi post discessum ex Sicilia; haud longe a Sire-nussis insulis. v. sup. V, sub f. 340. *in umbra*, quod v. 452 *agnovitque per umbram Obscu-ram.* 344. *Ἀπόλλων ἰσχυρὸς* ex Æschylo laudant; *conf.* Iliad. μ, 164. 346. *pro-*

missa fides, eventus. *Fides* apud poetas de certo eventu oraculorum, quibus deus fidem suam obstrinxit; quæ præstita in veritatem et eventum certum abit. Consentaneum autem hoc Æneidis propriæ indoli, ut et hæc Palinuri fors ab vaticinio repetatur: cf. Disquis. II, f. VI sq. Etsi supra illud non memoraverat poeta: Occurrit tantum V, 814 Neptuni effatum: *Unus erit tantum, amissum quem gurgite quæres.*

346—359. *deus* seu idem Apollo, seu omnino numen, deus aliquis, *me non merfit*, submergit: quin ad Italix lit-tus

Namque gubernaculum multa vi forte revolsum,
 Cui datus hærebam custos, cursusque regebam,
 Præcipitans traxi mecum. Maria aspera juro, 351
 Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
 Quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
 Deficeret tantis navis surgentibus undis.
 Tris notus hibernas inmensa per æquora noctis 355
 Vexit me violentus aqua : vix lumine quarto
 Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
 Paullatim adnabam terræ : jam tuta tenebam ;

distinguendum, ait Servius, ne sit contrarium, nam eum Somnus dejecit (v. V, 853). Enimvero Somni ministerium ad poetam, non ad Palinurum, spectat; et ignorare potuit hoc Palinurus. *deus*, de quo agitur, est Apollo v. 344. Sed sive Apollo, sive, quod malim, deus aliquis omnino (ex 341. 342) intelligatur, respectu tamen versuum 341. 342 explicanda verba sunt: *nec me deus æquoremersu*, ut neget se aquismersum esse; quin potius ad Italiz littus enataste adeoque oraculo Phæbi fidem fecisse. Reddit res ad calumniam in oraculis sæpe memoratam.—349. *repulsum* alter Hamb.—350. *cursumque* duo Burm. cum Goth. sec. *gerebam* Gud. a m. pr. cum Goth. tert., vulgari vitio.—351. *maria omnia* sec. Moret. et Donat. ad Terent.—352. *illum* Medic. a m. pr. *Nonnullum tantum pro me* Sprot.—353. *tua ni* Rufinian. de schem. Lex. p. 251, quod recepit Brunck. provocans ad locum vitiosum III, 686 *Ni teneant cursum. tunc* Rom. a m. pr., et *te ne* ed. Junt., ex sollenni vitio. *expoliata* Leid. *magistri* alius Leid.—354. *navis tantis* pars codd. et edd. *urgentibus* Medic., sive ut Fogginius expressit: *navi surgentibus*; vulgari librorum lapsu.—355. *T. n. arreptas* Goth. tert., miro vitio. [Ex I, 108.]—356. *aqua* abundat post *æquora*; at in epico poeta ea copia ferenda.—357. *in unda* Parrhaf. conf. Burm. Sed deterius hoc.—358. *et* inferunt multi scripti et editi, recte ab Heinf. sublatum. *terra* Medic., Heinfio teste; sed Fogginius communem lectionem exhibet, mutata tantum distinctione, quam etiam Servius memorat: *P. adnabam: terræ jam tuta tenebam.*

tus enatarem, ut v. 356 addit. *aspera juro* etc. 353. *armis* v. Var. Lect. De reliquis cf. pro gubernaculo h. l. *excussa* V, 857 sq. 349. Cogitandum, *magistro* exquisitior ratio pro Palinurum gubernaculo secum vulgari, *magistro excusso*; translato verbo ad locum, unde motio fit. 355. Compara locum de Ulyssæ Odyss. 1, 388 sqq. *summa*

Ni gens crudelis madida cum veste gravatum,
 Prensan̄temque uncis manibus capita aspera montis
 Ferro invafisset, prædamque ignara putasset. 361
 Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
 Quod te per cœli jucundum lumen, et auras,
 Per genitorem oro, per spes surgentis Iuli;
 Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram 365
 Injice, namque potes, portusque require Velinos;
 Aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix

359. An madida me v. Sed ne in cum hæreas, cogita, gravatum esse et ipsum et vestem aqua hausta. cf. V, 447.—360. Prensan̄temque Leid. præsentemque Donatus, quem habemus, legit, qui misere totum locum vexat.—361. que deest ed. Junt. potisset Oudart., quod valde arridet.—362. habent Medic., quod et h. l. cum ratione exaratum putabat Heinf. cf. ad v. 109. Sed manifestum est vitium, quod et Goth. pr., vitiosissime scriptus liber, habet, fraude ex seqq. librario facta. in litera aliquot Pier. et duo Heinf., elegantius utique. Et si communis lectio eodem redit; et, qui argutiora sectatur, potest ex Hecuba Eurip. verba laudare v. 28 κύμας ἢ τὰ ἀνταῖς· ἄλλοι δὲ πόντον σάλας.—363. At te Parrhaf. jucundum edidit Heinf., sed jucundum ipse Medic. jucundum per cœli l. duo Heinf. limen alter Hamb.—364. Per spes ex Macrob. V Sat. 7 et codd. suis ac Pier. reposuit Heinf. Vulgo Per spem. Sed alteri plus dignitatis et gravitatis inest.—365. At tu duo ap. Burm. terras alter Hamb. a m. sec.—366. relinque V. Montalb.—367. Si qua tibi D. Gud. a m. pr. Rottend. sec.

summa sublimis ab unda, ibid. 393 μεγάλη ἀπὸ κύματος ἀρδύς. 359 sqq. Palinurus navi excus-
 sus ad litus Lucanæ enatave-
 rat; sed a barbaris occisus pro-
 montorio nomen Palinurum
 dedit. v. Excurs. IV ad h. lib.
 cum veste gravatum, aut ut ea
 et ipsa undis haustis gravaretur,
 aut ut cum abundet, uti inter-
 dum in poetis solet.

360—371. 360 ab Home-
 rico Ulyssæ Odyss. ε, 428. 434.
 Quod autem hic Lucani fa-
 eiunt, idem Læstrygonibus cir-

ca Formias tribuerat Homerus
 Odyss. κ, 118 sqq. 362. me
 corpus esse facile unusquisque
 videt. Notissimum αὐτὸς δὲ
 ἰλάσθαι τῷ χεὶ κύμασι. 363 sqq.
 adumbrati ex Iliad. λ, 66 sqq.
 de Elpenore. portus Velinos per
 prolepsin dictos a Velia in iis-
 dem locis ad Palinurum prom.
 aliquando condenda, (cf. V.C.
 Ouwens I, 2) ubi cadaver jace-
 bat. 367. Diva creatrix etiam
 VIII, 534 mater Æneæ, Ve-
 nus; ut creare pro parere, cf.
 Burm. innare doctius quam
 ingredi

Ostendit (neque enim, credo, sine numine divom
 Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem),
 Da dextram misero, et tecum me tolle per undas;
 Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
 Talia fatus erat, cœpit quum talia vates:
 Unde hæc, o Palinure, tibi tam dira cupido?
 Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum
 Eumenidum adspicies, ripamve injussus adibis? 375
 Define fata deum flecti sperare precando.
 Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
 Nam tua finitimi, longe lateque per urbes
 Prodigijs acti cœlestibus, ossa piabunt;

368. crede aliquot Pier. — 369. pares tres ap. Burm. intrare Bigot. — 370. et me tecum Witt. umbras Bigot. — 372. Vin ea fatus e. e. e. t. virgo Priscian. p. 1186. — 374. Tum Franc. — 375. ripave malebat Cerda: invisus tres ap. Burm., et hoc Pompon. Sab. interpretatur. adibis Rom. cum codd. parte, etiam Erf. a m. pr., quod mihi quidem multo magis probatur. cf. sup. 313. 314, itaque nunc recepi cum Brunckio. Vulgg. tamen abibis servant Serv. Medic. cum multis Pier. et Heinf. ac Burm. — 378. Recte adversus Marklandum, qui ad Stat. V Silv. 3, 127 absurdum esse aiebat finitimus dici longe lateque habitantes, locum tuetur vir doctus ap. Burm., ordine verborum ita instituto: finitimi acti. p. e. longe lateque per urbes; itaque interpunctionem post per urbes sustuli. per urbem Witt.

ingredi flumen, adire, navigare per flumen. 371. Sedibus: de recepta in locis inferis umbra: v. ad v. 152. saltem, quia nautæ semper vagantur, ut Servius bene monet. Versus 370 ex Iliad. ψ, 75 subnatus: καὶ μοι δὲς τὴν χεῖρ', ἀλοφύεμαι, Patrocli umbra.

372—383. amnem severum (h. e. tristem, horrendum) Eumenidum docte dixit, eodem modo ac si deorum inferorum, Proserpinæ vel Hecataë, appellationes. Servius male: "circa quem habitant Eumenides;"

quod esset revocandum ad v. 280, ubi Eumenides in aditu Orci. Sed id nimis longe petiit. 377. cape memor, tene memoria. 378. Nam ut γὰρ ab initio orationis, pro δὲ, sane, scilicet. sollennia mittent πῖμψοσι χροῶς, ἱερὰ, et similia, inferias ferent. Cum a barbaris, Lucanos edunt, qui serius ea loca incoluerunt, occisus esset Palinurus, postea ii, pestilentia laborantes, a deo consulto responsum acceperunt, placandos esse Palinuri Manes.

Et statuent tumulum, et tumulo sollempnia mittent;
 Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
 His dictis curæ emotæ, pulsusque parumper
 Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.

Ergo iter inceptum peragunt; fluvioque pro-
 pinquant. 834

Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda
 Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ;
 Sic prior adgreditur dictis, atque increpat ultro:
 Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
 Fare age, quid venias; jam istinc et conprime
 gressum. 389

Umbrarum hic locus est, Somni Noctisque soporæ:
 Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
 Nec vero Alciden me sum lætatus euntem

380. *Instituent* pr. Moret. pro *Instituent*. *salutia* Bigot. ex v. 377.—
 381. *Palinurum nomen* tert. Mentel. a m. pr. adeoque calami vitio, etsi fa-
 tis felici. cf. Burm.—382. *amotæ* aliquot Heinsf. sollempni varietate.
 —383. *pavor* pr. Rottend. pro var. lect. ad *dolor*. Cerdæ mavult inter-
 pungeret: *C. dolor: tristi g. c. t.*, ut in Witt. a prima manu fuit; non vi-
 deo quam bene. *terre* multi ap. Pier. et Heinsf. ut et bini Goth. Sed
 est, *χάλισι* *quaribus* *χάλισι*.—385. ut deest Medic. et Parrhaf. *quos postquam*
St. Bigot. conspexit Medic. *ab unda*, medio amne: cf. 410. Jo. Schra-
 der. ingenioso lusu conj. *ab ulsa*.—387. *alloquitur* Rom.—388. *ad limi-*
na Sprot. Erf. *ad litora* pr. Menag. pr. Rottend. *tendens* Gud. a m. pr.
 —389. *istis* aliquot ap. Burm. *istis jam conprime* ed. Ven. *gressus* Voss.
 pr. et Witt. Burmannus Sec. in Anthol. Lat. p. 163 ex corrupta ibi sche-
 darum Salmaf. et Cod. Leid. scriptura: *jam singuli conprime* *gressus*, effingit:
jam stringit et conprime g. Sed *stringit* h. e. attingit, urget, *gressum* ejus, qui
 antecedit, is, qui sequitur vel comitatur: Tum vero, quod hinc efficias,
 est, ut, quam librarius lectionem corruperit, intelligas, non veriore ex-
 pedias.—390. *hic l. et f.* Rom. et pr. Mentel. præclare.—392. *Nec non*
A. ed.

392 sq. Servius: "Lectum "descendit, Charon territus
 "est et in Orpheo, quod, "eum statim suscepit. Ob
 "quando Hercules ad Inferos "quam rem anno integro in
 Tom. II. 4 T "com-

Adcepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque:
 Dis quamquam geniti, atque invicti viribus essent.
 Tartareum ille manu custodem in vincla petivit, 395
 Ipfius a folio regis traxitque trementem:
 Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
 Quæ contra breviter fata est Amphryfia vates:

A. ed. Ven. *Æacidem* vitiofe Donat. ad Ter. *nec sum I.* aliquot Pier., male. Ad verbum ita Homerus in *a* Iliad. *ὃς ἄρα σὺ γὰρ ἴδων γὰρ δὲ μὴν Ἀχιλλεύς*. Et de Scylla fimilis oratio Odyss. μ., 88 *ὃδὲ αἰ εἰς μὴν Γηθήσιον ἴδων, ὃς αἰ Διὶς ἀντίδρην*; at lacu forte parum commodum. *acceptus* est Hercules *cymba*, at lacu *transfusus*. Jo. Schrader. tentabat: *Trajectisse lacu*; vel: *Acceptisse alveo* vel *alno*. Superest tamen, ut jungas: *euntem lacu*: id quod poeta voluisse factum videri potest: *vectum* per lacum.—393. *Pieritumque* corrupte Rom.—395. Post *petivit* distinxit Heinf. cum codd., alii post *regis*.—396. *a folio* Parrhaf. *a solo* Witt.—397. *thalamo* Goth. tert. *adorfi* plerique Pier. et quinque Heinf. Sæpe de hac variatione eger viri docti. Adi v. c. Drakenb. ad Liv. XXXV, 51, 8.—398. *quem* multi edd. et scripti.

“compedibus fuit. Ideo ergo
 “non lætatus, scilicet propter
 “supplicium suum.” Bona
 nota. Similitudinem habet ali-
 quam excusatio Somni cum
 subjuncta narratione ap. Ho-
 mer. Iliad. ξ, 249 sqq.

392—397. Profecit ex his
 Statius lib. VII, 52 et ex v.
 398 ibid. lib. VII, 95 sqq.
euntem, ἰόντα pro *ἰδόντα*, ad-
 euntem loca infera. *Dis geniti*.
 Theseus a Neptuno, Pirithous
 a Jove; etfi Burmannus de hoc
 dubitabat. Vide v. c. Iliad. ξ,
 317. 318 et al. 395. 396.
 Fundus fabulæ Iliad. θ, 367
 sqq. Varie autem a poetis
 tractatus fuit Hercules ad infe-
 ros descensus. Cf. v. c. Iliad. ι,
 395 sqq. Apollod. II, 4, 12 et
 ibi Not. Thesei descensus ad
 imitationem Herculis adum-

bratus, ut pleraque alia Thesei
 in Theseide. Scilicet ubique
 in his imitatorum studium de-
 prehendas, si vel ea, quæ Plu-
 tarchus inde narrat, inspicias.
 De Cerbero v. inf. ad v. 417.
 397. *dominam, δίσποναν*, pro-
 prie de Proserpina. Alias dic-
 tum esset, ut apud Homerum
 passim *ἄλοχος δίσποννα*.

398. *Amphryfia vates*. Lon-
 ge petium epitheton cum Ser-
 vio vocat Burmannus. Enim-
 vero cur tam longe petunt, ab
 Amphryso, Thessaliæ fl. ad
 quem Apollo pavit greges
 (v. Callim. H. in Ap. 48, et
 sup. Ge. III, 2), cum alia esset
 Amphryfus (v. Steph. Byz. h.
 v.). vel Ambryfus, in Phocide
 in Delphorum vicinia, ut adeo
 idem sit ac, Delphica vates,
 Mox

Nullæ hic insidiæ tales; absiste moveri:
 Nec vim tela ferunt; licet ingens janitor antro 400
 Æternum latrans exsanguis terreat umbras:
 Casta licet patrui servet Proserpina limen.
 Troïus Æneas, pietate insignis et armis,
 Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
 Si te nulla movet tantæ pietatis imago, 405
 At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
 Adgnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt;
 Nec plura his. Ille admirans venerabile donum
 Fatalis virgæ, longo post tempore visum, 409
 Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquit.
 Inde alias animas, quæ per juga longa sedebant,

399. *binc* Ven. et aliquot Pier. *Non ulla hic Parrhaf.*—400. *janitor orci* apud Priscian. lib. VII.—402. *patrum—limen* pr. Hamb., quod affectatæ esset elegantiz in epico poëta narrante. *patrui* Rom.—404. *Herebo* maxima pars librorum Hein. *descendet* Leid. un. *in umbras* pr. Menag. *in undas* Goth. tert.—405. *tantarum gloria rerum* ap. Macrob. VI Sat. 6, sed ex alio loco, sup. IV, 272, ut Burm. docet.—406. *nudat* v. Ven. ex gloss. *qui in v. Parrhaf.*—407. *agnoscat* vet. Cod. ap. Macrob. VI, 6. *cum c. alter Hamb. quiescunt* Bigot. Vulgo pro Sibyllæ verbis haberi videntur illa: *tumida—residunt*. Ita saltem *residunt* esse debebat. Sed sunt poëtae narrantis: placatur Charon, nec plura his illa addidit.—410. *puppem* Medic. et al.—411. *per juga* pr. Hamb., et Sprot. cum glossa: *id est sedilia novis.*

402. *servet limen.* Mira comminiscitur Cerda. *Servat domum, limen, thalamum*, ex veteri vivendi ratione, mulier casta, frugi, quatenus conspectum virorum fugit, intra domum se continet, in publicum non prodit. cf. inf. VII, 52. 53. *licet servet*, noto more poëtarum pro vulgari, *licet servare*; per nos, per Æneam licet, vid. Burm. 405. *pie-*

tatis imago, apud animum, cogitatio. Cum his Sibyllæ verbis ramum aureum Æneas sub veste tectum nudat: non vero tamquam munus Charonti ferendum: sed Proserpinæ destinatum v. 142.

409. *fatalis*, v. sup. 146. 147. *longo post tempore*; igitur Hercules et Theseus cum ramo aureo venerant. conf. Excurs. VI. 411. *juga longa*, *ζυγά*, *transstra*,
 4 T 2

Deturbat, laxatque foros : simul adcipit alveo
 Ingentem Ænean. Gemuit sub pondere cymba
 Sutilis, et multam adcepit rimosa paludem.
 Tandem trans fluvium incolumis vatemque vi-
 rumque 415

Informi limo glaucaque exponit in ulva.

Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
 Personat, adverso recubans inmanis in antro.
 Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
 Melle soporata et medicatis frugibus offam 420
 Objicit. Ille fame rabida tria guttura pandens

412. *alvo* tres Burm.—414. *multum* Medic. *futis* ed. Ven. *subtilis* Dorvill., natum ex *suptilis*, quod Rom. habet.—417. *hic* tres ap. Burm. *trifalci* Goth. tert. Sed *trifalcum* aliter dictum. vid. Georg. III, 439. Æn. II, 475.—418. *adverso* duo ap. Burm. *resonans* Witt.—419. *colobris* Mentel. pr. *colla comasque* Lutat. ad Stat. II Theb. 27.—420. *soporata* alter Menag. et pro div. lect. alter Hamb. et olim Turnebus e Codice, qui cum Alardo illud probabat. v. Heins. et Cerda, qui recte vindicant vulgatam lectionem vel ex IV Æn. 486, V, 855. Vide Not. *medicatam* f. *offam* nonnulli vet. ap. Pierium.—421. *rapida* multi ap. Burm.

transfra, h. l. vectorum, *ἰν-
 βαρῶν*, sedilia. *laxatque foros*,
 tabulata vacuat; proprie turba
 et multitudine artari locus di-
 citur, inde nunc laxari. Serv.
 Egrege autem Charontis ferox
 ac durum ingenium declara-
 tum. *Ingentem Æneam*, quis
 dubitari posse putet, an ad cor-
 poris magnitudinem referen-
 dum sit! Ita de heroibus ubi-
 que Homerus et poëta, ut ipsa
 exempla a Cerda allata satis
 declarant. 414. *cymba sutilis*
 five ex coriis five vitilis et jun-
 cea. vid. Cerda. Si Cha-
 rontem Ægyptiorum animo

habuit, de papyracea cymba,
 barin Ægyptii vocant, cogi-
 tare potuit.

417—425. Canis palatio
 Orci et Proserpinæ additus
 custos est priscae vitæ more jam
 apud Homerum Iliad. 9, 366,
 ubi ille ex Erebo ab Hercule
 adductus; et apud Hesiod. 0.
 769 sqq., a quo ille adeuntes
 adulando admittere, exeuntes
 terrere ac devorare narratur.
 Nunc in adeuntem Æneam in-
 surgere putandus est, nondum
 fato defunctum. Nomen ip-
 sum Cerberi non nisi post Ho-
 merum auditum est: cf. Pau-
 san.

Conripit objectam, atque inmania terga resolvit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum custode sepulto,
Evaditque celer ripam inremeabilis undæ. 425
Continuo auditæ voces, vagitus et ingens,
Infantumque animæ flentes, in limine primo:
Quos dulcis vitæ exfortis, et ab ubere raptos,
Abstulit atra dies, et funere merfit acerbo.

423. *tutoque* a m. pr. Erf. *rigens* conj. Burm., sed ipse damnat, et recte. *Augēt ingens* mirifice speciem magnitudinis.—424. c. *removē* Bigot. et Hugon. pro var. lect. Sup. II, 265 *urbem somno vinoque sepultam*.—428. *raptos* aliquot Pier. *ab ubere natos* Dorvill. m. pr. in marg. *raptos ab u. primo* Rottend. sec. ex sup. versu.—429. *una dies* aliquot Pier.

san. III, 25; occurrit tamen apud Hesiod. *Θ.* 311. Commenta de eo pleraque Heraclii debent videri, Hercule ad eum ex inferis raptandum misso. v. Apollod. II, 5, 12, et Not. p. 428 sqq. Schol. Iliad. 9, 368. Placatur ille h. l. eodem fere modo, quo draco Colchicus in Argonauticis. Alio modo Cerberus placatur apud Statium II Theb. 26—31 Mercurii virga. Comparari posse Senecæ Herc. fur. 783 sqq., jam Cerda monuit, ubi Theseus Cerberum ab Hercule oppressum narrat. Offam 420 intellige globulam ex pulte factam, sed admixto melle et papavere aliisque feminibus et succis ita temperatum, ut vim soporificam haberet; hinc *soporata* ipsa offa, melle et *frugibus medicatis*: has de papavere plerumque videas exponi. Sunt tamen omnino grana et

femina, succis herbarum, qui vim aliquam, v. c. in magicis rebus, habent, perfusa. *Μελι-τάρτα* Cerbero objici solita, nota res. conf. Cerda et sup. IV, 486. Hinc *resolvitur* somno corpus, *ἀναλύεται*, ut Apollon., quem in toto loco ante oculos habuit Maro, IV, 150 *δολιχὴν ἀνδρὶν ἀκασθάν*; et v. 424 *custode sepulto*, sc. somno. Ad v. 423 cf. sup. III, 631. *jacuitque per antrum Immeus*, de Polyphemo. Inf. ultimo versu *irremeabilem* undam eo referunt interpretes, quod non eadem via erat rediturus Æneas, cf. inf. 899. Argutius hoc quam necesse. Naturam Strygis communem exprimit epitheton.

426 sqq. Hinc ad 540 de prima locorum inferorum regione agitur, de qua v. Excurs. VIII. 426—429 versum magna dulcedo est.

Hos juxta falso damnati crimine mortis. 430

Nec vero hæc sine forte datæ, sine judice, sedes.

Quæstor Minos urnam movet : ille silentum

Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.

430. *falsa* alter Hamb. *falso d. tempore m. conj.* Warburtonus (*Divine Legat. of Moses* T. I, B. 2. S. 4), parum feliciter. — 431. *sine forte* Franc., male. *Nec vero bis conj.* Jortinus Diff. VI, p. 275. — 433. *Concilium* Gud. a. m. pr. et sic pr. et tert. Goth. Levis hæc esset auctoritas; sed Asconius in Argum. in Verr. de Prætor. urb. "Ad hanc similitudinem, inquit, poëta Virgilius Minos, judicem apud inferos, tamquam si prætor sit rerum capitalium, Quæstorem appellat : dat ibi sortitionem, ubi urnam nominat : dat electionem judicum, cum dicit : Conciliumque vocat; dat cognitionem facinororum, cum dicit : vitasque et crimina discit." Cætera bene; verum in *Concilium* vocat argutatur Pedianus, nam etiam ad editicios judices, quos certæ causæ admittebant (cf. Sigon. de Judic. II, 12), referre velis, tamen nec poëta in eodem judicio sortitionem et electionem memorare potuit, et, cum *silentum concilium* illud sit, judices intelligendi essent ex umbris lecti; quod vix poëta in animum venire potuit. Quin potius *silentum concilia* sunt turba forensis, inprimisque eorum, de quibus cognitio habebitur; unde adjectum : *vitasque et crimina discit.* Stat. VIII, 22 de Plutone : *populos poscebat crimina vitæ*; et in Culice 274 *nec faciles Ditis sine judice sedes*, *Judice*, qui *vita post mortem vindicat acta*, *que post vitas* abest a binis Burn.

430—433. Quid in sedibus his assignandis sequutus sit poëta, non liquet. Suspicio tamen fuisse Pythagoreum aliquem auctorem, qui, quæ alii summatim extulerant, subtilius persequutus erat. Si Empedoclea superessent, de multis judicium expeditius foret. Hoc unum inter infantes et iniquo judicio aut sua manu interemtis commune intercedere videtur, quod mortem fatalem anteverterunt, et immatura morte obierunt. Warburtonus multa satis argute super causis harum sedium datarum comminiscitur. Add. Jortin. p. 269. 272. Sed, ut dixi, si eos haberemus, quos poëta in h. l. sequutus est,

melius nobis de toto hoc philosophemate constaret. De infantibus nonnullis *ex ælia pueri* in mytho suo prætermittere se dicit Plato de Rep. XI sub fin. Hoc graviter subicitur, judicia horum infantium damnatorum retractari a Minos. Si modo versus illi 431, 432, 433, parum commodo loco interpositi, ad proxime appositum versum *Hos juxta* retrahendi sunt. Videntur enim per parenthesis potius interjecti ad totum hoc genus etiam ad sqq. spectare. *Nec vero hæc sine forte datæ, sine judice, sedes* : sed judicium sortito datorum sententiis. *Quæstor*, seu iudex quæstionis, ut Romæ in causis

Proxima deinde tenent mæsti loca, qui sibi letum
 Infantes peperere manu, lucemque perosi 435
 Projecere animas: Quam vellent æthere in alto
 Nunc et pauperiem et duros perferre labores!
 Fas obstat, tristisque palus inamabilis unda

435. *reperere* pr. Moret. et Zulich. a m. sec. Sane sic et alibi. cf. Burm. Sic sup. II, 645 *ipse manu mortem inveniam*. Verum, si Jo. Schraderi observatio Emendatt. p. 42 præf. vera est, metrum repugnat, cum prima in *reperere* longa sit. Idem in schedis epitheton *infantes* alienum arbitratus emendabat *Infanda* vel *Intenta*.—436. *Quas* Medic., et quidem, quod notandum, a manu emendatoris Aproniani. Et habet id sane acutum quid; quod tamen non sequar.—438. Quinque voces notatæ sunt rubro in Medic. *Fas obstat tristisque p. inamabilis unda*. Sed videamus de singulis. *Fas obstat* haud dubie bene, h. e. naturæ, inferorumque, jura. *Fas* et *jus* ad jura divina et humana referri notum est, et copiose illustrat h. l. Heinf. Sic legit Serv. cum Donato: sicque Rom. Gud. a m. pr. Voss. alter, cum binis e Goth., item Benedict. e cod. Palat. et inde ed. Junt. Cæteri *fata obstant*, ex IV Æn. 440. Porro *tristisque palus*, quod Servius improbat, ne duo sint epitheta, exhibet Dorvill. et eua Rom. pars codd. Pierii, qui bene monet, accipiendum esse: *tristisque palus, inamabilis unda*. Sic quoque Gud. a m. pr. et pr. Rottend. a m. sec. Alii etiam: *tristisque p. i. unda*. Sic Gud. a m. sec. Tandem *inamabilis*

caussa capitali prætor, cui ea quaestio obtigit, vel is, cui ille delegavit quaestionem; adfident ei iudices selecti, qui fortitione nominum e decuriis a iudice quaestionis facta causæ cuique contigerunt. Hinc h. l. *Quæstor movet urnam*, sortitur iudices; tum citat reos ad iudicium, *silentium concilium vocat*, *vitæque et crimina discit*, audita utriusque partis oratione et testibus interrogatis. De cæteris vid. Exc. XI ad h. v. Locus haud dubie inter eos numerandus, quibus poëta Homerum (v. Odyss. λ, 567) eo vicit, quod suorum temporum morem carmini intulit. Claudiani, Statii et Senecæ Herc. fur. ob-

viæ sunt imitationes et a Cerda notatæ.

434—439. Magnam ad miserationem extulit sortem miserorum, qui sibi ipsi violentas manus intulere, sed *infantes* nullo crimine polluti, sed vitæ tædio; propter ærumnarum molem, qua oppressos se videbant. Gravius illi puniuntur in Dantis Inferno. v. Cant. XIII. *proiecere animam*, cum dilectu, quasi rem vilem, ut bene Serv. Ex iis, quæ laudant Cerda et Guellius, unum convenit notum illud Ovidii: *Sanguinis atque animæ prodige Gallæ tuæ*. At illa: *Quam vellent in alto*, ex nota illa et a Luciano exigitata sententia Achillis ducta

Adligat, et novies Styx interfusa coercet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in om-
nem

440

Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,

innabilis sunt qui legant ap. Pier. item Schol. Horat. et pr. Hamb. pro var. lect. et tres ap. Burm., minus bene, ut Heinf. docet. Eadem varietas Georg. IV, 479. 480, ubi hi duo versus occurrunt. Omnino recepta lectio haud dubie elegantior est.—440. *bic* Rom. et alii Pier. *infusi* alter Menag.—441. *ducunt* duo ap. Burm.—442. *Hic* Heinf. e Medic. et al. Vulgo: *Hinc*. At Hi Rottend. et Witt. *quas*, quod Heinf. probat, quoniam feminæ mox memorantur, Zulich. habet, et pronus esse solet in talibus error. Tamen infra Sychæus quoque in iisdem locis occurrit. *dirus a.* duo ap. Burm. *peregis* Dorvill. *peremit* nonnulli Pier. et Burm. cum Goth. tert., sed *tibi peredit* proprie adjectum.

ducta sunt Odyss. λ, 488—490. 438. *Fas* vid. Var. Lect. jura inferorum. *Styx novies*, hoc est sæpius, flexibus suis regna infera ambire dicitur: cf. Ge. IV, 480. sup. 295. v. Exc. IX.

440 sqq. *Campi lugentes*. Ponitur hoc vulgo ab interpretibus, locum hunc amantes tantum feminas capere. Inde reprehensiones poetæ et difficultates movent alias ex aliis, quas non felicius tollunt quam creant; vide v. c. Jo. Schrader. ad Musæum p. 283 sqq. Certe in feminis, quas in Campis illis collocavit poeta, vix in miserarum amantium numero Eriphyle et Cæneus memorari possunt. Dicas forte in deperditis poetis fuisse de eorum amoribus fabulas, quas nunc ignoramus; verum, quantum intelligo, omnino invito poeta assertum est, non nisi amantes feminas hæc loca tenere; he-

roinas ille memoravit prisca mythis celebratas, quarum nomen insigni aliquo facinore clarum fuit, nullo respectu laudis et virtutis; etsi ex his facinoribus pleraque a misero amore profecta sunt: nefarius erat amor Phædræ in Hippolytum privignum; et Pasiphaë libidinosum amorem nemo ignorat; Procris de mariti fide male sollicita infelici casu interiiit; contra Evadne et Laodamia fide et constantia in maritorum funere claræ sunt; Cænis mira sexus in virilem mutatione et factis, quæ sub Cænei nomine edidit, notabilis. Sane vel sic, ad nostrum sensum et iudicium, a poeta melior nominum dilectus adhibendus fuisse videri potest; potuisset utique laudare feminas, quarum virtus et fortuna nos jucunda aliqua recordatione delectaret. Verum, quod jam sæpius observatum

Secreti celant calles, et myrtea circum
 Silva tegit: curæ non ipsa in morte relinquunt.
 His Phædræ Procrinque locis, mæstamque Eri-
 phylen,

445

443. *calles* Sprot. et Vratiff. cum Goth. sec. At tert. *caules*. *servant* *calles* ed. Ven. *Secretæ valles* conj. Jo. Schraderus, quia calles vix dici possunt celare aliquem, et laudat Stat. Silv. III, 290 *Centaureque—versa est valles*. add. sup. v. 138. 139. Enimvero *secreti calles* sunt semita in locis secretis, et in ipsis myrtetis, per quæ errantes umbræ bene dicuntur *celari* et ipso loco et semita per eum ducente. Etiam inf. IX, 383 *Rara per occultos lucebat semita calles*.—444. *ipsa* alter Hamb. in deest binis Burm.—445. *Procrin*, *Procrim*, *Procrim* corruptelæ; item *Eriphylen*.

servatum est, ab hoc dulcissimi affectus, nisi conjugalis ille esset et magnis difficultatibus implicitus, admiratione in muliebri sexu abhorret antiquitas; nec nisi casus tragicos in hoc genere sectatur. Recentiorum sane poetarum optimus quisque ad nostros mores ac sensus locum hunc quanto melius tractasset. Præstant quoque verbus Tibulli I El. 3, 57 *Sed me quod f.* Ipsum Virgilianum locum disertius exornavit Ausonius in Cupid. crucif., sed desideres, ut alibi, in eo iudicii subtilitatem. Cf. quoque Propert. IV, 7, 59 sq. Verum Virgilius ante oculos habuit et expressit locum Od. 2, 224 sq., 320 sq. in quo promiscue heroïnæ ex inferis prodeunt *ἑσσαι ἀριστῶν ἀλοχοὶ ἴσαν, ἧδὲ θυγατρὲς*. Claras mulieres in Necyia sua etiam Polygnotus pinxerat apud Pausan. X, 28, 29, in his Phædræ, Procrin, Eriphylen. Reprehendunt tandem poetam in hoc, quod in Campis Lugentibus inter se-

TOM. II.

minas amore misero consumptas Sichæus occurrit v. 473. Verum ipse poeta locum non solis feminis assignaverat, nam versus sic exorditur: *Hic quos durus amor crudeli morte peredit* sq. Tum si vel maxime hoc ita se haberet, nolim poetam in ordinem cogere, tamquam si historias rerum gestarum conderet. Late vero patentes campos facit, non, ut Intpp. volunt, multitudinis causa, quam excepturi sunt, sed ut solitudinem in iis, quam quærunt, habeant amantes.

445—449. Ex mea opinione (hypothesin dicamus), non hæc est enumeratio miserarum amantium: verum pergit poeta enumerare alias feminas hæc loca inhabitantes. Odyss. 2, 320 *Φαίδραν τὴν Προκρίν τε Ἴδαν*, et v. 325 *τυγατρὶ τ' Ἐριφύλῃ*, *ἥ χερσὶν φίλῃ ἀνδρὶ ἰδίζετο τιμῆντα*; de his omnibus Apollodor. Hygin. Diodor. Sic. Ovidii Metamorph. præter Servium ad h. l. consulendos esse ut moneam, necesse non est. Præter illos

4 U

tamen

Crudelis nati monstrantem volnera cernit,
 Evadnenque, et Pasiphaën; his Laodamia
 It comes, et juvenis quondam, nunc femina, Cænis,
 Rursus et in veterem fato revoluta figuram.
 Inter quas Phœnissa recens a vulnere Dido 450
 Errabat silva in magna: quam Troïus heros,
 Ut primum juxta stetit, agnovitque per umbram
 Obscuram, qualem primo qui surgere mense
 Aut videt, aut vidisse putat per nubila Lunam,
 Demisit lacrimas, dulcique adfatus amore est: 455

446. funera Parrhaf. vidit Goth. tert.—447. Eubadem, Eubandem, Heubadeng. Pasiphem aberratt., item: Laodamia.—448. Est c. Goth. tert.—Cæneus vulgo lectum. Dubitari nequit, Cænis a poeta scriptum fuisse: quod et Heinſius coniecit. Firmat id quoque Ausonii imitatio in Cupid. crucif. 201 rrita Idona querens, sexu gaviſa virili, Mares in antiquam Cænis revocata figuram; etſi et ibi in multis Cæneus. In nominibus propriis, inprimis ex Græco ductis, rationis grammaticæ major auctoritas quam ſcriptorum per librariorum ſtuporem inquinatorum habenda.—449. ſuti Mentel. pr. revocata Rom.—450. ab vulnere Leid. unus.—451. in deſt Exc. Burmann.—452. Ut juxta primum Dorvill. per umbras quinque ap. Heinſ., ita non ineleganter Obſcuram ſc. Didonem acciperes; ut jam Servium feciſſe video.—453. quis alii et ed. Junt., ſed jam Pier. alteram prætulit. qui primo ſec. Hamb.—455. Dimiſit Medic. cum al. Heinſ. demit Mentel. pr. lacrimans Rom. eſt deſt utrique Menag. et Goth. ſec.

tamen apponemus loca ſaltem claffica. De Procride v. Met. VII ſub f. De Eriphyle v. Odyſſ. 6, 244 ſq. Stat. II Theb. 299 ſq. IV, 187 ſq. occiſa ab Alcæone filio, quia patrem Amphiaræum accepto monili prodiderat: v. Apollod. III, 6, 2. 7, 2 et 5. cf. Not. p. 607; et de Evadne, Capanei uxore, Eurip. Suppl. 990 ſq. Laodamia, Proteſilai uxor, vel ex Luciani DD. Mort. et ex Ovid. Ep. XIII

nota eſt; et de Cæneo v. Met. XII Ovid. v. 171 ſq. 445. maſſam, ut Hom. συγγέν, h. e. μίσητον, exprimere voluerit, neceſſe non eſt, etſi συγγέν eo ſenſu poni nemo facile dubitet.

450 ſq. Epifodiam de Didone, merito ſuo laudatiſſimum, ad Homeri ductum de Ajace Iliad. 2, 542 ſq. eſſinxit. 452. 453. 454. Suis comparatio Didonis ægre per umbram viſæ cum nova luna;

Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
 Venerat exstinctam, ferroque extrema secutam ;
 Funeris heu tibi causâ fui ? Per sidera juro,
 Per superos, et si qua fides tellure sub ima est ;
 Invitus, regina, tuo de litore cessi.
 Sed me iussâ deum, quæ nunc has ire per umbras,
 Per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
 Imperiis egere suis ; nec credere quivi 460
 Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
 Siste gradum, teque adspectu ne subtrahe nostro.
 Quem fugis ? extremum fato, quod te adloquor, hoc
 est. 466
 Talibus Æneas ardentem et torva tuentem

459. *est* abest ab pr. Menag. et eodem Goth. sec. — 461. *qui* Franc., et ab alia manu *que*. — 465. *nec f.* Sprot. *adspexit* codd. ap. Pier. — 466. *fatur* Menag. pr. *fatum* Exc. Burm. *te* abest a binis Burm. et Goth. terr., *indocete*.

luna ; petita ab Apollon. IV, 1479. 1480, ut jam alii notarunt : Visus est Lynceus Herculem procul videre, *ὅς τις τι σὺν ἐνὶ ἡμέρῃ* (noster, primo mense, nova luna) *μάλιστα* *ἢ ἴδεν ἢ ἐόντων ἐπαχλύσαν ἰδίῳ δαί.* 456. *nuntius* ex flammis lucentibus. sup. V, pr. 459. si quid apud inferos aliud, quod fidem facere juranti potest (id enim et ipsum *fides* dici solet. cf. sup. II, 142. Male aliter Serv. et al.). 460. Urfinus comparat Catulli versum de Coma Berenices : *Invita, o regina, tuo de vertice cessi*. Conveniunt saltem verba. 462. *situs* est incultæ telluris nec

manuum opera motæ squalor et horror, quo fit ut obducatur solem sentibus, dumis, filice : aspera itaque loca et horrida (*ἀνήμερος χόρος*) ex cultu neglecto, adeoque ex situ, qui *εἶδος* est ; exprimit enim Homericum *Ἄϊδεν δῖον εὐχέρτα*. 465. *Siste gradum*. Hoc vero præclare ex Odys. λ, 560 et omni oratione disertius mox silentium ex v. 562, quem jam Longini §. 9 iudicium nobilitavit. Ad v. 466 facile in mentem veniat Sophocleum illud : *οὐ δ' ἔφ.* — *προσμένει* *Πανίτατος δὲ, καὶ πρὸς αἰδῆς ὕψος* (Ajac. 871 sq.) 467. *torva tuentem* *ἐνὶ ἡμέρῃ ἰδῶσαν*. 468.

Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat.
 Illa solo fixos oculos averſa tenebat :
 Nec magis incepto vultum ſermone movetur, 470
 Quam ſi dura filex aut ſtet Marpeſia cautes.
 Tandem conripuit ſeſe, atque inimica refugit
 In nemus umbriferum; conjunx ubi priſtinus illi

468. *Lenibat* vett. ap. Pier. *lacrimisque* Franc. Cæterum Burm. difficultatem recte percipiebat in eo, quod *torvus tuentem animum* in umbra exhibere videtur poëta. Nec ſatis eſt accipere dictum pro, *animum tuentis*. Niſi, quod valde ſuſpicor, hemiſtichium male expletum eſt, cum a Marone relictum eſſet: *Talibus—tuentem Lenibat dictis*. . . *Illa ſ.* triplex expediendæ rei adest modus: primum ut diſtinguas poſt *dictis*, ut ſit: *animum lacrimasque ciebat*, movebat, ut *Supra* æquæ toties apud Hom. etiam de miſeratione. Altera, ut *ardentem et t. tuentem* quartos caſus abſolute poſitos eſſe jubeas. Tertia tandem, eaque cæteris ſimplicior et melior, ut *animum* Homericæ exemplo accipias pro *naræ Supra*, *ſpūs*. Sic pro vulgari forma: *leniebat ejus ardentis et t. t. animi*, non inſolens eſt dicere: *leniebat eam animum, animo*. [*animam* con-jicit Jortinus *Diſc. on the Chriſtian Religion* p. 186.] Alterum *lacrimas ciebat* haud dubie ad Æneam ſpectat, *lacrimas movebat*, volvebat, fundebat. —469. *adverſa* nonnulli ap. Pier. et Burm., etiam *diverſa* ap. Petron. c. 132 in codd. et ap. Schol. Cruqu. Horatii. —470. in *capto* Cod. Barthii ap. Burm. Mox multi apud Pier. et Heinf. *vultus* vel *vultu*, male. Et vulgata apud Macrob. IV Sat. 1. —471. *Marpeſia*, *Marpeſia*, et in Goth. in *Arpeſia*, aberrationes indoctorum librariorum. Steph. Byz. *Μαργησσα*, ἔστι Πάρις, ἀπὸ τῆς αἰτίας ἡμαρτήσεως. ἡ αἰτία τῆς Μαργησσῆος. Alia montis pars *Lygdus*. v. Plin. XXXVI, l. 13. Eſt et urbs *Marpeſſus* in Troade. vid. Pauſ. X, 12, pag. 826. 827. —472. *conripuit* Heinf. revocavit, quod habet præſtantiffimus quique codex. Alii *proripuit*; quod vulgare eſt adeoque alterius interpretamentum. cf. inf. XI, 462. —473. *poſtumus* Hugon. a m. pr. Scilicet hæſiſſe veteres Grammaticos in hac vocis *priſtinus* ſignificatione, ut *prior* ſit, e Servio et Pomponio Sab. (apud quem Probus de hoc vocabulo dubitat) apparet, cum tamen de ea nunc ſatis conſtet. vide ap. Burm. Omnino hæc notiſſimarum

468. *Lenibat dictis animum*, lenire ſtudebat eam iratam, et torvis obliquis oculis adſpicientem. Jam pro *lenire* ejus *animum*, dicere poterat lenire eam *animo* et (quoad) *animum*, (κατὰ) θυμὸν, φείνας, ut ſæpe Homerus. At *lacrimas ciebat*, ipſe fundebat Æneas. In 469 Euripidis *Medea* v. 27 Οὐτ' ἔμμ' ἐπαίρω' ἔτ' ἀπαλλάσσωσα γῆς πρόσωπον obverſata Virgilit animo videbatur Valkenarj ad Hippol. p. 197. 473. *con-jux ubi*, an ei de Ænea multa narraverit, nolim affirmare.

Respondet curis, æquatque Sychæus amorem.
 Nec minus Æneas, casu percussus iniquo, 475
 Prosequitur lacrimans longe, et miseratur euntem.
 Inde datum molitur iter. Jamque arva tenebant
 Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.
 Hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
 Parthenopæus, et Adraſti pallentis imago. 480
 Hic multum fleti ad superos, belloque caduci,
 Dardanidæ: quos ille omnis longo ordine cernens

tiffimarum rerum ignoratio vel dubitatio, et in tenuibus subtilitas vel frigus, difficiliorum vero vocum vel locorum omiffio, admodum veterum Grammaticorum uſum circumſcribit; nec inſpiciendi illi ſunt niſi iis, qui ipſi ſatis magna interpretandi facultate inſtruſti ſunt. Ita ut auctoritatem tuam interpretationis melius inde petas quam rationem ac fundum. Nec aliter res ſe habet in uſu eorum critico.—474. *amoris* ſec. Rottend.—475. Duplex codd. familia: Rom. cum aliis *percuffus*, Medic. cum ſua ſecta *concuſſus*, quem h. l. Heinf. deferuit. Vulgo *percuffus*. *percuffus* Dorvill. a m. pr. p. *acerbo* Dorvill.—476. *Perſequitur* Dorvill. *longe lacrimans* et m. Parrh., inſcite. Memorabilior Rom. lectio: *P. lacrimis longe* et m. ita et tres Heinf. Sed vulgarior hæc eſt et cum proſaica communis ratio: *proſequi aliquem lacrimis*. Medic. Pierii: *P. lacrimas l. et m. ex lacrimans*. *miferatur* Heinf. e Medic. aliſque, item Rom. adſtruit; vulgo *miferatus*. *amantem* Ven. *amantem eſt* Parrhaſ. *qſ* in ſine vulgg. edd. habebant.—477. *tenebat* aliquot Heinfiani, et defendit Marklandus ad Stat. p. 264. Poſſit ſane et hoc ferri de ſolo Ænea, inprimis propter *illi* in v. 479. Sed quidni et ipſa Sibylla accenſetur, ut toties alibi: ut v. 384. 415.—479. *hinc inclutus* Medic. *inclutus*, *inclutus* et hic codd.—480. *pallentis* tert. Rottend. *bellantis* Zulich.—481. *Hi* Medic. cum al. *Hii* Witt.—482. *ipſe* pr. Hamb. a. *circum* Parrhaſ.

477. *datum* ſimpl. accipe, qua via patet, ducit. *molitur iter*, peragit, ait Serv. Scilicet ut ap. poëtas *moliri*, movere, et agere, facere, eſt primum de re magnæ molis, tum de quacunq; re. *arva ultima*, in his locis, quæ citra Plutonia regiam, Elyſium et Tartarum ſunt. (cf. 540) 479. 480. ex numero τὸ, ἵστα ἱστὶ ὀδῶν. vid. Apollod. III, 6. *pallentis*,

tamquam umbræ: adeoque pro et *Adraſtus*. Nihil amplius. Male de fugiente acciperes in loco hoc. Male etiam cum hoc Adraſto confundunt inertem illum Trojanum Iliad. ξ, 37 ſqq.

481. *fleti ad ſuperos*, apud vivos, inter homines. *caduci*, pro *verborum*; neſcio, an primus novaverit Virgilius; ejus exemplo certe multi. Etiam *longo ordine*

Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Therfilochumque,

Tris Antenoridas, Cererique sacrum Polyphœten, Idæumque, etiam currus, etiam arma tenentem. 485

Circumstant animæ dextra lævaque frequentes.

Nec vidisse semel satis est: juvat usque morari,

Et conferre gradum, et veniendi discere causas.

At Danaum procures, Agamemnoniæque phalanges,

483. *Medontaq. Therfilochumq. Therfilochumque*, prave codd. *Medontaque* vitiolum videri, Cerda monet; nam *Medontis* apud Homerum plurimum ex Achivis nomen esse, nusquam Trojanis; in versu autem, quem Virgilius ante oculos habuerit (Iliad. φ, 209), legi: "Εὐδ' ἰδὲ Θερσίλοχόν τε Μιδοντά τε. Sed in alienum versum incidit vir optimus. Nam Iliad. ε, 216 Hector appellat Μιδόλῳ τε, Γλαῦκόν τε, Μιδοντά τε, Θερσίλοχόν τε. — 484. Iliad. λ, 59 Τρεῖς δ' Ἀντινόηδες, Πύρρον καὶ Ἀγένορα δῖον, 'Ιφιδάμω' Ἀσκήκωρ' ἐνιστάδων ἀδανδρῶν. *Polyphœten* adversus Homeri auctoritatem receperat Burm. ex Heinii emendatione. Sed Homero Πάριον ἐστὶν ἱσθμὶς inter Achivos principes, non inter Troianos. Antea *Polyphœten* legebatur, et variis corruptelis *Polyboten*, *Polybetem*, *Polibatem*, *Polipoten*, *Polybuten*, *Polybotem*, et interpolate C. f. *que Polytem*, Goth. tert. C. f. *que Politen*, porro *Polipbetem*, *Polipbeten*. Ultima hæc ad veram lectionem ducunt: *Polyphœten*. Iliad. ν, 791 inter Troianos, καὶ ἀνείδιον Παύσηδάμω. Quod *Cereris sacrum*, h. e. Cereris sacerdotem edit, Homericæ imitatione facit. Eleusinia initia frustra huc vocat Warburtonus. — 485. 'Ιδαίω, five Daretis f. v. Iliad. ε, 11. 20, five auriga Priami Iliad. μ, 325, quod verius. *que abest* a tert. Rottend. *et jam—et jam* divisim nonnulli scribunt. Sed etiam Cledonius demonstrandi vim h. l. habere, Servius autem cum Donato per *ad hoc* interpretandum esse monet. Enimvero *etiam* est pro, etiamnum. *currus* Rom. cum aliis a m. pr. ap. Pier. *currus* atque Ven. c. *jamque* Goth. tert. *tenentes* ap. Serv. ad IX, 373. — 486. *frementes* Gud. a m. pr. *frequentant* Dorvill. a m. sec. — 487. *satis semel* est pr. Hamb. — 488. *poscere* Rom. et alii Pier. cum ed. Ven. ex lib. I, 414. *dicere* ed. Junt. — 489. *Et D.* aliquot cum ed. Junt. *Danai* Zulich. v. ad VIII, 161. Burm.

ordine pro vulgari, ingenti multitudine, ut II, 766. Serv. 483. Sunt Trojanorum nomina, de quibus vid. Var. Lect. etiam—etiam simpl. pro etiamnum. 487. 488. ad animas referenda esse quis dubitet?

489—493. Inter feliciores hujus libri locos numerare soleo hunc. Opinionem profecto de Aeneæ virtute facit summam. Nec tamen Virgilius aliter quam Homeri imitatione in præclarum hoc

φάρτασμα

Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras, 490
 Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
 Ceu quondam petiere ratis; pars tollere vocem
 Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantis.

Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
 Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora, 495
 Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
 Auribus, et truncas inhonesto vulnere naris.
 Vix adeo adgnovit pavitantem, et dira tegentem
 Supplicia; et notis conpellat vocibus ultro:

490. *umbram* alter Hamb. v. sup. 453 et alibi. — 493. *Incertus* Nominus in *biare*. Similis varietas sup. v. 270. *Inceptus* Menag. pr. *frustratur* Goth. pr.; tertio deest vox ultima. — 494. *Atque ibi* Witt. *tutus* pr. Hamb. — 495. *videt et* Medic. cum aliis, quo alludunt alii ap. Burm. — 496. *manus a. sine que* alter Hamb. — 498. *et vulnera d. tegentem* laudat Serv. ad l. 157 ex interpretatione. — 499. *notis*. Jo. Schrader. malebat *placidis*.

φάντασμα incidit. v. Odyss. λ, 604, ubi de Hercule inter Manes. *Ceu quondam* v. Iliad. δ, 75. ο, 320 sqq. *exiguam vocem*, *τρεῖς μὲν* intellige. vid. Odyss. ω, 5 sqq. Vide vero ne ex nostro rerum sensu hæc dijudices, aut phantasma alienum de tuo inferas: alioqui adspetus hifcentis, nec, cum maxime velit, clara voce loqui valentis, si ad oculorum sensum revocas, risum movere potest; alienum quoque, de Ænea olim ab Achille victo cogitare. Retinendæ et revolvendæ sunt animo notiones veterum hominum, quæ obversatæ sunt poëtæ animo: philosophico acumine uti non licet in poëta, quando res ad sensum moremque revocat.

494. Sequitur epifodum de Deiphobo, in quo argumenti dilectum, nostro saltem sensu, desideres, insigniter tamen a poëta ornatum. Sed imitator Homeri Virgilius et hic deprehenditur, si locum de Agamemnonis umbra conferas Od. λ, 386 sqq. Deiphobum in Helenæ thalamo a Menelao oppressum etiam videas ap. Quintum XIII, 354 sq. Adde Dictyn lib. V, p. 116. Cf. Excurs. XII ad lib. II.

499 sqq. *Supplicia*, int. illum ipsum *ἀνθρωπίνων*, vulnera. *vix agnovit et conpellat*, noto narrandi more Homérico, qui ex prisce ævi neglectu orationis ducendus est: pro, cum compellaret. *notis*, ornans epitheton; quales notorum, familiarium,

Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucri
 Quis tam crudelis optavit sumere pœnas? 501
 Cui tantum de te licuit? Mihi fama suprema
 Nocte tulit fessum vasta te cæde Pelasgum
 Procubuisse super confusæ stragis acervum.
 Tunc egomet tumultum Rhæteo in litore inanem
 Constitui, et magna Manis ter voce vocavi.
 Nomen et arma locum servant. Te, amice, nequivi
 Conspicere, et patria decedens ponere terra.
 Ad quæ Priamides: nihil o tibi, amice, relictum:

500. a deest quatuor Heinf., unus ab. Teucrum duo Leid. Teucro tert. a m. pr. v. I, 18.—501. optavit fragm. Vatic. a m. sec.—503. fessum Zulich. a m. sec. v. de cæde vulgg. ante Pier. de sede ed. Ven. vastata cæde Leid.—504. confossa Gud. cædis a. quatuor ap. Burm.—505. Hunc Serv. ap. Burm. tibiinet Oudart. in deest Rom. fragm. Vatic. et binis Burm.—507. locus Longob. Pierii. Sed altera ratio exquisitior. cf. inf. VII, 3. servet Rom.—508. discedens tres Burm. cum Goth. tert., unus descendens.—509. Ad quæ hæc P. Heinsius reposuerat ex binis Rottend. altero Mentel. et pr. Menag.: adde binos Burmanni, cum ed. Mediol. At alii: Ad quæ P., et hæc concinnior et vera lectio, nam sic et fragm. Vatic. Eodem ducit Rom. Ad quæ, et Medic.

miliarium, esse solent; inf. 688 notas audire et reddere voces: familiariter confabulari: ut faciunt, qui sibi noti sunt. genus, viros, oriundus, ut et supra. 501. optavit, ex πρῶτον, puto, h. e. statuit, induxit in animum, ausus est. 503. 504. quam ornate, pro, te occubuisse pugnando.

505—508. Sane consentaneum hoc Æneæ pietati. Nec tamen ulterius inquirendum, unde Æneæ tempus et locus suppetere ad hoc cenotaphium potuerit, si lib. II, fin. et III,

princ. animo repetas. 507. Nomen loco inditum, et arma in tumulo constituta et fixa ex more (v. sup. 233). locum servant, insigniunt, monumentum faciunt. Aut igitur fingit poëta aut acceperat in Rhæteo locum esse Διφώβου σῆμα dictum. 507. Te ut sup. 362 de corpore. ponere, h. l. humare, condere.

509—512. funeris, cada-veris (sic inf. IX, 491), umbræ, non ipsi cadaveri. Viderunt jam alii. Cæterum locum respicit Aufon. in noto epitaphio

Omnia Deiphobo solvisti et funeris umbris. 510
Sed me fata mea et scelus exitiale Lacænæ
His merfere malis : illa hæc monumenta reliquit.
Namque, ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est.
Quum fatalis equus saltu super ardua venit 515
Pergama, et armatum peditem gravis adtulit alvo:
Illa, chorum simulans, evantis orgia circum
Ducebat Phrygias : flammam media ipsa tenebat
Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.

Medic. a m. pr. *Atque* antiquo more scribendi. Hoc in aliis corruptum in *atque*. Hinc interpolatum ab emendatoribus in *Atque hæc*, ut vulgo legitur, vel, ut in aliis, *Atque hic*, *Ad que*, *Ad quem*, ut in Longob. sec. Moret. Goth. alt. *est* multi attexunt. — 510. et deest Dorvill. et *corporis umbris* conj. Jo. Schrader. — 511. *fata deum* Dorvill., ut toties alibi. — 512. *mifere* Hugon., male. *mergi malis* saepius poetæ ex Gr. *ναυαποδιδυμῶν ναυῶν*. relinquit Franc. — 513. ut deest Medic., sed a m. pr., idem *falsam*. — 514. *Deimus ut nosti* ed. Ven. *est* abest a Menag. pr. — 516. *alvus* cod. Ge. Fabricii, minus docte. *alvo* Rom. et Medic. error alter Hamb. a m. sec. — 517. *evantes* in nonnullis lectum, ex Servio colligas. et *evantes* Zulich. *evantis* fragm. Vatic. et Rom. *hæcantes* sec. Moret., indocta interpolatione. *atria circum*, *littora circum* tentabat Jo. Schrader. — 519. *Ardentem* Donat., non bene. *medio* Ven.

epitaphio n. XIII. *Lacænæ* v. sup. II, 601. De Helenæ in excidio Trojæ fati omnino II, 597 sq. et Excurf. XII ad e. l. *monumenta*, *δῆματα*, indicia, in me, sceleris sui.

513—519. *Namque* ut f. v. sup. II, 25. 248 sq. 514. 515. *saltu venit super*, h. e. supergressus est, parte murorum dejecta, *ἰνὰ τὸ πῦρ*, *ἰνὰ τὸ πῦρ*; hæcenus etiam scandit fatalis machina muros II, 237, et gravis ut feta armis. v. sup. II, 234 sqq. cf. Excurf. III ad e. l. et VII. Tom. II.

In h. l. ante oculos poetæ locus ex Ennio a Macrobo. VI, 2 servatus: *Nam maximo saltu superavit Gravidus armatis equus, Qui suo partu ardua perdat Pergama*; aut ut scriptum fuisse conjectes: *Nam maximo saltu superat gravidus armatis Equus, qui suo p.* (sc. ut *gravidus* armatis et *suo* una syllaba eloquaris.) Haufit ex eodem loco Lucretius I, 477. 478 jam ab aliis excitatus: *Nec clam duratens Trojanis Pergama partu Inflammas equus nocturno Grajugenarum*,
4 X

Tum me, confectum curis fomnoque gravatum, 520
 Infelix habuit thalamus, pressitque jacentem
 Dulcis et alta quies, placidæque simillima morti.
 Egregia interea conjunx arma omnia tectis
 Emover, et fidum capiti subduxerat ensen;
 Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit. 525
 Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,

520. *Cum me* duo Heinf. *curis*. Illa nocte Trojani epulis lusuque vacaverant: Il. 265 *Invadunt urbem fomno vinoque sepultam*: inter hæc quies locus, dicas, esse potuit *curis*? Itaque Jo. Schrader. Notis ms. emendat *confectum choris*; mallet tamen *thiasu*, ut ap. Statium III Silv. I, 41 occurrit: *confectus thiasu*. Ingeniose profecto. Possunt tamen duo moneri. Primo *cura* spectant ad diem, qui præcesserat, cum de discessu Achivorum nondum certiores essent facti, quemque adeo inter sollicitudines et inter labores bello solitos exegerat Deiphobus; Tum vero, choreas ducebant feminae: non item viri bellis operati; quam parum hoc viris principibus dignum memorasset poeta, si Hectorem, Aeneam, eisque similes, aut nunc Deiphobum, choros ducentem exhibuisset!—522. *patriæque* Zulich. pro var. lect. —523—525. Locum hunc pugnare cum versis 567 sqq. lib. II multi viri docti crediderunt, fuitque hoc inter causas, cur istos versus sublatis esse vellent. Sed fuit Deiphobi domus in ipsa arce (v. Exc. XII f. et ad e. lib.) et potuit Helena scelere in maritum commissio tamen latebras querere, quas altero loco memoravit poeta.—524. *Amover* Medic. cum duobus Heinf. et fragm. Vatic. cf. sup. ad 382. *capitis* Medic. a m. pr., sed *capiti* est pro parte lecti, ubi caput ponimus, ut Burm. annotat. *summoveat* Ven.—525. *Inter Parrhas*. *testa* post *testis* 523 displicent Jo. Schradero, conjicienti *septa*; idem: *Emover*. *U* f. c. *subduxerat*.

navum. Illa v. 516 sqq. ingeniosum poetam decent. Flamma seu face ex arce ab Helena sublata Achivis signum datum. Alio modo narraverant rem alii; conf. Excurs. VIII ad lib. II. At h. l. quomodo fraus ea fieri potuerit, probabilitas adfertur major, institutis in publica letitia sacris Bacchicis, thiaso bacchantum ducto. Conf. sup. IV, 302 sq. inf. VII, 376. 385. 580. Etiam ad chori phantasma facile de-

duci potuit Euripideo loco Troad. 542—554, quem loc. vide. Helena igitur circumducebat Trojanas matronas *evantes orgia*, ex orgiorum more, *ἐπαισέουσας τὰ ὄργια*, evando celebrantes, h. e. *ὀργιασέουσας*, inter faces jactatas. *evantes chori*, quos Ariadne ducit, etiam apud Propert. occurrunt. Locus Od. 3, 277 sqq. frustra huc vocatur. *summa ex arce*, ad Helenam refer.

520—530. c. *curis fomnoque gravatum*.

Et famam exstingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? inrumpunt thalamo; comes addi-
tus una

Hortator scelerum Æolides. Di, talia Graiis
Instaurate; pio si pœnas ore reposco. 530
Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
Adtulerint. Pelagine venis erroribus actus,
An monitu divom? an, quæ te Fortuna fatigat,

527. *veterum* Sprot. Haud dubie elegantius *vetus fama malorum* pro *fama veterum malorum* diceretur; et *vetus ac pristinus* pro priori jam apud poetam vidimus. Sed felix aliquis librarii lapsus lectionem librorum consensu firmatam labefactare nequit, et in talibus lectionibus ornandis otium consumere, ingeniosi lusus laudem habere potest, non studii recte collocati.—528. *inr. thalamus* Rom. cum parte Heinf. et Burm. et Goth. sec., quam equidem Virgilii scripturam esse cenfeo. v. sup. IV, 645. XI, 879. conf. Burm. *thalamo* tamen etiam fragm. Vatic. *additus* bene Heinf. ex suis et Pier. recepit. Alii *additur*.—529. *Æolides* Medic. cum binis Heinf. Sic in Servianis nonnulli legisse memorantur. *Æolides* fragm. Vatic. *Ælides* ap. Pompon. Sab. Sed dictus Ulysses *Ælides*, quatenus ejus genus a nonnullis a Sisypho ductum, *Æoli* f., a quo Anticlia mater ante nuptias cum Laërta factas oppressa fuerat. *Æolides scelerum hortatur* Goth. tert. *Grais* vett.—530. *pio* Rom.—531. *qui te* Diomedes.—532. *Attulerit* Medic., sed a m. pr. *Attulerunt* duo Heinf. cum aliquot Pier.—533. *Admonitu* tert. Rottend. *te abest* a binis Burmann. *aut quæ te* pr. Hamb., quod ferri posset. *an quia te* nonnulli libri Donati ad Terent. *quæ*, quod omnes scripti et editi habent, Burmannus ita explicat, *an fortuna* (casu sexto accipe), *quæ te fatigat*. Durum hoc; sed dictum fere ad græcam rationem: quandoquidem plena forma est: *an venis fortuna* (fato), *quæ fortuna te fatigat*. Græce poni solet alterum.

provatum. Comparant Intpp. Odyss. ζ, 2 ἤρωα καὶ καμάτῳ ἀεχμῖνος. Aliis locis καμάτῳ ἀδδνόντες ἡδὲ καὶ ὕμῳ Iliad. η, 18. *placidaque* f. m. ὕμῳ—Νήυστρος, ἡδίστος, θανάτῳ ἀγχιπῶ δονῶς. Mox 524. *Emovet* et *subduxerat*, etsi non grammaticè, tamen ad sententiam saltem vi pollent æquali. 528. 529. Suave hoc et Homericum,

vel in hac ipsa re (v. Odyss. ζ, 517. 518), quod nec ab hoc facinore Ulysses abest. *instaurate*, docete, retribuite, rependite. *pio* ore, si pœnas justas peto.

531—533. Adumbrati ex Homericæ ratione Odyss. λ, 154 sq., ubi Ulysses mater simili modo alloquitur. Mira autem videri potest appellatio:

Ut tristis sine sole domos, loca turbida, adires?
 Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
 Jam medium ætherio cursu trajecerat axem:
 Et fors omne datum traherent per talia tempus;
 Sed comes admonuit, breviterque adfata Sibylla est:
 Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.
 Hic locus est, partis ubi se via findit in ambas: 540

534. *loca lurida* conj. Jo. Schrader., ingeniose. — 535. *Ac Reg.* —
 536. *transferat* pro div. lect. pr. Hamb. — 537. *traheret* Franc. — 539.
non fl. ed. D. Heinfr. — 540. *partis* vitiose edd. obolares. *scindit* Ven.
fundis tresalii ap. Burm. *ducit* a m. pr. Erf.

nūm errore maritimo ad loca
 infera delatus sit? Sed cogi-
 tandum est de aditu, qualis
 Æneæ fuit, per Avernum, post-
 quam ad Cumanum littus ap-
 pulerat. *an quæ te fortuna f.*
paullo durius dictum pro: an
fortuna (sexto casu) venit, quæ
te fatigat, h. casu adverso;
 fortuna infesta huc adductus.
 Minus bene olim acceperam,
an fortuna est, quæ te fatigat.
sine sole domos, ævidius dōxēs vel
μωχēs Euripidis ap. Guell. et
 Cerdam. *loca turbida*. Cogi-
 tandum est Chaos ad loca infe-
 ra referri solitum: et *aër tur-*
bidus pro obscuro.

535—539. *Hac vice sermo-*
num Guellius illustrat per Ho-
 mericum Νῶϊ μὲν ὡς ἐνὶ τῶν
 ἀμυγδαλῶν. add. Apollon. II,
 449. Ex altero versu se non
 expedit Burmannus. Videtur
 offendisse ad *medium axem*.
Axis haud dubie poëtis pro cæ-
 lo omnino dictus, ut et alibi.
 Facit autem Aurora quadrigis
 suis ab oriente evecta decursum
 per cæli convexum versus occi-
 dentem eodem modo atque is,

qui subsequitur illam, Sol, et
 ut Nox, interdum ab Astris
 comitata, et ipsa Luna. Au-
 roræ decursum hunc puta fieri
 intra tempus diluculi et orti
 Solis. Nocti factum erat sa-
 crum. Ingressi erant iter ad
 infera loca jam sub diluculi
 tempus, *primi sub lumina Solis*
et ortus v. 255. Igitur Aurora
 jam cæli partem aliquam (nam
 et id *medium cælum* poëtæ dici
 potest) cursu exegerat, atque
 adeo extrema noctis pars cum
 maxime agebatur; itaque poë-
 ta ait: *Nox ruit, Ænea*. Ar-
 gutias captat Servius cum aliis.
 Saniora affert Cerda. De re-
 ditus ad superos tempore nil
 memorat poëta. Itaque nec
 de eo laborandum. Sed ex fa-
 crorum Manibus factorum mo-
 re, orto die Æneas infera loca
 relinquere debuit; ut vicissim
 cum ortu Solis Manes ad infe-
 ra loca redire solent; v. c. sup.
 V, 738. 739. 537. Homerici
 versus compara Odyss. π,
 220. φ, 226.

540—547. Inter hæc in bi-
 vio erant constituti, altera via
 præter

Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit;
 Hac iter Elysium nobis: at læva malorum
 Exercet pœnas, et ad inopia Tartara mittit.
 Deiphobus contra: Ne sævi, magna sacerdos;
 Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
 I decus, i, nostrum; melioribus utere fatis. 546
 Tantum effatus, et in verbo vestigia torfit.

Respicit Æneas subito, et sub rupe sinistra
 Mœnia lata videt, triplici circumdata muro:
 Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis 550

541. *magni ditis* Goth. pr. *ducit* Goth. tert. — 542. *Hic iter Rom.* *Hæc* fragm. Vatic. *et l.* alter Menag. *hæc* Ven. *ac* Hugon. et ed. Ven. — 543. *T. mittit* Leid., vel *tendit* Bigot. Nondum satis expeditus ab hoc loco ad alia pergo. *at læva malorum Exercet pœnas*, bene intelligo accipiendum esse, pro, læva parte exercentur pœnæ in malos; sed tum non bene adjicitur: *et ad inopia Tartara mittit*. Nam sic *læva* primo loco per figuram, altero loco proprie est accipiendum. Aut igitur hemistichium ab alia manu succrevit, id quod admodum probabile sit, aut hoc inter emendanda a poeta sepositum fuit. Friget quoque *vi nobis* v. 542. Burmannus illustrat, quid sic *exercere pœnas*. Sed de hoc vix quæras. — 544. *D. quæ coram* ed. Ven. *neq.* Medic. — 545. *reddamq.* Oudart. — 546. *Ique decus nostr.* ed. Ven. — 547. *affatus* Menag. sec. *v. pressit* Rom. Medic., gravis profecto auctoritas, ubi conspirant! it. Gud. pro var. lect. Puget. ed. Ven. Goth. sec., h. e. substituit Deiphobi umbra, Ænea ulterius pergentem. — 548. *et aberat* codd. Pier. *sub r. cavata* pr. Hamb. pro var. lect. ex lib. III, 229.

præter Ditis regiam ad Elysi-
 um, altera ad Tartarum du-
 cente. conf. Excurf. VIII.
ambas, simpl. pro, duas. Plu-
 tonis regiam intellige per *Ditis*
mania. cf. inf. 630 sq. *at*
læva m. Exercet p. locus ponit-
 ur pro illis, qui exercent, ex-
 sequuntur pœnas. Dura ra-
 men ratio; ut de veritate lec-
 tionis dubitem. 544. *Ne sæ-*
vi pro vulgari: ne irascere.
explebo numerum. Piget Servia-

narum nugarum. Haud dubie
 de reditu ad umbras, a quibus
 discesserat, est intelligendum;
 numerus earum ejus discessu
 uno capite erat deminutus.
reddar tenebris, puta eos con-
 fabulando processisse via versus
 Elysi-um. Caliginosa autem
 hæc ceteriora loca esse satis vi-
 dimus.

548 sqq. De Tartaro vid.
 Exc. VIII. Omnino ille in to-
 to hoc loco Carceris faciem
 habet.

Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta adversa, ingens, solidoque adamante co-
lumnæ:

Vis ut nulla virum, non ipsi exscindere ferro
Cœlicolæ valeant. Stat ferrea turris ad auras:
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta, 555
Vestibulum exsomnis servat noctesque diesque.

551. *sonantia* Rom. et sup. ad V, 866. — 552. *solidæ*. emendasse Vof-
sum ex Burm. disco; scilicet, ut in vulgarem orationem desisteretur
poëtica vis. *que* deest alteri Hamb. *aversa* et *columba* Goth. tert., miro
librarii stupore. Et horum hominum barbariem excutere non piger!
— 553. *exscindere* cum fragm. Vatic. Witt. et ed. Ven., ut plerumque
librarii scribunt. *excidere* Montalb. cf. ad IV, 425. In fine versus iterum
duplex codd. familia: Medic. cum al. *ferro*, quod recte præfertur; Rom.
fragm. Vatic. Gud. a m. pr. (nam is ad Apronianum exemplar emendatus
est), adde Palatinum Benedicti, cum al. et Goth. sec. bello. — 555. *sedet*
sec. Moret. — 556. *exsomnis* vel *exomnis* Medic. cum plerisque. Heinf.
Burm. et Pier., item fragm. Vatic. et ed. Ald. pr. Ergo recte receptam
ab Heinio et illustratum exemplis. Altera lectio *insomnis* e Rom. fluxit
aliisque,

habet. Cura ejus mandata
Rhadamantho v. 566, pro car-
nifice est Tisiphone 571, pro
janitore Hydra 576. *sub rupe*
s. rupem ex Homero traxit,
ubi inter Stygem et Cocytum
Πίτην τε ἔνισις τε δὴν ποταμῶν
ἱερδοσίων Odyss. x, 515. *Mœnia*
h. l. de loco, qui includitur
muris, ut alias pro urbe. *tri-
plicem murum* suppeditavit He-
siodus Theog. 726, sed ibi sub-
limior rei imago, χαλκῶν ἱερ-
κός, et ἀμφὶ δὲ μιν νύξ Τριτοῖχαι
κίχεται περὶ διερῆν h. e. fauces
Tartari. Ex utroque profecit
Miltonus *Parad. lost* B. II, 643
sqq. 552. *columnas* de postu-
bus accipio. Imitatur Home-
ricum Iliad. 2, 15 Ἐνθα σιδε-
ρεῖαι τε πύλαι, καὶ χαλκῶς ὀδοί.

stat ad auras, educta est; in
auras hic et v. 561 argutari
sunt veteres jam inde a Pollio-
ne: vid. ap. Serv.; quia alibi
nec aer nec aeris motus Tartaro
tribuitur. Verum h. l. altitu-
do portæ solenni forma lo-
quendi redditur: esse eam
eductam in *auras*, in *caelum*.
Poëtico sermoni hoc ita pro-
prium putandum, ut illa plane
locum non habeat subtilitas,
an *aura* in locis inferis sit,
553. Adeo nullus inde reductus
ad superos. 555. Tisiphones
vestem cruentam ex Homero
petiit Iliad. σ, 538, ubi Κῆρ
Εἶμα δ' ἔχ' ἀμφ' ὤμοισι διαφοί-
νον αἵματι φωτῶν accommoda-
tius sane in pugna, cf. Stat. I
Theb. 109. 110. 556. *vesti-
bulum*

Hinc exaudiri gemitus, et sæva sonare
 Verbera: tum stridor ferri, tractæque catenæ.
 Constitit Æneas, strepitumque exterritus hausit.
 Quæ scelerum facies? o virgo, effare: quibusve
 Urgentur pœnis? qui tantus plangor ad auras? 561
 Tum vates sic orsa loqui: Dux inclute Teucrum,
 Nulli fas casto sceleratum insistere limen;
 Sed me quum lucis Hecate præfecit Avernis,
 Ipsa deum pœnas docuit, perque omnia duxit. 565
 Gnosius hæc Rhadamanthus habet durissima regna,
 Castigatque auditque dolos; subigitque fateri,

aliisque, sed paucioribus; et sic ed. Mediol. Ald. secunda, Junt. aliæque
 vett. *e somnis* ed. Ven.—557. *sonore* aliquot Pier.—558. *cum pr.*
 Hamb. *tortæque* ed. Ven.—559. *strepitumque s. hausit* Medic., at in Rom.
strepitumque s. hausit, item in Longob. et fragm. Vatic. sed *n. superscripto*.
 Videtur tamen alterum *hausit* poeta dignius, quod ubique editum, saltem
 inde ab Aldo. *qui* deest Montalb.—561. *qui* secundum Rom. aliosque
 Pier. tresque suos Heinſius refinxit. Accedunt plures ap. Burmann. Vul-
 go *quis*, quod tamen h. l. Mediceus servat. *clamor* alter Menag. *clangor*
 Gud. et Leid. cum binis Goth. *qui clangor tantus* Vratil. *ad aures* aliquot
 Pier. et Burm.—562. *hinc s. Rom. v. exorsa* Montalb.—563. *scle-*
ratio Goth. sec.—564. *Et me* Serv. sup. ad v. 134. *quam* nusquam exhi-
 betur.—565. *Illa d. Oudart. Illa mihi* Ven. *loci pœnas* duo Heinſ. et
 duo alii pro div. lect. *loqui pœn.* Voss. sec. *reum p.* coniecisse se testatur
 Heinſ. cf. Burm. et notam.—566. *hic* Ven.

bulum simpl. pro aditu. 557.
 558. Numerosissimi versus;
 sed et mirus dilectus rerum,
 quæ auditu mentem percellunt,
 factus est. Miltonum hos ver-
 sus expressisse lib. VIII, 240
 sqq., jam alii notarunt.

562—569. *insistere*, exqui-
 site pro ingredi; et *limen* pro
 limini vel in limine. *scelera-*
tum vid. Ovid. Met. IV, 455,
 et ad Tibull. I, 3, 67. *Scle-*
ratum est sceleribus contamina-
 tum, adeoque impurum, in-
 cestum; itaque pii, *casti*, ar-
 centur ab hoc loco. 565.
deum pœnas, quas dii nocenti-

bus statuerunt. Hoc ex Ser-
 vio tenendum. *me per omnia*
duxit, seu narrando et percen-
 sendo singula; ut ipsi *percurri-*
mus, perlustramus, singula, ita
 alii nos ducunt per partes; seu
 ut Hecate Sibyllam vere per
 Tartari recessus duxerit; et sa-
 ne 582 *Hic et Alcidas—vidi—*
vidi et Salmonem. et 596 *Cerne-*
re erat. 567. *dolos*, scelera
 dolo malo commissa. Porro
 cogit fateri *piacula*, crimina
commissa apud superos, in vita,
 quæ *quis* *disiulit*, sc. *fateri*,
 adeoque occultavit, h. e. effe-
 cit, ne in iudicium adduceretur

Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,
 Distulit in seram commissâ piacula mortem.
 Continuo fontis ultrix adcinctâ flagello 570
 Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra
 Intentans anguis, vocat agmina sæva sororum.
 Tum demum horrifono stridentes cardine sacræ

568. *laxatus* Goth. tert. — 570. *ultrix a. f.* Heinsum in ora codicis coniecisse narrat Burm., perperam utique. *succincta* Schol. Stat. ap. eund., ex interpretatione. *accita* Goth. tert. — 571. *torvosq.* Gud. a m. pr. vid. Heinf. ad VIII, 289. *torvosque* facile aliquis malit, et sic Pier. alii quot, ex Heinfsianis autem solus Hamb. et Goth. sec. — 573. *borrifco* Bigot. cum Goth. sec. *ordine* Witt. *c. sacra* Gud. a m. pr. *seræ P. porta* sec. Rottend.

tur et puniretur (ut *caussa*, *iudicium*, *pœna differri* dicitur in vulgari sermone) in *seram mortem*, h. e. non reus factus est, neque adeo pœnam eorum perfolvit, dum viveret, *furto lætatus inani*. quod latere deos et impune sibi abire putabat commissâ; sed temere. Ita puto hæc expedienda esse. Seneca Herc. fur. 729 addidit novum auctarium: *oblitos sui sceleris nocentes debitas pœnas dare*. Propius ad Maronem Statius IV, 531 Minos — *adigitque expromere vitas usque retro et tandem pœnarum lucra fateri*. Rhadamanthus autem h. l. Triumviri capitalis more supplicia fumat et questionem tormentis admotis habet in reos ad exprimendam scelerum confessionem. cf. Excurs. XI.

570—572. Tisiphone, carnicis seu servi publici loco, reos damnatos ad carcerem raptat. *quatit fontes flagello*, docte. *Proprie quatitur flagellum*, quo fontes percutiuntur. Apud Statium I Theb. 112. 113 Tisiphone altera manu hydram, altera titionem quatit. *agmina*

sororum de Furiis, ut sup. IV, 469. Inclamat illa sorores. qua de causa statim videbimus.

573—579. Dum loquitur Sibylla, porta Tartari aperiri vulgo putatur. In hoc jam Servius prævit. Si tamen rerum ac sententiarum ordinem accuratius consideres, rationem vulgarem non satisfacere senties. Pergit quoque narrare Sibylla de se. Sed alia incendum est via. Tisiphone servat vestibulum, aditum Tartari v. 555. Ea damnatis a Rhadamantho statim manus injicit et ad Tartari portam, quæ semper clausa habetur, eos agit (*ἀγορᾶς πρὸς Ἐρινύων ἱερὸν καὶ Χάος διὰ Ταγράων*, sunt verba Socratis in Axiocho), inclamatque sorores. Tum demum (v. 573) aperitur porta. *Cernit*, pergit Sibylla, *custodia qualis*, quæ custos, scil. Tisiphone, *vestibulo*, ad aditum, *sedeat*; *facies quæ limina servet*; Nam intus, intra portam, *servior* facies, Hydra, sedem habet etc. Hæc haud dubie vera ratio. Nunc v. 574 *custodia* quæ sit, satis expeditum est. Servius Megæram

Panduntur portæ. Cernis, custodia qualis
 Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet? 575
 Quinquaginta atris inmanis hiatibus Hydra
 Sævior intus habet sedem. Tum Tartarus ipse
 Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
 Quantum ad ætherium cœli suspectus Olympum.
 Hic genus antiquum Terræ, Titania pubes, 580
 Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.

575. quæ et pr. Rottend. et Zulich. a m. pr. — 578. sub auras Goth. tert. — 579. cælum Fulgent. de Continent. Virgil., mendose, monente Heinio. Idem P. Petiti Obsf. misc. III, a emendationem narrat: *Q. ad a. terra f.*, ut *Cæli* rejiciatur infra in v. 580 in locum *v. Terræ*. Sed v. Not. Vulgatam adstruit Heinf., Nonii, Prisc. et Macrobiani auctoritatt. At Tibull. IV, 131 nihil ad rem facit. Burmannus post Ursinum, Lucretium IV, 418. 419 imitatione. expressum monet. Saltem similitudo aliqua intercedit: aquæ collectio — *Despectum præbet sub terras impetu tanto, A terris quantum cœli patet altus hiatus*. Alia similitudo est Gc. II, 291 *Æsculus — quæ quantum vertice ad auras Ætherias, tantum radice ad Tartara tendit*. — 580. proles Rom. Ven. Parrhaf. Goth. sec. et pro var. lect. in Gûd., sollenni varietate. — 581. dejectum ed. Ven. deiecit Rom.

Megæram, alii Hydram, alii aliter accipiunt. Sed est ipsa illa Tisiphone, de qua adhuc egit poëta. 576. At *Hydra*, inquit, in vestibulo orci v. 287 inter cætera monstra fuit recensita. Jam Servius monuit hoc. Expeditur varie. Equidem hydram non de una illa ab Hercule domita, sed simpliciter pro serpente monstroso dictam accipio. 577. 578. 579. ex Iliad. 3, 16 et Hesiod. 0. 720 sqq. cf. ib. 740 sqq. notissimis locis; sed in majus aucta re. *cæli suspectus*, h. e. prospectus per aërem (male enim jungunt *cæli Olympum*), a terra; nam ex Tartaro pro-

TOM. II.

spectus ad cælum esse nequit; quippe cum infera loca sint sub terra, et subter iis demum Tartarus depressus jaceat. Talis etiam Tartarus sub Hade ap. Homer. Iliad. 3, 13 sqq. cf. Jortinus Diss. VI, pag. 224 sqq. Tartari igitur, qui sub Hade, isque sub terra est, si eum ingressus fueris, tanta in profundum est altitudo, ut spatium ejus sit bis tantum, quantum inter terram et Olympum, prospectu e terra per aërem facto.

580. 581. v. Hesiod. Theog. 129 sq. Apollod. I, 2, 1. Titanas *tytânai* designat. *f. volvuntur in i.* præclare, ut ad imum

Hic et Aloidas geminos, inmania vidi
 Corpora: qui manibus magnum rescindere cœlum
 Adgressi, superisque Jovem detrudere regnis.
 Vidi et crudelis dantem Salmoneæ pœnas, 585
 Dum flammæ Jovis et sonitus imitatur Olympi.
 Quatuor hic invectus equis, et lampada quassans,
 Per Graium populos mediæque per Elidis urbem
 Ibat ovans, divomque sibi poscebat honorem,

586. *flammas* Gud. et Mentel. *tonitrus* aliquot Heinf. cum Erf., ex interpret. *sonitus* Goth. tert. — 588. *mediamq.* Menag. pr., bene, sed alterum doctius. *mediog.* Franc. *urbem* miror a nemine esse sollicitatam: quæ enim illa urbs *Elidis*? quæ heroicis temporibus nec urbem eo nomine, nec urbes omnino habuit, sed vicos, multo post in Elidem urbem contractos (v. Strabo VIII, p. 336 D.); urbes autem non nisi serius. Si per prolepsin dictum, accipiendum: per mediam urbem Elidem. Verum Elidis urbs *Salmonia* vel *Salmone* ad Alpheum intelligenda, quam Salmoneus sive condidit sive inhabitavit. vid. Strabo l. c. p. 856 D. Diodor. IV, 68. *Pisæ nemora et Elidis agros* suo more memorat imitator loci Valer. Fl. I, 662 sq. *per Hellados urbes* conj. Jo. Schrader. in schedis. — 589. *honores* multi codd. et edd. Sed id pedestris quoque oratio frequentat.

imum Tartarum detrusos exhiberet.

582—584. De Oto et Ephialte Aloëi f. videndus Homer. Odyss. 2, 304—319. Apollod. I, 7, 4 et Notæ p. 102. Expressus est h. l. a Marone, nec tamen, ut sublimitate cum Homero contendere vellet. Spectat autem hæc et sequens fabula ad mythos stirpis Æolicæ, quos genus mythorum rudius et antiquius constituere deprehendo. vid. Apollod. I, 7, 3 sqq. et Not. To. III, tab. VIII, p. 1005. Manifestum hoc in his ipsis fabulis, quæ h.

l. subjiciuntur de Aloidis, Salmoneo et cæteris.

585—594. De Salmoneo v. Excurs. ad h. v. *sonitus* O. tonitrua. 588. *mediæque per Elidis urbem*: novam urbem a Salmoneo conditam, Salmoniam, ad Alpheum, adeoque in media Elide sitam, intelligere potuit; eadem fulmine conflasse fertur ap. Apollod. I, 9, 7. Si, quod ex poetice orationis usu facere licet, ipsam urbem Elidem, declaratam esse contendis, ut *Elidis urbs* dicta sit pro Elide, per eam mediam ibat etc. tum dicendum, poetam

Demens! qui nimbos et non imitabile fulmen 590
 Ære et cornipedum pulsu simularat equorum.
 At pater omnipotens densa inter nubila telum
 Contorsit; non ille faces, nec fumea tædis
 Lumina; præcipitemque inmani turbine adegit.
 Nec non et Tityon, Terræ omniparentis alumnus,
 Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
 Porrigitur: rostroque inmanis voltur obunco

590. et inevitabile Parrhaf. — 591. ære cornipedum duo ap. Burm. pulsu Heinfs. recepit ex Medic. a m. pr. et Gud. præter alios ap. Burm. et majorem partem Pier., inter quos Rom.; adde fragm. Vatic. a m. pr. Haud dubie elegantius. Alii et edd. inde ab Aldo, interpretamentum habent: *curfu*; alii *curru*. Rottend. pr. a m. sec. *curfus*. *simularat* aliquot Pier. et quinque Burm. cum fragm. Vatic. a m. pr., alii *simulabat*. — 592. *omnipotens* Leid. *media i. n.* Goth. sec. — 593. *nec f.* aliquot Pier. et Burm.; et sic editum primum ab Egnatio 1507. *fumida* pr. Hamb. pro var. lect. et Goth. sec., idem et, *tædis*. — 594. *corpore* Parrhaf. *abegit* ed. Ven. — 595. *omnipotentis* Arusianus et Nonius, librique nonnulli Pierii a m. sec., inter quos Rom. et Heinfsiani aliquot recentiores cum Erf., sed cum iis tamen Medic. a m. pr., it. fragm. Vatic. a m. pr. cum binis Goth. Vincitur hic codd. consensus et auctoritas iudicio elegantie. Et Παμπότεια expressum videri potest. *omnipotentis* Leid. et Medic. a m. sec. — 596. *cui t. n.* per Parrhaf. — 597. *adunco* quo auctore in vulgg. edd. irrepsit, non vacat inquirere. Ex uno Medic. suo Pier. illud laudat. *obunco* Heinfs. revocavit ex Medic. aliisque; sic et habebant edd. veteres, Aldinæ utique omnes. At Rom. fragm. Vatic. et alii, *adunco*. conf. inf. XI, 755. Λιγνὸν αἰγυλὸν αἰγυλῶν ap. Hesiod. Sc. H. 405 vocem illustrant; nihil amplius.

tam parum accurate per proleptin urbem serius eonditam memorasse. conf. Var. Lect. 590. *Demens*; ex Σχιδίος, ὁς etc. Iliad. 1, 403 de Hercule, qui Plutonem sagitta percusserrat. 593. *non ille f.* hoc valde suave ad deprimendum Salmonium. Tres erant dicendi formulæ, ex quibus exquisitiorem prælatam vides: *tædas lumine fumeo*: *lumen fumeum tæ-*

darum, et *lumen fumeum tædis*. *turbine* pro fulmine, ut solent nimbi, turbines, procellæ cum eo esse conjunctæ.

595—600. Etiam in *Tityo*, ut in *Aloidis*, vasti corporis robur, et nata inde insolentia, *ἰσχυρὸς*, declarata a vet. poetis. Omnium, qui usquam facti sunt, versuum pulcherrimos esse hos sex, pronuntiat Vir doctus. Sunt sane ornatissimi, sed nec inventi

Inmortale jecur tondens, secundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis. 600
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos super atra filex jam jam labfura, cadentique
Inminet adfimilis: lucent genialibus altis

598. *jecur* Gud. *tondens* bene tuetur Heinf. Sic Medic. et alii, omnesque Pieriani, etiam tres Goth. cum fragm. Vatic. Alii *tundens*; et sic edd. Aldd. priores. At in Ald. 1514 Naugerius edidit *tondens*. Alterum quidem, *tundens*, tuetur Cerda. Sed exquisitius alterum, etiam Homeri respectu, in quo ἰστέρι—ἥπαρ ἰστέρι. Et sic sæpe.—599. *que* deest ed. Ven. *epulis* Heinf. e melioribus elegantius. Vulgo *epulas*, nec tamen nisi in edd. minus emendatis. Nam omnes Aldd. habent *epulis*. R. *que* oculis Nonius in *rimari*.—600. *requies fibris* pr. Hamb.—602. *Quo super* Rom. *silix* Leid. *cadente* tres ap. Burm. *que* a multis abest, etiam a Rom. Male; inest enim vis ad reddendam auribus soni imaginem.

inventi ulla in iis laus (nam prævit Homerus loco nobili, Odyss. λ, 575—580 et in verbis Lucret. III, 997 sqq. et Attius in Prometheus ap. Cic. Tusc. Qu. II, 10, quæ loca comparanda sunt in singulis, sed æquiore et meliore iudicio, quam Scaliger, Cerda et alii in Homero et Virgilio fecerunt), nec res exponitur, quæ aliqua cum suavitate cognosci possit. Non enim horret animus legentis, sed averfatur jecur sanie diffuens. *alumnus* accipiam pro filio, ut Homer. γαῖος ἰσχυρότος υἱόν. Volunt tamen Intpp. poetam alteram narrationem sequi, qua ex Elara susceptus a Tellure utero fuit gestatus. Præter Apollodorum (I, 4, I. Not. p. 43) v. Apollon. I, 761 sqq. per novem jugera, antiquo sermone ad corporis vatti spe-

ciem declarandam hoc valere potuit. Tumulum tamen novem plethrorum ad Panopeas Bæotiz monstratum Pausan. X, 4, p. 806 narrat. *vultur*; in Homero duo vultures, ad terrorem majorem. In 598—600 laboravit poeta forte, ut Homericum Διὶ γένος ἔστω δυνάστες exprimeret. *immortale jecur* Hesiodi de Prometheus, ἥπαρ ἀθάνατον est Theog. 523. *secunda pœnis viscera*, præclare, jecur, quod renascitur ad novum supplicium, ut iterum erui possit. r. *epulis*, ad epulas. *rimantur* cf. Georg. I, 384.

601—607. Duo Homeri loca ante oculos habuit, Od. λ, 581 de Tantalo, et 592 de Sisypho; fabulam tamen affert a vulgari narratione diversam: Ixionem et Pirithoum ex Lapitharum gente oriundos, affidere epulis, saxo supra

Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
 Regifico luxu; Furiarum maxuma juxta 605
 Adcubat, et manibus prohibet contingere mensas,
 Exsurgitque facem adtollens, atque intonat ore.

604. *pulchra* Rom., idem *epulæ*—*paternæ*, miro lapsu.—606. *mensam* aliquot Heinf. et Burm. Scilicet id solutæ orationi conveniret.—607. *faces* Zulich. *inrepat* Leid. ed. Mediol. cum aliquot Pier. et Goth. tert.

supra caput minante ruinam. Ad Phlegyam Statius I Theb. 713 et ad Phlegyam et Theſea Valer. Fl. II, 192 sqq. hoc idem supplicium tranſtulere. Poſſunt tamen ab Lapithis, Ixione et Pirithoo, diverſi eſſe qui ſequuntur; ita ut poëta ſic jungi verba voluerit: *Quid memorem—Pirithoumque!* Quid memorem eos, *Quos ſuper atra ſ.* Tantalı capiti imminere ſaxum, jam alii commentı erant, interque eos Pindarus Ol. 2, 88 ſqq. loco valde corrupto, et Euripides Or. 6 et 980 ſq., ubi cf. Schol., iſſque antiquiores, Alcæus et Alcman. v. Schol. Pind. l. c. Add. Cic. Tuſc. IV, 16. Lucret. III, 953 ſqq. Promiſcue loca alia appoſita ap. Guell. et Cerd. Homerus eum in lacu ſitientem deſtituerat; et videtur lacus Tantalı ad Sipylum, cui ſaxum prominens incumbibat, locum fabulæ feciſſe: conf. Pauſan. VIII, 17. Etenim omnino ea e Phrygia origines habuit. Sed lacum Tantalı, in quo ſtans ille perperam aſſectabat aquas et poma apud Homerum, eleganter in menſam opiparam mutavit Maro,

ſeu quem ille ſequutus eſt poëta. Aſſidet *Furiarum maxuma* (quæ et ap. Val. Fl. I, 817 occurrit, dicta ut *maxima natarum*, v. ſup. ad I, 521. Eſt autem alia major natu, alia minor, Eurip. Iphig. in T. 963 *μεγίστην ἄνθρωπος ἐκ γυναικῶν*. Apud Statium Theb. VII, 477 *Eumenidum antiquiſſima*. Aliter ſup. III, 252 de Harpyiarum una), ſeu Megæra ſeu Aleſto (nam Famem vix bene huc advocat Servius, laudato loco lib. III, 252), et vetat epulis frui; hoc plus dignitatis habet, quam fuga pomorum et aquæ in Tantalı. Atrocius rem extulit Æſchylus Eumen. 264 ſqq. *genialibus* vid. ad Ge. I, 302. *lucent fulcra* pro ſunt: torus aureus eſt. De *fulcris* quæritur. Lectus ſubſtructus eſt pedibus aut fulcris, h. e. quocunque alio baſis genere; pro lecto aureo poëta *fulcra* poſuit. Quod autem fabulam de Ixione Ge. III, 38. 39. IV, 484 allatam nunc deſerit, quod mirantur viri docti (cf. Schrader. ad Muſæum pag. 285. Ouwens N. H. p. 23. 35 ſq.) id poëtæ haud dubie licet facere,

Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatusve parens, et fraus innexa clienti; 609

608. Hi ed. Ven.—609. aut f. Nonius in *pulsare*. Moret. pr. et Parrhaf., ut jam emendavit Markland. ad Statii III Silv. 3, 13, ubi præclare Statium restituit loco hinc adumbrato: *si quis pulsatus conficius umbram* (vulgo *unquam*) *Matris et inferna rigidum timet Aëcon urna. innexa* Goth. sec.

cere, quippe qui nullum doctrinæ systema condere vellet.

608—614. Hos versus equidem sententiarum et verborum gravitate commendatissimos esse velim. Fuere nonnulla in Platonis locis in Excurss. laudatis, quæ sequi potuit, sed alia sibi ipsi debere videtur; etsi de hoc nihil affirmari potest. A multis enim passim poetis antiquioribus argumentum idem fuisse tractatum videtur. Confer quoque scurrant Aristophanem, qui exagitat seu philosophos seu initiatos, in Ran. 145—151. Homerus, etsi Tantalum, Tityum, ac Sisyphum poenas scelerum luere in locis inferis monuit, non tamen aut loca poenarum discreta aut scelera definit, quorum poenæ exigantur, præter unum perjurium, Iliad. 7, 279. 7, 258. 259. conf. *Fortin*. Diff. VI, p. 230. Scilicet temporum, quibus vivebat, simplicitas erat tanta, ut super moribus ac virtute nondum subtiles initæ essent rationes. De gravioribus sceleribus monere satis tum erat: inque iis habebantur cædes, injuriæ in supplices et hospites, tandem perjurium; ut contra primæ humanitatis elementa fuere

sanctitas *ἱκετών* et *ἔθνος*, τὸ ἄγος, ἀγαί et *ἑκινύας*, religio sepulturæ, terminorum, et iurisjurandi. Nec aliter in decalogo a Mose prodito factum videas; atrociora tantum flagitia attingit, a quibus qui vacet, parum adhuc ad honestatem profecisse nobis videri potest. At Maro ex philosophorum scriptis suum Tartarum constituit (cf. Exc. VIII), idemque scelerum, quibus supplicia in eo constituta sunt, recensum facit paullo ampliorem; commemorat impietatem erga eos, quibus pietatis sensus debetur; avaros duos et inhumanos; adulteros; perduelles. Ex vitæ philosophia profecit Auctor Telemachi lib. XVIII, p. 130 egregio loco! Ingratos ille, mendaces, adulatores nominat. Filium impium (ut v. 609) etiam Polygnotus in sua tabula expresserat. v. Pausan. X, 28. *Pulsatusve parens*, ante oculos erat Plato de LL. sub f. p. 940 C. ed. Frf. et *fraus innexa clienti*, pro vulgari, illata, uti *fraude* aliquis *illaqueari* dicitur. Comparata jam ab Intpp. Lex XII Tabb. *Patronus si clienti fraudem faxit, sacer esto*, et Horat. II Carm. 18, 23 sqq. *incubere* v. Ge. II, 507. Argutatus tamen in hoc

Aut qui divitiis soli incubuere repertis, 610
 Nec partem posuere suis: quæ maxima turba est;
 Quique ob adulterium cæsi; quique arma secuti
 Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
 Inclusi pœnam expectant. Ne quære doceri,

610. *paratis* sec. Moret., quod vulgare verbum esset. — 611. *est* deest Menag. pr. — 613. *dextram* aliquot Pier. — 614. *Suspensi* pan. e. Schol. Statii I Theb. 431. Sed in toto loco Tartarus carceris notionem habet adjunctam. *expendunt* Vir doctus in Miscell. Obss. apud Burm. Sed recte hic subjicit, *expectare* hanc vim habere, ut eos pœnas certo daturos esse constet. Scilicet *expectare* h. l. est metueret, et vulgaris oratio esset: iis hic aliquando inclusis pœna expectanda est. Jo. Schraderus in schedis locum scabiosum esse ratus varie tentabat: inter cætera: *expendunt* — *Panarum quæ forma reos fortunave merget.* nec Dorvill.

hoc quoque vetus Grammaticus apud Servium Urbanus: rarum esse hoc inquires, ut patronus clientem fallat, cum magis patronos decipiant frequenter clientes; eadem iudicii iniquitate, qua nostri homines uti solent in agricolas et paganos. *reperitis*, pro *paratis*, accipe; nec *suis*, cognatis et affinibus, *posuere partem*, ex *idaro*, statuerunt, tribuerunt, nisi mavis esse pro, seponere. Ad sententiam præclaros Horatii versus laudat Servius II Serm. 2, 103; adde eundem I Serm. I, 75 sqq. 84 sq. *ob adult. cæsi* gravius posuit pro adulteris simpliciter. De Lege Julia (anni 737) cogitare nondum potuit Virgilius. Potuit tamen jam tum, cum vivebat, res consiliis agitari. *arma impia*, haud dubie bellorum civilium; sed de iis accipiendum, qui patriæ bellum inferunt, non qui propulsant. Concidunt itaque

Servii aliorumque metus, ne in Augustum peccet poeta. *nec veriti dominorum fallere dextras.* Arguantur Intpp. et hic, Servii exemplo. *Dominus* non modo servorum sunt; sed et de libertorum patronis bene idem dixit poeta. Servorum autem pœnas hic commemorare, indignum esset poetæ epici gravitate, multo magis Romani. Tum qui fidem fallit, is et *suam* et *alterius dextram* fallere dici potest. Itaque necessario accipiendum de libertorum impietate et fraude in patronos suos. An Pompeium Menam, Cn. Pompeii libertum, qui Sextum prodidit, animo designaverit poeta, affirmare quis ausit? Nec tamen sic in Augustum peccasset, nam et is, ut cæteri homines, proditoris fructum amplecti, proditorem abhorrescere, debuit.

614. 615. Noli quære, quam pœnam expectandam habebant;

Quam pœnam; aut quæ forma viros fortunave
merfit. 615

Saxum ingens volvunt alii, radiisve rotarum
Districti pendent; sedet, æternumque sedebit,
Infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnis
Admonet, et magna testatur voce per umbras:
“Discite justitiam moniti, et non temnere divos.”

615. *merfit* duo Heinf., non male. *mergat* Franc. *radiisve* reposui pro vulgari *que*. Etsi enim passim contendere viros doctos memini, *que* etiam sic poni, verior tamen est altera ratio et lapsus causa in promptu. — 617. *Districti* Medic. cum fragm. Vatic. multisque aliis. *Temere*, non pendent deligati de rota, sed rotæ illigati adeoque distinentur membris distractis. — 618. *Tereus* olim fuit Brodæi emendatio admodum infcita. Male habuit viros doctos, quod Theseus inter impios habitus (sed vid. Not.); et quod idem sup. v. 393 inter eos, qui vivi Orcum ingressi sunt, memoratus erat. Hoc nomine notarunt locum jam vett. Grammatici ap. Gell. X, 16. Sed nec de regressu ibi meminerat poëta, et licuit ei hic aliam fabulam sequi. Cf. l. l. ab Heinf. et Burm. *Phlegas*, *Flegas*, *Phleguas*, male librarii.

beant; aut quæ pœnæ forma, fortunave, quod miseræ genus, viros merfit (v. sup. v. 512), illos excipit, manet. Ductum hoc ex vulgari: *mergi miseriis*.

616. Iterum, tamquam poëta, ad veteres mythos redit. Non necesse est, ut solum Sisyphum et Ixionem respuerit; Ixionem quoque jam v. 601 memoraverat; adeoque enallage numeri, quam inferunt viri docti, carere possumus. r. r. *districti pendent*, ornate; rotæ illigatis membris distinentur, *ἐπὶ τροχῶ κατὰ τὸ πόντον*, petitum a tormenti genere, quod ipsum pro supplicio interdum fuit; de quo copiose Cerda, sic tamen, ut plura genera tormentorum con-

fundat; hoc igitur equulei genus ad Ixionis pœnam tranllatum est.

617—625. Multis modis fabula de Theseo fuit tractata et ornata; vide v. c. Ovid. Met. VII, 433 sq.; nec mirum, fuere enim plures, qui adeo Theseides condiderant. Actum etiam de Thesei et Pirithoi descensu in Minyade. v. Pausan. X, 28, item in Heracleis. Nam Hercules descensu ad Cerberum adducendum in inferos facto liberavit Theseum. v. Apollod. II, 5, 12, p. 122. Apud Homerum Odys. x, 630 sq. Theseus cum Pirithoo in inferis sublliterat. Noster poëta hoc sequitur, ut Theseus, ob raptum Proserpinæ, *sedeat*. Hoc habitu pœnitentiæ

Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
 Inposuit, fixit leges pretio atque refixit. 621
 Hic thalamum invasit natæ vetitosque hymenæos.

622. pretioque ed. Ven.—623. thalamus natæ invasit alter Goth. et
 tert. rb. i. natæ inconcessisque b. male ex lib. I, 659.

poenitentia et summi mœroris
 sensum prodi puta. Ita sede-
 bant Theseus et Pirithous in
 tabula Polygnoti ap. Pausan.
 X, 29. Et talem Theseum
 sedentem in Sarda expressum
 vides ap. Winckelmann. n. CI.
 In patera Italica, Etruscam vo-
 cant, quæ Veronæ servatur,
 Theseus serpente circumdatus
 retinetur, Hercule adveniente,
 ap. Passer. Pict. Etrusc. T. II,
 p. 49. Qui narratur *Εργασίης*
in λειψίσσιν jacentes in Tartaro
 ap. Hesiodum Theog. 797.
 798, ad perjurii per Stygem
 poenam pertinent. Sed mi-
 raculum rei additum est in
 eo, quod Theseus saxo infi-
 det, nec inde levare corpus
 potest. conf. Schol. Apollonii
 I, 101. Inter auctores hujus
 narrationis fuit Panyasis. v.
 Pausan. I. c. *προσφύς δὲ ἀπὸ*
τῷ χρωτὸς ἀντὶ διαμῶν σφίσιν
ἔφθ τῶν πύργων. Liberatus ta-
 men et reductus ex inferis
 Theseus ab Hercule; Pirithoo
 relicto, cum terræ motus Her-
 culeum absteruisset: Apollod.
 II, 5, 12; unde patet, in He-
 raclea antiqui poëtæ hæc ex-
 posita fuisse: ubi v. Not. p.
 433 sq. Contrarias fabulas
 sequebatur Virgilius sup. 122,
 ubi de ea re jam monitum est.
Phlegyas, de Phlegyarum gente
 alii acceperant, quæ Minya-
 Том. II.

dem Bœotiæ inhabitavit et
 propter impietatem a deo abo-
 lita fuit (v. Pausan. IX, 36.
 Adde H. in Apoll. 278. 279.
 Nam Phlegyas Thessaliæ, de
 quibus Strabo videndus IX,
 p. 442 B, huc advocare non
 licet). Verum non de Phle-
 gyis Maronem, sed de *Phle-*
gya, Ixionis et Coronidis, e
 qua Æsculapium Apollo sus-
 cepit, patre, qui Apollinis
 templum Delphis incendit (v.
 Serv.), accipiendum esse, jam
 docuerunt Intpp. ex Statii imi-
 tatione Theb. I, 712 sq. et
 Val. Fl. II, 193 sqq., quæ
 loca conferenda. Phlegyas
 igitur deorum contemtor, apud
 inferos ad justitiam et pietatem
 colendam exhortatur omnes,
 nobilissimo illo versu: *Discite*
j., qui magnis viris multis in
 ore habitus fuit, et Munch-
 husio, immortalī viro, fre-
 quenter. Nota quoque fabula
 de dæmone interrogato, quis
 ex omnibus Virgilii versibus
 esset præstantissimus. Non male
 autem augurantur viri docti
 ductum colorem ex Pindari
 illustri loco Pyth. II, 39 sq.
Θαῦν δ' ἱερταῖσιν ἔξισα φαντὶ
ταῦτα βροτοῖς λέγειν, ἃ πτεράντι
τροχῷ πάντα κυλιόμενον. Τὸν
ειργίται ἀγαθαῖς ἀμοιβαῖς
Ἐπιχομίνε τίσεσθαι. moniti,
 h. e. exemplo meo, quod
 4 Z pro

Ausi omnes inmane nefas, ausoque potiti. 624
 Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
 Ferrea vox, omnis scelerum comprehendere formas,
 Omnia poenarum percurrere nomina possim.

Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos:
 Sed jam age, carpe viam, et susceptum perforce
 munus, 629

624. *ausique* p. Vratiss. et Zolich. a m. sec., forma non inusitata.—
 627. *possim* ex melioribus et ratione grammatica recte restituit Heinſius.
 Vulgo *possem*.—629. *Et jam* Medic. *age* abest a Puget. *Eia age* c.
 conj. Heinſ.

pro monitu est. Nec importunum et inutile monitum putandum hoc inter eos, quibus nullus poenitentiae locus est. Poenae enim loco haberi potest hæc ipsa admonitio. v. Jortin. p. 288. Cæterum hic versus non inter rhetoricas figuras erat referendus, quibus sane hoc fieri videmus, ut is, cujus exemplo, casu et poena, admonemur, loquens inducatur (exempla v. ap. Valkenar. Oratt. p. 327); alienum hoc a poëta, qui ex *imagines* poëticae lege, et ex perpetuo usu eos, de quibus narrat, *agentes* et loquentes exhibere tenetur, non vero quid egerint aut dixerint, narrare et, re ita ferente, per figuram loquentes inducere potest. V. 621. 622 ex L. Vario poene integros traductos esse, Macrob. VI, 1 testatur: *Vendidit hic Latium populus, agrosque Quiritum Eripuit, fixit leges pretio atque refixit.* Quod adjecit: *dominumque potentem patriæ Imposuit*, eo pertinet, quod tyrannum liberae civitati induxit.

potentem ornat. *leges* *fixit* *pretio* corruptus, atque *refixit*, recte Servius, *quia incisæ in æreis tabulis leges affigebantur parietibus.* Minus bene Cerda et alii, esse, in æs incidere. Idem bene laudant legem Venuleii, quæ est l. 8 D. ad L. Juliam peculatus: *qui tabulam æream legis—refixerit*, vel quid inde immutaverit, Lege Julia peculatus tenetur. Sequitur §. 1 *Eadem lege tenetur, qui quid in tabulis publicis deleverit vel induxerit*; quod adeo diversum ab illo esse necesse est. Laudant quoque Intpp. Ciceronis locum, qui est Philipp. XII, 5 f. Cæterum inanis est eorum opera, qui post Servium hæc omnia ad certos homines ex antiquitate referre voluerunt.

625 sqq. Ex Iliad. β, 488 notissimo loco. cf. Ge. II, 103 sq. Prævisse Maroni Hostium poëtam in lib. II. belli Histrici observat Macrob. VI, 3. p. 591.

Adceleremus, ait; Cyclopum educta caminis 630
 Moenia conspicio, atque adverso fornice portas,
 Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
 Dixerat, et pariter, gressi per opaca viarum,
 Conripiunt spatium medium foribusque propin-
 quant.

Occupat Æneas aditum, corpusque recenti 635

630. *Hæc c.* aliquot Pier. *Adcel.* iter Ven. Mox *ducta* alii ap. Pier. et Heinf., alii *obducta*, et quatuor Waffii ap. Burm. *virentia*, forte pro *erecta*; Schrader. in ms. conjiciebat *vineta*; quod et ipsum bene dictum esset. Pro *ducta* etiam laudari possunt Rom. et fragm. Vatic. cum Gud. —631. *respicio* Gud. pro var. lect. *suspicio* Exc. Burm. in f. vulgg. ante Pier. et Heinf., qui secundum codd. sustulit. —632. *Hic* aliquot Pier., sed *hæc—dona* jungendum. *moment d.* Ven. —633. *per o. latorum* Gud. pro var. lect.

591. *ferrea vox*, nulla clamoris intentione fracta.

630—636. Plutonis regiam non intrat Æneas cum comite, sed tantum a limine salutat, aureo ramo in foribus deposito. Quid in his sequutus sit poëta, non liquet. Regia ista habet muros æreos vel ferreos. Solent poëtæ hac munitionis notione uti, ducta a ferreis et ferratis portis, et translato fere opere ad Vulcanum vel Cyclopes. Sic Argorum moenia ap. Statium I Theb. 630, quem locum Servius laudat, et Mycenarum ap. Senec. Thyest. 406, vid. Waff. ad Thucyd. VIII, 26, et Schol. Eurip. Orest. 964. Multo magis itaque in inferis h. l. sunt *moenia educta Cyclopum caminis*, h. e. ferro cuso et ferruminato in Cyclopum fabricis (Male Cerda). *adverso fornice portas*, ornatæ;

porta proprie ipsis erat adversa, et ea quidem in fornecem ducta, arcuata. 629. *perfice munus*, sic poëticus sermo tert; proprie doni deportatio perficiebatur. Etiam sic mox 637 *perfecto munere divæ*, h. e. muneris dedicatione; alioqui *munus* generaliori notione pro negotio et hic accipi possit, ut in Æneidis dedicatione: *Si mihi susceptum fuerit decurrere munus*. 632. *hæc dona* int. de eodem munere Proserpinæ dicando. 635. Potest Æneas hoc ipso ramo aureo se adpersisse videri; sit enim adpersio ramo; verba tamen ita statuere nos non cogunt: et repugnat, quod pro dono ramus assertur. cf. Excurs. VI. Adombrata res haud dubie ex eo ritu, quo, qui templa intrant, se lustrant, *nequissimorum*; quod purgationis symbolum fuisse, facile intelligitur. Adeundum autem Æ-

Spargit aqua, ramumque adverfo in limine figit.

His demum exactis, perfecto munere divæ,

Devenere locos lætos, et amœna vireta

Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.

636. *Sparsit* duo Burm. in deest Rottend. pr., ut sup. v. 631. cf. III, 287. *ponit* pr. Hamb. a m. sec.—637. *perfectis* Goth. tert. *numine* alter Hamb., sed est hæc perpetua aberratio; et vid. Not. ad v. 629.—638. *Advenere* aliquis ap. Guell., qui ignorabat, præpositum fere poetis omitti, Græcorum exemplo. *vireta* scribunt fere librarii hic et alibi.

næ nunc erat Elysiū, locus, si quis alius, sanctus et castus. *ramumque a. in l. figit.* In templorum aditu *περίπλοκον*, aqua lustralis et rami lustrales, notæ res sunt. Sed quod ramum in pariete seu poste figit, ad dedicationem doni spectat. Cæterum Warburtoni hypothesi si qua alia parte, hac utique, placere potest, cum lustrationem in adeundis majoribus Eleusiniis in hoc loco reperisse sibi visus est.

637 sqq. Traducta sunt ad Elysiū sive sub terra, ut hic, sive in Insulis Fortunatis (ut ab Homero et Hesiodo factum) collocatum, omnia, quæ sub mitiore celo amœnitatem loci facere possunt, jam ab Homero Od. 3, 563 sqq. et ab Hesiodo *Egy.* 170 sqq. Ex hoc ipso, quod omnis felicitas Elysi talis est, qualem heroum vita subicere sensibus poterat, vestustas huius mythi intelligitur. Apud Pindarum pulcherrimo loco Olymp. II, 109—149 et in fragm. c Threnis apud Plutarch. Consol. ad Apollon. p. 120 C. et de occulte vivendo sub f. p. 1130 (v. nunc Fragm.

Pindari a Schneidero V. C. collecta p. 21) ornamenta deprehendes accessisse cum alia tum hæc: lucem nulla nocte interceptam; victum facilem nec ullo labore quæsitum; esse insulam in Oceano, cui Saturnus imperat, (unde ei regia, *regis* tribuitur in illa) auræ odorumque ex floribus omnis generis afflatu jucundissimam; in ea habitare heroës veteres; delectari his odoribus, inter ludos et sacra diis facta. Doctior vita, et philosophicis studiis exulta Græcia, serenæ et placidæ mentis gaudia ex puræ et constantis virtutis conscientia mox adjecit: quo melioris sapientiæ placito egregie usum videas inter alios Gloverum in Leonida X, 159 sqq. *in those happier fields — Where never gloom of trouble shades the mind, Nor gust of passion heaves the quiet breast, Nor dews of grief are sprinkled*, et uno verbo Statius V Silv. 3, 286 *Et monstrate nemus, quo nulla irruit Erinys*; sed philosophicas rationes Maro in alium locum v. 724 sqq. servavit, et h. l. inprimis Homerum ante oculos habuit, et

Largior hic campos æther et lumine vestit 640
 Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt.
 Pars in gramineis exercent membra palæstris;
 Contendunt ludo, et fulva luctantur arena;
 Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.

640. *campus* (ut sit: *L. b. campus, æther et l. v. P.*) Pieriani aliquot Rom. et Gud. a m. sec. Mentel. pr. a m. pr. et fragm. Vatic. a m. pr., et mutatum videri potest, ex malo metri ruentis metu; sed verisimilius librario hoc deberi, qui ad *Largior* retulerat. *hic æther campos* Goth. sec. et Parrhaf. metri causa; et, *æther campos*, aliquot Pier. de lumine Reg. a m. pr. In et neminem hæsisse miror. Scilicet ordo verborum, aut: *Largior hic æther est, et campos l. v. P.*, aut: *Æther largior, et lumine purpureo, vestit campos*, h. e. circumdat. Hoc malim. Sic jam Cicero in Phænom. v. 60 (Capricornum) *cum perpetuo vestivit lumine Titan.*—642. *exercent* multi Heinf. et Burm.—644. *plaudunt* Hugen. pro var. lect. *plaudunt* Medic. a m. pr., ridiculo lapsu. *c. ducunt* Rottend. pr. a m. pr. et Exc. Burm. a m. sec. *dicunt* Gud.

et Pindarum, locis laud. Nam *sedes beatorum* ipsi sunt luci amœni, et campi, æther purus et cælum serenum; rivi et ripæ graminæ; studia ex prisca vita, inque his choreæ ad citharæ cantum, et epulæ. Adde locum de Olympo Odyss. 42 sqq. Similia quoque sunt in Axiocho, qui sub Æschinis, antea sub Platonis, nomine ferebatur. Communia etiam sunt nonnulla Elysiæ cum anrea hominum ætate. Jam ab his tamquam elementis profectus ad quantam amplitudinem Paradisum suum extulit Miltonus IV, 132 sqq.

640. *Largior æther*, egregie, patentior, liberior, nullis nubi- bus, nulla caligine inductus. Silius hinc lib. XIII, 550 *laxata lucida nocte Clausura nitent*, dixit de Elysiæ. *Ὁψαι τὰ φῶς κάλλιστον ὥσπερ ἐνθάδε* Aris-

toph. Ran. 155. 457. *lumen purpureum*, pulchrum, ut sup. I, 591. *solemque* s. in Pindari loco altero est Sol, qui, in nostro orbe occidens, ad infera loca progreditur, in altero Sol perpetuus noctu æque ac die (sere ut ap. Val. Fl. I, 844 *ubi Sol* etc.). Sed poëta suavius Solem Elysiæ suum, præstantiorem puta nostro Sole, ut cætera, assignat. Pro commentario haberi potest Telemachus lib. XIX. Inter alia: *c'est plutôt une gloire céleste, qu'une lumière*, Imitatur Claudianus de R. P. lib. II, 282 sqq. cf. Cerda. *norunt*, vident, qui in Elysiis sunt, habent. Male aliter viri docti.

642—644. Hæc iterum ad Pindari ductum I. I. καὶ τοὶ μὲν ἑσπείριος γυμναστίαι, τοὶ δὲ ποσειδάωνος τριγυνοῦσι. Expressa scilicet *vita antiqua herorum* Græciæ;

Nec non Threicius longa cum veste sacerdos 645
 Obloquitur numeris septem discrimina vocum;
 Jamque eadem digitis, jam pectine pulsat
 eburno.

647. *Jamque fidem* emendatio est Marklandi ad Statium p. 181 elegantissima, quam et ipse a poeta profectam esse malim. Est præterea lapsus ex litterarum certæ ætatis ductu facillimus ex *fidem* in *eadem*. Cum tamen vulgata et ipsa bona sit, nolo pessimi exempli auctor esse, ut non librarii errorem sed ipsum poetam emendatum dare velim: idque per totum poetam sequar.

Græciæ; uti omnino unaquæque gens, sicut aliarum rerum inferarum, ita Elysii beatam fortem *ad suos mores* descripsit, eaque, quæ beatam vitam suo sensu constituiebant, eo transiit. *pedibus plaudunt choreas*, elegantius quam ducunt, scil. cum pedum plausu; *Odys. 3, 264* Πάλλων δὲ χορὸν δῖον ποσὶν quod Maro adeo accepit κατὰ χορὸν, non ut χορὸς pro loco dictum sit, ut alibi apud Homerum occurrit.

645—647. Dandus erat choreis saltantium et cantantium suis *αἰδοῖς*, lyricen, qui seu accineret seu præiret cantu tamquam choragus. Quis vero magis conveniens Orpheo, qui de locis inferis plurima erat fabulatus, h. e. vetere philosophorum more ac sermone per poetica phantasmata exposuerat! *longa cum veste*, citharædorum aliquando, antiquiore autem ævo *αἰδοῖν*, vatum, habitus *ποδῖς*, palla, ut nota res est. v. Cæda. *Adi vel Tibull. III, 4, 35. 36. Sacerdos autem h. l. vates*, propter instituta orgia et teletas. Male ita-

que Barthius contendit sacerdotalem habitum respici; et si verum est, sacerdotes ut sceptro, ita etiam palla, usos, ut ipsi dii ea veste occurrunt, sed et reges: nam omnino vestis demissa ac fluens ad dignitatem et religionum majestatem facit: ut unumquemque suus sensus docet. Orpheus illis saltantibus et cantantibus *obloquitur* (transitive h. l. dictum, facit loqui, *φθίγγειν* *δαί*, sonare, pulsare), *numeris*, numerose, *septem discrimina vocum*, fides, lyram *ἐν τῷ χορῷ* (Jortinus pag. 292 septem sonos musicos Orpheum accinere voce volebat), *eademque modo digitis modo pectine pulsat*; quod ab doctiore jam arte petiisse videtur, dum temperatur cantus modo plectro modo digito. Illa, *nunc nunc*, excludunt interpretationes aliorum. Neque adeo de cantu ipsius Orphei hic queritur; sed si queratur, nemo facile, qui Homerum legit, dubitet, fueritne alius, qui Orpheo, lyram pulsanti, accinuit. Heroico ævo utrumque facit vates.

Hic genus antiquum Teucris, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis,
Ilusque, Affaracusque, et Trojæ Dardanus auc-
tor. 650

Arma procul currusque virum miratur inanis.
Stant terra defixæ hastæ, passimque soluti
Per campos pascuntur equi. Quæ gratia currum
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentis
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos. 655

648. Laudat locum, et *Teueri* nomen de Teucris accipit Auctor libelli de Augusti progenie c. 3.—649. *M. proceras* Vratiss.—651. *mirantur* multi ap Heinf. et Burm. et edd. ante Pier. cum fragm. Vatic. cf. 477. 678.—652. *terra* Heinf. e Codd. post Picrium, non modo ad sonum suavius, sed et exquisitius. Vulgo *terra*; quod et fragm. Vatic. habet.—653. *campum* aliquot Pier. et Heinf. duo Goth. cum fragm. Vatic. Mox sive *curruum* sive *currum* scribas, parum referre puto. In Codd. utrumque occurrit.—654. *quæ causa* Goth. sec., lapsu et alibi obvio. *ruentis* Goth. tert., temere.

648 sqq. Partim Hesiodi ductu *Egy.* 159. 167 seqq. *pulcherrima proles*, pulcherrimi, h. l. de corporis dignitate. Sed infederat Virgilio hoc epitheton ex loco Homeri, quem expressit Iliad. 9, 231 sqq. *Ἰλὸς τ' Ἀσδάρακός τε καὶ Ἀντίδωρος Γανυμήδης, ὅς δ' ἡ κάλλιστος γένετο θυγατρὶς Ἀφροδίτης* etc. *nati melioribus annis*, secundum Hesiodum hoc, l. c. et sic alii de heroum atque etiam de aurea ætate. Laudatur Catull. LXI, 22: *O nimis optato sæclorum tempore nati, Heroës, saluete, deum genus.*

651—655. Iterum ad Pindari ductum l. c. Paulo aliter hæc tractata a Platone sub f.

lib. X de Rep. Sestantur animæ artes prioris vitæ. cf. Cerda. Eandem rem in antiquis quoque monumentis occurrere, putant viri docti. Ad sui temporis negotia hæc revocavit Ovid. Met. IV, 444 sqq. *Melius* Maro heroicam vitam servavit. Describit autem otia castrensia v. c. Iliad. 7, 135. Heroibus Homericis magna gratia, adeoque amor, est militiæ curulis. Ad meliorem nostri ævi philosophiam Elysi voluptates accommodatæ sunt in Telemacho lib. XIX. *procul miratur*, pro conspicit: *currus inanes*, simplic. quoniam adsunt vacui dominis. *tellure repostos*, utalibi, conditi, mortui. 656—659.

Conspicit, ecce, alios dextra lævaque per herbam
 Vescantis, lætumque choro Pæana canentis,
 Inter odoratum lauri nemus: unde superne
 Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
 Hic manus, ob patriam pugnando volnera passi,

656. C. ante alios Gud. pro div. lect. per herbam Gud. et Montalb.
 —657. *choros* conj. Heinf, sed *choro* absolute dictum pro, in choro,
 chorum ducendo. *choro pænantis* fragm. Vatic. a m. pr.—660.
passa Bigot., ex interpret.

656—659. Hoc cum Axi-
 ocho l. c. comparandum. *Ves-*
centis, quis hoc putet satis
 digne dici posse pro, epulas
 celebrantes! iidem *ἀνδρες*
Παίονα, ut Iliad. χ, 391 A-
 chivi, et quidem in grato ne-
 more, per quod, ut amœnitas
 loci major esset, descendit am-
 nis. Amnes sub terra ferri
 vidimus jam Georg. 366. 367.
Eridanum autem quod potissi-
 mum appellat, suspicor fabulis
 poëtarum, qui Argonautica
 scripserunt, deberi, a quibus
 plura videntur fabulose de Eri-
 dano tradita esse, forte etiam
 hoc, quod ad loca ille infera
 deferretur. cf. Apollon. IV, 627
 sq. Eique rei ratio assignari
 potest et origo ex prava vete-
 rum opinione de contracta Eu-
 ropæ septentrionalis et occiden-
 talis forma: quæ conjectura
 est de Eridano admodum acuta
 Vossii ad Ge. I, 481 Not.
 Nam hoc, quod ad inferum
 mare tendit, aut, quod non
 longe a fontibus suis cuniculum
 subter terram per duo millia
 subit; poëtam adducere vix
 potuit, ut ad inferos eum rele-
 garet. Sed is *Eridanus superne*,

h. e. ex editiore loco, *volvitur*,
 venit, *plurimus*; dictum ele-
 ganter ad magnam aquarum
 copiam designandam. conf. I
 Georg. 187. Apud Servium
 sup. ad v. 603 Tantalus
in Eridano Inferorum stare nar-
 ratur; quo liquere videtur eti-
 am ab aliis poëtis Eridanum
 simili ratione fuisse celebratum.
 An, quod Eridanus alterius he-
 misphærii sidus est, poëtas ad
 hanc rei narrationem forte ad-
 duxit? Sin hac subtilitate om-
 nino vis carere, sequendum est,
 quod inter Serviana occurrit:
 "Alii Eridanum pro quocun-
 que accipiunt, et dicunt *ἔρι-
 δαν* dictum, nam legimus I
 Ge. 482 *Fluviorum Rex Eri-
 danus*. Et amant poëtæ pro
 appellatione ponere magnæ (et
 in suo genere præclaræ) rei pro-
 prietatem, ut I Georg. 9:
pocula Acheloia." Verum *Eri-
 danum* pro quocunque amne ac-
 cepisse quoque videtur Calli-
 mach. fragm. p. 473 et Straboni
 IX p. 608.

660—665. Locus de pio-
 rum turba e nobilioribus, et,
 quem a generosiore animo vix
 puto legi posse, quin incalescat
 et

Quique sacerdotes casti, dum vita manebat, 661
 Quique pii vates, et Phœbo digna locuti,
 Inventas aut qui vitam excoluere per artis,
 Quique sui memores alios fecere merendo :
 Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta. 665
 Quos circumfusus sic est adfata Sibylla ;
 Musæum ante omnis ; medium nam plurima turba

661. *maneret* Nonius bis ; et Zulich. a m. pr.—662. *et cedra d.* Serv. ad VII, 178. [Ex Persio I, 42.]—663. *coluere* sec. Moret.—664. *alii recte servatum* in edd. jam inde ab Aldd. Alii *aliquos*. Mirum in hanc vitiosam lectionem conspirare vetustissimum et optimum quemque, etiam Rom. Medic. fragm. Vatic., hoc tamen a m. pr.—665. *his una* Dorvill.—667. *Musæum, Musæum*, male librarii. *medium jam* duo Goth.

et magnæ virtutis studio inflammetur : imitatione expressus a Siliio XIII, 533 sqq. *Sacerdotes casti*, qui sacra caste, pure ac pie, curabant dum viverent. Ita nihil est quod reprehendas. Mox *vates* sintne poëtæ an conjectores, dubitari potest. Sed Silius ibid. v. 538 *qui nec dedignanda parenti Carmina fuderunt Phœbo* ; itaque et is de poëtis accepit. At : *quique sui mem.* 664, ornate : magnæ illæ et divinæ animæ, quæ bene de genere humano meritæ sunt. *merendo*, idem, quod in vulgari sermone, demerendo, promerendo, bene merendo de aliis. Sic Seneca Hippolyt. 632 *et te mererbor*, ubi v. Gron. 665. *Omnibus his* Servius : “ per quod eos ostendit meruisse divinos honores.” Certe declarat hoc insigne, esse eos viros sacros et sanctos. Nam vittatos fuisse sacerdotes, vates, deos, satis notum est. cf. imi-

TOM. II.

tationem Val. Fl. lib. I, 836. 840.

666 sqq. Quod Musæum potissimum nominat poëta, mirantur Intpp. Enimvero Homerus sane *Æneæ* in inferis occurrere non potuit. Cum autem de antiquioribus aliquis esset laudandus, Orpheus autem jam sup. 119 memoratus esset, vix alius præter Linum vel Musæum surrogari potuit. Magna autem Musæi auctoritas propter religiones et teletas institutas ; et facile nunc ejus commemoratio h. l. opinionem movere potest, poëtam de initiis cogitasse, cum ex nobilissimis hierophantis unum commemoret. Cæterum ad Homerum in simili loco rem transtulit præclare Silius XIII, 780 sqq.

667. 668. Bene hoc ex heroum ætate et opinione. Nam ad Platonem eum respexisse, apud Servium levis conjectura est. At Platonis locum de Rep.

5 A

Rep.

Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit
altis:

Dicite, felices animæ, tuque, optime vates;
Quæ regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo
Venimus, et magnos Erebi tranavimus amnis. 671
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus. Lucis habitamus opacis,
Riparumque toros et prata recentia rivis
Incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas, 675
Hoc superate jugum; et facili jam tramite sistam.
Dixit, et ante tulit gressum, camposque nitentis
Desuper ostentat; dehinc summa cacumina lin-
quunt.

At pater Anchises penitus convalle virenti

668. oculis exst. Parrhaf., male. *suscipit* nonnulli ap. Burm. — 669. *Discite* tres Burm. ex more. *optima* Gud. — 671. *transnavimus* Nonius in *ergo*, et Goth. sec. — 672. *hic* Oudart. — 673. *Nulli est* Menag. pr. — 674. *virentia* Parrhaf. et in marg. Dorvill. ex interpr. cf. Burm. r. *silvis* Rom. et Bigot. — 675. *voluptas* Franc. et ed. Junt., ut et Pier. aliquot. — 676. *superare* Goth. tert. et Franc. f. *vos* i. aliquot Pier. *ducam* Ven. — 677. *gressus* Menag. sec. — 678. *Et super* Dorvill. *ostentant* fragm. Vatic. a m. pr. et Goth. tert. *ostendit* duo Burm. Goth. sec. et ed. Ven. *linguit* Ven. *linguent* Franc. *linguunt* Gud., unde illatum erat ab Heinio. — 679. *in valle* Parrh. et Ven. *cum valle* duo alii. *nitenti* pr. Hamb. Male h. l. *Nitere* enim refertur ad cultum locorum. Sic Georg. I, 153 *nitentia culta*. Male etiam Servius jungit *penitus virenti*, cum sit, *penitus in valle*.

Rep. II, p. 218. To. VI ed. Bip. poëtæ ante oculos fuisse, bene suspicatur Nodell. Not. erit. p. 79. Ad verba cf. Iliad. γ, 226. 227. Mox 674 ornate, pro ripis; *recentia* sunt *rivis*, h. e. *virentia* propter vicinas aquas; ut Serv. cf. Burm. et v. 676 *sistam*, vos ad eum deducam facili et expedita via,

quales in Elysio omnino esse vias credere fas est. Anteitum Musæus ipse; ubi ex summo collis vertice locum ostendisset, tum Æneas et Sibylla altera parte collis descendunt, discessu scilicet a Musæo facto.

679 sqq. De occurso matris Ulyssis nonnulla in similem rationem sunt ap. Homerum, Odys.

Inclusas animas, superumque ad lumen ituras, 680
 Lustrabat studio recolens, omnemque suorum
 Forte recensibat numerum, carosque nepotes,
 Fataque, fortunaque virum, moresque, manusque.
 Iſque ubi tendentem adverſum per gramina vidit
 Ænean, alacris palmas utraſque tetendit; 685
 Effuſæque genis lacrimæ; et vox excidit ore:
 Veniſti tandem, tuaque ſpectata parenti

680. *Incluſasque* pr. Hamb. *illuſtres* Parrhaſ. *ad limen* duo Heinf. ac duo Burm. cum trinis Goth., quod ornari poſſit. Sed cf. inf. 829.—682. *numeros* Exc. Burm. *clarosque* ed. Dan.—683. *Fataque* Franc. *genusque* alios legere Pierius ad marginem notaverat, ſed videtur ex emendatione proſectum; quia obſcurus eſt, quid *manus* ſit.—687. *exſpectata* antiquiorem quemque codicem exhibere, omnes fatentur; adde Rom. et Vatic. fragm. et, licet recentiores, cum Erf. tres Goth. Nec aliter edd. veteres, et omnes Aldinae, et inde propagatae. Necdum mihi conſtat, unde vulgata *ſpectata* venerit. Paſſeratii codicem pro ea laudat

Odyſſ. λ, 151 ſqq.; ſed locus hic de Anchifa præclare a Virgilio eſt tractatus. Artiſcium poëtae egregium in hoc, quod Anchifeſ hoc ipſo tempore in recenſu animarum in hanc vitam tranſiturarum occupatus ab Ænea deprehenditur. Traduxit enim poëta et convertit in rem ſuam vetuſt illud philoſophantium placitum, quo animæ jam ante vitæ hujus ingreſſum exſiſtere putantur. Jam iis certus locus erat aſſignandus, cui incluſæ eſſent; docendum porro, unde in eum locum eſſent deductæ. Ita opportunitas data mythis, partim ut locum accuratius declararent, partim ut ſtatuerent, animas eas jam antea humana cor-

pora animaffe, vitæque ſunctas in ea loca deſcendiſſe. Atqui hic ruruſ nova conjeſtandi neceſſitas, quomodo animæ, corporis contagio contaminatæ, vitiis et erroribus liberari poſſint, aut iisdem in locis, aut antequam ea in loca perveniſſent. 680. *incluſas*, collectas in hunc locum. v. inf. 705 ſqq. *Recolimus*, animo proprie præterita, hic v. 681 ſimpl. recensere, exquirere et addiſcere futura facta et res fortiter geſtas. 683. *manus* ſeu virtutem ſeu facta intellige. Nam jejunum eſſet, de turba ac numero accipere.

687—694. *vicit iter*: pro: ſeciſti iter motus pietate, mihi jam probata. Nunc pietas efficit,
 5 A 2

Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
 Nate, tua; et notas audire et reddere voces?
 Sic equidem ducebam animo, rebarque futu-
 rum, 690

Tempora dimunerans; nec me mea cura fefellit.
 Quas ego te terras, et quanta per æquora vectum
 Adcipio! quantis jactatum, nate, periclis!
 Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent!
 Ille autem: Tua me, genitor, tua tristis imago,
 Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit. 696

laudat Guellius. Propagata illa est per Dan. Heinfii edd., sed jam ante in edd. Plantinianis Pulmanni occurrit. Tuentur tamen eam viri docti, nec injuria, cum grammaticorum et librariorum fraus in similibus locis, ubi de metri ratione solliciti erant, frequens sit. Interpretatur quoque eam Servius: probata, ut VIII, 151 et rebus *spēstata* juvenis. Contra ipse quidem Æneas erat *expectatus*; verum paullo durius *pietas* ejus *expectata* venisse diceretur. At, si *vicit* iter, accommodatius *spēstata*. Schraderus in Emendatt. mss. conjiciebat: *tuæque, expectate parenti, Vicit*. Inf. VIII, 37 *O fate genis deum—Expectate solo Laurenti arvisque Latinis. exoptata Ven. tandemque tuæ expectata p.* Comment. Cruqu. ad Horat. I Od. 23. *parentis Medic.—690. animum* Leid. a m. pr. *ducebam* animo conj. Heumannus pro *prædicebam*. Sed v. Burm., qui *ducere* ad calculos et rationes refert. *Simpliciter ducimus animo, ut agimus, agitamus.* —691. *denuerans* pr. Moret. *Temporaque numerans* alter. *annumerans* Menag. pr. *tua cura* Sprot. Sed Serv. *mea cura*, id est, o tu. Immo vero est *spes, expectatio, sollicitudo.* —692. *Quas e. per t.* Rom. cum aliis Pier., vel *Quas te ego per t.* Sed solenne est pronomen primo loco non poni. v. Benth. ad Horat. III Carm. 25, 2. —696. *adire cōgit*, vulgaris ratio, occurrit in Goth. tert. et aliis ap. Pier. Heinf. et Burm. *cogit adire* unus Moret. *adire adegit* Franc.

cit, ut iter ingrederetur etfi difficillimum. v. Var. Lect. 690. *Sic equidem d.* Æneam vivum ad loca infera descensurum esse, Anchises jam ante prævidisse putandus; nam idem nocturnis monitis filii pietatem permoverat, ut ad se videndum descenderet. cf. VI, 115. *Libyæ*

regna; justus de Didonis amoribus metus, ne iis ab Italia retineretur filius. Caterum colorem orationis similem offert Iliad. x, 538. 539.

696. *Sæpius o. v. c.* sup. V, 731 sq. Nam semel memorari satis erat. cf. IV, 351.

Stant sale Tyrrheno classes. Da jungere dextram,
Da, genitor; teque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum: 700
Ter frustra comprehensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Interea vidit Æneas in valle reducta
Seclusum nemus, et virgulta sonantia silvis,

699. *Die Franc.* rigabant aliquot Pier. — 700. *dare collo* Montalb. — 701. *conato* alter Hamb. a. m. pr. *compressa* multi Burn. vid. II, 792, ubi iidem tres versus: cf. Georg. IV, 499. — 702. *sumis* conj. Tan. Faber. Male. conf. ibid. — 703. *Præterea* Witt. *Æneas vidit* pr. Hamburg. vidit etiam in aliis. v. *recepta* Menag. pr. v. inf. VIII, 609. — 704. *Esclusum* Dorvill. *Raculum* Rom. Mox libris optimis et vetustissimis insidet lectio *silvæ*, uti Medic. a. m. pr. Gud. Rom. et aliis, et sic emendabat Benedictus in Junt., estque illud haud dubie facilius et expeditius. Possis itaque

701—703. Nota imitatio ex Odyss. λ, 303 sq. Iliad. ψ, 100. Conf. Ge. IV, 499, et de Hercule simile quid ap. Apollod. II, 5, 12, pag. 121. Adde, si tanti est, Jentii Obss. de Stilo Homer. p. 289.

703 sqq. Hæc jam manifeste ex Platoniciis mythis; quorum fundus in Pythagoreorum opinionibus substructus erat. Etsi enim opinio de reditu animarum in vitam communis antiquitati fuit, non ab una hypothesis, ut putatur, sed a variis illa argumentis et indiciis docte indocteque petita (v. c. a mutuo interitu ortuque omnium rerum), aut in subsidium adsumta aliis doctrinis fulciendis: Platoni tamen, si non doctrina de subeundis ante transitum in novum corpus inferis, quam et Ægyptiî tenere, ac de purga-

tione, quæ initiis ac *telestais* frequentata fuisse videtur, peculiaris tamen fuisse videtur illa doctrina de bibenda ante reditum Lethe. v. de Rep. X, p. 765 Frf. Ed. Ingeniosum utique commentum, cum nova vita, nova infantia, ineunda sit. Anterorem cum inversa facula nonnulli ad hoc ipsum dogma non male traduxerunt, etsi is proprie ad amoris oblivionem spectabat. v. Ovid. A. Remed. 551 sqq.

704. *virgulta sonantia silvis*. Inter plures modos, quibus accipias, probabilior est hic, ut sint dicta pro virgultis silvarum sonantibus, adeoque omnino, silvæ sonantes, vento motæ: ut XII, 522 sunt *virgulta sonantia lauro*. Paullo diverso modo dictum supra III, 442 *Æverna sonantia silvis*, h. e. silvæ

Lethæumque, domos placidas qui prænatat,
 amnem. 705

Hunc circum innumeræ gentes populi que volabant;
 Ac, veluti in pratis, ubi apes æstate serena
 Floribus infidunt variis, et candida circum

itaque jure statuere, lectionem antiquiorem fuisse illam; *silvis* autem advenisse ex altero loco lib. III, 442 *Averna sonantia silvis*. Attamen *silvis* Medic. a m. sec. habet, ita ut Aproniana esse videatur lectio; tum ei auctoritatem facit Medicus Pierii et fragm. Vatic.; adde binos e Goth. potestque videri ea doctior lectio: ut *virgulta sonantia silvis* nihil aliud sint, quam *virgulta silvarum sonantia*, adeoque simpliciter, *silvæ sonantes* sc. venti statu. Durum tamen est, si dixeris *virgulta silvis* esse pro *virgulta silvarum*. Saltem lenius *virgulta* in *silvis*. Nam *sonare silvis*, ex *silvarum*, arborum strepitu, *virgulta*, quid sit, non assequor. Aliter dicæ *rivis sonantes silvæ*, resonantes rivi strepitu. Ceterum ut hoc fieri possit, ut *sonant* seu strepant arbores, necesse est, Elysium auras suas et Zephyros habere; de quo dubitari nequit; præiverat jam Homerus: 'Ἄλλ' αἰὲν Ἰασφῆ-
 γος etc. Od. 3, 567. 568. Pind. Ol. 3, 129 sq. Conf. ad Georg. IV, 484. Ad amnis strepitum *virgulta sonantia silvis* referunt alii cum Servio: "v. f. *silvæ*, quæ est juxta prærupta fluminis" et Catrocius emendabat: v. f. *ri-
 pis*: saltem *rivis* conjectare debebat. Dicas rivos inferos, et ipsam Le-
 then esse quietos et placidos amnes ac stagnantibus similes. Verum etiam
 strepitum iisdem tribuunt interdum poëtæ, et Hermesianax adeo inter
 arundinosa, quod mireris, et palustria fluentia: v. ap. Ruhnken. Epist.
 crit. II, p. 286.—705. *Lethæum*, male al. Est *Λεθαῖος* v. c. Callim. in
 Del. 234 et sup. V, 854. Horat. Ep. 14, 3, ubi etiam male *Lethæus*. do-
 mus sec. Hamb.—706. *populique frequentes* Goth. tert., sed *volabant* adhæ-
 ferat superiori versui.—707. *velut* Gud. et al.—708. *circa* Goth. tert.,
 male. Nam *circumfunduntur*.

silvæ circa Avernum sonantes. Habet autem Elysium suas au-
 ras, suos Zephyros: v. Var. Lect. Jam porro 705 *Lethe* in
 finibus Elysii, *prænatat*, præ-
 terfluit. Servius: "Ennium
 secutus est, qui ait: *fluensque
 natantes*." Paullo aliter: *cam-
 pi natantes*, Ge. III, 198. *gen-
 tes* majus sunt: nam in gente
 populi: v. inf. X, 202. Gro-
 nov. ad Liv. V, 34. 35.

707—709. Aut illa: *strepit
 amnis m. campus*, apodofin fa-

ciunt, aut quod Homericō mo-
 re malim: *Ac* campus murmu-
 re ita strepebat, *veluti in pr.* etc.
 Ornata vero et suavis compara-
 tio, ex Apollonio ducta loco cum
 hoc omnino comparando lib. I,
 879 sqq., etsi et illo adumbra-
 to ex Homericō Iliad. 3, 87
 sqq. Cf. sup. I, 430. Ge. IV,
 188 sqq. 51 sqq. *strepit mur-
 mure campus* doctius quam vul-
 gare, apes strepunt per cam-
 pum. Mox 711. porro simpli-
 citer potest jungi: *caussasque
 requirit*

Lilia funduntur: strepit omnis murmure campus.
 Horrescit visu subito, caussasque requirit 710
 Inscius Æneas, quæ sint ea flumina porro,
 Quive viri tanto conplerint agmine ripas.
 Tum pater Anchises: Animæ, quibus altera fato
 Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
 Securos latices, et longa oblivia potant. 715
 Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
 Jampridem hanc prolem cupio enumerare meo-
 rum:
 Quo magis Italia mecum lætere reperta.

710. *visus* alter Hamb. *subito visu* Dorvill. — 711. *sunt* aliquot Burm. sed recentiores. — 712. *Quidve* aliquot Pieriani, alii *quique viri*, ut et in Hamb. pr. et Dorvill. lectum. *conplerint* Pierius in nullo suo invenerat, sed *complerunt*, vel *complerent*. Eadem varietas apud Burmann. Sed *conplerint* fragm. Vatic. Medic. — 714. *Lethæique* Zulich. v. ad 705. — 715. *portant* Rom. — 717. *prolem hanc sec.* Rottend. et Erf. *cupio prolem hanc* Goth. tert. *memorare prior.* *numerare* Menag. pr. *tuorum* Ven. et pro Var. Lect. pr. Rottend. Caterum junctura asperitas aliqua in v. 716. 717 inesse videtur. Puto a poeta scriptum fuisse: *Hæc ostendere coram Jampridem, ac prolem cupio enumerare tuorum.* — 718. *mecum omnes*; olim tamen vulgatum erat *tandem*; Zulich. *ne non lætare*. Sane *lætare* potiore librorum habet auctoritatem, Medicei quoque a pr. m. cum aliis Pier. et Burm.; Romanus autem: *Quo magis Italiam mecum lætare repertam.* Erat is forte audiendus; sed retinere potest impetum fragm. Vatic. *Italiam mecum lætere reperta*, a pr. m. mox emendatum; *Italia et lætare*.

requirit porro vel *porro*, sc. rogat, quæ sint etc. Sed doctior ratio est: *quæ sint ea flumina porro*, *πῶς ποταμῶν*, h. e. *πῶς ποταμῶν*, *πῶς ποταμῶν*, longo inde cursu prætextentia campum. Minus bene Serv. et Cerda. 714. *ad undam*: latices potant, ad amnem, in littore, confi-

tutæ, procumbentes. Dictum *ἰναγίδας ποταμῶν*, quam simpl. bibunt Lethen. 715. *securos*, ab effectu, ut *morcos pallidos* dicunt. Serv. 716. conf. sup. V. 737 *Tum genus omne tuum* etc. *Italia reperta* h. e. accessu ad Italiam; post longos sc. errores.

O pater, anne aliquas ad cœlum hinc ire putandum est

Sublimes animas, iterumque in tarda reverti 720

Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?

Dicam equidem; nec te suspensum, nate, tenebo;

Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.

Principio cœlum ac terras, camposque liquentis,

Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra,

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus 726

719. aliquos Rottend. a m. pr. *hinc cœlum* Menag. pr. *est* abest a binis Burm.—720. *in tarda* retraxit Burmannus ratione et Pier. libb. auctoritate. Vulgo *ad t.*, quod Vatic. cum fragm. Vatic. et Medic. tumentur.—721. *miseræ* Menag. pr. *quæ miseris lucis* Witt. *est* addunt in fine nonnulli Pier. et Burm. et fragm. Vatic. a m. pr.—722. *suspensum* Goth. tert.—723. *suscipit* multi vitiose, ex more; etiam Ald. pr., sed emendatum in Ald. 1505, et a Benedicto in Junt. Est *divinæ* *sublimis*.—724. *ac* deest binis Burmann. *et* Goth. tert. *terram* Rom. et Gud. cum Goth. sec. et fragm. Vatic. a m. pr., at cf. Georg. IV, 221 *Terrasque tractusque maris. terras cœlumque profundum* Donat. ad Terent. memoriter. v. Burm.—725. *ingentemque* g. Medic. a m. pr. et Colot. *Titania* Goth. tert. Aut Solem in *Titaniis* astris latere aut *Titanæque et astra* legendum, contendit Trappius, sed v. Not.—726. *tutamque in sua* fragm. Vatic. a m. pr. *effusa* Leid. un. *infusa partus* Goth. tert.

719 sqq. Inest nescio quæ vis et *divinæ* eximia in hac Æneæ oratione cum indignatione aliqua rogantis; suavitas autem tanto major, si Homericæ Achillis (Odys. λ, 487) indignum vitæ amorem memineris. *ire sublimes*, redire, *ad cœlum*, h. e. ad vitam. Sic jam supra: *ad auras superas*, et alibi.

724 sqq. De toto hoc illustri loco, in quo fere Intppum subtilitatem desideres, Servius vero neoplatonicas argutias affert, partim et grammaticas nugas, v. Excurs. XII. Hic

verba interpretanda sunt. *Spiritus* et *mens*; ut *ψυχή* et *Νῆς*, h. e. anima mundi, quæ omnia permeat; cumque universum semel sub *corporis* specie representasset, recte pro partibus *artus* posuit; Sic de Terra Georg. II, 325—327. Commentarii loco esse possunt Ciceronis versus ex Consulatu, lib. II, in de Div. I, 11. Comparant alii Iliad. σ, 327—485. *cœlum* pro aëre dictum vix dubites; et *campos liquentes*, pro mari, ut, æquor aquarum. In quarto tamen elemento extendendo laborarunt Grammatici.

Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque vol-
lantum,

Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est ollis vigor et cœlestis origo 730
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.

727. *miscet se corpore* nihil aliud est quam forma loquendi doctior pro vulgari, *miscet se corpori*.—728. *Hinc* ap. Serv. volucrum Goth. sec. cum Rom.—730. *ollis* ed. Commelin. *illis* duo ap. Burm. cum ed. Ven. c. *imago* Goth. sec.—731. *corpora noxia* plurimi Burm. *tardant* qu. Motet.—732. *Terrenique* fragm. Vatic.

tici. Docta ex vett. comment. servata est apud Pomponium, ubi inter alia: "Ridiculum est intelligere cælum pro duplici elemento, id est aëre et æthere. Æmilius Asper cum hunc locum annotaret, sic ait: "Membra naturæ sic solet jungere Virgilius, ut in tria dividat, nam et alibi: *maria ac terras cælumque profundum*; Ennius sequutus, qui ait: Qui tuo lumine mare, terram, cælum, continet." *Titania astra*. Ex iis, quæ apud Diodorum exponuntur (altero loco V, 66 fabula Cretica, altero III, 57 Libyca), nihil facile huc revocari potest; nec, sidera ad Titanes referri, scriptorum usu est cognitum. Igitur Servius sequendus, qui altero loco *Salem* interpretatur. Dictum scilicet poetico more pro, *astrum Titanium*, h. e. Titan, Hyperion seu Sol, ut IV, 119. *Titania* Luna vel Diana sæpius occurrit, Apollonii exemplo: *Titanis* lib. IV, 54. ubi v. Schol. Tom. II.

727. *magno se corpore miscet* dictum doctius quam corpori miscetur, inditur.

728, sq. Inde ex hac Mente Mundi omnia sunt, h. e. animam et vitam habent. cf. Ge. IV, 218—226 *His quidam signis etc.* Deum namque ire per omnes Terrasque tractusque maris cælumque profundum, Hinc—*Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.*

730—744. *Illis feminibus*, h. e. his animabus ex anima mundi, tamquam ex igni scintillæ, petitis, et in humanum corpus traductis, inest ignea vis (qualis ætheris est) et æthereæ natura. Verba etiam Stoicæ disciplina frequentata. Nam Zenoni *Νοῦς ἀόρατος πῦρ*, et Posidonio *πῦρ ἀναισθητόν*, cuius scintillæ et ἀνοσμήματα ac σμήματα sunt animæ. Res ipsa jam Pythagoreorum placitis continetur. cf. Bruckeri *Hist. crit. Phil.* T. I, p. 948 sq. (et qui nunc post illum superioribus 5 B annis

Hinc metuunt, cupiuntque: dolent, gaudentque:
neque auras

Dispiciunt clausæ tenebris et carcere cæcò.

Quin et supremò quum luminè vita reliquit, 735

Non tamen omne malum miseris, nec funditus

omnes

Corporeæ excedunt pestes: penitusque necesse est

733. *Hinc m. cupiunt gaudentque dolentque* Macrobi. in So. Sc. 8 et sec. Rottend. neque Heinf. e codd. Vulgo nec, quod tamen Rom. tuetur. neque miras Medic. a m. pr.—734. *Dispiciunt* præclare Heinf. restituit e Gud. a m. pr. Voss. binisque Rottend. (vid. sup. II Georg. 187. Alius dixisset, *Prospiciunt*). Eodem ducunt Medic. cum aliis Heinf., Romanus cum aliis Pier.; adde fragm. Vatic. et binos Goth., qui omnes *Dispiciunt* exhibent. *Respiciunt* cæteri cum edd. antiquioribus, ut Aldd. Commel. *Suspiciunt* ed. Mediol. Mox *clusa* fragm. Vatic., quod aliis locis Heinsius sequutus est.—735. *supremum cum lumen* Montalb. et tert. Rottend., non male. *limine* pr. Hamb. pro Var. Lecl., item Servius. *relinquit* aliquot Burm. et fragm. Vatic. a m. pr.—736. *Nec tamen* Menag. pr.—737. *excidunt* Ald. pr., at corr. in sec. est deest Sprot.

annis majore subtilitate eadem persequuti sunt, VV. CC. Meiners et Tiedemann). Or-natus valde locus. *noxia corpora*, præclare, quatenus vim divinæ flammæ obtundit terrestri natura corporis. *morbunda*, pro vulgari, mortalia. *Hinc metuunt cupiuntque*, a corporis contagio animorum perturbationes et cupiditates proficiscuntur, ex bonis malique opinatis. conf. Serv. Porro corporis tamquam carcere *inclusa lucem non dispiciunt*, prospiciunt, ornatè pro, carcere includuntur. Nam corpus vinculis animi tenebrisque assimulatur, quibus ille offuscatur, et a libera rerum contemplatione retrahitur. Cic. So. Scip. sub f. *Sunt optimæ curæ de sa-*

lute patriæ; quibus agitatus et exercitatus animus velocius in hanc sedem et domum suam pervolabit, idque ocius faciet, si jam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras, et ea, quæ extra erunt, contemplans, quam maxime se a corpore abstrahet.

735—739. Adeo materiz, terrestri corporis, sordes in-olescunt animabus, ut iis ne dissolutis quidem a corpore elui illæ facile possint. Itaque purgationes sunt operosæ aqua, aëre, igni, in locis inferis. Ornate autem omnia. Contagium corporis dictum, malum, corporeæ pestes, vetera mala, scelus; intelligendæ autem perturbationes et cupiditates (v. 733), iræ, metus, tristitiæ et sic porro. Secundum semel institu-

Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliæ panduntur inanis 740
Suspensæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni:
Quisque suos, patimur, Manis; exinde per amplum

738. *diu conjuncta* Oudart. — 740. *panduntur* Dorvill. — 742. *Infectum* Serv. ad II Georg. 389. — 743. *patitur et mittitur* tres ap. Burm. *patitur* etiam

institutam rei adumbrationem iidem *animorum* dicuntur esse morbi, seu *labes*, *sordes*, *maculae*, *καλιδες*, *ulcera*, *cicatrices*, *μυλῶντες*, *οὐδαί*, *σιγμάτα*; hinc suavis ille mythus seu involutum fabulosa narratione philosophema apud Platon. Gorg. pag. 356. 357 de animabus coram Rhadamantho nudandis; quo Plutarch. de his, qui sero a num. pun. T. II, p. 564. 565 et Lucianus aliquoties felicissime usus est. Noster autem poëta cum semel per *sordes* et *maculas* animorum vitia et cupiditates animales designasset, emendationem earum per *purgationis* genus bene exhibuit, cui jam in sacris et initiis adfuerant veterum hominum animi. Eadem purgatio mox designatur per *pœnas*, *supplicia*, vel Platonis auctoritate in Gorgia p. 357 Ed. Frf., quod non observatum misere vexavit In- tpp. At v. 738 inversa est oratio. Debebat sequi: *nec excedunt, — sed penitus involuerunt, concreverunt*; unde 746. *concreta labes*, quæ eluitur et exuritur 742. Hoc ita extulit: nec

mirum est, seu, *necesse est, multa*, multum vitii, *diu*, per tam longum vitæ tempus, *concreta inolescere penitus modis miris*.

740—743. A sollennibus purgationum et lustrationum ritibus. Fiebat enim lustratio aëre, aqua, igni. Nec aliter sermone humano efferri animarum purgatio poterat, ne a philosophis quidem subtilioribus, si fuerant forte, qui animo corpusculum suum detractum esse vellent; quod dubito. Purgationem animarum in sole et sideribus fieri, statuisse Ægyptios, viri docti passim aiunt; vide Moshem. ad Cudworth. pag. 366. Sed ex loco Porphyrii de abst. IV, 10, nisi talem opinionem jam animo attuleris, id non facile elicias.

743. 744. *Quisque suos patimur Manes*. Vexatus locus. Simplicissima tamen est ratio: patimur supplicia hæc omnes, non quidem quales nunc sumus, animæ corpori incluse sed quoad (κατὰ) suos quisque Manes; pro vulgari: *nostrum omnium Manes patiuntur*; omnibus Manibus ista patiendi sunt.

Mittimur Elysium, et pauci læta arva tenemus:

etiam Erf. Ut nunc versus se ordine excipiant, aut nova in Elyfio fit aut inchoata ante animarum purgatio in Elyfio absolvitur; quod omnino novum est et insolens. Nam, si vss. 743. 744 jam peracta purgatione in Elyfium missæ sunt animæ, quomodo iterum v. 745 sequi potest: *Donec longa dies* etc. hoc est, donec purgatæ fuerint? Itaque suspicari licet versus esse transpositos; et retrahendos vss. 745—747 ante 743. ut a Virgilio versus hoc ordine profecti sint: *aut exurit igni: Donec longa dies—ignem. Quisque suos p.* Difficultatem in oratione poetæ vidit quoque doctissimus Jortinus; sed vix expedisse videri potest p. 266 sqq. In ipsam autem transponendi rationem incidisse quoque Trappium nunc deprehendo; ut tamen nec efficiat, in quo conficiendo laborat. Enimvero, quo curatius hunc locum inspicio, eo manifestius mihi fit, versus esse seu a poetâ nondum expolitos nec in suum numerum et ordinem redactos, seu, quod multo magis probabile, supposititios et e margine illatos 743. 744 *Quisque suos patimur Manes: exinde per amplum Mittimur Elyfium et pauci læta arva tenemus.* Nam, primo sententiam interpellant et jugulant; tum sensum idoneum non habent; tertio a poetæ mente sunt alieni: si jam ante purgati erant, purgatique mittuntur in Elyfium, quorsum in hoc tempus longum exigendum, ut purgentur? De loco purgationis in inferis nihil ille monuit; nec tamen inde in Elyfium, sed ad Lethen animas mitti ipse profitetur v. 748. Nec attigit poetâ alterum illud philosophema, quod migrationi animarum finis tandem ita statuitur, ut eæ, quæ post plures migrationes et purgationes perfectam puritatem consequutæ fuerint, aut Elyfio aut Olympo assignentur in perpetuum. Antiquum tamen emblemata esse, Ausonii testatur locus, quo h. l. æmulatur.

Nam purgatio ista subeunda est omnibus. Soli ad inferos perveniunt Manes; hi sunt, qui purgantur; qui *patimur*, h. e. subeunt, pro sua cujusque parte, purgationes illas tormentorum similes. Firmat quoque hanc rationem, id quod non viderunt, qui eundem locum laudant, Apuleius Florid. lib. II, p. 231 Colv. de Pythagora: *Brachmanæ autem pleraque philosophiæ ejus contulerunt: quæ mentium documenta corporumque exercitamenta, quot partes animi, quot vices vitæ; quæ diis Manibus pro merito suo cuique tormenta vel præmia.* Quo loco nihil ad rem diser-

tius esse potest. *Manes* pro supplicii ac pœnis vulgo accipiunt: qua ratione aut analogia, non video; si vel maxime dixerò: Manes dici pro conditione, qua sunt Manes; etsi sic Ausonius (quamquam mihi non satis exploratum hoc) videri potest et ipse interpretatus esse, imitatus versum hunc in Ephemer. 57: *si pœnitel, altaque sensus Formido excruciat, tormenta que fera gebennæ Anticipat, patiturque suos mens saucia Manes.* Etiam Statii versum, ubi Pluto ad Amphiaræum VIII, 84 *At tibi quos, inquit, Manes? qui limite præcepti Non licito per inane ruit,* ita interpretantur

Donec longa dies, perfecto temporis orbe, 745
 Concretam exemit labem, purumque reliquit
 Ætherium sensum, atque aurai simplicis ignem:
 Has omnis, ubi mille rotam volvere per annos,

746. *tabem* Rom., nec hoc male. *relinquit* fragm. Vatic. Medic. cum aliis.—747. *aura* omnes fere codd. Heinf. et Pier. et fragm. Vatic. Sed Valer. Probus inter quatuor locos refert, in quibus antiqua illa forma Virgilio placuerit. *ignes* Goth. tert.—748. *rotas* Menag. pr. *rotam evolovere* Parrhaf. Jo. Schrader. conj. *rotas*, ut sint tormenta. v. Not.

pretantur cum Lutatio, ut sint pœnæ. At potest aliis quoque modis suppleri: quos Manes adire animus fuit tibi? Et statim v. 90. 91 *sanctis Manibus* vulgari sensu iterum dictum. Sancti interpretatio in Minerva p. 825. 826, ut, quemadmodum mali patiuntur Lemures et Larvas eorum, quos læferunt vel necarunt, sic boni patiantur proprios Manes, contorta est. Cerda *pati Manes* dictum vult, ut, *pati Furias*. Sed hoc nihil expedit, nec si deos inferos omnino esse h. l. dixeris Manes, ut Ge. IV, 489 et alibi. Ad duos Genios, qui homini adsunt, referebat altero loco Servius; sed alienum id ab h. l. Melius Ruzus dæmonas huc vocat ex Platone (v. c. in Phædone p. 80 B. Frf.); sed nusquam ab hoc memorari video, cruciatum animabus inferri ab ullo dæmone. Valer. Fl. III, 389, qui hunc locum ante oculos habuit, interpretationem in neutram partem inflectit; nam aliam plane ille rationem iniit: Animæ violenta morte vita expulsæ apud Plutorem de injuria conquerruntur; tum illæ una Furia-

rum comite addita redeunt, ut a fontibus pœnas expetant: *Quisque suos fontes inimicæque pectora parvis Implicat; et varia meritis formidine pulsant.* 744. *per Elysium*, h. e. ad. Alii, et sic jam Cerda, distinguunt *læta arva* ab *Elysio*; sed perpetuo usu loquendi de eodem loco hæc dicta inveniuntur. Itaque nec fortino accedere possum p. 262 sq.

745—747. Igitur aut nova in Elysio sit aut inchoata ante purgatio animarum in Elysio absolvitur; sed v. Var. Le^o. *perfecto temporis orbe*, definitum post tempus, h. e. mille annos. *purumque v. Ætherium sensum*, mentem illam (*sensus* pro perceptione et iudicio animi et hinc pro animo) ex æthere ductam, cumque idem æther sit ignis purissimus, explicative subjicit: *atque aurai simplicis ignem*. De igni *auram* proprie dici, ut de luce, supra vidimus. Itaque anima tandem ad pristinam puritatem ætheream restituitur.

748—751. *ubi mille rotam volvere per annos*. De sensu constat ex v. 745 *perfecto temporis orbe*. Verba ex vulgari ratione

Lethæum ad fluvium deus evocat agmine magnō:
Scilicet inmemores supera ut convexa revisant, 750
Rursus et incipiant in corpora velle reverti.

749. *Lethæum* Rom., v. sup. ad v. 705. *flumen* duo Burm.—750. *superum* ed. Ven. et Dorvill., eo alludunt aliquot Pier. *supera* in v.—751. *incipiunt* ed. Ven. *incipient* Lutat. ad Stat. VII Theb. 92.

ratione sic constituerentur: ubi mille annorum rota voluta, h. e. circumactus orbis est. *Rotam* dixit absolute pro orbis, κύκλος. Annorum volubilitatem interpretatur Servius, et Ennianum esse monet. *volvete rotam*, est, exegerunt animæ tempus in orbem rediens. Non minus ornate in similem modum Cic. in So. Scip. 2 *cum ætas tua septenos oñies solis anfractus reditusque converterit. Mille annos* a Platone sumit de Rep. X, p. 761 Ed. Frf., ubi *πορεία χιλίων* animarum iniquarum subter terram, quasi in poenam decupli; it. in Phædro p. 1223 D. In *lustra* annos mutavit Silius XIII, 558 *Hæc* (decima porta) *animæ cælum repetunt, ac mille peractis, Oblita Diem, redeunt in corpora lustris.* Omnino multa sæcula memoravit Cic. in So. Scip. sub f. loco jam a Cerda excitato. Pindarus *novem annos* finierat in præclaro fragm. apud Platonem Menon. pag. 415 B. Frf. Animam ait non interire, sed tantum mori ac reviviscere; sancte itaque esse vivendum: οἷσι γὰρ αὖ (h. e. ἀφ' ὧν) Φερεσίφονα ποινὰν παλαιῶν πίνδους (h. e. κακῶν, idem est *vetus malum* Maronis, *corporea* *pes-*

sis seu, morbus) διζέται, eis τὸν ὑπερδὸν ἄλιον (ad *superas auras*, ad cælum, h. e. in vitam) κίον ἐν ἅτῳ ἐστὶ ἀνδιδότῃ ψυχῶν παλιν—ἐκ τῶν βασιλῆες ἀγαθοὶ καὶ σδίνε κραίπνοι σοφίῃ τε μέγιστοι ἀνδρείῃ αὐξοῦνται· ἐς δὲ τὸν λοιπὸν χρόνον ἡρώεις ἀγροὶ πρὸς ἀνδρώπων καλεῖνται. Idem in Olymp. II, 123 eos, qui vitam ter exegissent sic, ut justitiam colerent, ad Beatam insulam deferri narraverat. *Ter mille annis circuitum animarum fieri per animalium corpora*, statuerant Ægyptii ex Herodoti fide lib. II, 123, quod tamen dogma tantum ad animas spectare potuit, sceleribus ac vitis inquinatas et contaminatas. Nec sane potuit in mythis his ulla esse constantia: e re nata fingeat unusquisque consentanea. Cæterum inter hæc meminisse juvat, quam bene in Messiadæ animarum jamjam in vitam proditurarum fors, sedes, facta, dicta ad puriorem de anima humana sapientiam attemperata sint sub fin. lib. I et al., ut VIII. *deus evocat*, non hic de Mercurio agitur; quod putant Intpp., sed est ὁ δαίμων, indefinire. v. Plato de Rep. X, p. 765 E.

Dixerat Anchises : natumque unaque Sibyllam
 Conventus trahit in medios, turbamque sonantem ;
 Et tumultum capit, unde omnis longo ordine possit
 Adversos legere, et venientum discere voltus. 755
 Nunc age, Dardaniam prolemque deinde sequatur
 Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
 Inlustris animas, nostrumque in nomen ituras,
 Expediam dictis, et te tua fata docebo.
 Ille, vides, pura juvenis qui nititur hasta, 760

754. *posset* multi Pier. etiam Rom. et Heinf. cum Medic., sed *fragm.* Vatic. *posset*. Apud Nonium *posset*. Parrhas. *posset* *ordines* circum.—
 755. *Adversus* Montalb., dum interpolator animas cogitabat. *adversus*
fragm. Vatic. *poscere* v. ed. Ven., male. *discere* est cognoscere. *vultum*
 Zulich.—758. *et nostrum nomen* sec. Moret. *iturus* alter Hamb.—760.
juvenis pura Dorvill.

752 sqq. De hoc animarum, quæ in nova corpora transiunt sunt, recensu vid. Excurf. ad h. l. 752—755. Ornate singula. *conventus in m.* in mediam turbam. *sonantem*, de strepitu, ex Od. ω, 5 τὰ δὲ τρεῖς αἶμα ἴσχυο. cf. Horat. I Serm. 8, 41, et sup. v. 707 sq. *adversus* ornat epitheton. Scilicet ex adverso incedentes animas legit, recenset, cognoscit.

756—759. *Gloria Dardania prælii*, h. e. clara facta et fata posterorum tuorum. *nepotes—animas—enarrabo*, qui maneant, expectandi sint, *nepotes Itala de gente*, de nova stirpe in Latio ex Lavinia fuscipienda. *nostrum in nomen ituras*, pro vulgari, futuras ex nostra gente. Sic ire sæpe et ἔρχομαι, Quod autem Anchises hæc exponere et futuras res prædicere potest, ad divinandi munus pertinet,

quod ille a Venere acceperat. vid. sup. ad lib. II Excurf. XVII, p. 317. Cæterum ex Serviana nota hæc apponemus: “*Cætera, quæ hic intermissa sunt, in Æneidosis commemorat.*” (lib. VIII, 628 sqq., et hac de causa multa utique poetæ in hoc recensu prætermittenda fuere, ne bis eadem afferret). unde etiam in antiquis invenimus, opus hoc appellatum esse non *Æneidem*; sed *Gesta populi Romani*; quod idem mutatum est, quia nomen non a parte, sed a toto debet dari. Fuere adeo in secta eorum, qui in honorem nominis Romani carmen scriptum narrabant, nonnulli epicæ poetices tam ignari, ut historię Romanę corpus aliquod in eo quærent.

760—766. Gens Julia ab Ascanio seu Iulo ducta, qui patri

Proxima forte tenet lucis loca ; primus ad auras
 Ætherias Italo conmixtus sanguine surget
 Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles:
 Quem tibi longævo serum Lavinia conjunx
 Educet filvis regem, regumque parentem : 765
 Unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
 Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,
 Et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet
 Silvius Æneas, pariter pietate vel armis

761. *luci* Heinf. malebat ; ut sit, vitæ mox ipsi reddendæ ; non video quid intersit.—762. *Italo mixtus de f.* antiqui codd. ap. Pier. *surgit* Medic.—763. *postuma* male scriptum et hic in Gothanis. *postumia* Franc., inepte. Piget in his morari.—764. *serum* Rom.—765. *Educit* Medic. *Educet in f.* alter Hamb. et Goth. tert., idem cum pr. *parentum*.—766. *nostrum longa* tres Heinf.—767. *Procas* aliquot apud Burm., indocte. Etiam *Proca* legitur.—768. *reddat* Rom. pr. Moret. et. pr. Hamb.—769. Versus in altero Mentelii a pr. m. aberat :
 et

patri successit et Albam Longam condidit. cf. sup. Æn. I, 267 sq., sed reges Albani a Silvio, qui ex Lavinia postumus Æneæ natus erat. Hæc est fama, quam h. l. poëta sequitur. Alii Ascanii filium et successorem Silvium faciunt. Alii aliter tradunt. v. Liv. I, 3. Victor O. G. R. 16. 17. Dionys. Halic. I, 70. Ovid. IV Fast. 40, et Serv. ad h. l. conf. Exc. III ad lib. XII Æn. Fabulæ de Silvio in filvis educto locum fecisse videtur nomen ipsum, uti fabulis de Romulo et Remo ficus Ruminalis et similitudo vocis *ruminis*, hoc est, mammæ. *bastam puram*, δόρυ ἀσίδνηον, idem quod antiquioribus sceptrum, regum et heroum insigne vel ex Ho-

mero notum. cf. Cerda. *Albanum nomen*, h. e. Albanus, Albæ Longæ rex. Nec male tamen sic accipias : nomine inter Albanos domestico appellatus Silvius. Quo ducere potest Livius ibid. *mansit Silvius postea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt*. Argutias vett. Grammaticorum super *postuma proles* vid. apud Gell. II, 16 et Cerdam. Alia est subtilitas Servii et cæterorum in *longævo*, quia Æneas annis fatalibus nondum expletis periit, esse debere dictum pro *deo*, cujus ævum, h. e. æternitas, proprium sit. Enimvero potest aliquis senex esse et jam senex factus liberos suscipere, et senex violenta morte perire.

767—772. Nec omnes Albanorum

Egregius, si umquam regnandam adceperit Albam.
 Qui juvenes quantas ostendant, adspice, vires!
 Atque umbrata gerunt civili tempora quercu.
 Hi tibi Nomentum, et Gabios, urbemque Fidenam,
 Hi Collatinas inponent montibus arces,
 * Laude pudicitiae celebres, addentque superbos *

et cum supra v. 403 idem fere occurrat: *Troius Æneas pietate insignis et armis*, suspicari aliquem posse ait Burm., an hic versus h. l. ab aliena manu accesserit; et salvo sensu eum abesse posse. Mihi abesse non posse videtur; quorsum enim *Egregius* referatur? vel h. l. conjunctivum est, ut et alibi, et ne fraus fiat lectori, pariter additum. ut *armis* Goth. sec., sed ex *vel* sæpe ut factum. — 771. *juvenis* Medic. *ostendant* Ven. *ostendant* Priscianus et Zulich. a m. pr. — 772. *Atqui* Aldd. pr., mutatum in *tertia* a Naugero in *Atque*. *Atqui* inter codd. Reg., et sic legendum monet Fabric. *At qui* divulsis syllabis vett. edd., quas Pier. et Cerda sequuntur cum D. Heinf., ut jungatur versus cum seqq. *At qui gerunt—quercu, Hi tibi*. Omnes tamen Codd. Pier. et Heinf. *Atque*, quod pari modo jejune positum offendeat nos supra IV, 261. Nil satis facit. Porro *gerit* a pr. m. Medic. *gerant* Moret. sec. et Parrh. *tegunt* Bigot. — 773. *Numentum* duo apud Burm., unus *Numentum*. Porro primam in *Fidena*, quam exquisitè dixit pro Fidenis ex Gr. *Φιδίνα*, a Virgilio corripit, quæ ab Horatio aliisque producat, notatum a Grammaticis est. — 774. *Hinc* Erf. *mentibus* Goth. tert. *mentibus* Rottend. tert. et Exc. Burm. *imponunt* pr. Moret. — 775. Cur hic versus non ejus sit ab Heinfio, mirari licet. Occurrit in nullo codice nec in edd. vett., et illatus esse dicitur a D. L. Fabricio Lampugnano J. C. U. Mediolanensi. Nunc ne versuum numerus deminutus turbas faciat, minore cum incommodo in sede maneto, sed notatus.

banorum reges, nec ordine suo recitat. v. Auctt. laudd. *proximus* ergo, qui adstat. Meminit Capys, quod Capys Assaraci f. Æneæ fuerat avus. Itaque Anchises reficit in hoc gratam patris sui memoriam. *Procas* T. *gloria* g., ut Homero *μῆτρ' ἱδὸς Ἀχαιῶν*. 770. *si umquam*. Servavit illustrationem ex antiquioribus Servius: *Recepit autem a tutore, qui ejus invasit imperium: quod ei vix anno quinquagesimo tertio restituit.*
 Tom. II.

Et rem plenam historiae per transitum tetigit. 772. coronam civicam, hoc est, quercæam, gestant, scil. ob cives servatos, et de rep. bene meriti. *umbrata*; præverat Lucret. II, 628 *utque resarum Floribus, umbrantes Matrem comitumque catervas. ostendant vires, sunt viri fortes.*

773—777. Ab Alba Longa XXX colonias in Latio et extra Latium deductas esse ex Dionysio novimus lib. III, 31, p. 172,

Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine
terræ.

776. *Pometios* correxerunt jam Pier. et Fabric. Vulgo vitiose *Pomerios*. In Goth. tert. *Pometicos*. Mox aberratur varie: *castrumque Nini. Borumque. Volamq. Bulamq. Coramq. Corasq.*—777. *nec sunt alter Menag.* male. *f. n. gentes* Medic. a m. pr., et sic Color., quod probat Heinl., equidem improbandum cenſeo vel maxime. Nam, primum *terræ* doctæ poëtis ponuntur, ubi vulgaris oratio gentes postulat; tum ne *gentes* quidem recte h. l. dicerentur; non enim populi sed urbes enarratæ fuerunt; et his bene respondent *terræ*, quibus aliquando imponitur.

p. 172, pleraſque ſaltem novis colonis frequentatas, ut Ryckium quoque monuiſſe video in Diſſ. de pr. Ital. col. p. 455, quem vide. Liv. I, 3 *Ab eo* (Latino Silvio) *colonie aliquot deductæ, Priſci Latini appellati.* Et Viſtor O. G. R. c. 17 *Igitur regnante Latino Silvio colonie deductæ ſunt Præneſte, Tibur, Gabii, Tuſculum, Cora, Pometia, Locri* (vitioſum, f. Corioli. v. Dionyſ. V, 61. Plin. III, 5 f. 9), *Cruſtunium, Cameria, Boville, cæteraque oppida circumquaque.* *Nomentum* quidem, et *Fidenæ* cum *Cruſtumerio* tres fratres conditores habuere. Dionyſ. II, 53, p. 116, idque multis annis ante Romam conditam; ibid. lib. II, 36 (p. 104) *Gabii* inter Latinos, ibid. V, 61 et *Albæ Longæ* colonia IV, 53. *Collatia* in iis collibus ſita, qui inter viam Præneſtinam et lævam Anienis ripam viſuntur, v. Cluver. Ital. ant. p. 663. *Pometii*, f. *Pomentini*, eorumque urbs Sueſſa *Pometia*, communi ſcriptorum conſenſu Volſcorum, non Lati-

norum nomini accenſentur. Itaque Cluverius p. 1018, p. 1024 lib. III, 1 et 8 aliiſque Virgilium poëtica licentia in hoc uſum eſſe omninoque vetuſtatiſimum finibus latioribus ad Circeios uſque ex ſequiore ævo definiſſe. Livio ſane lib. II, 16 *dus colonie Latine* (jure Latii Roma deductæ) *Pometia et Cora.* Enimvero, etſi Volſcorum facta eſt urbs Sueſſa una cum Cora, tamen urbes inter Latinas eam aliquando fuiſſe dubitari nequit. v. Plin. III, 5 f. 9. Latet inter nomina populorum fœderi adſcriptorum ap. Dionyſ. V, 61 *Βυβαντῶν* ſunt *Παμυντίνοι, Κόρων* pro *Κοράων.* *Castrum Inui*, qui antiquis Italis inter Faunos et Panes erat, etſi in Rutulis ſitum, tamen Latinorum fuit colonia vel Virgilio teſte; ut etiam *Bolæ*, *Æquorum* oppidum. Sunt Bolani etiam fœderi Latinorum modo memorato adſcripti ap. Dionyſ. I, c. Adde locum Viſtoris ſupra laudatum. Male *Castrum Inui* ad *Castrum novum*, non longe a Centum

780

edd.,

1 pc-

fitne**fitne****fitne**

Imperium terris, animos æquabit Olympo,
 Septemque una sibi muro circumdabit arces,
 Felix prole virum : qualis Berecynthia mater 785
 Invehitur curru Phrygias turrata per urbis,
 Læta deum partu, centum complexa nepotes,
 Omnis cœlicolas, omnis supera alta tenentis.
 Huc geminas nunc flecte acies : hanc adspice gen-
 tem,

Romanosque tuos. Hic Cæsar, et omnis Iuli 790
 Progenies, magnum cœli ventura sub axem.

783. *annos* conj. Heumannus; nempe quia æterna Roma dicta. Sed parum suave est illud : *annos æquare Olympo*, ut ne nisi cum ipso cœlo pereat. *famamque* melius Jo. Schrader. At animos celsos et diis virtute pares habere, qua ad cœlum educant nomen, generosa res est. *animosque* Witt. *æquabit* Mentel. a m. pr. In Servii nota subiungitur ad hunc versum : *De hoc autem loco et Trogus et Probus quarunt*. Quid illud fuerit, quod quærent, non assequor. *Trogus* autem esse videtur Pompeius historiarum Philippicarum conditor, quem in Virgilium, cuius fere æqualis fuisse debet, commentatum esse, nulla aliunde est suspicio. Laudatur quidem Trogus a Servio ad *Æn.* III, 108. IV, 37, sed ex historiis. Forte leg. *Hyginus*.—784. *circumdedit* alter Hamb.—786. *Phr.* *irura* Zulich.—789. *huc flecte* Ge. Fabricius malebat et Cerda, ut repetitione excitetur animus. Sed constantem librorum lectionem revocavit Heinsius; nisi quod modo *fl.* qu. Moret. Mox respice Hugon.

condetur Roma! Imperium ad terrarum fines proferet, virtute et magnanimitate superabit omnes mortales. Obvium hoc, et similia Romæ præconia apud veteres congestit multa Cerda; etiam de septem collibus (Docta Pomponii Sab. ad v. 784. nota ex Dionys. Halic. Plutarcho in Romulo et Festo in *Roma* descripta est). 785—788. Augusta imago Cybeles per Phrygiam invecit (ex ritu sacrorum), quæ est Deum Mater.

Assimulatur Roma, quæ tot magnos ac divinos viros tulit. Nam de divinis honoribus in Cæsares delatis non agitur. *supera alta tenentes*, Homericum : *ὑψηλὰ δῶματ' ἱχθυίας*.

789—791. Etiam ordinem rerum facit admirabilem : quod primo loco gentem Juliam memorat, cum in Marcello oratio summi affectus plena substituta sit. *Huc converte oculos* etc. omnia cum verborum dignitate extulit. *ventura sub axem*, in vitam,

Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis,
 Augustus Cæsar, Divi genus : aurea condet
 Sæcula qui rursus Latio, regnata per arva
 Saturno quondam ; super et Garamantas et Indos
 Proferet imperium ; jacet extra fidera tellus, 796
 Extra anni Solisque vias, ubi cœlifer Atlas
 Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

792. ibi Menag. pr. *quem promitti sibi fec.* Moret.—793. *Divi g.* ex librorum consensu, ex numis et marmoribus copiose firmarunt Ge. Fabric. Pier. et Heinf. Quid sollennius illo : *Cæsar Augustus Divi f.* Nonnulli vulgg. et codd. *Divum genus.* condit duo ap. Burm.—794. *quæ ap.* Lactant. I, 13. r. *per annos Rom. regnataque parvo Goth. tert.* utrumque lapsu, qui lusum habet.—795. *Garamantes* male scribitur. *Garamantidas Indos* pr. Hamburg., item male.—796. *Proferet* alter Hamb. a m. pr. *Perferet* duo Burm.—797. *extra annos Franc.*, non male. *Lucifer* Montalb. a m. pr. *Altans* Rom.—798. *humeris* pr. Hamb.

vitam, ut jam toties vidimus in hoc libro.

792 sqq. In Augusto vero repræsentando se ipsum superavit poëta. Pacem terrarum orbi redditam, prolato imperii fines, vaticinia, quibus terris promissus fuit, expeditiones in terras longinquas, et itinera ad constituendas provincias in iis ipsis annis, quibus hæc scripsit Maro (U. C. 732 sqq. v. Vita Virgillii h. a.), suscepta ; quam gravia hæc omnia laudum argumenta, et quam splendide verbis et rerum phantasmatis declarata !

793—795. *Divi genus*, Cæsaris f. v. Var. L. *Latio*, debebat sequi per appositum : *arvis*, sed variavit : *per arva regnata quondam Saturno* ; quæ sunt ipsum Latium. v. inf. VIII, 319 sqq.

795—798. Fines imperii in

Africa et Asia dilatatos intellige ; etsi rebus in majus auctis. *super* (ultra) *Garamantas*, victi hi sunt a L. Cornelio Balbo, cujus triumphum Fasti Capitolini VI Kal. April. a. 735 memorant. cf. Plin. V, 5. Solin. c. 31. In extrema igitur vitæ Virgilii et hæc incidunt. *super Indos*, spectat partim ad signa a Phraate reddita U. C. 734. partim ad Indorum legationem ad Augustum missam, cum in Syria versaretur. v. Strabo XV, p. 719 C. D. adde Dion. LIV, 9, sup. Vit. Virg. ad a. 734. Loci imitationem jam intpp. notarunt in Silio VIII, 409 sqq. de Ciceronis laude. Jam debebat sequi : *proferet imperium*—et *super eam terram, quæ jacet extra f.* Sed inversio facta enthusiasmum adjuvat. In sqq. australes Africæ plagas designari manifestum est ; sed

Hujus in adventum jam nunc et Caspia regna
 Responſis horrent divom, et Mæotia tellus, 800
 Et ſeptemgemi turbant trepida oſtia Nili.

799. in adventum ex Rom. et aliis jam Pierius approbavit leſſori, et ſecundum eum Heinſ. e Medic. et aliis; vulgg. in adventu. Cujus in adventu ed. Ven.—800. Mæotia bene Heinſ. poſt Pier. ex caſtigatioribus. Vulgo Mæotica.—801. tumida legerunt nonnulli apud Cerdam: perperam.

res ad *περατῶδες* deflexa. Solis viæ proprie ſunt intra Tropicos Cancri et Capricorni per eclipticam. Sic apud Aratum *ἡλιον κίλυδοι et ἀλγος*, Phænom. 319. 321. Servius laudat Lucani locum III, 253 ſq., in quo Æthiopes extra Zodiacum poſiti eſſe dicuntur. Jam Romani quidem vix ad Tropicum Cancri pervenerunt, multo minus arma ultra æquatorem protulerunt et alterum tropicum; ſed poëta licuit hæc amplificare et loca ultra tropicos memorare, adeoque ultra fidera, hoc eſt, Zodiacum, ultra Solis vias et anni, qui illo ſolis decurſu conficitur, ad eas Africæ plagas designandas, quæ ultra notas terras uſque ad Atlantem, et lineam ab hoc per Africam ductam, procurentes, verſus austrum tum erant reptæ. Similiter ex altera parte verſus arcticum polum navigantes *diem poſt terga ſolemque reliquiſſe* dicti ſunt ab Albino-vano in fragm. de navigatione a Germanico in Oceano tentata ex Amifæ oſtio. Reſpici autem a Marone Candacen victam et Æthiopiam ſupra Ægyptum a C. Petronio copiis peragratam probabile fit; quæ de re v. Strabo XVII, p. 820

ſq. et Vita Virgilii ad a. 732. ubi c. *Atlas axem, cælum, humero torquet*, ſuſtinet torquentem ſe et vertentem, *ſtellis ardentibus aptum*, ex quo axe ſeu cælo ſellæ aptæ ſunt, in eo fixæ. Sed v. ſup. IV, 481. 482 (Ex Gronovio ad Senec. Med. 10 fruſtra interpretationem loci expectes).

799—801. Splendide et hoc enuntiavit, quod futura Auguſti magnitudo multis ſignis ac præſagiis fuit oſtenſa; quodque in remotiſſimis quoque terris ejuſmodi ſigna animadverſa fuerunt; nimirum populi circa mare Caſpium, inprimis Hyrcani et Bactriani ſub Parthis degentes, Scythæ ad paludem Mæotidem et Ægyptii, *turbant*, trepidant; nam et ipſi turbas faciunt, qui perturbantur, ut ſæpe alibi. Fundum rei videbis ap. Sueton. Oſtav. 94. ubi ex Julio quoque Maratho fabula aſſertur de prodigio ante paucos, quam Auguſtus naſceretur, menſes Romæ factio, *quo denuntiabatur, regem populi Romani Naturam parturire*. Scilicet ſtultiſſima ſuperſtitione laborabat Auguſtus. v. Sueton. c. 92. Ubi autem ſunt, qui tali ſuperſtitione ducantur, ibi nec deſunt, qui fraudem animis

Nec vero Alcides tantum telluris obivit;
 Fixerit æripedem cervam licet, aut Erymanthi
 Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu.
 Nec, qui pampineis victor juga flectit habenis, 805
 Liber, agens celfo Nysæ de vertice tigris.

802. *obibat* duo Heinf. *obibit* Rom. — 803. *Fixerat* Rom. et alii Pier. etiam Carifius. Item Goth. tert., male. *æripedes* præferebat Heinf. ad Ovid. Ep. 6, 32. 12, 93. *atque* E. emendabat Marklandus ad Statii Silv. pag. 261, haud dubie et hoc bene, nec tamen necesse: Nam mira est in his poetarum variatio, si quis longiore usu ad hæc attenderit; et rationem illa habet, possunt enim ejusmodi enumerationes pluribus modis constitui: sequendum autem poetæ est illud, quod a vulgari more recedit. Jam autem vulgare esset *atque* — *et*. At alterum, quod idem vir doctus proponit, ut, si *aut* retineatur, mox etiam *aut Lernam* scribendum sit, multo minus sequar. — 804. *Pacarit*, quod res exigebat, e libris Pier. et suis reposuit Heinf., quem vide. Vulgo *placavit*. ed. Ven. *placaret*. Rom. *pacaret*. Mox *transfecerat* aliquot Pier. cum Rom.

mis faciant, et modo rebus suo jam eventu manifestis, modo animis in incerto fluctuantibus, prædictiones egregie inventas in medium proferant. Quod nunquam frequentius quam a bellis inde civilibus factum. v. argum. Ecl. IV. Adulationis genus isto tempore non obscurum erat, venditare imperatoribus vaticinia ac præfagia, quibus ipsis jam olim imperium aut insignis aliqua felicitas fuisset ostensa. Ipse bonus Josephus Vespasiani voluntatem tali commento captabat. Si quod aliud melioris philosophiæ bonum nostra ætas videt, hoc imprimis memorandum esse arbitror, quod divinationum vanitate liberati sunt hominum animi.

802—806. Tandem expeditiones et itinera Augusti commemorat. v. sup. ad v. 792,

comparatione facta cum *vago* (apud Horat. III Od. 3, 9) Hercule et Baccho. In Hercule paullo iniquior esse videtur poetæ, quod ex ejus erroribus tantum laudat eos, qui per Arcadiam facti sunt; Augusti comparati magnitudo eo ipso attenuata esse videtur. Hoc idem video Schraderum observasse ad Musæum p. 315. *Cerynitis cervæ* etiam Græcis *χαιρόντις*, qua voce pedum robur et velocitatem præci homines declarabant; sed melius poetæ rei miraculum retinuerunt. Ad Arcadiam illa spectat, uti etiam Erymanthius aper et Hydra Lernæa. *Fixerit* haud dubie ad telum pertinet; atqui debuit cervæ viva capta esse. vid. Apollodor. II, 5, 3; aut igitur alium auctorem sequutus aut loquutus est parum accurate. 805. 806. De Bacchi

Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?

807. *dubitemus* Goth. tert. In altero hemistichio magna lectionis varietas. Receptam tuetur Medic. Sed quaeritur, quid sit, *virtutem extendere factis*. *vitam, ævum, extendere*, et *nomen, memoriam, famam, extendere*, solennes loquendi modi sunt; sed non *virtutem*. In Rom. legitur: *virtute extendere vires*; item in tribus Moret. pr. Rottend. Montalb. altero Mentel. a m. pr. Erf. et in edit. Junt. Etiam Pierius plerisque alios codd. id a m. pr. exhibuisse observavit, sed crassa scriptura fere superscriptum *virtutem et factis*. Ex Heinisianis pr. Mentel. *virtute e. factis*. Gudianus: *virtutem e. vires*, vel *factis*. tert. Rottend. *virtutem e. factis* vel *viribus*. alter Hamb. *factis e. vires*. Heinio inter hæc omnia se ea lectio probabat: *virtute extendere vires*. Nec tamen insolentem, et meo sensu exilem, loquendi modum (esset: omnes vires exerere fortiter agendo) illustrare satis potuit. Meo qualicumque iudicio *vires* ex glossmate vocis *virtutem* subnatæ sunt, easque equidem omnino respuam. Alio loco inf. X, 461 occurrit: *sed famam extendere factis*, Hoc *virtutis opus*, unde facilis suspicio, ut ex h. l. *virtute extendere famam* fuisse conjicias; et sic jam conjecerat Burmannus, vel *vitam*; probat prius *famam* etiam Jo. Schrader. Bona hæc sententia et solenni mori loquendi accommodata. Enimvero eadem ex vulgari lectione non minus exit: *virtutem*, adeoque gloriam, virtute partam, *extendere factis*. Superest alia lectio, *virtutem extendere factis*, ex Goth. sec. Sprot. Dorvill. Ven. et Reg. a m. sec., ut sit *virtutem extendere*, ad ea, quæ restant, discrimina et labores, *factis*, ad fata explenda, ut sit tertius casus, in cuius gratiam. Habet et hæc, quo se tueri possit. Est tamen forte nimis arguta; et auctoritas major codicum adest vulgatæ.

chi ex India triumpho agit, in ea Nyfa urbs cum monte Mero, qui et ipse Nyfa dictus. Infinitæ de his fabulæ, collectæ a Nonno in Dionys. Præter Diodor. II, 38, cf. Strab. XV, p. 687. *qui flebit juga*, bijuges tigres, ex v. seq. *pampineis habenis*, pampino circumvolutis et implexis.

807. 808. Bona Servii nota: *dubitamus pro dubitas. Miscuit personam suam. Est autem sensus: cum tibi tanta sit præparata posteritas, dubitas virtutem factis extendere? id est gloriam.* In sententiam itaque poeta mutavit, quod ad solum Æneam spectat: cuius objurgatio est tacita et increpatio: cum tam

clara tibi, o fili, subnascitura sit posteritas, quin tu fortiter labores toleras, et ad occupandam Italiam strenue pergis. Eodem iterum redit inf. 889 *Quæ postquam Anchises natum per singula duxit, Incenditque animum famæ venientis amore: Exin bella viro memorat etc.* De sententia dubitare non licet. Sed in verbis est obscuritas et ambiguitas: quæ duplici modo expediri potest. Scilicet *virtus* dicta esse potest pro gloria virtute parta, ut contra *κλῆος* pro virtute dicitur; ita pro simplici, strenue res gerere, poeta ornate dixit, *virtutem*, nominis gloriam, *extendere factis*. Si vero *virtutem*

Aut metus Aufonia prohibet consistere terra?
 Quis procul ille autem ramis insignis olivæ
 Sacra ferens? nosco crinis incanaque menta 810
 Regis Romani; primus qui legibus urbem
 Fundabit, Curibus parvis et paupere terra

808. *terras* Goth. sec. — 811. *Romani Regis* alii sp. Pier. *primus* qui Rom. Medic. et potiores reliqui Pier. et Heinl., itaque Heinl. receperat; sententia tamen vix idonea. Pierius videtur accipere, ut sit *primam*, nuper conditam, recentem; sed hoc latinum non est; Heinl. vero sic, ut sit positum eleganter pro, *primum*; ita vero *primis* dicendum erat, et cum *legibus* jungendum. *Primum*, id est, *in principio*, Medic. Pierii; at Serv. ed. Mediol. et alii vett. inde ab Aldd. *primus*, quod recte revocavit Burmannus. Sic quoque Goth. pr. — 812. *Curibus* Gud. *pravis* Sprot. p. *regno* apud Priscian. lib. VII.

tem proprie dictam malis, tum *extendere* exquisitiore modo dictum accipe, aut ut sit virtutem intendere, cum contentione, in futuros casus, *factis*, vel in facta vel per facta clara et fortia; aut ut sit *virtutem* *extendere* dictum pro vulgari, exerere, exercere, ea uti, adeoque *per facta*. *Extendere* enim modo ad numerum, modo ad temporis intervallum, modo ad res refertur. Amant itaque poetæ hanc vocem, ut ornent notionem simplicem. Sic pro *exigere vitam, ætatem*, malunt *extendere*. Sic *vitam bona spe extendere*, *exigere*. Æschyl. Prom. 537 ἡδὺ τι, θάλασσας τὸν μακρὸν τοῖναι βίον ἔλπιον, pro bonam inter spem vitam *exigere*. Quid? quod adeo in Plauto occurrit Bacch. III, 3, 26 *Ibi* (in palæstra) *suam ætatem extendebant*, *exigebant*. Cum poetam nostrum, ut epi-

TOM. II.

cum, doctius loquutum esse probabile sit, postrema hæc ratio verior esse videtur; expeditior est prima. Bene porro v. 808 firmatur Æneæ animus ad sedem in Latio figendam.

809—813. Numa Rex, pacis tutela religionumque cura insignis. *Quis procul*. Servius: "mira autem utitur phantasia; ut quasi ostendat, se non agnoscere eum, qui de gente Romana non fuerat;" nescio an nimis subtiliter. Anchises et hanc et reliquas animas prospectabat e longinquo 754. *sacra ferens*, proprie de sacerdotibus v. ad Ge. II, 476, h. l. bene de sacrorum et religionum conditore. *crinis incanaque menta*. Talis ejus imago, ut fama sic acceptam esse appareat, in numis gentis Calpurniæ, Marcæ, et Pomponiæ occurrat. cf. Dionys. II, 58: ἀλγίστου μαρτύριον βασιλεὺς fuisse narrat, venit

Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
 Otia qui rumpet patriæ, refidesque movebit
 Tullus in arma viros, et jam desueta triumphis 813
 Agmina. Quem juxta sequitur jactantior Ancus,
 Nunc quoque jam nimiam gaudens popularibus
 auris.

Vis et Tarquinius reges, animamque superbam
 Ultoris Bruti, fascisque videre receptos?

813. *quod libri Pier. qui Medie.*—814. *rumpit Menag. pr.*—815. *desueta* duo apud Burm. cum ed. Ven. *desueta* Hugon. At Romanus: *et magnum deinde triumphum*, aut, ut a Bottario exhibitum: *virum magnum deinde triumphis.*—817. *Hunc g. Franc. gaudet Hamb. pr. armis* Medic. a m. pr. *armis* sec. Moret. Servium Tullium desiderat Burm., nec bene omitti potuisse censet; itaque Franciani, levissimi codicis, lectionem probat: *Hunc quoque sc. sequitur jam nimiam gaudens popularibus auris*; ut designetur Serv. Tullius, quem populo studuisse traditum utique est a parte scriptoram: v. Dionys. IV, 8. At enim durum hoc est, ut nomen ita subintelligendum sit; tum vox *jactantior* superiore versu satis arguit versum hunc nec minus ad Ancum spectare: Servium omittere licebat poetæ; possit quoque causa, si necesse sit, satis speciosa afferri, quod is alienigena et in servitute natus erat, nec adeo ad Anchise posteritatem referendus. Pompon. Sab. inter Tarquinos bene numerari potuisse Servium putabat.—818. *Vin' Dorvill. Tarquinos* male legi observat Pier. et Dorvillius ap. Burm. *animam superbam* Servius ad Tarquinium refert; hoc quoque male.

venit in imperium magnum, certe
 fatorum decreto tale futurum
 aliquando.

813—815. Liv. I, 22 Tullus Hostilius: *Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit. desueta triumphis*, ornatus, quam, bellis.

816. 817. De Anco Marcio, quasi is favorem populi captaverit, adeoque superbior in patres fuerit, alios auctores habuisse Maronem necesse est, quam quos Livius et Dionysius

cæterique sequuntur, qui ad nos pervenerunt. conf. Var. Lect. Ex Servio servatum videtur, quod Pomponius Sabinus adscripsit: Ancus Martius—*vivente Tullio ægre ferebat, cum e stirpe regia se jactaret* (erat Numæ nepos ex filia), *prælatum sibi Tullum. Itaque statuerat, favore populari, Tullum regem cum tota familia occidere.*

818. 819. *Ultor Brutus*, qui Tarquinii superbiam et Sexti libidinem ultus est. *fascis receptos*, regiam dignitatem et imperium

Consulis imperium hic primus sævasque securis
 Adcipiet; natosque pater, nova bella moventis, 821
 Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit.
 Infelix! Utcumque ferent ea facta minores;
 Vincet amor patriæ, laudumque inmensa cupido.
 Quin Decios, Drusosque procul, sævumque se-
 curi 825
 Adspice Torquatum, et referentem signa Camillum.
 Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,

820. *primum* tres apud Burm. — 821. *gnatosq.* plerique Pier. *patr*
Vratid. b. *gerentes* Zulich. a m. pr. — 823. *ferant* Goth. sec. *ea*
facta erat vulgata lectio, quam Pierius præ oculis habebat: sed in *facta*
 omnes ejus et Heinssii libri consentiunt, binis exceptis, cum Dorvill. et ed.
 Ven. *nepotes* Goth. sec., et sic Macrob. IV, 6, ubi et *facta* leguntur.
 Porro versu hoc ad superiora retracto aliquis sententiam absolutam habere
 possit; *Infelix, utcumque ferent ea f. nepotes*; sc. quantumvis posteri id
 facinus laudibus summis prædicent (ut *ferre* simpliciter sit, laudibus ef-
 ferre). Verum *vincet amor p.* Et in hunc sensum interpretari videtur
 locum Augustinus de C. D. III a Pierio in medium productus. Sed præ-
 stat vulgaris ratio. — 824. *Vincit* Witt. *laudumque inmensa cupido*: ma-
 lia hoc abesse, quippe quod pulcherrimam laudem corrumpit: saltem ad
 nostrum sensum. An vero ad Romanorum quoque judicium? Etiam Jo.
 Schraderus expunctum hemistichium esse malebat. — 825. *Quin Decios*
Drusosque Rom. — 826. et deest Hamb. pr. et Goth. sec. — 827. *Illæ*
quæ sec. Moret. *fulgere* v. Seneca N. Q. II, 56. in *auris* pr. Hamb.

imperium a Regibus in Coss.
 translatum.

820—824. Vid. Liv. II,
 3—5. Bruti factum qui repre-
 henderent, jam Virgillii tem-
 pore fuisse credendum est; ita-
 que ab Anchise adjectum: in
 quamcunque partem hoc fac-
 tum interpretaturi sint posteri,
 ipse in fumendo a filiis supplicio
 sequetur id, quod patriæ amor
 et gloriæ cupiditas suadebunt.

825. 826. *Decii*, pater et
 filius, qui se pro patria devo-
 verunt, alter bello Latino, alter

Gallico. *Drusi*, Livie causa
 laudati; ex iis M. Livius Sall-
 nator b. Punico II clarus, et
 M. Livius Drusus Trib. pl. At
 Drusum Livie f. ejusque vic-
 torias de Germanis male in
 tempora Virgillii advocant
 Intpp. De T. Manlio Tor-
 quato Imperioso v. Liv. VIII,
 7. *referentem signa Camillum*;
 retulit, recepit signa a Gallia
 capta in pugna Alliens. conf.
 Liv. V, 37 et 49.

827—836. De Casare et
 Pompeio. *paribus armis*, ut-
 pote

768 P. VIRGILII MARONIS

Concordes animæ nunc, et dum nocte prementur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ
Addigerint, quantas acies stragemque cieunt! 830
Aggeribus socer Alpinis atque arce Monæci
Descendens; gener adversis instructus Eois.
Ne, pueri, ne tanta animis adfuescite bella:
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.

828. et nunc dum ed. Ven. prementur e Pier. et binis suis Heinſius recepit. Accedit Zulich. Vulgo premuntur, quod bene poterat locum tueri.—829. lumina ſec. Rottend. Witt. Erf., perpetua varietate. vid. h. l. Heinſ. et Burm. ac Cerda. Sed h. l. lumina unice vera; nam et plus dignitatis epicæ ineſt, et præceſſerat: nocte.—830. Attigerunt Goth. tert. quantis tert. Rottend. ſtragesque quinque Burm.—831. Menæci, Menæti, Moneti, Moneci, Minæci, Moneti, aberratt. codd. At eſt Monæci. λυφῶν.—832. Diſcedens Puget. averſis Medic. a m. pr. et Leid., in quo mireris Heinſium otium perdere.—833. adneſcite Puget.—834. Heu Goth. pr., et invalidas idem. vertere Montalb.

pote uterque Romanus. v. Georg. I, 489. Lucan. I, 7. nocte, ante ingreſſum vitæ, quæ ſupra lux erat v. 761, et mox v. 829 lumina vitæ. 831. Julius Cæſar in Pompeium arma movebat e Galliis. Eſſi vero Ravennæ tum ſubiſtebat cum una legione, tamen, cum cæteræ legiones ex hibernis (v. de B. Civ. I, 7), adeoque major copiarum pars ex Gallia Tranſalpina eſſet arceſſenda, auguſta rerum ſpecie ab Alpi- bus deſcendere eum narrat. Alpes declarat per aggeres Al- pinos et arcem Monæci, h. e. promontorium cum templo et portu Herculis Monæci, ſub Alpibus maritimis non longe a Nicæa ſitis, qui nunc Monaco eſt. Alienum itaque eſt non magis ab hſtoriz veritate, quam a poetæ conſilio, aut co-

gitare, Cæſarem ipſum per hæc loca in Italiam deſcendiſſe, aut ad reditum Cæſaris ex Hiſpania hæc referre. Nec melius rem expedit Burmannus. Videas tamen audacter hæc in deſcrip- tionibus et hſtoriis Italiz re- peti (v. c. Obſſ. ſur l' Italie T. III, pag. 282), et monſtrari turrim ſuper monte Turbia, qua tranſitu factio Cæſar iter in Italiam clauſerit; quam Tro- pæorum Auguſti ruinas alii eſſe pronuntiant, ut ex Holdſwortho didici. Pompeium copias ex Oriente contraxiſſe quis neſcit? 833. pro vulgari: adfueſcere bellis. Ante oculos Iliad. η, 279 de Heſtore et Ajace ſin- gulari certamine pugnantibus: Μυκίτι, παῖδες φίλων, πολυμήχανοι, μὴδὲ μάχιστον. 834. Imitatio Lucani eſt I, pr. populumque potentem In ſua victrici converſum viscera

Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo;
Projice tela manu, sanguis meus. 836

Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæsis insignis Achivis.

836. *sanguis pius* ex Rufiniano de Schem. Dian. p. 36 (ed. Ruhn. p. 267) jam Ge. Fabricius laudavit; nec dubito vi ac potestate sententiæ esse præferendum; etsi Rufinianus in interpretatione argutias captat, quasi poëta recte Cæsarem vituperare voluerit, cum dicere manifeste parum tutum esset: *Nam simul causam belli civilis ostendit in Cæsare fuisse, dum dicit, priorem illum debere parcere; simul dolorem confessa (an re confessa? nam sensus: ut ipsi Cæsari talis confessio exprimitur) et in iudicio suo querit, tamquam ideo parcere prior debeat, quia sit Anchisa pius sanguis et ab Olympo genus ducat.*—838. *currus multi* ap. Heinf. et Burm., minus bene, *currum Medic.* quoque agnoscit, nec non Rom. cum Arufiano Melfo.

viscera dextra; et v. 835 Statii Theb. III, 239 *vos o superi, meus ordine sanguis, Ne pugnate odiis.* v. Cerda. Versus 835. 836 ad clementiam Cæsaris referunt. Cur Cæsarem potissimum appellet, causa allata est in hoc ipso: *genus qui ducis Olympo*, sc. per Iulum seu Ascanium.

837—841. Duo versus 837. 838 ad L. Mummius Achæcum pertinere, dubitari nequit; neque probari posse puto Harduini ad Plinium T. II, p. 646 sententiam, qui totum locum v. 837—841 ad Cæsarem trahebat. Repugnat ille ille, et triumphata Corinthis, et reliqua. Mummius autem potissimum commemorat non tam insigniore aliquo inter cæteros magnos viros merito, quam quod Achivos, Græcos, bello Achæico confecto, profligavit, re ad hominis Trojani sensum grata. At qui vs. sequuntur, ad quem ex Romanis ducibus

referendi sint, obscurum videtur. Ad eundem Mummius ne referas, vel ÷ Ille intercedit, quod diversum aliquem designat. Veteres Pyrrhum Epiri R. respici crediderunt, a Curio et Fabricio victum, qui in noto Ennii versu *Æacides* dictus, nam genus ille ab Achille et Æaco ducebat; sed reliqua in his vers. memorata in eum non cadunt; unde vana Virgilii reprehensio nata ap. Gell. X, 16. Iniquior est Grammaticorum strictura apud Pompon. Sab. *Hoc carmen putant e textu delendum esse; nam Virgilius procul dubio si correxisset, fuisset exempturus; nisi aliquid adspexerit nobis incognitum.* Minimæ difficultates sunt, si cum viris doctis apud Cerdam et ad Gell. l. c. L. Emilius Paullum Persei victorem *Æneæ* ab Anchise ostendi putes. Cogitandum autem, nos in vaticinio versari; neque adeo, quod in sacris Judæorum vati-

bus

Eruct ille Argos, Agamemnoniasque Mycenae,
Ipsumque Æaciden, genus armipotentis Achilli;

bus fere interpretes faciunt, ad proprietatem orationis et historię subtiliter omnia esse revocanda. Quin poëta vaticiniorum ambiguitatem et obscuritatem studio affectasse videtur. Græciæ opes jam ante Corinthum excisam fractas, Macedonia devicta, indicaturus, *Argos* ac *Mycenae* nominat, in veterum historiarum memoriam jucundam simul et augustam: ut jam lib. I, 283—285 factum vidimus; quem locum cf., item Ovid. *Fast.* VI, 47. Quantopere autem victoria de Macedonum Rege Perseo affixerit Græciam, ex Livio intelligas XLV, 31 sq. Ad eadem tempora belli Trojani a poëta accommodata sunt reliqua, præclare utique, si hæc *Æneæ* representata meminervis: itaque Perseum victum appellavit *Æaciden*, ab Achille oriundum; quid enim ad Trojanorum sensum latius cogitari poterat, quam Achillis posteros aliquando Trojanis esse pœnas duros calamitatis Trojanis illata et everse urbis adeoque templorum Trojæ violatorum et direptorum; sed ingeniose unum aliquod facinus, ut poëta, et inprimis Ajacis impietatem in Cassandra memorat, tamquam nefandum inprimis scelus, quo Achivi deorum iræ et vindictæ sese obstrinxerant. cf. sup. I, 39 sqq. Augustior adeo rerum species redditur etiam hic religione illata. Quod autem Persei genus ad Achillem

referri sit solitum, ex Propertio illustratum est IV extr. 39: Qui *Perseus*, proavi simulantem *peccus Achillis*, Et tumidas *proava* (hoc nunc emendatius legitur meliore Santenii V. C. judicio) *fregit Achille domos*, (sic conj. h. e. Paullum testor, qui etc.) et ex Silio XV, 291. 292 de Philippo Persei patre: *Hic gente egregius, veterisque ab origine regni Æacidum sceptris proavusque tumebat Achille*. Quomodo Macedonum reges ab Achille genus ducere potuerint, qui Heraclidæ erant, in tanta commentariorum in utrumque locum mole neminem vidi docere. Videtur ad maternam stirpem ab Olympiade esse redeundum, quæ erat Neoptolemi, Epiri R., filia. vid. Justin. VII, 6. Hac ratione universe servata, de Perse tamen, an ad eum v. 840 referendus sit, adhuc quæri potest. Cum enim multo magis obvium sit, Ennii exemplo, *Æaciden* de Pyrrho Epiri R. aut ejus progenie accipere, quid si Regem pro regno, adeoque pro Epiro, dictum habeas: *Eruct ille*, Paullus Æmilius, *Argos, Mycenae, ipsamque Epirum*; ut Paulli incredibilis immanitas respiciatur, qua una die tota Epirus direpta et LXX oppidorum muri fuerunt diruti. vid. Liv. XLV, 34. Strabo VII, pag. 496. Plutarch. in Paulo p. 271. Videtur sic, tamquam ad excusationem, subiectus esse v. 841 *Ultus avos Trojæ, templa*
et

Ultus avos Trojæ, templa et temerata Minervæ. 841
 Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cossæ, re-
 linquat?

Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina
 belli,

Scipiadas, cladem Libyæ, parvoque potentem

842. aut deest Medic. a m. pr. Cossæ Rom. Russæ Zulich. Cossæ
 Goth. tert. Quam lectionem hujus versus Ge. Fabricius in Donato inve-
 nerit, non assequi licet. — 843. bello Guel. a m. pr. — 844. parvoque
 nepotem Goth. tert., ridiculo stupore.

et temerata Minervæ. Minus
 bene per Æaciden Thessaliam,
 tamquam Græciæ, jam per Ar-
 gos et Mycenæ designatæ, par-
 tem tertiam, intelligas, cujus
 fortuna cum Macedoniæ cala-
 mitate fuit satis conjuncta;
 etsi in ea erat Phthia, Achillis
 patria, qua cum Mycenæ et
 Argis junctim memorata Græ-
 ciam declarari jam lib. I, 284.
 285 vidimus in simili loco:
*Quum domus Assaraci Phthiam
 claresque Mycenæ Servitio pre-
 met ac victis dominabitur Argis.*
 Sufficit per solitas vaticinii am-
 bagēs vs. 839—841 hoc u-
 num declarari: Ille alter, Paul-
 lus Æmilii, Græciæ opes jam
 ante priorem illum, Mum-
 mium, franget. In eo, quod
 post Erat Argos, Mycenæ, ad-
 jectum est, *Ipsum Æaciden*, hæ-
 rendum non est: sit enim com-
 muni usu, uno verbo accom-
 modato ad plura subjecta:
 pro, prosterne, vincet Æaciden.

842 — 845. Notissimi in
 rebus Romanis viri. Cato est
 major, M. Porcius, qui et ab
 aliis inter magnos viros memo-

ratus est: Uricensis non bene
 inter Cossam et Gracchos lo-
 cum haberet; etsi in Augusti
 gratiam hunc omisisse videri
 non debet. v. Horat. I Carm.
 12, 35 et inf. VIII, 670. De
 A. Cornelio Cossæ spoliis opi-
 mis claro vid. Liv. IV, 19. 20.
Gracchi genus; respicit maxi-
 me Ti. Sempronium Grac-
 chum, b. Punico II clarum.
Scipiadas, int. Africanum ma-
 jorem et minorem; nam adjec-
 tum: *clades Libyæ*, Carthagi-
 nis alter victor, alter everfor.
fulmen belli de Scipionibus
 proprio aliquo modo dictum
 fuisse, ex locis apparet a Cerdæ
 aliisque laudatis. Prævit La-
 cret. III, 1047 *Scipiades belli
 fulmen, Carthagini horror, Ossa
 dedit terræ proinde ac famul' in-
 finus esset.* Spencius bene com-
 parat locum de Cæsare ap.
 Lucan. I, 157 sqq. Ad versum
 hunc referri debet Sili loci
 XIII, 499. Fulmini assimu-
 lavit bellatorem jam Homerus
 Iliad. 7, 242. *parvo potentem*
F. in parva re domestica di-
 vitem; uti *contentus parvo ali-*
 quis

Fabricium, vel te fulco, Serrane, ferentem? 845
 Quo fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,
 Unus qui nobis cunctando restituis rem.
 Excudent alii spirantia mollius æra,
 Credo equidem, vivos ducent de marmore voltus;
 Orabunt caussas melius, cælique meatus 850
 Describent radio, et surgentia fidera dicent:

845. et te Zulich. nec te Schol. Perf. *fulcos* emendabat Turnebus, sed *fulco* plus poetice rationis habet pro, *fulcis*. *Serrane* Mentel. Franc. Witt. Sed numi et marmora *Sarannus* vel *Serranus*. vid. Heinf. et Perizon. Animadv. p. 24. — 846. *Quo gressum r.* Rom. *capitis* Vratisl. et abest a Franc. — 847. duplex Codd. familia: *restituis* Medic. cum al. *restitues* Rom. cum cæteris; non video cur hoc præferam. Poëtam decet futura ut præsentia ante oculos ponere. *restituet* Leid. et ed. Vcn. — 848. *molibus* Witt. — 849. *cedo* emendavit Markland. ad Stat. p. 5 sine idonea caussa. cf. Burm. et *vivos* aliquot apud Burm., haud dubie mollius. *vivos alicent* Menag. pr., librarii stupore. — 850. *Orabunt* Gud. *Salisque* f. *Pæmbique* *meatus* em. Jo. Schrader., sed *cæli m.* sunt siderum *meatus*. — 851. *Describunt* sec. Moret. *radius* Goth. tert. *lumina* Menag. pr. *ducent* Parrh. cum Goth. tert., perpetuo lapsu.

quis dicitur. De C. Atilio *Serrano* v. Plin. XVIII, 3, f. 4. Perizon. Animadv. Hist. c. 1.

846. 847. *fessum*, me longa oratione, cum de Fabiis tot dicenda restent. De Fabio *Maximo* Cunctatore versus debetur Ennio.

848—854. Locus haud dubie e nobilissimis, quo Romanorum ingenia et laudes cum Græcis, nam ad hos potissimum respicere videri debet, comparantur. Græci præstabant artium elegantia; ex iis poeta æris fundendi marmorisque sculpendi artem memorat; felix idem est in verborum dilectu: *æra spirantia* statuarum vivos viros reddere viden-

tur; et *mollius*, nam proprium in signis hoc. v. Quinctil. XII, 10, 7. Scilicet partim ad veritatem naturæ, corpore et carne tamquam ad tactum molliter ære vel marmore reddita, partim extremitate formæ castæ et molliter circumducta et circumlita. Non male autem Urfinus præclarum Pindari de Rhodiis locum comparat Olymp. VII, 91—99. Græci porro præstabant eloquentia, et quidem forensi, *Orabunt caussas melius*, et philosophicis mathematicisque studiis; at enim, id quod poëtam decebat, ex iis unum genus posuit Maro, astrorum scientiam: *cæli meatus*, h. e. siderum cursus, *describent*, desinent in sphaera

Tu regere imperio populos, Romane, memento;
Hæ tibi erunt artes; pacisque imponere morem,
Parcere subjectis, et debellare superbos. 854

Sic pater Anchises, atque hæc mirantibus addit:
Adspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis

853. Hæc tres Burm. *pacique* multi scripti et editi inde ab Aldd. cum Rom. et Medic. Sed bene Burm. prætulit *pacisque* ex codicum parte Pier. Heins. et suorum non contemnenda; nam est, *morem pacis imponere*, h. e. leges pacis ponere, ferre, ut lib. I, 264; verba tamen vir doctissimus minus bene interpretatur. *pacisque* i. *amorem* Zulich. *pacique* i. *curam* pr. Hamb. *mores* Dorvill.—855. hoc Ven. bis alter Hamb.

sphæra cælesti, *radio*, virga, peti- tum a geometricis figuris, quæ in pulvere ducebantur. v. Ecl. III, 41. At Romanis proprias artes esse contendit, ut imperent terrarum orbi, et aut in fœderum æquas leges recipiant, qui se ad eorum amicitiam applicant, aut eos, qui arma fumant, debellant. Tantum verba subjiciunt, *pacis morem imponere*, h. e. legem, fœderum leges et conditiones; *parcere subjectis*; nam volebant Romani videri clementes et moderati erga victos, et erga focios benigni et liberales; scilicet si nihil ab iis metuerent et ab opibus eorum auctis utilitatem sibi ipsis promittere possent. Ad Augustum transfudit Horat. C. S. 51 *bellante prior, jacentem Lenis in hostem*. At viri docti in his vers. scientiam civilem, seu politicam, legum ferendarum et militarem, expressam a poëta, verbo, studia pacis et belli Romanis tributa tamquam propria, volunt; fa- Tom. II.

tis argute, si modo vere. Saltem sic *pacis imponere morem* erit leges ponere, scribere, per pacem, in pace: fere ut *Æn.* I, 264 *populosque feroces Contundet moreisque viris et mania ponet*.

855 sqq. Sequitur locus summa cum arte et ingenii venustate elaboratus de Marcello, Octaviæ f., ad quem ut deduceretur oratio, M. Claudium Marcellum bello Punico II clarum induxit. Narrationem de loco hoc coram Octavia lecto vide in Vita Virgilii §. 47 et Serv. ad v. 862. Videri potest totus locus reliquo jam carmine absoluto insertus esse; nec tamen video, unde viri docti hoc tamquam exploratum satis tradere possint.

856 — 860. *Spoliis opimis*, occiso Insubrium Gallorum duce Viridomaro. Liv. Epit. XX. v. Perizon. Animadv. c. VII. Eadem sunt v. 860 *tertia arma capta*, h. e. tertia spo- 5 E lia

Ingreditur, victorque viros supereminet omnis!
 Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
 Sisset, eques sternet Pœnos, Gallumque rebellem,
 Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino. 860
 Atque hic Æneas; una namque ire videbat

857. *viris* alter Hamb.—859. Alii distinguunt post *Sisset eques*: nil refert. *equis* Rom., quod male probat Pierius: est enim vulgare pro altero poetico.—860. *Triplia* Rom. *patri* fragm. Vatic. a m. pr. *suspendent* Franc. *rapta* malebat Markland. ad Stat. p. 277, ut jam Passeratius apud Guellium; sic Ge. III, 32. Sed nec minus alterum bene dictum.

lia opima post Romulum et Cossium, *suspendet Quirino*, h. e. Romulo. Atqui ex Romuli instituto Jovi Feretrio ferebantur spolia opima. vid. Liv. I, 10. Sed potuit senioris ævi religio Romulum Jovi adjungere. Rem alio modo expedit Servius; *Possumus et, quod est melius, secundum legem Numæ hunc locum accipere, qui præcepit, prima opima spolia Jovi Feretrio debere suspendi, quod jam Romulus fecerat; secunda Marti, quod Cossus fecit; tertia Quirino, quod fecit Marcellus*. Tota Burmanni nota ad h. l. Servii concidit, si Plutarchum evolueris in Marcello p. 302 C et locum Festi apud Perizon. l. c. pag. 255 sq., unde constat vulgarem eam Romanorum opinionem fuisse et interpretationem Legis Numæ, quæ de tribus diversis spoliis generibus erat lata. *tumultu* potest proprie dictum videri, imminente bello Gallico in Italia. vid. Cic. Phil. VIII, 1. Serv. inf. ad VIII, 4. *eques* v. 859 ex poetico sermone ad majorem dignitatem pro, bellator, dux. Occurrit et alibi.

861—867. Imitationem vide apud Silium XIII, 778 sqq., ubi de Homeri umbra. Comparari quoque potest recensio similis apud Eurip. Phœniss. 120 seqq. 147 seq. Summa populi R. de M. Marcelli, Augusto ex sorore nepotis, virtutibus suscepta erat expectatio. v. Dio Cass. LIII, 30 et Vita Virgilii ad a. 731. Est idem, de quo Horatius: *Crescit occulto velut arbor ævo Fama Marcelli*. Elogia alia Intpp. notarunt ex Velleio II, 93 et Seneca Consol. ad Marciam c. 2. *frons læta parum*, omen mortis immaturæ. Volebant tamen viri docti frontem Marcelli tristem agnoscere in gemma artificis Epitynchani nomine per fraudem, quod suspicor, inscripta apud Ursin. Imagg. n. 87, ubi v. Jo. Fabri Comment., ad cujus similitudinem plures gemmas passim in idem nomen interpretati sunt: tres ap. Lippert. Daëtyl. et Capita Augusti et Marcelli jugata et velata Ficonius edidit (*Vestigi di Roma antica* ad pag. 145). Auctoritatem tamen idoneam ubique desidero.

Egregium forma juvenem et fulgentibus armis,
Sed frons læta parum, et dejecto lumina voltu :
Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
Filius, anne aliquis magna de stirpe nepotum? 865
Qui strepitus circa comitum! quantum instar in
ipso est!

Sed Nox atra caput tristi circumvolat umbra.
Tum pater Anchises, lacrimis ingressus obortis:

862. *Egregiam formam* fragm. Vatic., felici lapsu. et deest binis Burm.
—863. *frons* fragm. Vatic. a pr. m., d. *lumine vultus* sec. Moret. *lumine vultu* tert. Rottend.—865. an ed. Junt.—866. *Qui* Heinf. recepit tamquam elegantius ex Gud. a m. pr., nonnullisque aliis. In fragm. Vatic. *Qui strepidus*, est abest a Medic. Rom. et plerisque vetust.; itaque Heinf. expunxerat.—867. *Seu* Goth. tert. *volat tristi circa caput umbra* Bigot.—868. *obortis* et hic esse lectum e Pierio apparet.

desidero. Deprehendere quoque Marcellum sibi visi sunt viri docti in Achate Tiberiana et in numo Seguini, etiam a Spanhemio repetito de Ufu Numism. Tom. II, p. 316, in quo tamen caput juvenile nullo cum argumento ad Marcellum trahi dudum docuere viri docti, et nuper monuit V. C. Eckhel. Catal. Mus. Cæs. Vindob. P. II, p. 47. *quantum instar in ipso est*: verisimile fit, si id cogites, quod sententiæ vis postulare videtur, nove h. l. *instar* positum esse pro exemplo magnæ dignitatis, specie augusta corporis. Nam, etsi non ignorem, quæ disputata sint a viris doctis, nuper repetita a Dorvillio ad Charit. p. 333, non tamen satis acquiescit legentis animus, si nihil aliud assumas quam: quanta similitudo ejus est sc. cum patre; imprimis cum præcesse-

rit: *Qui strepitus circa comitum!* quod sine dubio ad popularem favorem referendum; expectas nunc aliquid, quod dignitatem oris et majestatem corporis commendet. Vt. 867 *Sed nox* haud dubie pulcherrimi phantasmatis. Graviter dictum erat ab Homero Od. v, 351 Ἄ δει-λοι, τί κακὸν τοῦ παύχετι; νυκτὶ μὲν ἑμίων εἰλύεται κίφα-λαι τε, πρόσσωπά τε εἰς δὲ τε γῆνα. At ornatus Nox (pro Morte) circumvolat caput. Nocti, Somno, Morti, alas tribui, nunc nota res est. cf. Guell. Cerda, et ad Tibull. II, 1, 89.

868—887. Quantopere omnia hæc ad affectum accommodata et dicta sint, monere necesse non est. Sed fatendum est, felicissime hæc a Voltario translata esse ad Burgundiam Ducem in Henriade Cant. VII *Que est ce jeune Prince, en qui*

O nate, ingentem luctum ne quære tuorum;
 Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra 870
 Esse finent. Nimum vobis Romana propago
 Vifa potens, superi, propria hæc si dona fuissent.
 Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
 Campus aget gemitus! vel quæ, Tiberine, videbis
 Funera, quum tumultum præterlabere recentem! 875
 Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
 In tantum spe tollet avos: nec Romula quondam
 Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
 Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
 Dexterâ! non illi se quisquam inpune tulisset

869. *O gnate* Medic. et al. *suorum* Oudart. pro Var. Lect.—870. *Ostendunt et fununt* Schol. Statii, Theb. I, 586, prius etiam Gud. a m. pr. et Leid., et ardebat Heinsio. *hunc natum* Goth. sec., sed perperam; nam ad virilem ætatem pervenerat, ut vel ex disputationibus virorum doctorum ad Propertium notum. *negu* revocavit Burm., Heinsius secundum potiores: *nec*.—871. *nobis* unus c. Exc. Burm.—872. *Superis* Rom. et Dorvill. a m. pr. *hæc* abest ab Oudart.—874. *vel quot T. videres* ed. Ven.—875. *Funera* post *gemitus* et *tumulum* improbat acutus judex Schrader. in Mf. et conj. *munera*: ut 885—887. Conf. Not. *præterlabere* Medic. a m. pr. cum aliquot aliis Heins.—877. *in tantam spem* ed. Ven. *in tanta spe* Witt. *in tantum spe* Rom.—880. *quisquam* se alii; et sic ante Heins. lectum.

la majesté etc. *propria*, perpetua; ut jam alibi vidimus. cf. Cerda. 868 *ingressus*, in-
 fit. *Campus aget gemitus virorum*, noto more pro, in campo agetur, erit gemitus (ut *ἀγοράς* pro *ἐκφοράς*, *ἱναι*) in funere Marcelli. Sed *funus* seorsum memoravit, et præclare ad Tiberim retulit: quanto cum apparatu funus factum videbis, cum ille tumulabitur! De publico hoc in Marcelli funere luctu v. Dio I.

c. et Serv. ad v. 862; funus autem in Campo Martio factum est ingenti cum apparatu. v. ibid. *tumulum recentem*, Mausoleum Augusti in campo Martio ad ripam Tiberis, quod sexto suo Consulatu (U.C. 726) extruxerat. Sueton. c. 100. cf. Strabo V, p. 236. 876. 877. pro vulgari: in tantam spem tollet eos; tantam de se spem faciet. Sed et Gr. *δύσιν ἰναι-γυς*. 879. 880. egregia inversio, dum post illa, neminem Roma-

Obvius armato, seu quum pedes iret in hostem,
 Seu spumantis equi foderes calcaribus armos.
 Heu, miserande puer! si qua fata aspera rumpas,
 Tu Marcellus eris. , Manibus date lilia plenis:
 Purpureos spargam flores, animamque nepotis 885
 His saltem adcumulem donis, et fungar inani
 Munere. Sic tota passim regione vagantur
 Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
 Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,
 Incenditque animum famæ venientis amore: 890
 Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda,
 Laurentisque docet populos, urbemque Latini;

886. *Hic sub.* alii. Sed Heinf. e codd. *Hu* reposuit, aut potius revocavit; sic enim jam inde ab Aldo editum. *donis effungar* Mentel. pr. *inani* Medic. et fragm. Vatic., uterque a m. pr.—887. *Munera* Menag. sec.—888. *Aëris* Rom. et Mentel. duo, alter etiam sine *in.* *Aëris* Regius. Vulgatam etiam ap. Schol. Lucani legi notat Burm. Mallim virum doctum docuisse, quomodo *Aëris* campi accipiendi sint.—889. *Quem* Montalb.—890. *famæ* melioris Medic. et Colot., quod ex aliis locis translatus esse bene monet Heinf.—891. *Exin* multri hic, ut et alibi solent. *Bella* exinde Franc.

Romanorum cum ipso posse comparari, pergendum erat: non jactabit se tantum ullo alio alumno Roma nec pietate, nec fide, nec virtute. 881. 882. Comparari solet Odys. i, 49. 50, sed ornatior Virgilius. 883. Si qua via ac ratione, facta rumpas, fatorum ordinem dissolvere, tam durum fatum effugere tibi liceat, tu ad M. Marcelli, b. Punico II clari, nomen ac gloriam es perventurus. Nomen autem ad finem demum memoratum, pleno jam crumpente animi affectu.

Illa 884—886. *Manibus date lilia* etc. molliora forte sunt, quam pro Anchise herois persona et temporibus; Virgiliani potius ævi habenda talis luctus testandi elegantia. Sunt tamen per se pulcherrima. 885. *animam adcumulem donis* nota elegantia pro vulgari, dona in animam cumulem. *inani munere*, eo sensu, quo lib. XI, 51. 52.

887—893. *Aëris in campis.* Etsi aërem in Elysio spirare non dubito: cf. sup. Var. Lect. ad v. 704; cum tamen *aëris* cam-

pi.

Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.

Sunt geminæ Somni portæ: quarum altera fertur

Cornea; qua veris facilis datur exitus Umbris: 895

Altera candenti perfecta nitens elephanto;

Sed falsa ad cælum mittunt insomnia Manes.

His ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam

Prosequitur dictis, portaque emittit eburna:

893. *quocunque* ed. Ven. et Goth. pr.—894. *Somni* pro *Somni* dictum esse cum aliis contendit Burm., quasi non elegantius poeta Somnum substituat Somniis, ut toties alibi. *gemi* Goth. pr.—895. *Cornea* Rom. et Dorvill. *datus* alter Hamb. Totus versus Goth. tertio deorat.—897. *Insolens* videtur Trappio voc. *Sed*, et conj. *Quæ*. Scilicet; altera meliore materia quidem et *candenti perfecta n. e.* *Sed falsa* etc.—898. *ibi* irrepsisse videtur in Burm. edit. Nam Heinf. prætulit *ubi* cum Medic. et al.

pi vix bene dicantur, spretis Grammaticorum argutiis puto græce dictum, pro locis caliginosis h. e. inferis. Sic *ang.* *ingens* sæpe. *viro* pro, ei. *Laurentesque docet p.* nota inversam orationem, pro, quæ bella gerenda cum Laurentibus h. e. Latinis ad Latini urbem. Ad vaticinia igitur revocat poeta etiam ea, quæ ab Ænea in Italia gerenda sunt. cf. *Disquis.* II, f. 6.

894—902. Cum emittendus esset Æneas e locis inferis alia porta, quam qua ingressus erat; incidit Maro in duplices somni portas, quibus veteres Somnia prodire luserant. vid. *Excurs.* XV. Fundus *Odyss.* τ, 562 sqq. Somnia sedem habere in Orci vestibulo, supra vidimus *y.* 274. 282 sq. *veris Umbris*,

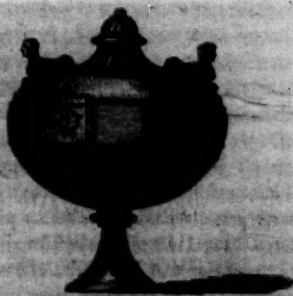
pro Somniis; vi oppositi; scilicet somniorum genus est, quo mortuorum Umbræ somniantibus offerunt se, interdum ut Furiarum loco pœnas expetant. v. ad *Propert.* IV, 7, 27 et altera porta meliore quidem est materia. sc. eburna, sed ex ea non ipsæ Umbræ, sed earum phantasmata seu Larvæ, procedunt: Horatii *vana imago*, quæ porta fugit eburna, *somnium ducens*: III, 27, 41. *nitens*, ornat; *perfecta*, *τετελεσται*, vel ut Hom. αἰ δ' ἰδὲ φανταί τετελεσται. *Manes*, h. e. inferi mittunt; ex inferis ad homines (namque id est, ad cælum) procedunt hac altera porta Larvæ; hæc, vi oppositi, esse debent *falsa insomnia*; non somnia, quæ falsa rerum specie illudunt. Nec vero ad poetæ

Ille viam secat ad navis, sociosque revisit; 900
Tum se ad Cajetæ recto fert limite portum.
Ancora de prora jacitur: stant litore puppes.

901. *recto limite* Ven. Montalb. pro Var. Lect. Bigot. et Witt., h. e. recta via, quod cur Heinf. et Burm. non receperint miror, cum alibi minus gravi auctoritate vulgatam mutaverint. Lapsus librarii in promptu est, in vulgata, *litore*.

poëtæ consilium ullo modo referenda sunt, quæ hic, mythici tantum ornatus causa, de somniis s. umbris veris ac falsis, adjecit. *viam secat*, *tripudium*, nota res; quasi fulco

pedum ducto. *recto limite*, ut recta via, v. Var. Lect. Tandem Pomponius Sab. "Sic finit Homerus lib. XI (Odys. 1) et Silius XIV."

EXCURSUS I.

Necyiae in poetarum carminibus frequentatae.

CONSENTIUNT in hoc, quos vidimus, omnes, rerum argumentis ornamentisque nullum facile alium *Aeneidis* librum tantopere tenere legentis animum, quam hunc sextum. Quanto magis ille delectare debuit aut omnino veterum, qui ex poetarum lectione et puerili institutione his mythis innutriti erant, aut Romanorum animos, qui extrema libri parte annales quodammodo suae gentis conditos, clarissimorumque virorum recensum factum, agnoscerent? Iidem porro loca circa Cumas frequentabant, et iisdem religionibus, quae hic expositae sunt, imbutos habebant animos. Sane quidem cum Homerus Necyomantiam suam in his ipsis locis Italiae exponeret, quandoquidem illa tum Graeciae inter ignotas, saltem parum cognitae, terras erat, major utique rerum narratarum novitas et insolentia, majorque ad Graecorum animos admiratione movendos vis esse debuit; habet etiam majorem auctoritatem narratio ex Ulyssis persona instituta: Virgilius tamen non minimum auxilii et praesidii ad suavitatem et delectationem hac ipsa recordatione, amplificatione et exornatione veterum fabularum, ex Homero aliisque notarum, habuisse videri debet (*Odyss.* 11). Non enim uno loco seu superstitio illa seu fraus ludificata est hominum animos antiquioribus aetatibus, ut Manium evocationem fieri posse crederent; quod etiamnum inter feroces et barbaros populos passim hominibus persuasum esse narrant qui eos adierunt. Proclivis enim esse solet rudium hominum animus, ut animas post mortem superstites esse easque iterum in vitam redire opinetur, quia interdum mortuorum species sibi per somnum obiectae videntur. Possunt etiam mentes fanaticorum aut morbo aut errore ita de statu dejici, ut videre et audire ea, quae non sunt, sibi videantur; adeo ante subtiliorem doctrinam de animarum immortalitate dudum similis aliqua persuasio hominum indoctorum animos tenuit. Facile itaque existere potuit, qui inter alia divinationum genera etiam hoc uteretur, ut mortuos consuleret et ab iis responsa ferre videretur; contra, in hac, animae nostrae natura quae sit, ignoratione, difficile esse debuit,

ista

ista persuasione et fraude animum liberare. Obtinuit ea jam olim in Oriente, ut e sacris vatibus constat, tum in Græcia, Italia, aliis locis. Hinc poetarum ingenia materiam et ornatum carminum inde petierunt. Nec Homeri modo mythica sollertia in his se exercuerat; sed, *Nekyas* condere, res videtur fuisse veteribus poetis pluribus frequentata; uti plura etiam per Græciam fuere Necromantia, antiquiore certe ævo; nam talem superstitionem melior vitæ cultura statim tollere debuit. In Minyade et in *Nôsis* res inferas Orcique terrores fuisse tractatos, testatur Pausanias X, 28, et inter Hesiodæa Thesæl fuit cum Pirithoo ad inferos descensus, ibid. IX, 31, alius Herculis in Hæracliis: quo factum, ut hic ipse Hercules descensus variis modis narraretur: cf. Apollod. II, 5, 12 et Notas pag. 428 sqq. Platonis de inferis mythi, quos e teletis repetunt nonnulli, non aliunde forte petiit, quam ex poetis antiquioribus. Nec improbabile est, a Tragicis Græcis Romanisque in fabulis, quæ de Hercule Theseoque agerent, passim de rebus inferis intentas fuisse narrationes, cum descensum ad inferos exponerent. Ita a veterum imitatore, Seneca, factum vides in Hercule furente. Plura ejus generis occurrere videntur in Theseo Euripidis, si comparemus Schol. Aristoph. ad Ran. 476 et al., quæ ipsa in fabula Bacchi ad inferos descensus exhibetur. Rerum inferarum frequens quoque mentio in evocationibus umbrarum, uti Tiresiæ, et in Manium apparitionibus, ut in Euripidis Hecuba; unde latine conversum ab Ennio de Acheronte locum servavit Cicero Tusc. Qu. I, 16 in Ennii fragm. Column. p. 242 *Adsum atque advenio Acherunte vix via alta atque ardua, Per speluncas saxæis struatas asperæ pendentibus Maxumæ; ubi rigida constat crassa caligo inferum; Unde animæ excitantur obscura umbra, aperto ostio Alti Acheruntis, falsa sanguine imagines mortuorum.* Quid? quod etiam pictura illa attigit: est descriptio tabulæ a Polygnoto factæ Delphis in Ieschiæ pariete, in qua Næcyia exhibita: Paus. X, 28, ubi verus Ulysses ad inferos descensus sit. Alia Nicæ tabula ap. Plin. XXXV, 21 f. 28. Fertur tandem in teletis aliquando rerum inferarum adumbratio dramatica facta esse. Inter hæc observatione dignum illud, a quam parvis initiis commenta hæc et figmenta de conditione animarum post mortem profecta sint: condonanda utique illa cupiditati mentis humanæ, et mira aliqua jucunditate se commendantis, nec indigna, quibus immoretur ingenium erectius. Apud Homerum est *Tartarus* Titanum sedes et carcer; neque aliter apud Hesiodum res se habet, nisi quod Uranidæ in iisdem

TOM. II.

5 F

collocantur:

collocantur: cf. inf. Exc. VIII. Alius apud Homerum locus est *Elysiūm*, heroibus destinatus; alius *Hades*, s. Orcus, h. e. omnino loca infera: in quibus promiscue habitant animæ cum piorum tum impiorum: cf. Not. ad v. 608 huj. libri. Exornavit *Elysiūm* Hesiodus, inde Pindarus Ol. β, 123 sqq.: de quibus alio loco dictum (Opusc. T. I, p. 397 sqq. 400). At in Orco novis fabulis exornando inprimis hominum ingenia se exercere, cum in carminibus, tum in picturis, ut paullo ante dictum est.

Non igitur rem novam et inauditam commentus videri debet poëta, cum descensum *Aeneæ* ad inferos carmini intexeret. Enimvero ingenii sui divini felicitatem declaravit in hoc, quod, cum eo ævo viveret, quo Græciæ doctrina et sapientia satis jam vulgata erat, non in fabulis Homericæ ætatis acquievit, sed novum suæ *Necyia* ornatum, eumque eximium, paravit ex philosophiæ inprimis Platoniciæ placitis; ex quibus, etsi omnino inter magnorum poëtarum inventa etiam hoc est, ut vulgares et indoctas opiniones ad philosophicam aliquam doctrinam accommodent: hoc tamen inprimis consequutus est, ut non modo, Homeri exemplo, eos, qui jam ante *Aeneam* obissent, verum posteritatem quoque in *Aeneidem* inferre, rei que novitate tantorumque virorum nominibus, auctoritatem carmina et suavitatem comparare posset. Sequuti idem inventum sunt recentiores poëtae epici; de quibus infra suo loco (Excurs. XIII) videbimus. Intellectu itaque facile est, varia et multa eruditione hunc librum esse refertum. Bene Servius ad v. 1 *Totus quidem Virgilius scientia plenus est, in qua hic liber possidet principatum, cujus ex Homero pars major sumpta est. Et dicuntur aliqua simpliciter, multa de historia, multa per altam scientiam Philosophorum Theologorum Ægyptiorum, adeo ut plerique de his singulis hujus libri integras scripserint γράμματα.* Forte ex his nonnulla inter grammaticas quisquillas Servii sunt servata, etsi ex iis pleraque poëtae sententiam et elegantiam offuscant potius, quam illustant. Ad poëtae artem et ingenium referendum mihi videtur et hoc, quod cum a vaticiniorum et prædictionum ambagibus maximum sibi epicæ narrationis, quæ animos rerum mirarum expectatione detineret, præsidium petiisset, nunc quoque primum Trojanorum ad Italiam accessum sacrorum et oraculorum religione quasi consecravit, rei que adeo summæ miram dignitatem, et fatis ad exitum jam spectantibus novam tamen ex novis Sibyllæ responsis expectatorem paravit.

EXCUR-

EXCURSUS II.

*Locorum circa Avernum descriptio, seu topographia
agri Cumani.*

Libri hujus vix satis magna esse potest suavitas, nisi locorum descriptionem oculis animoque subjectam habeas. Quam cum multi dederint, nuper tamen diligentius ea litteris caeloque expressa est a Paulo Ant. *Paoli in Puteolanis Antiqq.* et coloribus vivide reddita ab Ill. Equ. de Hamilton in *Campi Phlegræis* To. I, tab. XVII fqq. Add. *Storia della Regione abbruciata in Campagna felice del. Carval. Niccolò Carletti* Nap. 1787. 4. Nam illam chorographiam, quæ in Mazzella et hinc apud alios conspicitur, nonnulla parum accurate delineata habere usu facile deprehenditur. Procurrit inter Puteolos et Cumas angustus ager in promontorium Misenum definens. Puteolano s. Baiano sinui imminet lacus Avernus, adeoque Cumis ille a tergo situs. Facies lacus nunc quidem talis est, ut circumcirca colle leviter acclivi et, præter eam partem, qua ad mare (sinus Baiani) prospectus patet, fere perpetuo ambiente in orbem ille rotundetur. Stadiorum quinque ambitum jam olim Diodorus edidit lib. IV, c. 22. Altitudine est ad CCXXXVIII et CCLIII passus (secundum Mazzellam l. c. c. 15), aucta olim in immensum. vid. Diodor. l. c. add. Aristot. *Mirab. Audit.* pag. 727 E. ed. du Vall. Colles, qui ambiunt, silva olim inaccessa consiti erant ad convalles decurrente, cf. *Mirab. audit.* c. 108. et hi sunt *luci Averni* (VI, 118. 138. 201), in quibus aureæ frondis arbor (v. 138 fqq. 186). Silvam immensam, Ὀμβρεμῶς ἄλσος οὐδαίως Κέρας, Lycophron 698 quoque memorat, et multo disertius Homerus: ἐν δ' ἀκτὴ τε λάχμα καὶ ἄλσος Περσεφόνης, Μανερὶ τ' αἰγυροὶ καὶ ἰτίαι, ὠλεσίκαρποι. Cupressos altissimas etiamnum lacum Avernum cingentes tristissimam loco faciem adjicere narrari video a Flachato (*Observations sur le Commerce et sur les Arts* T. I, p. 111), etsi ab Italis nihil tale prodi memini. Ita tamen Petronius naturæ veritatem expressisse videri debet, qui saxa *ferali circumtumulata cupressu* narrat. Sacer autem lucus ille Hecate (v. 13) seu Proserpinæ, ut Homerus ait: Promiscue enim in rebus inferis Hecate, Proserpina, Diana, Luna nominari solet. Proserpinæ sacram paludem Avernam videas apud Diodor. IV, 22, et templi Hecate ruinas esse eas, quas vulgo Apollinis aiunt, ad Avernum lacum, non male conjectat Paolus fol. XXVIII. Sed silvæ istæ inclusum aëris lacum pestilentia infecerant; etsi ipsi an-

tro exhalationem tribuit Virgilius (VI, 237—241) et imitator loci Petronius; quod et ipsum accedere potuit ad alterum, cum eandem naturam sulphurariae aliaeque in iis locis speluncæ habeant. Contagium tetri aëris fama olim in miraculum auxerat, ut aves adeo supervolitantes fortore enectas decidere affirmarent. vid. Strabo V, p. 244 B. Colles, quos diximus, variis perfossi specubus vias habuerunt subterraneas, caliginosas et tetras hospitibusque impervias, quarum binæ, sed et hæ fere obstructæ, supersunt, de quibus infra videbimus. Locus igitur apprimè idoneus ad hominum animos religionum terroribus sollicitandos. Accedebant tamen ad hanc locorum naturam prisca opiniones de extremo occidente, adeoque de locorum inferorum aditu, quem aliquando in his locis constituerant Græci omnis terrarum occidentalium faciei prorsus ignari. Ad has opiniones mythos suos attemperavit Homerus; Virgili ævo locorum notitia satis magna vigeat, quam ut iis inhærere liceret; adeoque de his disputandi locus hic non est.

Specus olim fuisse in his locis plures, modo diximus, etsi terræ motibus ipsaque ætate multi corruerunt, ut adiri nequeant. Habet etiam littus circa Misenum cautea passim excavatas, quas a Lycophrone vsf. 1278—1280 *ἑσπέρου τοῦ ἀλίου* etc. innui puto. Admodum itaque probabile est, et opinioni fidem facit apud Strabonem lib. V, p. 244 D Ephorus, cujus magna hac in re auctoritas est, cum ipse Cumanus diligensque scriptor fuerit, prisca ætate eas cavernas hominibus pro domibus fuisse, donec ad meliorem vitæ cultum procederent, natamque hinc esse de Cimmeriis fabulam Odyss. λ, 13 sqq.; etsi tenebris illis perpetuis silvæ quoque continuæ, quibus convalles montium obsitæ erant, majorem horrorem addere debuerunt.

Succedentibus temporibus locorum naturam superstitio suis usibus accommodavit, et necyomantion ibi institutum est, ut Manes evocati sciscitantibus fata prædicere crederentur, idque Homeri adhuc ætate auctoritatem habuit, qui Ulyssem ea loca adiisse narrat. Erant sacerdotes, qui sacra monstrarent, quibus Manes essent placandi (v. Strabo V, p. 244 C, ubi *ἱερωμένων* parum accurate ex sua ætate dixisse videtur, ut Maximum Tyr. Diff. XIV aliosque omittam). Ex majorum vita servaverant sacerdotes morem, ut religioni ducerent solem videre, nec nisi noctu speluncis prodirent, ut Ephorus apud Strabonem l. c. D auctor est. *Κεβερύου δὲ καὶ Μαντιῶν* in his locis jam Scymnus memoravit v. 248.

Tandem

Tandem Manium sedes et ipsi inferi, quibus evocandis sacra in his locis fiebant, hic esse vel crediti sunt vel a poetis narrati. Conf. Strabon. l. c. et Eustath. ad Odyss. x pr., qui cum descripsit. Habebat autem locorum situs et natura multa, quae ad fabulam hanc seu fidem accommodari possent, quae unum in locum congesta videbis ap. Lycophr. 695 sqq. Silium XII, 120 sqq., sicut omnino vetustiorum fabularum maxima pars ad insolita aliqua naturae phenomena, ad motus inprimis hiatusque terrae, ignisque montium continuos, aliaque naturae miracula spectant. Cogitandum porro, loca haec antiquiore aetate a paucis Graecorum fuisse adita, rerumque adeo miracula navigantium sermonibus insigniter fuisse aucta. Quis ferat adhuc in Lycophrone l. c. ad Acherontem montis jugum memorari, unde omnes Italiae fluvii prodeant? Fuit autem totus hic tractus ignibus subterraneis, passim erumpentibus, aliquando infestus: cujus rei vestigia sunt manifesta plurima: specus, colliculi, crateres, lacus, alia: v. Hamilton. in *Campis Phlegraeis* cum aliis, qui de Vulcanis scripsere. Scatet totus ager inter Cumas et Baias bitumine, sulphure et calidis aquis (v. Strabo l. c. p. 245 C, quod bene Silius expressit vers. suis lib. X, 134 sqq.). Super Puteolos campus est sulphure abundans, collibus inclusus, quibus passim soli spiraculis fumus et calor prodit. Notum est nomen inter veteres *forum* et *olla Vulcani*, nunc *Solfatara* seu Sulphuraria. Vide vel Mazzellam *Antichità di Pozzuolo* c. 7. Itaque mirum non est, modo Cyclopes modo Gigantas fulminibus percussos passim ad haec loca referri, inprimisque campos Phlegraeos, Gigantumque in iis pugnam. His ignis subterraneis vestigiis accensendus ipse lacus Avernus, olim Crater Vulcani (Hamilt. l. c. pl. XXIX). Non longe a Cumis palus est *Acherusia* (Plin. III, 6 *Acherusia palus Cumis vicina*), quam Silius X, 126—129 et XIII, 397 aditum ad inferos esse prodidit, aquas habens ferrugineas, in solo sterili populis passim confito. Omnino loca *feta palustribus ulvis*, *Littora Cumarum* pronuntiat Ovidius Met. XIV, 103. Phlegethontis et Cocyti notionem animis attulere calidi passim fontes. cf. Strabo l. c. p. 244 C, qui Stygis quoque aquam, ad quam oraculum conditum erat (*καὶ τὸ μαντεῖον ἐνταῦθα πρὸς τὸν Ἰδρυά*), ibi fuisse ex Ephoro tradit. cf. Odyss. x, 513. 514. 515. Accedebat specus ab Averno percollem demissus, quem qui emensus erat, in vallem prodibat, in qua lacus erat, Acheron dictus*; ex hoc iter ducebat ad

Campis

* Acherontem alii cum esse volunt, qui nunc *Lacus di Fufaro* est. Alii ad *Mare mortuum* nomen transferunt.

Campos Elysi, amoenissimum locum, sepulcris passim constitum.

Tota loci facies nunc quidem quam maxime est mutata (cf. *Addison's Remarks* p. 167). Nam primum cum Agrippa portum Julium efficere vellet, ut Avernum Lucrino lacui jungeret, silvam excidere iussit. conf. Strab. V, p. 245 A. Tum MDXXXVIII motu terræ, medio fere inter Lucrinum et Avernum spatio, exstitit *novus mons cineritius*, de quo v. Cappac. *Antich. di Pozzuolo* c. 20. Olim, ut ex Strabone cognoscitur lib. V, p. 244 A, ora maritima ita his lacubus erat intercepta, ut Misenum in peninsulæ formam esset redactum. Plures cavernæ oppletæ; aliæ ulterius ductæ, inter quas nobilissima a Cocceio. v. ibidem. cf. Hamilton. *Campi Phlegrei* T. II pl. 28. 29, idemque in *Philos. Transact.* Vol. LXI, 1, p. 15 sqq.

EXCURSUS III.

Eadem topographia ad mentem Maronis.

Videamus nunc locorum situm, qualis a poëta proditus et exhibitus est, in quo ab Interpp. passim multæ magnæque turbæ fiunt.

Infra Cumas, sub promontorium Misenum appellant Trojani. Eo enim ducunt omnia, ut non in Bajano, quod vulgo creditur, quodque alias narratum ex Aurelio Victor. O. G. A. c. 9 intelligitur, sed in Cumano littore Trojanorum classis stationem habuerit. Nec aliter Ovid. Met. XIV, 107 sq. tradit, ubi Virgilii vestigiis insistit. Procedit inde Æneas ad Apollinis templum et Sibyllæ antrum.

Templum in monte esse debuit (v. 9 *ARCES, quibus ALTUS Apollo præfideat*); nec longe a Cumis; itaque falsa est vulgaris opinio, dum ruinas templi Apollinis ad lacum Avernum ostendant hospitibus loci accolæ. Sed, si in monte Cumano fuit templum, iterum dubitari potest, an Cumarum colli impositum fuerit, et in ipsa urbe, quod Servius putavit. Silius quidem auctoritas parum me movet, lib. XII, 86, ubi Annibal Cumas oppugnans, adeoque urbe nondum receptus, dum perlustrat aditus, *fulgentia cernit Arcis templa iugo*; nam nihil impedit, quo minus templum in summo arcis vertice positum etiam extramœnia conspici potuerit. At graviolem dubitationem facit, quod in urbe media lucus et secreta religio Sibyllæ, quæ contigua erat templo, vix esse potuit, et quod, si id ponas, cæterorum locorum, inprimisque speluncarum, situs non satis convenit.

nit. Itaque Paolus, Vir doctissimus, in *Puteol. Antiqq.* fol. XXIX templi locum in montium jugo ad Cumas querendum arbitratus, ejus ruinas *arcum felicem*, quem vocant, esse contendit. Ita *lucus Triviae*, per quem via ad eum erat, in silvis, quarum reliquias ille locus habet, et speluncae in propinquo sunt. Ex iis tamen locis, in quibus de Apollinis Cumani templo agitur, in arce seu acropoli Cumarum illud fuisse manifestum fit. Scilicet cogitandum erat, Aeneae aetate urbem Cumarum nondum fuisse, nec extitisse tum nisi templum in monte; viam adeo per loca parum habitata et per lucum ad illud duxisse, et in latere montis horridos specus occurrisse.

Fuit autem hoc Apollinis templum ex antiquissimis, Dædali illud opus habitum (v. 14 sqq.) statuaque dei colossæa nobilitatum. Servius ad v. 9 h. libri: *Cælius* enim (L. Cælius Antipater, qui belli Punici II historiam scripsit) de *Cumano Apolline* ait: *Est in fano signum Apollinis ligneum, altum non minus pedes XV, cujus meminisse putatur Virgilius (v. 9 altus Apollo; sed hoc a situ templi petitum. Altitudinem tamen non vulgarem habuisse templum necesse est, cum v. 12 immania templa appellantur).* De eo Cic. de Div. I, 43 *quid? cum Cumis Apollo sudavit?* et Obsequens c. 114 *Cumis in arce Apollinis simulacrum sudavit* sub a. 662, ergo tum adhuc supererat. Alia de eo Apolline prodigia narrant Liv. XLIII, 15, Augustin. C. D. III, 11. Fuerat Apollinis religio celebrata jam in Cyme Æolidis; fuit in ea urbe Apollinis templum nobile, in quo Alexander dedicaverat lychnuchum: Plin. XXXIV, 3 f. 8.

In ascensu ad templum *lucus Triviae* fuit (v. 13), in quo ipso templum videtur fuisse conditum. Dum Aeneas argumentum in foribus sculptum contempletur, arcessita ab Achate Deiphobe, Phœbi Triviaeque sacerdos (v. 35), Teucros vocat *alta in templa*, v. 40. Hæc de Apollinis templo si accipias, totus rerum ordo turbatur; sed Sibyllæ antrum, *μαντήιον*, intelligendum esse, manifestum fit; et subjicitur statim: *Excisum Euboicæ latus ingens rupis* (h. e. montis, cui templum impositum erat) *in antrum*. cf. v. 9. 10 et sup. III, 443. Abest autem palmis CCXX ab *Arce felici*, quas Apollinis templi ruinas esse diximus, crypta, communi opinione pro Sibyllæ antro habita. v. Mazzella de Situ Puteol. et Cum. c. 29. In interiore antri parte adytum, in quo Deiphobe dei afflatum excipiebat.

Jam, si Strabonis locum ex Ephoro, lib. V, p. 244 C, conferas, non uno loco olim τὸ μαντήιον fuisse intelligas. Erat primum non longe a Styge situm, et διὰ τὴν ἀνθυμῶν—τὴν ἑρῶν

eis τὸ μαντεῖον διχνοῦσαι narrat sacerdotes, πολλὸν ἔμπρὸς ἰδρυμένον. Mox a rege aliquo interfectos sacerdotes, τὸ δὲ μαντεῖον ἔτι (Ephori tempore, qui Philippi Macedonis tempore vixit) συμμάνειν μεδίστηναι eis ἑτέροις τόποις. Poëta noster itaque ad antiquius illud oraculum respicere putandus.

Edoctus a Sibylla Æneas, aureo ramo opus esse, si loca infera ingredi velit, silvam versus Avernum pererrat, inventoque ramo apportatoque ad Sibyllam, illa duce ad speluncam accedit, diversam a priore illa; etenim circa Avernum aditus ad eam v. 238. In hujus speluncæ aditu sacrum faciunt v. 242 sqq., a media nocte iter per eam ad inferos instituunt, 255. 262. Postrema hæc ad unam eandemque speluncam spectare videntur, quæ est *Baiana*, quam nunc appellant, quoniam versus Baias spectat. Nec probo Paolum, qui descensum quidem per hanc, sacra autem ad tertiam speluncam, *Cumanam*, facta esse (v. 237) contendit. Bajana illa superiore adhuc sæculo multo profundius et latius iter præbuisse videtur, si Mazzella (l. c. c. 15) et Mormile (*Antich. di Pozzuolo* c. 17) vera narrant.

EXCURSUS IV.

De Æneæ accessu ad Italiam.

Æneas ex Sicilia per Tyrrhenum mare profectus, primo ad Italiam appulso portum Palinurum subiit, qui a quodam Æneæ gubernatore ibi defuncto nomen accepisse fertur. Hæc Dionysius ex communi scriptorum narratione tradit lib. I, 53. Virgilius nec hanc famæ veteris fidem prætermisit; ne tamen frequentiore appulsus commemoratione molestus esset lectori, alterum ad Cumas accessum attigit, Palinurum vero navi excussum ad littus Lucaniæ enataste, sed a barbaris occisum piaculo finitimos obligasse narrat. Mox vero *Lucanis pestilentia laborantibus* (verba Servii sunt ad VI, 378) respondit oraculum, *Manes Palinuri esse placandos: ob quam rem non longe a Velia et lucum et cenotaphium ei dederunt*. Vide ipsum poetam v. 378—381, qui etiam oraculi fidem de Palinuri accessu ad Italiam olim editi in fabulam adsumsit. Veliam (Eliam) illo tempore nondum fuisse, bene observat Servius ad v. 359 *portusque Velinos*; nam condita ea fuit a Phocæensibus sub Cyro profugis, ut ex Strabone lib. VI pr. fati constat; nec tamen prolepsis talis tam insolens erat, ut viri docti post grammaticos apud Gellium l. c. X, 16 in defendendo

do vel accusando poeta tantum operæ ponere deberent. Operosus quoque in refellendo Ouwens V. C. Noë. Hag. lib. I, c. 2. Sufficit tenere, ipsam necessitatem has prolepses tueri, quoties narratio versatur in iis temporibus, in quibus nulla locorum appellatio est, aut ubi molestus foret poeta, obsoleta et a carminis suavitate aliena ac barbara nomina excitando. Quis dubitet, hanc defensionem esse satis justam! Verum ne *Lucani* quidem, quod Servius ait, illo tempore in his locis fuisse videntur. Fecerunt enim Lucani a Samnitibus, qui Sabinorum progenies erant, oriandi, neque in hæc loca venerunt, nisi postquam Græcorum coloniæ Italiam inferiorem occupare cœperant, id quod post Trojana demum tempora contigit; temporibus vero Trojanis *Chonai* et *Enotras*, h. e. Pelasgos, e Græcia cum Aufonibus prisca Italix colonis permixtos coluisse, ex iis manifestum est, quæ Strabo lib. VI pr. exponit. Circa has enim partes a Lao inde fl. primo accessu *Enotras* habitasse, hancque primam Italiam fuisse appellatam, alio loco vidimus. (Excurs. XXI ad lib. I. Excurs. IV ad lib. VII.)

Pergit Dionysius l. c. in vulgari, quam proponere volebat, narratione: *Trojanos, a Palinuro provectos, ad insulam appulisse, cui a quadam Enca consobrino, quæ ibi obierat, Leucasie, seu, ut fere scribi solet, Leucosie nomen impositum sit.* Communior ratio ab una Sirenum, Leucosia, nomen repetit. Sed famam navigationis Trojanorum in mari Tyrrheno sequi maluerunt alii. Itaque etiam fuere, qui Trojanos ad Sardiniam adhæsisse traderent. vid. Pausan. X, 17.

Hinc evecti Trojani (Dionys. ib.) in pulchrum ac profundum portum in Opicis (qui Ausonum in his locis populus erat) delati sunt; extinxisque ibi Misenus, nobili quodam viro, portum ab eo Misenum denominarunt.

De *Miseno* fabulam Virgilius magna cum arte intexit carmini suo; sed ornatam et variatam, lib. VI, 149 sqq—235. Discessit ab aliorum, inter quos Cæsar fuit Pontificalium primo ap. Victor. O. G. R. 9, fide etiam in hoc, quod non in sinu Baiano sed ultra Misenum versus Cumas classem appulsam esse voluit. Gubernatorem fuisse *Enca* Misenum tradidisse videntur nonnulli apud Victorem, falsa remi tumulo infixi interpretatione, qui tamen nautæ tantum significationem haberet. Monumentum autem vetus tumuli, infixi remo

cum tuba, ad istud promontorium esse debuit; etsi videtur hoc quoque a nonnullis tradi, ipsum promontorium navigantibus in alto speciem sepulcri præbere.

Cum Æneas ad loca hæc semel adductus esset a poeta, ingenii ad convertendas in rem suam veterum poetarum fabulas præclari, *Necyia Homericæ* in his ipsis locis tractata memor, ut narrationem tamen variaret, non Manium evocationem sed ad eos descensum Æneæ comminisci maluit; *Homericæ* tamen exemplo prælucente quodam modo etiam in his *Odyss. w.* Atque hic commode in *Platonicam doctrinam* incidit; de quo alio Exkursu expositum est.

Quod autem ad *Sibyllam* spectat, hanc poeta ex antiquioribus, quæ tum vigeant, fabulis petiit, non primus exco-gitavit. En locum ex Victore de O. G. R. c. 10 *Addunt præterea quidam Æneam in littore (Baiano) Euxini cujusdam comitis matrem ultimo ætatis affectam, circa stagnum, quod est inter Misenum Avernumque, extulisse, atque inde loco nomen inditum, qui etiam nunc Euxinus finis dicitur* (nomen hoc a quopiam alio memorari nondum vidi; forte ab aliquo auctore proditum, qui Cimmericos, quorum sedem in his locis traditam viderat, a Bosporo et mari Euxino huc vocaverat): cumque comperisset, ibidem *Sibyllam mortalibus futura præcinere in oppido, quod vocatur Cimbarionis (Cumarum non male emendat Arnzenius; an latet Cimmericum? Ita apud Tibull. IV, 1, 64 multi: Cimmericum etiam obscuras accessit ad arces) venisse eo sciscitatum de statu fortunarum suarum: auditisque satis, vestitum, ne is cognitam* (ultimas duas voces, *is cognitam*, aut ex incognitam natas, aut aliunde irrepsisse puto, cum cognatione conjunctam interpretatus esset aliquis cognitam) *in Italia sepeliret Prochyta, cognatione sibi conjunctam, quam incolumem reliquerat; et, postquam ad classem rediit, reperitque mortuam, in insula proxima sepelisse, quæ nunc quoque eodem est nomine; ut scribunt Vulcatius et Acilius Piso.* Sed episodium hoc de Sibylla, ut reliqua, ex priscis fabulis sumtum esse, multo magis declarat narratio ap. Dionys. I, 55 de Sibylla Erythris ab Ænea conventa, et Sibyllæ vaticinium ad Æneam a Troja solventem ap. Tibull. II, 5, 19. cf. Disquis. II, f. VII.

Quod modo de Prochyta contra Misenum insula ex Victore memoravimus, etiam a Dionysio Halic. I, 53 in medium prolatum est. *A Miseno, inquit, ulterius navigantes ad insulam Prochyta et ad promontorium* (recte enim emendata sunt Græca

Græca a Casaubono) Caietam appulerunt iisque locis simili modo ac superioribus nomina imposuerunt, quod mulierum defunctorum servari per ea vellent memoriam. Harum vero alteram *Æneæ* cognatam fuisse ferunt, alteram nutricem. Et Prochytam de cognata *Æneæ* nomen accepisse etiam *Nævius* in primo belli *Punici* dixerat. Serv. ad IX, 715. A Plinio Prochytam non ab *Æneæ* nutrice, sed quia profusa ab *Ænaria* erat, dictam lib. III, 13 recte moneri putamus. Adde Strab. I, p. 60 A. et alia loca ap. Cluver. Ital. ant. IV, 4, sed hic tantum de fama quærimus, quæ de *Æneæ* erroribus in his locis fuerit; materia tam copiosa, ut etiam omittere nonnulla poetæ necesse fuerit, uti hoc de *Prochytæ*; nam alterum de *Caietæ* sub f. lib. VI et pr. VII meminit. De qua quæ varie a veteribus tradita erant, diligenter congesta video a Cluver. III, 10, pag. 1065.

EXCURSUS V.

Deiphobe Sibylla et sacerdos.

VI, 35. 36 *Phæbi Triviaque sacerdos Deiphobe Glauci*. Sibyllam ab hac sacerdote diversam esse habendam, monent Holdsworthus et Spencius; nam usque ad v. 55 de Deiphobe sacerdote agi; tum Sibyllam, esse enim hanc *Phæbi vatem* v. 77, vaticinari v. 82—155, hinc iterum succedere sacerdotem v. 244, eamque excipi a Sibylla a v. 258 sqq. ad f. Ad tam incommodam rationem deducti esse videntur viri docti inter alia maxime v. 258 *adventante dea*, quod de Sibylla acceperant. Quod si nonnulla satis commode in istam virorum doctorum sententiam accipi possunt, tamen alia in multo durior, quam vulgaris est, rationem desectuntur, ut vix ita videatur poetæ obscuritatis reprehensione liberari posse. Nam v. 45 sqq. satis manifestum sit, ipsam sacerdotem a deo affari et agitari: *cum VIRGO, P.—cui talia santi Ante fores subito non vultus non color unus*. Continuatur de ea narratio; necesseque adeo est v. 77 nullam aliam intelligi posse quam illam ipsam a deo furore percitam Deiphoben. Quis itaque dubitet ejus esse vaticinium v. 83 sqq., neque aliam et diversam ab ipsa Sibyllam Cumanam esse v. 98! Nec in sqq. quicquam occurrit, quod nostris rationibus adversetur v. 102 sqq. 115 sqq. 125. Editur a sacerdote Sibylla responsum ut Delphis a Pythia furore correpta, postquam adytum ingressa

est. Etiam apud Ovidium Met. XIV, 104. 106 sqq., qui locum hunc Virgilii expressit, ad unam feminam omnia referuntur. Quod autem inter Sibyllas ex Varronis recensu apud Lactant. Inst. Div. I, 6. Deiphobes nomen non legitur, nolim adversus poetam urgere, qui alios auctores, quam quos Varro legerat, habere potuit, quos sequeretur; ut saepe factum vidimus in aliis, ut reconditam aliquam exprimeret doctrinam Maro. Summa quoque omnino in nominibus Sibyllarum recitandis inter veteres est diversitas, ut ex iis ipsis, quae ab Holdswortho congesta sunt, satis apparet; et in Sibylla Cumana parum sibi veterum historiarum fides constat. Videtur illa Cumis potius Aelidis fuisse oriunda, unde etiam Erythræa est appellata. cf. Aristot. de admir. §. 90. De hoc v. ad Tibull. II, 5, 19 not., ubi *Aeneas*, ante quam a littore Trojano solveret, Sibylla vaticinatur. Quod si cum iis, qui in coloniam exierant, ad Italiam accessit, tamen vel sic multo utique serior illa Trojanis est temporibus; ut recte Livius I, 7 dixerit *fatiloquam Carmentem ante Sibyllæ in Italiam adventum*. Itaque Erythræa seriores Cumanam fecere alii, Demo vero nomine dictam ap. Paus. X, 12, p. 828. Poëtae tamen omnia hæc, temporibus adeo remota, in unum cogere licuit; ut etiam, relicta omnino defunctorum evocatione, ad Delphici oraculi exemplum Sibyllam templi sacerdotem et vatem constitueret. Quid? quod præterea tertia aliqua muneris parte eam impertiit, dum luco circa Avernum, quem Trivia dixerat, tum ipsi Averno et aditu ad loca infera eam præfecit, ita ut pro duce descensus ad ea loca esse posset *Aeneas* v. 109. 117. 118 et 564 *sed, me quum lucis Hecate præfecit Avernis*. *Ipsa deum pœnas docuit perque omnia duxit*. Constans faltem erat in Italia vetere narratio de Sibylla Cumana, et *Σάλαμος κατὰ γίγνους* ejus Cumis monstrabatur, h. e. antrum, quod pro domo fuerat, ap. Auct. de mirab. Audit. l. c., ubi et nomen ejus editum ab aliis Melachraena f. *μελαγχραίνα*. Hydriam, s. urnam, in qua ejus ossa condita essent, servatam Cumis in Apollinis templo, memorat l. c. Pausanias.

EXCURSUS VI.

Ramus aureus.

VI, 136 sqq. Rami hujus aurei causas varias, mysticas quoque, veteres et recentiores excogitarunt. v. Servianam notam ad h. l. Metalli mutandi rationes hic quævisse nonnulli, Barri-chius

chius et alii, inter quos Wedelius a Burmanno laudatur. *Χερσὶ* *ἄδამας*, qui in Timæo Platonis (pag. 1066 B. ed. Frf.) memoratur, poetæ ad talem rei imaginem nihil prodesse potuit: ex aqua condensata metalla et primo loco aurum, tum adamantem, porro æs, tum cætera genera enasci narrat philosophus. A Dianæ Aricinæ sacris res repetitur apud Servium, ante cuius templum fuisse arbor narratur, unde si fugitivus potuisset ramum decerpere, sacerdoti cum homine pugnare necesse esset. Ritus pugne notissimus, vel ex Ovidii Fast. III, 263 sqq. At de arbore solum Servium tradere memini. Nec tamen id quicquam commune cum Avernibus locis et ramo aureo Proserpinæ habere videtur. Latere aliquid occultæ religionis ex initiis Eleusiniis, si cum Warburtono conjectare velis, saltem ad sacrum ramum, quem mysta præfert, aut ad ramum lustralem, non ad myrteam coronam referri res debet; nam, ubi ad Proserpinæ domum accessit, *Æneas corpus recenti Spargit aqua ramumque ad-verso in limine figit* v. 635. 636, ut suspicari liceat, ad lustrationem in sacris deorum inferorum et Manium faciendam eum respexisse. Enimvero, ramo eodem aureo aquam sparsam et lustrationem factam, poëta non narrat; narrat tantum hoc: *ramum in limine figi, et cum Proserpinæ munus ferri ex arbore ipsi sacra*: v. 237. 142. 408. Qui poma aurea in Junonis nuptiis cum Jove memorata (v. Not. ad Apollod. p. 410) meminerit, intercedere in his seu cognationem seu similitudinem aliquam intelliget, ut Proserpinæ, tamquam Junoni inferæ, pro dono ramus aureus feratur, ut Junoni malum aureum. In Heraclis hoc ipsam malum forte eduxerat arborem Hesperidum, unde poma aurea decerpenda et ad Eurytheum, Junonis jussu, ab Hercule erant afferenda. Altera ex parte in Proserpinæ fabulis est comestio mali Punici, qua illa commisit, ut in Plutonis contubernio sibi manendum esset: v. c. Ovid. Met. V, 535 sqq. Hymn. in Cer. 371. Cæterum, nisi poëta noster ipse doni Proserpinæ ferendæ mentionem expressam fecisset, alia esset eaque expeditior ratio, si *ramum iuxta* solenne insigne ad animum revoces (vide v. c. inf. XI, 101), ut adeo *aureum ramum* præferens Æneas ad Proserpinam supplex accedat; aut, si Mercurii eaduceum, *virgam auream*, memineris, qua alii poëtæ ad inferos animas deduci narrant, v. c. Od. ω, 3 *ἔχῃ δὲ λαβδὸν μετὰ χερσὶ Κάλῃ, χρυσαῖον*; cum Mercurium adhibere hujus descensus ducem non posset, auream virgam Æneæ assignare maluit. Ita facile intelligas, quomodo poëta ad hanc rei *φωτισμὸς* devenierit. Ut *aureum ramum* in silvis inven-

tum

794 EXCURSUS VI. VII. VIII

tum esse proderet, facile in mentem venire potuit ex Apollonii Rhodii lectione de vellere aureo in silva media lib. IV, 122 sqq.; nam et is facer Hecates lucus erat. Deorum autem omnia sunt aurea, etiam in Delo *χρύσειον-γυνήδλιον ἔργον ἱλαίης*. Callim. in Del. 262. Ex vetustiore tamen seu Heracleæ seu Theseidis carmine ramum aureum petatum esse ex illo versu suspicor: 409, quo Charon miratur: *donum fatalis virgæ longo post tempore visum*. Igitur jam Hercules seu Theseus ramum aureum prætuleraut manibus, cum ad Inferos descenderent. Cæterum hoc invento bene usus est Claudianus ad arborem auream in inferis locis florescentem, quæ inter alia inferorum bona Proserpinæ a Plutone ostenditur de R. Prof. II, 290. Exornavit hoc arboris aureæ, quæ Proserpinæ sacra est, phantasma Spencerus *Fairy Queen* B. II Cant. VII. LIII sqq.

EXCURSUS VII.

De Mifeno.

VI, 162 sqq. De Mifeno narrationem intexit propter fabulæ apud Italos auctoritatem. v. Excurs. IV ad h. lib., et habuit etiam Elpenoris exemplum, quod sequeretur, apud Hom. Odyss. λ, 51 sqq. Quod eum tubicinem nobilem fuisse tradit, cf. III, 239, in hoc Homeri sui auctoritatem deferit; cum Trojanis temporibus nec tubam nec lituum inventum fuisse satis constat. Maluit itaque et hic tragicos sequi, v. c. Æschylum Eumen. v. 570, Sophocl. Aj. 17 et al. Mox v. 172 Tritonem cantu provocat. Hoc elegantissimo poetæ ingenio debere videtur, adumbratum ex similibus narrationibus apud veteres poetas, imprimis Homerum; cum in vulgari quoque priscorum hominum sermone, ut quisque in arte sua excelleret, ita modo artem a diis accepisse, modo ea arte cum diis contendere diceretur. Sic Thamyris cum Musis Iliad. β, 595 sqq., sic Pierides cum Musis, Marfyas cum Apolline, Eurytus arcu cum eodem Odyss. δ, 224 sqq. certarunt. Passim hoc monitum ad Apollodorum.

EXCURSUS VIII.

Chorographia locorum inferorum ex poetæ mente.

Non injucundum esse potest, uno loco propositam habere animo totam locorum inferorum descriptionem, qualis illa a Virgilio hoc libro est exposita. Quæ alii seu imitando seu nova fingendo variarint,

variarint, ut Seneca Herc. fur. 658 sqq., nunc non curamus. Tentavit jam idem Spencius et Jortinus Diff. VI, p. 258 præter alios Intpp. Nonnulla iterum tractavit Wernsdorf. V. C. Poët. min. To. II Excurs. XVIII. Res cum per se non inutilis esse potest ad poëtæ interpretationem, tum vero etiam iis grata esse debet, qui Dantis Infernum, partim ex Marone, quo is duce utitur, expressum tum etiam aliorum poëtarum loca comparare volunt. Ita Silius XIII, 526 sqq. totam inferorum descriptionem variavit, decem portis, et septis, puto, in iis constitutis; ut Platonis circuli ante oculos fuisse videantur; unde etiam Servius ad v. 426 suos novem circulos duxisse videtur, etsi alieno a Virgilii mente commento. Certe novem Dantis anfractus ad Platonis Virgiliique ductum junctim adumbrati sunt. Nam Silium ab eo lectum esse dubito.

Via quidem prima per speluncam, mox immensas per silvas, caliginoso cælo, ducebat ad amnem.

In primo Orci aditu (*νεοάστυον* dixeris, poëtæ vestibulum est), citraque Acherontem, *Luctus, Curæ, Morbi, Senectus, Metus, Fames, Egestas, Letum, Labor, Sopor, mala Gaudia, Bellum, Eumenides, Discordiæ* sedem habere dicuntur v. 273—281 elegante mytho; quis enim non intelligat esse hæc mala, quibus Mors arcescit, quæque illam vel antecedunt vel comitantur!

In medio *Somnia* in ulmo nidulantia, ad Homeri ductum. v. Not. ad 282—284. Porro hinc inde hæc loca tenent *Centaurs, Scyllæ, Briareus, Hydra, Chimæra, Gorgones, Harpyiæ, Geryon*, v. 282—289, ubi v. Not. ad 285. Omnino hoc proclive fuit, poëtarum seu sapientum animos in hoc phantasma incurrere, ut in aditu ad Umbrarum loca phantasmata ista et monstra collocarent.

Perventum est ad *amnem*: quem 384 *Stygem*, 295 *Acherontem* vocat. De hoc mox sigillatim dispiciemus, Excurs. IX. Petium est phantasma hoc a regnis ac provinciis, quarum fines per magna flumina reguntur. Ex priscorum poëtarum opinione Oceanus terrarum orbem more amnis ambiens in occidentali parte, Solis occidentis, Noctis, Somni, ædes, tum Elysium, tandem aditum ad loca infera continebat (cf. Opusc. T. I, p. 397 sqq.): Flumine autem circa Orcum ducto, aditus non erat nisi navi trajiceret; ad hanc regendam inventus portitor. Prætermissimus de Charonte monere nondum ab Homero memorato, cf. sup. ad v. 417, et de infepulorum umbris ab amnis trajectu prohibitis. conf. ad v. 325.

Trans

Trans amnem, adverso litore Cerberi antrum est 415 sqq., quod prætergressus Æneas ad *prima loca* devenit; Inhabitantes hæc loca *infantes* v. 426—429 et qui infantes aut mortem illatam accipere aut sibi ipsi intulere 430—439. Quid in his sequutus sit poeta, v. Not. ad v. 430.

Non procul hinc *Campi Lugentes*, seu lugentium sedes: quas tenent illi, qui *luculenta morte interire*: 430—476. Ex his inprimis memorantur *heroinae et feminae claræ veteris ævi*, interque eas etiam *misere amantes*. Vulgo quidem ab Intpp. *misere amantium* sedes esse traduntur Lugentes Campi. Enimvero sic magna difficultas oritur, quomodo Eriphyle et Cænis inter misere amantes referri possint; Sed iniqui in poetam videntur esse viri docti: v. Notam ad v. 440 sqq. Ita scilicet dispescenda est oratio v. 439 sqq. Hic—*Lugentes Campi*—: Hic primum, quos *durus amor* etc. Tum *his Phædræ Procrinque locis* etc.

Contigua illis et, si recte intelligo, in extrema Camporum, quos Lugentes tenent, parte sita est sedes *virorum bello clarorum* et inter pugnandum cæsorum: *Arva ultima* v. 477—539. Ita excipiunt se loca eorum, qui morte haud matura interire, infantum, heroinarum, heroum: Commune omnibus hoc, quod debitum vitæ tempus non exegerunt.

Itaque trina illa loca citeriora omnino eorum animas continent, qui immatura morte obierunt; etsi poeta non satis subtiliter hæc tractavit, nec adiecit, sitne illi aliquando, expletis fatalibus annis, quos anteverterunt, ad Elysium perventuri; sed in hoc tantum laboravit, ut, quæ passim apud Græcos poetas de locis inferis memorata videbat, in hæc loca conferret, inprimisque Homeri exemplo heroum heroinarumque clara nomina intexeret. Hætenus igitur Haden vidimus mythicum ac poeticum. Ad statum aliquem medium inter pœnas et præmia hæc redigere al-laborat Trappius cum aliis; nec tamen rem ad Virgilii quidem mentem expediunt.

Hinc duæ viæ (natæ forte ex *τετάρδοις* Platonis in Gorgia pag. 357 A. Frf.), altera ad Plutonis regiam, eamque prætergressos ad Elysium, ducit, sinistra vero ad Tartarum 540—543.

Dum ad Plutonis regiam procedunt, a sinistra *Tartarum* ostentat et describit Deiphobe, 548—627. In hunc transfudit omnia poeta, quæ veteres de Tartaro, in quem Titanes fuerant detrusi, fabulati erant; v. Hesiod. Theog. 720 sqq. cf. Iliad. 9, 14 sqq.: porro nonnulla ex Platonica Tartari descriptione, in Phæd. p. 83, atque etiam ex sulphurariis circa Cumas, quas latius ornavit Petron. c. 67. v. 120. Fatendum tamen, multo inferiora esse hæc

hæc omnia terroribus Tartari, quem Miltonus descripsit lib. I et II, et Teutonum Miltonus, Messiadis conditor, lib. II, varietate autem rerum ac specie haud dubie Dantes admirabilis in Inferno suo, Cant. III sqq. In vestibulo Tartari Tisiphone sedet. v. ad 573—579. Subjicit hæc Miltoni ingenio præclaram phantasma de custodibus Orci, Peccato ac Morte, lib. II, 650 sqq.

Cæterum quod Tartarum suppliciorum locum prodidit poëta, hoc philosophis, imprimis Platoni, debuit. Nam apud Hesiodum et Homerum Tartarus est carcer Titanum et Centimanorum cum Cyclopibus, qui Uranidis accensentur. cf. Apollod. pr. At loca infera, Hades, Erebus, continent animas piorum et impiorum promiscue: ut ex Necyia Homeri constat: in qua iisdem locis heroës habentur et simul Orion, Tityus, Tantalus, Sisyphus, et cum iis Hercules. Multo magis mirum in modum miscuit ea, quæ in Orco collocaverat, Polygnatus in tabula Delphica ap. Pausan. X, 28 sq. Idem v. c. Eurynomum Genium apposuerat, qui mortuorum carnes ad ossa usque arroderet: ut adeo ex ejus opinione non umbræ sed carne vestitæ animæ ad inferos descenderent. Etiam Ocnus cum asino ille iisdem in locis pinxerat. Nunc diversa loca videmus esse Elysium et Tartarum. Etiam in scelerum recensu disertior est poëta, quam antiquiores: qua de re vid. Not. ad VI, 608. Omnino, quo magis expoliti philosophia fuere animi, eo melius dispescuere narrata de rebus inferis. Accommodari enim hæc solent ac debent populorum, ætatum et singulorum hominum ingeniis.

Jam ad Plutonis regiam perventum est. Sapienter hanc omnino prætermisit poëta, nec in illam sive ornatus sive narrationis quicquam consumpsit præter paucos versus v. 630 sq. Nam rem a consilio alienam tractasset et in summas angustias sese immisisset poëta, si Jovem inferum exhibere voluisset; nec majestatem dei quomodo satis tueretur, in promptu habuisset. Integrum itaque reliquit hoc argumentum Claudiano, Tasso, Miltono, Messiadique auctori. Intrat tamen Aeneas vestibulum regie, lustrat se et æanum aureum in foribus figit v. 634—636, ubi cf. Not.

Præter regiam Plutonis via ad Elysium ducit. Apud Aristophanem Ran. 162. 163 de initiatis: Οὐτὴν γὰρ ἀγγέλατα καὶ αὐτὴν τῶν ὁδῶν Ἐπὶ ταῖσι τῷ Πλούτωνος οἰκῶσιν ἴδουσιν. Sunt autem initiatorum sedes nullæ aliæ quam Elysium. Hoc itaque non longe a Plutonis regia abesse traditum forte in Eleusiniis, ut colligere licet ex scurrili Aristophanis insectatione iniuriorum. Hesiodus Plutonis regiam in vicinia Tartari collocaverat. Nam

ante Tartarum Atlas stat cælum sustentans; ibidem Diei et Noctis ædes, circa quam Noctis liberi habitant, Somnus et Mors. *Ἐξοὐα*, pergit, *οὐδὲ χθονὶ πρὸς δόμοις ἡχέμεντες ἰφθίμῳ τ' Ἀΐδῳ καὶ ἱπαιῖσι Περσεφόνης Ἑστῶν.* Theogon. 767 sqq.

De Elyfio satis dictum est ad ipsum poetam v. 637 sqq. In ejus convalle Lethe est, ad quam convocantur animæ novum corpus ingressuræ v. 675. 679 sqq.

Secundum ea, quæ poeta v. 739 sqq. de purgatione animarum narrat, locum aliquem in inferis requiras, quo illa purgatio instituitur. Sed de hoc nihil commemoravit Maro.

Aditum ad inferos supra vidimus. Exitum per Somni portas monstrat Æneæ Sibylla sub f. lib., ubi de eo vide.

EXCURSUS IX.

De fluminibus inferorum.

VI, 296. 298 *Hinc via Tartarei quæ fert Achéronis ad undas; Turbidus hic cæno vastaque voragine gurgis Æstuat atque omnem Cocyto eructat arenam.* Mox in eadem re 323 *Cocyti stagna alta vides Stygiamque paludem.* Et unda Stygia 385. 391. Et sup. v. 107 *quando hic inferni janua regis Dicitur et tenebrosa palus Achéronte refluxo.* 132 *Tenent media omnia silvæ, Cocythusque sinu labens circumvenit atro.* Quod si tantus amor, si tanta cupido est, *Bis Stygios innare lacus.* Mire seu turbant seu variant in fluminibus inferis poetæ. Et si non facile aliquis ad historicam veritatem hæc exigat, de Virgilio tamen videndum, temerene ille fluminum nomina posuerit; quod, si quis statuatur, equidem feram; an certam rationem sequutus sit. Jam Cerdæ aliqua hanc in rem nota est non indocta, ad v. 295; sed in plerisque argutias captat.

Duo omnino duces hoc in loco habuit Virgilius, Homerum et Platonem. Alter Odyss. x, 513—515 *Phlegethontem cum Cocyto*, quorum hunc quidem *Stygis* facit partem, in *Acherontem* deferri narrat, et esse petram eo loco, quo duo fluvii committantur. Platoni autem in Phædone vetustiorum Theologorum exemplo (vid. Hesiod. Theog. 740 sqq. 807 sqq.) *Tartarus* vorago est, in quam omnia flumina aquarum confluunt et inde rursus effluunt. Sed tamen quatuor inprimis orbem terrarum circumfluunt, *Oceanus* unus in extrema parte; huic ex adverbo *Acheron*, qui in paludem *Acherusiam* defertur, interque duo illos interfluit *Pyriphlegethon*, qui paludem igneam emensus post multos flexus, ubi *Acherusiam* paludem et ipse ambiit, infra Tartarum demittitur; et alter,

alter, huic ex aduerso fluens, *Cocytus*, qui primum in Stygiam paludem ingressus, mox, ubi post multos flexus ad Acherusiam paludem pervenit, hanc et ipse ambit et in Tartarum se precipitat. Ita *Acherusia palus*, quam Acheron facit, in medio est, in quam impii deferuntur, et sic porro. Commentum, a Socrate expositum, ab antiquioribus haud dubie acceptum erat; nam in initiis simile dogma seu mythus frequentatus esse debuit. Nempe quod eorum, qui initiati non essent, animæ ἐν ποταμῷ κείνῳ apud Platonem et alios (cf. Menag. ad Diog. Laert. VI, 39) dicuntur, ad hanc ipsam paludem, cui innatant animæ, erat referendum a Moshemio ad Cudworth. p. 1049. Ex Platonicis autem istis fluminum anfractibus natum videtur, ut loca infera, in regni et provincie formam redacta, fluviis ambita et inclusa esse vellent poetæ pluribus; etsi Homerus id non habet. In altero Socratico dialogo, Axiocho, qui Æschini tribui solet, sub f. Plutonis regnum adeunti primo loco objicitur fluvius *Acheron*, tum *Cocytus*, quibus trajectis ad Minoem et Rhadamanthum via ducit.

Ad hoc itaque aut simile exemplum poeta, etsi alias nomina ab eo temere poni non negem, hac tamen in narratione, in qua descriptionem locorum edit, primo loco videtur *Acherontem* ponere adeundum, vorticosum fluvium, qui ex imo fundo erutam æstu suo arenam omnem *Cocyto eructat*, ita ut in Cocytum egeratur illa, *Acheronte in Cocytum se exonerante*. Verba Virgilii imitatur Silius XIII, 571. 572 *Tristior his Acheron sanie nigroque venens Æstuat et gelidam eructans cum murmure arenam Descendit*; sed in summa rei a Virgilio discedens. Alter igitur fluvius *Cocytus* est, qui et ipse ambit regna infera; unde sup. 132 de aditu ad infera loca: *tenent media* (inter illa et has superas oras) *omnia fluvæ, Cocytusque sinu labens circumvenit atro*; tertia et interior *Styx* est, tarda et paludis similis; unde passim *palus, lacus*. vide VI, 134. 369, item 416; etsi omnes illi amnes, quatenus multos errores faciunt, et in orbem regna infera circumfluunt, etiam hactenus stagna et lacus facere videri possunt. *Styx* autem novies h. e. sæpius flexus suos repetere dicitur VI, 438. 439. Georg. IV, 478 —480, ubi *Cocytus* cum *Styge* memoratur.

Ternos hos fluviorum anfractus trajectu opus, antequam ad ulteriora pervenias; etsi, ubi de Charontis transvectione agitur, non facile poeta de triplici amni terras inferas ambiente cogitant, et melius unum tantum fluvium nominant: plerumque *Stygem* aut *Acherontem*. Nec aliter ipse Maro VI, 107 et al. 374. 391. Sic et unus in Polygnotti tabula *Acheron* ap. Pausan. X, 28. Vec-

tozem autem Charontem, etsi post Homerum, facile commenta est antiquitas, cum semel hoc probasset, ut flumina trajicienda essent adeuntibus loca infera. Neque adeo ex Ægyptia religione et lacu Mœride illum adumbratum esse necesse est; quin potius Græculi seriores Ægyptiam priscam religionem in hanc partem interpretati esse videntur.

Cæterum in Acheronte ad loca circa Cumas respexisse poëta recte existimatur et spelunca Cumana duxisse fertur ad paludem Acherusiam sub Miseni præmontorii extrema ora. Ejus paludis vulgo vestigia habere creditur *Lacus Colucius*, sed probabilior est Paoli sententia, qui ad *Mare mortuum* refert paludem Acherusiam fol. 28. Alii poëta Virgilium auctorem in his inferorum amnibus deseruerunt. Conf. v. c. Senecam Herc. fur. 680. 686. 709 sqq. Silium X, 116—121, qui Cocytum in Lucrino et Stygem in Averno querit, viam autem ad inferos per Acherusiam paludem. De fluviis inferorum locus etiam præclarus est Miltoni lib. II, 574 sqq., dignus qui comparetur; at de etymologia nominum, quæ his amnibus indita sunt, v. loc. Apollodori ap. Stobæum: in Fragmentis Apollod. p. 1047 sqq., ubi p. 1050 locus Sophoclis e Polyxena sic videtur constituendus, ut pro ὡ τὰς legatur Ἀκτὰς et altero versu λιπύσσα λίμνης ἥλδον ἡχέσσης γούς Ἀχέροντος ἐξυπλήγας ἀέσσανας χάσας. p. 1051 ἀπὸ τῆ γοργῶς φοινισθαι leg. γοργὰ φ., et pag. 1053 l. 3 τριφυμνώδη, et l. 5 καμίντων; ultima e Cod. Stobæi Escur. suppeditavit doctiss. Tychsen.

EXCURSUS X.

Descensus ad inferos an ex initiis Eleusiniis sit adumbratus.

Dum in loco hoc nobilissimo de descensu Æneæ ad inferos versamur, etsi, unde poëta materiam ejus ornatumque petierit, satis declaratum esse videtur; tamen Warburtoni, Viri Summi, Glevi seu Glocestriæ Episcopi, sententia prætermittenda a nobis non est, quæ in Commentariis *de Mosis divina legatione* (Tom. I, lib. II, S. 4) olim exposita, præfixa quoque est Tom. III Virgilio Wartoniani. Redit autem illa huc, nihil ut aliud hoc ad inferos descensu representari a poëta contendat, quam initia Æneæ et descriptionem pompæ (διὰς) Eleusiniæ eorum, qui initiarentur, oculis exhiberi solita.

litæ. Placere poterat doctrina hæc vel novitate sua, vel ingeniosa viri doctissimi exornatione, vel ipsa veri fiducia, cum qua ab eo exposita est. Neque id negari velim, nihil omnino narrationi Virgilianæ cum Eleusiniis initiis esse commune. Illud enim ex multis passim veterum locis, maxime ex Aristophanis Ranis, loco, quo Bacchi ad inferos descensus exhibitus est, Claudiano de R. Proserp. lib. I, 619, Pausania lib. X, p. 876, Luciano in Cataplo, Themistio apud Jo. Stobæum et al. satis constare videtur, iis, qui initiarentur, symbolica aliqua representatione piorum impiorumque præmia ac poenas post hanc vitam fuisse propositas, resque inferas, Tartarum cum Elysio, monstratas, eadem fere specie, qua in sexto Æneidis libro exhibentur. Et si vero hoc manifestum est, cum tamen representatio illa Eleusinia, ut ex iisdem locis intelligas, ad vulgares fabulas, philosophorum vetustiorum doctrina primum in Græciam illatas, attemperata fuerit; non minus demonstrari posse velis quoque hoc, Virgilium non aliunde suam inferorum locorum descriptionem petiisse, eumque Eleusiniæ ceremonias vulgare aut voluisse aut potuisse, cum nec ipsum iisdem sacris initiatum esse constet, nec, si hoc constaret, talis impietas in castissimum poetam cadat, ut arcana, quod nefas erat, ad profanos efferre voluerit. Sed ne in ingeniosa hac Summi Viri hypothesei retexenda immorandum sit, otium fecit vir doctus, qui eam in singulari libello (*Critical Observations on the sixth Book of the Æneid*, Lond. 1770.), paullo acrius quam velis, perstrinxit. Hoc equidem inter cætera doctissimum Præsulem posuisse nolum, quandoquidem id alienissimum est ab Æneidis natura et consilio, poetam, Platonis ac Ciceronis exemplo, rempublicam carmine epico condere, Æneamque legumlatoris perfecti exemplar proponere voluisse; quoque modo Homerum ethicum, ac Miltonus religiosum ediderint, ita a Virgilio civile seu politicum epos conditum esse. Nec minus leve et infirmum est, quod altero loco posuit, nullum legibus ferendis idoneum virum olim fuisse, quia arcanis sacris initiatus esset. Quotus enim quisque inter Minoës, Charondas, Zaleucos est, quem Eleusiniis initiis imbutam esse quisquam tradiderit? Quæ omnia cum sine auctore prodita sint, tum Eleusinia initia ab Æneæ temporibus et ætate aliquantum sunt remota, ad Avernum autem Necyomantium quidem aliquando inclaruisse narratum est, initia autem ulla in his locis fuisse,

fuisse, nec traditur, nec probabile sit. Perit tandem omnis epica vis et poetica suavitas, si res a poeta narrata ad allegoriam revocetur.

EXCURSUS XI.

De iudicibus apud inferos.

VI, 431—433 *Nec vero hæc sine sorte data, sine iudice, sedes. Quæstor Minos urnam movet: ille silentum Conciliumque vocat vitasque et crimina discit.* In iudicibus seu quæstoribus locorum inferorum poeta peculiarem rationem sequitur, quod non omnes in uno loco constituit, sed singulos in diversis partibus: in primo septo Minoem v. 432, at Rhadamanthum in Tartaro v. 566. Mythus hic omnino aliter post Homerum tractari coepit, aliter ab ipso Homero. Nam is Minoem obiter inter cæteras ab inferis excitatas animas nominat; *Δημιόντα* tamen *νικητοῖσι ἕλκετον*, adeoque iudicem; eo scilicet, ut id agat apud inferos, quod in hac vita persequi erat solitus. At Rhadamanthus in Elysio versatur, tamquam pius heros, *Odys. δ, 564.* Apud Pindarum autem idem est *Κρόνῳ πάριδος* *Olymp. II, 137 sq.*, et quidem, ut ex loco apparet, assessor juris dicundi causa; scilicet heroico ævo ipsi reges jus dicebant. Itaque Homerus in locis inferis unum Plutonem exhibuit, cum Proserpina, ut Jovem et Junonem e superis æmularetur. Poenas infligunt regis iussu Erinnyes, v. c. *Iliad. ι, 565—567.* Fabula adeo de trinis iudicibus inferorum post Homerum, forte et post Pindarum inventa est; eo ævo adoptata, cum reges non amplius ipsi jus dicerent, sed darent iudices; aut cum in civitatibus Græciæ iudices selecti constituerentur. Si Minoem et Rhadamanthum Creta esse oriundos reputes, a Cretenfibus vel a poeta aliquo, qui Creticas fabulas sectatus erat, primum eos in Plutonis regno iudices constitutos esse suspicari licet. Æacus vero ultimus accessit, forte ab Homérico aliquo poeta surrogatus, in Achillis honorem, cujus avus erat Æacus. In Axiocho duo tantum in Campo Veritatis sedent iudices, Minos et Rhadamanthus; at in Gorgia (p. 357 A. Frf.) tres: Asianos quidem iudicant Minos et Rhadamanthus, Europeos Æacus; et in Apolog. Socr. sub f. cum tribus illis Triptolemus et alii heroës, qui iuste vixerunt, iudicia inter animas exercent.

Post hos omnes nova ratione Virgilius iudicium hoc ex Romano

Romano more judiciorum ordinat. In causa capitali quaestionis iudex sedet seu praetor, quaestitor, cui ea quaestio sorte obigit (nam de quaestione extra ordinem mandata hic non agitur), sive is, cui ille delegavit quaestionem. Adfident ei iudices selecti, qui, sortitione nominum ex decuriis a iudice quaestionis facta, causae cuique contigerunt. Fit iudicium et de causa cognoscitur. Audit Quaestitor dicentes causam, interrogantur testes (*vitasque et crimina discit*; nam *docere, discere, nosse causas*, vocabula juris propria sunt); mittuntur iudices in consilium, feruntque sententiam.

Ad hunc itaque modum poeta faciem iudicii constituit. Videamus de singulis. *Nec vero haec sunt sorte data, sunt iudice, sedes*, sed potius iudicum sortito datorum sententiis. Hinc *Quaestitor Minos urnam movet*, sortitur iudices. Male hoc ad causarum sortitionem referunt Servius, Pompon. Sab. et alii. Poterat vel Senecae imitatio errantes revocare Heres. fur. 731 *Non unus alta sede quaestitor sedens* Iudicia trepidis fora sortitur reis. Aditur illo Gnaeus Minos foro, Rhadamanthus illo, Thetidis hoc audit fater. Ad sortitionem causarum, quo ordine inducendae sint, respicit idem Agam. 24 quos—*Quaestitor urna Gnaeus versat reos*. Idem alio loco: 578 *et qui fronte nimis crimina tetrica Quaeant ac veteres excutiant reos, Flentes Eurydicem iuridici sedent*. Sic quoque apud Propertium Aecus sedet quaestitor et sortitur iudices: IV, 11, 19 *Det pater hic umbrae mollia jura mea* (Pluto mitem de me sententiam ferat): *Aut si quis posita juxta sedet Aecus urna, In mina sortita vindicet ossa pila* (h. aut quaestitor ab eo extra ordinem datis cognoscat de me: *pila sortita* de sortitione iudicum facta, pilis in urnam coniectis. *Vindicare in ossa* insolenter dictum, ut alia a Propertio). *Affideant fratres; juxta Minos sella; et Eumenidem intento turba severa foro*. (Sint assessores fratres Rhadamanthus et Minos: s. fuit: *Affideat frater, juxta et Minos sella*, sc. sit, stet, pro ipso Minos). Porro Quaestitor Minos, sortitione iudicum facta, silentem Concilium vocat, die dicto citat reos ad iudicium (conf. Var. Lect.), *vitasque et crimina discit*, audita utriusque partis oratione.

Jam Rhadamanthus longe alio loco ac modo constitutus est in Tartaro; non tam iudex aut magistratus, qui quaestionem exercet, et causas capitales persequitur: ut Minos; sed qui Triumvirorum capitalium more sententias iudicum exsequitur, supplicium sumit, et idem de inferioris ordinis hominibus,

minibus, furti, grassationis, sacrilegii, reis cognoscit; itaque idem tormenta adhibet, scelerum convictos quaestione adinota fateri cogit occulto perpetrata: v. 566 *Gnissus hic Rhodamantibus habet durissima regna, Castigatque auditque dolos, subigitque fateri, Quis quis apud superos, furto letatus inani, Dissidit in feram commissis pincula mortem.*

Hisdem iudicibus apud inferos alii aliter usi sunt; nemo liberius Luciano in Cataplo et alibi. Proxime ad Maronem, ut tamen Principis Romani cognitionem adumbret, Statius Theb. VIII, 21 sq. *Forte sedens media regni infelicit in arte Dux Erebi populos poscebat crimina totae. — Stant Furia circum variaeque ex ordine Mortes, Saevaque multifonae exercent Poena catenas* (tamquam apparitores, carnifices, servi publici). *Fata ferunt animas et eodem pollice damnant* (Parsae s. Moirae accusant et rapiunt animas ad tribunal Plutonis, et accusatione sua movent iudicem, ut reos condemnet: pollex referendus ad gestum dicentis. Notus, *infectus pollex* J. *Vincit opus* (incrédibilis est causarum multitudo). *Juxta Minos cum fratre verendo Jura bonus meliora monet* (tamquam jureconsultus aliquis, qui Principi cognoscenti adest seu assidet in consilio) *regemque cruentum Temperat.*

EXCURSUS XII.

De Salmoneo.

VI, 585—594. De Salmoneo consulendi Apollodorus et Hyginus. Etiam haec fabula, dum a multis tractata est, a tenuibus initiis latiora deinceps incrementa accepit. Homerus quidem Odyss. λ, 235 Salmoneum ἀμύμονα, clarum, simpliciter memorat, tamquam heroem. Celebratus ille fuit propter opes et natam inde magnificentiam et arrogantiam: uti Aloidæ vasti corporis robore ferocientes. Hesiodi versus ap. Schol. Pindar. P. IV, 253 Αἰολίδαί δ' ἡγήοντο Σαλμονέω βασιλῆϊ, Κερδαὶς δὲ Ἀθάνας καὶ Σίσυφος αἰολομήντης, Σαλμωνὸς τ' ἄδικος καὶ ὑπερδυμὸς πλεῖς κῆρ. Nunc ille secundum nonnullos superbia elatus quadrigis, tamquam deus aliquis, invehens per Elidem honores divinos affectabat. Pro ferro prisca homines ære utebantur; itaque currum ejus æreum exhibuisse debet antiquus poeta. Cum æris strepitu fulminis et tonitruum imitationem affinxerunt alii; quod sequutus est Virgilius. Pontem addit Manil. V, 92. Salmoneus—qui cælum imitatus in orbe, Pontibus inpositis, missisque per aëra quadrigis, Expressisse sonum mundi sibi visus et ipsum Admovisse

Admovisse Jovem terris; male fulmina fingi Sensit, et immisso ignes super ipse sequutus Morte Jovem didicit. (Durum in his versibus, quod *cælum imitatur in orbe*, in terris. An *f. in orbe Pontibus imposito*? ut de machina aenea, lamina, qua in dimidii circuli modum pons instratus erat? Ad v. 97 in Manil. loco, *fulmina fingi*. cf. Cannegieter Obss. Jur. p. 210. Aliter rem tractant alii. v. Apollodor. I, 9, 7, (cf. Not. p. 146) ubi *pelles induratas, Bóteras iñgaxupivas, cum lebetibus ex curru suspensas* per solum tractat. Agnoscis luxurians poetarum veteres fabulas ornantium ingenium. Aliter ornatur fabula apud Servium ad h. l. Adde Diodor. in Exc. Virt. p. 546. Accessit tandem et illud, urbem Salmoneam ab eo conditam fulmine conflagrasse ap. Apollod. l. c. et Notas p. 146. Notabile tamen hoc, quod Virgilius maluit Salmoneum laudare, quam Remulum, Albanorum regem, similis impietatis reum. v. Victor O. G. R. 18 et ibi Not. Dionys. I, 71. Scilicet obscurioris hic erat nominis; et poeta fabulas melius laudat e Græca antiquitate, quam ex Romana: quippe quæ nec parem auctoritatem nec gratiam aut venustatem habent.

Cæterum divinis honoribus, quos imperatoribus adulandi studium detulit, obrectare his versibus poetam *sine dubio* pronuntiat Jos. Wartonus. Infinitum esset, si similes Interpretum argutias enumerare vellem omnes; itaque prætermittere plerumque soleo. Sed, si semel ad hæc descendere velis, non tam hoc quod a Maronis ætate adhuc alienum erat, quam potius illud monendum erat: vel ex hoc loco satis patere, divini honoris conferendi morem nihil commune habuisse cum opinionibus de divina natura, deorumque numine; quod vulgo putant. Civilis seu politica erat institutio, cum summis aliquem honoribus afficere vellent, quandoquidem ille summo inter mortales erat loco, adeoque nihil, quod quidem humanum esset, addi poterat, ut honorem modo ab heroum ordine modo a deorum loco et nomine peterent; nihil amplius ea se quæsitum. cf. Dionys. II, 56. Sueton. Jul. 88. Plutarch. T. II, p. 210 D. De hujus igitur honoris, qui nobis adeo insolens videtur esse, vi et significatu nemo facile dubitare aut philosophicas et theologicas notiones cum eo honore conjungere potuit. Idem illi, qui honores divinos magnis viris vel potentibus deferrebant, agnovebant impietatem in eo, qui Jovi se assimilare vellet, ut in hac ipsa de Salmoneo fabula patet.

EXCURSUS XIII.

Animarum origines et fata.

VI, 724—751. Hic jam manifeste poeta veterum philosophorum, inprimis Pythagoreorum et Platoniorum doctrinam (Indoctum enim est commentum, quod ex Servio afferunt, ab Epicuro hæc esse petita. cf. Not. ad v. 265), sed suo ingenio et ad poetices naturam accommodata, exponit. Conf. nunc Wytttenbachii V. C. dissertatio quæ fuerit veterum philosophorum doctrina de vita et statu animarum post mortem. Sed ne Maroni inferamus aliena, ante omnia ejus mentem exquiramus, quamquam id interpretatione maxime factum jam est.

In vs. 724—727 *animam mundi* omnia permeantem describit; quam æthereæ et igneæ naturæ credidisse videtur (certe τὸ πᾶν, æthereo corpore tamquam vehiculo indutum alienum a Maronis mente est) cum Stoicorum parte; nam v. 730 subjicit: *Ignis est illis vigor et celestis origo* (Eadem opinio exposita in So. Scip. ap. Cicer. c. 3 *hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera et stellas vocatis—quæ divinis animata mentibus etc.*). *Ductæ* ex hac mundi anima *vita animantium hominumque* v. 728. 729 (tamquam particulæ decerptæ: *divinæ particula auræ*; ut adeo per hanc ipsam ex divina natura emanasse videri debeant). *Ab hac origine animæ vitales* (multoque adeo magis animæ hominum ratione præditæ; quibus purioris ætheris pars inesse debet) *habent naturam ætheream* (conf. Ge. IV, 218 sqq., ubi idem dogma, sed aliter deslexum in illam sententiam, ut animæ corpore sejunctæ heroum, puta, sapientum et bonorum virorum, tamquam ex hujus vitæ sanctitate jam satis puræ, in sidera ac cælum recipiantur; quæ jam Ægyptiorum fuit doctrina de puris animabus, secundum sollennia verba ex Euphanto apud Porphy. de Abst. IV, 10: ea enim in hanc sententiam accipi debere probabiliter Jablonskium docuisse video Panth. p. 32 sqq.), *sed corporis contubernio æthereæ vis obtunditur ac debilitatur* v. 720. 722, *unde animorum perturbationes et cupiditates* v. 733. 734. *Vitia* vero hæc a corporis contagio contracta *animæ sese tam alte insinuant, ut ne tum quidem, cum a corpore morte sejuncta est* (et hoc genuinum Platonis dogma. v. Phædon. p. 61 C. D.), *ex anima excedant* (nam illud poeta non attingit, quod jam in hac vita purgatio expleri, saltem inchoari, potest, cum per philosophiam tum per teletas) v. 735—738; *Itaque in inferis locis purgatione opus est, qua vitia ista* (animorum cupiditates et perturbationes, curæ, iræ, libidines) *eluan-*

tur

tur et eximantur 739. 740 (neque enim parti rationali plenam et perfectam felicitatem contingere posse videbant, nisi ab istis morbis ac vitiis liberatæ: cf. Brucker. T. I, p. 713—719). *Fit purgatio aëre, aqua, igni* v. 740. 741. 742 et ibi v. Not. (nec definit poëta, qua in inferorum parte. Scilicet is *Hades* est, *Ægyptiis* jam olim *Amantibus*, v. Plutarch. de Is. et Osir. p. 362 D., ubi interpretatio, esse eum τὸν λαβόντα καὶ δίδόντα, referenda videtur ad descensum animarum et reditum in nova corpora). *Purgatio porro subeunda est omnibus* v. 743. Nam, de heroum, philosophorum, et bonorum animabus quæ Plato addit, poëta tacet, nec adjicit, quid de iis fiat, quibus tam alte labe ista infidet, ut elui nequeat, qui tamen plures numero esse debent; scilicet hi jam ante in Tartarum erant detrusi. Hoc vero, si modo a poëta est, addit: a crassioribus fordibus liberati, ad Elysium mittuntur, sed *pauci*, ii scilicet, quibus inusta vitia elui possunt, eo perveniunt. 743. 744. *Absolvitur hic*, si poëta verus hi sunt, *purgatio, animæque in pristinam puritatem æthereæ naturæ restituantur*. 745. 746. 747. *Post mille annos* (non definitur, purgationisne, an, ea peracta, mille annis inter Elysii delicias exactis) *animabus his omnibus* (748) *nova corpora sunt ingredienda; quod antequam fiat, Lathe bibenda est*, 748—751, qui annis Elysii fines præterlabitur (705). Illud igitur non declarat poëta, si, post reditum hunc in corpora, iterum in infera loca descenderint, iterumque purgatæ fuerint, semperne idem rerum orbis, eadem vices subeundæ sint, an, quod commune fuit Platoni (v. inpr. Timæum; tum in Phædro p. 1222. Phædon. p. 84 D. de Rep. p. 761 D. E.) cum *Ægyptiis* et *Pythagoreis* placitum, etsi variis modis passim illustratum, animæ illæ post satis multas migrationes in corpora, et repetitas purgationes, tandem ita omni labe absterfa niteant, ut divinæ naturæ iterum assimulentur, in hanc revolvantur, aut, ut alii exprimunt, in solem, in sidera, in cælum, in beatam sedem traducantur, h. e. ad animam mundi cognatam, tamquam ad fontem suum, redeant. Hoc idem Pindarus dixit Olymp. II, 123 sqq., post trinas migrationes eum, qui iuste vixerit, in Elysium pervenire; aut, ut in fragmento ap. Plat. in Menone T. II, p. 81 Opp. est, inter heroës referri; quod idem Empedocles sequutus erat, ut ex ejus fragmento intelligitur ap. Clement. Alex. Strom. IV, p. 633 Oxon.

Totum hunc locum non tam ex philosophis quam ex vulgari-
bus opinionibus esse concinnatum, contendebat Mosheimius ad

Cudworth. p. 1043 § 9. Illud quidem satis liquere puto, ex vulgari vetustiorum theologia, ab Ægyptiis, ut probabile sit, primo petita, et symbolice, ut prisco ævo fieri necesse erat, expressa, Pythagoricorum Platoniorumque non minus quam mysteriorum Eleusiniarum placita de inferis esse ducta; nec tamen intelligo, quomodo *mille anni* et *Lethe pota* eodem referri possint, quæ quidem manifeste sunt Platonica commenta. Sed omnino vir ille summus, in subtilibus questionibus solvendis sagacissimus, poetarum interpretes erat parum idoneus, ut ex tota illa disputatione Homerica satis intelligas; item in quaestione de stigmatibus animorum (v. Not. ad v. 735—739). Hoc sibi omnino persuasum habeant, necesse est, vetustiores philosophiæ interpretes, fieri plane non posse, ut quicquam proficiant in antiquissimorum et eorum, qui eos sequuntur, philosophorum dogmatibus intelligendis et eruendis, nisi vim et rationem poeticam antiquissimam, mythica et symbolica eorum, quæ excogitaverant, ad sensum expositione et representatione omnia enuntiantem, familiarem sibi reddiderint. Cum ea ætate sermonis nondum esset subtilitas ea, ut proprie efferre possent res intelligibiles, utque adeo ne cogitarent quidem sine symbolica aliqua representatione, fieri aliter non poterat, quam ut mythicis involucris, non *arcana doctrina studio*, quod vanum est credere, sed necessitate coacti, philosophemata sua obscurarent. Habuit profecto ea res plurimum molestiæ et incommodi; accurate factis, subtiliter, et definite potuit vix tradi quicquam; verum, si ad intelligentiæ subtilitatem parum accommodata fuit illa ratio, tanto potentior et efficacior ea credenda est fuisse ad animos movendos, ad phantasmata præclara mentibus obijcienda, ad voluntates tenendas et inclinandas, adeoque ad imbuenda religionis et pietatis sensu pectora. Ita enim attemperatæ sunt ab æterna et summa Mente res, ut in omni ætate et generis humana et summa Mente res, ut in omni ætate et generis humani conditione, sive rudis ætas sit, seu magis magisque expolita, præsidia in promptu sint ad recte feliciterque agendum, modo a solo corporis animique sensu, modo ab intelligendi acriore et subtiliore vi, a rerum multarum cognitione, ab artibus et scientiis, utque cum his ipsis bonorum malorumque nova genera succedant, quibus animi et corpora exerceantur. Illa tamen antiquiora philosophemata accipere velle proprie et subtiliter et ad sequioris Græciæ usum, forte adeo ad nostri sermonis genium, id vero est, Pythagora,

Pythagoræ, Empedoclis, Heracliti, Platonis Manibus injuriam acere*.

Sæpe ad hanc cogitationem deductus est animus, cum in hoc libro interpretando Cudworthum, cum doctiss. commentatore, Bruckerumque inspicerem. Ita Cudworthus, qui, præter crassius, aliud tenuius corpus animæ indui a Platonis viderat, hoc interius ærium et spirituale corpus in Virgilium inferebat, ut crassius illud integumentum esset id, quod admissorum scelerum pœnas post mortem luat, purgata vero anima defluat, ut anima nunc corpus æthereum illud et *αἰγιονίδης* ostendet. Subtilitatem hanc recte retudit Mosheimius, pag. 1031. 1045. At idem alia non minus subtiliter super *εἰδωλόν* in inferis locis argutatur ad v. 292 h. l., dum corpus illud subtile et tenue, quod animæ manet implicitum, etiam a corpore sejunctæ, per *animam sentientem* interpretatur. Atqui apud poëtas, multo magis apud Homerum, ultra corpus tenue, ex vetere et poëtica ratione nihil est cogitandum, quoties *εἰδωλόν*, umbram, audias. Multo melius hæc Jortinus exposuit (*Six Dissertations upon different Subjects* pag. 216 sqq.), qui nihil ipse ab initio statim ponit, sed annumeratis locis Homericis, quid inde efficiatur, docet. Animum incorporeum aut corpus, quod animis pro vehiculo sit, cogitare, eorum temporum hominumque inventum est, qui de animorum naturis jam ab aliquo inde tempore subtilius disputare, et ad majorem verborum subtilitatem orationem acuere didicerant. At veteres isti contenti erant, res ad sensum revocare, sensui oculorum et animorum subicere, mythis pro dogmatibus uti. Multo minus, per sermonis, quo utebantur, rationem et naturam, in illam doctrinam incidere potuit vetere ævo quisquam, ut animum incorporeum cogitatione conciperet. Expediit et facilius fuit via post ideas Platonicas illatas. Quandoquidem autem ii, qui post principes illos sapientes philosophabantur, etiam cum subtiliore et sermone et cogitatione uterentur, tamen vel secundum antiquos illos vel adversus eos disputabant, mirum non est in Socratis sermone, in Platonis et reliquis libris philosophicis tot superesse poëtici alicujus sermonis aut mythicæ vel allegoricæ

* Meliorem viam ingressi sunt, qui post ista ante hos XVI annos scripta veterem philosophiam subtilius exposuere, imprimis VV. CC. *Meursius* et *Tiedeman*.

narrationis pro demonstratione vel illustratione vestigia ac fragmenta*. Quod multo magis in loco de rebus inferis accidere debuit, cum a sequioribus philosophis de sede, forte ac conditione, animorum post mortem, nihil subtilius, exploratius, ac disertius afferri posset. Rerum enim in alio orbe et vita futurarum speciem et conditionem nemo mortalium aliter constituere potuit aut potest, quam ex vitæ suæ notionibus rerumque conditione. Nec aliter a vaticibus Hebræis de iis rebus actum est.

Exemplum hujus rei esse poterat ipse Plato in hoc de inferis rebus loco. Ter vel quater hunc sermonem instituit, diversis quidem modis, at ubique *mythum* se afferre profitetur. Mirationem fane hæc res facere poterat ac debebat. Non modo hoc ita fit in notissimo Phædonis loco p. 80 sqq. de mundo æthereo, bonorum sede, et, terræ voragine, Tartaro; ubi sub f. adjicit: "hæc ita se habere, nemo sanus asserat, tamen ut vel sic vel alio modo res se habitura sit cum nostris animis eorumque sedibus, cum ille immortalis sit, hoc dignum et consentaneum est, ita sentire." Verum hoc idem præ se ferre videas philosophum, ut *mythos ac veteres fabulas* apponat, de Rep. X, sub f., ubi de animarum accessu ac discessu, ascensu ac descensu, præmiis ac poenis decuplis, Eri Armenii fabulam afferre se fatetur, et in Gorgia sub fin. de tribus iudiciis a Jove constitutis, deque animis nudis inspicendis, veterem fabulam se memorare velle monet. Quo etiam mythus de animarum alis pertinet in Phædro p. 1223 Frf. Sic et in Axiocho sub f. ex Hyperboreorum tabulis in Delo servatis petita dicitur afferri narratio.

Et si vero Virgilii animo Platonica placita infedisse supra affirmavimus, non tamen ille putandus est Platonis philosophiam nobis tamquam trutina appendisse aut annumerasse, ut adeo ad illam omnia revocari possint; verum miscuit ille Pythagoreæ Platonis, tum tenendum est, philosophemata illum cum dilectu et poetica lege tractasse, et ad vulgares opiniones et popularem philosophiam deflexisse, tum alia ex superstitione vulgari immiscuisse, quod poetam epicum facere fas erat. Eo purgationum

* Ab hoc principio ubi profecta fuerit oratio, tum illa deduci tandem potest ad ea quoque, quæ Garnerius exsequutus est (*Mémoires de Littérat.* Tom. XXXI, p. 164), cum ostendere vellet, quo consilio Plato fabula usus sit.

modos, quos supplicia appellat, refero, v. 739—742, ubi v. Not. Eosdem in Etruscis vasis expressos esse suspicio est non vana Gorii Mus. Etrusc. T. II, p. 148. 132 sqq. Passerii Paralip. p. 139 Vaf. Etrusc. T. I, p. 50. Aliter de his suppliciis disputatum a Platone in Gorgia p. 357 E., qui sedes doctrinæ est. Adde Plutarch. de sera num. vind. T. II, 564. De millenario annorum numero v. Not. ad v. 745.

EXCURSUS XIV.

Futurarum rerum prædictiones in epico carmine.

VI, 752 sqq. Ita fere hominum ingenium fert, ut futurarum rerum obscuritate multo magis moveantur, quam præsentis status perspicacitate et evidentia; uti ea, quæ præter naturæ morem fiunt, vulgus hominum multo magis percellunt, quam quæ ex præclaro naturæ ordine procedunt, qui tamen animis nostris multo clariores ac potentiores admirandæ et adorandæ divinæ naturæ ac providentiæ causas suppeditare poterat ac debebat. Sed cæcutire malumus in incertis quam in certis perspicendis acquiescere. Itaque poëtæ, qui humanæ naturæ morem et indolem in lucis usus trahunt, rem viderunt esse accommodatissimam ad animos tenendos et delectandos, ut ex rerum gestarum memoria ea, quæ argumenti epici tempore essent feriora, per vaticinii modum intexerent; quo artificio ipsi tragici copias dramaticas amplificare non dedignati sunt. Ut enim taceam umbras evocatas, vatūque effata, vel oracula, quæ passim in tragicis occurrunt, Æschyli Prometheus vinculus Ius fata disertis et ornato vaticinio exponit; fata vero Trojæ resque post Trojam expugnatam doctissimo dramate Lycophronis Cassandra; majore utique cum vi, quam si eadem res jam gestæ et ad eventum perductæ narratæ essent. Sed epicæ narrationi variandæ et locupletandæ talis vaticinii expositio imprimis accommodata sit necesse est, cum ex futurarum rerum prædictione tantum voluptatis cum admiratione capiant mortales. Quo magis tale episodum optandum fuit Virgilio, cujus tota Æneis ex oraculis, somniis, et vaticiniis pender.

Prædicendi autem res futuras modi non adeo multi sunt, nec nisi a vatibus, aut a viso seu vigilantibus seu somniantibus, modo a dæmonibus seu geniis, modo magicis hominum artibus, obiecto, aut ab ipsa divina natura, proficisci posse videtur ulla prædictio. Nullum ex his genus est, quod intactum a poëtis relictum sit. Omnium primus *Homerus* evocandis Tiresiæ Manibus

Ulyssis

Ulyssis reditum et fata declaravit. Phinei vaticinio rerum successum *Argonauticorum scriptores* exponunt omnes. Quam insigne Maronis inventum sit, recensu animarum in corpora transitarum substituto, mox videbimus. Homericam Manium evocationem retinere maluit *Silius XIII*, 400 sqq., qui tamen idem Jovem Veneri futuram Romanorum fortunam interpretantem inducit lib. III, 570 sqq. (Virgilii fere exemplo *Æn. I*, 257 sqq.). Manibus Tiresiæ evocatis utitur *Statius* in *Theb. IV*, 406 sqq. *Lucanus* sagæ Thessalæ beneficio, in membra revocato spiritu cadaver animat et pugnae Pharfalicæ eventum prænuntiat lib. VI, 750 sqq.

Nihil in his occurrit, quod magnopere mireris. In uno vel altero genere subliterunt veteres omnes. At recentiores poetæ epici, quorum incredibilis est numerus, varietati et novitati primo loco studendum esse arbitrati sunt. Itaque omnes rationes ac vias circumspererunt, quibus futuræ res possent prædici, iisque exponendis carmina suavi epifodio ornari. Cum vero rationes illæ ac modi sint pauci admodum numero, novique adeo inventi laus non omnibus esset parata, plerisque in ornamentis et pigmentis opera fuit consumenda. Itaque in varietate quamvis magna, si plures contuleris, tedium tamen facit idem ubique revertens rerum ordo, eadem phantasmatum species, et in rerum probabilium et absurdarum operosa conquisitione confessa ingeniorum infecunditas.

Ea quidem carmina, quibus ex prisca *re equestri* petitum est argumentum, qualia Italorum imprimis sunt et Britannorum, communes fere inter se futurarum rerum exponendarum habent rationes; nam, dum magorum et dæmonum partes in iis tam præcipuæ sunt, facile per eorum ministeria etiam hæc carminis pars expeditur. Eadem argumenti indoles magnam comminiscendi licentiam affert, ut adeo insolentia etiam et absurda rerum miracula tamen, quomodo improbes, non habeas; nam in isto rerum genere ea probabilitate sua non destituuntur. Simplicissima est *Spenceri* (*Fairy Queen* Cant. III, VI, XXV sqq.) ratio; exponitur Britomarti puellæ a Merlino mago ac vate non modo amoris successus, verum etiam domus et posteritatis fortuna; et *Ariosti* (*Orlando furioso* Canto III); nam casu ad Merlini sepulcrum et sarcophagum delata Bradamantis partim ex Merlini ore, partim Melissæ magæ arte evocatis umbris, stirpis Atestinæ ex se et Rogerio prituræ seriem cognoscit. Apud *Tassum* (*Gierusal. liber. Cant.*

XVII,

XVII, LXVI (qq.) Rinaldo progenies fortunaque domus Ateſtinae clypeo inſculpta ab eremita exhibetur; quod adumbratum forte eſt ex Æneæ clypeo lib. VIII Æn. Nec multum abludit *Arioſti* alio in loco (*Orlando furioſo* Cant. XXXIII) ratio, nam bella a Gallis in Italia gerenda in pariete Merlini arte magica depiſta Bradamantis heroina adſpicit; ejuſdem Merlini arte in Fontis marmorei ſculptura (Canto XXVI, XXX) Franciſci I, Galliarum Regis, in Italiam expeditio eſſiſta eſt; et alio loco (ſub f. Cant. XXXIV, et Cant. XXXV), dum Parcarum manibus tractata vellera in Lethen ſparguntur, de Hippolyto Ateſtino prædictio fati ingenioſe ſubjungitur. *Triſſinus* (*Italia liberata da' Goti*) etiam binis locis hiſtorias ſequentium temporum intexit carmini; primum (lib. IX) Belifarius eremitam in Monte Caſinenſi adit, a quo ſpeluncæ inclufus novo viſi genere in collem rapi ſibi videtur, in quo utrinque ſpeculum ſole majus, a læva res præteritas, a dextra futuras, oculis ſubjicit; Angelo Herminio ac patris umbra interpretibus. Exornata ſunt omnia per *perſonas ſymbolicas*; quarum ſtudio ſummum erat ſæculis ſuperioribus, inprimis inter Italos, Platonice philoſophiæ amore et Danti exemplo; Itaque ſub vitæ futuræ ingreſſum Error, Ignorantia, Veritas, Ratio, aliæque multæ Virtutes et Vitia, Bona et Mala, excubant. Ad res præteritas adiutum faciunt tres portæ, quarum unam Cadmi filiæ tenent cum Poëſi et Hiſtoria, alteram Fabula, tertiam Sculptura et Pictura. Ad res futuras autem patent portæ ſex, quas cuſtodiant Prophetia, Somnium, Mania, Aſtologia, Necromantia et Sortes. Alio loco (lib. XXIV) Narſes dum Nurſiæ moratur, quæ in Sabinis fuit, nunc Ducatus Spoletani urbs eſt, Sibyllam adit. Eſt vero in vicinis urbis locis inter Montis Viſtoris juga Lacus Sibyllæ dictus cum ſpecu. Viam, quæ ad Sibyllam ducit, ornavit poëta ſymbolica vitæ humanæ repræſentatione ſecundum planetarum circulos et ſignorum cœleſtium XII rationem. Habitat Sibylla ſub Capricorno et Aquario; in ejus palatio plures ſunt cæci ſeu cœnacula fati ſpatioſa; quorum parietes depiſtas exhibent res futuras per periodum CMLX annorum certis rationibus aſtologicis exactam; ſuccedentibus novis figuris prioribus, quæ jam eventum rerum habuerant.

Cum Italarum vetuſtiorum inventis figmenta, quæ in epicis poëtis Hiſpanis et Luſitanis occurrunt, admodum conſpirare, ex Cervante (in *Don Quixote*) ſuſpicari licuit, et vero etiam a Diexio, viro doctiſſimo et amiciſſimo, accepi. Inter alios nobiliſſimi e

TOM. II.

5 K

recen-

recentioribus Lusitanis poëtae, *Comitis de Ericeira*, in *Henriqueide*, qua Regni Lusitani per Henricum primum Comitem Lusitaniae exordia exponuntur, episodium meo rogatu interpretatus est, quod lib. I et II continetur: Henricus ingressus antrum fatidicum, cujus aditum obsident monstra ad visum et auditum horrenda, prospicit vestibulum templi seu palatii, cujus porta variis hieroglyphis et emblematis exsculpta est, quorum argumentum faciunt res futurae. Interiora aedis exornant primum statuae ex aere XXIV regum, qui in Lusitanis regnaturi sunt, usque ad Joannem quintum, subiecto cuique titulo et carmine, tum aliarum statuarum magnus numerus, tabulae pictae aliaeque multa, quibus regum Lusitanorum futura soboles, viri illustres, et facta praeclara representantur. Sub egressum ex spelunca in Sibyllam incidit Henricus, quae, ubi preces eum facere iussit, tripodii aureo insidens, tribus voluminibus, quae scilicet ex novem Tarquinio olim oblatis supererant, explicitis, lyraque triangulari tacta, suos casus narrat, tum res exponit deinceps a Lusitanis gerendas, Indiam inprimis utramque Italiam navigatione patefaciendam. Sub discessum tria talenta a Tarquinio olim pro libris accepta Henrico in manus tradit, ut inde B. Virgini sacram aedem exstruat.

Nec minus mirum et a solita rerum natura recedens est *Camoësis* inventum. Nam Vascoda Gama (*Cant. X*) a Thetide in altum montem evectus omnia terrarum regna, inprimis Indiae, in globo descripta prospicit, et Lusitanorum fata a dea monitus addiscit. Idem paullo ante (*Cant. V*) ex Adamastore, genio Promontorium Bonae Spei obsidente, calamitates navigationis audierat, et Cantu II ad Virgilii exemplum *Aen. I*, 223 sqq. Jupiter Veneri Lusitanorum res secundas praedixerat.

Quod primo loco e Camoësis narravi, commentum comparari aliquo modo potest cum *Milioni* notissimo episodio (lib. XI), etsi hoc ad probabiliorum rationem attemperatum est. Deductus in clivum a Michaële Adamus prospectum habet orbis terrarum et a comite rerum futurarum expositionem discet. Vestigiis ejus satis obsequiose institit *Noachidis* auctor.

A magicis praestigiis et incantamentis retraxit et ad veterum vestigia legenda revocavit alios ipsa argumenti, in quo versabantur, interdum temporum quoque et hominum, inter quos vivebant, natura. Hi fere ad visa ac somnia delapsi sunt, quibus futuros casus praedictos exhiberent, aut Palatium Fatorum commenti sunt, rem ad exornandum satis obviam.

obviam. Intra idem commune multorum inventum substituit auctor *Henriadis*. Nam emota a S. Ludovico mente Henricus abreptus peragrat cælum ac sidera, regiam dei, Tartarum et Elysiū, tandem, ubi ad Fatorum palatium pervenit, eorum, qui nascuntur, simulacra et *εἰδωλα* dispicit; omnia tractata sunt arte satis vulgari, et argutius multo repetita in Aurelianensi puella; nisi quod præclarus locus sequitur, ubi Henrici posteritatem enarrare orditur. Inveni novitatem ut in reliquis carminis partibus ita et in hac desideres in Columbiade (*Columbiade de Mme du Bocage* Chant IX). Zamæ anima ad Columbum de cælo delapsa non modo futuros Columbi casus sed totius Europæ fata satis ab argumento aliena exponit. *Puella Aurelianensis Capellani* non minus laborat in eo episodio (Lib. VIII), quo in antro Marculphi eremitæ, per visum precibus et novendiali sacro efflagitatum, Regi Carolo cum sociis futura fata angeli voce enarrantur. Miris modis Veritatis seu Fatorum verius Templum descripsit explosus a plerisque poëta Gallus (*Desmarets Clévis* Chant. IV). Clotildis a S. Virgine eo deducta in crystallinis parietibus futura diserte satis cognoscit. Necromantia uti bonus *Ronsardus* (in *Franciade* Liv. IV) non refugit; et ad Sillii fere exemplum Alarico, dum per ea loca copias ducit, antrum Cumanum ingresso Sibylla in conspectum prodicens futura fata aperit (*Alaric ou Rome vaincue* Liv. X).

Est *Melita*, carmen epicum, auctore Gallo (*Privat de Fontaniller, Maltbe, ou L'Isle-Adam* etc. Par. 1749), qui sibi egregie in eo placet, quod in Pandæmonio aliquo Equitum Rhodiorum fata a Satana aperiuntur, qui Insuladamum se arbitrum orationis habere ignorat. Neminem tamen vidi inter Gallos ingenio magis luxuriante, quam, quem nunc commemorabo (*Le Moine, S. Louis, ou la Ste Couronne reconquise*). Apud hunc primo (lib. V) Necromantes Ægyptius Manes evocat, ut Sultano prædicant belli exitum; quod vero in eo novitate sua placet, est, quod circa Memphim ad Pyramides et inter Regum sepulcra ista sacra parantur; tum (lib. VIII) S. Ludovico visum obijcitur, quo in cælum abreptus munitiones cælestes, non male versibus aliquot descriptas, intrat, per plures sphaeras ac cælum crystallinum tandem ad sedem beatam pervenit, cujus (secundum Dantis exemplum) diversa septa sunt; primo infantes, altero viri sancti, tertio heroës belli pacisque artibus et generosiore aliqua virtute insignes

versantur. Subter dei throno vox exit, quæ Ludovici fata præmonet; alia ejus fata throno insculpta sunt, qui eum aliquando in cælo excepturus est; tandem posteritatis series ac fortuna in lumine, intra caliginem explicito, elucet.

An poëta aliquis Platonis *idææ* et exemplar rerum æternum ad futura adumbranda adhibuerit, ignoro; nec hoc nunc succurrit, num præter Messiadis auctorem alius poëta propheticas et mysticas futuræ vitæ repræsentationes in suum carmen intulerit, aut æones et alia in certis Christianorum libris ac sectis ad hanc rem obvia ad poëticum ornatum adhibuerit; nam ita aberrare nolim quemquam, ut præ doctrinarum placitis hæc aut similia nobis impertiat. Brachmanum quoque et Indorum somnia, etsi vana et absurda, multa tamen habent, quibus magnus aliquis poëta egregie uti possit.

Sed video me paullo longius processisse. Revocanda igitur disputatio in viam. Scilicet si commenta hæc omnia cum Virgiliana ratione compares, hanc facile omnium felicissimam esse deprehendas. Transmigratione animarum in nova corpora semel posita, quid opportunius, quam earum ante ingressum in vitam novam recens; sed recens hic sub Lethen jamjam potendam, vel inter potandum; et posteritatis tam claræ; et factus a progenitore stirpis; et expositus filio ac stirpis ejusdem auctori; et vulgari de Julia gente opinioni consentaneus Augustoque adeo populoque Romano tam commendabilis; descensu quoque ad inferos facto in loco tam accommodato ex vulgari opinione de Averno; omnia tam præclare conspirant ad probabilem aliquam rerum rationem, ut, quid in cæteris poëtis cum hoc comparandum esse putem, habeam nihil. Virgilio sane omnino major laus inventa aliorum ornandi quam nova excogitandi convenit; inventis tamen alienis tam solleter interdum usus est, ut æqualem cum primo inventore laudem mereatur. Inter hæc ponemus descensum Æneæ ad inferos. Homerum haud dubie ante oculos habuit; at ab Homericâ Necyia quantus artis et ingenii progressus ad Æneidis librum sextum!

EXCURSUS XV.

Portæ Somni.

VI, 894 *Sunt geminæ Somni portæ* etc. Cum non facile eadem via, qua ad inferos deduxerat, reducere Æneam poëta

poëta posset, ingeniose satis exitum reperit per *portas Somni*, hoc est, *Somniorum* in noto loco Homeri Odyss. 7, 562 sqq. Penelope ibi somnia admodum diversæ naturæ esse pronuntiat, alia *vera* exire per *portam corneam*, alia *falsa* per *eburneam*: Δοίαι γὰρ τι πύλαι ἀμνηστῶν (levium) εἰς οὐκ ὄντων. Αἱ μὲν γὰρ κεράσσει τιτύχεται. αἱ δ' ἐλέφαντι. Τῶν οἱ μὲν κ' ἔλθωσι διὰ πριεῦ ἐλέφαντος (per fores ex fecili ebore factas), οἱ δ' ἐλεφαίρονται, ἔπει' (res; male reddunt *verba*, ut innumeris Homeri locis) ἀκράντα φέρονται (ita declaratur, quid sint *falsa somnia*). Οἱ δὲ διὰ ξιπῶν κεράων (h. e. fores ex fecili cornu factas) ἔλθωσι θύραζε, Οἱ δ' ἔτιμα κραινύσι (h. e. ferunt, nuntiant res, quæ vere eventum erunt habituræ); βροτῶν ὅτι κιν τις ἴδεται. Phantasma hoc *forum eburnearum* et *cornearum* ductum haud dubie ex prisca vita et hominum sermone per rerum adumbrationes explicato, quo etiam sapientibus erat utendum, ut symbolicis rerum assimulationibus animorum sensa exponerent, rerum similitudine aliqua vel animadversa vel excogitata. In eadem illa prisca vita eboris et cornu usus erat celebrior quam sequentibus temporibus; itaque fores quoque ebore vel cornu induebant. De ratione ejusdem eboris et cornu ad portas Somni translati varia sunt veterum et recentiorum interpretum ad Homericum et Virgilianum locum somnia. Verisimilior ex iis forte interpretatio est hæc, *quod ebur, etsi candore suo lucem promittit, tamen non transmittit visum adeoque fallit, cornu contra pellucidum est*. Nolo enim suspitioni locum dare, in quam, fateor, incidi, totum hoc petitum esse a lusu verborum: sunt *Ονειροί*, quorum est τὸ ἐλεφαίρονθαι, itaque veniunt διὰ ἐλέφαντος; alii sunt, qui κραινύσι, iique veniunt διὰ κεράων.

Usus est his *Somniorum portis* Virgilius ad dimittendum ex inferis heroem suum, quatenus Somniis in iisdem inferis locis sedes sua assignata est. vid. Not. ad h. v. et supra ad 282. Quod inventum, si ex animi sententia dicendum est, omnino parum felix et idoneum esse videtur, cum ne ad mythicam quidem veri probabilitatem quidquam in eo sit, ut Æneas cum Sibylla eadem via exeat ex inferis, qua Somnia evolvant. Felicius Ovidius Met. XIV, 120, ubi h. l. exprefit, Æneam averfa porta redeuntem prodidit: *Inde ferens lassos averfa cardine gressus*. Ferrem tamen, si satis habuisset, per Somni portas emitte. Enimvero, dum exornavit commentum suum, ea adjecit, quibus sua vineta ipse cecidisse dicendus

dicendus est. Postquam enim eburnea porta falsa exire somnia dixit, subicit: *Aeneam cum Sibylla ab Anchise eadem porta eburnea esse emissum*; quo necessario in eam sententiam adducere debet lectorem, quam jam a Servio expositam videas: *wille eum intelligi, falsa esse omnia quae dixit*. Neque aliter accepisse videtur Aufonius, quantum ex imitatione intelligo *Cupid. cruci aff.* 99 sqq. Quae si poetae mens fuit, nihil unquam a quopiam poeta magis finistram profectum esse arbitror, cum omnis ex praestantissimo episodio percepta voluptas hoc uno versu perimatur et juguletur. Nec quicquam excogitari poterat absurdius. Quorsum enim pertinere potest, nos moneri, haec, quae adhuc tam egregie fuerant exposita, popularibus opinionibus ad philosophicas rationes attemperatis, omnia ea esse inania somnia, quibus lectoris hiantis animo illudere voluerit?

Nec tamen defuere, qui, cum consilium hoc poetae propositum fuisse putarent, eum non modo defenderent et interpretarentur; inter quos nemo ingeniosior Aurato in elegis ad Guellium, verum adeo laudarent et egregie commendarent, quippe qui tam perspicacis animi fuerit, ut Manes et Orcum fabulas esse videret. Alii vulgarem de poetae studio philosophiae Epicureae opinionem in partes vocarunt, ut post alios vir alioqui sagacissimus, Jortinus *Diff. VI, p. 305 sqq.* Noli in refellendis aliis otium consumere; sed tota ista opinio Grammaticorum commentum est inane et fundamento idoneo destituitur. vid. *Argument. Ecl. VI.* Si poeta *Ge. II, 490* sq. versus ex Lucretio adumbravit, non propterea Epicuri sectae adscriptus haberi potest. Exordium autem *Ciris v. 3* nullam habet probandi vim et auctoritatem.

Warburtonus, Vir ingeniosissimus, in *Diff. supra laudata* ex hypothesis sua de mysteriis Eleusiniis a poeta expressis rem non male expedire videri poterat, cum initiatos, post ista rerum inferarum mythica spectacula, porta emissos esse asseveraret affabre efficta adeoque *eburna*; sed unde istud probari possit, monere insuper habuit.

Multis aliorum auctorum locis haec eadem Somni portae memorantur; quippe quae in proverbii tandem formam abierunt, praecunte Platone in *Charmide pag. 475 E*; nec tamen in iis locis quicquam animadvertere potui, quod ad poetam illustrandum locis quicquam afferret. vid. congesta ad *Propert. IV, 7, 87*, ubi *pisae portae*, h. e. qua *pisae somnia* veniunt, nullae

nullae aliae sunt quam cornes. Ansonius in Cupid. crucif. sub f., loco jam laudato, et in Ephemer. sub f. vulgatam interpretationem sequutus videri potest. Nec Statius quicquam iuvat lib. V Silv. 3, 289, ubi, ut Umbra patris ex inferis sedeat, precatur: *Iude tamen venias, melior qua porta malignum Vincit ebur, somni- que in imagine monstra, Quae solitas.* At ipse Homerus alio loco etiam obscurasse rem videri potest, ubi Odyss. 3, 809 Penelope dormire narratur in Somniorum portis: *ὅδ' ἡ μάλα κούρην ἐν ὀνειρώδεσι πύλαισι.* Forte ita hoc expeditas: porta Somniorum dicta pro domo, sede, Somniorum; in qua quis versari dici potest, qui somniat. Dormire igitur illa in medio Somniorum domo dicta, ut nos aliquem in Somni regiam abreptum diceremus.

Nolim equidem poetae causam defendendam suscipere; hoc tamen mihi sic satis intelligere videor, acumen illud, quod Virgilio nimis liberaliter de suo tribuunt viri docti, ut callide monere voluerit, ista omnia de inferis narrata pro somniis et fabulis se habere, ab eo est alienissimum. Nec in verbis quicquam est, quod eo nos adigat, nec in sententiis nec in poetae consilio. Sed ipsa res deduxit eum in talem locum, unde pedem referre non tam facile erat. Educendus erat Aeneas ex locis inferis per aliam portam, quam qua subierat. Incidit poeta in portas Somni. Jam ex duplices sunt, altera, per quam *veris umbris* exitus datur; per hanc Aeneas et Sibylla, quae non erant *verae umbrae*, emitti nequibant; restabat itaque, ut per alteram portam dimitterentur. Atque hoc poeta posuit aut parum memor, quid inde sequeretur, si eadem illi porta cum Somniis vanis et falsis educeretur, aut fuit hoc inter ea, quae Maro emendaturus erat, si licuisset*.

Non quidem aliquis in numerato habere potest ea, quae Maronis, dum haec scriberet, animo sunt obversata; hoc tamen summis nonnunquam ingeniis evenire solet, ut, cum semel se laqueis certis induerint, et caliginem sibi offundi passi sint, ita caecutiant (interdum *ὅλας κολοκύντας λήμῃσι* dixeris cum Comico), ut etiam id, quod aliis minus acutis aut ingeniosis in oculos incurrat, animadvertere nequeant. Quidni enim poeta Aeneam educerat eadem porta, qua *purae animae* in corpora nova sunt exiturae? Atqui Plato ea in re figmentis suis praeire poterat. Aut si duas portas commemorasse opus erat, quidni illas piorum vel impiorum

* Hoc aut simile quid obversatum esse video animo elegantissimi Britannici, qui nuper Warburtoni sententiam excussit (*Critical Obs. on the Sixth Book of the Aeneid*, p. 55.)

impiorum Manium exitui destinabat; fere ut *pia et impia somnia*, h. e. umbras, memorat Propert. IV, 7, 87 sqq. Ita quoque Valer. Fl. I, 833 sq. duas portas Orci facit, quarum una vulgus animarum, altera pii, ad inferos descendunt. Homeri quoque duæ portæ in Nympharum antro Odyss. v, 109 sqq., altera ad boream versa, et hominibus frequentata, altera ad austrum, et diis tantum adeunda, novas rerum imagines subjicere potuisse videntur. Sed satis de his, ne et ipsi *ὅναρ δ' ἰλιφάντος ἰληυδὲς* narrare videamur *.

* Paulo licentius mihi in Excursibus hujus libri indulgisse et nonnulla luxuriantius persequutum esse, lubens agnosco ejusque rei veniam ab æquo lectore postulo. Mirifice me inde a puero detinuere disputationes illæ veterum de rebus inferis, et opiniones de iis, quæ post mortem obventura sunt.

